VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

4. KÖTET
1846—1848

BUDAPEST 1959

KARL MARX
ÉS
FRIEDRICH ENGELS
MŰVEI

4. KÖTET
1846—1848

BUDAPEST 1959

Marx és Engels Műveinek magyar kiadása
az MSZMP Központi Bizottságának
határozata alapján jelenik meg

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Előszó a negyedik kötethez

Marx és Engels műveinek negyedik kötete az 1846 májusa és 1848 márciusa között írott munkákat foglalja magában.

Ebben az időben lényegében lezárul a marxizmus kialakulásának folyamata, s ez az elmélet ettől kezdve a munkásosztály zárt, állandóan fejlődő tudománya, a társadalom forradalmi átalakításáért, a kommunizmusért vívott harcának eszmei fegyvere. Az ebben az időben keletkezett munkák — a „Filozófia nyomorúsága" és a „Kommunista Párt kiáltványa" — már az érett marxizmus alkotásai.

Az e kötetbe felvett művek magukban foglalják a tudományos kommunizmus filozófiai alapját alkotó dialektikus és történelmi materializmus fő vonásokban kidolgozott alapelveit. Marx és Engels elemzik a tőkés társadalom gazdasági viszonyait, kritikai vizsgálatnak vetik alá a polgári közgazdászok munkáit, s ezzel további lépést tesznek a marxizmus egy másik alkotórészének, a marxista politikai gazdaságtannak a kidolgozásához. A forradalmi munkásmozgalom tapasztalatainak elméleti általánosítása alapján Marx és Engels egyre pontosabban formulázzák meg a proletariátusnak mint a kapitalizmus sírásójának és a kommunista társadalom megteremtőjének világtörténelmi szerepét és a proletariátus diktatúrájáról mint a munkásosztály történelmi küldetése teljesítésének döntő jelentőségű eszközéről szóló tételt. Egész sor igen fontos elméleti irányelvet állítanak fel a proletárpártról és a munkásosztály forradalmi harcának taktikájáról.

A tudományos kommunizmus kialakulása szorosan összekapcsolódott Marx és Engels gyakorlati forradalmi tevékenységével, amelyet olyan helyzetben folytattak, amikor sok országban polgári demokratikus forradalom érlelődött. Az általuk vezetett brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság útján Marx és Engels szorosabbra fűzték kapcsolatukat a különböző országok szocialista és munkásmozgalmának képviselőivel. Harcoltak a szektásság ellen és az éretlen, utopikus eszmék befolyása ellen. Marx és Engels tevékenysége révén került sor 1847 nyarán a Kommunisták Szövetségének megalapítására, amely az első nemzetközi kommunista szervezet volt a munkásmozgalom történetében. A Kommunisták Szövetsége volt a csírá-

ja a proletariátus forradalmi pártjának, amelynek létrehozásáért a marxizmus megalapítói harcoltak.

A kötet első írása a „Körlevél Kriege ellen", amely az „igazi szocializmust" bírálja — egyikét azoknak a kispolgári áramlatoknak, amelyek ellen a marxizmus könyörtelen harcot folytatott. Marx és Engels itt fellépnek az „igazi szocialista" Kriege ellen, aki megkísérelte a kommunista tanítást a szeretet érzelgős frázisára redukálni és a kommunizmust egy új vallássá változtatni. Marx és Engels irgalmatlanul kigúnyolják a Kriege-vágású kispolgári ideológusok utopizmusát és fráziscséplését, különösen Kriegének azt a próbálkozását, hogy az Egyesült Államok-beli agrárreform-mozgalmat a szocializmusért folyó harcnak tüntesse fel, ugyanakkor pedig — mutat rá Lenin — materialista józansággal ítélik meg az ilyen kispolgári demokrata mozgalmak valóban haladó tartalmát. „Marx dialektikus és forradalmi bírálata lehántotta a kispolgári tan burkát és *kiválasztotta* »a földtulajdon ellen irányuló támadások« és »a földjáradék-ellenes mozgalom« egészséges magvát." (*Lenin* Művei, 13. köt., 286. old.) — Marxnak és Engelsnek Kriege elleni fellépése jelentős mértékben Weitling durván egyenlősítő kommunizmusa ellen is irányult, akinek nézetei akadályozták a német munkások osztálytudatának fejlődését.

„A status quo Németországban" című, ránk maradt kéziratában Engels rámutatott arra, hogy az „igazi szocialisták" a haladó polgári követelések elleni fellépésükkel a reakciós feudális-abszolutista körök kezére játszottak. Ebben a munkájában Engels Németország társadalmi és politikai helyzetének elemzése alapján kifejti a proletariátus forradalmi taktikáját a polgári forradalomban.

A „Német szocializmus versben és prózában" és „Az igazi szocialisták" című írásokban Engels bírálja az „igazi szocialisták" esztétikai nézeteit és ezzel megteremti a marxista irodalmi kritika alapjait. Élesen elítéli a kispolgári korlátoltságnak, nyafogó érzelgősségnek, trivialitásnak, filiszterségnek, a vagyonosok hatalma előtti gyáva térdencsúszásnak minden jelenségét. A haladó íróknak és költőknek, hangsúlyozza Engels, a haladó eszmék és a forradalmi harc hirdetőinek, a „büszke, fenyegető és forradalmi proletár" (195. old.) megéneklőinek kell lenniök. Megsemmisítő bírálatnak veti alá Engels az „igazi szocialista" Grün azon kísérletét, hogy Goethe életművét kispolgári mértékkel mérje. Goethe életművét értékelve Engels példát ad arra, hogyan kell a bonyolult irodalmi jelenségeket megvizsgálni; feltárja az író világnézete és az őt körülvevő társadalmi környezet összefüggését, és ezzel magyarázza meg a Goethe műveiben észlelhető ellentmondásosságot.

Marx 1847 nyarán megjelent írása, a „Filozófia nyomorúsága", egyike a tudományos szocializmus legfontosabb elméleti műveinek. Ebben a filozófiai és gazdaságtani munkában ismerteti Marx nyomtatásban először részletesebben a társadalom fejlődéstörvényeire vonatkozó materialista elméletét, valamint politikai gazdaságtani kutatásainak eredményeit. Egész sor alapvető gondolatot fejt ki ebben a polemikus műben a proletariátus osztályharcának taktikájával kapcsolatban. A „Filozófia nyomorúsága" a proudhonizmus ellen irányul, amely a kispolgárság világnézetének ellentmondásosságát és utopizmusát testesíti meg, azt a törekvését, hogy megmeneküljön a kapitalizmus fejlődésének pusztító következményeitől, ugyanakkor azonban megtartsa a kapitalizmus gazdasági alapjait — a termelési eszközök magántulajdonát és a bérmunkát. Marx bebizonyította, mennyire híjával vannak minden realitásnak azok a tervek, amelyek a kapitalista viszonyoknak a keretei között akarják „kiküszöbölni" a kapitalizmus „rossz oldalait". Ezzel csapást mért az egész reformista ideológiára, melynek képviselői részletbeli javításokat hirdető programjukkal el akarják téríteni a munkásosztályt a szocialista forradalomért való harctól.

Ebben a munkában Marx a korábbi írásainál teljesebb és fejlettebb indokolását adja dialektikus módszerének. Ellentétben Hegel idealista dialektikájával, aki a reális valóságot egy „abszolút eszme" megtestesülésének ábrázolta, Marx az eszméket, absztrakciókat és logikai kategóriákat a reális világban végbemenő objektív, az emberek akaratától és tudatától független dialektikus folyamatok tükröződésének tekinti. A „Filozófia nyomorúságá"-ban Marx jelentős lépést tesz előre az anyagi termelés objektív fejlődéstörvényeinek megmagyarázásában. A „termelőerők" fogalom tartalmát kifejtve rámutat arra, hogy ezekbe nemcsak a termelési szerszámok, hanem maguk a munkások is beletartoznak, hogy „a legnagyobb termelőerő maga a forradalmi osztály" (173. old.). Marx rámutat a termelőerők döntő szerepére a társadalom fejlődésében, megmagyarázza a dialektikus összefüggést és kölcsönhatást a termelőerők és a termelési viszonyok között. Bebizonyítja, hogy az osztálytársadalom meghatározott fejlődési fokán közöttük kialakuló antagonisztikus ellentmondások elkerülhetetlenné teszik az osztályharc kiéleződését és a régi termelési módnak egy újjal, haladóbbal való forradalmi felváltását. Csak a szocialista társadalomban, amelyben nincs már osztályellentét, „nem lesznek a *társadalmi evolúciók* többé *politikai revolúciók*" (174. old.).

A „Filozófia nyomorúságá"-ban Marx lerakta az alapjait a marxista politikai gazdaságtannak, amelyet később a „Politikai gazdaságtan bírálatá"-ban, valamint a „Tőké"-ben dolgozott ki részletesen. A materialista

dialektikát a gazdasági valóság elemzésére alkalmazva feltárta a kapitalizmus gazdasági viszonyainak antagonisztikus, történelmileg átmeneti jellegét. Marx új, valóban tudományos álláspontról vizsgálja a tőkés társadalom kialakulásának feltételeit, magyarázza meg a gépi nagyipar szerepét a kapitalizmus fejlődésében, és elemzi a tőkés termelés különböző oldalait: a konkurrenciát és a tőkés munkamegosztást. Rámutat arra, hogy a termelési szerszámok koncentrációja és a munkamegosztás szerves kapcsolatban van egymással, és hogy minden nagy technikai felfedezés fokozza a munkamegosztást, a termelés specializálódását. Hangsúlyozza, hogy a termelés anarchiája, a válságok, a tömegek elnyomorodása elmaradhatatlan velejárói a kapitalizmusnak; feltárja a bérmunkarendszer kizsákmányoló jellegét, és megformulázza, bár még igen általános formában, a tőkés felhalmozás általános törvényét, megállapítva, hogy a kapitalizmusban „ugyanazon viszonyok között, amelyek között a gazdagságot termelik, termelik a nyomorúságot is" (135. old.). A „Filozófia nyomorúságá"-ban megtalálható az érték, a pénz, a munkabér, a profit és a földjáradék marxi elméletének néhány kiinduló tétele. Mélyenszántó gondolatokat vetett fel Marx a föld *nacionalizálásáról, amelyet ő a tőkés társadalom feltételei között a legkövetkezetesebb* burzsoá rendszabálynak tekintett.

A „Filozófia nyomorúságá"-ban, valamint „A védővámosok, a szabadkereskedők és a munkásosztály" meg a „Beszéd a szabadkereskedelem kérdéséről" című munkáiban Marx megteremtette az előfeltételeket az értéktöbblet-elmélet kidolgozásához. Ezt az elméletet az ötvenes évek végén öntötte végleges formába. Korábban írott műveiben — a „Filozófia nyomorúságá"-ban és másokban — Marx még használ olyan fogalmakat, mint „a munka értéke", „a munka ára", amelyeket azután Engels, Marx „Bérmunka és tőké"-jéhez írt bevezetésében, „a későbbi írások álláspontjáról ferdének, sőt helytelennek" nevezett. Marx később megállapította, hogy a munkás nem a munkáját, hanem a munkaerejét adja el a tőkésnek, s ezért „a munka értéke" és „a munka ára" fogalmakat „a munkaerő értéke" és „a munkaerő ára" fogalmakkal helyettesítette.

A munkásosztály forradalmi mozgalmának nagy történelmi jelentőségére vonatkozó végkövetkeztetését konkretizálva Marx a „Filozófia nyomorúságá"-ban rámutat arra a szerepre, amelyet a gazdasági harc, a sztrájkok, a munkásegyesülések (szakszervezetek) betöltenek a proletár tömegek összekovácsolásában és forradalmi nevelésében. Marx kimondja azt a mélyenszántó gondolatot, hogy a proletariátusnak osztálytudatra, szocialista tudatra kell ébrednie, meg kell értenie forradalmi szerepét a polgári társadalom politikai és gazdasági struktúrájával kapcsolatban, vagy, az ő kifeje-

zése szerint, egy tömegből, amely „a tőkével szemben már osztály, de önmaga számára még nem az", „önmaga számára is osztállyá" kell változnia (172. old). Marx megformulázza a gazdasági és a politikai harc egységének fontos tételét, és hangsúlyozza, hogy a munkásosztály felszabadításában a döntő jelentőségű a politikai harc, a burzsoázia politikai uralmának megdöntése.

A kötet számos publicisztikai írást tartalmaz, Engelsnek a chartista „Northern Star" és a francia demokrata „Réforme" számára készült cikkeit és tudósításait, valamint Marxnak és Engelsnek azokat a különösen nagy jelentőségű cikkeit, amelyeket a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ban tettek közzé — abban a lapban, amely Marx és Engels hatására a kommunista és demokrata propaganda harci orgánumává vált. Állandóan figyelemmel kísérték a nemzetközi demokrata és proletármozgalmat, amelynek alapos ismeretében Marx és Engels koruk minden nagyobb eseményéről nyilatkoztak a sajtóban, megindokolták, hogy milyen álláspontot kell elfoglalnia a proletariátusnak a közeledő polgári demokratikus forradalomban, és egyben polemikusan kifejtették nézeteiket a proletárellenes ideológiákról.

„A »Rheinischer Beobachter« kommunizmusa" című cikkében Marx leleplezi a keresztény szocializmus zászlaja alatt fellépő porosz feudális reakció demagóg kacérkodását a néptömegekkel. A „Lamartine és a kommunizmus" és „Megjegyzések Adolph Bartels úr cikkéhez" című Marx-írások, valamint Engelsnek „A brüsszeli szabadkereskedelmi kongresszus" és „De Lamartine úr manifesztuma" című cikkei pellengérre állítják a kapitalizmus apologétáit, és megcáfolják a polgári liberálisoknak és radikálisoknak a kommunizmussal kapcsolatos kitalálásait.

„A brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság levele G. A. Köttgennek" és „A brüsszeli német demokrata kommunisták üzenete Feargus O'Connor úrhoz", amelyeket Marx és Engels fogalmaztak, továbbá Engelsnek az angol chartista mozgalommal foglalkozó, a „Réforme"-ban megjelent tudósításai, valamint ebből az időszakból való más cikkek és dokumentumok a proletár és demokrata erők nemzetközi együttműködésének és összefogásának eszméjét hirdetik. Marx és Engels síkra szálltak a proletár forradalmároknak a kispolgári demokratákkal való szövetségéért, s ugyanakkor bírálták ezek elmaradott nézeteit és illúzióit. „Louis Blanc beszéde a dijoni banketten" című cikkében Engels ezt írta: „Kritika nélkül nincs megértés, következésképp egyesülés sincs" (405. old.). Ebben a cikkben Engels határozottan fellépett a Louis Blanc és más francia kispolgári politikusok által terjesztett nacionalista nézetek ellen.

Engels „A kommunisták és Karl Heinzen" és Marx „A moralizáló kritika és a kritizáló morál" című írásai leleplezik a német kispolgári radikálisok korlátoltságát és következetlen demokratizmusát, képtelenségüket arra, hogy megértsék Németország centralizálásának és egyesítésének szükségességét. A Heinzennel való polémiában Marx és Engels megvédik és megmagyarázzák a tudományos szocializmus elveit.

Marxnak és Engelsnek az 1847 november 29-én, valamint 1848 február 22-én Lengyelországról mondott beszédeiben, Engelsnek „A vég kezdete Ausztriában", „Feargus O'Connor és az ír nép" című cikkeiben és más írásokban a marxizmus megalapozói egész sor fontos gondolatot vetnek fel a nemzeti kérdésről, és kifejtik a proletár internacionalizmus elveit. Állást foglalnak amellett, hogy a munkásosztály határozottan támogassa Lengyelország, Olaszország, Írország és más országok nemzeti felszabadító mozgalmát, és megfogalmazzák az ismert tételt: „Nem szabadulhat fel az a nemzet, amely ugyanakkor továbbra is elnyom más nemzeteket" (396. old.).

„A porosz alkotmány", „A reform-mozgalom Franciaországban", „A svájci polgárháború", „Az 1847-es év mozgalmai" című és más cikkeiben Engels elemzi több európai ország társadalmi és politikai helyzetét a forradalom előestéjén. A „Forradalom Párizsban" című cikkben Engels kifejti az 1848 februári forradalom jelentőségét, és kiadja egy német köztársaság létrehozásának harci jelszavát.

A „Kommunizmus alapelvei" című Engels-kézirat mutatja, milyen előkészítő munkát végzett Marx és Engels a keletkező kommunista párt programjának megteremtéséhez. A Kommunisták Szövetsége programjának ebben a tervezetében Engels elméletileg megalapozta a proletárpárt néhány igen fontos programatikus és taktikai elvét. Engels munkája felvázolja azokat a rendszabályokat, amelyeknek életbeléptetésével a proletariátus a hatalom meghódítása után előkészíti a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetet. A „Kommunizmus alapelvei"-ben található Engels ismert formulája arról, hogy a szocializmus győzelme nem lehetséges egyetlen, magában álló országban. Ez a tétel a kapitalizmus akkori korszakában helyes volt és leszámolt a kommunizmussal kapcsolatos naiv, utopikus illúziókkal. A kapitalizmus monopolisztikus fejlődése, a tőkés országok gazdasági és politikai fejlődésének egyenlőtlen, ugrásszerű volta később megteremtette a feltételeket arra, hogy lehetséges legyen a szocializmus győzelme „eleinte egynéhány vagy akár egy, egymagában vett kapitalista országban is". (*Lenin* Művei, 21. köt., 346. old.)

Ebben a kötetben foglal helyet Marx és Engels halhatatlan műve, a „Kommunista Párt kiáltványa", amely csúcspontja az 1848-as forradalmakat

megelőző időszakban végzett egész tudományos és politikai munkásságuknak. A „Kommunista Párt kiáltványa" a tudományos kommunizmus első programszerű okmánya. Magában foglalja Marx és Engels nagy tanítása alapjainak teljes és összefüggő kifejtését. „Ez a mű lángészre valló világossággal és élességgel fejti ki az új világszemléletet, a következetes, a társadalmi élet területét is átfogó materializmust, a dialektikát mint a fejlődésről szóló legsokoldalúbb és legmélyrehatóbb tanítást, az osztályharcról és a proletariátusnak, az új kommunista társadalom megalkotójának világtörténelmi forradalmi szerepéről szóló elméletet." (*Lenin* Művei, 21. köt., 36. old.)

A „Kommunista Párt kiáltványá"-ban Marx és Engels tudományosan bebizonyítják a kapitalizmus összeomlásának és a proletárforradalom győzelmének elkerülhetetlenségét, meghatározzák a forradalmi proletármozgalom feladatait és céljait. Az egész „Kiáltvány"-on vörös fonalként húzódik végig a proletariátus diktatúrájának eszméje. Jóllehet még nem használják a „proletárdiktatúra" kifejezést, Marx és Engels igen pontosan megformulázzák a marxizmus ezen alaptételének lényegét. Rámutatnak arra, hogy a munkásosztály győzelmének szükségszerű feltétele a politikai hatalom meghódítása, hogy „a munkásforradalom első lépése a proletariátus uralkodó osztállyá emelése" (459. old.).

A „Kommunista Párt kiáltványa" igazán tudományos, materialista meghatározását adja az állam lényegének. „A politikai hatalom, voltaképpeni értelmében" — hangsúlyozzák a „Kiáltvány" szerzői — „valamely osztálynak egy más osztály elnyomására szolgáló szervezett hatalma" (460. old.). Miután rámutattak arra, hogy a polgári állam eszköz a kizsákmányolt többségnek a kizsákmányoló kisebbség általi elnyomására, Marx és Engels hangsúlyozzák, hogy a munkásosztálynak, ha az államhatalmat meghódította, azt az óriási többség érdekében kell felhasználnia, hogy megtörje a kizsákmányolók ellenállását és felépítse az osztálynélküli kommunista társadalmat.

A „Kommunista Párt kiáltványá"-ban Marx és Engels kitűzték a munkásosztály elé a nagy célt — a kommunizmus felépítését. Kifejtették, hogy a kommunista forradalom megszüntet minden kizsákmányolást és osztályellentétet, minden társadalmi, politikai és nemzeti elnyomást, hogy egy olyan társadalom megalapításához vezet majd, amelyben „minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele" (460. old.). A munkásosztály győzelme nemcsak az ember ember által való kizsákmányolását szünteti meg, hanem megszabadítja az emberiséget a nemzetek közötti antagonizmustól és ellenségeskedéstől, a népek közötti véres háborúktól is.

A „Kommunista Párt kiáltványá"-ban Marx és Engels felállították alapvető tételeiket a pártról mint a proletariátus élcsapatáról, amely nélkül a munkásosztály nem ragadhatja meg a hatalmat és nem alakíthatja át a társadalmat. Marx és Engels körvonalazták a proletárpárt taktikáját, és rámutattak arra, hogy a proletariátus legközelebbi érdekeiért vívott harcot alá kell rendelni a végcéljaiért folyó harcnak, és hogy az egyes országok proletariátusának sajátos feladatait összhangba kell hozni a nemzetközi munkásmozgalom általános feladataival. Megjelölték azokat az irányelveket, amelyek a proletariátusnak a különböző osztályokhoz és pártokhoz való viszonyát meghatározzák, és hangsúlyozták a kommunistáknak azt a kötelességét, hogy támogassanak minden forradalmi és haladó mozgalmat és ugyanakkor bírálják ezek gyengéit és fogyatékosságait.

A híres jelszóval — „Világ proletárjai, egyesüljetek!" — a „Kiáltvány" szerzői világosan kifejezték a proletár internacionalizmus alapelvét, a nemzetközi proletár szolidaritás eszméjét.

A „Kommunista Párt kiáltványá"-nak megjelenése új szakaszt jelentett a nemzetközi munkásmozgalom fejlődésében.

*

Mellékletként közöljük a Kommunisták Szövetségének Szervezeti Szabályzatát és néhány más dokumentumot, amelyek megfogalmazásában Marx és Engels részt vettek, illetve amelyek forradalmi tevékenységüket tükrözik. Mellékeljük ezenkívül Engelsnek a „Filozófia nyomorúsága", valamint Marxnak és Engelsnek a „Kommunista Párt kiáltványa" későbbi kiadásaihoz írott előszóit, amelyek más korszakból valók és időrendjük szerint a sorozat további köteteiben fognak helyet kapni, de nem szakíthatók el azoktól a művektől, amelyekhez íródtak.

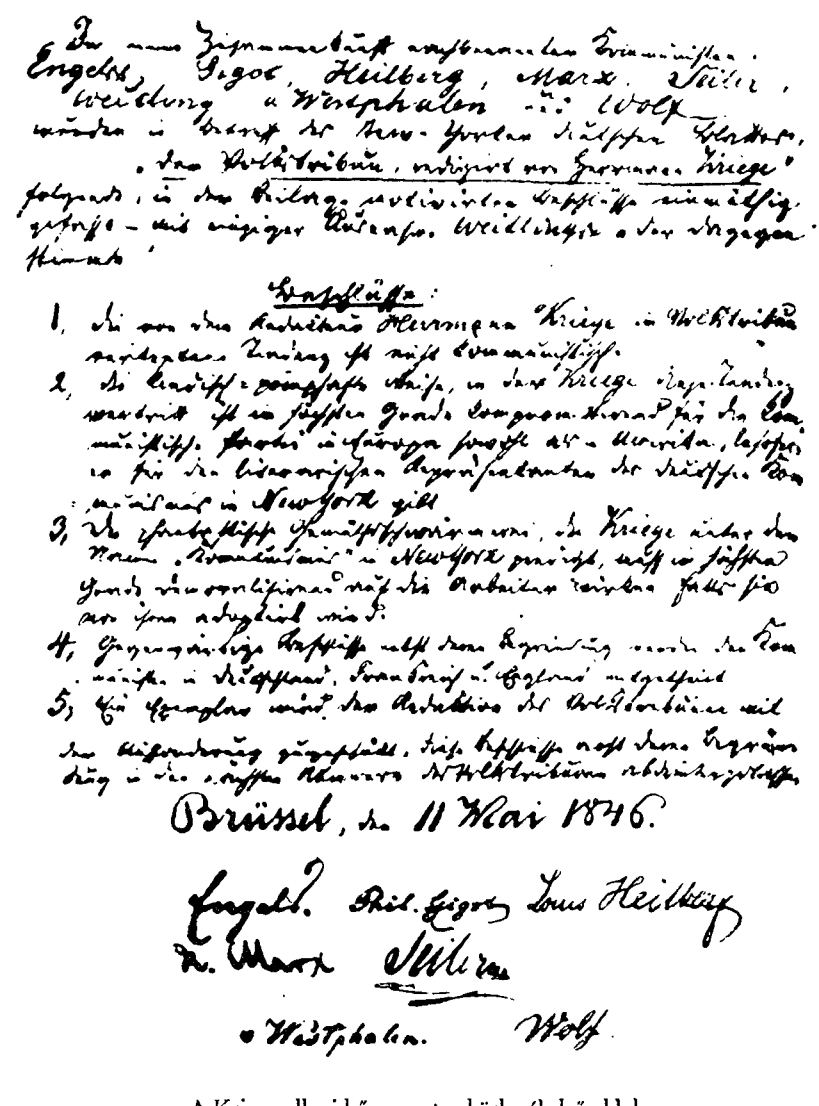

Zu einer Zusammenkunft aufgeforderten Kommunisten:
Engels, Gigot, Heilberg, Marx, Miller,
Weidemeyer a Westphalen [illegible] Wolf
wurden in Bezug der neu-yorker Hülfsschrift Herrn
des Volkstribun, redigirt von Hermann Kriege
folgende, in der Beilage verlesenen Propositionen einmüthig
gefasst - mit einiger Modification. Weitläufiges über die Gegenstände
Hermann

Propositionen

1. Die von dem Redakteur Hermann Kriege in New York
herausgegebene Zeitung ist nicht kommunistisch.
2. Die literarische Tendenz, welche dem Kriege-Hermann-Unternehmen
zu Grunde liegt, ist eine durchaus kommunistische. Durch
Verbreitung solcher Ansichten, wie sie Kriege-Hermann
in seinen Briefen an Weitling, Leser,
etc. für die literarischen Repräsentanten der deutschen Kommunisten in New York gibt
3. Die schriftliche Hülfsschrift, welche Kriege unter dem
Namen "Brandenburg" in New York gesandt hat, muss in deutschen
Kommunistenkreisen als Arbeiten feindlich stellen
und ihnen entgegen wirken.
4. Gegenwärtige Resolution soll dem Herausgeber des Kommunistischen
Volkstribun, Brandenburg, Engels mitgetheilt
5. Die Herausgeber des Volkstribun werden ersucht
den Namen zurückzuziehen. Diese Resolution soll dem Herausgeber
in der nächsten Nummer des Volkstribuns mitgetheilt

Brüssel, d. 11 Mai 1846.

Engels. Phil. Gigot Louis Heilberg
H. Marx Miller
Westphalen. Wolf

A Kriege elleni kőnyomatos körlevél első oldala

Karl Marx és Friedrich Engels

[Körlevél Kriege ellen[1]]

Az alább megnevezett kommunisták — *Engels, Gigot, Heilberg, Marx, Seiler, Weitling, von Westphalen* és *Wolff* — egyik összejövetelén

a Hermann Kriege által szerkesztett „Der Volkstribun"[2]

című New York-i német lapra vonatkozólag a következő, a mellékletben indokolt határozatokat hozták egyhangúlag — csupán Weitling kivételével, „aki ellene szavazott".

Határozatok:

1. A Hermann Kriege szerkesztő által a „Volkstribun"-ban képviselt irányzat nem kommunista.

2. Az a gyermetegen fellengzős mód, ahogyan Kriege ezen irányzatot képviseli, a legnagyobb mértékben kompromittáló a kommunista pártra nézve mind Európában, mind pedig Amerikában, mivel ő New Yorkban a német kommunizmus irodalmi képviselőjének számít.

3. Az a fantasztikus érzelmi ábrándozás, amelyet Kriege „kommunizmus" néven prédikál New Yorkban, a legnagyobb mértékben demoralizálólag kell hogy hasson a munkásokra, ha azt magukévá teszik.

4. A jelen határozatok, indokolásukkal együtt, közlendők a németországi, a franciaországi és az angliai kommunistákkal.

5. Egy példány megküldendő a „Volkstribun" szerkesztőségének, azzal a felszólítással, hogy e határozatokat, indokolásukkal együtt, nyomassa ki a „Volkstribun" legközelebbi számaiban.

Brüsszel, 1846 május 11.

Engels *Phil. Gigot* *Louis Heilberg*
K. Marx *Seiler*
v. Westphalen *Wolff*

Első fejezet

A kommunizmus átváltoztatása szeretet-ömlengéssé

A „*Volkstribun*" 13. száma cikket tartalmaz „Az asszonyokhoz".

1. „Az asszonyok, a *szeretet* papnői."
2. „A *szeretet* az, amely bennünket küldött."
3. „A *szeretet* apostolai."

a) Szépirodalmi intermezzó: „A humanitás lángpillantásai"; „Az igazság hangjai".

b) Képmutató és tudatlan captatio benevolentiae* a nőkhöz: „Még a királynő köntösében sem tagadjátok meg a *nőt*... és nem tanultátok meg azt sem, hogy a szerencsétlenek könnyével spekuláljatok; túlságosan lágyszívűek vagytok, semhogy egy *anya* szegény gyermekét a magatok érdekéért hagynátok éhen veszni."

4. „A *szeretett* gyermek jövője."
5. „*Szeretett* nővérek."
6. „Óh, hallgassatok meg bennünket; ha nem, akkor árulást követtek el a *szeretet* ellen."
7. „A *szeretetnek*."
8. „A *szeretetnek*."
9. „A *szeretet* kedvéért."
10. „A *szeretet* legszentebb műve, amelyet Tőletek rimánkodva" (nyöszörögve) „kérünk."

c) Szépirodalmi-bibliai közhely: „A nő rendeltetett arra, hogy megszülje az Ember Fiát", ami által megállapítást nyer, hogy a férfiak nem szülnek gyermeket.

11. „*A szeretet szívéből* kell kifejlődnie a közösség *szentlelkének*."

d) Epizódszerű Ave Maria: „*Áldottak, háromszorosan áldottak* vagytok Ti asszonyok, akik kiválasztattatok, hogy az *első felszentelést* megadjátok az üdvösség rég *megígért* birodalmának."

12. „*Szeretett* nővérek."
13. „*Szeretet* helyett gyűlölet" (a polgári társadalom és a kommunista társadalom ellentéte).
14. „Ti *szeretetreméltóak*."

---

* — jóindulat-keresés — *Szerk.*

15. „Trónra emelni a *szeretetet*."

16. „Tevékeny emberek *szerető* közösségben."

17. „A *szeretet* igazi papnői."

e) Esztétikai közbeszúrás: „ha reszkető lelketek még nem felejtette el a szép szárnyalást" — (olyan bűvészmutatvány, melynek megvalósíthatóságát még be kell bizonyítani).

18. „A *szeretet* világa."

19. „A gyűlölet birodalma és a *szeretet* birodalma."

f) Ezzel áltatják az asszonyokat: „És ezért a politikában is nagyon nyomós a szavatok. Csak élnetek kell befolyástokkal, és mindenestül romba dől a gyűlölet régi birodalma, hogy helyet adjon a *szeretet* új birodalmának."

g) Filozófiai tus a gondolkodás túlharsogására: „Tevékenységük végcélja az egész emberiség örökké derűs önélvezete."

20. „A Ti *szeretetetek*." Ez alkalommal az kívántatik a nőktől, hogy szeretetük „ne legyen túl kicsiny" ahhoz, hogy „minden embert egyforma odaadással átkaroljanak". Éppoly illetlen, mint szertelen követelés.

h) Fuga: „Hogy elhagyatott árvák ezrei és ezrei ki vannak téve a viszonyok szörnyű gyilkolásának." Miben áll itt a „szörnyű"? Abban, hogy az „árvák" a „viszonyokat", vagy abban, hogy a „viszonyok" az „árvákat" gyilkolják?

i) Az újkommunista politika leleplezése: „Mi nem akarunk hozzányúlni senkinek a magántulajdonához, tartsa meg magának az uzsorás azt, amije már van; mi csak megelőzni akarjuk a nép javainak további megrablását, s meggátolni a tőkét abban, hogy a munkát tovább is megfossza jogos tulajdonától." E cél a következőképpen érendő el: „Minden szegény azonnal az emberi társadalom hasznos tagjává válik, mihelyt alkalmat nyújtanak neki, hogy termelő módon tevékenykedjék." (Ezek szerint senki sem szerez több érdemet az „emberi társadalom" szolgálatában, mint a tőkések, beleértve a New York-i tőkéseket is, akiket Kriege oly rettentően szidalmaz.) „Ez pedig mindörökre biztosítva van számára, mihelyt a társadalom ad neki egy darab földet, amelyen magát családjával együtt fenntarthatja . . . ha ezt a hatalmas földterületet" (az 1400 millió acre amerikai állami földet) „*kivonják a kereskedelmi forgalomból és megszabott mennyiségekben* a munkának biztosítják, akkor *egy* csapással véget vetnek Amerikában minden szegénységnek; hiszen mindenki alkalmat kap, hogy keze munkájával érinthetetlen otthont alapítson magának." Hogy a törvényhozóknak nem áll hatalmukban rendeletekkel meggátolni, hogy a Kriege által óhajtott

patriarchális állapot továbbfejlődjék ipari állapottá, illetve nem áll hatalmukban, hogy az Egyesült Államok keleti partján levő ipari és kereskedő államokat visszavessék a patriarchális barbárságba, — ennyi tisztánlátást azért el lehetett volna várni. Arra az időre, amikor a fentebb vázolt nagyszerűség beköszönt majd, Kriege közben a következő, egy falusi plébánoshoz méltó szavakkal készít fel: „S akkor megtaníthatjuk az embereket, hogy *békén éljenek egymás mellett*, hogy kölcsönösen megkönnyítsék egymás életének gondját-baját, és:

21. felépítsék a *szeretet* egének első hajlékait a földön" (darabját 160 acre nagyságban).

Kriege a férjes asszonyokhoz intézett szónoklatát a következőképpen fejezi be: „Először forduljatok

22. a Ti *szeretett* férjetekhez,
kérjétek meg, hogy fordítson hátat a régi politikának ... mutassátok meg neki gyermekeit, könyörögjetek neki az *ő nevükben*" (az értelmetlenek nevében), „hogy hallgasson az értelemre". Másodszor, a „hajadonokhoz" így szónokol: „Tegyétek

23. a *szerelmeseteknél*
emberi értéke próbakövévé a föld szabaddá tételét, és ne bízzatok

24. *szeretetében*,
amíg fel nem esküdött az emberiségnek." (Vajon mit jelenthet ez?) Ha a hajadonok ekként viselkednek, akkor garantálja nekik, hogy gyermekeik éppen olyan

25. „*szeretetteljesek* lesznek,
mint amazok" (mármint az „ég madarai"), s azzal fejezi be kántálását, hogy elismétli

26. „a *szeretet* igazi papnői", „a közösség nagy birodalma" és a „felszentelés" szavakat.

„Volkstribun", 13. szám — „*Válasz Solltának*":

27. „Ő" (a közösség nagy szelleme) „a *szeretet* tüzeként lángol a fivér szeméből."

28. „Mi is egy nő a férfi nélkül, akit *szerethet*, s akinek *reszkető lelkét* odaadhatja?"

29. „Minden embert *szeretetben* egybekapcsolni."

30. „Az anyai *szeretet*" ...

31. „Az ember*szeretet*" ...

32. „A *szeretet* valamennyi első hangja" ...

33. „A *szeretet* sugarai."

k) A kommunizmus célja: „az emberiség egész életét alávetni az ő" (az érző szív) „dobbanásainak".

34. „A *szeretet* hangja elmenekül a pénz csörgése elől."

35. „*Szeretettel* és odaadással mindent keresztül lehet vinni."

A szeretetet tehát ebben az *egy* számban jól-rosszul megolvasva harmincöt alakban kapjuk meg. Ennek a nyálas szeretet-áradatnak felel meg az, hogy Kriege a Solltának adott válaszában és másutt is a kommunizmust úgy ábrázolja, mint az egoizmus szeretettel eltöltött ellentétét, s egy világtörténelmi forradalmi mozgalmat redukál erre a néhány szóra: szeretet—gyűlölet, kommunizmus—egoizmus. Ugyancsak ide tartozik a gyávaság is, amellyel fentebb az uzsorásnak azzal hízeleg, hogy megígéri, meghagyja neki, amije már van, a továbbiakban pedig váltig erősítgeti, hogy „nem szétrombolni", hanem „csupán beteljesíteni" akarja „a *családi életnek*, a *szülőföld szeretetének*, a *népiségnek meghitt érzéseit*". A kommunizmusnak ez a gyáva, képmutató ábrázolása, hogy az nem „szétrombolása", hanem „beteljesítése" a fennálló rossz viszonyoknak és a burzsoák erről alkotott illúzióinak, a „Volkstribun" összes számain végigvonul. Ehhez a képmutatáshoz és gyávasághoz illik az az álláspont, amelyet politikusokkal folytatott vitáiban elfoglal. A kommunizmus elleni bűnnek tartja (10. sz.), ha valaki szembefordul olyan katolizáló politikai fantasztákkal, mint például Lamennais és Börne, minélfogva tehát az olyan férfiak, mint Proudhon, Cabet, Dézamy, egyszóval valamennyi francia kommunista, csupán „nevezi magát kommunistának". Pedig Kriege még Németországban, Brüsszelben és Londonban megtanulhatta volna, hogy a német kommunisták ugyanannyira túljutottak már Börnén, mint a franciák Lamennais-n.

Hogy az efféle szeretet-ömlengés szükségképpen milyen enerváló hatással van mindkét nemre és milyen tömeghisztériát és sápkórt vált ki a „hajadonok" körében — erről elmélkedjék Kriege maga. —

Második fejezet

A „Volkstribun" gazdaságtana és állásfoglalása az Ifjú Amerikához[3]

Mi az amerikai nemzeti reformerek mozgalmát a maga történelmi létjogosultságában teljesen elismerjük. Tudjuk, hogy e mozgalom olyan eredményre törekszik, amely pillanatnyilag ugyan a modern polgári társadalom indusztrializmusát segítené elő, amelynek azonban, mint egy proletár

mozgalom eredményének, mint a földtulajdon ellen irányuló támadásnak egyáltalában — és különösen az Amerikában fennálló viszonyok között — saját konzekvenciái folytán tovább kell vinnie a kommunizmus felé. Kriege, aki a New York-i német kommunistákkal együtt csatlakozott a földjáradékellenes mozgalomhoz, átmázolja ezt a vékonyka tényt a maga hagyományos kommunista és fellengzős szólamaival, anélkül, hogy valaha is belebocsátkoznék e mozgalom pozitív tartalmába, és ezzel bebizonyítja, hogy egyáltalában nincs tisztában az Ifjú Amerikának az amerikai viszonyokkal való összefüggésével. Az alkalmilag már idézett egyes részeken kívül még egy példán akarjuk megmutatni, hogy Kriege a földbirtoknak agrárszempontok szerint megnyesegetett amerikai méretű felparcellázását hogyan árasztja el a maga emberiség-lelkesedésével.

A 10. számban, „Mit akarunk" cím alatt ezt olvassuk:

„Ők" — tudniillik az amerikai nemzeti reformerek — „a földet valamennyi ember *közösségi* örökrészének nevezik... és a nép törvényhozó hatalma révén módot akarnak találni arra, hogy azt az 1400 millió acre földet, amely még nem került rabló spekulánsok kezébe, *elidegeníthetetlen közvagyonként tartsák meg az egész emberiségnek*". Hogy ezt a „*közösségi* örökrészt", ezt az „elidegeníthetetlen *közvagyont*" a maga közösségi mivoltában „megtartsák az egész emberiségnek", Kriege magáévá teszi a nemzeti reformerek tervét: „minden parasztnak, bármely országból való is, 160 acre amerikai földet kell rendelkezésére bocsátani, hogy fenntarthassa magát", vagy, ahogyan ezt a 14. számban a „Válasz Conzénak" c. cikk kifejezi: „A népnek ebből a még érintetlen vagyonából senki se vegyen birtokba 160 acre-nél többet, s ezt is csak akkor, ha maga műveli meg." A föld tehát azáltal marad meg „elidegeníthetetlen *köz*vagyonnak", mégpedig „az egész emberiség" közvagyonának, hogy haladéktalanul megkezdik *felosztását;* s Kriege közben azt képzeli, hogy törvényekkel *megtilthatja* e felosztás szükségszerű következményeit: a koncentrációt, az ipari haladást stb. Az *ő* szemében 160 acre föld mindig azonos mérték, mintha az ilyen földterületek értéke nem lenne minőségük szerint különböző. A „parasztok" kénytelenek lesznek, ha nem is földjüket, de földjük termékeit egymással és másokkal kicserélni, s ha már idáig eljutottak, hamarosan ki fog tűnni, hogy az egyik „paraszt" tőke nélkül is, csupán munkája és 160 acre földjének nagyobb eredeti termelékenysége révén, a másik parasztot ismét *cselédjévé* teszi. S azután, nem mindegy-e, hogy „a föld", vagy a föld *termékei* „kerülnek rabló spekulánsok kezébe"?

Vegyük egy pillanatra komolyan azt az ajándékot, amelyet Kriege az emberiségnek szán.

1 400 000 000 acre földet „tartsanak meg elidegeníthetetlen közvagyonként az egész emberiségnek". Mégpedig úgy, hogy minden „parasztnak" 160 acre jusson. Ebből kiszámítható, mekkora Kriege „egész emberisége": pontosan $8^3/_4$ millió „paraszt", akik mint családfők egy-egy öttagú családot, tehát összesen $43^3/_4$ millió embert képviselnek. Azt is kiszámíthatjuk, hogy mennyi ideig tart az a „mindörökké", ameddig „a proletariátus, abban a tulajdonságában, hogy emberiség, az egész földet", legalábbis az Egyesült Államok földjét, „igénybe veheti". Ha az Egyesült Államok lakossága ugyanolyan mértékben gyarapszik, mint eddig (azaz huszonöt évenként megduplázódik), akkor ez a „mindörökké" nem egészen 40 évig tart; ez idő alatt az 1400 millió acre-t elfoglalják, s az utánuk jövőknek már *semmi* „igénybe vehető" nem marad. De mivel a föld szabaddá tétele nagyon megnövelné a bevándorlást, Kriege „mindörökkéjének" már hamarabb is vége szakadhatna; különösen ha meggondoljuk, hogy a 44 millió embernek elegendő föld még csak a most meglevő európai pauperizmus számára sem lenne kielégítő levezető csatorna, mivel Európában minden tizedik ember pauper, s csupán a brit szigetek hétmilliót szolgáltatnak. Hasonló közgazdasági naivitás található a 13. számnak „Az asszonyokhoz" című cikkében is, amelyben Kriege úgy véli, hogy ha New York város a maga Long Island-i 52 000 acre-jét szabaddá tenné, ez elegendő lenne, hogy New Yorkot „egy csapásra" örök időkre megszabadítsa minden pauperizmustól, nyomortól és bűnözéstől.

Ha Kriege a föld felszabadításáért folyó mozgalmat a proletár mozgalomnak bizonyos viszonyok között szükségszerű kezdeti formájaként fogta volna fel, olyan mozgalomként, amely annak az osztálynak a társadalmi helyezete folytán, amelytől kiindul, szükségszerűen kommunista mozgalommá kell hogy fejlődjék, ha megmutatta volna, hogy a kommunista tendenciáknak Amerikában eredetileg ebben a — látszólag mindenfajta kommunizmusnak ellentmondó — agrár-formában kellett színre lépniök; akkor ezellen semmi ellenvetésünk nem lenne. Így azonban valóságos, meghatározott emberek mozgalmának egy persze még alárendelt formáját *az* emberiség ügyének nyilvánítja, jobb tudása ellenére egyáltalában minden mozgalom végső, legfőbb céljaként állítja oda, s ezáltal a mozgalom meghatározott céljait puszta fellengzős értelmetlenséggé változtatja.

Ámde ő zavartalanul zengi tovább győzelmi énekét ugyanebben a cikkben (10. sz.): „Ezzel tehát végre beteljesülnének az európaiak régi álmai, az óceánnak ezen az oldalán készen várná őket egy hely, amelyet csak el kell foglalniok és kezük munkájával megtermékenyíteniök, hogy a világ összes zsarnokainak büszkén odavethessék:

Ez az *én* kunyhóm,
nem ti emeltétek,
az *én* tűzhelyem ez,
s irigyeltek parazsáért.[4]"

Amihez Kriege még hozzáfűzhette volna: Ez az *én* trágyadombom, amelyet én termeltem, az én feleségemmel, gyermekemmel, szolgámmal, szolgálómmal és barmommal. Mert miféle európaiak is azok, akiknek „álmai" itt beteljesülnek? Nem a kommunista munkások, hanem csődbejutott szatócsok és kézművesmesterek vagy tönkrement zsellérek, akik azt a szerencsét hajszolják, hogy Amerikában ismét kispolgárokká és parasztokká lehessenek. S miféle „vágy" is az, amelyet ennek az 1400 millió acre-nek kell megvalósítania? Nem más, mint *minden embernek magántulajdonossá* való változtatása, s e vágy éppen annyira keresztülvihető és éppen annyira kommunista, mint az, hogy minden ember váljék császárrá, királlyá és pápává. Végső próbájául annak, hogy Kriegének mekkora betekintése van a kommunista forradalmi mozgalmakba és a gazdasági viszonyokba, álljon itt még a következő mondat: „*Minden* embernek legalább annyit meg kellene tanulnia *minden* mesterségből, hogy szükség esetén bizonyos *ideig egyedül is elboldogulhasson*, ha valami balszerencse kiragadja az emberi társadalomból." Mindenesetre sokkal könnyebb „szeretetet" és „odaadást" „árasztani", mint valóságos viszonyok és gyakorlati kérdések fejlődésével foglalkozni.

Harmadik fejezet
Metafizikai szájhősködések

„Volkstribun", 13. szám — „Válasz Solltának".

1. Kriege itt azt állítja, „nincs hozzászokva ahhoz, hogy logikai kötéltáncokat mutasson be az absztrakció kopár sivatagában". Ezzel szemben a „Volkstribun" valamennyi számából kitűnik, hogy ő, ha nem is „logikusan", de mindazonáltal „kötélen táncol", filozófiai és szeretet-bódult frázisokból sodort kötélen.

2. Azt az állítást, hogy „az egyes ember individuálisan él" (ami már önmagában is értelmetlenség), Kriege a következő nem-logikai „kötéltáncban" fejezi ki: „ameddig az emberi nem egyáltalán még individuumokban leli ábrázolását",

3. addig „az emberiség alkotó szellemének" — amely seholsem létezik — a „tetszésétől" fog függni, hogy „a dolgok mai állapotának véget vessen".

4. A kommunista ember ideálja a következő: „Az emberi nem bélyegét hordja magán" (ugyan ki nem teszi ezt, egészen magától, már most is?), „saját céljait az emberi nem céljai szerint határozza meg" (mintha az emberi nem egy személy volna, akinek céljai lehetnek), „s csak azért igyekszik egészen a maga sajátja lenni, hogy magát mindazzal, ami és amivé lehet, odaadhassa az emberi nemnek." (Teljes önfeláldozás és önmegalázás egy fantasztikus ködkép előtt.)

5. Az egyes embernek az emberi nemhez való viszonyát a következő fellengzős értelmetlenségben is jellemzi: „Mi mindnyájan, különös tevékenységünkkel együtt, csak tünetei vagyunk a mélyen az emberiség bensejében végbemenő nagy mozgásnak." „Mélyen az emberiség bensejében" — vajon hol van ez? E tétel szerint tehát a valóságos emberek csak egy képzeletbeli fantóm „bensejében" végbemenő „mozgás" „tünetei", ismérvei.

6. A kommunista társadalomért folyó harcot ez a falusi plébános „a közösség ama nagy szellemének kutatásává" változtatja. Ez a „nagy szellem" [grosser Geist], mondja, „*az úrvacsora kelyhéből* pezseg gyönyörűségesen és túláradóan" és „*szentlélekként* [*heiliger Geist*] lángol a fivér szeméből".

Miután így a forradalmi kommunista mozgalom átváltozott a szentlélek és az úrvacsora „kutatásává", természetesen azt is kijelentheti Kriege, hogy e szellemet „*csak fel* kell *ismerni*, hogy minden embert egyesítsen a szeretetben".

7. Ezt a metafizikai végeredményt a *kommunizmusnak* az *úrvacsorával* [*Kommunion*] való következő összecserélése előzi meg: „A szellem, amely győzedelmeskedik a világon, a szellem, amely a viharnak parancsol és a zivatarnak" (!!!!), „a szellem, amely a vakokat meggyógyítja és a bélpoklosokat, a szellem, amely minden embernek *egy* borból inni ád" (mi jobban kedveljük a több fajtát), „és *egy* kenyérből enni" (a francia és az angol kommunisták többre támasztanak igényt), „a szellem, amely *ilyeténképpen örök és mindenütt jelenvaló* — ez a közösség szelleme." Ha ez a „szellem" „örök és mindenütt jelenvaló", akkor el sem lehet gondolni, hogy Kriege szerint mivel magyarázható az, hogy a magántulajdon olyan sokáig létezhetett. De persze, ezt a szellemet még nem „ismerték fel", s ezért csak Kriege saját képzeletében volt „örök és mindenütt jelenvaló".

Itt tehát Kriege a *kommunizmus nevében* a *kommunizmussal szöges ellentétben álló* régi vallási és német-filozófiai fantáziát prédikálja. A *hit*, s mégpedig a „közösség szentlelkében" való hit az utolsó, ami megkívántatik a kommunizmus megvalósításához.

Negyedik fejezet

Vallásos játszadozások

Magától értetődik, hogy Kriege nyálas szeretet-áradozásai és az egoizmussal való ellentéte semmi más, mint egy teljességgel a vallásban feloldódott lélek dagályos kinyilatkoztatása. Látni fogjuk, hogy Kriege, aki Európában mindig ateistának mondta magát, hogyan próbálja itt a kommunizmus cégére alatt elsütni a kereszténység összes gyalázatosságait, s hogyan végzi, egészen következetesen, *az ember önmegbecstelenítésével.*

A 10. számban a „Mit akarunk" és a „H. Kriege Harro Harringnak" c. cikkek a kommunista harc célját ekként határozzák meg:

1. „Igazsággá tenni a *szeretet vallását* és valósággá a boldog égi lakók rég óhajtott közösségét." Kriege csupán azt nem veszi észre, hogy ezek a keresztényi ábrándozások csak a fennálló világ fantasztikus kifejezései, tehát „valóságuk" *már létezik* e fennálló világ rossz viszonyaiban.

2. „Követeljük *a szeretet* eme *vallása* nevében, hogy az éhezőt táplálják, a szomjúhozó inni kapjon és a mezítelen felruháztassék"; — amely követelés immár 1800 esztendeje egész a csömörig, ám a legcsekélyebb eredmény nélkül ismételtetett.

3. „Mi a *szeretet* gyakorlását tanítjuk", hogy

4. „*szeretetet* kapjunk".

5. „Az ő birodalmukban, *a szeretet birodalmában* nem lakozhat semmiféle ördög."

6. „Neki" (az embernek) „*legszentebb* szükséglete, hogy egész egyéniségével *beleolvadjon a szerető lények* társadalmába, s velük szemben semmit sem tarthat meg többé, csupán

7. *határtalan szeretetét.*" Úgy vélhetnők, hogy e határtalansággal a szeretet-elmélet elérte legmagasabb csúcsát, s ez oly magas, hogy semmit, ami ezen túlmegy, nem lehet elképzelni; mindazonáltal még magasabbra visz az út.

8. „A szeretetnek ez a forró kiáradása, ez az odaadás mindenki iránt, a közösségnek ez az *isteni szomjúhozása* — mi más ez, mint a kommunista *legbensőbb vallása*, amelynek csak a megfelelő külvilág hiányzik ahhoz,

hogy kifejezésre juttassa magát a teljes emberéletben." Ahhoz azonban, úgy látszik, teljesen elegendő a mostani „külvilág", hogy Kriege az ő „legbensőbb vallását", az ő „isteni szomjúhozását", az ő „odaadását mindenki iránt" és az ő „forró kiáradását" a maga „teljes emberéletében" a legterjengősebben „kifejezésre juttathassa".

9. „Vajon nincs-e jogunk, hogy komolyan vegyük a vallásos szív régóta visszafojtott vágyait, s a szegények, a szerencsétlenek, a kitaszítottak nevében hadba vonuljunk a testvéri szeretet gyönyörű birodalmának végleges megvalósításáért?" Kriege tehát hadba vonul, hogy komolyan vegye a szív — nem a valóságos, profán, hanem a vallásos szív, nem a valóságos szükségtől elkeseredett, hanem az üdvözítő képzelgéstől felfújt szív — vágyait. Kriege mindjárt bizonyságot is tesz saját „vallásos szívéről" azzal, hogy papként, idegen néven, tudniillik a „szegények" nevében, és úgy vonul hadba, hogy világosan értésünkre adja, neki magának nincs szüksége a kommunizmusra, ő csupán a „szegényekért, szerencsétlenekért és kitaszítottakért" való nagylelkű, odaadó, olvadozó önfeláldozásból vonul hadba, vagyis azokért, akik reá szorultak — s ez oly magasztos érzés, amely magányos, borús órákban büszkén dagasztja a jóember kebelét és kárpótolja őt a rossz világ minden gondjáért-bajáért.

10. „Aki ilyen pártot nem támogat" — mondja Kriege szóáradatának befejezéséül — „joggal kezelhető az emberiség ellenségeként." Ez a türelmetlen kijelentés ellentmondani látszik a *„mindenki* iránti odaadásnak", a mindenkire kiterjedő „szeretet vallásának". De teljesen konzekvensen fakad mint végkövetkeztetés ebből az új vallásból, amely, hasonlóan minden más valláshoz, halálosan gyűlöli és üldözi valamennyi ellenségét. A párt ellenségét teljesen konzekvensen változtatják eretnekké azáltal, hogy a valóságosan létező *párt* ellenségéből, akivel *harcolnak*, átváltoztatják a csak képzeletben létező *emberiség* ellen vétkezővé, akit *meg* kell *büntetni*.

11. A Harro Harringhoz intézett levélben ez olvasható: „Mi a világ összes szegényeit lázadásba akarjuk vinni a Mammon ellen, amelynek korbácsa alatt arra vannak kárhoztatva, hogy halálra gyötörjék magukat, s ha majd a szörnyű zsarnokot letaszítottuk ősi trónjáról, akkor az emberiséget a *szeretet* által akarjuk *egybefűzni*, akkor meg akarjuk *tanítani* közösségben dolgozni és közösségben élvezni, hogy végre beteljesüljön az öröm rég megígért birodalma." Hogy Kriege haragra gyúljon a modern pénzuralom ellen, ahhoz előbb át kell azt változtatnia Mammon bálványképévé. Ez a bálványkép letaszíttatik — hogy mily módon, arról nem értesülünk; a világ proletárjainak forradalmi mozgalma egyetlen lázadássá zsugorodik —,

és amikor ez a letaszítás megtörtént, akkor jönnek a próféták, a „Mi", akik „megtanítják" a proletárt, hogy most aztán mi a teendő. Ezek a próféták „megtanítják" tanítványaikat, akik itt saját érdekeik tekintetében meglepően tudatlanoknak mutatkoznak, hogyan „dolgozzanak és élvezzenek közösségben", mégpedig nem azért, hogy „közösségben dolgozzanak és élvezzenek", hanem csupán azért, hogy az írás beteljesüljön, és egyes 1800 év előtti fantaszták ne jövendöltek légyen hiába. — A jövendölésnek ez a módja egyébként máshol is megismétlődik, így például:

a 8. szám „Mi a proletariátus?" és „Andreas Dietsch" című cikkeiben, úgymint

a) „Proletárok, elérkezett megváltástok órája",

b) „Ezer szív dobogott ujjongva az ígéret nagy ideje elébe" — nevezetesen „a szeretet ama nagy birodalma elébe . . . a szeretet rég áhított birodalmáért."

c) A 12. számban, „Válasz a papellenes Kochnak":

„A végtelen világmegváltás evangéliuma már vonaglik egyik szemből a másikba" és — sőt — „egyik kézből a másikba." A „vonagló evangéliumnak" ez a csudája, a „végtelen világmegváltásnak" ez a badarsága teljesen megfelel annak a másik csudának, hogy a régi evangélisták régóta füstbementnek tartott jövendölései Kriege révén minden várakozás ellenére beteljesülnek.

12. Ebből a vallásos álláspontból kiindulva az összes *valóságos kérdésekre* adott válasz nem állhat másból, csak néhány vallásosan-fellengzős és minden értelmet elködösítő *képből*, néhány pompázatos címkéből, mint „emberiség", „humanitás", „emberi nem" stb., és minden *valóságos tettnek fantasztikus szólammá* való átváltoztatásából. Ez különösen a „Mi a proletariátus?" c. cikkben mutatkozik meg (8. sz.). Erre a címben foglalt kérdésre a válasz a következő: „A proletariátus az *emberiség*" — ami *tudatos* hazugság, eszerint a kommunisták az emberiség megszüntetésére törekszenek. Ez a válasz — „az emberiség" — ugyanaz akar lenni, amit Sieyès a „mi a harmadik rend?"[5] kérdésre adott. Bizonyíték arra, hogy Kriege miként burkolja ködpárába a történelmi tényeket. Ezt azonnal még egyszer bebizonyítja az amerikai földjáradékellenes mozgalom megjámborításával: „S mi legyen végül, ha majd ez a proletariátus, abban a tulajdonságában, hogy emberiség" (szükségszerű jellemábrázoló álarc, amelyet viselnie kell felléptekor — az imént a proletariátus volt az emberiség, most az emberiség csak tulajdonsága a proletariátusnak), „mindörökre igényt nyilvánít az egész földre mint vitathatatlan birtokára?" Láthatjuk, hogyan változik még egy igen egyszerű, gyakorlati mozgalom is olyan üres frázisokká, mint „emberi-

ség", „vitathatatlan birtok", „mindörökké" stb., s ennélfogva nem is megy túl a puszta „igényen". — A „számkivetettek" és egyéb szokásos szólamokon kívül, amelyekhez még a vallási színezetű „kiátkozottak" is társul, mindaz, amit Kriege a proletariátusról közöl, a következő mitológiai-bibliai képekre korlátozódik:

„a leláncolt Prométheusz",
„isten báránya, mely a világnak bűneit hordozza",
„a bolygó zsidó",

majd végül felveti ezt a figyelemreméltó kérdést: „Az-e hát az emberiség sorsa, hogy hazátlan csavargóként a földön örökké ide-oda tévelyegjen?" Holott éppen az a szálka Kriege szemében, hogy az „emberiség" egy része kizárólagos módon letelepedett a földön!

13. A kriegei vallás a legcsattanósabban a következő passzusban mutatkozik meg: „Nekünk valamivel többet is kell tennünk, mint hogy *hitvány önmagunkról* gondoskodjunk, mi az emberiségé vagyunk." Ezzel a gyalázatos és undorító szervilitással egy „önmagunktól" elválasztott és megkülönböztetett „emberiség" iránt — amely tehát metafizikai, sőt Kriegénél vallási fikció —, ezzel a mindenesetre igen „hitvány" rabszolgai megalázkodással zárul ez a vallás, mint minden más vallás is. Az ilyen tan, amely a térdencsúszás gyönyörét és az önmegvetést prédikálja, igen alkalmas derék — *szerzetesek* számára, de energikus férfiak számára, méghozzá a harc idején, soha. Már csak az hiányzik, hogy e derék szerzetesek kasztrálják "hitvány önmagukat", s ezzel kellőképp bebizonyítsák bizalmukat az „emberiség" önnemzési képességében! — Ha Kriege semmi jobbal nem tud előhozakodni, mint efféle siralmasan megstilizált érzelgősségekkel, akkor persze okosabban tenné, ha a „Volkstribun" minden egyes számában újra meg újra lefordítaná az ő „Lamennais atyá"-ját.

Hogy milyen gyakorlati következményekkel jár a végtelen könyörületnek és a végnélküli odaadásnak ez a kriegei vallása, azt a munkáért való rimánkodások bizonyítják, melyek a „Volkstribun" majd minden számában megtalálhatók. Így például a 8. számban ezt olvashatjuk:

„*Munkát! Munkát! Munkát!*"

„Hát nincs senki a bölcs urak között, aki nem tartja hiábavaló fáradságnak, hogy jóravaló családok számára táplálékról gondoskodjék, s támasz nélküli fiatalembereket megóvjon a nyomortól és kétségbeeséstől? Itt van először is Johann Stern Mecklenburgból, még mindig munka nélkül, pedig nem kíván mást, csak azt, hogy lenyúzassa magát egy tőkés javára és ezzel annyi kenyeret keressen, amennyi elegendő, hogy őt munkája számára fenn-

tartsa — vajon túlzott kívánság-e ez a civilizált társadalomban? — S aztán Karl Gescheidtle Badenből, egy igen kitűnő képességű fiatalember, aki a magasabb iskolai végzettségnek sincs híján — olyan hűséges, olyan jóságos a pillantása, garantálom, hogy maga a megtestesült becsület... És egy aggastyán is, meg még több fiatalember is könyörög, adjanak kezüknek munkát, hogy megkereshessék mindennapi kenyerüket. — Aki segíteni tud, ne késlekedjék tovább, vagy pedig lelkiismerete majdan meg fogja rabolni álmát, akkor, amikor a legnagyobb szüksége lesz rá. Persze, mondhatjátok: ezrek és ezrek vannak, akik hasztalan kiáltanak munkáért, s minden úgysem segíthetünk — de bizony segíthettek, csakhogy Ti az önzés szolgái vagytok és nincs szívetek, hogy bármit is tegyetek. Ameddig azonban nem akartok mindenkin segíteni, legalább mutassátok meg, hogy maradt bennetek még egy morzsányi emberi érzés, és segítsetek annyi egyes emberen, amennyin módotokban áll." —

Természetesen, ha akarnák, több emberen tudnának segíteni, mint módjukban áll. Ez hát a gyakorlata, a valóságos végrehajtása annak az önlealacsonyításnak és megalázkodásnak, amelyet ezen újabb vallás tanít.

Ötödik fejezet

Kriege személyes fellépése

Hogy milyen természetű Kriege személyes fellépése újságjában, az szükségszerűen kiderül már a fenti idézetekből is; ezért csak néhány pontot emelünk ki.

Kriege mint *próféta* lép fel, ezért szükségképpen mint egy titkos esszéus[6] szövetségnek, az „igazságosság szövetségének" a küldötte is. Ezért, amikor nem az „elnyomottak" nevében, akkor az „igazságosság" nevében beszél, de ez nem a közönséges igazságosság, hanem az „igazságosság szövetségének" igazságossága. Nemcsak *saját magát* misztifikálja, hanem a *történelmet* is. Misztifikálja a kommunizmusnak a különböző európai országokban végbement valóságos történelmi fejlődését, amelyet nem ismer, mégpedig azáltal, hogy a kommunizmus eredetét és sikereit ezen esszéus szövetség mesébe, regénybe illő és kitalált fondorlatainak tulajdonítja. Erre vonatkozólag lásd a lap összes számait, főképpen a Harro Harringnak adott választ, amelyben egészen eszeveszett fantáziálások is találhatók e szövetség hatalmáról.

Hamisítatlan *szeretet-apostolként* Kriege először is az asszonyokhoz fordul, akikről nem tételezi fel azt az elvetemültséget, hogy egy szeretettől

dobogó szívnek ellen tudjanak állni, majd a meglelt agitátorokhoz fordul „fiúkként és fiúi békülékenységgel" [söhnlich und versöhnlich] — mint „fiúk" — mint „fivérük" — mint „szívbéli testvérük" — végül pedig a gazdagokhoz mint *ember*. Alighogy megérkezik New Yorkba, körleveleket intéz az összes gazdag német kereskedőkhöz, mellüknek szegezi a szeretet bodzapuskáját, de bölcsen óvakodik attól, hogy megmondja nekik, mit akar tőlük, s hol úgy írja alá magát, hogy „Egy Ember", hol úgy, hogy „Egy Emberbarát", hol pedig „Egy Bolond" — és „hinnétek-e, barátaim?" — nem akad emberfia, aki nagyhangú bohóckodását komolyan venné. Ezen senki sem csodálkozhat, magát Kriegét kivéve. — Az ismert, már idézett szeretet-szólamokat időnként efféle felkiáltások fűszerezik (12. szám, „Válasz Kochnak"): „Hurrá! Éljen a közösség, éljen az egyenlőség, éljen a szeretet!" Gyakorlati dolgokra vonatkozó kérdéseket és kételyeket (v.ö. 14. szám, „Válasz Conzénak") csakis szándékos gonoszságra és megátalkodottságra képes magyarázni. Mint igazi próféta és szeretetkinyilatkoztató, egy felsült széplélek egész hisztérikus ingerültségét ontja a gúnyolódókra, a hitetlenkedőkre és a régi világ embereire, akik nem engedik magukat az ő édes szeretet-melege révén „boldog égilakókká" átvarázsoltatni. Ilyen elégedetlenkedő-szentimentális hangulatban kiáltja oda nekik a 11. számban „Tavasz" címszó alatt: „Azért Ti, akik ma kicsúfoltok bennünket, Ti nemsokára *jámborakká* lesztek, mert tudjátok meg: tavaszodik!" —

[Zirkular gegen Kriege]

A megírás ideje: 1846 május 11.

A megjelenés helye: külön kőnyomatos kiadvány 1846 májusában

Eredeti nyelve: német

[Friedrich Engels]

A porosz alkotmány megsértése

Van Poroszországban egy törvény — kelt 1820 június 22-én —, amely megtiltja a királynak, hogy bármilyen államkölcsönt vegyen fel a rendi országgyűlés jóváhagyása nélkül, egy olyan gyűlés szentesítése nélkül, amely Poroszországban, mint ismeretes, még nem létezik.[7] Ez a törvény a poroszok egyetlen garanciája arra, hogy valamikor megkapják azt az alkotmányt, amelyet 1815 óta ígértek nekik. Mivel ennek a törvénynek a létezése Poroszországon kívül nem általánosan ismert, a kormánynak sikerült 1823-ban *hárommillió font sterling* összegű kölcsönt felvenni Angliában[8] — a törvény első megsértése. Az 1830-as francia forradalom után a porosz kormány, minthogy kénytelen volt nagyarányú előkészületeket tenni a háborúra, amelynek kitörése akkor valószínűnek látszott, s nem volt pénze, a „Seehandlung"-gal[9], egy állami vállalattal felvétetett tizenkétmillió tallér (1 700 000 font sterling) összegű kölcsönt, amelyért természetesen a kormány kezeskedett, s amelyet a kormány költött el — a törvény második megsértése. Nem is beszélve a törvény megsértésének kisebb eseteiről, például az ugyanezen vállalat révén felvett néhány százezer font sterlinges kölcsönökről, e pillanatban Poroszország királya elkövette a harmadik nagy törvénysértést. Minthogy ennek a vállalatnak a hitele, úgy látszik, kimerült, a Porosz Bank, amely éppen úgy kizárólagosan állami vállalat, felhatalmazást kapott a királytól tízmillió tallér (1 350 000 font sterling) összegű bankjegy kibocsátására. Ez — ha levonunk $3^1/_3$ milliót biztosíték és $^2/_3$ milliót a bank megnövekedett kiadásai fejében — valójában hatmillió tallér, vagyis közel egymillió font összegű „közvetett kölcsönt" jelent, amelyért a kormány lesz felelős, mivel a Porosz Banknak magántőkés üzlettársai mind a mai napig nincsenek. Remélhető, hogy a poroszok, kivált a középosztályok, amelyek a legjobban érdekeltek az alkotmányban, nem hagyják ezt erélyes tiltakozás nélkül.

Az osztrák kormány megtiltotta a párizsi *Charivari*[10] beengedését tartományaiba. Azt mondják, hogy a galíciai „vérfürdőre"[28] tett maró megjegyzések voltak az a megbocsáthatatlan bűn, amely a kitiltást előidézte.

Violation of the Prussian Constitution

A megírás ideje: 1846 május

A megjelenés helye: „The Northern Star" 1846 május 30. (446.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Német tudósítónktól

Karl Marx és Friedrich Engels

[A brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság levele G. A. Köttgennek[11]]

Brüsszel, 1846 június 15.

G. A. Köttgennek továbbközlésre.

Néhány nappal ezelőtt megküldött felhívástokra sietve válaszolunk a következőkben:

Teljesen egyetértünk azzal a nézetetekkel, hogy a német kommunistáknak ki kell lépniök eddigi elszigeteltségükből és tartós érintkezésbe kell lépniök egymással; úgyszintén azzal is, hogy szükség van olvasó- és vitaegyletekre. Hiszen a kommunistáknak először egymás között kell tisztázniok a dolgokat, ami a kommunista kérdéseket megvitató rendszeres összejövetelek nélkül nem érhető el kielégítő módon. Azután abban a pontban is tökéletesen megegyezünk veletek, hogy terjeszteni kell kommunista tartalmú, olcsó, jól érthető írásokat és brosúrákat. Mindkettőhöz, az elsőhöz csakúgy, mint a másodikhoz, hamarosan és erélyesen hozzá kell fogni. Felismeritek, hogy szükség van rendszeres pénzbeni járulékok megszabására; ezzel kapcsolatban azonban mi a magunk részéről kénytelenek vagyunk elvetni azt a javaslatotokat, hogy ezek a járulékok az írók támogatására és az ő kényelmes életük megteremtésére szolgáljanak. A járulékokat, nézetünk szerint, csakis olcsó kommunista röplapok és brosúrák nyomására szabad felhasználni, valamint azoknak a költségeknek fedezésére, melyek a levelezésből, és közte az innen külföldre irányuló levelezésből is adódnak. Szükség lesz a havi járulékok minimumának megállapítására, hogy mindenkor és bizonyossággal áttekinthető legyen, mennyi használható fel a közösségi célokra. Szükséges továbbá, hogy közöljétek velünk a ti kommunista egyletetek tagjainak nevét — mert tudnunk kell, mint ahogy ti tudjátok rólunk, hogy kikkel van dolgunk. Végül várjuk, hogy megjelöljétek a közösségi célokra szánt havi járulékok összegét, mert minél hamarabb hozzá kell látni néhány népszerű brosúra kinyomtatásához.

Hogy ezek a brosúrák nem Németországban jelentethetők meg, az világos és nem szorul bizonyításra.

A szövetségi gyűlésről, a porosz királyról, a tartományi rendekről stb. valóban vérmes illúzióitok vannak. Egy emlékiratnak csak akkor lehetne hatása, ha Németországban volna már egy erős és szervezett kommunista párt, holott nem ez a helyzet. Egy petíció csak akkor jó, ha egyszersmind fenyegetés is, amely mögött sűrű és szervezett tömeg áll. Az egyetlen, amit csinálhattok, ha környéktek viszonyai erre alkalmasak, az lenne, hogy olyan petíciót hoztok össze, amely *számos*, imponáló munkás-aláírással van ellátva.

Egy kommunista kongresszust most még nem tartunk időszerűnek. Csak ha már egész Németországban alakultak kommunista egyletek és összehozták az akcióhoz szükséges eszközöket, gyűlhetnek egybe kongresszusra a siker reményével az egyes egyletek küldöttei. Ez tehát aligha történhetik meg a jövő év előtt.

Addig a levelek útján való szótértés és rendszeres levelezés az együttműködés egyetlen eszköze.

Innen már időről időre folyik levelezés az angol és a francia kommunistákkal, valamint a külföldön élő német kommunistákkal. Mi, valahányszor jelentéseket kapunk az angliai és a franciaországi kommunista mozgalomról, ezeket közölni fogjuk veletek, és ami egyéb csak tudomásunkra jut, mindenkor csatolni fogjuk nektek írott leveleinkhez.

Kérünk benneteket, adjatok meg egy *b i z t o s* címet (és a pecsétre ne nyomjátok az egész nevet, mint például G. A. Köttgen, hogy mindjárt megtudják mind a feladót, mind a címzettet).

Nekünk pedig a következő *teljesen biztos* címre írjatok:

Monsieur Ph. Gigot, 8, rue de Bodembroek, Bruxelles.

K. Marx F. Engels Ph. Gigot F. Wolff

Weerth üdvözletét küldi, pillanatnyilag Amiens-ben van.

Ha a petícióra vonatkozó nézeteteket keresztülvinnétek, ezzel csak azt érnétek el, hogy a k[ommunista] párt nyilvánosan proklamálja gyöngeségét, és egyúttal megnevezi a kormánynak azokat az embereket, akikre különösen kell ügyelnie. Ha nem tudtok nyélbeütni egy munkás-petíciót, legalább 500 aláírással, akkor peticionáljatok inkább, ahogy ezt a trieri burzsoák akarják tenni, progresszív vagyonadóért, és ha az ottani burzsoák így sem csatlakoznak, eh bien*, akkor egyelőre csatlakozzatok ti hozzájuk nyilvános

* — nos, jó — *Szerk.*

demonstrációkban, járjatok el jezsuita módra, akasszátok szögre a németes becsületességet, nyíltszívűséget és jámborságot, s írjátok alá és szorgalmazzátok a sajtószabadságot, alkotmányt stb. kívánó burzsoá-petíciókat. Ha mindezt keresztülvitték, új korszak köszönt be a k[ommunista] propaganda számára. A mi eszközeink gyarapodni fognak, a burzsoázia és a proletariátus közötti ellentét éleződni fog. Egy pártban támogatni kell mindazt, ami előre segít, és itt nem szabad magunknak holmi unalmas erkölcsi skrupulusokat csinálnunk. Egyébként a levelezéshez szabályszerű bizottságot kell választanotok, amely a nekünk írandó leveleket megfogalmazza és megvitatja, és rendszeresen ülésezik. Másképp a dolog rendszertelenné lesz. A levelek megfogalmazására azt kell megválasztanotok, akit a legrátermettebbnek tartotok. Személyi meggondolásokat teljesen el kell vetni, ezek mindent elrontanak. A bizottsági tagok neve természetesen közlendő velünk.

Salut*
Fentiek

[Brief des Brüsseler kommunistischen
Korrespondenz-Komitees an G. A. Köttgen]
Eredeti nyelve: német

* — Üdvözlet — *Szerk.*

[Friedrich Engels]

A porosz bank kérdése

Mint valószínűleg már értesültek róla, a porosz királynak az a terve, hogy papírból pénzt csináljon, kivihetetlennek bizonyult. Az államadósságok intézői közül kettő megtagadta az új bankjegyek aláírását, mivel ezeket újabb államadósságnak, s ennélfogva a rendi országgyűlés garanciájától függőnek tekintették. IV. Frigyes Vilmos, meg akarván mutatni, hogy annyi pénzt tud csinálni, amennyit csak akar, most sokkal jobb tervet főzött ki. Tízmillió helyett harmincmilliót bocsát ki — húszmilliót papírpénzben és tízmilliót jó, tömör arany és ezüst érmékben. Azt javasolja, hogy tízmillió összegű tőkét részvények útján teremtsenek elő, „amely részvényekre, mint kitűnik, nem fizetnek osztalékot, csupán $3\frac{1}{2}$ százalék kamatot, s amelyek nem ruházhatók át — kivéve a tulajdonos halála esetén —, nehogy spekuláció tárgyát képezhessék"!!! Hát *részvényeknek* lehet az ilyesmit nevezni? Miért ne? Őfelsége a porosz király elrendeli, hogy ezek *igenis* részvények, s azt a naiv reményt táplálja, hogy talál egy sereg tőkést, akik elég ostobák tízmillió tallért befektetni ilyen át nem ruházható, nehézkes, három és feles bankrészvényekbe! Méghozzá olyan időben, amikor vasúti részvényekkel spekulálva jóval nagyobb százalékot kaphatnak. Ha a király megtalálja a csomó bolondot, akire szüksége van, s ilymódon tízmilliót kap kölcsön *ércpénzben*, ki fog bocsátani *húsz*milliót bankjegyekben, „összesen harmincmillióval" növelve a nemzeti tartozást. Valóban, így lehet garmadával pénzt szerezni. Harmincmilliót szerezni, mert nem tud kapni tízet.

The Prussian Bank Question

A megírás ideje: 1846 június vége

A megjelenés helye: „The Northern Star", 1846 július 4. (451.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Tudósítónktól

Karl Marx és Friedrich Engels

A brüsszeli német demokrata kommunisták üzenete Feargus O'Connor úrhoz[12]

Uram!

Megragadjuk az alkalmat, hogy a nottinghami választáson aratott fényes sikerével kapcsolatban gratuláljunk Önnek és az Ön útján az angol chartistáknak ehhez a nevezetes győzelemhez. Hogy a szabadkereskedelem egy miniszterét a kézfelemeléses szavazáson[13] óriási chartista többség legyőzte, méghozzá éppen akkor, amikor a szabadkereskedelmi elvek diadalmaskodnak a törvényhozásban[14], ebben, Uram, annak a jelét látjuk, hogy Anglia munkásosztályai teljesen tisztában vannak azzal, milyen álláspontra kell helyezkedniök a szabadkereskedelem győzelme után. Arra következtetünk ebből a tényből, hogy nagyon jól tudják, hogy most, amikor a középosztályok keresztülvitték legfőbb rendszabályukat, és amikor ahhoz, hogy az Ön hazájának elismert uralkodó osztályává váljanak, nem kell egyebet tenniök, mint a jelenlegi gyönge középutas kabinet helyébe egy erélyes, valóban polgári kormányt állítani — hogy most a tőke és a munka, a *burzsoá* és a *proletár* közötti nagy harcnak kell dűlőre jutnia. A talaj most megtisztult azáltal, hogy a földbirtokos arisztokrácia visszavonult a küzdelemtől; a középosztály és a munkásosztály az egyedüli osztályok, amelyek között harc lehetséges. Mindegyik küzdőfélnek megvan az érdekei és kölcsönös helyzete által reá kényszerített külön csatakiáltása: — a középosztályé: „a kereskedelem kiterjesztése bárminő eszközzel, s ennek keresztülvitelére lancashire-i pamutmágnásokból álló kormány"; — a munkásosztályé: „az alkotmány demokratikus átalakítása a Népcharta[15] alapján", ami által a munkásosztály válik Anglia uralkodó osztályává. Örömmel látjuk, hogy az angol munkások tökéletesen tudatában vannak a küzdőfelek e megváltozott helyzetének, az új szakasznak, amelybe a chartista agitáció a harmadik fél, az arisztokrácia végleges vereségével lépett; a kiemelkedő pozíciónak, amelyet a chartizmus a polgári sajtó által szőtt „hallgatás összeesküvése" ellenére ezentúl be fog tölteni és be kell töltenie; s végül az új feladatnak, amelyet ezek az új körülmények róttak rájuk. Hogy teljes tuda-

tában vannak e feladatnak, azt bizonyítja az a szándékuk, hogy a következő általános választáson *az urnákhoz fognak járulni.*

Külön is gratulálnunk kell Önnek, Uram, a nottinghami választáson tartott ragyogó beszédéhez[16], amelyben oly szembeszökően vázolta az ellentétet a munkásosztály demokráciája és a középosztály liberalizmusa között.

Gratulálunk továbbá ahhoz a bizalomhoz, amelyet a *tiszteletreméltóságra* pályázó Thomas Cooper rágalmaival kapcsolatban az egész chartista testület spontán és egyhangúlag megszavazott Önnek. A chartista párt csak nyerhet azzal, ha kizárja az ilyen álcázott burzsoákat, akik, mialatt a népszerűség kedvéért kérkednek a chartista névvel, igyekeznek beférkőzni a középosztályok kegyeibe azzal, hogy körülhízelgik azok irodalmi képviselőit (mint például Blessington grófnőt, Charles Dickenst, D. Jerroldot és Cooper egyéb „barátait") és olyan vénasszonyoknak való hitvány és aljas doktrinákat javasolnak, mint „az ellenállástól való tartózkodás".

Végül, Uram, köszönetet kell mondanunk Önnek és segítőtársainak a „Northern Star"[17] nagyszerű és fölvilágosult irányításáért. A legcsekélyebb habozás nélkül kijelentjük, hogy a „Star" az egyetlen angol újság (kivéve talán a „People's Journal"-t, amelyet csupán a „Star" révén ismerünk), amely ismeri az angliai pártok valódi helyzetét; amely valóban és lényegében demokratikus; amely mentes a nemzeti és vallási előítéletektől; amely rokonszenvez az egész világ demokratáival és munkásaival (manapság a kettő úgyszólván ugyanaz); amely mindezekben a kérdésekben az angol munkásosztály véleményét fejezi ki, s ezért az egyetlen angol lap, amelyet a kontinens demokratáinak valóban érdemes olvasni. Ezennel kijelentjük, hogy mindent, ami csak erőnkből telik, meg fogunk tenni, hogy a „Northern Star" terjesztését a kontinensen növeljük és közleményeiből lehetőleg minél több kontinentális lapban helyezzünk el fordításokat.

Ezeket az érzéseket, Uram, mint számos Németországban élő német kommunistának a külföldi demokratákkal való kapcsolataik ápolásával megbízott képviselői tolmácsoljuk Önnek.

A brüsszeli német demokrata kommunisták nevében.

A Bizottság,

Engels *Ph. Gigot* *Marx*

Brüsszel, 1846 július 17.

Address of the German Democratic Communists of Brussels to Mr. Feargus O'Connor

A megjelenés helye: „The Northern Star", 1846 július 25. (454.) sz.

Eredeti nyelve: angol

[Friedrich Engels]

[A kormány és az ellenzék Franciaországban]

Most mindkét ház megkezdte ülésszakát. A főrendiháznak, miután elintézte Joseph Henry, az újsütetű királygyilkos ügyét, most, mint rendszerint, semmi teendője sincs. A képviselőház buzgón foglalkozik tagjai mandátumának megvizsgálásával, s felhasználja ezt az alkalmat arra, hogy kimutassa, milyen szellem lelkesíti. Az 1830-as forradalom óta még sohasem lehettünk tanúi ilyen leplezetlen arcátlanságnak és a közvélemény ilyen semmibevételének. A képviselőknek legalább háromötöde meghitt barátja a kormánynak; más szavakkal tehát vagy nagytőkések, a párizsi tőzsde üzérei és vasútspekulánsai, bankárok, nagy gyárosok stb., vagy ezeknek engedelmes szolgái. A jelenlegi törvényhozó testület, bármely előzőnél inkább, Laffitte szavainak beteljesedése, aki a júliusi forradalmat követő napon kijelentette: Mostantól fogva mi, bankárok, fogunk uralkodni Franciaországban. Ez a testület a legszembeszökőbben bizonyítja, hogy Franciaország kormányzása a nagy pénzarisztokrácia, a *haute-bourgeoisie** kezében van. Franciaország sorsát nem a Tuileriák kabinetjében, nem a főrendiházban, még csak nem is a képviselőházban, hanem a párizsi tőzsdén döntik el. A valódi miniszterek nem Guizot és Duchâtel urak, hanem Rothschild úr, Fould úr, meg a többi párizsi nagybankár, akik roppant vagyonuk révén osztályuk többi részének legkiemelkedőbb képviselői. Ők kormányozzák a kormányt, s a kormány vigyáz arra, hogy a választásokon csakis azok jussanak be, akik odaadó hívei a jelenlegi rendszernek és e rendszer haszonélvezőinek. Ezúttal igen jelentős sikert arattak; a kormánypártfogás és a megvesztegetés minden fajtája, párosulva azzal a befolyással, amelyet a vezető tőkések a korlátozott számú (nem egészen 200 000) és többé-kevésbé a saját osztályukhoz tartozó szavazóra gyakorolnak; a rémület, amelyet a vagyonos emberek körében az épp kapóra jött királygyilkossági kísérlet keltett, s végül a bizonyosság, hogy Lajos Fülöp

* — *nagyburzsoázia* — *Szerk.*

nem fogja túlélni a jelenlegi parlamentet (amelynek mandátuma 1851-ben jár le) — mindez együttvéve elegendő volt ahhoz, hogy a választógyűlések zömében minden komoly ellenzéket elfojtson. S most, hogy ez a nagyérdemű Ház ülésezik, kellőképpen vigyáz magára. A független választók a petíciók és tiltakozások százait nyújtották be kormánypárti képviselők megválasztása ellen, s ezekben leszögezték és bebizonyították, vagy felajánlották a bebizonyítását annak, hogy a választások során az állami hivatalnokok csaknem minden esetben a legdurvább törvénysértéseket követték el; bizonyították, hogy a választások a megvesztegetés, a korrupció, a megfélemlítés és a protekció minden fajtájának felhasználásával történtek. De a többség soha a legcsekélyebb tudomást sem veszi ezekről a tényekről. Minden ellenzéki képviselőt, aki szót emel az ilyen aljasság ellen, lehurrognak füttyel, lármával vagy „Szavazást, szavazást" felkiáltásokkal. Minden törvénytelenséget fedez a szentesítő szavazás. A pénzmágnások örvendeznek hatalmuknak, s mivel sejtik, hogy nem tart nagyon soká, sietnek kihasználni a jelen pillanatot.

Önök könnyen elképzelhetik, hogy a tőkések e szűk körén kívül van egy általános ellenzék, amely szemben áll a jelenlegi kormánnyal és azokkal, akiknek érdekeit szolgálja. Ennek az ellenzéknek a központja Párizs, ahol a pénzmágnásoknak oly kevés befolyásuk van a választókerületekre, hogy Szajna-département tizennégy képviselője közül csak kettő kormánypárti és tizenkettő az ellenzékhez tartozik. Párizs középosztálybeli szavazóinak többsége Thiers és O. Barrot pártjának híve; e szavazók véget akarnak vetni Rothschild és Társai kizárólagos uralmának, vissza akarják szerezni Franciaország tisztes és független külpolitikai helyzetét, s talán valamelyes választási reformot is szeretnének. A szavazati joggal nem bíró iparosok, boltosok stb. többsége radikálisabb, s olyan választási reformot követel, amely nekik szavazati jogot adna; egy részük azonkívül a „National"[18] vagy a „Réforme"[19] híve, s a demokrata párthoz csatlakozik, amely a munkásosztályok zömét felöleli és különböző szekciókra oszlik; ezek közül a számbelileg legnagyobbat, legalábbis Párizsban, a kommunisták alkotják. Mindezek a különböző szekciók támadják a jelenlegi rendszert, s természetesen mindegyik másként. De nemrégiben új támadási mód kezdődött, amelyet érdemes megemlíteni. Egy munkás pamfletet írt a rendszer feje ellen, nem Lajos Fülöp, hanem „I. Rothschild, a zsidók királya" ellen.[20] Ennek a pamfletnek a sikere (már vagy húsz kiadást ért meg) mutatja, mennyire a helyes irányban történt ez a támadás. Rothschild király kénytelen volt két védekezést is közzétenni egy olyan ember támadása ellen, akit senki sem ismer, és akinek egész vagyona nem több, mint a rajta levő

ruha. A közönség a vitát a legnagyobb érdeklődéssel követte. Mintegy harminc pamflet látott napvilágot pro és contra. A gyűlölet Rothschild és a pénzmágnások ellen óriási, s egy német lap szerint Rothschild ezt figyelmeztetésnek vehetné arra, hogy jobban tenné, ha főhadiszállását valahol másutt ütné föl, mint Párizs örökké égő vulkánja fölött.

[Government and Opposition in France]

A megírás ideje: 1846 szeptember 1. körül

A megjelenés helye: „The Northern Star". 1846 szeptember 5. (460.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Saját tudósítónktól

[Friedrich Engels]

A porosz alkotmány

A régvárt mesterműű végre napvilágot látott![21] Végre — ha hihetünk a „Times"-nak[22], a „Globe"-nak[23], egyes francia és egyes német lapoknak — Poroszország belépett az alkotmányos országok sorába. Ámde a „Northern Star" már kellőképpen bebizonyította, hogy ez az úgynevezett alkotmány nem egyéb, mint csapda, amelyet azért állítottak a porosz népnek, hogy kisemmizzék a jogokból, amelyeket a néhai király* megígért abban az időben, amikor szüksége volt a nép támogatására. Hogy ez a tényállás, s hogy Frigyes Vilmos** ezzel az úgynevezett alkotmánnyal pénzhez próbál jutni anélkül, hogy kénytelen legyen a közvéleménynek engedményeket tenni, ehhez semmi kétség sem fér. Valamennyi ország demokratikus lapjai — Franciaországban főleg a „National" és a „Réforme", sőt a kormánypárti „Journal des Débats"[24] is — ezen a véleményen vannak. A béklyóba vert német sajtó maga is hebeg olyan szavakat, amelyekből csakis arra lehet következtetni, hogy a haladó párt Poroszországban tökéletesen tudatában van „nyíltszívű, nagylelkű" királyuk alattomos szándékainak. A kérdés tehát az, vajon sikerül-e a királynak terveit valóra váltani? Vajon a központi rendi gyűlés elég ostoba vagy elég gyáva lesz-e ahhoz, hogy új kölcsönt szavatoljon anélkül, hogy a nép számára széleskörű szabadságjogokat biztosítanának, s így a királynak módot nyújtson a jelenlegi rendszer meghatározatlan ideig való folytatására.

Mi azt feleljük: Nem; nem fogják megtenni, nem tehetik meg.

A Poroszországban eddig követett kormányzási irányvonal a poroszországi nemesség és középosztályok kölcsönös helyzetének következménye volt. A nemesség túlságosan sokat vesztett korábbi erejéből, vagyonából és befolyásából, semhogy diktálhatna a királynak, mint azelőtt tette. A középosztályok még nem voltak elég erősek ahhoz, hogy leküzdjék a kereskedelmi

* III. Frigyes Vilmos. — *Szerk.*
** IV. Frigyes Vilmos. — *Szerk.*

és ipari haladásukat gátló nemesség holt súlyát. Ilymódon a király, aki a központi államhatalmat képviselte, és akit az állami — polgári és katonai — hivatalnokok népes osztálya támogatott, s ezenkívül a hadsereg is rendelkezésére állt, el tudta nyomni a középosztályokat a nemesség segítségével, a nemességet pedig a középosztályok segítségével, miközben hol az egyik érdekeinek kedvezett, hol meg a másikéinak, s amennyire lehetett, egyensúlyban tartotta a két fél befolyását. Az abszolút monarchia e szakaszán csaknem minden európai civilizált ország átment, s a leghaladottabb országokban most ennek helyébe a középosztályok uralma lépett.

Poroszország, a leghaladottabb német állam, eddig híján volt egy olyan középosztálynak, amely elég gazdag, erős, egységes és erélyes ahhoz, hogy lerázza az abszolutizmus uralmát és felmorzsolja a feudális nemesség maradványait. De a két versengő fél, a nemesség és a középosztályok olyan körülmények közé kerültek, hogy az ipar és a civilizáció természetes haladása során az egyik (a középosztályok) szükségképpen gyarapszik gazdagságban és befolyásban, míg a másik (a nemesség) szükségképpen hanyatlik, elszegényedik és mindinkább elveszíti befolyását. Ennélfogva, míg a porosz nemesség és a nagy földtulajdonosok évről évre rosszabb helyzetbe kerültek — először a Franciaországgal vívott század eleji pusztító háborúk következtében, majd az angol gabonatörvények miatt, amelyek elzárták előlük ennek az országnak a piacát, azután Ausztrália konkurrenciája folytán, amely egyik fő terméküket, a gyapjút érintette, és még sok egyéb okból is —, addig a poroszországi középosztályok gazdagsága, termelőerői és általában befolyása roppant mértékben gyarapodott. A Franciaországgal folytatott háborúk, az angol ipari termékeknek a kontinens piacairól való kizárása létrehozta Poroszországban a gyáripart; s amikor helyreállt a béke, az újdonsült gyárosok már elég erősek voltak ahhoz, hogy a kormányt védővámok bevezetésére kényszerítsék (1818). Nemsokára ezután megalakult a Zollverein[25], s ez az egyesülés csaknem kizárólag a középosztályok érdekeinek kedvezett. Mindenekelőtt pedig a különböző kereskedő és iparűző nemzetek között ez utóbbi 30 békeév folyamán fellángoló heves konkurrenciaharc választásra kényszerítette a némileg tunya porosz középosztályokat: vagy eltűrik, hogy a külföldi konkurrencia teljesen tönkre teszi őket, vagy, szomszédaik példájára, nagyon serényen munkához kell látniok.

A középosztályok előretörését alig lehetett észrevenni egészen 1840-ig, amikor egy új király trónralépése alkalmas pillanatnak látszott nekik arra, hogy megmutassák, a dolgok 1815 óta meglehetősen megváltoztak Poroszországban. Nem szükséges fölsorolnom, hogyan haladt előre a középosztály mozgalma azóta; hogyan terjedt ki a királyság minden részére, míg végül az

Engels karikatúrája IV. Frigyes Vilmosnak az egyesült Landtag megnyitásakor, 1847 április 11-én mondott trónbeszédéről[26]

egész burzsoázia, a parasztság jó része és a nemességnek is nem kis töredéke csatlakozott hozzá. Képviseleti rendszer, sajtószabadság, nyilvános bíráskodás, a bírák elmozdíthatatlansága, esküdtszéki tárgyalás: ezek voltak a középosztályok követelései. A parasztok, illetve a kis földtulajdonosok — legalábbis a királyság fölvilágosultabb vidékein — nagyon jól látták, hogy az ilyen rendszabályok az ő érdekeiket is szolgálják, mivel csakis ezektől remélhették, hogy megszabadulhatnak a feudalizmus maradványaitól és megszerezhetik azt a befolyást a törvényhozásra, amelyet kívánatosnak tartottak. A szegényebb nemesek úgy vélték, hogy az alkotmányos rendszer révén talán érdekeiknek megfelelő pozícióhoz juthatnak a törvényhozásban, s hogy, mindenesetre, ez a rendszer nem teheti őket jobban tönkre, mint az, amelyben élnek. Főleg a tulajdonképpeni Poroszországnak és Poznannak a nemessége, amelyet súlyosan szorongatott az, hogy termékeiknek nem volt piaca, csatlakozott ilyen meggondolásokból a liberális mozgalomhoz.

Maguk a középosztályok egyre kényelmetlenebb helyzetbe kerültek. Jelentékeny mértékben kiterjesztették ipari, bányászati, valamint hajózási vállalkozásaikat; a Zollverein egész piacának legfőbb szállítói voltak; gazdagságuk és létszámuk nagyon meggyarapodott. De az utóbbi tíztizenöt évben az angol ipar és bányászat óriási előrehaladása halálos konkurrenciával fenyegette őket. Valahányszor az angol piac túltelítődött, nagy mennyiségű angol áru zúdult a Zollverein területére, s itt olyan árakon került eladásra, amelyek jobban tönkre tették a németeket, mint az angolokat, mivel ez utóbbiak a kereskedelem virágzása idején nagy profitokra tettek szert az amerikai és egyéb piacokon, míg a poroszok sohasem tudták termékeiket másutt eladni, csakis a saját vámhatáraikon belül. Hajózásuk elől úgyszólván minden idegen nemzet elzárta kikötőit, míg a porosz kikötőkbe bármilyen lobogójú hajó a poroszokkal egyenlő feltételek mellett futhatott be. Ilyenformán, jóllehet viszonylag kevés a tőke Poroszországban, ennek a tőkének jövedelmező befektetése kezdett nehézségekbe ütközni. A kereskedelem mintha állandó nyomás alatt szenvedett volna; a gyárak, gépek, árukészletek lassan, de folytonosan veszítettek értékükből; s ezt az általános nyomottságot csupán egy percre szakították meg a vasútspekulációk, amelyek az utóbbi nyolc esztendőben megindultak Poroszországban. Ezek a spekulációk a készpénz értékének emelése révén fokozták az árukészletek elértéktelenedését, s átlagban maguk sem bizonyultak nagyon jövedelmezőknek, mivel az ország nagyobb részében aránylag gyér a lakosság és a kereskedelem. Mindemellett jobb profitlehetőséget nyújtottak, mint más ipari beruházások; s így mindenki, aki némi tőkével rendelkezett,

ezzel foglalkozott. Igen hamarosan ezek a spekulációk, ahogy ez lenni szokott, lázas jelleget öltöttek, s válságba torkollottak, amely most már mintegy tizenkét hónapja nyomja a porosz pénzpiacokat. Így tehát a középosztályok ez év elején igen kényelmetlen helyzetbe kerültek: a pénzpiacok rendkívül nagy készpénzhiány nyomása alatt sínylődtek; az iparvidékeknek jobban, mint valaha, szükségük volt azokra a védővámokra, amelyeket a kormány nem volt hajlandó életbeléptetni; a kikötővárosoknak hajózási törvényekre volt szükségük, mint egyetlen eszközre, amellyel segíteni lehet rajtuk; s ami a legeslegfőbb, a gabonapiacokon emelkedtek az árak, és ez az országot az éhínség küszöbére sodorta. Az elégedetlenségnek mindezek az okai egyidejűleg és annál erősebben hatottak a népre; a sziléziai takácsok a legnagyobb nyomorba jutottak; a pamutgyárak leálltak; a nagy rajnai iparvidéken csaknem valamennyi munkás munka nélkül maradt, a burgonyatermés zöme elpusztult, s a kenyérnek uzsoraára volt. Nyilvánvalóan elérkezett a pillanat a középosztályok számára, hogy kivegyék a kormányzást az agyalágyult király, a gyönge nemesség és az öntelt bürokrácia kezéből, s maguknak szerezzék meg.

Meglepő, de minden forradalmi korszakban megismétlődő tény, hogy abban a percben, amikor egy mozgalom élén álló osztály a legkedvezőbb helyzetbe kerül ahhoz, hogy ezt a mozgalmat győzelemre vigye, a régi, idejétmúlt kormány kénytelen ugyanehhez az élenjáró osztályhoz segítségért folyamodni. Így például 1789-ben, Franciaországban, amikor az éhínség, a rossz üzletmenet és a nemesség széthúzása úgyszólván beletaszította a középosztályokat a forradalomba — ugyanebben a percben a kormány látván, hogy pénzforrásai kimerültek, kénytelen volt a rendi gyűlés összehívásával megindítani a forradalmat.[27] Így van ez 1847-ben Poroszországban. Ugyanabban a percben, amikor a tunyább porosz középosztályokat a körülmények szinte rákényszerítik a kormányzati rendszer megváltoztatására, ebben a percben a király pénzhiány folytán kénytelen megkezdeni ezt a rendszerváltozást, s a maga részéről egybehívni a porosz rendi országgyűlést. Kétségtelen, hogy a rendek sokkal kisebb ellenállást fejtenének ki a királlyal szemben, mint amennyit most tanúsítani fognak, ha a pénzpiac könnyű lenne, a gyárak teljes gőzzel dolgoznának (amihez virágzó kereskedelem, élénk eladás kellene, s következésképpen az ipari termékek magas ára Angliában), és a gabonát jutányos, olcsó áron kínálnák. De a helyzet így áll: közelgő forradalom idején mindig minden esély a társadalom haladó osztályainak oldalán van.

Az 1845-ös és 1846-os év folyamán nem egy ízben kimutattam a „Star" olvasóinak, hogy Poroszország királya igen szorongatott pénzügyi helyzet-

ben van; ugyanakkor felhívtam figyelmüket azokra a különféle leleményes tervekre, amelyekkel miniszterei igyekeztek őt kihúzni a csávából; s megjósoltam, hogy az egész ügynek a rendi országgyűlés egybehívásával kell végződnie. Ez az esemény tehát nem volt sem váratlan, sem — mint most feltüntetik — ő tékozló felsége spontán kegyének megnyilvánulása; pusztán a szükségesség, a szegénység és a kétségbeesés indíthatta ilyen lépésre, s Poroszországban ezt még a gyerekek is tudják. Az egyetlen kérdés tehát ez: Vajon a porosz középosztályok új kölcsön szavatolásával lehetővé teszik-e a királynak, hogy továbbra is úgy járjon el, mint eddig, s újabb hét évig semmibe vegye petícióikat és szükségleteiket?

Már válaszoltunk erre a kérdésre. Ezt nem tehetik meg. Bebizonyítottuk az illető osztályok helyzete alapján, most pedig bebizonyítjuk magának a rendi országgyűlésnek az összetétele alapján.

A fő-és köznemesség képviselői 311
A városok és a parasztság képviselői 306

Mivel a király kijelentette, hogy a főnemesség képviselőinek számát (összesen 80) új főrendek kinevezésével szaporítani szándékozik, a nemességhez még körülbelül 30 képviselőt hozzászámíthatunk; a nemességnek, vagyis a kormánypártnak 341 képviselője lesz. Vonjuk le ebből az alsóbb nemesség liberális részét, nevezetesen a tulajdonképpeni Poroszország egész nemességét, a poznani nemesség kétharmadát és a rajnai, sziléziai, brandenburgi és vesztfáliai nemesség egyes képviselőit, mondjuk 70 liberális képviselőt, akik a városokkal meg a parasztsággal szavaznak, s a pártok állása a következő:

Nemesség, vagyis kormánypárt 271
Városok és parasztság, vagyis liberális ellenzék . . . 376

Így tehát, még ha feltesszük is, hogy harminc vagy negyven városi vagy parasztképviselő a távoli kerületekből a kormány mellett szavaz, a liberálisoknak mindig marad huszonöt—ötven szavazatnyi többségük, s ha némi energia van bennük, könnyű lesz minden pénzköveteléssel egy másik követelést, liberális intézmények követelését szembeállítaniok. Ezenkívül nem kétes, hogy a jelenlegi körülmények között a nép támogatni fogja a középosztályokat, s kívülről jövő nyomásával, amelyre valóban igen nagy szükség van, erősíti majd a bentlevők bátorságát és fokozza energiájukat.

Így tehát a porosz alkotmány, ha önmagában jelentéktelen is, mégis új korszakot nyit meg ebben az országban és egész Németországban. Jelzi az abszolutizmus és a nemesség hanyatlását, s a középosztályok felemelkedését; jelzi egy olyan mozgalom kezdetét, amely igen hamar képviseleti rendszert ér majd el a középosztályok számára, szabad sajtót, független bírákat és esküdtszéki tárgyalást, s amely isten tudja hol fog végződni. Jelzi 1789 megismétlődését Poroszországban. És ha a most kezdődő forradalmi mozgalom közvetlenül csak a középosztályokat érdekli is, korántsem közömbös a nép érdekei szempontjából. Attól a perctől, amikor a középosztályok hatalma létrejön, ettől a perctől megkezdődik a külön és önálló demokratikus mozgalom. A zsarnokság és az arisztokrácia elleni küzdelemben a nép, a demokratikus párt csak másodlagos szerepet játszhat; az első hely a középosztályoké. De attól a perctől, hogy a középosztályok felállítják saját kormányzatukat, azonosulnak egy új zsarnoksággal és arisztokráciával a nép ellen, attól a perctől a demokrácia elfoglalja helyét mint az egyetlen, kizárólagos haladó párt; attól a perctől a küzdelem leegyszerűsödik, két pártra korlátozódik, s e körülmény folytán „késhegyig menő harccá" válik. A francia és az angol demokrata pártok története ezt teljes mértékben igazolja.

Még egy körülményt kell megemlítenünk. Ha a középosztályok Poroszországban meghódítják a közhatalmat, ez valamennyi európai ország politikai helyzetét megváltoztatja. Az északi szövetség fel fog bomlani. Ausztria és Oroszország, Lengyelország fő megrablói teljesen elszigetelődnek Európa többi részétől, mivel Poroszország magával ragadja a kisebb német államokat, amelyeknek mind alkotmányos kormányzatuk van. Így ennek a jelentéktelen alkotmánynak a következményei teljesen megváltoztatják az európai hatalmi egyensúlyt: Németország háromnegyed része a mozdulatlan Kelet-Európa táborából átáll a haladó Nyugat-Európa táborába. 1846 februárjában tört ki a legutóbbi lengyel felkelés.[28] 1847 februárjában Frigyes Vilmos egybehívja a maga rendi országgyűlését. *Lengyelország megbosszulása közeleg!*

The Prussian Constitution

A megírás ideje: 1847 február vége

A megjelenés helye: „The Northern Star", 1847 március 6. (489.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Német tudósítónktól

Aláírás: E.

Karl Marx

[Nyilatkozat Karl Grün ellen[29]]

„*Berlin*, március 20." dátummal a „Trier'sche Zeitung"[30] cikket közöl még nyomás alatt levő „Contradictions dans le système des contradictions économiques de M. Proudhon ou les misères de la philosophie" című brosúrámról. A berlini levelező nekem tulajdonítja azt a „Rhein- und Moselzeitung"-ban[31] és más helyütt is megjelent tudósítást, mely ezzel a brosúrával, Proudhon művével[32] és fordítójának, Grün úrnak a tevékenységével foglalkozik. Újból és újból „az *egykori* »Rheinische Zeitung«[33] szerkesztőjeként" üdvözöl — a stílus a brüsszeli vagy máshová való levelező stílusa. Barátunk a maga inszinuációját „a jelenlegi németországi sajtóállapotok ismeretére támaszkodva" bocsátja közzé. Felőlem nemcsak ez az inszinuációja, hanem egész irodalmi létezése is „*támaszkodhat* a jelenlegi németországi sajtóállapotok ismeretére". Koncedálom neki „a jelenlegi németországi sajtóállapotok" gyakorlatban nagyon is kipróbált „ismeretét". De ezúttal nem „*támogatták*" az ismeretei.

Az állítólagos berlini levelezőnek csupán el kellett volna olvasnia, hogyan ítélem meg Proudhont a „Kritikai kritikában"[34], hogy átlássa, az általa megtámadott tudósítás származhat ugyan Brüsszelből, de semmi esetre sem tőlem — már csak azért sem, mert e tudósítás Proudhont és Grün urat „*egyformán értékesnek tartja*".

Proudhont én *francia* nyelven bíráltam meg. Proudhonnak megvan a lehetősége, hogy majd maga válaszoljon. A könyvének megjelenése előtt hozzám intézett levele[35] korántsem azt bizonyítja, hogy a visszavágást — ha tőlem kritikát kap — kedve lenne átengedni Grün úrnak és társainak.

„Ami pedig Proudhon közgazdasági művének fordítóját illeti", berlini barátunknak csak jegyzőkönyvbe kell vétetnie, hogy „*Mi itt Berlinben*" „*sokat és sokfélét tanultunk*" Grün úr „Soziale Bewegung in Frankreich und Belgien"-jéből, hogy ezen írás értékét minden kétségen felülivé tegye. Mert mérlegeljük csak helyesen, mit is jelent, ha „Mi itt Berlinben" egyáltalában „*tanultunk*" valamit, és méghozzá „sokat és sokfélét", tehát egy csapásra mennyiségileg és minőségileg! Mi itt Berlinben!

Ez a berlini vagy állítólagos berlini, azonosítván engem a brüsszeli vagy máshová való levelezővel, így kiált fel: Grünnek „valószínűleg azért a balszerencséjéért kell bűnhődnie, hogy a külföldi szocializmus eredményeivel *előbb* ismertette meg a német világot, mint Marx doktor úr, »az *egykori* ‚Rheinische Zeitung' szerkesztője«". Barátunk, ez tagadhatatlan, nagyon biztató tehetséget árul el a feltevések gyártásában! Sub rosa* megsúgom neki, hogy véleményem szerint, egyes neveket és adatokat kivéve, Grün úr „Soziale Bewegung in Frankreich und Belgien"-jének persze semmi köze sincs Franciaország és Belgium szociális mozgalmához. Ugyanakkor azonban meg kell súgnom neki azt is, hogy oly kevéssé égetett a vágy megismertetni „a német világot" a Grün úr „Soziale Bewegung in Frankreich und Belgien"-jével kapcsolatos tanulmányaim „eredményeivel", hogy egy részletes recenziót, amelyet egy évvel ezelőtt készítettem Grün könyvéről, nyugodtan hagytam kéziratként az igazak álmát aludni, s csak most, berlini barátunk kihívására, fogom a *„Westphälisches Dampfboot"-nak*[36] kinyomatásra elküldeni. Ez a recenzió *„a német ideológiá"-ról* (a legújabb német filozófia kritikája, képviselőinek: Feuerbachnak, B. Bauernak és Stirnernek személyében, és *a német szocializmus* kritikája különböző prófétáinak személyében) *Fr. Engels* által és általam közösen írt műnek egyik függeléke.[37] Azokat a körülményeket, amelyek akadályozták és még mindig akadályozzák e kézirat kiadását, talán egy más helyen ki fogjuk fejteni a közönségnek mint adalékot a „jelenlegi németországi sajtóállapotok" ábrázolásához. Hogy a Grün-féle könyvnek egyáltalában nem cenzúrába ütköző recenzióját külön kinyomassuk, annak semmi sem állt útjában, csak az a kicsiny akadály, hogy ezt a könyvet nem tartottuk külön támadásra méltónak, s csupán a német szocializmus egyhangú és ízetlen irodalma egészének ábrázolásában véltük elkerülhetetlennek Grün úr megemlítését. Most azonban, berlini barátunk fellépte után, e recenzió külön kinyomatása arra a többé vagy kevésbé humoros jelentőségre tesz szert, hogy megmutatja, milyen módon „ismerkedik meg" „a német világ" a „külföldi szocializmus eredményeivel", különösképpen pedig, hogy *„Mi itt Berlinben"* mennyire óhajtunk és mennyire vagyunk képesek „sokat és sokfélét tanulni". Ebből egyúttal bárki átláthatja, mennyire szorultam rá arra, hogy kis újságcikkecskékben kis kirohanásokhoz folyamodjam, ha mégis fontosnak véltem volna, hogy Grün úr „Soziale Bewegung in Frankreich und Belgien"-jét mozgásában feltartóztassam. Végül, még maga a berlini barátunk sem tagadhatja meg tőlem annak a nyilvános bizonyítványnak

* — titokban; bizalmasan — *Szerk.*

kiállítását, hogy, ha valóban szándékomban lenne „megismertetni a német világot a külföldi szocializmus eredményeivel" — úgy, ahogy ő érti —, ha valóban félnék egy elődtől, mint konkurrenstől, akkor naponta imádkoznom kellene a sorshoz: „Ments meg engem minden elődtől, vagy még inkább: add meg nekem elődül Grün urat!"

S most még egy szót arról, hogy „elbizakodottságomban azt képzelem, az emberi bölcsesség legmagasabb csúcsára hágtam".

Ki más olthatta volna belém ezt a betegséget, ha nem Grün úr, aki (lásd például a „*Bausteine*" című könyvének előszavát) a „Deutsch-Französische Jahrbücher"-ben[38] megjelent fejtegetéseimet éppen úgy a végső titkok nyitjának találta, mint most Proudhon gazdaságtanát; aki, ahogy most az igazi álláspontot ünnepli Proudhonban, éppen úgy velem kapcsolatban kijelentette (lásd Grün „*Neue Anekdotá*"-ját[39]), hogy én „megszüntetve-megőriztem a konstitucionális és a radikális álláspontot". Grün úr először megmérgez engem, hogy aztán szememre vethesse, hatott a mérge! Ám berlini barátunk egészen nyugodt lehet: kiváló egészségnek örvendek.

Brüsszel, április 6.

[Erklärung gegen Karl Grün]

A megírás ideje: 1847 április 6.

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 április 8. (28.) sz.; „Trier'sche Zeitung", 1847 április 9. (99.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás: Karl Marx

Friedrich Engels

[A status quo Németországban[40]]

I

A német szocialista irodalom hónapról hónapra rosszabb lesz. Egyre inkább azoknak az *igazi szocialistáknak* a terjengős ömlengéseire korlátozódik, akiknek egész bölcsessége nem egyéb, mint a német filozófiának és a német nyárspolgári érzelgősségnek néhány elnyomorított kommunista jelszóval való ötvözete. Olyan békeszeretetről tesz tanúságot, hogy ez még a cenzúra mellett is lehetővé teszi legőszintébb véleményének elmondását. Maga a német rendőrség sem igen talál kivetnivalót benne — s ez éppen elég bizonyíték arra, hogy nem a német irodalom haladó, forradalmi elemeihez tartozik, hanem az egy helyben maradó, reakciós elemekhez.

Ezekhez az *igazi szocialistákhoz* nemcsak azok tartoznak, akik par excellence* szocialistának nevezik magukat, hanem azoknak a németországi íróknak legnagyobb része is, akik elfogadták a *kommunisták* pártelnevezést. Az utóbbiak, ha lehet, még rosszabbak.

Ilyen körülmények között magától értetődik, hogy ezek a soi-disant** kommunista írók korántsem képviselik a német kommunisták *pártját*. Sem a párt nem ismerte el őket irodalmi képviselőinek, sem ők nem képviselik a párt érdekeit. Sőt ellenkezőleg, egészen más érdekekre vannak figyelemmel, egészen más elveket védelmeznek, olyanokat, amelyek a kommunista pártéval minden tekintetben ellentétesek.

Az igazi szocialisták, akikhez odatartozik, mint említettük, a legtöbb soi-disant kommunista német író is, megtanulták a francia kommunistáktól, hogy az abszolút monarchiáról a modern képviseleti államra való áttérés egyáltalában nem szünteti meg a nép nagy tömegének nyomorát, hanem csupán egy új osztályt juttat uralomra, a burzsoáziát. Megtanulták

---

* — kiváltképp; sajátképp — *Szerk.*

** — úgynevezett; állítólagos — *Szerk.*

tőlük továbbá azt is, hogy éppen ez a burzsoázia nyomja el, tőkéi révén, a leginkább a néptömeget, s ezért par excellence ellenfele a kommunistáknak, illetve szocialistáknak, mint a néptömeg képviselőinek. Megkímélték magukat attól a fáradságtól, hogy összehasonlítsák Németország társadalmi és politikai fejlődésének fokát Franciaországéval, vagy hogy tanulmányozzák a Németországban ténylegesen meglevő feltételeket, amelyektől minden további fejlődés függ; röptében szerzett ismereteiket röptében, nem sokat töprengve átvitték Németországra. Ha pártemberek lettek volna, akik gyakorlati, kézzelfogható eredményért dolgoznak, akik meghatározott érdekeket, egy egész osztály közös érdekeit képviselik, akkor legalábbis figyelembe vették volna azt, hogyan viselkednek a burzsoázia franciaországi ellenfelei — a „Réforme"[19] szerkesztőitől kezdve egészen az ultrakommunistákig —, hogyan polemizál a burzsoáziával nevezetesen az öreg Cabet, a francia proletárok nagy tömegének elismert képviselője. Akkor mégiscsak fel kellett volna hogy tűnjön nekik, hogy e pártképviselők nemcsak állandóan belebocsátkoznak a napi politikába, hanem még azokat a politikai rendszabályokat is — például választási reform-javaslatokat —, amelyekben a proletariátus sokszor nincs *közvetlenül* érdekelve, egész másképp kezelik, mint szuverén megvetéssel. De a mi igazi szocialistáink nem pártemberek, hanem német teoretikusok. Számukra nem gyakorlati érdekekről és eredményekről, hanem az örök igazságról van szó. Azok az érdekek, amelyeket ők igyekeznek képviselni, „az ember" érdekei, azok az eredmények, amelyeket ők hajhásznak, filozófiai „vívmányokra" korlátozódnak. Így hát új felderítéseiket csak saját filozófiai lelkiismeretükkel kell összhangba hozniok, hogy azután egész Németországnak kikürtöljék, hogy a politikai haladás, miként minden politika, a Rossztól van, hogy éppen az alkotmányos szabadság emeli trónra a nép szempontjából legveszélyesebb osztályt, a burzsoáziát, és hogy egyáltalában a burzsoáziát nem lehet eléggé támadni.

Franciaországban a burzsoázia tizenhét év óta oly teljességgel uralkodik, mint a világ egyetlen más országában sem. A francia proletároknak, pártvezéreiknek és irodalmi képviselőiknek a burzsoázia elleni támadásai tehát az uralkodó osztály ellen, a fennálló politikai rendszer ellen intézett támadások, *határozottan forradalmi* támadások voltak. Hogy ezt mennyire jól tudja az uralkodó burzsoázia, bizonyítja a számtalan sajtó- és egyesülési pör, gyűléseknek és banketteknek a betiltása, a reformisták és a kommunisták üldözésére szolgáló százféle rendőrségi szekatúra. Németországban mindez egészen másként van. Németországban a burzsoázia nemcsak hogy nincs uralmon, hanem ezenfelül legveszedelmesebb ellensége is a meglevő

kormányoknak. Ezeknek éppen kapóra jött az igazi szocialisták diverziója. A burzsoázia elleni harc, amely a francia kommunisták számára nagyon is gyakran együttjárt a börtönnel vagy a száműzetéssel, a mi igazi szocialistáink számára csakis az „imprimatur"-ral járt együtt. A francia proletár polémia forradalmi heve a német teoretikusok hűvös keblében langyos cenzúraképességgé csillapodott, s e megférfiatlanított állapotában a német kormányok egészen szívesen látták szövetségesül a feltolakodó burzsoázia ellen. Az igazi szocializmusnak sikerült a legforradalmibb tételeket, amelyeket valaha is felállítottak, úgy felhasználni, hogy ezek a német status quo mocsarának védgátjává lettek. Az igazi szocializmus velejéig reakciós.

A burzsoázia réges-rég észrevette az igazi szocializmus e reakciós tendenciáját. Ámde ezt az irányzatot minden további nélkül úgy tekintette, hogy az a német kommunizmusnak is irodalmi képviselője, s a *kommunistáknak* vetette nyilvánosan és magánúton szemükre, hogy a képviseleti rendszer, az esküdtszékek, a sajtószabadság elleni polémiájukkal, a burzsoázia elleni hangoskodásukkal csak a kormányoknak, a bürokráciának, a nemességnek a malmára hajtják a vizet.

Legfőbb ideje, hogy a német kommunisták végre elhárítsák magukról az igazi szocialisták reakciós tetteiért és vágyaiért nekik tulajdonított felelősséget. Legfőbb ideje, hogy a német kommunisták, akik a német proletariátust, annak nagyon világos, nagyon kézzelfogható szükségleteit képviselik, a legnyomatékosabban elhatárolják magukat attól az irodalmi klikktől — hiszen nem több ennél —, amely maga sem tudja, kit képvisel, s ezért akaratlanul a német kormányok karjába tántorodik, amely azt hiszi, hogy „megvalósítja az embert", de nem valósít meg egyebet, mint a német polgársiránkozás istenítését. Valóban, nekünk kommunistáknak semmi közünk sincs e szőrszálhasogató társaság elméleti agyrémeihez és lelkiismereti aggályaihoz. A mi burzsoáziaellenes támadásaink az igazi szocialisták támadásaitól éppen annyira különböznek, mint a reakciós nemességnek, például a francia legitimistáknak[41] vagy az Ifjú Angliának[42] a támadásaitól. A mi támadásainkat semmiképpen sem használhatja ki a német status quo, mert ezek még sokkal inkább ellene irányulnak, mint a burzsoázia ellen. Ha a burzsoázia, hogy úgy mondjuk, *természetes* ellenségünk, az az ellenség, amelynek bukása juttatja pártunkat uralomra, akkor a német status quo még sokkal inkább ellenségünk, mert ott áll köztünk és a burzsoázia között, mert megakadályozza, hogy nekironthassunk a burzsoáziának. Ennélfogva korántsem zárjuk ki magunkat a német status quo ellenzékének nagy tömegéből. Mi ennek az ellenzéknek csupán a legelőre-

toltabb frakcióját alkotjuk — egy olyan frakciót, amely ugyanakkor a burzsoázia ellen táplált nem titkolt arrière-pensée* révén egészen pontosan meghatározott helyzetet foglal el.

A porosz egyesült Landtag összeültével fordulóponthoz ér a német status quo elleni harc. Ennek a Landtagnak a fellépésétől függ e status quo továbbélése vagy pusztulása. A még nagyon zavaros, ide-oda hullámzó és az ideológiai szőrszálhasogatások folytán szétforgácsolt németországi pártokat ez az elé a szükségszerűség elé állítja, hogy tisztázzák magukban, milyen érdekeket képviselnek, milyen taktikát kell követniök, hogy határolják el magukat és váljanak gyakorlatiakká. E pártok legfiatalabbja, a kommunista párt nem vonhatja ki magát ezen szükségszerűség alól. Neki is tisztába kell jönnie a maga állásfoglalásával, haditervével, eszközeivel, és ehhez az első lépés a hozzá furakodó reakciós szocialisták dezavuálása. Annál inkább megteheti ezt a lépést, mert elég erős ahhoz, hogy visszautasíthassa minden kompromittáló szövetséges segítségét.

II

A status quo és a burzsoázia

A status quo Németországban a következő.

Míg Franciaországban és Angliában a burzsoázia elég erős lett ahhoz, hogy megdöntse a nemességet és felkapaszkodjék uralkodó osztállyá az államban, addig a német burzsoáziának mostanáig még nem volt meg ez az ereje. Van ugyan bizonyos befolyása a kormányokra, de ennek mindazon esetekben, amikor összeütköznek az érdekek, háttérbe kell vonulnia a földbirtokos nemesség befolyásával szemben. Míg Franciaországban és Angliában a *város* uralkodik a *falun*, addig Németországban a falu uralkodik a városon, a mezőgazdaság a kereskedelmen és az iparon. Ez a helyzet nemcsak az abszolút, hanem az alkotmányos német monarchiákban is, ez a helyzet nemcsak Ausztriában és Poroszországban, hanem Szászországban, Württembergben és Badenban is.

Ennek oka Németországnak a nyugati országokhoz képest elmaradt civilizációs foka. Ott a kereskedelem és az ipar, nálunk a mezőgazdaság a nép tömegének döntő kereseti ága. Anglia semmiféle mezőgazdasági terméket nem exportál, sőt állandó szüksége van külföldi behozatalra; Francia-

* — hátsógondolat; mellékgondolat — *Szerk.*

ország legalább annyi mezőgazdasági terméket importál, mint amennyit kiszállít, s mindkét ország gazdagsága elsősorban az ipari gyártmányok kivitelén alapul. Ezzel szemben Németország kevés ipari terméket, de nagy tömegű gabonát, gyapjút, állatot stb. exportál. A mezőgazdaság túlnyomó jelentősége a mainál még sokkal nagyobb volt akkor, amikor Németország politikai berendezkedését megállapították — vagyis 1815-ben —, s ezt akkoriban még az a körülmény is fokozta, hogy Németországnak éppen az úgyszólván kizárólag mezőgazdasággal foglalkozó részei buzgólkodtak legjobban a francia császárság megdöntésében.

A mezőgazdaság politikai képviselője Németországban, mint a legtöbb európai országban, a *nemesség*, a nagybirtokosok osztálya. A nemesség kizárólagos uralmának megfelelő politikai berendezkedés a feudális rendszer. A feudális rendszer mindenütt olyan mértékben bomlott fel, amilyenben a mezőgazdaság megszűnt az ország döntő termelési ága lenni, és amilyen mértékben a mezőgazdasággal foglalkozó osztály mellett megjelent egy iparűző osztály, a falvak mellett kialakultak a városok.

Ez az újonnan kialakult osztály, amely a nemesség és a tőle többé vagy kevésbé függő parasztok mellett megjelent, nem a burzsoázia, amely a civilizált országokban ma uralkodik, Németországban pedig uralomra tör, hanem a *kispolgárok* osztálya.

Németország jelenlegi berendezkedése nem más, mint a nemesség és a kispolgárok közötti kompromisszum, melynek értelmében az államigazgatást egy harmadik osztály — a bürokrácia — kezébe letéteményezik. Ezen osztály összetételében mindkét magas szerződő fél kölcsönös helyzete arányában vesz részt: a fontosabb termelési ágat képviselő nemesség fenntartja magának a magasabb posztokat, a kispolgárság megelégszik az alacsonyabbakkal, és a magasabb igazgatásba csak kivételesen állít jelöltet. Ahol, mint Németország alkotmányos államaiban, a bürokrácia egy közvetlen ellenőrzésnek van alávetve, ott ezen ugyanilyen módon osztozkodik a nemesség és a kispolgárság, s könnyen érthető, hogy a nemesség itt is fenntartja magának az oroszlánrészt. A kispolgárok soha nem tudják megdönteni a nemességet, de még csak egy sorba sem képesek kerülni vele; mindössze annyi telik ki tőlük, hogy meggyengítsék. A nemesség megdöntéséhez egy másik osztályra van szükség, olyan osztályra, amelynek érdekei átfogóbbak, vagyona nagyobb, bátorsága határozottabb: a *burzsoáziára*.

A burzsoázia minden országban a világkereskedelem és a nagyipar kifejlődésével, a velük fellépő szabad konkurrenciával és tulajdoncentralizációval együtt alakult ki a kispolgárságból. A kispolgár a belföldi és parti kereskedelmet, a kézművességet, a kézi munkán alapuló manufaktúrát kép-

viseli — olyan kereseti ágakat, amelyek korlátozott területen mozognak, csekély tőkét kívánnak, e tőkéket lassan térítik meg, s csak helyi és álmos konkurrenciát szülnek. A burzsoá a világkereskedelmet, valamennyi égtáj termékeinek közvetlen cseréjét, a pénzzel való kereskedelmet, a gépi munkán alapuló gyári nagyipart képviseli — olyan kereseti ágakat, amelyek minél nagyobb területet, minél nagyobb tőkéket és gyors megtérülést kívánnak, s egyetemes és viharos konkurrenciát szülnek. A kispolgár *helyi*, a burzsoá *egyetemes* érdekeket képvisel. A kispolgár kielégítően biztosítottnak találja helyzetét, ha az állami törvényhozásra gyakorolt közvetett befolyás mellett közvetlenül részt vehet a tartományi igazgatásban és ura a maga helyi községi igazgatásának. A burzsoá nem biztosíthatja érdekeit állama központi igazgatásának, külpolitikájának, törvényhozásának közvetlen, állandó ellenőrzése nélkül. A kispolgár klasszikus alkotása a német birodalmi városok voltak; a burzsoá klasszikus alkotása a francia képviseleti állam. A kispolgár konzervatív, mihelyt az uralkodó osztály csak valami engedményt is tesz neki, a burzsoá forradalmár, amíg ő maga nem uralkodik.

Mi a viszonya mármost a német burzsoáziának a politikai hatalomban osztozó két osztályhoz?

Angliában a tizenhetedik, Franciaországban a tizennyolcadik század óta kialakult egy gazdag és hatalmas burzsoázia, Németországban viszont csak a tizenkilencedik század elejétől beszélhetünk burzsoáziáról. Persze addig is voltak egyes gazdag hajótulajdonosok a hanzavárosokban, egyes gazdag bankárok az ország belsejében, de nem létezett a nagytőkéseknek, s még kevésbé a nagy *ipari* tőkéseknek az osztálya. A német burzsoázia megteremtője Napóleon volt. Az ő kontinentális rendszere[43] és az iparűzés szabadsága, mely az általa gyakorolt nyomás következtében vált szükségszerűvé Poroszországban, ipart adott a németeknek és kibővítette bányászatukat. Ezek az új, illetve kibővített termelési ágak alig néhány év alatt oly fontosakká váltak, és az általuk létrehozott burzsoázia oly nagy befolyásra tett szert, hogy a porosz kormány már 1818-ban kénytelen volt védővámokat engedélyezni számukra. Ezzel az 1818-as porosz vámtörvénnyel ismerte el a kormány első ízben hivatalosan a burzsoáziát. Beismerték — persze nehéz szívvel és eléggé viszolyogva —, hogy a burzsoázia az ország számára nélkülözhetetlen osztállyá lett. A burzsoáziának tett következő engedmény a Vámegylet[25] volt. Ámbár a legtöbb német államnak a porosz vámrendszerbe való felvételét eredetileg pusztán kincstári és politikai meggondolások okozták, mégis ez nem másnak, mint a német, különösen pedig a porosz burzsoáziának vált a javára. Ha hozott is a Vámegylet

olykor-olykor némi részletelőnyt a nemességnek és a kispolgárságnak, nagyjában-egészében sokkal többet ártott mindkettőnek azáltal, hogy a burzsoázia felemelkedett, a konkurrencia megélénkült és az addigi termelési eszközök kiszorultak. Ettől kezdve meglehetősen gyorsan fejlődött a burzsoázia, különösen Poroszországban. Bár korántsem ért el az utóbbi harminc évben olyan fellendülést, mint az angol és a francia burzsoázia, mindazonáltal bevezette a modern ipar legtöbb ágát, kiszorította egyes körzetekben a paraszti, illetve kispolgári patriarchalizmust, koncentrálta bizonyos fokig a tőkéket, létrehozott valamelyes proletariátust és megépített elég hosszú vasútvonalakat. Legalább odáig eljutott, hogy most kénytelen vagy továbbmenni, magát uralkodó osztállyá tenni, vagy pedig eddigi vívmányairól lemondani; odáig eljutott, hogy az egyetlen osztállyá lett, mely e pillanatban előreviheti a haladást Németországban, mely e pillanatban kormányozhatja Németországot. Ténylegesen máris Németország vezető osztálya, és egész léte attól függ, hogy jogilag is azzá lesz-e.

Valóban, az eddig hivatalosan uralkodó osztályok növekvő tehetetlensége egybeesik a burzsoázia felemelkedésével és növekvő befolyásával. A nemesség a napóleoni idők óta egyre inkább elszegényedett és eladósodott. A jobbágyi szolgáltatások megváltása növelte gabonájának termelési költségeit, és kitette egy új osztály, a független kisparasztok osztálya konkurrenciájának — mindez olyan hátrány, amivel semmiképp sem ér fel tartósan a parasztoknak a megváltáskor történt rászedése. Gabonájának elhelyezését az orosz és az amerikai konkurrencia, gyapjújának elhelyezését az ausztráliai és egyes években a délorosz konkurrencia korlátozza. És minél inkább nőttek a termelési költségek és a konkurrencia, annál világosabban mutatkozott meg, hogy a nemesség képtelen előnyösen megművelni birtokát, képtelen elsajátítani a földművelés legújabb vívmányait. Akárcsak a múlt századi francia és angol nemesség, a növekvő civilizációt csupán arra használta fel, hogy vagyonát urasan és vidáman elmulassa a nagyvárosokban. A nemesség és a burzsoázia között megkezdődött az a társadalmi és szellemi műveltségbeli, gazdagság- és költekezésbeli versengés, amely mindenütt megelőzi a burzsoázia politikai uralmát, s amely, mint minden más versengés, a gazdagabb fél győzelmével ér véget. A vidéki nemesség udvari nemességgé változott, hogy annál gyorsabban és biztosabban rohanjon a tönkremenésbe. A nemesség három százalékos jövedelmei vereséget szenvedtek a burzsoázia tizenöt százalékos profitjával szemben; a három százalék jelzálogkölcsönökhöz, nemesi hitelpénztárakhoz stb. folyamodott segítségért, hogy rangjához méltóan költekezhessék, és annál gyorsabban tönkretette magát. Az a néhány vidéki junker, akiket

okosságuk megóvott a tönkremenéstől, az újonnan felbukkant polgári földbirtokosokkal együtt az *ipari földtulajdonosok* új osztályát alkotta. Ez az osztály feudális illúziók és lovagi nonchalance* nélkül, üzletként, iparként űzi a mezőgazdaságot, polgári segédeszközöknek: tőkének, szaktudásnak és munkának felhasználásával. Ez az osztály olyannyira nem összeférhetetlen a burzsoázia uralmával, hogy Franciaországban a legnagyobb nyugalommal áll mellette, és gazdagsága arányában részt vesz uralmában. Ez az osztály a burzsoáziának a mezőgazdaságot kiaknázó frakciója.

A nemesség tehát annyira tehetetlenné lett, hogy részben maga is átment már a burzsoázia soraiba.

A kispolgárok már a nemességgel szemben is gyengék voltak; a burzsoáziával szemben még kevésbé tudják magukat tartani. A kispolgárság a parasztok mellett a legszánalmasabb osztály, amely valaha is belekontárkodott a történelembe. Kicsinyes helyi érdekeivel még legdicsőségteljesebb idejében, a késői középkorban sem vitte többre helyi szervezeteknél, helyi harcoknál és helyi előrehaladásoknál, a nemesség melletti *megtűrt* létezésnél — általános, politikai uralmat sehol sem ért el. A burzsoázia létrejöttével a történelmi iniciatívának még a *látszatát* is elveszti. Harapófogóba kerülve a nemesség és a burzsoázia között, egyaránt elnyomva az előbbinek a politikai túlsúlyától és az utóbbi súlyos tőkéinek a konkurrenciájától, két frakcióra oszlik. Az egyik, a gazdagabb és nagyvárosi kispolgárok frakciója, többé vagy kevésbé félősen ugyan, a forradalmi burzsoáziához csatlakozik, a másik, amely a szegényebb polgárokból, különösen a kisvárosiakból tevődik össze, a fennálló rendbe kapaszkodik és tehetetlenségi erejének egész súlyával a nemességet támogatja. Minél inkább fejlődik a burzsoázia, annál rosszabb lesz a kispolgárok helyzete. Lassanként e második frakció is belátja, hogy a fennálló viszonyok között biztos a romlása, míg a burzsoázia uralma alatt ugyanennek a romlásnak a *valószínűsége* mellett legalább azt a *lehetőséget* élvezi, hogy előléphet burzsoáziává. Minél biztosabbá válik a romlása, annál inkább felsorakozik a burzsoázia zászlaja alá. Alighogy uralomra jut a burzsoázia, ismét hasadás áll be a kispolgárok között. A kispolgárság regrutákat szállít a burzsoázia valamennyi frakciójának, s ezenkívül a burzsoázia és a proletariátus között — amely utóbbi most már saját érdekeivel és követeléseivel lép elő — többé-kevésbé radikális politikai és szocialista szekták egész láncolatát alakítja ki, amelyeket az angol vagy a francia képviselőházban és napisajtóban közelebbről tanulmányozhatunk. Minél erősebben szorongatja a burzsoázia ezeket a fegyel-

* — könnyedség; nemtörődömség — *Szerk.*

mezetlen és rosszul felvértezett kispolgári rajokat tőkéinek nehéztüzérségével, részvénytársaságainak zárt oszlopaival, annál tanácstalanabbakká válnak, annál rendezetlenebbé lesz megfutamodásuk, amíg nem marad más kiútjuk a menekülésre, mint az, hogy vagy a proletariátus hosszú harcvonalai mögött gyülekeznek és az ő zászlaihoz csatlakoznak — vagy pedig kényre-kedvre megadják magukat a burzsoáziának. Ez az épületes színjáték megfigyelhető Angliában minden kereskedelmi válságkor, Franciaországban a jelen pillanatban. Németországban még csak ahhoz a fázishoz érkeztünk el, amikor a kispolgárság, a kétségbeesés és pénzszűke perceiben, arra a hősi elhatározásra jut, hogy feladja a nemességet és rábízza magát a burzsoáziára.

A kispolgárok tehát éppoly kevéssé képesek rá, mint a nemesség, hogy felküzdjék magukat Németország uralkodó osztályává. Ellenkezőleg, ők is napról napra mindinkább a burzsoázia parancsnokságának vetik alá magukat.

Hátra vannak még a parasztok és a vagyontalan osztályok.

A parasztok — akiken itt csak a kisebb gazdákat, bérlőket vagy tulajdonosokat értjük, kirekesztve a mezőgazdasági napszámosokat és a béreseket —, a parasztok hasonló gyámoltalan osztályt alkotnak, mint a kispolgárok, akiktől egyébként előnyösen különbözteti meg őket nagyobb bátorságuk. Tökéletesen képtelenek viszont bármiféle történelmi iniciatívára. Még a jobbágyság láncaitól is csak a burzsoázia oltalma alatt szabadulnak meg. Ahol a nemesség és a burzsoázia hiánya lehetővé teszi uralmukat, mint Svájc hegyi kantonjaiban és Norvégiában, ott velük együtt feudalizmus előtti barbárság, helyi korlátoltság, tompa, fanatikus bigottság, hűség és becsületesség is uralkodik. Ahol pedig, mint Németországban, fennmarad mellettük a nemesség, ott ugyanúgy harapófogóba kerülnek a nemesség és a burzsoázia között, mint a kispolgárok. Hogy védelmezzék a mezőgazdaság érdekeit a kereskedelem és az ipar növekvő hatalmával szemben, kénytelenek odacsatlakozni a nemességhez. Hogy biztosítsák magukat a nemességnek és főként a polgári földbirtokosoknak lehengerlő konkurrenciájával szemben, kénytelenek odacsatlakozni a burzsoáziához. Birtokuk természetétől függ, hogy melyik oldalhoz sodródnak véglegesen. A kelet-németországi nagyparasztok, akik maguk is gyakorolnak bizonyos feudális jogokat béreseikkel szemben, összes érdekeiket tekintve túlságosan egybekapcsolódnak a nemességgel, semhogy komolyan elpártolhatnának tőle. A nemesi birtokok felaprózódásából származott nyugati kisbirtokosokat, úgyszintén az úriszéknek alávetett és részben még robotra is kötelezett keleti kisparasztokat túlságosan közvetlenül nyomja el a nemes-

ség, vagy túlságosan ellentétben állnak vele, semhogy ne sodródnának a burzsoázia oldalára. És hogy valóban ez a helyzet, azt a porosz tartományi Landtagok bizonyítják.

A parasztok uralmára tehát, szerencsére, gondolni sem lehet. Olyannyira nem gondolnak erre maguk a parasztok sem, hogy legnagyobbrészt már most a burzsoázia rendelkezésére bocsátották magukat.

És a vagyontalan, vulgo* dolgozó osztályok? Ezekről nemsokára részletesebben beszélünk majd; egyelőre elegendő, ha rámutatunk szétforgácsoltságukra. Már ez a mezőgazdasági béresekre, napszámosokra, kézművessegédekre, gyári munkásokra és lumpenproletariátusra való szétforgácsoltságuk, a nagy és gyéren lakott, kevés és gyenge központtal rendelkező területen való szétszórtságukkal párosulva, lehetetlenné teszi nekik, hogy kölcsönösen tisztázzák érdekeik közösségét, hogy megegyezésre jussanak egymással, hogy egy osztállyá szerveződjenek. E szétforgácsoltság és szétszórtság folytán nem marad hátra számukra más, mint hogy legközelebbi, mindennapi érdekeikre szorítkozzanak, arra a kívánságra, hogy jó munkáért jó bért kapjanak. Vagyis ez a szétforgácsoltság arra szorítja a munkásokat, hogy a maguk érdekét a munkaadójuk érdekében lássák, és ilymódon a munkások minden egyes frakcióját az őket foglalkoztató osztály segédcsapatává teszi. A béres és a napszámos annak a nemesnek vagy parasztnak az érdekeit támogatja, akinek birtokán dolgozik. A segéd mesterének szellemi és politikai fennhatósága alatt áll. A gyári munkás hagyja, hogy a gyáros felhasználja a védővám-agitációban. A lumpenproletár egy pár tallérért öklével vívja meg a burzsoázia, a nemesség és a rendőrség közötti civakodásokat. S ahol a munkaadók két osztálya ellentétes érdekeket akar keresztülvinni, ott ugyanaz a harc dúl a munkások általuk foglalkoztatott osztályai között is.

Ily kevéssé van felkészülve a németországi munkások tömege arra, hogy átvegye a közügyek intézését.

Foglaljuk össze. A nemesség túlságosan lesüllyedt, a kispolgárok és a parasztok egész léthelyzetüknél fogva túlságosan gyöngék, a munkások pedig még korántsem elég érettek ahhoz, hogy uralkodó osztályként léphessenek fel Németországban. Marad csupán a burzsoázia.

A német status quo nyomorúsága főként abban áll, hogy eddig egyetlen osztály sem volt elég erős, hogy saját termelési ágát megtegye par excellence nemzeti termelési ággá, s ezzel önmagát felküzdje az egész nemzet érdekeinek képviselőjévé. Mindazok a rendek és osztályok, amelyek a

* — közönségesen; köznyelven — *Szerk.*

tizedik század óta a történelemben felmerültek — nemesség, jobbágyok, robotos parasztok, szabad parasztok, kispolgárok, kézművessegédek, manufaktúramunkások, burzsoák és proletárok —, egymás mellett léteznek. E rendek, illetve osztályok közül azok, amelyek tulajdonuknál fogva képviselnek valamilyen termelési ágat, vagyis a nemesség, a szabad parasztok, a kispolgárok és a burzsoák, megosztoztak a politikai uralmon, létszámuknak, gazdagságuknak és az ország össztermelésében való részesedésüknek arányában. Eredménye ennek az osztozkodásnak az — mint már említettük —, hogy a nemesség kapta az oroszlánrészt, a kispolgárság pedig a kisebbik részt; hogy a burzsoák *hivatalosan* csak mint kispolgárok jönnek számításba és a parasztok *mint parasztok* egyáltalán nem, mivel csekély befolyásukkal együtt megoszlanak a többi osztály között. Ez a bürokrácia által képviselt rezsim a politikai foglalata a német társadalom általános tehetetlenségének és hitványságának, tompa unalmának és szennyességének. Ennek felel meg belső vonatkozásban az, hogy Németország harmincnyolc helyi és tartományi államra, továbbá Ausztria és Poroszország önálló tartományokra züllött szét, külső vonatkozásban pedig a kizsákmányolással és a hátbarúgásokkal szemben tanúsított csúfos gyámoltalanság. Ennek az általános nyomorúságnak az általános tőkehiány az alapja. A pauvre* Németországban minden egyes osztály kezdettől fogva magán viselte a polgári középszerűség bélyegét, más országok azonos osztályaival összehasonlítva pauvre és nyomott volt. Milyen kispolgáriasan áll ott a német fő- és középnemesség a tizenkettedik század óta a gazdag, gondtalan, életvidám és egész fellépésében oly határozott francia és angol nemesség mellett! Milyen parányinak, milyen jelentéktelennek és helyi érdekektől korlátoltnak tűnnek a német birodalmi és hanzavárosok polgárai a tizennegyedik és tizenötödik század rebellis párizsi polgárai, a tizenhetedik század londoni puritánjai mellett! Milyen kispolgárinak mutatkoznak még most is a mi elsőrendű ipari, pénzügyi, tengerhajózási nagyjaink a párizsi, lyoni, londoni, liverpooli és manchesteri tőzsdefejedelmek mellett! Németországban még a dolgozó osztályok is tetőtől talpig kispolgáriak. Így hát a kispolgárságnak, ha társadalmi és politikai helyzete nyomott, legalább az a vigasza megvan, hogy Németország normálosztálya és hogy megfertőzte a többi osztályt a maga sajátos nyomottságával és megélhetési gondjaival.

Hogyan lehet kikerülni ebből a nyomorúságból? Csak *egy* út járható. *Egy* osztálynak elég erőssé kell válnia ahhoz, hogy a *saját* felemelkedésétől

* — szegény; nincstelen — *Szerk.*

tehesse függővé az egész nemzet felemelkedését, a saját érdekeinek előrehaladásától és fejlődésétől valamennyi többi osztály érdekeinek előrehaladását. Ezen *egy* osztály érdekének pillanatnyilag nemzeti érdekké, magának az osztálynak pedig pillanatnyilag a nemzet képviselőjévé kell lennie. Ettől a pillanattól ez az osztály, s vele a nemzet többsége ellentmondásba kerül a politikai status quóval. A politikai status quo olyan állapotnak felel meg, mely megszűnt létezni: a különböző osztályok érdekei meghasonlásának. Az új érdekek korlátok közé szorítottaknak érzik magukat, és még azoknak az osztályoknak egy része is, amelyek javára a status quo létrejött, úgy látja, hogy érdekei már nincsenek képviselve benne. Ennek szükségszerű következménye a status quónak békés vagy erőszakos úton való megszüntetése. Helyébe annak az osztálynak az uralma lép, amely pillanatnyilag a nemzet többségét képviseli, s uralma alatt új fejlődés kezdődik.

Mint ahogy a status quónak, az általános gyengeségnek alapja a tőkék hiánya, ugyanúgy csakis a tőkék birtoklása, *egy* osztály kezében való koncentrációjuk adhatja meg ennek az osztálynak a status quo kiszorításához szükséges hatalmat.

Létezik-e hát Németországban ilyen osztály, amely képes megdönteni a status quót? Igen, létezik, habár a megfelelő angol és francia osztályhoz képest kissé nagyon is kispolgári módon, de mégis létezik, s ez a burzsoázia.

A burzsoázia az az osztály, amely minden országban megdönti a nemességnek és kispolgárságnak a bürokratikus monarchiákban létrejött kompromisszumát és ezáltal egyelőre önmagának hódítja meg az uralmat.

A burzsoázia az egyetlen osztály Németországban, amely érdekeiben részessé tette és zászlaja alatt egyesítette az ipari földtulajdonosoknak, a kispolgároknak, a parasztoknak, a munkásoknak legalábbis egy nagy részét, sőt még a nemesség egy kisebbségét is.

A burzsoázia pártja az egyetlen Németországban, amely határozottan tudja, hogy mit kell a status quo helyébe tennie, az egyetlen, amely nem szorítkozik absztrakt elvekre és történelmi dedukciókra, hanem nagyon határozott, kézzelfogható és azonnal megvalósítható rendszabályokat akar keresztülvinni; az egyetlen, amely némiképpen — legalábbis helyi és tartományi méretekben — szervezett, és van valamiféle haditerve; egyszóval ez az a párt, amely az első vonalban harcol a status quo ellen és közvetlenül részt vesz megdöntésében.

A burzsoázia pártja tehát az egyetlen, amelynek a sikerre közvetlen esélye van.

Ezek után már csak az a kérdés: fennáll-e a burzsoázia számára az a kényszerűség, hogy az uralmat a status quo megdöntése révén hódítsa meg

magának, és elég erős-e a saját hatalma és az ellenfelei gyengesége folytán ahhoz, hogy megdönthesse a status quót?

Nézzük meg ezt.

A német burzsoázia döntő frakcióját a gyárosok alkotják. Az ipar felvirágzásától függ az egész belkereskedelemnek, Hamburg, Bréma és részben Stettin tengeri kereskedelmének, a banküzletnek a felvirágzása, ettől függ a vasutak jövedelme és vele a tőzsdeüzlet legjelentősebb része is. Csupán a Keleti-tenger városainak gabona- és gyapjúexportőrjei s a külföldi ipari termékek importőrjeinek jelentéktelen osztálya függetlenek az ipartól. A gyárosok szükségletei tehát az egész burzsoáziának és a tőle ez idő szerint függő osztályoknak szükségleteit képviselik.

A gyárosok ismét két szekcióra oszlanak: az egyik az első feldolgozást adja meg a nyersanyagnak és félkész állapotban hozza forgalomba, a második átveszi a félkész nyersanyagot, majd készáruként viszi piacra. Az első szekcióhoz tartoznak a fonógyárosok, a másodikhoz a szövőgyárosok. Németországban az első szekcióhoz csatlakoznak a vasgyárosok is. [. . .]*

[. . .] ahhoz, hogy az újonnan feltalált segédeszközöket felhasználhassák, hogy jó közlekedési utakat hozzanak létre, hogy olcsó gépeket és nyersanyagokat kapjanak, hogy ügyes munkásokat képezzenek ki, ahhoz egészen más ipari rendszer kell; ahhoz az összes iparágak egymásbakapcsolódása kell, ahhoz olyan tengeri városok kellenek, amelyek alá vannak rendelve az ipari belső vidéknek és virágzó kereskedelmet űznek. Ezt a tételt a nemzetgazdászok már rég bebizonyították. De ilyen ipari rendszerhez manapság, amikor úgyszólván kizárólag az angoloknak nincs mit félniök a konkurrenciától, még egy védővámrendszer is kell, amely teljes, kiterjed a külföldi konkurrenciától veszélyeztetett összes iparágakra, s amelynek módosításait mindenkor az ipar helyzetéhez kell igazítani. Ilyen rendszert nem adhat a fennálló porosz kormány, nem adhatnak a Vámegylet összes kormányai sem. Ilyen rendszert csak maga az uralkodó burzsoázia képes felállítani és kezelni. S már ezért sem nélkülözheti tovább a német burzsoázia a politikai hatalmat.

Ilyen védővámrendszerre azonban annál is inkább szükség van Németországban, mert ott a manufaktúra haldoklik. Rendszeres védővámok nélkül a manufaktúra az angol gépek konkurrenciájának áldozata lesz, és tönkremennek mindazok a burzsoák, kispolgárok és munkások, akik eddig

* *A kézirat négy oldala hiányzik. — Szerk.*

belőle éltek. Éppen elég ok a német burzsoáknak arra, hogy inkább *német* gépekkel tegyék tönkre a manufaktúra maradványait.

A védővámokra tehát szüksége van a német burzsoáziának és csupán ő maga vezetheti be őket. Tehát már csak ezért is birtokba kell vennie az államhatalmat.

De a gyárosokat nemcsak az elégtelen vámok akadályozzák tőkéik teljes értékesítésében, hanem a *bürokrácia* is. A vámtörvények meghozatalánál a kormány közömbösségébe, itt viszont, a bürokráciával való kapcsolataikban, legközvetlenebb ellenségességébe ütköznek bele.

A bürokráciát a kispolgárok és a parasztok kormányzására hívták életre. Ezeknek a kisvárosokban vagy falvakban szétforgácsolt osztályoknak, amelyeknek érdekei nem terjednek túl legszűkebb helyi körzetükön, szükségszerűen a korlátolt életviszonyaiknak megfelelő korlátolt látókörük van. Nem képesek egy nagy állam kormányzására, nem lehet sem elég áttekintésük, sem elég ismeretük ahhoz, hogy összeegyeztessék a különböző, egymással összeütköző érdekeket. És éppen a civilizációnak *azon* a fokán, amelyen a kispolgárság virágkorát éli, gabalyodnak a legbonyolultabban egymásba a különböző érdekek (gondoljunk csak a céhekre és összeütközéseikre). A kispolgárok és a parasztok tehát nem lehetnek meg egy hatalmas és nagyszámú bürokrácia nélkül. Kénytelenek gyámságot gyakoroltatni maguk fölött, hogy elkerüljék a legnagyobb összekuszáltságot, hogy ne tegyék tönkre magukat perek százaival és ezreivel.

De a bürokrácia, amely a kispolgároknak szükséglet, a burzsoáknak nagyon hamar elviselhetetlen bilinccsé válik. Már a manufaktúránál is nagyon terhessé válik a hivatalnoki ellenőrzés és beavatkozás; a gyáripar alig lehetséges ilyen felügyelet alatt. A német gyárosok eddig megvesztegetéssel lehetőleg lerázták a nyakukról a bürokráciát, amit egyáltalában nem lehet tőlük rossznéven venni. Ámde ez az eszköz csupán a teher csekélyebbik felétől szabadítja meg őket; eltekintve attól, hogy lehetetlen *minden* hivatalnokot megvesztegetni, akivel a gyáros érintkezésbe kerül, a megvesztegetés nem szabadít meg az illetékektől, a jogászoknak, építészeknek, gépészeknek fizetendő honoráriumoktól és az ellenőrzéss l járó egyéb kiadásoktól, az extramunkától és az időveszteségtől. És minél inkább fejlődik az ipar, annál több „kötelességtudó hivatalnok" bukkan fel, azaz olyanok, akik merő bornirtságból vagy pedig a burzsoáziával szemben érzett bürokratikus gyűlöletből a legkomiszabb kötekedésekkel bosszantják a gyárosokat.

A burzsoázia tehát kénytelen megtörni ennek az öntelt és kötekedő kedvű bürokráciának a hatalmát. Attól a pillanattól, hogy az államigazgatás

és a törvényhozás a burzsoázia ellenőrzése alá kerül, összeomlik a bürokrácia önállósága; sőt, ettől a pillanattól fogva a burzsoák kínzószellemei alázatos cselédjeikké válnak. Az eddigi szabályzatok és rendeletek, melyek csupán arra szolgáltak, hogy megkönnyítsék a hivatalnokok munkáját az ipari burzsoák rovására, új szabályzatoknak adnak helyet, amelyek által a gyárosok munkája fog megkönnyebbülni a hivatalnokok rovására.

A burzsoázia annál is inkább rákényszerül, hogy ezt mihelyt lehet megtegye, *mert* — *mint* láttuk — összes frakciói közvetlenül érdekeltek a gyáripar minél gyorsabb felemelkedésében, a gyáripar pedig a bürokratikus zaklatások rendszere mellett képtelen felemelkedni. —

Alárendelni a vámokat és a bürokráciát az ipari burzsoázia érdekeinek — ez az a két rendszabály, amelyeknek keresztülvitelében a legközvetlenebbül van érdekelve a burzsoázia. Ezzel azonban még korántsem merültek ki szükségletei. Hathatós revíziónak kénytelen alávetni majdnem valamennyi német állam egész törvényhozási, igazgatási és igazságügyi rendszerét, mivel ez az egész rendszer olyan társadalmi állapot fenntartását és támogatását szolgálja, amelynek felforgatásán a burzsoázia állandóan munkálkodik. A feltételek, amelyek között a nemesség és a kispolgárok egymás mellett létezhetnek, egészen mások, mint a burzsoázia életfeltételei, és a német államokban hivatalosan csak az előbbieket ismerik el. Vegyük példának a porosz status quót. Míg a kispolgárok alávethették magukat az igazságügyi bürokráciának csakúgy mint a közigazgatásinak, rábízhatták vagyonukat és személyüket egy független, vagyis bürokratikusan önálló bírói osztály diszkréciójára és álmatagságára, amely ennek fejében megvédte őket a feudális nemességnek és időnként még a közigazgatási bürokráciának túlkapásaitól is, a burzsoák ezt nem engedhetik meg maguknak. A burzsoáknak a tulajdonjogi perekhez legalábbis a nyilvánosság védelme kell, a bűnügyi perekhez ezenkívül még az esküdtszék is, az igazságszolgáltatás állandó ellenőrzése burzsoá küldöttség révén. — A kispolgár beletörődhetik abba, hogy a nemeseket és a hivatalnokokat kivonják a rendes bíráskodás alól, mert ez a hivatalos megaláztatása teljesen megfelel alacsony társadalmi helyzetének. A burzsoá, akinek vagy tönkre kell mennie, vagy osztályát a legelsővé kell tennie a társadalomban és az államban, nem teheti meg ezt. — A kispolgár átengedheti a földbirtokra vonatkozó törvényhozást egyedül a nemességnek, anélkül hogy csendes életmódja ezáltal kárt szenvedne; meg is kell tennie, mert éppen elég dolgot ad neki az, hogy megvédje a saját városi érdekeit a nemesség befolyásától és túlkapásaitól. A burzsoá semmiképp sem bízhatja rá a nemesség tetszésére a falu tulajdonviszonyainak szabályozását, mert saját érdekeinek teljes kifejlesztése megköveteli a

mezőgazdaságnak is minél inkább ipari módon való kiaknázását, az ipari mezőgazdák osztályának létrehozását, a földbirtok szabad eladhatóságát és mobillá tételét. A földbirtokosok rá vannak szorulva arra, hogy jelzáloggal tegyenek szert pénzre, s ez fogódzót nyújt itt a burzsoáziának, és rákényszeríti a nemességet, hogy legalábbis a jelzálogtörvények tekintetében befolyást engedjen a burzsoáziának a földtulajdonnal kapcsolatos törvényhozásra. — Míg a kispolgárt, akinek kicsinyek az üzletecskéi, lassú a tőkemegtérülése és kis területre koncentráltak, korlátozott számúak a vevői, nem különösebben nyomta a nyomorúságos óporosz kereskedelmi törvényhozás, sőt talán még hálás is volt az általa nyújtott csöppnyi kezességért, a burzsoá már nem viselheti el ezt a törvényhozást. A kispolgár, akinek rendkívül egyszerű tranzakciói csak ritkán jelentenek kereskedő és kereskedő közötti üzletet — majdnem mindig csupán arról van szó, hogy a kiskereskedő vagy a készítő közvetlenül a fogyasztónak ad el —, a kispolgár ritkán jut csődbe és könnyűszerrel engedelmeskedhet a régi porosz csődtörvényeknek. E törvény értelmében a váltótartozásokat az összes könyvszerinti tartozások előtt fizetik ki a csődtömegből, rendszerint azonban az igazságszolgáltatás elnyeli az egész csődtömeget. Ezeket a törvényeket elsősorban a csődtömeget kezelő igazságügyi bürokraták érdekében hozták, azután meg az összes nem-burzsoák érdekében a burzsoákkal szemben. Különösen a nemeseknek nyújt ez fedezetet, akik leszállított gabonájukért a vevőre vagy a bizományosra váltót intézvényeznek, illetve kapnak tőle; de fedezetet nyújt általában mindazoknak, akiknek csak egyszer egy évben van valami eladni valójuk, s a jövedelmet egyetlen váltóval behajtják és kivonják a kereskedelemből. A kereskedéssel foglalkozók közül megint a bankárok és a nagykereskedők kapnak védelmet, a gyárosok már el vannak hanyagolva. A burzsoá, aki *csakis* kereskedő és kereskedő közötti üzleteket köt, akinek vevői különböző helyeken laknak, aki ország-világra kiállított váltókat kap, akinek egy rendkívül bonyolult tranzakciós rendszerben kell mozognia, aki minden pillanatban belebonyolódik valamiféle csődbe — a burzsoá ilyen lehetetlen törvények mellett csak tönkremehet. — A kispolgár csak annyiban van érdekelve országának általános politikájában, hogy békét kíván; életének szűk köre képtelenné teszi arra, hogy áttekinthesse az államok közötti kapcsolatokat. A burzsoá, aki a legtávolabbi külfölddel köt üzleteket vagy konkurrálni kénytelen vele, nem küzdheti fel magát anélkül, hogy a legközvetlenebb módon befolyást ne gyakoroljon államának külpolitikájára. —

A kispolgár eltűrhette, hogy a bürokrácia és a nemesség adókat vessen ki rá, mégpedig ugyanazon okokból tűrhette, amelyek miatt alárendelte

magát a bürokráciának; a burzsoának egészen közvetlen érdeke a közterhek olyan elosztása, hogy azok az *ő* keresetét a lehető legkevésbé érintsék.

Vagyis, míg a kispolgár megelégedhetett azzal, hogy a maga renyhe tömegét állítsa szembe a nemességgel és a bürokráciával, hogy a maga vis inertiae-jével* biztosítsa befolyását a közhatalomra, addig a burzsoá számára ez lehetetlen. Neki osztályát uralkodó osztállyá, érdekét a döntő érdekké kell tennie a törvényhozásban, az igazgatásban, az igazságügyben, az adózásban és a külpolitikában. A burzsoáziának teljesen ki kell fejlődnie, tőkéit naponta kell gyarapítania, áruinak termelési költségeit naponta kell csökkentenie, kereskedelmi kapcsolatait, piacait naponta kell bővítenie, közlekedési útjait naponta kell javítania, *hogy tönkre ne menjen.* A világpiaci konkurrencia hajszolja erre. És hogy szabadon és teljesen kifejlődhessék, ahhoz éppen a politikai uralomra, minden más érdeknek a saját érdeke alá való rendelésére van szüksége.

Hogy azonban a német burzsoáziának pontosan *most* van szüksége a politikai uralomra ahhoz, hogy tönkre ne menjen, azt már fentebb a védővámkérdésnél és a burzsoázia meg a bürokrácia közötti viszonynál kimutattuk. De a legcsattanósabb bizonyíték erre *a német pénz- és árupiac pillanatnyi helyzete.*

Az angol ipar 1845-ös prosperitása és az ebből folyó vasútspekulációk ezúttal erősebb kihatással voltak Franciaországra és Németországra, mint bármely korábbi élénk periódusban. A német gyárosok jó üzleteket csináltak, s ezekkel együtt fellendült a német üzlet egyáltalában. A mezőgazdasági kerületek gabonája kedvező piacra talált Angliában. Az általános prosperitás megélénkítette a pénzpiacot, megkönnyítette a hitelt, és a piacra csalt egy csomó kistőkét, amelyekből Németországban oly sok hever parlagon. Mint Angliában és Franciaországban, csak valamivel később és valamivel [...]**

[Der Status quo in Deutschland]
A megírás ideje: 1847 március—április
Az első megjelenés helye: Marx-Engels Gesamtausgabe I. rész, 6. köt., Berlin 1932
Eredeti nyelve: német

*— tehetetlenségi erejével — *Szerk.*
** *A kézirat vége hiányzik.* — *Szerk.*

[Friedrich Engels]

Védővám vagy szabadkereskedelmi rendszer[44]

Attól a pillanattól fogva, hogy a porosz király pénz- és hitelhiány miatt rákényszerült a február 3-i pátensek[21] kibocsátására, nem lehetett kétséges egyetlen értelmes ember előtt sem, hogy minden berzenkedés és minden harcias trónbeszéd ellenére Németországban mindörökre leköszönt az abszolút királyság, az eddigi „keresztény-germán" rezsim, amelyet „atyai kormányzat" néven is emlegettek. Ezzel felvirradt az a nap, amelytől a burzsoázia Németországban uralmát keltezheti. Maguk a pátensek nem egyebek, mint a polgárság hatalmának még sűrű potsdami párába és ködbe burkolt elismerése. E pára és köd nagy része máris szertefoszlott az egyesült Landtag néhány gyenge szusszanásától, és nagyon hamar a semmibe fog veszni az egész keresztény-germán ködkísértet.

Ahogy azonban megkezdődött a középosztályok uralma, úgy szükségszerűen előtérbe lépett elsősorban az a követelés is, hogy Németország, illetve a Vámegylet[25] egész kereskedelempolitikáját ki kell ragadni a német fejedelmeknek, miniszereiknek és elbizakodott, de kereskedelmi és ipari ügyekben szerfelett korlátolt és tudatlan bürokratáiknak kontár kezéből, s azoktól kell függővé tenni, azoknak a döntésére kell bízni e kereskedelempolitikát, akiknek mind a szükséges áttekintésük megvan ebben az ügyben, mind pedig a legközvetlenebbül érdekeltek benne. Más szavakkal: a védő- és különbözeti vámok vagy szabadkereskedelem kérdését rá kellett bízni a polgárság kizárólagos döntésére.

A berlini egyesült Landtag megmutatta a kormánynak, hogy a burzsoázia tudja, mire van szüksége; a legutóbbi vámtárgyalásokkor meglehetősen világos és keserű szavakkal megmondták a spandaui kormányzati rendszernek[45], hogy képtelen megérteni, védelmezni és előmozdítani az anyagi érdekeket. A krakkói ügy[46] egymagában elegendő lett volna, hogy a szentszövetséges Vilmos* és miniszterei homlokára süsse a legdurvább tudatlan-

*IV. Frigyes Vilmos. — *Szerk.*

ságnak, vagy pedig az ország jóléte bűnös elárulásának a bélyegét. A legfelsőbb úrnak és excellenciásainak ijedelmére azonban még egy csomó más dolog is szóba került, mégpedig olymódon, hogy az minden volt, csak nem hízelgő az — élő és elhunyt — királyok és miniszterek képességét és éleslátását illetően.

Magán a polgárságon belül ugyan két különböző nézet uralkodik az iparral és a kereskedelemmel kapcsolatban. De nem kétséges, hogy a védőilletve különbözeti vámok pártja hasonlíthatatlanul a leghatalmasabb, számban és súlyban a legerősebb. S valóban, a polgárság nem is tudja magát tartani, megszilárdítani, nem képes korlátlan hatalomra jutni, ha nem oltalmazza és ápolja iparát és kereskedelmét mesterséges eszközökkel. Ha nem kap védelmet a külföldi iparral szemben, egy évtizeden belül lehengerlik és eltiporják. Nagyon könnyen lehetséges, hogy még ez a védelem sem sokat és soká segít rajta. Túl soká várt, túl nyugodtan feküdt abban a pólyában, amelybe drága fejedelmei oly sok éve begyömöszölték. Mindenfelől túlszárnyalták, elhagyták, a legjobb pozícióit elvették, miközben otthon nyugodtan tűrte a „nyakleveseket", és nem volt még annyi energiája sem, hogy lerázza magáról a részben idióta, részben nagyon is agyafúrt atyai iskolamestereket és nevelőket.

Most megfordult a kocka. Ezentúl a német fejedelmek csak a polgárság szolgái lehetnek, csak a pont a burzsoázia i-betűjén. Ha még van rá idő és alkalom, hogy a burzsoázia hatalomhoz jusson, akkor a német ipar és kereskedelem védelme az egyetlen alap, amelyen lábát megvetheti. S azt, amit a polgárság a német fejedelmekkel szemben akar és akarnia kell, azt keresztül is tudja majd vinni.

De a polgárság mellett van még egy igen tekintélyes számú embercsoport, akiket proletároknak neveznek — a dolgozó és vagyontalan osztály.

Felmerül a kérdés: mit nyer ez az osztály a védővámrendszer bevezetésével? Vajon ennek folytán több bért kap-e, jobban táplálkozhat és ruházkodhat, egészségesebben lakhat-e, lesz-e kicsit több ideje a pihenésre és művelődésre, megtakaríthat-e valamennyit gyermekeinek ésszerűbb, gondosabb nevelésére?

Azok a burzsoá urak, akik a védővámrendszer szószólói, soha nem mulasztják el előtérbe tolni a dolgozó osztály javát. Ha hitelt adhatunk szavaiknak, az ipar védelmével együtt valóságos paradicsomi élet kezdődik a munkások számára, sőt, Németország ezáltal a proletárok „tejjel-mézzel folyó" Kanaánjává lesz. Ha viszont másfelől a szabadkereskedelem híveit hallgatjuk meg, szerintük csak az *ő* rendszerük alkalmazása esetén élhetnek

a vagyontalanok úgy, „mint Isten Franciaországban", azaz igazán kedélyesen és vidáman.

Mindkét pártban akad még elég sok szűkfejű, aki többé-kevésbé hisz saját szavainak igazságában. De vannak okosak is köztük, s ezek nagyon jól tudják, hogy mindez hiú ámítás, és csakis a tömeg félrevezetésére és megnyerésére való.

Az okos burzsoá magától is tudja, hogy a munkás, uralkodjék bár a védővámos vagy a szabadkereskedelmi rendszer, vagy akár a kettőnek keveréke, csak akkora munkabért kap, amelyből éppen hogy kifutja a legszűkösebb megélhetésére A munkás akár az egyik, akár a másik rendszerben nettó annyit kap, amennyi önmagának mint munkagépnek üzemben tartásához kell.

A proletárnak, a vagyontalannak tehát látszólag édes mindegy lehet, hogy kié lesz a döntő szó, a védővám vagy a szabadkereskedelem híveié-e.

Mivel azonban, mint fentebb mondtuk, Németországban a burzsoáziának szüksége van védelemre a külfölddel szemben ahhoz, hogy eltakaríthassa a középkori maradványokat — a feudális nemességet — és a modern „isten kegyelméből való" élősdieket — és hogy kibontakoztathassa tisztán és hamisítatlanul a maga legsajátabb, legbensőbb lényét! — ezért a dolgozó osztály is érdekelve van abban, ami a burzsoáziát hozzásegíti a csorbítatlan uralomhoz.

Csupán akkor, amikor már csak *egy* osztály — a burzsoázia — áll ott kizsákmányolóként és elnyomóként, amikor már a nélkülözést és nyomort nem lehet hol ennek, hol annak a rendnek a rovására, vagy pusztán az abszolút királyságnak és bürokratáinak rovására írni: csupán akkor bontakozik ki a végső döntő harc, a vagyonosok és vagyontalanok, a burzsoázia és proletariátus közötti harc.

Akkorra megtisztul a csatatér minden fölösleges sorompótól, minden félrevezető sallangtól; világossá és áttekinthetővé válik a két ellenséges hadsereg állása.

A polgárság uralmával a munkások is — a körülmények által kényszerítve — előrejutnak egy végtelenül fontos lépéssel; már nem egyenként vagy legjobb esetben néhány százan vagy ezren lépnek fel és lázadnak fel a fennálló rend ellen, hanem valamennyien mint *egy* osztály, amelynek megvannak a maga külön érdekei és elvei, támadnak neki közös terv szerint utolsó és legádázabb ősellenségüknek — a burzsoáziának.

E harc kimenetele nem lehet kétséges. A burzsoázia éppúgy a porba fog hullani, éppúgy a porba kell hullania a proletariátus előtt, ahogy az

arisztokrácia és az abszolút királyság megkapta a halálos döfést a középosztálytól.

A burzsoáziával együtt megdől a magántulajdon, és a dolgozó osztály győzelme mindörökre véget vet mindenfajta osztály- és kaszturalomnak.

Schutzzoll oder Freihandelssystem

A megírás ideje: 1847 június eleje

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 június 10. (46.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Karl Marx

A filozófia nyomorúsága

Válasz Proudhon úrnak „A nyomorúság filozófiájá"-ra[47]

Misère de la philosophie
Réponse à la Philosophie de la
misère de M. Proudhon

A megírás ideje: 1847 első fele

A megjelenés helye: Párizs—Brüsszel 1847

Eredeti nyelve: francia

Aláírás: K a r l M a r x

MISÈRE

DE

LA PHILOSOPHIE.

RÉPONSE A

LA PHILOSOPHIE DE LA MISÈRE

DE M. PROUDHON.

Par Karl Marx.

PARIS.
A. FRANK,
69, rue Richelieu

BRUXELLES.
C. G. VOGLER,
7, petite rue de la Madeleine.

1847

A „Filozófia nyomorúsága" első kiadásának borítólapja

Előszó

Proudhon úrnak az a balszerencséje, hogy sajátságos módon félreismerik Európában. Franciaországban szabad rossz közgazdásznak lennie, mert ott kitűnő német filozófusnak tartják. Németországban viszont szabad rossz filozófusnak lennie, mert ott a legkiválóbb francia közgazdászok egyikének tekintik. Mint német és egyszersmind közgazdász indíttatva éreztem magam, hogy ez ellen a kettős tévedés ellen tiltakozzam.

Az olvasó megérti majd, hogy e hálátlan munka közben gyakran voltam kénytelen Proudhon úr bírálata helyett a német filozófia bírálatával foglalkozni és ugyanakkor néhány a politikai gazdaságtan tárgyát illető észrevételt is tenni.

Brüsszel, 1847 június 15.

Karl Marx

Proudhon úr műve nem egyszerűen csak politikai gazdaságtani értekezés, nem közönséges könyv, hanem Biblia: „Misztériumok", „Isten kebeléből kiragadott titkok", „Kinyilatkoztatások" — semmi sem hiányzik belőle. Minthogy azonban napjainkban a prófétákat lelkiismeretesebben vizsgálják meg, mint a profán szerzőket, az olvasónak bele kell nyugodnia, hogy velünk átmenjen a „Genezis" sivár és ködös erudícióján, hogy később Proudhon úrral a „*szupraszocializmus*" éteri és termékeny régióiba emelkedhessék. (Lásd *Proudhon:* Philosophie de la misère, Prológus, III. oldal, 20. sor.)

ELSŐ FEJEZET

Egy tudományos felfedezés

1. §. A használati érték és csereérték ellentéte

„Minden terméknek — akár természeti, akár ipari termék — azt a képességét, hogy az ember létfenntartását szolgálja, külön kifejezéssel *használati értéknek* nevezik, azt a képességét pedig, hogy egyik a másikra kicserélődik, *csereértéknek* . . . Hogyan válik a használati érték csereértékké? . . . a (csere)érték eszméjének keletkezését a közgazdászok nem jelölték meg a kellő gonddal, ezért itt meg kell állnunk. Minthogy ugyanis azok között a dolgok között, amelyekre szükségem van, igen sok a természetben csak mérsékelt mennyiségben, sőt egyáltalában nincs meg, kénytelen vagyok elősegíteni annak termelését, ami nekem hiányzik, minthogy azonban nem tudok olyan sokféle dologba belefogni, azt *indítványozom* más embereknek, különböző tevékenységi körökben működő munkatársaimnak, hogy engedjék át nekem termékeik egy részét *cserébe* az enyémért." (*Proudhon*, I. köt. 2. fej.)

Proudhon úr célul tűzi ki, hogy mindenekelőtt megmagyarázza nekünk az érték kettős természetét, *„az értéken belüli megkülönböztetést"*, azt a folyamatot, amely a használati értéket csereértékké teszi. Proudhon úrral együtt nekünk is meg kell állanunk ennél az átlényegülési aktusnál. Lássuk, hogyan megy végbe szerzőnk szerint ez az aktus.

A termékek igen nagy része nincs meg a természetben, hanem csak az ipar révén van meg. Mihelyt a szükségletek meghaladják azt, amit a természet önként termel, az ember kénytelen az ipari termeléshez folyamodni. Mi ez az ipar Proudhon úr feltevése szerint? Mi az eredete? A magányos ember, aki nagyon sokféle dolognak érzi szükségét, „nem tud olyan sokféle dologba belefogni". Sokféle kielégítendő szükséglet sokféle dolog termelését tételezi fel — termelés nélkül nincs termék; — sokféle termelendő dolog azonban már feltételezi, hogy megtermelésüket nemcsak egy ember segíti elő. De mihelyt feltételezzük, hogy a termelést egynél több ember

segíti elő, már teljes mértékben olyan termelést tételeztünk fel, amely a munka megosztásán alapul. Tehát maga a Proudhon úr által feltételezett szükséglet teljes mértékben feltételezi a munkamegosztást. A munkamegosztást feltételezve feltételeztük a cserét, és következésképpen a csereértéket is. Akkor éppúgy kezdhettük volna a csereérték feltételezésével.

De Proudhon úr jobbnak látta, hogy kerülő utat tegyen. Kövessük tehát vargabetűit, hogy újra és újra kiindulópontjához kanyarodjunk vissza.

Hogy abból az állapotból, amelyben remete módra mindenki magának termel, kikerüljek és a cseréhez eljussak, a „különböző tevékenységi körökben működő munkatársaimhoz fordulok", mondja Proudhon úr. Vannak tehát munkatársaim, akik valamennyien különböző tevékenységet folytatnak, anélkül, hogy ezért mi, én és a többiek — mindig Proudhon úr feltételezése szerint —, a Robinsonok magányos és kevéssé társadalmi helyzetéből kiléptünk volna. A munkatársak és a különböző tevékenységi körök, a munkamegosztás és a munkamegosztásban benne foglalt csere itt vannak, az égből pottyantak alá.

Foglaljuk össze: vannak szükségleteim, amelyek munkamegosztáson és cserén alapulnak. E szükségletek feltételezésével Proudhon úr már feltételezte a cserét és a csereértéket, holott éppen azt tűzi ki célul, hogy ezek „keletkezését a többi közgazdásznál nagyobb gonddal jelölje meg".

Proudhon úr éppúgy visszájára is fordíthatta volna a dolgok sorrendjét, anélkül hogy következtetéseinek helyessége visszájára fordult volna. A csereérték megmagyarázásához szükség van a cserére. A csere megmagyarázásához szükség van a munkamegosztásra. A munkamegosztás megmagyarázásához szükség van olyan szükségletekre, amelyek megkívánják a munkamegosztást. E szükségletek megmagyarázásához pedig „*feltételezni*" kell őket, ami nem jelenti tagadásukat — ellentétben Proudhon úr prológusának első axiómájával, amely szerint: „Istent feltételezni annyi, mint tagadni őt". (Prológus, 1. old.)

Mármost hogyan lát hozzá Proudhon úr, hogy a munkamegosztással, amelyet ismertnek tételez fel, megmagyarázza a csereértéket, amely még mindig ismeretlen számára?

„Egy ember" egyszerre csak „*azt indítványozza* más embereknek, különböző tevékenységi körökben működő munkatársainak", hogy hozzák létre a cserét és tegyenek különbséget a használati érték és a csereérték között. Ennek az indítványozott megkülönböztetésnek az elfogadásával a munkatársak Proudhon úrnak már csak azt a „gondot" hagyták hátra, hogy a tényt tudomásul vegye és politikai gazdaságtani értekezésében „az érték eszméjének keletkezését" feljegyezze, „megjelölje". De még mindig

adósunk azzal, hogy megmagyarázza nekünk ennek az indítványnak a „keletkezését", hogy megmondja nekünk végre, hogyan támadt ennek a magányos embernek, ennek a Robinsonnak hirtelen az az ötlete, hogy „munkatársainak" az *ismert* indítványt tegye, és hogyan fogadták el ezek a munkatársak azt minden ellenvetés nélkül.

Proudhon úr nem bocsátkozik bele ezekbe a genealógiai részletekbe. Ő egyszerűen csak valamiféle történelmi mázt ad a csere tényének, amikor azt egy harmadik személynek a csere létrehozására vonatkozó javaslata formájában mutatja be.

Íme egy kis ízelítő Proudhon úr *„történelmi és leíró módszeréből"*, aki oly fensőbbséges megvetését fejezi ki az Adam Smithek és Ricardók „történelmi és leíró módszere" iránt.

A cserének megvan a maga története. Különböző fázisokon ment át.

Volt idő, amikor, mint a középkorban, csak a felesleget, a termelésnek a fogyasztáson felüli többletét cserélték ki.

Volt továbbá olyan idő, amikor nemcsak a felesleg, hanem minden termék, az egész ipari létezés átment a kereskedelembe, amikor az egész termelés a cserétől függött. Hogy lehet a cserének ezt a második fázisát, a második hatványra emelt kereskedelmi értéket megmagyarázni?

Proudhon úrnak erre kész válasza lenne: tegyük fel, hogy egy ember „azt *indítványozza* más embereknek, különböző tevékenységi körökben működő munkatársainak", hogy emeljék a kereskedelmi értéket a második hatványra.

Végül bekövetkezett az az idő, mikor minden, amit az emberek addig elidegeníthetetlennek tekintettek, a cserének, a kufárkodásnak tárgyává lett, elidegeníthetővé vált. Ez az az idő, amikor még olyan dolgok is, amelyeket addig megosztottak, de soha nem cseréltek, adtak, de soha el nem adtak, megszereztek, de soha nem vásároltak — erény, szerelem, meggyőződés, tudás, lelkiismeret stb. —, amikor végül minden átment a kereskedelembe. Ez az általános korrupciónak, az egyetemes megvásárolhatóságnak az ideje, vagy — hogy a politikai gazdaságtan kifejezéseit használjuk — az az idő, amikor minden dolgot, akár szellemit, akár anyagit, kereskedelmi értékké válván, a piacra visznek, hogy a legpontosabb értékén felbecsüljék.

Hogyan lehet mármost a cserének ezt az új és legvégső fázisát — a harmadik hatványra emelt kereskedelmi értéket — megmagyarázni?

Proudhon úrnak kész válasza lenne: tegyük fel, hogy egy személy „azt *indítványozza* más személyeknek, különböző tevékenységi körökben működő munkatársainak", csináljanak az erényből, a szerelemből stb. kereskedelmi értéket, emeljék a csereértéket harmadik és legvégső hatványára.

Látjuk, hogy Proudhon úr „történelmi és leíró módszere" mindenre jó, mindenre válaszol, mindent megmagyaráz. Ha éppenséggel arról van szó, hogy történelmileg kell megmagyarázni „egy gazdasági eszme keletkezését", akkor feltételez egy olyan embert, aki azt indítványozza más embereknek, különböző tevékenységi körökben működő munkatársainak, hajtsák végre ezt a keletkeztetési aktust, és ezzel a dolog el van intézve.

Ezek után elfogadjuk befejezett aktusnak a csereérték „keletkezését"; most már csak a csereértéknek a használati értékhez való viszonyát kell kifejteni. Hallgassuk meg Proudhon urat:

„A közgazdászok az érték kettős jellegét nagyon jól kidomborították, de amit nem fejeztek ki ugyanilyen szabatossággal, az az érték önmagának *ellentmondó természete* — itt kezdődik a mi bírálatunk ... Nem elegendő csak utalni a használati értéknek és a csereértéknek erre a meglepő ellentétére, amelyben a közgazdászok csupán valami nagyon egyszerűt szoktak látni: ki kell mutatni, hogy ez az állítólagos egyszerűség mély misztériumot rejt magában, amelybe kötelességünk behatolni ... Szakkifejezéssel élve, a használati érték és a csereérték fordított arányban állnak egymással."

Ha jól értettük Proudhon úr gondolatát, ő a következő négy pontot kívánja megállapítani:

1. A használati érték és a csereérték „meglepő ellentétet" alkotnak, ellentétben állnak egymással.

2. A használati érték és a csereérték fordított arányban állnak egymással, ellentmondanak egymásnak.

3. A közgazdászok nem látták, nem ismerték fel sem az ellentétet, sem az ellentmondást.

4. Proudhon úr bírálata a végével kezdődik.

Mi is a végével kezdjük, és, hogy a közgazdászokat felmentsük Proudhon úr vádjai alól, két elég jelentős közgazdászt szólaltatunk meg.

Sismondi: „A használati érték és csereérték közötti ellentét az, amire a kereskedelem minden dolgot redukált" stb. (Etudes, II. köt. 162. old., brüsszeli kiadás.)

Lauderdale: „Abban az arányban, ahogy az egyéni vagyonok valamely áru értékének emelkedése következtében nőnek, a nemzeti gazdagság" (használati érték) „általában csökken; és abban az arányban, ahogy az egyéni vagyonok tömege valamely áru értékének csökkenése következtében csökken, a nemzeti vagyon általában növekedik." (Recherches sur la nature et l'origine de la richesse publique; fordította Lagentie de Lavaïsse, Párizs 1808 [II. fej.].)

Sismondi a használati érték és csereérték közötti *ellentétre* alapította fő elméletét, amely szerint a jövedelem a termelés növekedésének arányában csökken.

Lauderdale a maga rendszerét a két értékfajta fordított arányára alapította, sőt elmélete *Ricardo* idejében annyira népszerű volt, hogy az mint általánosan ismert dologról beszélhetett róla. „Minthogy a kereskedelmi érték és a gazdagság" (használati érték) „fogalmát összekeverték, állították azt, hogy a javak, vagyis az élethez szükséges, hasznos vagy kellemes dolgok mennyiségének csökkentése által a gazdagság növelhető". (*Ricardo:* Principes d'économie politique; fordította Constancio, jegyzetekkel ellátta J. B. Say, Párizs 1835, II. köt., *Az értékről és gazdagságról* c. fej.)

Látjuk, hogy a közgazdászok, Proudhon úr előtt, „utaltak" az ellentét és ellentmondás mély misztériumára. Lássuk mármost, hogyan magyarázza meg Proudhon úr a maga részéről ezt a misztériumot a közgazdászok után.

Ha a kereslet ugyanaz marad, valamely termék csereértéke abban a mértékben csökken, amelyben a kínálat növekszik; más szavakkal: minél nagyobb bőségben van meg valamely termék *a kereslethez viszonyítva*, annál alacsonyabb a csereértéke vagy ára. *Vice versa**: minél gyengébb a kínálat a kereslethez viszonyítva, annál magasabbra emelkedik a termék csereértéke vagy ára; más szavakkal: minél nagyobb a kínált termékek ritkasága a kereslethez viszonyítva, annál nagyobb az áremelkedés. A termék csereértéke saját bőségétől vagy ritkaságától függ, de mindig a kereslethez viszonyítva. Vegyünk egy igen ritka, a maga nemében akár egyetlen terméket, — ha nincs iránta kereslet, akkor ez az egyetlen termék a kelleténél bőségesebben fordul elő, feleslegessé válik. Feltételezzünk viszont egy milliószámra sokszorosított terméket, ez a termék még mindig ritka lesz, ha nem fedezi a keresletet, azaz, ha nagyon nagy iránta a kereslet.

Ezek, mondhatnók, szinte elcsépelt igazságok, és mégis el kellett itt őket ismételnünk, hogy Proudhon úr misztériumait érthetővé tegyük.

„Úgyhogy, ha ennek az elvnek végső konzekvenciáit levonjuk, arra a lehető leglogikusabb következtetésre jutunk, hogy azoknak a dolgoknak, amelyeknek használata szükséges és mennyiségük korlátlan, ingyen kaphatóknak kell lenniök, azoknak pedig, amelyeknek hasznossága nulla és ritkaságuk szélsőséges, felbecsülhetetlenül magas kell hogy legyen az áruk. De hogy a zűrzavar teljes legyen, a gyakorlat nem tűri meg ezeket a szélsőségeket: egyrészt egyetlen emberi termék sem érheti el soha nagyságban

* — *Megfordítva — Szerk.*

a végtelent; másrészt a legritkább dolgoknak is bizonyos fokig hasznosaknak kell lenniök, különben egyáltalában nem lehetne semmi értékük. A használati érték és a csereérték tehát fatálisan egymáshoz vannak láncolva, bár természetük szerint állandóan igyekeznek kizárni egymást." (I. köt. 39. old.)

Mi teszi teljessé Proudhon úr zűrzavarát? Az, hogy egész egyszerűen megfeledkezett a *keresletről* és arról, hogy egy dolog csak annyiban ritka vagy annyiban található bőségesen, amennyiben kereslet van iránta. Azzal, hogy a keresletet figyelmen kívül hagyja, a csereértéket a *ritkasággal* és a használati értéket a *bőséggel* azonosítja. Valóban, mikor azt mondja, hogy azoknak a dolgoknak, „melyeknek *hasznossága nulla* és *ritkaságuk szélsőséges, felbecsülhetetlenül magas az ára*", egész egyszerűen azt mondja, hogy a csereérték nem más, mint a ritkaság. „Szélsőséges ritkaság és nulla hasznosság", ez a tiszta ritkaság. „Felbecsülhetetlenül magas ár", ez a csereérték maximuma, ez a színtiszta csereérték. Ezt a két kifejezést egyenletbe állítja. Tehát csereérték és ritkaság egyenértékű kifejezések. Azzal, hogy ezekhez az állítólagos „szélsőséges konzekvenciákhoz" ér, Proudhon úr valóban szélsőségesen túlhajtotta nem ugyan a dolgokat, hanem az ezeket kifejező terminusokat, s ebben több retorikai mint logikai készségről tesz tanúbizonyságot. Amikor azt hiszi, hogy új következtetésekre bukkant, csak saját eredeti feltevéseivel találkozik ismét, teljes meztelenségükben. Ugyanennek az eljárásnak köszönhető, hogy a használati értéket sikerül azonosítania a merő bőséggel.

Az után, hogy egyenlőségjelet tett a csereérték és a ritkaság, a használati érték és a bőség közé, Proudhon úr nagyon elcsodálkozik, hogy nem találja meg sem a használati értéket a ritkaságban és a csereértékben, sem pedig a csereértéket a bőségben és a használati értékben; és mivel látja, hogy a gyakorlat nem tűri meg ezeket a szélsőségeket, nem tehet mást, mint hogy a misztériumban hisz. Proudhon úr számára azért létezik a felbecsülhetetlenül magas ár, mert számára nem léteznek a vevők, és soha nem is fog vevőkre találni mindaddig, amíg elvonatkoztat a kereslettől.

Másrészt Proudhon úr bősége valami spontán dolognak látszik. Proudhon úr teljesen elfelejti, hogy ezt emberek termelik, akiknek érdeke, hogy a keresletet sohase tévesszék szem elől. Máskülönben hogyan állíthatta volna Proudhon úr azt, hogy a nagyon hasznos dolgoknak nagyon olcsóknak kell lenniök, vagy éppen semmibe sem kell kerülniök? Neki, ellenkezőleg, arra a következtetésre kellett volna jutnia, hogy a bőséget, a nagyon hasznos dolgok termelését korlátozni kell, ha árukat, csereértéküket növelni akarjuk.

Amikor a régi francia vincellérek új szőlők telepítését megtiltó törvényt követeltek, amikor a hollandok az ázsiai fűszereket elégették és a szegfűszegfákat a Molukka szigeteken kiirtották,[48] egyszerűen csökkenteni akarták a bőséget, hogy növeljék a csereértéket. Az egész középkor e szerint az elv szerint járt el, amikor törvényekkel korlátozta az egyes mester által foglalkoztatható segédek és a felhasználható szerszámok számát. (V. ö. *Anderson*: A kereskedelem története.)

Miután a bőséget mint használati értéket, s a ritkaságot mint csereértéket tüntette fel — mi sem könnyebb annak bebizonyításánál, hogy bőség és ritkaság fordított arányban állnak egymással —, Proudhon úr a használati értéket a *kínálattal*, a csereértéket a *kereslettel* azonosítja. Hogy az antitézist még kirívóbbá tegye, becsúsztat egy más kifejezést, és *„véleményértéket"* tesz a *csereérték* helyébe. Így a harc színtere megváltozott, az egyik oldalon van a *hasznosság* (használati érték, kínálat), a másikon a *vélemény* (csereérték, kereslet).

Hogyan békíthetők össze ezek az egymással ellentétes erők? Hogyan hozzuk őket összhangba? Találunk-e legalább egy pontot bennük, amelyen összehasonlíthatók?

Természetesen — kiált fel Proudhon úr —, van ilyen pont: a *szabad akarat*. Az az ár, amely a kínálatnak és keresletnek, a hasznosságnak és véleménynek e harcából adódik, nem lesz az örök igazságosság kifejezése.

Proudhon úr tovább fejtegeti ezt az antitézist:

„*Szabad vásárlói* minőségemben én bírálom el, hogy mire van szükségem, én bírálom el, hogy megfelel-e a tárgy, én bírálom el az árat, amelyet adni *akarok* érte. Másrészt te, mint *szabad termelő*, ura vagy a *kivitelezés eszközeinek* és következésképpen módodban áll, hogy költségeidet csökkentsed". (I. köt. 41. old.)

És minthogy a kereslet vagy a csereérték azonos a véleménnyel, Proudhon úr kénytelen kijelenteni:

„Bebizonyosodott, hogy az ember *szabad akarata* az, ami előidézi a használati érték és csereérték közötti ellentétet. Hogyan oldható fel ez az ellentét, amíg szabad akarat van? És hogyan áldozható fel a szabad akarat az ember feláldozása nélkül?" (I. köt. 41. old.)

Ilymódon lehetetlen eredményre jutni. Két, úgyszólván összemérhetetlen erő: hasznosság és vélemény, szabad vevő és szabad termelő harcol egymással.

Vegyük szemügyre kissé közelebbről a dolgokat.

A kínálat nem kizárólag a hasznosságot, a kereslet nem kizárólag a véleményt képviseli. Az, aki keres, nem kínál-e szintén valamilyen terméket,

vagy az összes termékeket képviselő jegyet: a pénzt, és mint kínáló nem képviseli-e Proudhon úr szerint a hasznosságot vagy a használati értéket?

Másrészt a kínáló nem keres-e maga is valamilyen terméket, vagy az összes termékeket képviselő jegyet: a pénzt? És nem lesz-e ezáltal a véleménynek, a véleményértéknek vagy csereértéknek képviselője?

A kereslet egyidejűleg kínálat, a kínálat egyidejűleg kereslet. Így Proudhon úr antitézise, amely a kínálatot és a keresletet egyszerűen a hasznossággal illetve a véleménnyel azonosítja, csupán sekélyes absztrakción alapul.

Amit Proudhon úr használati értéknek nevez, azt más közgazdászok ugyanannyi joggal véleményértéknek nevezik. Csak Storchot idézzük (Cours d'économie politique, Párizs 1823, 88. és 99. old.).

Storch szerint *szükségleteknek* azokat a dolgokat nevezik, amelyeknek szükségét érezzük; *értékeknek* pedig azokat a dolgokat, amelyeknek értéket tulajdonítunk. A legtöbb dolognak csak azért van értéke, mert a vélemény által létrehozott szükségleteket elégít ki. Szükségleteinkről alkotott véleményünk változhat, tehát a dolgok hasznossága is, amely csak e dolgoknak szükségleteinkhez való viszonyát fejezi ki. Még a természetes szükségletek is állandóan változnak. Valóban, micsoda változatosság van például azokban a tárgyakban, amelyek a különböző népeknek főtáplálékul szolgálnak!

A harc nem a hasznosság és a vélemény között folyik, hanem a kínáló által kért kereskedelmi érték és a kereső által kínált kereskedelmi érték között. A termék csereértéke mindig ezeknek az egymásnak ellentmondó becsléseknek az eredője.

Végső fokon a kínálat és a kereslet szembeállítja egymással a termelést és a fogyasztást, ámde az egyéni cserén alapuló termelést és fogyasztást.

A kínált termék nem a hasznosság önmagában véve. Hasznosságát a fogyasztó állapítja meg. Sőt, még amikor elismerik e terméknek azt a tulajdonságát, hogy hasznos, akkor sem kizárólag maga a hasznosság. A termelés folyamán kicserélték az összes termelési költségek ellenében, tehát a nyersanyagok, munkabérek stb. ellenében, s mindezek a dolgok kereskedelmi értékek. Így tehát a termék a termelő szemében kereskedelmi értékek összegét képviseli. Amit kínál, nemcsak hasznos tárgy, hanem ezenfelül és mindenekelőtt kereskedelmi érték.

Ami a keresletet illeti, ez csak akkor hatékony, ha rendelkezik csereeszközökkel. Ezek az eszközök viszont maguk is termékek, kereskedelmi értékek.

A kínálatban és a keresletben tehát egyfelől egy termék található, amely kereskedelmi értékekbe került, és az eladás szükséglete; másfelől eszközök találhatók, amelyek kereskedelmi értékekbe kerültek, és a vásárlás óhaja.

Proudhon úr a *szabad vevőt* a *szabad termelővel* állítja szembe. Egyiket is, másikat is tisztán metafizikai tulajdonságokkal ruházza fel. Ez indítja arra, hogy kijelentse: „Bebizonyosodott, hogy az ember *szabad akarata* az, ami előidézi a használati érték és csereérték közötti ellentétet."

Ha a termelő a munkamegosztásra és a cserére alapozott társadalomban termel — és Proudhon úr feltevése ez —, akkor kénytelen eladni. Proudhon úr a termelőt a termelési eszközök urává teszi, de egyet kell értenie velünk abban, hogy termelési eszközei nem a *szabad akarattól függenek*. Sőt: ezek a termelési eszközök nagyrészt olyan termékek, amelyeket a termelő kívülről kap, és a modern termelésben a termelő még annyira sem szabad, hogy azt a mennyiséget termelje, amelyet akar. A termelőerők mindenkori fejlettségi foka kényszeríti arra, hogy ilyen vagy olyan mértékben termeljen.

A fogyasztó sem szabadabb a termelőnél. Véleménye anyagi eszközein és szükségletein alapszik. Mindkettőt társadalmi helyzete határozza meg, amely viszont az egész társadalmi szervezettől függ. Valóban, a munkás, aki burgonyát vesz, és a kitartott nő, aki csipkét vásárol, mindkettő a maga véleménye szerint jár el. De véleményük különbözőségét a világban elfoglalt helyzetük különbözősége magyarázza meg, amely megint csak a társadalmi szervezet terméke.

A szükségletek rendszere — a maga egészében — vajon a véleményen vagy a termelés egész szervezetén alapul-e? A legtöbb esetben a szükségletek közvetlenül a termelésből, vagy a termelésen alapuló általános állapotból fakadnak. A világkereskedelem majdnem kizárólag a termelés szükségletei körül forog, nem pedig az egyéni fogyasztás szükségletei körül. Hogy más példával éljünk, a közjegyzők iránti szükséglet nem tételez-e fel egy adott magánjogot, amely nem egyéb, mint a tulajdon egy bizonyos fejlettségi fokának, azaz a termelés egy bizonyos fejlettségi fokának kifejezése?

Proudhon úrnak nem elég, hogy a kínálat és kereslet viszonyából az imént említett elemeket kiküszöbölte. Az absztrakciót a végső határokig fokozza, amikor minden termelőt *egyetlen* termelővé, minden fogyasztót *egyetlen* fogyasztóvá olvaszt egybe, és a harcot e két képzelt személlyel vívatja meg. De a valóságos világban a dolgok másképpen játszódnak le. A vevők és eladók közötti harcnak, melynek eredménye a kereskedelmi érték, szükséges eleme a kínálók közötti konkurrencia és a keresők közötti konkurrencia.

Miután a termelési költségeket és a konkurrenciát kiküszöbölte, Proudhon úr a kereslet és kínálat formuláját tetszése szerint az abszurdumig viheti.

„Kínálat és kereslet" — mondja — „nem más, mint két *szertartásos forma*, amelyek arra valók, hogy a használati értéket és csereértéket egymással szembeállítsák és kibékülésüket elősegítsék. Ez az a két elektromos pólus, amelyeknek, ha összeköttetésbe hozzák őket egymással, a *cserének* nevezett affinitási jelenséget kell eredményezniök." (I. köt. 49—50. old.)

Éppúgy mondhatnók, hogy a csere csak „szertartásos forma" a fogyasztó és a fogyasztási tárgy szembeállítására. Éppúgy mondhatnók, hogy az összes gazdasági viszonyok csak „szertartásos formák", melyek közvetítőként szolgálják a közvetlen fogyasztást. A kínálat és kereslet egy adott termelés viszonyai, nem többé és nem kevésbé, mint az egyéni csere.

Miben áll tehát Proudhon úr egész dialektikája? Abban, hogy a használati értéket és a csereértéket, a kínálatot és a keresletet olyan elvont és ellentmondásos fogalmakkal helyettesíti, mint a ritkaság és a bőség, a hasznosság és a vélemény, *egyetlen* termelő és *egyetlen* fogyasztó — mindketten a *szabad akarat lovagjai*.

És mire akart kilyukadni?

Biztosítani akarta magának azt a lehetőséget, hogy később bevezesse az egyik általa eltávolított elemet, a *termelési költséget*, mint a használati érték és csereérték *szintézisét*. Ilymódon konstituálják a termelési költségek szerinte a *szintetikus* vagy *konstituált értéket*.

2. §. A konstituált vagy szintetikus érték

„A" (kereskedelmi) „érték a közgazdaság épületének sarkköve." A „*konstituált*" érték a közgazdasági ellentmondások rendszerének sarkköve.

Mi is ez a „*konstituált érték*", amely Proudhon úrnak a politikai gazdaságtan terén tett egész felfedezését konstituálja?

A hasznosságot feltételezvén, az érték forrása a munka. A munka mértéke az idő. A termékek viszonylagos értékét az a munkaidő határozza meg, amelyet termelésükhöz fel kellett használni. Az ár valamely termék pénzben kifejezett viszonylagos értéke. Végül valamely termék *konstituált* értéke egészen egyszerűen az az érték, amely a benne foglalt munkaidő által konstituálódik.

Proudhon úr azt állítja, hogy miként Adam Smith a *munkamegosztást*, ugyanúgy ő a „*konstituált értéket*" fedezte fel. Ez nem éppen „valami hallatlan dolog", bár azt is meg kell adni, hogy a gazdaságtudomány egyik felfedezésében sincs semmiféle hallatlan dolog. Proudhon úr, noha felfede-

zésének egész jelentőségét átérzi, igyekszik annak érdemét csökkenteni, „hogy az olvasót az eredetiségre való igényei felől megnyugtassa, és azokat a félénk lelkeket, akik nem kedvelik az új eszméket, kiengesztelje". De abban a mértékben, ahogy kijelöli, hogy egyes elődeinek milyen része volt az érték megállapításában, kénytelen egyre nyíltabban bevallani, hogy a legnagyobb, az oroszlánrész őt illeti.

„A szintetikus érték-eszmét Adam Smith homályosan felfogta . . . de ez az érték-eszme Adam Smithnél egészen intuitív volt: márpedig a társadalom az intuíciókban való hit alapján nem változtatja meg szokásait: erre csak a tények autoritásánál fogva határozza el magát. Az antinómiának érzékelhetőbb és szabatosabb módon kellett kifejezésre jutnia: J. B. Say volt a fő tolmácsolója." [I. köt. 66. old.]

Ime a szintetikus érték felfedezésének kész története: Adam Smith érdeme a homályos intuíció, J. B. Sayé az antinómia, s Proudhon úré a konstituáló és „konstituált" igazság. És hogy ne essünk tévedésbe: valamennyi többi közgazdász Saytől egészen Proudhonig semmit sem tett, csak az antinómia kitaposott kerékvágásában vonszolta magát. „Hihetetlen, hogy oly sok értelmes ember 40 év óta kapálózik ilyen egyszerű gondolat ellen. Nem és nem, *az értékek összehasonlítása bármilyen közös összehasonlítási pont nélkül és bármilyen közös mértékegység nélkül történik:* — ez az, amihez a *XIX. századi közgazdászok* mindenáron és mindenkivel szemben ragaszkodtak, ahelyett, hogy az egyenlőség forradalmi elméletét tették volna magukévá. *Mit szól majd ehhez az utókor?*" (I. köt. 68. old.)

Az ilyen erélyesen felszólított utókor először is az időrend miatt fog zavarba jönni. Szükségképpen fel kell vetnie a kérdést: vajon Ricardo és iskolája nem XIX. századi közgazdászok-e? Ricardo rendszere — amelynek alapelve, hogy „az áruk viszonylagos értéke kizárólag a termelésükhöz megkívánt munkamennyiségtől függ" — 1817-ből való. Ricardo a feje egy egész iskolának, amely Angliában a restauráció[49] óta uralkodik. A ricardoi elmélet ridegen, könyörtelenül összegezi az egész angol burzsoázia nézeteit, s az angol burzsoázia a modern burzsoázia típusa. „Mit szól majd ehhez az utókor?" Nem fogja azt mondani, hogy Proudhon úr egyáltalán nem ismerte Ricardót, hiszen beszél róla, hosszasan beszél róla, mindig újra meg újra visszatér rá, és végül is kijelenti, hogy rendszere „zagyvaság". Ha az utókor valaha is beleavatkozik ebbe a vitába, akkor talán azt mondja majd, hogy Proudhon úr, attól félve, hogy megsérti olvasói angolgyűlöletét, inkább magát tüntette fel a ricardoi eszmék felelős kiadójaként. Akárhogy van is, az utókor nagyon naiv dolognak fogja tartani, hogy Proudhon úr a

„jövő forradalmi elméletének" tünteti fel azt, amit Ricardo tudományosan kifejtett a mai társadalom, a polgári társadalom elméleteként, és hogy így a hasznosság és csereérték közötti antinómia feloldásának azt tekinti, amit Ricardo és iskolája, jóval előtte, ez antinómia csupán egyik oldalának, a *csereértéknek* tudományos formulájaként mutatott be. De tegyük félre egyszer s mindenkorra az utókort, és szembesítsük Proudhon urat elődjével, Ricardóval. Íme néhány idézet Ricardótól, amelyek összefoglalják értékelméletét:

„Nem a hasznosság a *csereérték* mértéke, noha feltétlenül szükséges ehhez." (Principes de l'économie politique etc., angolból fordította F. S. Constancio, Párizs 1835, I. köt. 3. old. [I. fej. I.])

„A javak, mihelyt magukban véve hasznosaknak ismerik el őket, csereértéküket két forrásból merítik: ritkaságukból és az elérésükhöz szükséges munkamennyiségből. Vannak javak, amelyeknek értéke csak ritkaságuktól függ. Mivel semmiféle munka sem tudja mennyiségüket növelni, ezért értékük nem csökkenhet megnövekedett kínálatuk következtében. Ide tartoznak ritka szobrok vagy festmények stb. Ezek értéke azoknak vagyona és hajlandósága szerint változik, akiknek vágyuk, hogy ilyen tárgyak birtokában legyenek." (I. köt. 4. és 5. old.) „Ezek azonban csak nagyon kis részét teszik azon árutömegnek, melyet naponta kicserélnek a piacon. Azoknak a javaknak, amelyek az emberi vágyak tárgyai, túlnyomó részét munka állítja elő; ezek sokszorosíthatók, nemcsak egy országban, hanem sok országban, szinte minden meghatározható korlát nélkül, ha az elérésükhöz szükséges munkát hajlandók vagyunk elvégezni." (I. köt. 5. old.) „Amikor tehát árukról, csereértékükről és azokról az elvekről beszélünk, amelyek viszonylagos áraikat szabályozzák, mindig csak azokra az árukra gondolunk, amelyeknek mennyisége emberi iparkodással növelhető, és amelyeknek termelésére a konkurrencia korlátozás nélkül hat." (I. köt. 5. old.)

Ricardo idézi Adam Smitht, aki szerinte *„olyan szabatosan* meghatározta a csereérték eredeti forrását" (*Smith*, I. könyv, V. fej.), és hozzáfűzi:

„Hogy valóban ez" (ti. a munkaidő) „minden dolog csereértékének az alapja, azokat kivéve, amelyek emberi iparkodás által nem szaporíthatók, rendkívül fontos tantétele a politikai gazdaságtannak: mert ebben a tudományban egyetlenegy forrásból sem fakadt annyi tévedés, annyi eltérő vélemény, mint az *érték* szóhoz fűződő bizonytalan elgondolásokból." (I. köt. 8. old.) „Ha az áruk csereértékét a bennük realizált munkamennyiség szabályozza, akkor a munkamennyiség minden növelésének növelnie kell azon áru értékét, amelyre fordították, mint ahogy minden csökkenésének csökkentenie kell azt." (I. köt. 8. old.)

Ricardo ezután szemére veti Adam Smithnek, hogy:

1. „Az értéknek másfajta mértéket is adott, mint a munkát; hol a gabona értékét, hol meg azt a munkamennyiséget, amelyet valamely dolog megvásárolhat stb." (I. köt. 9. és 10. old.)

2. „Fenntartás nélkül elfogadja az elvet, de alkalmazását mégis a társadalomnak arra a korai és nyers állapotára korlátozza, amely mind a tőkefelhalmozást, mind a föld elsajátítását megelőzi." (I. köt. 21. old.)

Ricardo igyekszik bebizonyítani, hogy a földtulajdon, azaz a földjáradék az áruk viszonylagos értékét nem tudja befolyásolni, és hogy a tőkefelhalmozás csak időleges és ingadozó befolyást gyakorol a viszonylagos értékekre, amelyeket a termelésükhöz felhasznált munka viszonylagos mennyisége határoz meg. E tétel alátámasztására kifejti híres földjáradékelméletét, elemeire bontja a tőkét, s végül arra az eredményre jut, hogy a tőkében nem található egyéb, mint felhalmozott munka. Majd kifejt egy teljes munkabér- és profit-elméletet, és kimutatja, hogy a munkabér és a profit egymással fordított arányban emelkednek és csökkennek, anélkül, hogy a termék viszonylagos értékét befolyásolnák. Emellett nem hagyja figyelmen kívül azt a befolyást sem, amelyet a tőkék felhalmozása és különböző természete (álló- és forgótőke), valamint a bérek színvonala gyakorolhat a termékek viszonylagos értékére. Sőt éppen ezek a fő problémák, melyek Ricardót foglalkoztatják.

„A munka felhasználásában történő megtakarítás" — mondja — „mindig csökkenti az áru viszonylagos értékét,* akár abban a munkában történik a megtakarítás, amely magának az árunak az előállításához szükséges, akár abban, amely az illető áru termelésében alkalmazott tőke képzéséhez szükséges." (I. köt. 28. old. [I. fej. III.]) „Mindaddig tehát, amíg egy munkanap az egyiknek továbbra is ugyanolyan mennyiségű halat ad, a másiknak pedig továbbra is ugyanannyi vadat, a megfelelő csereárak természetes rátája ugyanaz marad, bármily változások mennek is végbe egyébként a munkabérekben és a profitban, és bármilyen hatása volt is a tőkefelhalmozásnak." (I. köt. 32. old.) „Amikor a munkát tesszük az áruk értékének alapjává, s a termelésükhöz szükséges viszonylagos munkamennyiséget azzá a szabállyá, amely meghatározza az egymásért cserébe adandó áruk megfelelő meny-

* (*1885*) Ricardo, mint ismeretes, az áru értékét az „eléréséhez szükséges munkamennyiséggel" határozza meg. Az a csereforma azonban, amely az árutermelésen alapuló valamennyi termelési módban, tehát a tőkés termelési módban is uralkodik, magával hozza, hogy ezt az értéket nem közvetlenül munkamennyiséggel fejezik ki, hanem valamely más áru mennyiségével. Egy árunak valamely más áru (pénz vagy nem-pénz) mennyiségében kifejezett értékét nevezi Ricardo az áru viszonylagos értékének. — *Engels jegyzete.*

nyiségét, nem akarunk ezzel olyan látszatba kerülni, mintha tagadnánk, hogy az áruk valóságos, azaz piaci ára esetleg és időlegesen eltérhet ettől az eredeti és természetes áruktól." (I. köt. 105. old. [IV. fej.]) „Végső fokon a termelési költség szabályozza az áruk árát, nem pedig, mint gyakran állították, a kínálat és kereslet viszonya." (II. köt. 253. old. [XXX. fej.])

Lord Lauderdale a csereérték változásait a kínálatnak és keresletnek, illetve a kereslethez viszonyított ritkaságnak és bőségnek a törvénye alapján fejtette ki. Szerinte valamely dolog értéke emelkedhet, ha mennyisége csökken vagy a kereslet növekszik iránta; csökkenhet azon oknál fogva, hogy a mennyisége növekszik vagy a kereslet kisebb lesz iránta. Így tehát valamely dolog értéke nyolc különböző ok hatására változhat meg, nevezetesen négy olyan ok hatására, amelyek magára erre a dologra vonatkoznak, és négy olyan ok hatására, amelyek a pénzre vagy értékének mértékéül szolgáló bármely más árura vonatkoznak. Ricardo ezt a következőképpen cáfolja meg:

„Azon áruk értéke, amelyekre egyeseknek vagy egy társaságnak *monopóliuma* van, a lord Lauderdale által felállított törvény szerint változik: csökken abban az arányban, ahogy az eladók növelik mennyiségüket és emelkedik abban az arányban, ahogy a vevők törekednek megvásárlásukra; áruk nem áll semmiféle szükségszerű összefüggésben természetes értékükkel; de azon áruk ára, amelyek alá vannak vetve a konkurrenciának, és amelyeknek mennyisége bármilyen mérsékelt fokban növelhető, ezeknek ára végső soron nem a kereslet és kínálat állásától függ, hanem a termelési költség emelkedésétől vagy csökkenésétől." (II. köt. 259. old. [XXX. fej.])

Az olvasóra bízzuk, hogy Ricardónak ezt a szabatos, világos és egyszerű nyelvezetét összehasonlítsa azokkal a retorikai erőfeszítésekkel, melyeket Proudhon úr visz véghez, hogy eljusson a viszonylagos értéknek a munkaidő által való meghatározásához.

Ricardo megmutatja nekünk a polgári termelésnek azt a valóságos mozgását, amely az értéket konstituálja. Proudhon úr elvonatkoztat ettől a valóságos mozgástól és azért „kapálózik", hogy új folyamatokat találjon fel s így a világot egy állítólag új formula szerint rendezze be, amely nem egyéb, mint elméleti kifejezése a valóban létező és Ricardo által oly kitűnően kifejtett mozgásnak. Ricardo a fennálló társadalomból indul ki, hogy megmutassa, hogyan konstituálja az értéket ez a társadalom, Proudhon úr a konstituált értékből indul ki, hogy ennek az értéknek a segítségével egy új szociális világot konstituáljon. Az ő számára, Proudhon úr számára a konstituált értéknek körben kell mozognia és újból konstituálójává kell lennie egy ezen értékelési mód alapján már teljesen konstituált világnak. A munka-

idő által történő értékmeghatározás Ricardo számára a csereérték törvénye, Proudhon úr számára a használati érték és csereérték szintézise. Ricardo értékelmélete a jelenlegi gazdasági élet tudományos magyarázata, Proudhon úr értékelmélete Ricardo elméletének utopikus magyarázata. Ricardo olymódon állapítja meg formulájának igazságát, hogy azt a gazdasági viszonyok összességéből vezeti le, és segítségével minden jelenséget megmagyaráz, még azokat is, amelyek első pillantásra látszólag ellentmondanak formulájának, mint a földjáradék, a tőkefelhalmozás és a munkabérnek a profithoz való viszonya; éppen ez az, ami tanítását tudományos rendszerré teszi. Proudhon úr viszont, aki Ricardónak ezt a formuláját merőben önkényes hipotézisek segítségével újból felfedezte, kénytelen azután elszigetelt gazdasági tényeket keresni, amelyeket eltorzít és meghamisít, hogy mint példákat, mint már létező alkalmazásokat, mint az ő újjáalkotó eszméje megvalósulásának csíráit tüntethesse fel őket. (Lásd 3. §-unkat: *A konstituált érték alkalmazása.*)

Térjünk most át azokra a következtetésekre, amelyeket Proudhon úr a (munkaidő által) konstituált értékből levon.

— *Bizonyos munkamennyiség egyenlő értékű azzal a termékkel, amelyet* ez a munkamennyiség létrehozott.

— Minden munkanap ugyanannyit ér, mint egy másik munkanap; vagyis egyenlő mennyiség esetén egyik ember munkája ugyanannyit ér, mint a másiké: minőségi különbség nincs. Egyenlő munkamennyiségek esetén egyik ember terméke kicserélődik a másikéval. Minden ember bérmunkás, mégpedig egyenlő munkaidőért egyenlően fizetett bérmunkás. A cserében teljes egyenlőség uralkodik.

Vajon ezek a következtetések természetes és vitathatatlan következményei-e a „konstituált", vagyis a munkaidő által meghatározott értéknek?

Ha egy áru viszonylagos értékét a termeléséhez megkívánt munkamennyiség határozza meg, ebből természetszerűen következik, hogy a munka viszonylagos értékét, vagyis a munkabért, szintén az a munkamennyiség határozza meg, amely a munkabér megtermeléséhez szükséges. A bért, azaz a munka viszonylagos értékét vagy árát tehát az a munkaidő határozza meg, amely szükséges mindannak megtermeléséhez, amire a munkásnak létfenntartásához szüksége van. „*Csökkentsétek* a kalapok *termelési költségét*, és áruk végül is új természetes árukra fog leszállni, még ha keresletük megkétszereződik, megháromszorozódik vagy megnégyszereződik is. *Csökkentsétek az emberek létfenntartási költségét* azáltal, hogy csökkentitek az életet fenntartó élelem és ruházat természetes árát, és a munkabérek

végül is esni fognak, jóllehet a munkások iránti kereslet jelentékenyen emelkedhetik." (*Ricardo*, II. köt. 253. old. [XXX. fej.])

Bizonyos, hogy Ricardo nyelvezete olyan cinikus, hogy cinikusabb már nem is lehetne. Kalapok termelési költségeit és az ember létfenntartási költségeit egy sorba állítani annyit jelent, mint az embert kalappá változtatni. De ne jajveszékeljünk annyit a cinizmus miatt. A cinizmus magukban a dolgokban rejlik és nem a szavakban, amelyek a dolgokat kifejezik. Francia írók, mint Droz, Blanqui, Rossi urak és mások, ártatlan élvezetet szerezve maguknak, azzal bizonyítják fölényüket az angol közgazdászokkal szemben, hogy igyekeznek egy „humanitárius" nyelv illendőségi szabályait megtartani; amikor Ricardónak és iskolájának szemére vetik cinikus nyelvét, csak azért teszik, mert nyugtalanítja őket a gazdasági viszonyoknak teljes nyerseségükben való feltárása, a burzsoázia titkainak elárulása.

Foglaljuk össze: a munkát, maga is áru lévén, mint ilyet azzal a munkaidővel mérik, amely a munka-áru termeléséhez szükséges. És mi szükséges a munka-áru termeléséhez? Pontosan az a munkaidő, amely azoknak a tárgyaknak a termeléséhez szükséges, amelyek elengedhetetlenek a munka megszakítatlan fenntartásához, vagyis ahhoz, hogy a munkás éljen és faját fenntarthassa. A munka természetes ára nem egyéb, mint a bérminimum.* Ha a munkabér piaci ára a természetes ára fölé emelkedik, az éppen azért van, mert a Proudhon úr által alapelvként felállított értéktörvényt ellensúlyozzák a kínálat és kereslet közötti viszony váltakozásainak következményei. Mindamellett a bérminimum marad az a középpont, mely felé a bér piaci árai törekednek.

Így tehát a munkaidővel mért viszonylagos érték végzetszerűen a munkás modern rabszolgaságának formulája, nem pedig — mint Proudhon úr szeretné — a proletariátus felszabadításának „forradalmi elmélete".

Nézzük meg most, hogy a munkaidőnek értékmérőként való alkalmazása

---

* (*1885*) Azt a tételt, hogy a munkaerő „természetes" azaz normális ára egybeesik a bérminimummal, vagyis a munkás életéhez és fajának fenntartásához feltétlenül szükséges létfenntartási eszközök egyenértékével — ezt a tételt először én állítottam fel „A nemzetgazdaságtan bírálatának vázlata" (Deutsch-Französische Jahrbücher, Párizs 1844)[50] és „A munkásosztály helyzete Angliában"[51] című munkáimban. Ahogy itt látható, Marx ezt a tételt annak idején elfogadta. Kettőnktől vette át Lassalle. Jóllehet a munkabérnek valóban az az állandó tendenciája, hogy a minimumhoz közeledjék, a fenti tétel mégis hibás. Az a tény, hogy a munkaerőt rendszerint és átlagban értékén alul fizetik meg, nem változtatbatja meg értékét. Marx a „Tőké"-ben egyrészt helyesbítette a fenti tételt („A munkaerő vétele és eladása" c. pont), másrészt kifejtette azokat a körülményeket is (XXIII. fej., „A tőkés felhalmozás általános törvénye"), amelyek a tőkés termelésnek lehetővé teszik, hogy a munkaerő árát egyre inkább értéke alá szorítsa. — *Engels jegyzete.*

mennyiben összeférhetetlen a fennálló osztályantagonizmussal és a munka termékének a közvetlen dolgozó és a felhalmozott munka tulajdonosa közötti egyenlőtlen elosztásával.

Feltételezzünk bármilyen terméket, pl. vásznat. Ez a termék, mint olyan, meghatározott mennyiségű munkát tartalmaz. E munkamennyiség mindig ugyanaz lesz, bárhogy alakul is a kölcsönös helyzete azoknak, akik e termék előállításában közreműködtek.

Vegyünk egy másik terméket: posztót, amely ugyanannyi munkamennyiséget igényelt, mint a vászon.

Ha e két terméket kicserélik, egyenlő munkamennyiségeket cserélnek ki. Ezeknek az egyenlő munkaidőmennyiségeknek a kicserélésével épp úgy nem cserélik ki a termelők kölcsönös helyzetét, mint ahogy mit sem változtatnak a munkások és gyárosok egymás közötti helyzetén. Az az állítás, hogy a munkaidővel mért termékek e cseréje minden termelő egyenlő díjazását vonja maga után, egyértelmű azzal a feltételezéssel, hogy a termékben való egyenlő részesedés már a csere előtt fennállott. Ha a posztónak vászonra való kicserélése megtörtént, a posztó termelői olyan arányban részesednek majd a vászonban, amely egyenlő a posztóban való korábbi részesedésük arányával.

Proudhon úr illúziója onnan ered, hogy következménynek veszi azt, ami legfeljebb megalapozatlan feltevésnek tekinthető.

Menjünk tovább.

Vajon a munkaidő mint értékmérő, feltételezi-e legalább azt, hogy a munkanapok *egyenlő értékűek*, hogy az egyik ember napja annyit ér, mint a másiké? Nem.

Tegyük fel egy pillanatra, hogy egy ékszerműves munkanapja egyenlő értékű egy takács három munkanapjával; az ékszerek szövetekhez viszonyított értékének minden változását, ha ez nem a kereslet és kínálat ingadozásának átmeneti következménye, mindig az egyik vagy másik fél által a termelésre fordított munkaidő csökkenésének vagy növekedésének kell okoznia. Ha különböző munkások három munkanapja úgy viszonylik egymáshoz, mint 1, 2, 3, akkor termékeik viszonylagos értékének minden változása ugyanezen 1, 2, 3 arány szerinti változás lesz. Ilymódon az értékeket mérhetjük a munkaidővel, noha a különböző munkanapok értéke nem egyenlő; de ahhoz, hogy ilyen mértéket alkalmazhassunk, szükségünk van egy mércére, amellyel a különböző munkanapokat összehasonlítjuk: ezt a mércét a konkurrencia szolgáltatja.

A te munkaórád annyit ér, mint az enyém? Ezt a kérdést a konkurrencia dönti el.

A konkurrencia határozza meg, egy amerikai közgazdász* szerint, hány napi egyszerű munkát tartalmaz egy napi bonyolult munka. A bonyolult munka munkanapjainak ez a visszavezetése az egyszerű munka munkanapjaira nem azt tételezi-e fel, hogy magát az egyszerű munkát fogadják el értékmérőül? S ha csakis a munka mennyisége szolgál értékmérőül, tekintet nélkül a minőségre, ez viszont feltételezi, hogy az egyszerű munka vált az ipar sarkpontjává. Feltételezi, hogy a munkák egyenlővé váltak, mert az ember a gép alárendeltje lett, illetve, mert a munkamegosztás szélsőséges fokot ért el; feltételezi, hogy az emberek eltűnnek a munka mögött; hogy az óra ingája két munkás viszonylagos tevékenységének éppoly pontos mérője lett, mint két mozdony sebességének. Tehát nem azt kell mondani, hogy egyik ember egy órája egyenlő egy másik ember egy órájával, hanem inkább azt, hogy egy ember egy óra tartama alatt annyit ér, mint egy másik ember egy óra tartama alatt. Az idő minden, az ember már semmi, legfeljebb az idő megtestesülése. Minőségről nincs többé szó. Egyedül a mennyiség dönt el mindent: órát óráért, napot napért; de a munkának ez az egyenlősítése korántsem Proudhon úr örök igazságosságának a műve; ez egész egyszerűen a modern ipar eredménye.

Az automatikus üzemben az egyik munkás munkája szinte semmiben sem különbözik többé a másik munkás munkájától: a munkások már csak a munkára fordított idő mennyiségében különbözhetnek egymástól. Mindazonáltal ez a mennyiségi különbség bizonyos szempontból minőségi különbséggé válik, amennyiben a munkára fordított idő egyrészt tisztán anyagi feltételektől függ, amilyenek a testalkat, az életkor, a nem, másrészt erkölcsi, tisztán negatív feltételektől, amilyenek a türelem, szenvedélytelenség és szorgalom. Végül, ha van is a munkások munkájában minőségi különbség, akkor ez legfeljebb a legrosszabb minőség minősége, amely semmiképpen sem megkülönböztető sajátosság. Íme, végső elemzésben ez a helyzet a modern iparban. És erre a gépi munka révén már megvalósított egyenlőségre helyezi rá Proudhon úr annak az „egyenlősítésnek" gyalulját, amelyet egyetemlegesen kíván megvalósítani „az eljövendő korban".

Minden „egyenlősítő" következtetés, melyet Proudhon úr Ricardo elméletéből levon, egy alapvető tévedésen nyugszik. Összekeveri ugyanis a benne foglalt munkamennyiséggel mért áruértéket a „*munka értékével*" mért áruértékkel. Ha az áruérték mérésének e két módja eggyéolvadna, akkor válogatás nélkül mondhatnók: valamely áru viszonylagos értékét a benne foglalt munkamennyiséggel mérjük, vagy pedig: azzal a munka-

* *Valószínűleg* Thomas Cooper. — *Szerk.*

mennyiséggel mérjük, amelyet az érték meg tud vásárolni; vagy végül: azzal a munkamennyiséggel mérjük, amely az értéket meg tudja szerezni. Azonban ez korántsincs így. A munka értéke éppoly kevéssé szolgálhat az érték mértékéül, mint bármely más áru értéke. Néhány példa elég lesz ahhoz, hogy a most mondottakat jobban megmagyarázzuk.

Ha egy véka gabona egy helyett két munkanapba kerülne, akkor eredeti értéke megduplázódna; de nem hozna mozgásba kétszer annyi munkamennyiséget, mert nem tartalmazna több tápanyagot, mint azelőtt. Így a gabona értéke, ha a termeléséhez felhasznált munkamennyiséggel mérjük, megkétszereződne; de ha akár azzal a munkamennyiséggel mérjük, amelyet meg tud vásárolni, akár azzal a munkamennyiséggel, amelyért megvásárolható, korántsem kétszereződik meg. Másfelől, ha ugyanaz a munka kétszer annyi ruhát termelne mint azelőtt, akkor a ruhák viszonylagos értéke a felére csökkenne; mindazonáltal e kétszeres ruhamennyiség ezért mégsem értéktelenedne el annyira, hogy csak fele annyi munka felett rendelkezzék, illetőleg ugyanaz a munka nem rendelkezhetne kétszer annyi ruhamennyiség felett; mert a ruhák fele a munkásoknak továbbra is ugyanazt a szolgálatot tenné, mint azelőtt.

Így hát az áruk viszonylagos értékének a munka értékével való meghatározása ellentmond a gazdasági tényeknek. Ez nem más, mint hibás kör, ez nem más, mint hogy a viszonylagos értéket olyan viszonylagos értékkel határozzuk meg, amelyet még szintén meg kell határozni.

Kétségtelen, hogy Proudhon úr összekeveri ezt a két mértéket: az áru termeléséhez szükséges munkaidőt és a munka értékét. „Minden egyes ember munkája" — mondja — „megvásárolhatja azt az értéket, amelyet munkája magában foglal." [I. köt. 81. old.] Így hát szerinte egy termékben rögzített bizonyos munkamennyiség egyenlő értékű a munkás díjazásával, azaz a munka értékével. S ugyanezen az alapon keveri össze a termelési költségeket a munkabérekkel.

„Mi a bér? A gabona stb. önköltségi ára, minden dolog teljes ára. Menjünk még tovább; a bér azoknak az elemeknek arányossága, amelyek a gazdagságot alkotják." [I. köt. 110. old.] Mi a munkabér? A munka értéke.

Adam Smith hol az áru termeléséhez szükséges munkaidőt, hol a munka értékét tekinti értékmérőnek. Ricardo felfedte ezt a tévedést, amikor világosan rámutatott e két mérési mód különbözőségére. Proudhon úr rádupláz Adam Smith tévedésére, amikor azonosít két olyan dolgot, amelyet Adam Smith csak egymás mellé állít.

Proudhon úr az áruk viszonylagos értékének mértékét keresi, hogy megtalálja azt a helyes arányt, amely szerint a munkásoknak a termékekből

részesedniök kell, vagy, más szavakkal, hogy meghatározza a munka viszonylagos értékét. Hogy meghatározza az áruk viszonylagos értékének mértékét, nem tud jobbat kiagyalni, mint azt, hogy bizonyos mennyiségű munka egyenértékeként az általa alkotott termékek összegét állítja elénk, ami feltételezi azt, hogy az egész társadalom nem áll másokból, mint közvetlen termelőkből, akik bér formájában megkapják saját terméküket. Másodsorban ténynek veszi a különböző munkások munkanapjának egyenértékűségét. Egyszóval keresi az áruk viszonylagos értékének mértékét, hogy eljusson a munkások egyenlő díjazásához, és a bérek egyenlőségét már kész ténynek tekinti, hogy hozzáfoghasson az áruk viszonylagos értékének a kereséséhez. Milyen csodálatraméltó dialektika!

„Say és az őt követő közgazdászok azt állították, hogy hibás körbe kerülünk be, ha a munkát tartjuk az érték elvének és hatóokának, mivel a munka maga is értékelés tárgya s végeredményben éppen olyan áru, mint a többi. Engedjék meg ezek a közgazdászok, hogy megmondjam nekik: ezzel hallatlan figyelmetlenség tanújelét adták. Azt mondják a munkáról, hogy *értéke van*, nem azért és annyiban, mert maga is áru, hanem azokra az értékekre való tekintettel, amelyekről felteszik, hogy potenciálisan megvannak benne. A munka értéke képletes kifejezés, az oknak az okozat előtti feltételezése. Ez ugyanolyan természetű fikció, mint a *tőke termelékenysége*. A munka termel, a tőkének értéke van ... Bizonyos leegyszerűsítéssel beszélnek a munka értékéről ... A munka, akárcsak a szabadság ... természeténél fogva bizonytalan és határozatlan dolog, amely azonban tárgya által minőségileg meghatározza magát, vagyis a termék által valósággá lesz." [I. köt. 61. old.]

„De mire jó ezt tovább feszegetni? Mihelyt a közgazdász" (olvasd: Proudhon úr) „megváltoztatja a dolgok nevét, *vera rerum vocabula**, ezzel implicite beismeri tehetetlenségét és kizárja magát a vitából." (*Proudhon*, I. 188.)

Láttuk, hogy Proudhon úr a munka értékét a termékek értékének „hatóokává" teszi meg, annyira, hogy számára a *munkabér*, ahogyan a „munka értékét" hivatalosan nevezik, minden dolog teljes árát alkotja. S ezért zavarja meg őt Say ellenvetése. A munka-áruban, amely félelmetes valóság, csak nyelvtani leegyszerűsítést lát. Így tehát az egész mai, a munka-árun alapuló társadalom ezentúl költői szabadságon, képletes kifejezésen alapul. Ha a társadalom „ki akar küszöbölni minden visszásságot", amely gyötri, nos, küszöbölje ki ezeket a rossz hangzású kifejezéseket, változ-

*— *a dolgok igazi elnevezését* — Szerk.

tassa meg a nyelvet, és evégett csak az Akadémiához kell fordulnia, hogy szótárának új kiadását kérje tőle. Mindazok után, amiket láttunk, könnyen megértjük, miért kellett Proudhon úrnak egy politikai gazdaságtani műben hosszasan értekeznie etimológiai és más nyelvtani kérdésekről. Így például tudálékosan elmélkedik még a *servus* szónak *servare-ból* való idejétmúlt levezetéséről. Ezeknek a filológiai értekezéseknek mély értelmük, ezoterikus értelmük van, lényeges részei Proudhon úr érvelésének.

A munka*, amennyiben veszik és eladják, olyan áru, mint bármely más, és ezért csereértéke van. A munka értéke azonban, vagy a munka mint áru, éppoly kevéssé termel, mint ahogy a gabona értéke, vagy a gabona mint áru, nem szolgál táplálékul.

A munka többet vagy kevesebbet „ér", aszerint, hogy az élelmiszerek drágábbak vagy olcsóbbak, aszerint, hogy a munkáskezek kínálata és keresletе ilyen vagy olyan mértékben jelentkezik stb. stb.

A munka nem valami „bizonytalan dolog"; mindig meghatározott munka, sohasem a munka általában az, amit vesznek és eladnak. S nemcsak a munka az, ami a tárgy által minőségileg meghatározódik, a tárgyat is a munka sajátos minősége határozza meg.

A munka, amennyiben veszik és eladják, maga is áru. Miért veszik meg? „Azokra az értékekre való tekintettel, amelyekről felteszik, hogy potenciálisan megvannak benne." De ha azt mondjuk, hogy valamely dolog áru, akkor már nincs szó a célról, amelyre megvásárolják, azaz a hasznosságról, amit belőle meríteni akarnak, arról a felhasználásról, amelyre szánják. Egyszerűen áru, mint a kereskedelem tárgya. Proudhon úr minden okoskodása a következőre korlátozódik: a munkát nem mint a közvetlen fogyasztás tárgyát vásárolják. Persze, hogy nem, hanem termelési szerszámként vásárolják, ahogyan egy gépet vásárolnának. S amennyiben a munka áru, annyiban értéke van, de nem termel. Proudhon úr ugyanilyen joggal azt is mondhatta volna, hogy egyáltalában nincsenek áruk, hiszen minden árut csak valamilyen meghatározott használati célból vásárolnak és sohasem mint árut önmagáért.

Az áruk értékét munkával mérvén, Proudhon úr homályosan érzi, hogy lehetetlen nem ugyanezt a mértéket alkalmazni a munkára, amennyiben értéke van, vagyis a munka-árura. Sejti, hogy ezzel a bérminimumot a közvetlen munka természetes és normális árává tenné, hogy ezzel elfogadná a társadalom jelenlegi állapotát. És így, hogy kivonja magát e végzetes

*Az Utyina-féle példányban és az 1896-os francia kiadásban: munka után beszúrva: a munkaerő — Szerk.

következmény alól, hátraarcot csinál és azt bizonygatja, hogy a munka nem áru és semmiféle értéke nem lehet. Elfelejti, hogy ő maga fogadta el mértékként a munka értékét, elfelejti, hogy egész rendszere a munka-árun nyugszik, azon a munkán, amellyel kereskednek, amelyet vesznek és eladnak, amely kicserélődik termékekre stb., azon a munkán végül, amely a munkás közvetlen jövedelmi forrása. Mindezt elfelejti.

Hogy rendszerét megmentse, hajlandó feláldozni annak alapját.

Et propter vitam vivendi perdere causas!*

S most a „*konstituált* érték" egy új meghatározásához érkezünk el.

„Az érték azoknak a termékeknek *arányossági viszonya*, amelyek a gazdagságot alkotják."

Jegyezzük meg mindenekelőtt, hogy már az az egyszerű kifejezés: „viszonylagos érték vagy csereérték" is magában foglalja valamiféle viszony fogalmát, amelyben a termékek kölcsönösen kicserélődnek. Ha ennek a viszonynak az „arányossági viszony" nevet adjuk, akkor semmit sem változtattunk a viszonylagos értéken, csak a kifejezést változtattuk meg. A terméket sem értékének csökkenése, sem pedig növekedése nem fosztja meg attól a tulajdonságától, hogy valamiféle „arányossági viszonyban" van a többi termékkel, melyek a gazdagságot alkotják.

Mire való akkor ez az új kifejezés, amely nem tartalmaz semmiféle új fogalmat?

Az „arányossági viszony" sok más gazdasági viszonyt juttat eszünkbe, mint a termelés arányosságát, a kínálat és kereslet helyes arányát stb.; és Proudhon úr mindezekre gondolt, mikor a csereérték e didaktikus körülírását megfogalmazta.

Először is, minthogy a termékek viszonylagos értékét az egyes termékek termeléséhez felhasznált megfelelő munkamennyiség határozza meg, az arányossági viszony, erre a speciális esetre alkalmazva, azon termékek megfelelő mennyiségét jelenti, amelyek egy adott idő alatt állíthatók elő és ennek következtében egymással kicserélhetők.

Nézzük meg, hogyan használja fel Proudhon úr ezt az arányossági viszonyt.

Mindenki tudja, hogy amikor a kínálat és a kereslet egyensúlyban van, bármely termék viszonylagos értékét pontosan a benne foglalt munkamennyiség határozza meg, vagyis, hogy ez a viszonylagos érték az arányossági viszonyt éppen abban az értelemben fejezi ki, amelyet az imént

* — Az élet kedvéért elveszteni azt, ami az élet értelme![52] — *Szerk.*

kifejtettünk. Proudhon úr felforgatja a dolgok sorrendjét. Kezdjétek el — mondja — a termék viszonylagos értékét a benne foglalt munkamennyiséggel mérni, és akkor a kínálat és a kereslet múlhatatlanul kiegyensúlyozza egymást. A termelés meg fog felelni a fogyasztásnak, a termék mindig kicserélhető lesz, s piaci ára pontosan a valóságos értékét fogja kifejezni. Ahelyett hogy, mint mindenki más, azt mondaná: ha szép az idő, sok embert látunk sétálni, Proudhon úr sétálni küldi embereit, hogy szép időt biztosíthasson nekik.

Amit Proudhon úr a munkaidő által *a priori* meghatározott kereskedelmi érték következményének tüntet fel, az csak olyan törvény segítségével volna igazolható, melynek körülbelül a következőképpen kellene hangzania:

A termékek mostantól fogva pontosan annak a munkaidőnek arányában cserélendők ki, amelybe kerültek. Bármilyen is a kínálat és kereslet aránya, az áruk kicserélésének mindig úgy kell történnie, mintha ezeket a kereslet arányában termelték volna. Ám vállalja magára Proudhon úr egy ilyen törvény megszerkesztését és keresztülvitelét, és elengedjük neki a bizonyítékokat. Ha viszont elméletét nem mint törvényhozó, hanem mint közgazdász akarja igazolni, akkor be kell bizonyítania, hogy a valamely áru előállításához szükséges *idő* pontosan jelzi annak *hasznossági* fokát, s megmutatja a kereslethez és következésképpen a gazdaságok összességéhez való arányossági viszonyát. Ebben az esetben a kínálat és kereslet, ha egy termék a termelési költségeivel egyenlő áron kél el, mindig egyensúlyban lesz, mert a termelési költségeket a kínálat és kereslet közötti valódi viszony kifejezésének tételezik fel.

Proudhon úr valóban igyekszik bebizonyítani, hogy az a munkaidő, amely valamely termék előállításához szükséges, megmutatja a terméknek a szükségletekhez való tényleges arányát, mondván, hogy azok a tárgyak, amelyeknek termelése a legkevesebb időbe kerül, a legközvetlenebbül hasznosak, és így fokozatosan tovább. E tanítás szerint egy fényűzési tárgynak már puszta megtermelése is azt bizonyítja, hogy a társadalom fölös idővel rendelkezik, amely megengedi neki, hogy fényűzési szükségletet elégítsen ki.

Magát a bizonyítékot ehhez a tételhez Proudhon úr abban a megfigyelésben találja, hogy a leghasznosabb dolgok kerülnek a legkevesebb termelési időbe, hogy a társadalom mindig a legkönnyebb iparokkal kezdi és fokozatosan „lát hozzá olyan tárgyak termeléséhez, amelyek több munkaidőbe kerülnek és magasabbrendű szükségleteknek felelnek meg". [I. köt. 57. old.]

Proudhon úr Dunoyer úrtól veszi kölcsön az extraktív ipar — a gyűjtögetés, legeltetés, vadászat, halászat stb. — példáját, amely a legegyszerűbb,

a legkevésbé költséges ipar, és amellyel az ember „második teremtésének első napját" kezdte. [I. köt. 78. old.] Első teremtésének első napját a Genezis írja le, amely Istent mint a világ első iparosát mutatja be nekünk.

A dolgok egészen másképpen történnek, mint azt Proudhon úr gondolja. Abban a pillanatban, amikor a civilizáció kezdődik, a termelés kezd a rendek, osztályok antagonizmusára s végül a felhalmozott munka és közvetlen munka antagonizmusára épülni. Ellentét nélkül nincs haladás. Ennek a törvénynek volt a civilizáció mindmáig alávetve. Napjainkig a termelőerők az osztályantagonizmus ezen uralma alapján tejlődtek. Ma azt állítani, hogy az emberek azért szentelhették magukat magasabbrendű termékek, bonyolultabb iparok létrehozásának, mert valamennyi dolgozó minden szükséglete ki volt elégítve, azt jelentené, hogy elvonatkoztatunk az osztályok antagonizmusától és feje tetejére állítjuk az egész történeti fejlődést. Ugyanígy azt is mondhatnók, hogy mivel a római császárok idejében mesterséges halastavakban murénákat tápláltak, bőségesen volt miből ellátni az egész római lakosságot; holott éppen ellenkezőleg, a római nép híjával volt a legszükségesebbnek is, amiből kenyerét megvehette volna, de a római arisztokraták nem voltak híjával a rabszolgáknak, akiket a murénáknak eledelül odavethettek.

A létfenntartási eszközök ára majdnem állandóan emelkedett, az ipari és fényűzési cikkek ára viszont csaknem állandóan csökkent. Nézzük magát a mezőgazdaságot: a legnélkülözhetetlenebb cikkek, mint a gabona, a hús stb. ára emelkedik, míg a gyapot, a cukor, a kávé stb. ára meglepő mértékben állandóan esik. Sőt még a tulajdonképpeni élelmiszerek közül is azok, amelyek fényűzési cikkek, mint pl. az articsóka, a spárga stb., ma aránylag olcsóbbak, mint a legszükségesebb élelmiszerek. Korunkban a feleslegeset könnyebb termelni, mint a szükségeset. Végül a különböző történelmi korszakokban az árak kölcsönös viszonya nem csupán eltérő, hanem ellentétes is. Az egész középkorban a mezőgazdasági termékek aránylag olcsóbbak voltak, mint az ipari termékek; az újkorban a viszony éppen fordított. Vajon csökkent-e ezért a mezőgazdasági termékek hasznossága a középkor óta?

A termékek felhasználását azok a társadalmi viszonyok szabják meg, amelyek között a fogyasztók élnek, ezek a viszonyok pedig az osztályok antagonizmusán alapulnak.

A gyapot, a burgonya és a pálinka a legáltalánosabb használati cikkek. A burgonya idézte elő a görvélykórt; a gyapot nagymértékben kiszorította a lent és a gyapjút, noha a gyapjú és a len számos esetben sokkal hasznosabb, márcsak higiéniai szempontból is; végül a pálinka legyőzte a sört és a bort, noha a tápanyagul használt pálinka általában méregként ismeretes.

Egy egész évszázadon át hasztalanul harcoltak a kormányok ez ellen az európai ópium ellen; a gazdaság kerekedett felül, rákényszerítette parancsait a fogyasztásra.

De miért sarkpontja hát a polgári társadalomnak a gyapot, a burgonya és a pálinka? Azért, mert termelésükhöz a legkevesebb munkára van szükség és ennek következtében áruk a legalacsonyabb. Miért az ár minimuma szabja meg a fogyasztás maximumát? Netán ezeknek a cikkeknek abszolút hasznossága miatt, benső hasznosságuk miatt, annál a hasznosságuknál fogva, hogy a leghasznosabb módon elégítik ki a munkásnak mint embernek és nem az embernek mint munkásnak a szükségleteit? Nem, hanem azért, mert a *nyomorúságra* alapozott társadalomban a *legnyomorúságosabb* termékeknek megvan az a végzetes előjoguk, hogy a nagy tömeg használatára szolgáljanak.

Azt állítani tehát, hogy mivel a legkevésbé költséges dolgok használata a legelterjedtebb, azért ezeknek kell a leghasznosabbaknak is lenniök, annyit jelent, mint azt állítani, hogy a pálinkának a csekély termelési költségek folytán annyira elterjedt használata a legmeggyőzőbb bizonyítéka a pálinka hasznosságának; annyit jelent, mint azt állítani a proletárnak, hogy számára a burgonya egészségesebb a húsnál; azt jelenti, hogy elfogadjuk a dolgok jelenlegi állását; végül azt jelenti, hogy, Proudhon úrral együtt, magasztalunk egy társadalmat, anélkül hogy megértenők azt.

Egy eljövendő társadalomban, amelyben az osztályok antagonizmusa megszűnt, amelyben nincsenek többé osztályok, nem a termelési idő *minimuma* határozza majd meg a használatot, hanem a tárgy hasznosságának* foka fogja meghatározni a termelésére szentelendő időt.

Térjünk vissza Proudhon úr tételéhez. Mihelyt egy tárgy termeléséhez szükséges munkaidő nem fejezi ki annak hasznossági fokát, e tárgynak a benne foglalt munkaidő által előre meghatározott csereértéke sohasem szabályozhatja a kínálatnak a kereslethez való helyes viszonyát, vagyis az arányossági viszonyt abban az értelemben, amelyet Proudhon úr ez idő szerint ennek tulajdonít.

Nem a terméknek termelési költségáron való eladása konstituálja a kínálat és kereslet közötti „arányossági viszonyt", illetve e terméknek a termelés összességéhez viszonyított hányadát; a *kínálat és kereslet változásai* mutatják meg a termelőnek, milyen mennyiségben kell egy adott árut termelnie, hogy a cserében legalább a termelési költségeket megkapja. És minthogy

* *A későbbi kiadásokban:* „hasznosságának" *helyett:* „társadalmi hasznosságának" — *Szerk.*

ezek a változások szakadatlanok, ezért ugyancsak szakadatlan a tőkék kivonásának és befektetésének mozgása az ipar különböző ágaiban.

„Csakis az ilyen változások következtében osztják el a tőkét éppen a megkívánt *arányban*, és nem azon felül, azoknak a különböző áruknak a termelésére, amelyek iránt kereslet mutatkozik. Az árak emelkedésével vagy süllyedésével a profitok általános színvonaluk fölé emelkednek vagy az alá esnek, és a tőkét ez bátorítja fel arra, hogy belépjen abba a különös alkalmaztatásba, amelyben a változás történt, vagy óvja, hogy távozzon el attól." — „Ha szemügyre vesszük egy nagyváros piacait, és látjuk, milyen rendszeresen vannak ellátva hazai és külföldi árukkal a megkívánt mennyiségben, bármennyire változik is a kereslet, akár az ízlés szeszélyéből, akár a népesség számának változása folytán, látjuk, hogy nem gyakran fordul elő túltelítettség túlságosan bőséges kínálat miatt, vagy mértéktelenül magas ár a kereslettel nem egyenlő kínálat miatt — akkor el kell ismernünk, hogy az az elv, amely a tőkét minden egyes iparágra *pontosan a megkívánt mennyiségben* osztja el, hatékonyabb, mint azt általában feltételezik." (*Ricardo*, I. köt. 105[—106]. és 108. old. [IV. fej.])

Ha Proudhon úr elismeri, hogy a termékek értékét a munkaidő határozza meg, akkor egyúttal el kell ismernie azt az ide-oda ingadozó mozgást is, amely* egyedül teszi a munkaidőt értékmérővé. Nincs kész konstituált „arányossági viszony", hanem csak konstituáló mozgás van.

Láttuk, hogy milyen értelemben helyes az „arányosságról" mint a munkaidő által meghatározott érték következményéről beszélni. Most meglátjuk, hogy ez az idővel való mérés, amit Proudhon úr az „arányosság törvényének" nevez, hogyan alakul át az *aránytalanság* törvényévé.

Minden új találmány, amely lehetővé teszi, hogy egy óra alatt termeljék azt, amit eddig két óra alatt termeltek, elértéktelenîti a piacon található valamennyi vele egynemű terméket. A konkurrencia arra kényszeríti a termelőt, hogy két óra termékét éppen olyan olcsón adja el, mint egy óra termékét. A konkurrencia valósítja meg azt a törvényt, amely szerint egy termék viszonylagos értékét a termeléséhez szükséges munkaidő határozza meg. Az a tény, hogy a munkaidő a kereskedelmi érték mértékéül szolgál, ilymódon a munka állandó *elértéktelenedésének* törvényévé válik. Sőt mi több, az elértéktelenedés nemcsak a piacra vitt árukra terjed ki, hanem a termelési szerszámokra és egész üzemekre is. Erre a tényre már Ricardo rámutat, amikor ezt mondja: „A termelés állandóan fokozódó megkönnyí-

* *Az Utyina-féle példányban:* amely *után:* az egyéni cserére alapozott társadalmakban — *Szerk.*

tésével állandóan csökkentjük egyes korábban termelt javak értékét." (II. köt. 59. old. [XX. fej.]) Sismondi még tovább megy. Ő ebben a munkaidő által *„konstituált* értékben" látja a modern ipar és kereskedelem valamennyi ellentmondásának forrását. „A kereskedelmi értéket" — mondja — „végső fokon mindig az a munkamennyiség határozza meg, amely a felbecsült tárgy megszerzéséhez szükséges: nem az a munkamennyiség, amelybe valóságosan került, hanem az, amelybe ezentúl kerülne, az eszközök esetleges tökéletesítése következtében; és noha ezt a mennyiséget nehéz pontosan értékelni, a konkurrencia mégis mindig megbízhatóan megszabja . . . Ez az az alap, amelyen mind az eladó követelését, mind a vevő ajánlatát mérlegelik. Az előbbi talán azt fogja állítani, hogy a tárgy tíz munkanapjába került, de ha a másik meggyőződik arról, hogy azt ezentúl 8 munkanap alatt lehet előállítani, és ha a konkurrencia mindkét szerződő félnek erre bizonyítékot szolgáltat, akkor az érték mindössze 8 napra csökken, és ez szabja meg a piaci árat. Persze az egyik szerződő fél is, meg a másik is nagyon jól tudja, hogy a tárgy hasznos és keresett, hogy kereslet nélkül eladása nem volna lehetséges; de az ár megállapítása már semmiféle viszonyban sincs a hasznossággal." (Etudes etc., II. köt. 267. old., brüsszeli kiadás.)

Fontos kiemelni azt a körülményt, hogy az értéket korántsem az az idő határozza meg, amely alatt egy dolgot termeltek, hanem az a *minimális* idő, amely alatt feltehetően termelhető, és ezt a minimumot a konkurrencia állapítja meg. Tételezzük fel egy pillanatra, hogy nincs többé konkurrencia és következésképpen nincs többé mód az áru termeléséhez szükséges munka minimumának megállapítására; mi történnék ekkor? Proudhon úr szerint elegendő lenne egy tárgy termelésére hat óra munkát ráfordítani, hogy jogot nyerjünk cserébe hatszor annyit követelni, mint az, aki ugyanazon tárgy termelésére csak egy órát fordított.

Az „arányossági viszony" helyett aránytalansági viszonnyal állunk szemben, ha már mindenáron ragaszkodunk ahhoz, hogy megmaradjunk a — jó vagy rossz — viszonyoknak a gondolatkörében.

A munka állandó elértéktelenedése az áruk munkaidővel való felbecsülésének csak egyik oldala, csak egyik következménye. A felbecsülés e módjában lelik magyarázatukat a szertelen áremelkedések, a túltermelés és az ipari anarchiának még jónéhány más jelensége is.

De megteremti-e az értékmérőül szolgáló munkaidő legalább a termékeknek azt az arányos változatosságát, amely Proudhon urat úgy elbájolja?

Éppen ellenkezőleg, ennek nyomán a monopólium a maga egész egyhangúságában hatalmába keríti a termékek világát, éppen úgy, ahogy

mindenki tudtával és szeme láttára a monopólium hatalmába keríti a termelési szerszámok világát. A nagyon gyors haladás csak egyes iparágaknak, például a pamutiparnak adatott meg. E haladás természetes következménye a termékek árának, például a pamutipari termékek árának gyors esése; de ugyanabban a mértékben, amelyben a pamut ára esik, a len ára hozzá képest szükségképpen emelkedik. Mi történik tehát? a len helyét elfoglalja a pamut. Ilymódon szorult ki a len majdnem egész Észak-Amerikából. És megkaptuk, a termékek arányos változatossága helyett, a pamut uralmát.

Mi marad tehát ebből az „arányossági viszonyból"? Semmi egyéb, mint egy tisztes férfiú óhaja, aki szeretné, ha az árukat olyan arányban állítanák elő, hogy tisztes áron kelhessenek el. Jó polgárok és emberbarát közgazdászok minden időben tetszelegtek maguknak emez ártatlan óhaj hangoztatásában.

Szólaltassuk meg az öreg *Boisguillebert-t.*

„Az áruk árának" — mondja — „mindig *arányosnak* kell lennie, mert csak ilyen egyetértés esetén élhetnek az áruk együtt úgy, hogy *képesek minden pillanatban kicserélődni*" (íme itt van a proudhoni állandó kicserélhetőség) „és egymást kölcsönösen újra létrehozni ... Minthogy tehát a gazdagság semmi más, mint ez az állandó csereforgalom ember és ember, mesterség és mesterség stb. között, rettenetes elvakultság lenne a nyomorúság okát másban keresni, mint egy ilyen forgalomnak az áraarányok összezavarodása által előidézett fennakadásában." (Dissertation sur la nature des richesses, Daire kiad. [405. és 408. old.])

Hallgassunk meg egy modern közgazdászt is:

„Egy nagy törvény, melyet a termelésre alkalmazni kell, az *arányosság törvénye* (the law of proportion), csakis ez képes az érték folytonosságát *fenntartani* ... Az *egyenértéket* biztosítani kell ... Minden nemzet megkísérelte különböző korszakokban az arányosságnak ezt a törvényét számos szabályozással és kereskedelmi korlátozással bizonyos fokig megvalósítani; de az emberi természetben gyökerező önzés ennek az egész szabályozási rendszernek a felborítására ösztönzött. Az arányos termelés (*proportionate production*) — ez a megvalósítása a társadalmi gazdaság tudománya egész igazságának." (*W. Atkinson:* Principles of Political Economy, London 1840, 170—195. old.)

*Fuit Troja.** A kínálatnak és keresletnek ez a helyes aránya, amely újabban ismét annyi jámbor óhaj tárgya, régóta megszűnt létezni. Az

* — *Trója csak volt.*[53] — *Szerk.*

elavultság stádiumába lépett. Csak azokban a korszakokban volt lehetséges, melyekben a termelési eszközök korlátozottak voltak, s a csere rendkívül szűk határok között mozgott. A nagyipar megszületésével ennek a helyes aránynak el kellett tűnnie, és a termelés szükségszerűen kénytelen a fellendülésnek, a depressziónak, a válságnak, a pangásnak, az új fellendülésnek stb. állandóan egymást követő váltakozásain átmenni.

Azok, akik, mint Sismondi, vissza akarnak térni a termelés helyes arányosságához, fenntartva ugyanakkor a társadalom jelenlegi alapjait, reakciósak, mert, hogy következetesek legyenek, az elmúlt idők ipara minden más feltételének visszaállítását is akarniok kell.

Mi tartotta a termelést helyes vagy majdnem helyes arányok között? A kereslet, amely uralkodott a kínálaton és megelőzte azt. A termelés lépésről lépésre követte a fogyasztást. A nagyipar, amelyet már a rendelkezésére álló eszközök is arra kényszerítenek, hogy mind nagyobb méretekben termeljen, nem tudja bevárni a keresletet. A termelés megelőzi a fogyasztást, a kínálat kikényszeríti a keresletet.

A mai társadalomban, az egyéni cserére alapozott iparban, a termelés anarchiája, amely annyi nyomorúságnak a forrása, ugyanakkor minden haladásnak a forrása.

Így hát két dolog közül kell választani:

Vagy az elmúlt évszázadok helyes arányait akarjuk a mi korunk termelési eszközeivel párosulva, s akkor egyszerre vagyunk reakciósak és utópisták.

Vagy pedig a haladást akarjuk anarchia nélkül: és akkor, hogy a termelőerőket megőrizzük, le kell mondanunk az egyéni cseréről.

Az egyéni csere csak az elmúlt évszázadok kisiparával és az annak megfelelő „helyes aránnyal" egyeztethető össze, vagy, még inkább, a nagyiparral és az azt kísérő minden nyomorúsággal és anarchiával.

Végeredményben tehát: az értéknek a munkaidővel való meghatározása, vagyis az a formula, amelyet Proudhon úr a jövő újjáalkotó formulájaként tüntet fel, nem egyéb, mint a jelenlegi társadalom gazdasági viszonyainak tudományos kifejezése, miként azt Ricardo, jóval Proudhon úr előtt, világosan és szabatosan bebizonyította.

De vajon Proudhon úr érdeme-e legalább e formula „*egyenlősítő*" alkalmazása? Ő-e az első, aki azt képzelte, hogy megreformálhatja a társadalmat azzal, ha minden embert átváltoztat közvetlen dolgozóvá, akik egyenlő munkamennyiségeket cserélnek ki? Joga van-e arra, hogy a kommunistáknak — ezeknek a minden politikai gazdaságtani tudás híjával levő embereknek, ezeknek a „konokul buta embereknek", e „paradicsomi

álmodozóknak" — azt a szemrehányást tegye, hogy nem találták meg ő előtte a „proletariátus problémájának e megoldását"?

Aki csak egy kissé is ismeri a politikai gazdaságtan fejlődését Angliában, annak tudnia kell, hogy — különböző korszakokban — az országnak majd minden szocialistája javasolta a ricardoi elmélet egyenlősítő alkalmazását. Idézhetnők Proudhon úrnak: *Hopkins* Politikai gazdaságtanát (1822);[54] *William Thompson* An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth, most conducive to Human Happiness (1827)[55] c. művét; *T. R. Edmonds* Practical, Moral and Political Economy (1828) c. művét stb. stb. és még négy oldalra való *stb.*-t. Mi megelégszünk azzal, hogy egy angol *kommunistát* szólaltatunk meg: *Bray* urat. Idézni fogjuk Labour's Wrongs and Labour's Remedy (Leeds 1839) című figyelemreméltó művének döntő szakaszait, és meglehetősen részletesen fogunk ezekkel foglalkozni, mindenekelőtt azért, mert Bray urat Franciaországban még kevéssé ismerik, továbbá, mert azt hisszük, hogy könyvében megtaláltuk a kulcsot Proudhon úr múlt, jelen és jövőbeli műveihez.

„Az egyetlen mód az igazság elérésére az, hogy mindjárt az alapelveket közelítsük meg [...] Menjünk vissza mindjárt a forrásra, amelyből maga az uralom származik. Ha így a dolog eredetét vizsgáljuk, azt fogjuk látni, hogy az uralom minden formája, minden társadalmi és politikai igazságtalanság a jelenleg érvényben levő társadalmi rendszerből fakad — *a tulajdon jelenleg fennálló intézményéből* (the institution of property as it at present exists) — és ezért ahhoz, hogy napjaink igazságtalanságainak és nyomorúságának egyszer s mindenkorra véget vessünk, a *társadalom jelenlegi állapotát alapjában kell megdönteniink* ... Azzal, hogy a közgazdászokat saját területükön és saját fegyvereikkel támadjuk, elejét vesszük az *álmodozókról* és *doktrinérekről* szóló badar fecsegésüknek, melyre mindig hajlandók rákezdeni [...] A közgazdászoknak, hacsak nem tagadják vagy nem helytelenítik azokat az elismert igazságokat és elveket, amelyekre saját érveiket alapítják, nem lesz módjukban visszautasítani ama következtetéseket, amelyekhez ezzel a módszerrel jutunk." (*Bray*, 17. és 41. old.) „*Egyedül a munka teremt értéket* (It is labour alone which bestows value) ... Minden embernek elvitathatatlan joga van mindahhoz, amit becsületes munkája révén megszerezhet. Ha munkája gyümölcseit ilymódon elsajátítja, nem követ el semmiféle igazságtalanságot más emberekkel szemben, mert nem csorbítja másoknak azt a jogát, hogy ugyanígy cselekedjenek ... A fölé- és alárendeltségről, a munkáltatókról és bérmunkásokról alkotott összes eszmék abból erednek, hogy az alapelveket figyelmen kívül hagyták és ennek következtében létrejött a vagyonok *egyenlőtlensége* (and

to the consequent rise of inequality of possessions). Ameddig ez az egyenlőtlenség fennmarad, addig lehetetlen ezeket az eszméket kiirtani, illetve a reájuk alapozott intézményeket megdönteni. Az emberek mindmáig azzal a hiú reménnyel áltatják magukat, hogy a jelenlegi természetellenes állapotot olymódon orvosolhatják, hogy a *fennálló egyenlőtlenséget* lerombolják, és az egyenlőtlenség *okát* érintetlenül hagyják; de rövidesen be fogjuk bizonyítani, hogy az uralom nem ok, hanem okozat, hogy az uralom nem teremt, hanem teremtetik — szóval, hogy az uralom a *vagyonok egyenlőtlenségének eredménye* (the offspring of inequality of possessions), és hogy a vagyonok egyenlőtlensége elválaszthatatlanul összefügg a jelenlegi társadalmi rendszerrel." (*Bray*, 33., 36., 37. old.)

„Az egyenlőség rendszere mellett nemcsak az szól, hogy ez a legelőnyösebb, hanem a szigorú igazságosság is... Minden ember láncszem, mégpedig nélkülözhetetlen láncszem az okozatok láncában, amely egy eszméből indul ki, hogy esetleg egy darab posztó termelésében végződjék. Tehát abból a tényből, hogy a különféle foglalkozások iránt nem egyformák a hajlamaink, nem következhetik, hogy az egyik ember munkáját jobban kell megfizetni, mint a másikét. A feltalálónak, jogos pénzbeli díjazásán felül, mindig adózni fogunk csodálatunkkal, amelyet csak a lángész kaphat meg tőlünk..."

„A munkának és a cserének maga a természete, a szigorú igazságosság megköveteli, hogy minden cserélő ne csak *kölcsönös*, hanem *egyenlő* előnyökben részesüljön (all exchangers should be not only *mutually*, but they should likewise be *equally* benefited). Két dolog van csak, amit az emberek egymás között cserélhetnek, ti. a munka és a munka terméke. Ha a csere igazságos rendszer szerint menne végbe, akkor minden cikk értékét *teljes termelési költsége* határozná meg; és *egyenlő értékek mindig egyenlő értékekre cserélődnének ki.* (If a just system of exchanges were acted upon, the value of all articles would be determined by the entire cost of production, and equal values should always exchange for equal values.) Ha pl. egy kalaposnak egy kalap elkészítéséhez egy napra van szüksége, s egy cipésznek egy pár cipő elkészítéséhez ugyanannyi időre (feltéve, hogy az általuk felhasznált nyersanyagok értéke egyenlő), és ezeket a cikkeket egymás között kicserélik, ebből nemcsak kölcsönös, hanem egyenlő előnyük is származik. Az az előny, amelyben valamelyik fél részesül, nem jelenthet hátrányt a másiknak, mert mindkettő egyenlő mennyiségű munkát teljesített, és az általuk felhasznált anyagok egyenlő értékűek voltak. De ha a kalapos *egy* kalapért *két* pár cipőt kapna — mindig a fenti feltételek mellett —, akkor világos, hogy a csere igazságtalan volna. A kalapos a cipészt egy munka-

nappal megrövidítené; és ha minden cserénél így járna el, akkor egy *fél évi* munkájáért egy másik ember *egész évi* termékéhez jutna. [. . .] Mindeddig állandóan e szerint a teljesen igazságtalan csererendszer szerint jártunk el: a *munkások* a tőkésnek egy teljes év munkáját *adták* cserébe egy fél év értékéért (the workmen have given the capitalist the labour of a whole year, in exchange for the value of only half a year) — és ebből, nem pedig az egyének fizikai és szellemi erőinek valamilyen feltételezett egyenlőtlenségéből eredt a gazdagság és hatalom egyenlőtlensége. A csere egyenlőtlensége, a vételár és az eladási ár különbözősége csak azzal a feltétellel állhat fenn, hogy a tőkések mindörökre tőkések, a munkások pedig mindörökre munkások maradnak — amazok a zsarnokok osztálya, emezek a rabszolgák osztálya . . . Ez az ügylet tehát világosan bizonyítja, hogy a tőkések és tulajdonosok csupán azt teszik, hogy a munkásnak egyheti munkájáért egy részét adják annak a gazdagságnak, amelyet tőle előző héten kaptak, azaz, hogy *valamiért* nem adnak neki *semmit* (nothing for something) . . . A dolgozó és a tőkés közötti ügylet puszta komédia: ténylegesen, ezernyi esetben, csupán szemérmetlen, habár *törvényesített lopás*. (The whole transaction between the producer and the capitalist is [. . .] a mere farce: it is, in fact, in thousands of instances, no other than a barefaced though *legalized robbery*.)" (*Bray*, 45., 48., 49. és 50. old.)

„A vállalkozó nyeresége mindaddig veszteség lesz a munkás számára, amíg a két fél közötti csere egyenlővé nem válik; és a csere mindaddig nem lehet egyenlő, amíg a társadalom tőkésekre és termelőkre oszlik, s ez utóbbiak a munkájukból élnek, az előbbiek viszont ennek a munkának a profitján híznak . . ."

„Világos" — folytatja Bray úr —, „hogy létesíthettek bármilyen uralmi formát is . . . prédikálhattok bármennyit is az erkölcs és a felebaráti szeretet nevében . . . az egyenlőtlen cserékkel nem egyeztethető össze a kölcsönösség. A csere egyenlőtlensége, mint a vagyon egyenlőtlenségének oka, ez az a titkos ellenség, amely bennünket felfal. (No reciprocity can exist where there are unequal exchanges [. . .] Inequality of exchanges, as being the cause of inequality of possessions, is the secret enemy that devours us.)" (*Bray*, 51. és 52. old.)

„A társadalom céljának és rendeltetésének vizsgálata feljogosít a következtetésre: nemcsak hogy minden embernek dolgoznia kell és ennélfogva cserélésre képessé kell válnia, hanem egyenlő értékeknek mindig egyenlő értékekkel kell kicserélődniök. Sőt, mivel az egyiknek a nyeresége nem szabad hogy veszteség legyen a másik számára, ezért az értéket a termelési költségeknek kell meghatározniok. Mégis azt láttuk,

hogy a jelenlegi társadalmi rendszerben a tőkés és a gazdag ember profitja mindig a munkás veszteségét jelenti — hogy ennek az eredménynek elkerülhetetlenül be kell következnie, és hogy a szegény az uralom minden formájában teljesen ki van szolgáltatva a gazdag kénye-kedvének mindaddig, amíg a csere egyenlőtlensége fennáll —, és hogy a csere egyenlőségét csak egy olyan társadalmi rendszer biztosíthatja, amely elismeri a munka egyetemességét... A cserék egyenlősége fokozatosan átvinné a gazdagságot a jelenlegi tőkések kezéből a dolgozó osztályok kezébe." (*Bray*, 53., 55. old.)

„Mindaddig, amíg érvényben marad az egyenlőtlen csere rendszere, a termelők ugyanolyan szegények, ugyanolyan tudatlanok lesznek, ugyanúgy agyondolgozzák magukat, mint ma, még ha *minden kormányzati adót, minden illetéket eltörölnének is*... Csak a rendszer teljes megváltoztatása, a munka és a csere egyenlőségének a bevezetése segíthet ezen az állapoton és biztosíthatja az embereknek az igazi jogegyenlőséget... A termelőknek csak meg kell feszíteniök erejüket — és nekik maguknak kell megfeszíteniök minden erejüket saját megváltásuk érdekében —, s láncaik mindörökre széttörnek... A politikai egyenlőség mint cél tévedés, sőt még mint eszköz is tévedés. (*As an end, the political equality is there a failure, as a means, also, it is there a failure.*)"

„A csere egyenlősége esetén az egyik ember profitja nem lehet a másiknak a vesztesége; mert minden csere már csak a munka és a gazdagság egyszerű *átruházása*, nem követel semmiféle áldozatot. A termelő tehát a csere egyenlőségén nyugvó társadalmi rendszerben takarékossága révén még meg is gazdagodhat; de gazdagsága már csak a saját munkájának felhalmozott terméke lesz. Kicserélheti majd gazdagságát, vagy másnak adhatja; [...] de lehetetlenné válik számára, hogy hosszabb időn át gazdag maradjon, ha felhagy a munkával. A csere egyenlősége következtében a gazdagság elveszti azt a mai képességét, hogy úgyszólván önmagától megújuljon és újratermelődjék: nem fogja tudni többé pótolni a fogyasztással előálló hiányt; mert a gazdagság, amelyet egyszer elfogyasztottak, ha nem termelik újra munkával, örökre elveszett. Amit ma *profitnak* és *kamatnak* nevezünk, az nem állhat fenn az egyenlő csere rendszerében. A termelőt és azt, aki az elosztást intézi, egyenlően fogják fizetni, és munkájuk teljes összege szolgál minden előállított és a fogyasztóhoz eljuttatott cikk értékének meghatározásául..."

„A csere egyenlősége elvének tehát saját természeténél fogva a *munka egyetemességére* kell vezetnie." (*Bray*, 67., 88., 89., 94. és 109. old.)

Miután megcáfolta a közgazdászoknak a *kommunizmus* elleni kitogásait, Bray úr a következőképpen folytatja:

„Ha ahhoz, hogy egy közösségen nyugvó társadalmi rendszer a maga tökéletes formájában megvalósulhasson, elengedhetetlenül szükséges a jellemek megváltozása, ha másrészt a jelenlegi rendszer nem nyújtja azokat a feltételeket és lehetőségeket, amelyek alkalmasak arra, hogy a jellemek e megváltoztatását elérjük és az embereket előkészítsük egy mindnyájunk által kívánt jobb állapot számára, akkor világos, hogy a dolgoknak szükségképpen úgy kell maradniok, ahogyan vannak, hacsak nem fedeznek fel és nem valósítanak meg egy előkészítő szociális időszakot — olyan folyamatot, amely részben a mai rendszernek, részben a jövő rendszernek" (a közösség rendszerének) „a tartozéka —, bizonyos közbülső állapotot, amelybe a társadalom beléphet minden szélsőségével és minden esztelenségével, hogy azután olyan tulajdonságokkal és sajátságokkal meggazdagodva hagyja el, amelyek egy közösségi rendszer életfeltételei." (*Bray*, 134. old.)

„Ez az egész folyamat semmi mást nem kívánna, mint együttműködést a legegyszerűbb formájában ... A termelési költségek határoznák meg minden körülmények között a termék értékét, és egyenlő értékek mindig egyenlő értékek ellenében cserélődnének ki. Ha két személy közül az egyik egy egész hetet, a másik egy fél hetet dolgozna, akkor az első kétszer annyi díjazást kapna, mint a másik; de ezt a többletfizetést az egyiknek nem a másik rovására adnák: az a veszteség, mely az utóbbit érte, semmiképp sem hárulna az előbbire. Mindenki kicserélhetné egyéni bérét az azzal egyenlő értékű tárgyakra és semmi esetre sem lehetne egyik embernek vagy egyik iparágnak a nyeresége egy másik embernek vagy egy másik iparágnak a vesztesége. Minden egyén saját munkája lenne nyereségének vagy veszteségének *egyetlen mértéke* ..."

„... Általános és helyi irodák (*boards of trade*) útján határoznák meg a fogyasztás céljára megkívánt különböző tárgyak mennyiségét és minden egyes tárgynak a többi tárgyhoz arányított viszonylagos értékét (a különböző munkaágakban alkalmazott munkások számát), egyszóval mindazt, ami a társadalmi termelésre és elosztásra vonatkozik. Ezeket a műveleteket egy nemzet számára is éppoly rövid idő alatt s ugyanolyan könnyen lehetne végrehajtani, mint a mai rendszerben egy magántársaság számára ... Az egyének családokban csoportosulnának, a családok községekben, éppúgy, mint a jelenlegi rendszerben ... még a népességnek a város és a falu közötti megoszlását — bármily rossz is ez — sem szüntetnék meg egyszerre ... Ebben a társulásban minden egyén továbbra is élvezné azt a szabadságot, amellyel ma rendelkezik, hogy annyit halmozhat fel, amennyit jónak lát, és amit felhalmozott, úgy használja fel, ahogy megfelelőnek véli.

... Társadalmunk úgyszólván egy nagy részvénytársaság lenne, végtelen sok kisebb részvénytársaságból összetéve, amelyek mind a legteljesebb egyenlőség alapján dolgoznak, termelnek és cserélik ki termékeiket... Új részvénytársasági rendszerünk — amely nem egyéb, mint a mai társadalomnak tett engedmény, hogy eljussunk a kommunizmushoz — olymódon van megalkotva, hogy a termékek *egyéni tulajdona* megférjen a termelőerők *társadalmi tulajdonával*, s minden egyén sorsát a saját tevékenységétől teszi függővé, egyenlő részesedést biztosítva neki a természetnek és a mesterségek haladásának révén elért előnyökből. Ennélfogva alkalmazható a társadalomra, ahogy az most fennáll, és előkészítheti a társadalmat a további változásokra." (*Bray*, 158., 160., 162., 168., 194. és 199. old.)

Csupán néhány szónyi válaszolni valónk van Bray úrnak, aki velünk szemben és akaratunk ellenére abban a helyzetben van, hogy Proudhon urat kiütötte a nyeregből, noha Bray úr, korántsem állítván, hogy birtokában van az emberiség utolsó szavának, csak olyan rendszabályokat javasol, amelyeket a mai társadalomból a közösségi rendszerre való átmenet korszaka számára alkalmasaknak vél.

Péter egy munkaórája Pál egy munkaórájára cserélődik ki; ez Bray úr alapvető tétele.

Tegyük fel, hogy Péter tizenkét munkaórát dolgozott, Pál csak hatot, akkor Péter Pállal csak hatot cserélhetne hat ellenében. Péternek tehát hat fölös munkaórája marad. Mit fog csinálni ezzel a hat munkaórával?

Vagy semmit, ami azt jelenti, hogy hat órát semmiért dolgozott; vagy másik hat óra hosszat ölbeteszi a kezét, hogy egyensúlyba hozza magát; vagy pedig, és ez az utolsó kiútja, ezt a hat órát, amivel nem tud mit kezdeni, odaadja ráadásul Pálnak.

Végeredményben mit nyert Péter Pállal szemben? Munkaórákat? Nem. Ő csak pihenőórákat nyert; arra kényszerül, hogy hat óra hosszat henyéljen. És hogy ezt az új henyélési jogot az új társadalom ne csak tudomásul vegye, hanem még meg is becsülje, az szükséges, hogy ez a társadalom a legfőbb üdvét a lustaságban lelje, és a munka bilincsként nehezedjék rá, amelytől minden áron meg kell szabadulnia. És, hogy visszatérjünk példánkra, ha legalább azok a pihenőórák, amelyeket Péter Pállal szemben nyert, valóságos nyereséget jelentenének! De szó sincs róla. Pál, aki azzal kezdi, hogy csak hat órát dolgozik, rendszeres és egyenletes munkával ugyanazt az eredményt éri el, amelyre Péter csak úgy jut, hogy túlzott munkával kezdi. Mindenki Pál akar majd lenni; Pál helyéért konkurrencia keletkezik — lustasági konkurrencia.

Nos hát! Mit eredményezett számunkra az egyenlő munkamennyiségek kicserélése? Túltermelést, elértéktelenedést, túlzott munkát, melyet tétlenség követ, vagyis — leszámítva a munkakonkurrenciát — olyan gazdasági viszonyokat, amilyeneket a jelenlegi társadalomban látunk.

De mégsem, tévedünk. Lenne még egy kiút, amely megmentheti az új társadalmat, a Péterek és Pálok társadalmát. Péter majd egyedül fogyasztja el a neki megmaradó hat munkaóra termékét. Ámde attól a pillanattól kezdve, amikor nem kell többé cserélnie, mert termelt, nem kell többé termelnie, hogy cseréljen, s a cserére és munkamegosztásra alapozott társadalomnak egész feltevése elesnék. A csere egyenlőségét magának a cserének a megszüntetése mentené meg: Péter és Pál Robinson helyzetébe kerülnének.

Ha tehát feltételezzük, hogy a társadalom minden tagja közvetlen dolgozó, akkor egyenlő mennyiségű munkaórák cseréje csak azzal a feltétellel lehetséges, hogy az anyagi termelésben felhasználandó óraszámban előre megegyeznek. De az ilyen megegyezés tagadása az egyéni cserének.

Ugyanerre a következtetésre jutunk akkor is, ha nem az előállított termékek elosztásából, hanem a termelési aktusból indulunk ki. A nagyiparban Péternek nem áll módjában, hogy munkaidejét maga állapítsa meg, mert munkája az üzemet alkotó valamennyi Péter és Pál közreműködése nélkül: semmi. Ebből kitűnően megérthető az angol gyárosoknak a *tízórás törvénnyel*[56] szemben tanúsított konok ellenállása. Nagyon is jól tudták, ha jóváhagynák, hogy két órával csökkentsék a nők és a fiatalkorúak munkáját, ez okvetlenül maga után vonná a férfiak munkaidejének ugyanilyen csökkentését. A nagyipar természetében rejlik, hogy a munkaidőnek mindenki számára egyenlőnek kell lennie. Ami ma a tőkének és a munkások egymás közti konkurrenciájának következménye, az holnap, ha a munka és tőke viszonyát megszüntetik, olyan megegyezés eredménye lesz, amely a termelőerők összességének a meglevő szükségletek összességéhez való viszonyán nyugszik.

Egy ilyen megegyezés azonban az egyéni csere halálos ítélete, és ezzel ismét fenti eredményünkhöz jutottunk.

Elvben nincs is termékcsere, csak a termelésben közreműködő munkáknak a cseréje. A termelőerők cseréjének módja az, amitől a termékek cseréjének módja függ. Általában a termékek cseréjének formája megfelel a termelés formájának. Változtassuk meg az utóbbit, s ennek következtében meg fog változni az előbbi is. A társadalom történetében szintén azt látjuk, hogy a termékek cseréjének módját a megtermelésük módja szabályozza. Így az egyéni csere is egy meghatározott termelési módnak felel meg,

amely viszont az osztályellentétnek felel meg. Osztályellentét nélkül tehát nincs egyéni csere.

A tisztes lelkiismeretek azonban elzárkóznak ez elől a nyilvánvaló tény elől. Aki burzsoá, az ebben az antagonisztikus viszonyban szükségképpen olyan viszonyt lát, amely összhangon és örök igazságosságon alapul és senkinek sem engedi meg, hogy mások rovására érvényesüljön. A burzsoá szerint az egyéni csere osztályellentét nélkül is fennmaradhat: szerinte ez két egymástól teljesen független dolog. Az egyéni csere, ahogy azt a burzsoá elképzeli, korántsem hasonlít a gyakorlatban végbemenő egyéni cseréhez.

Bray úr a tisztes polgár *illúzióját eszménnyé* avatja, amelyet szeretne megvalósítani. Azzal, hogy megtisztítja az egyéni cserét, hogy megszabadítja mindattól, amit benne antagonisztikus elemnek lát, azt hiszi, hogy egy *„egyenlőségi"* viszonyt talált, és ezt szeretné bevezetni a társadalomba.

Bray úr nem látja, hogy ez az egyenlőségi viszony, ez a *javító eszmény*, amelyet a világra alkalmazni szeretne, maga sem más, mint a jelenlegi világ visszaverődése, s hogy ennél fogva ezen az alapon, pusztán egy megszépített árnyék alapján, teljesen lehetetlen a társadalmat újjáalakítani. Amilyen mértékben az árnyék ismét testet ölt, észrevesszük, hogy ez a test korántsem a társadalom megálmodott átalakulása, hanem éppenséggel a jelenlegi teste.*

3. §. Az értékarányosság törvényének alkalmazása

A) A pénz

„Az arany és az ezüst az első áruk, amelyeknek értéke eljutott konstituáltságáig." [I. köt. 69. old.]

Eszerint az arany és az ezüst a — Proudhon úr által — „konstituált érték" első alkalmazása. És mivel Proudhon úr a termékek értékét úgy konstituálja, hogy azt a bennük foglalt megfelelő munkamennyiséggel

---

* Mint minden más elméletnek, Bray úr elméletének is akadtak a látszat által megtévesztett hívei. Londonban, Sheffieldben, Leedsben és Anglia sok más városában *equitable-labour-exchange-bazaarokat* [*igazságos munkacsere-áruházakat*] alapítottak.[57] Ezek az áruházak, tekintélyes tőkék felemésztése után, egytől egyig botrányosan megbuktak. Ez örökre elvette az emberek kedvét az ilyesmitől: intelem Proudhon úr számára! — *Marx jegyzete.*

(*1885*) (Ismeretes, hogy Proudhon nem szívlelte meg ezt az intelmet. 1849-ben ő maga is megpróbálkozott egy új cserebankkal Párizsban. De az meghiúsult, még mielőtt komolyan működni kezdett; összeomlását a Proudhon ellen indított bírósági eljárásnak kellett elleplezni.) — *Engels kiegészítése.*

határozza meg, így az egyetlen dolog, amit be kellett volna bizonyítania, az, hogy az arany és ezüst értékében végbemenő *változások* mindig a termelésükhöz szükséges munkaidő változásaival magyarázhatók. Proudhon úrnak azonban ez eszébe sem jut. Az aranyról és ezüstről nem mint áruról, hanem mint pénzről beszél.

Egész logikája, ha ugyan van ebben logika, odáig terjed, hogy az aranynak és ezüstnek azt a tulajdonságát, hogy *pénzül* szolgál, rábűvészkedi minden olyan árura, amelynek az a tulajdonsága, hogy értékmérője a munkaidő. Nem kétséges, hogy ez a bűvészkedés inkább naivitásról, mint rossz szándékról tanúskodik.

Egy hasznos — a termeléséhez szükséges munkaidő által már felbecsült — termék mindig csereképes [acceptable en échange]. Bizonyíték erre — kiált fel Proudhon úr — az arany és az ezüst, amelyek a „kicserélhetőség" általam kívánt helyzetében vannak. Eszerint az arany és az ezüst: a konstituáltság állapotába jutott érték, Proudhon úr eszméjének a megtestesülése. Szerencsésebben nem is választhatta volna meg példáját. Az arany és az ezüst, azon tulajdonságukon kívül, hogy áruk, amelyeknek értékét, úgy mint minden más áruét, a munkaidővel becsülik fel, még azzal a tulajdonsággal is rendelkeznek, hogy mindkettő általános csereeszköz, pénz. Azáltal mármost, hogy az aranyat és az ezüstöt a munkaidő által *„konstituált érték"* egyik alkalmazásának tekintjük, misem könnyebb, mint bebizonyítani, hogy minden áru, melynek értékét a munkaidő által konstituálják, mindig kicserélhető lesz, pénz lesz.

Egy nagyon egyszerű kérdés merül fel Proudhon úr elméjében: minek köszönheti az arany és az ezüst azt a kiváltságot, hogy a „konstituált érték" típusa lehessen?

„Az a különleges funkció, amelyet a szokás a nemesfémeknek juttatott, hogy a forgalom eszközéül szolgáljanak, tisztára megegyezésen alapul, és minden más áru betölthetné ezt a szerepet, talán kevésbé kényelmesen, de éppen olyan autentikusan: a közgazdászok ezt elismerik és nem egy példát idéznek erre. Mi az oka tehát ennek az általában a fémeknek átengedett előnynek, hogy pénzként szolgálnak, és hogyan magyarázható a pénz funkciójának ez a sajátossága, amelyhez nincs hasonló a politikai gazdaságtanban? . . . Nem lehet-e *helyreállítani azt a szériát*, amelyből a *pénz* úgy látszik kiszakadt, hogy ilymódon a pénzt a maga igazi principiumára visszavezessük?" [I. köt. 68—69. old.]

Proudhon úr már a kérdésnek ilyen kifejezésekben való megfogalmazásával eleve feltételezi *a pénzt*. Az első kérdés, amelyet fel kellett volna tennie magának, az lett volna, miért kellett a cserében, ahogy az ma kialakult,

a csereértéket külön csereeszköz létesítésével úgyszólván egyéniesíteni. A pénz nem dolog, hanem társadalmi viszony. Miért termelési viszony a pénzviszony épp úgy, mint minden más gazdasági viszony, mint a munkamegosztás stb.? Ha Proudhon úr erről a viszonyról világosan számot adott volna magának, akkor nem kivételt látna a pénzben, nem egy ismeretlen vagy újra megtalálandó széria kiszakadt tagjának tekintené.

Ellenkezőleg, felismerte volna, hogy ez a viszony csak egyik láncszeme más közgazdasági viszonyok egész láncolatának, és mint ilyen a legbensőségesebben összefügg vele, hogy ez a viszony éppen úgy, mint az egyéni csere — sem többé, sem kevésbé —, egy meghatározott termelési módnak felel meg. De mit tesz ő? Azzal kezdi, hogy kiszakítja a pénzt a mai termelési mód összességéből, hogy később egy képzelt, egy még csak megtalálandó széria első tagjává tegye.

Ha egyszer felismertük, hogy szükség van egy különleges csereeszközre, vagyis a pénzre, akkor már csupán arról van szó, hogy megmagyarázzuk, miért nem bármely más árura, hanem inkább az aranyra és az ezüstre szállt ez a különleges funkció. Ez másodlagos kérdés, amelyre a magyarázatot már nem a termelési viszonyok láncolatában, hanem az arany és az ezüst specifikus anyagi tulajdonságaiban kell keresni. Ha ennek megfelelően a közgazdászok ez alkalommal „kiléptek tudományuk köréből és fizikával, mechanikával, történelemmel stb. foglalkoztak", miként ezt Proudhon úr szemükre veti, csak azt tették, amit tenniök kellett. A kérdés már nem tartozik a politikai gazdaságtan körébe.

„Amit egyetlen közgazdász sem látott, sem meg nem értett" — mondja Proudhon úr —, „az a *gazdasági ok*, amely meghatározta a nemesfémek javára az előnyt, amelyben részesülnek." [I. köt. 69. old.]

A gazdasági okot, amelyet még senki — mégpedig alapos okokból — sem nem látott, sem meg nem értett, Proudhon úr meglátta, megértette és az utókornak átadta.

„Amit ugyanis senki sem vett észre, az az a tény, hogy valamennyi áru közül az arany és az ezüst az elsők, amelyeknek értéke eljutott konstituáltságáig. A patriarchális korszakban még rúdalakban adják-veszik és cserélik az aranyat és az ezüstöt, de már látható a tendencia, hogy uralkodóvá váljanak, és határozottan észrevehető, hogy előnyben részesülnek. A fejedelmek *lassanként* hatalmukba kerítik és rányomják pecsétjüket: és ebből a fejedelmi felszentelésből születik meg a pénz, azaz a par excellence áru, amely a kereskedelem minden megrázkódtatásától függetlenül megtart egy meghatározott arányos értéket, és amelyet fizetésül mindig elfogadnak... Az arany és az ezüst megkülönböztető vonása, ismétlem, abból

fakad, hogy fémes tulajdonságaiknak, termelésük nehézségének és főleg az államhatalom közbelépésének következtében korán szilárdságot és hitelességet vívtak ki mint áruk."

Azt állítani, hogy valamennyi áru közül az arany és az ezüst az elsők, melyeknek értéke eljutott konstituáltságáig, a fentiek szerint annyi, mint azt állítani, hogy az arany és az ezüst az elsők, amelyek pénz állapotba jutottak. Ez Proudhon úr nagy kinyilatkoztatása, ez az az igazság, amelyet senki előtte fel nem fedezett.

Ha Proudhon úr e szavakkal azt akarta mondani, hogy az arany és az ezüst olyan áruk, amelyeknek termelési ideje előbb volt ismeretes, mint minden más árué, akkor ez ismét egyike volna azoknak a feltevéseknek, melyekkel olvasóit oly készségesen ajándékozza meg. Ha mi ehhez a patriarchális tudományossághoz akarnók magunkat tartani, azt mondanók Proudhon úrnak, hogy legelsőnek a legszükségesebb tárgyak, mint pl. a vas stb. termeléséhez szükséges idő vált ismeretessé. Adam Smith klasszikus íját[58] hajlandók vagyunk elengedni neki.

De hogyan tud Proudhon úr mindezek után még mindig egy érték konstituáltságáról beszélni, amikor egy érték sohasem konstituálódik önmagában? Egy termék értéke nem azon idő által konstituálódik, amely termeléséhez önmagában véve szükséges, hanem valamennyi többi termék azon mennyiségéhez való viszonyában, amelyet ugyanannyi idő alatt lehet előállítani. Az arany és az ezüst értékének konstituáltsága tehát feltételezi egy sereg más termék értékének már teljesen kész konstituáltságát.

Tehát nem az áru az, amely az aranyban és az ezüstben eljutott a „konstituált érték" állapotába, hanem Proudhon úr „konstituált értéke" az, amely az aranyban és az ezüstben eljutott a pénz állapotába.

Vizsgáljuk meg most közelebbről azokat a *gazdasági okokat*, amelyek Proudhon úr szerint az aranynak és az ezüstnek megszerezték azt az előnyt, hogy minden más terméknél előbb emelkedtek pénzzé azáltal, hogy átmentek az értéket konstituáló állapoton.

Ezek a gazdasági okok a következők: „A látható tendencia, hogy uralkodóvá váljanak", az a körülmény, hogy már „a patriarchális korszakban" „határozottan észrevehető előnyben részesülnek" és magának a ténynek egyéb körülírásai, amelyek csak növelik a nehézséget, mert megsokszorozzák a tényt azoknak az eseteknek megsokszorozásával, amelyeket Proudhon úr a tény megmagyarázására ad elő. Proudhon úr azonban még nem merített ki minden állítólagos gazdasági okot. Emeljünk ki egyet, amelynek ellenállhatatlan, fejedelmi ereje van:

„A fejedelmi felszentelésből születik meg a pénz: a fejedelmek hatalmukba kerítik az aranyat és az ezüstöt, és rányomják pecsétjüket." [I. köt. 69. old.]

Így hát Proudhon úr szerint a fejedelmek kénye-kedve a legfőbb ok a politikai gazdaságtanban!

Valóban csak az, aki minden történelmi ismeretnek híjával van, csak az nem tudja, hogy minden időben a fejedelmek voltak alávetve a gazdasági feltételeknek, és sohasem ők diktálták azoknak a törvényt. A törvényhozás, mind a politikai, mind a polgári, nem tesz egyebet, mint hogy kimondja, jegyzőkönyvbe veszi a gazdasági viszonyok akaratát.

A fejedelem kerítette-e hatalmába az aranyat és az ezüstöt, hogy pecsétjének rányomásával általános csereeszközzé tegye, vagy pedig inkább ezek az általános csereeszközök kerítették hatalmukba a fejedelmet és kényszerítették arra, hogy pecsétjét rájuk nyomja és politikai felszentelést adjon nekik?

A veret, amelyet a pénznek adtak és adnak, nem értékét, hanem súlyát fejezi ki. Az a szilárdság és hitelesség, melyről Proudhon úr beszél, csupán az érme finomságára vonatkozik; ez a finomság azt mutatja, hogy egy érmévé vert pénzdarabban mennyi fémanyag van. „Egy ezüst márka egyetlen belső értéke — mondja Voltaire, közismert józan eszével — egy ezüst márka, azaz fél font ezüst nyolc uncia súlyban. Egyedül a súly és a finomság adja meg ezt a belső értéket." (*Voltaire:* Système de Law.[59]) De az a kérdés: Mennyit ér egy uncia arany vagy ezüst? továbbra is éppúgy fennáll. Ha egy kasmirkelme a *Nagy Colbert* áruházban a *tiszta gyapjú* gyári védjeggyel van ellátva, ez a védjegy még nem mondja meg a kasmirkelme értékét. Még meg kell tudni, hogy a gyapjú mennyit ér. „I. Fülöp francia király" — mondja Proudhon úr — „belekevert Nagy Károly tours-i livre-jébe[60] egyharmadrész ötvözetet, azt képzelve, hogy mivel egyedül neki van pénzverési monopóliuma, ő is megteheti azt, amit minden, valamely termék monopóliumával rendelkező kereskedő megtesz. Mi volt valójában ez a pénzhamisítás, amelyet Fülöpnek és utódainak annyira szemére vetettek? Egy a kereskedelmi gyakorlat szempontjából nagyon helytálló, de a közgazdasági tudomány szempontjából nagyon hibás okoskodás, az ugyanis, hogy mivel az értéket a kínálat és kereslet szabályozza, ezért akár mesterségesen létrehozott ritkasággal, akár a gyártás monopolizálásával növelni lehet a dolgok értékelését és ezáltal értékét is, s hogy ez éppúgy érvényes az aranyra és az ezüstre, mint a gabonára, borra, olajra, dohányra. De alighogy Fülöp csalását észrevették, pénze máris valódi értékére csökkent, és ő elveszítette azt, amit alattvalóin

nyerni vélt. Ugyanez volt a sorsa minden későbbi hasonló kísérletnek." [I. köt. 70—71. old.]

Mindenekelőtt már számtalanszor bebizonyították, hogy ha az uralkodó a pénz meghamisításával próbálkozik, ő maga vallja kárát. Amit az első kibocsátásnál egyszer nyer, azt elveszíti mindannyiszor, amikor a meghamisított érmék — adók stb. alakjában — visszafolynak hozzá. De Fülöp és utódai többé-kevésbé tudtak védekezni ez ellen a veszteség ellen; mert mihelyt forgalomba bocsátották a meghamisított pénzt, sürgősen elrendelték a pénz általános átveretését a régi alapon.

Továbbá, ha I. Fülöp valóban úgy okoskodott volna, mint Proudhon úr, akkor „kereskedelmi szempontból" nem jól okoskodott volna. Sem I. Fülöp, sem Proudhon úr nem tesznek kereskedelmi érzékről tanúságot, ha azt képzelik, hogy az arany értéke, vagy bármely más árué, megváltoztatható azon egyetlen okból, hogy értékét a kínálat és kereslet viszonya meghatározza.

Ha Fülöp király elrendelte volna, hogy egy véka búzát ezentúl két véka búzának nevezzenek, csaló lett volna; minden járadékból élő embert, mindenkit, akinek száz véka búza járt, becsapott volna; ő lett volna az oka annak, hogy mindezek az emberek száz véka búza helyett csak ötvenet kaptak volna. Feltéve, hogy a király száz véka búzával tartozik, csak ötvenet kellett volna visszafizetnie. De a kereskedelemben a száz véka sohasem ért volna többet, mint azelőtt az ötven. Azzal hogy a nevet megváltoztatjuk, nem változtatjuk meg magát a dolgot. A puszta névváltoztatással sem a kínált, sem a keresett búzamennyiség nem csökken és nem emelkedik. Minthogy a név ilyen megváltoztatása ellenére a kínálat és kereslet viszonya ugyanaz maradna, a gabona ára semmiféle valóságos változást nem szenvedne. Amikor a dolgok kínálatáról és keresletéről beszélnek, nem a dolgok nevének kínálatáról és keresletéről beszélnek. I. Fülöp nem csinált aranyat vagy ezüstöt, ahogy Proudhon úr mondja; ő az érmék nevét csinálta. Ha francia kasmirkelméiteket ázsiaiaknak fogjátok feltüntetni, lehetséges, hogy egy vagy két vevőt meg fogtok téveszteni, de mihelyt a csalás kiderül, a ti állítólagos ázsiai kasmirkelmétek ára lezuhan a franciának az árára. I. Fülöp király, azzal hogy az aranynak és az ezüstnek hamis címkét adott, csak addig vezethette félre az embereket, amíg rá nem jöttek a csalásra. Mint minden más szatócs, ő is az áru hamis minősítésével csapta be vevőit: ez azonban soká nem tarthatott. Előbb-utóbb éreznie kellett a kereskedelem törvényeinek kérlelhetetlenségét. Ezt akarta Proudhon úr bebizonyítani? Nem. Szerinte a pénz az uralkodótól és nem a kereskedelemtől kapja értékét. És a valóságban mit bizonyított be? Hogy a keres-

kedelem uralkodóbb, mint az uralkodó. Ám rendelje el az uralkodó, hogy egy márka ezentúl két márka legyen, a kereskedelem állandóan meg fogja mondani, hogy ez a két márka csak annyit ér, mint korábban egy.

Mindezzel azonban a munkamennyiség által meghatározott érték kérdése egy lépéssel sem jutott előbbre. Még mindig eldöntetlen, hogy ennek a két, most újra a régebbi egy márkává lett márkának értékét a termelési költségek avagy a kínálat és kereslet törvénye határozzák-e meg?

Proudhon úr folytatja: „Figyelembe kell vennünk még azt is, hogy, ha a királynak hatalmában lett volna a pénz meghamisítása helyett megkétszerezni a pénz tömegét, az arany és az ezüst csereértéke azonnal a felére esett volna — ugyancsak az arányosság és az egyensúly alapján." [I. köt. 71. old.]

Ha ez a nézet, amelyben Proudhon úr megegyezik a többi közgazdásszal, helyes, akkor ez ezeknek a közgazdászoknak a kínálatról és keresletről szóló tanítása mellett szól és semmi esetre sem Proudhon úr arányossági elmélete mellett. Mert bármekkora lett volna is az a munkamennyiség, amely az aranynak és az ezüstnek kétszeresére növekedett tömegében benne foglaltatik, értékük a felére csökkent volna, ha a kereslet ugyanaz marad és a kínálat megkétszereződik. Avagy ezúttal az „*arányosság törvénye*" véletlenül egybeesik a kínálat és kereslet annyira megvetett törvényével? A proudhoni helyes arányosság valóban olyan rugalmas, annyi variációt, kombinációt és permutációt enged meg, hogy egyszer igazán egybeeshet a kínálat és kereslet viszonyával.

Azt állítani, hogy „minden áru csereképes, ha ténylegesen nem is, de legalább jog szerint", s ezt az állítást az arany és az ezüst szerepével indokolni, annyit jelent, mint e szerepet félreismerni. Arany és ezüst csak azért csereképesek jog szerint, mert ténylegesen azok; és azért azok ténylegesen, mert a termelés jelenlegi szervezetének szüksége van egy általános csereeszközre. A jog csak a tény hivatalos elismerése.

Láttuk, hogy a pénznek mint a konstituáltság állapotába átment érték alkalmazásának a példáját Proudhon úr csak azért választotta, hogy a kicserélhetőségről szóló egész tanítását becsempészhesse, azaz hogy igazolja, hogy minden, a termelési költségén felbecsült árunak el kell jutnia a pénz állapotába. Mindez szép és jó volna, de az a bökkenő, hogy éppen az arany és az ezüst mint pénz valamennyi áru közül az egyetlen, amelyet nem a termelési költségei határoznak meg; és ez olyannyira igaz, hogy a forgalomban papírral helyettesíthető. Ameddig a forgalom szükségletei és a kibocsátott pénz mennyisége között bizonyos arányt betartanak — akár papír, akár arany, platina vagy réz ez a pénz —, addig nem merülhet fel a

kérdés, hogy betartanak-e valamilyen arányt a pénz belső értéke (termelési költsége) és a pénz névértéke között. Kétségtelen, hogy a nemzetközi kereskedelemben a pénzt, mint minden más árut, a munkaidő határozza meg. De az is igaz, hogy a nemzetközi kereskedelemben az arany és az ezüst csak mint termék csereeszköz, nem pedig mint pénz, azaz elveszti a „szilárdságnak és hitelességnek", a „fejedelmi felszenteltségnek" azt a jellegét, amely Proudhon úr szerint specifikus jellegét alkotja. Ricardo ezt az igazságot olyan jól megértette, hogy bár egész rendszere a munkaidő által meghatározott értékre épül és bár kijelenti: „*Az aranynak és az ezüstnek*, mint minden más árunak, csak azon munkamennyiség arányában van értéke, amely termeléséhez és piacra viteléhez szükséges", mégis hozzáfűzi, hogy a *pénz* értékét nem az anyagában bennefoglalt munkaidő, hanem csupán a kínálat és kereslet törvénye határozza meg. „Jóllehet a papírpénznek nincs semmiféle belső értéke, mégis, ha mennyiségét korlátozzák, csereértéke ugyanakkora, mint a vele egyenlő címletű érme vagy érmékben felbecsült nemesfémrúd értéke. Éppen így ugyanennek az elvnek alapján, vagyis a pénz mennyiségének korlátozása által, egy lerontott értékű érme is foroghat olyan értékben, amellyel akkor rendelkezne, ha a törvény által előírt súlyú és finomságú volna, nem pedig a benne valóban foglalt fémmennyiség értékében. Ennek megfelelően a brit érmeügy történetében azt látjuk, hogy pénzünk sohasem értéktelenedett el ugyanabban az arányban, amelyben lerontották; ennek az az oka, hogy soha nem szaporították belső értéke csökkenésének arányában." (*Ricardo*, i.m. [206—207. old.; XVII. fej.])

J. B. Say a következőket jegyzi meg Ricardo e tételével kapcsolatban: „Ennek a példának, nézetem szerint, elegendőnek kellene lennie arra, hogy meggyőzze a szerzőt, hogy minden érték alapja nem az áru előállításához szükséges munkamennyiség, hanem az iránta érzett szükséglet, amelyet az áru ritkasága tart egyensúlyban."[61]

Így lesz a pénz, amely Ricardo számára már nem munkaidővel meghatározott érték, és amelyet J. B. Say éppen azért vesz példának, hogy Ricardót meggyőzze, hogy a többi érték éppoly kevéssé határozható meg a munkaidővel — így lesz az a pénz, amelyet, ismétlem, J. B. Say egy kizárólag a kínálat és kereslet által meghatározott érték példájának tekint, Proudhon úr számára a par excellence példa a . . . munkaidő által konstituált érték alkalmazására.

S hogy befejezzük: ha a pénz nem munkaidő által „konstituált érték", még annál is kevésbé lehet valamiféle közös vonása Proudhon úr helyes „arányosságával". Az arany és az ezüst azért cserélhetők ki mindig, mert az a különleges funkciójuk, hogy általános csereeszközként szolgálnak, és

semmi esetre sem azért, mert a gazdagság összességével arányos mennyiségben vannak meg; illetve jobban mondva azért arányosak mindig, mert valamennyi áru közül egyedül szolgálnak pénzként, általános csereeszközként, bármekkora a mennyiségük a gazdagság összességéhez képest. „A forgalomban levő pénz sohasem lehet olyan bőségben, hogy kelleténél több legyen belőle; mert ha csökkentitek az értékét, ugyanolyan arányban növelni fogjátok a mennyiségét, és értékének növelésével csökkenteni fogjátok a mennyiségét." (*Ricardo* [II. köt. 205. old.; XVII. fej.].)

„Micsoda bonyolult dolog ez a politikai gazdaságtan!" kiált fel Proudhon úr, [I. köt. 72. old.]

„Átkozott arany! kiált fel komikusan egy kommunista" (Proudhon úr szájával). „Éppen úgy azt is lehetne mondani: Átkozott búza! átkozott szőlőtő! átkozott juh! mert akárcsak az aranynak és az ezüstnek, *minden kereskedelmi értéknek* el kell jutnia a maga pontos és szigorú meghatározásához." [I. köt. 73. old.]

Az az eszme, hogy a juhot és a szőlőtőt el kell juttatni a pénz állapotába, nem újkeletű. Franciaországban XIV. Lajos századában merült fel. Ebben a korban, mikor a pénz kezdte mindenhatóságát érvényre juttatni, valamennyi más áru elértéktelenedéséről panaszkodtak, és sóvárogva várták azt a pillanatot, amikor „minden kereskedelmi érték" eljuthat a maga pontos és szigorú meghatározásához, vagyis a pénz állapotába. Íme mit találunk már Boisguillebert-nél, Franciaország egyik legrégibb közgazdászánál: „Akkor a pénz, hála a számtalan versenytárs — a valódi értéküket ismét visszanyert áruk — e fellépésének, újra természetes határai közé fog szorulni." (Economistes financiers du dix-huitième siècle, 422. old., Daire kiad.)

Láthatjuk: a burzsoázia első illúziói az utolsók is.

B) A munka többlete

„Politikai gazdaságtani művekben a következő képtelen feltevést olvassuk: *ha minden dolog ára megkétszereződnék* ... Mintha minden dolog ára nem a dolgok aránya volna, és mintha egy arányt, egy viszonyt, egy törvényt meg lehetne kétszerezni!" (*Proudhon*, I. köt. 81. old.)

A közgazdászok azért estek ebbe a tévedésbe, mert nem tudták alkalmazni az „arányosság törvényét" és a „konstituált értéket".

Sajnos, magának Proudhon úrnak a művében is, az I. kötet 110. oldalán, megtaláljuk azt a képtelen feltevést, hogy „ha a bér általánosságban emelkedne, minden dolog ára emelkedne". Továbbá, ha találkozunk is politikai gazdaságtani művekben a kérdéses mondattal, ugyanott megtaláljuk

ennek magyarázatát is. „Ha azt mondják, hogy minden áru ára emelkedik vagy esik, akkor egyvalamely árut mindig kizárnak: ez a kizárt áru rendszerint a pénz vagy a munka." (*Encyclopaedia Metropolitana or Universal Dictionary of Knowledge*, IV. köt., *Political Economy* című cikk, írta Senior, London 1836 [137. old.]. V. ö. e kifejezést illetően *J. St. Mill:* Essays on Some Unsettled Questions of Political Economy, London 1844 [71. old.], és *Tooke;* A History of Prices etc., London 1838 [I. köt. 118. skk. old.].)

Térjünk rá most a „konstituált értéknek" és más arányosságoknak — amelyeknek egyetlen hibájuk, hogy kevéssé arányosak — *második alkalmazására*, és nézzük meg, hogy Proudhon úr ebben szerencsésebb-e, mint a juh *pénzzé verésében.*

„A közgazdászok egyik általánosan elfogadott alaptétele szerint minden munkának többletet kell eredményeznie. Ez a tétel számomra egyetemes és abszolút igazság: ez folyománya az arányosság törvényének, amelyet az egész közgazdaságtudomány összefoglalásának lehet tekinteni. De bocsánatot kérek a közgazdászoktól, annak az elvnek, hogy *minden munkának többletet kell eredményeznie*, az ő elméletükben nincsen értelme és semmivel sem *bizonyítható.*" (*Proudhon* [I. köt. 73. old.].)

Proudhon úr annak bizonyítására, hogy minden munkának többletet kell eredményeznie, megszemélyesíti a társadalmat, *társadalomszemélyt* csinál belőle, olyan társadalmat, mely korántsem személyek társadalma, mivel külön törvényei vannak, amelyeknek semmi közük a személyekhez, akikből a társadalom összetevődik, s megvan a maga „saját esze", amely nem a közönséges ember józan esze, hanem olyan ész, amelyből hiányzik a közönséges józanság. Proudhon úr szemére veti a közgazdászoknak, hogy nem értették meg ennek a kollektív lénynek a személyiségét. Szívesen állítjuk szembe vele egy amerikai közgazdász következő kijelentését, amely a többi közgazdásznak éppen az ellenkezőjét veti szemére: „A társadalomnak nevezett erkölcsi *személyt* (*the moral entity*), grammatikai lényt (*the grammatical being*) olyan tulajdonságokkal ruházták fel, amelyek csak azoknak a képzeletében léteznek, akik a szóból dolgot csinálnak . . . Ez a politikai gazdaságtanban sok nehézségre és sajnálatos félreértésekre adott alkalmat." (*Th. Cooper:* Lectures on the Elements of Political Economy, Columbia 1826.)[62]

„A munka többletének ez az elve" — folytatja Proudhon úr — „az egyénekre vonatkoztatva csak azért igaz, mert a társadalomból fakad, mely így részesíti őket saját törvényei jótéteményében." [I. köt. 75. old.]

Vajon Proudhon úr csupán azt akarja ezzel mondani, hogy a társadalomban élő egyén termelése felülmúlja az elszigetelt egyén termelését? Talán

a társult egyének termelésének erről a többletéről akar beszélni, szemben a nem társult egyének termelésével? Ha így áll a dolog, akkor száz közgazdászt idézhetnénk neki, akik ezt az egyszerű igazságot kimondották mindama titokzatosság nélkül, amelybe Proudhon úr burkolódzik. Így pl. Sadler úr ezt mondja:

„A kombinált munka olyan eredményeket hoz létre, melyeket egyéni munkával sohasem lehetne elérni. Amilyen mértékben tehát az emberiség létszáma növekszik, olyan mértékben fogják az egyesült iparkodás termékei messze meghaladni azt a mennyiséget, amely a létszámnövekedés alapján végzett egyszerű összeadással kiszámítható ... A gépi mesterségekben, valamint a tudományos munka területén egy ember ma egy nap alatt többet képes elvégezni, mint egy elszigetelt egyén egész életében. Az a matematikai alaptétel, amely szerint az egész egyenlő a részek összegével, a mi tárgyunkra alkalmazva nem igaz többé. Ami a munkát, az emberi létnek ezt a nagy alappillérét (*the great pillar of human existence*) illeti, elmondhatjuk, hogy a felhalmozott erőfeszítések terméke messze meghaladja mindazt, amit az egyéni és különálló erőfeszítések valaha is képesek volnának termelni." (*T. Sadler:* The Law of Population, London 1830.)

Térjünk vissza Proudhon úrhoz. A munka többletének magyarázata szerinte a társadalomszemélyben keresendő. Ennek a személynek az életét olyan törvények szabályozzák, amelyek ellentétesek azokkal a törvényekkel, amelyek az embernek mint egyénnek tevékenységét meghatározzák; ezt ő „*tényekkel*" akarja bizonyítani.

„Egy új gazdasági eljárás felfedezése sohasem hozhat annyi hasznot a feltalálónak, mint amennyit a társadalomnak biztosít ... Észrevették, hogy a vasútvállalatok nem annyira a vállalkozók, mint inkább az állam számára a gazdagság forrásai ... Az áruszállítás átlagos ára fogatolt fuvarral tonnánként és kilométerenként raktártól raktárig 18 centime. Kiszámították, hogy ilyen ár esetén egy közönséges vasúti vállalkozás nem hozna 10% tiszta nyereséget, ami körülbelül megfelel egy fuvarozási vállalat nyereségének. De tegyük fel, hogy a vasúti szállítás gyorsasága a fogatolt fuvaréhoz úgy aránylik, mint 4:1, akkor, minthogy a társadalomban maga az idő is érték, a vasút a fogatolt fuvarral szemben egyenlő árak esetén 400% előnyt fog nyújtani. Ámde ez az óriási, a társadalom számára nagyon reális előny korántsem ugyanebben az arányban realizálódik a szállítmányozó javára, aki a társadalomnak 400%-os kedvezményt nyújt ugyan, de ő maga 10%-ot sem keres meg. Tételezzük fel valóban, hogy a dolgot még érzékelhetőbbé tegyük, hogy a vasút 25 centime-ban állapítja meg tarifáját, a fogatolt fuvar ellenben 18 marad, akkor a vasút valamennyi áruszállítását

azonnal el fogja veszíteni. Feladó és átvevő, mindenki vissza fog térni az ócska málháskocsihoz, s ha kell akár a szekérhez. A mozdonyokat faképnél hagyják, a 400%-os társadalmi előnyt a 35%-os magánveszteség miatt feláldozzák. Ennek az okát könnyű belátni: az az előny, amely a vasút gyorsaságának következménye, tisztán társadalmi, s az egyén csak igen kis arányban részesedik benne (ne felejtsük el, hogy e pillanatban csak az áruszállításról van szó), a veszteség ellenben közvetlenül és személyesen érinti a fogyasztót. Az a társadalmi nyereség, amely 400-zal egyenlő, az egyén számára, ha a társadalom például csak egymillió emberből áll, négy tízezredet jelent, *míg a fogyasztót érintő* 33%-os veszteség 33 milliós társadalmi deficitet tételezne fel." (*Proudhon* [I. köt. 75., 76. old.].)

Az még megjárja, hogy Proudhon úr a négyszeres sebességet az eredeti sebesség 400%-ával fejezi ki; de ha a sebesség százalékát a profit százalékával veti egybe és két olyan arányt akar egymáshoz viszonyítani, amelyek ugyan külön-külön százalékosan mérhetők, de egymással ennek ellenére összemérhetetlenek, akkor ez azt jelenti, hogy a százalékokat viszonyítja egymáshoz, mit sem törődve azzal, hogy mire is vonatkoznak.

A százalékok mindig százalékok maradnak. 10% és 400% összemérhetők, úgy viszonyulnak egymáshoz, mint 10 : 400. Ezért úgy következtet Proudhon úr, hogy 10%-os profit 40-szerte kevesebbet ér, mint egy négyszeres sebesség. A látszat megmentése kedvéért azt mondja, hogy a társadalom számára az idő érték (*time is money**). Ez a tévedés onnan származik, hogy homályosan emlékszik arra, hogy az érték és a munkaidő között fennáll valamilyen viszony, s mi sem sürgősebb számára, mint hogy a munkaidőt azonosítsa a szállítási idővel, azaz Proudhon úr azt a néhány mozdonyfűtőt, vonatkísérőt és társaikat, akiknek a munkaideje nem más, mint a szállítási idő, az egész társadalommal azonosítja. Ilymódon a sebesség egyszerre tőkévé válik, és ebben az esetben teljesen jogosan mondhatja: „A 400%-os nyereséget feláldozzák a 35%-os veszteség miatt." Miután ezt a különös tételt mint matematikus felállította, mint közgazdász megmagyarázza nekünk.

„Az a társadalmi nyereség, amely 400-zal egyenlő, az egyén számára, ha a társadalom például csak egymillió emberből áll, négy tízezredet jelent." Rendben van; de nem 400-ról van szó, hanem 400%-ról, és egy 400%-os nyereség az egyén számára 400%-ot jelent, sem többet, sem kevesebbet. Akármekkora is a tőke, az osztalékok mindig 400%-nak fognak megfelelni. Mit tesz Proudhon úr? A százalékot tőkének veszi, és mintha

* — *az idő pénz* — *Szerk.*

csak attól félne, hogy zavarossága még nem eléggé nyilvánvaló, nem eléggé „érzékelhető", így folytatja:

„A fogyasztót érintő 33%-os veszteség 33 milliós társadalmi deficitet tételezne fel." A fogyasztó 33%-os vesztesége 33%-os veszteség marad egymillió fogyasztó számára is. Hogyan mondhatja tehát Proudhon úr ily magabiztosan, hogy 33%-os veszteség esetén a társadalmi deficit 33 millióra rúgna, mikor sem a társadalmi tőkét, de még egyetlen egy érdekelt személy tőkéjét sem ismeri? Így hát Proudhon úr nem elégedett meg azzal, hogy összekeverte a *tőkét* és a *százalékokat;* hanem még önmagát is felülmúlja, azonosítván a vállalkozásba fektetett *tőkét* az érdekeltek *számával.*

„Tételezzünk fel valóban, hogy a dolgot még érzékelhetőbbé tegyük", egy meghatározott tőkét. Egy 400%-os társadalmi profit, egymillió részvevőre elosztva, akik közül mindegyik 1 frankkal van érdekelve, fejenként 4 frank nyereséget ad, és nem 0,0004 frankot, mint Proudhon úr állítja. Éppen úgy minden részvevő 33%-os vesztesége 330 000 frank társadalmi deficitet jelent és nem 33 milliót (100 : 33 = 1 000 000 : 330 000).

Proudhon úr figyelmét annyira leköti társadalomszemély-elmélete, hogy elfelejti a százzal való osztást elvégezni. A veszteség tehát 330 000 frank, viszont a fejenkénti 4 frankos profit a társadalom számára 4 millió frank profit. Így a társadalomnak 3 670 000 frank tiszta profitja marad. Ez a pontos számítás annak, amit Proudhon úr bizonyítani akart, éppen az ellenkezőjét bizonyítja, azt, hogy a társadalom nyeresége és vesztesége korántsem áll fordított arányban az egyének nyereségével és veszteségével.

Miután ezeket az egyszerű, merőben számítási hibákat kijavítottuk, nézzük meg kissé, milyen következményekhez kellene eljutnunk, ha — számítási hibák nélkül — el akarnánk fogadni, hogy a vasútnál fennáll a sebességnek és a tőkének az a viszonya, melyet Proudhon úr tulajdonít neki. Tegyük fel, hogy egy négyszer gyorsabb szállítás négyszer annyiba kerül, akkor ez a szállítás nem hozna kevesebb profitot, mint a négyszerte lassúbb és negyedannyi költségbe kerülő fogatolt fuvar. Ha tehát a fogatolt fuvar 18 centime-ba kerül, akkor a vasút 72 centime-ot kérhetne. „Matematikai pontossággal" ez volna Proudhon úr feltevéseinek következménye — persze megintcsak számítási hibái nélkül. De íme, Proudhon úr egészen váratlanul azt mondja nekünk, hogy ha a vasút 72 centime helyett akár csak 25-öt is kérne, azonnal elvesztené valamennyi áruszállítmányát. Kétségtelen, vissza kell térni az ócska málháskocsihoz vagy éppen a szekérhez. Ha azonban szabad Proudhon úrnak tanácsot adnunk, akkor csupán arra szeretnők figyelmeztetni, hogy a „*Programme de l'association progressive*"-ban ne felejtsen el százzal osztani. De sajnos, aligha remélhetjük,

hogy tanácsunk meghallgatásra talál, mert Proudhon úr annyira el van ragadtatva az ő „progresszív társulásának" megfelelő „progresszív" számítási módtól, hogy hatalmas pátosszal így kiált fel: „Már a II. fejezetben, az érték antinómiájának megoldása által kimutattam, hogy minden hasznos felfedezés összehasonlíthatatlanul kisebb előnyt biztosít a feltaláló számára — bármit is csinál —, mint a társadalom számára; ennek bebizonyítását *teljes matematikai pontossággal* végeztem el!"

Térjünk vissza a társadalomszemély fikciójához, amelynek semmi más célja nem volt, mint hogy bebizonyítsa a következő egyszerű igazságot: egy új találmány, amely ugyanolyan munkamennyiséggel nagyobb mennyiségű áru termelését teszi lehetővé, csökkenti a termék kereskedelmi értékét. A társadalom tehát profitra tesz szert, de nem azzal, hogy több csereértékre tesz szert, hanem azzal, hogy több árura tesz szert ugyanazért az értékért. Ami a feltalálót illeti, az ő profitja a konkurrencia hatására fokozatosan a profitok általános színvonalára süllyed. Bebizonyította-e Proudhon úr, mint ahogy akarta, ezt a tételt? Nem. Ez azonban nem gátolja meg abban, hogy szemére ne vesse a közgazdászoknak, hogy elmulasztották ennek kimutatását. Hogy bebizonyítsuk neki ennek az ellenkezőjét, csupán Ricardót és Lauderdale-t idézzük; Ricardót, annak az iskolának a fejét, amely az értéket a munkaidő által határozza meg, Lauderdale-t, egyik legszenvedélyesebb védelmezőjét a kínálat és kereslet által való értékmeghatározásnak. Mindketten kifejtették ugyanezt a tételt.

„A termelés állandóan fokozódó megkönnyítésével állandóan csökkentjük egyes korábban termelt javak értékét, jóllehet ugyanezzel az eszközzel nemcsak a nemzeti vagyont növeljük, hanem a jövőbeli termelési képességünket is . . . Mihelyt gépek segítségével, illetve természettudományi ismereteink révén a természeti erőket olyan munka elvégzésére kényszerítjük, amelyet eddig az ember végzett, ennek megfelelően esni fog e munka csereértéke. Ha tíz ember forgatott egy gabonamalmot, és felfedezik, hogy a szél vagy a víz segítségével e tíz ember munkáját meg lehet takarítani, akkor a lisztnek, amely részben a malom által végzett munkának a terméke, értéke azonnal csökkenni fog a megtakarított munka mennyiségének arányában; a társadalom pedig gazdagabbá válik ama javakkal, melyeket e tíz ember munkája termelni képes, mivel az eltartásukra szánt alap a legkisebb mértékben sem csökkent." (*Ricardo* [II. köt. 59. old.; XX. fej.].)

Lauderdale pedig a következőket mondja:

„Minden esetben, amikor tőkét profit termelésére alkalmaznak, ez a profit mindig vagy abból ered, hogy a tőke pótolja a munkának egy olyan részét, amelyet máskülönben emberkézzel kellene elvégezni, vagy abból,

hogy elvégzi a munkának egy olyan részét, amely meghaladja az ember személyes teljesítőképességét. Az a kis profit, amelyre a gépi berendezés tulajdonosai általában szert tesznek annak a munkának béréhez hasonlítva, amelyet a gép pótol, talán kétséget támaszt e nézet helyessége felől. Egyes tűzoltófecskendők pl. több vizet mernek ki egy szénbányából egy nap alatt, mint amennyit háromszáz ember a vállán ki tudna hordani, még vödörlánc segítségével is; és a tűzoltófecskendő kétségtelenül sokkal kisebb költséggel végzi el munkájukat [...] Ez az eset valójában minden gépi berendezéssel. Az előzőleg emberkézzel végzett munkát a gépeknek olcsóbban kell elvégezniök, mint ahogy azt emberkéz tehetné ... Ha ilyen előjogot adnak egy gép feltalálójának, amely egy ember munkájával elvégzi a korábban négy embert igénybevevő munkamennyiséget; akkor, minthogy a kizárólagos előjog birtoklása minden konkurrenciát megakadályoz, kivéve azt, amely a négy munkás munkájából fakad, ezért világos, hogy mindaddig, amíg a szabadalom tart, e munkások bére lesz a szabadalmas által felszámítható ár mértéke; azaz, hogy biztosítsa magának a foglalkoztatottságot, valamivel kevesebbet fog felszámítani, mint a gépe által pótolt munkának a bére. Mihelyt azonban a szabadalom lejár, más, ugyanolyan természetű gépeket fognak beállítani a konkurrenciába; s akkor az általa felszámítható árat ugyanazon elv szerint kell szabályozni, mint minden mást, a gépek bőségétől függően [...] Az... alkalmazott tőke profitját, jóllehet az munka pótlásából fakad, nem az általa pótolt munkának az értéke szabályozza, hanem, mint minden más esetben, a tőketulajdonosok közötti konkurrencia; s aszerint nagy vagy kicsi, hogy mekkora a feladat elvégzésére kínálkozó tőke mennyisége és az iránta való kereslet." [119., 123., 124., 125., 134. old.; III. fej.]

Végeredményben tehát, ha a profit nagyobb, mint más iparokban, lesznek tőkék, amelyek az új iparra vetik magukat mindaddig, amíg a nyereség aránya le nem száll az általános színvonalra.

Láttuk az imént, hogy a vasút példája nemigen volt alkalmas arra, hogy némi fényt derítsen a társadalomszemély fikciójára. Mindazonáltal Proudhon úr nagy bátran így folytatja: „Ezeknek a pontoknak a tisztázása után mi sem könnyebb, mint megmagyarázni, hogy miért kell a munkának minden termelő számára többletet eredményeznie." [I. köt. 77. old.]

Ami most következik, az a klasszikus ókor körébe tartozik. Költői elbeszélés ez, melynek célja, hogy az olvasót felüdítse ama fáradalmak után, amelyeket neki a megelőző matematikai bizonyítások pontossága kétségtelenül okozott. Proudhon úr társadalomszemélyének a *Prométheusz* nevet adja és magasztos tetteit a következő szavakkal dicsőíti:

„Kezdetben Prométheusz a természet öléből egy örömmel teljes tétlen életre ébred stb. stb. Prométheusz munkához lát, és az első naptól, a második teremtés első napjától kezdve Prométheusz terméke, azaz vagyona, jóléte, tízzel egyenlő. A második napon Prométheusz megosztja munkáját, és terméke százzal lesz egyenlő. A harmadik és minden egyes következő napon Prométheusz gépeket talál fel, a testekben új hasznos tulajdonságokat, a természetben új erőket fedez fel ... Iparkodásának minden egyes lépésével emelkedik termékeinek száma, ami boldogságának fokozódását hirdeti neki. És mivel végül is számára a fogyasztás termelést jelent, világos, hogy a fogyasztás minden napja, mert csak a megelőző nap termékét viszi el, terméktöbbletet hagy a következő napra." [I. köt. 77—78. old.]

Proudhon úrnak ez a Prométheusza furcsa figura, aki éppoly gyenge a logikában, mint a politikai gazdaságtanban. Amíg csak arra oktat minket, hogy a munkamegosztás, a gépek alkalmazása, a természet erőinek és a tudomány hatalmának kiaknázása megsokszorozza az emberek termelőerejét és többletet nyújt ahhoz képest, amit az elszigetelt munka termel, addig ennek az új Prométheusznak csak az a balszerencséje, hogy túl későn jött. De mihelyt Prométheusz termelésről és fogyasztásról kezd beszélni, valóban nevetségessé válik. Fogyasztani annyit jelent számára, mint termelni; a következő napon azt fogyasztja, amit az előző napon termelt; ilyen módon egy nappal mindig előnyben van; ez az egynapi előny az ő „munka-többlete". Ha azonban a következő napon elfogyasztja azt, amit az előző napon termelt, akkor nyilván az első napon, amelynek nem volt előző napja, két napra valót kellett dolgoznia, hogy azután egynapi előnye legyen. Hogyan érte el Prométheusz az első napon ezt a többletet, holott akkor még sem munkamegosztás nem volt, sem gépek, s a tűzön kívül még más természeti erőt sem ismertek? A kérdés tehát azzal, hogy „a második teremtés első napjáig" visszatolták, egy lépéssel sem haladt előre. A dolgok magyarázatának ez a módja egyidejűleg hajlik a görög és a héber felé: misztikus és ugyanakkor allegórikus, s tökéletesen feljogosítja Proudhon urat erre a kijelentésre: „Azt az elvet, hogy minden munkának többletet kell eredményeznie, elméletileg is, tényekkel is bebizonyítottam." [I. köt. 79. old.]

A tények: a hírhedt progresszív számítási mód; az elmélet: Prométheusz mítosza.

„De" — folytatja Proudhon úr — „ez az elv, mely olyan szilárd, mint egy mennyiségtani tétel, még korántsem valósult meg mindenki számára. Noha a kollektív iparkodás haladásával minden egyéni munkanap egyre

nagyobb és nagyobb termékre tesz szert, s noha ennek szükségszerű következményeképpen a dolgozónak ugyanazon bér esetén napról napra gazdagabbá kellene lennie, mégis vannak a társadalomban olyan rendek, amelyek hasznot húznak, és mások, amelyek tönkremennek." [I. köt. 79—80. old.]

1770-ben Nagy-Britannia Egyesült Királyságának népessége 15 millió, a termelő népesség 3 millió volt. A technikai termelőerők teljesítőképessége kb. további 12 milliónyi embernek felelt meg; tehát összesen 15 milliónyi volt a termelőerő. Eszerint a termelő teljesítőképesség úgy aránylott a népességhez, mint 1 : 1, és a technikai teljesítőképesség a kézi munka teljesítőképességéhez, mint 4 : 1.

1840-ben a népesség nem haladta meg a 30 milliót, a termelő népesség 6 millió volt, míg a technikai teljesítőképesség 650 millióra emelkedett, azaz úgy aránylott az egész népességhez, mint 21 : 1, és a kézi munka teljesítőképességéhez, mint 108 : 1.

Az angol társadalomban tehát a munkanap 70 év alatt 2700 százalékos termelékenységtöbbletet nyert, azaz 1840-ben huszonhétszer annyit termelt, mint 1770-ben. Proudhon úr szerint a kérdést a következőképpen kellene felvetnünk: Miért nem volt az angol munkás 1840-ben huszonhétszer gazdagabb, mint 1770-ben? Hogy ilyen kérdést felvessünk, természetesen fel kellene tételeznünk, hogy az angolok ezt a gazdagságot megtermelhették volna azok nélkül a történelmi feltételek nélkül, amelyek között termelték, mint például: magántőkefelhalmozás, modern munkamegosztás, gépi üzem, anarchikus konkurrencia, bérmunkarendszer, egyszóval mindaz, ami az osztályellentéten alapul. Márpedig éppen ezek voltak a termelőerők és a munka többlete kifejlődésének létfeltételei. Vagyis ahhoz, hogy a termelőerőknek ezt a fejlődését és a munkának ezt a többletét elérjék, szükséges volt, hogy legyenek osztályok, amelyek hasznot húznak és mások, amelyek tönkremennek.

Mi tehát végeredményben ez a Proudhon úr által feltámasztott Prométheusz? A társadalom, az osztályellentéten alapuló társadalmi viszonyok. Ezek a viszonyok nem egyén és egyén közötti viszonyok, hanem a munkás és a tőkés, a bérlő és a földtulajdonos közötti viszony stb. Töröljétek el ezeket a viszonyokat és az egész társadalmat megsemmisítettétek; a ti Prométheusztok akkor már csak kar és láb nélküli, azaz automatikus üzem nélküli és munkamegosztás nélküli fantóm, akinek végül is mindene hiányzik, amit eredetileg adtatok neki, hogy a munka e többletének elérésére képessé tegyétek.

Ha tehát az elméletben elegendő volna az, hogy a munka többletének képletét — mint Proudhon úr teszi — az egyenlőség értelmében inter-

pretáljuk, tekintet nélkül a jelenlegi termelési feltételekre, akkor a gyakorlatban elegendő lenne az, hogy minden jelenleg megszerzett vagyont a munkások között egyenlően felosszunk, anélkül, hogy bármit is változtatnánk a jelenlegi termelési feltételeken. Ez a felosztás persze nem biztosítana valami nagyfokú jólétet az egyes részesedőknek.

Proudhon úr azonban nem annyira pesszimista, mint gondolhatnánk. Minthogy szerinte mindent az arányosság dönt el, tehát okvetlenül a készen adott Prométheuszban, azaz a jelen társadalomban kell látnia kedvenc eszméje megvalósításának kezdetét.

„De ugyanakkor mindenütt a gazdagság növekedése, azaz *az értékek arányossága* az uralkodó törvény; és ha a közgazdászok a szociális párt panaszaival szemben a közvagyon fokozódó növekedésére és még a legszerencsétlenebb osztályok helyzetében is beállott javulásra hivatkoznak, akkor ezzel, anélkül, hogy sejtenék, olyan igazságot proklamálnak, amely saját elméletük elítélése." [I. köt. 80. old.]

Mi is valójában ez a kollektív gazdagság, ez a közvagyon? A burzsoázia gazdagsága, de nem minden egyes burzsoáé külön-külön. Nos jó; a közgazdászok csak azt mutatták ki, hogy a fennálló termelési viszonyok között hogyan fejlődött a burzsoázia gazdagsága és hogyan kell tovább növekednie. Ami a dolgozó osztályokat illeti, az még nagyon vitatott kérdés, hogy javult-e helyzetük az úgynevezett közgazdagság növekedése folytán. Amikor a közgazdászok optimizmusuknak az alátámasztására az angol pamutiparban foglalkoztatott munkások példájára hivatkoznak, akkor csak azt nézik, hogy milyen ezeknek a munkásoknak a helyzete a kereskedelem fellendülésének ritka pillanataiban. A fellendülés e pillanatai úgy viszonylanak a válság és a pangás időszakaihoz, mint 3 : 10, ez a „helyes arányosság" köztük. De az is lehet, hogy a közgazdászok, a javulásról szólva, azokról a munkásmilliókról akartak beszélni, akiknek Kelet-Indiában el kellett pusztulniok azért, hogy Angliában az ugyanazon iparban foglalkoztatott 1 $^1/_2$ millió munkásnak tíz évből három évre fellendülést biztosítsanak.

Ami a közgazdagság növekedésében való időleges részesedést illeti, az egészen más valami. Az időleges részesedés ténye magyarázatot talál a közgazdászok elméletében, és semmi esetre sem „elítélése" ennek az elméletnek, mint Proudhon úr mondja, hanem megerősítése. Ha volna valami elítélendő, az egészen biztosan Proudhon úr rendszere volna, aki a munkást, mint kimutattuk, a gazdagságok növekedése ellenére a bérminimumra korlátozná. Mert csakis a munkabérnek a minimumra való korlátozásával tudná alkalmazni az értékek helyes arányosságát, a

— munkaidő által — „konstituált értéket". Hiszen éppen azért, mert a munkabér a konkurrencia következtében hol a munkás megélhetéséhez szükséges létfenntartási eszközök ára fölött, hol alatta ingadozik, részesedhet a munkás, ha mégoly kis mértékben is, a kollektív gazdagság fejlődésében, de éppen úgy belepusztulhat a nyomorúságba. S ez a közgazdászok egész elmélete, akiknek e tekintetben nincsenek illúzióik.

E hosszas elkalandozások után, megtárgyalván a vasútnak, Prométheusznak és a „konstituált érték alapján" rekonstituálandó új társadalomnak a kérdését, Proudhon úr összeszedi magát; meghatottság tölti el és atyai hangon felkiált:

„*Kérve-kérem* a közgazdászokat, hogy egy pillanatra nézzenek lelkük mélyére, minden zavaró előítélettől mentesen és tekintet nélkül a hivatalokra, amelyeket betöltenek vagy elérni kívánnak, az érdekekre, amelyeket szolgálnak, a szavazatokra, amelyeket elnyerni szeretnének, a kitüntetésekre, amelyekben hiúságuk tetszeleg — tegyék fel a kérdést maguknak és feleljenek rá: vajon az az elv, hogy minden munkának egy többletet kell eredményeznie, mindmáig az előzményeknek és következményeknek azzal a láncolatával tárult-e fel előttük, ahogyan azt mi felfedtük." [I. köt. 80. old.]

MÁSODIK FEJEZET

A politikai gazdaságtan metafizikája

1. §. A módszer

Íme itt vagyunk Németország kellős közepében! Metafizikáról kell majd beszélnünk, miközben politikai gazdaságtanról beszélünk. És ebben is csak Proudhon úr „ellentmondásait" követjük nyomon. Az imént Proudhon úr még arra kényszerített bennünket, hogy angolul beszéljünk, hogy egy kevéssé magunk is angolokká váljunk. Most változik a szín. Proudhon úr átvisz bennünket drága hazánkba, és arra kényszerít, hogy akaratunk ellenére visszatérjünk német mivoltunkhoz.

Az angol az embereket kalapokká változtatja, a német viszont a kalapokat eszmékké. Az angol — Ricardo, a gazdag bankár és kitűnő közgazdász, a német — Hegel, a filozófia egyszerű tanára a berlini egyetemen.

XV. Lajosnak, aki az utolsó abszolút király volt és a francia királyság hanyatlását képviselte, volt egy udvari orvosa, aki viszont Franciaország első közgazdásza volt. Ez az orvos, ez a közgazdász képviselte a francia burzsoázia küszöbönálló és biztos diadalát. Quesnay doktor tette tudománnyá a politikai gazdaságtant; ő foglalta össze híres „*Gazdasági táblázatában*". A között az ezer és egy kommentár között, amelyek ehhez a táblázathoz megjelentek, ránk maradt egy, amely magától Quesnaytől való. Ez „a gazdasági táblázat elemzése", amelyhez „hét *fontos észrevétel*" csatlakozik.[63]

Proudhon úr egy második Quesnay doktor. Ő a politikai gazdaságtan metafizikájának Quesnayje.

Mármost Hegel szerint a metafizika, az egész filozófia, összefoglalható a módszerben. Arra kell tehát törekednünk, hogy megvilágítsuk Proudhon úr módszerét, amely legalább olyan homályos, mint a *Gazdasági táblázat*. Ezért hét többé-kevésbé fontos észrevételt fogunk tenni. Ha Proudhon doktor észrevételeinkkel nincs megelégedve, ám játssza Baudeau abbé szerepét[64] és adja meg ő maga a „gazdasági-metafizikai módszer magyarázatát".

Első észrevétel

„*Nem időrend szerinti*, hanem az *eszmék egymásutánja szerinti történelmet* adunk. A gazdasági *fázisok* vagy *kategóriák manifesztációikban* hol egyidejűleg, hol fordított sorrendben lépnek fel... A gazdasági elméleteknek szintúgy megvan a maguk *logikai egymásutánja* és a maguk *sériája az értelemben:* hízelgünk magunknak azzal, hogy ezt a rendet mi fedeztük fel." (*Proudhon*, I. köt. 146. old.)

Proudhon úr minden bizonnyal meg akarta ijeszteni a franciákat azzal, hogy majdnem-hegeli frázisokat vágott a fejükhöz. Két emberrel van tehát dolgunk: először Proudhon úrral, azután pedig Hegellel. Mivel tűnik ki Proudhon úr a többi közgazdász közül? És milyen szerepet játszik Proudhon úr politikai gazdaságtanában Hegel?

A közgazdászok a polgári termelési viszonyokat, a munkamegosztást, a hitelt, a pénzt stb., állandó, megváltoztathatatlan, örök kategóriáknak tüntetik fel. Proudhon úr, aki ezeket a kategóriákat készen találja, meg akarja nekünk magyarázni e kategóriák, elvek, törvények, eszmék, gondolatok kialakulásának, keletkezésének aktusát.

A közgazdászok megmagyarázzák nekünk, hogyan termelnek az emberek ezek között az adott viszonyok között; amit azonban nem magyaráznak meg, az az, hogyan termelődnek ki maguk ezek a viszonyok, vagyis nem magyarázzák meg azt a történelmi mozgást, amely ezeket a viszonyokat létrehozza. Proudhon úrnak, aki e viszonyokat elveknek, kategóriáknak, elvont gondolatoknak tekinti, csak bizonyos *rendbe* kell hoznia ezeket a gondolatokat, amelyek már ábécében megtalálhatók minden politikai gazdaságtani értekezés végén. A közgazdászok anyaga — az emberek tevékeny és mozgalmas élete; Proudhon úr anyaga — a közgazdászok dogmái. Mihelyt azonban nem követjük nyomon a termelési viszonyok történelmi mozgását, amelyeknek a kategóriák csak elméleti kifejezései, mihelyt ezekben a kategóriákban csupán eszméket, önmaguktól keletkezett, a valóságos viszonyoktól független gondolatokat látunk, kénytelenek vagyunk e gondolatok eredetét a tiszta ész mozgásában keresni. Hogyan hozza létre a tiszta, örök, személytelen ész e gondolatokat? Hogyan jár el, hogy ezeket kitermelje?

Ha olyan rettenthetetlenek volnánk a hegelizmus dolgaiban, mint Proudhon úr, akkor azt mondanók: a tiszta ész önmagában megkülönbözteti magát önmagától. Mit jelent ez? Minthogy a személytelen észnek önmagán kívül sem talaja nincs, amelyen megállhatna [se poser], sem tárgya, amellyel szembeállíthatná magát [s'opposer], sem alanya, mellyel össze-

állhatna [composer], arra kényszerül, hogy bukfencet vessen, és önmagát állítsa, szembeállítsa és önmagával összeállítsa — s megkapjuk a pozíciót, oppozíciót, kompozíciót, vagy, görögül szólva, a tézist, antitézist és szintézist. Azok számára, akik a hegeli nyelvet nem ismerik, közöljük a bűvös formulát: állítás, tagadás, a tagadás tagadása. Ez már beszéd! Nem héber ugyan — Proudhon úr engedelmével —, de ennek az oly tiszta, az egyéntől elválasztott észnek a nyelvezete. A közönséges egyén és annak közönséges beszéd- és gondolkodásmódja helyett nem áll más a rendelkezésünkre, csupán ez a közönséges mód, a maga teljes tisztaságában, az egyén nélkül.

Csodálkozhatunk-e azon, hogy végső absztrakcióban — mert absztrakcióról és nem elemzésről van szó — minden dolog logikai kategóriaként jelentkezik? Csodálkozhatunk-e azon, hogy ha egymás után mindent elhagyunk, ami egy ház egyéniségét alkotja, ha elvonatkoztatunk az építőanyagoktól, amelyekből áll, a formától, amely megkülönbözteti, már csak egy test van előttünk, — hogy ha ennek a testnek körvonalaitól elvonatkoztatunk, hamarosan csak a térrel van dolgunk, — hogy ha végül ennek a térnek a kiterjedéseitől elvonatkoztatunk, végezetül nem marad más, mint a tiszta mennyiség, a mennyiség logikai kategóriája? Ha ilymódon minden alanytól elvonatkoztatunk minden úgynevezett járulékot, élőt és élettelent, embereket és dolgokat, joggal mondhatjuk, hogy végső absztrakcióban elérkezünk oda, hogy csupán a logikai kategóriák maradnak meg szubsztanciaként. Ilymódon a metafizikusoknak, akik azt képzelik, hogy amikor ilyen absztrakciókat hajtanak végre, akkor elemeznek, és akik mennél inkább elszakadnak a tárgyaktól, annál inkább azt képzelik, hogy egészen a behatolásig közeledtek hozzájuk, — ezeknek a metafizikusoknak a maguk szempontjából joguk van azt mondani, hogy ennek a világnak a dolgai csupán hímzések a logikai kategóriák kanavászán. S ez különbözteti meg a filozófust a kereszténytől. A keresztény csak egyetlen logikaellenes testtéválást ismer: a *Logoszét;* a filozófus soha nem ér végére a testtéválásoknak. Ki csodálkozhat azon, hogy mindaz, ami létezik, mindaz, ami a földön és a vízben él, absztrakció útján logikai kategóriára vezethető vissza, hogy ilyen módon az egész valóságos világ belefullasztható az absztrakciók világába, a logikai kategóriák világába?

Mindaz, ami létezik, mindaz, ami a földön és a vízben él, csupán valamilyen mozgás révén létezik és él. Így a történelem mozgása hozza létre a társadalmi viszonyokat, az ipar mozgása adja nekünk az ipari termékeket stb.

Mint ahogy absztrakció útján minden dolgot logikai kategóriává változtattunk, ugyanúgy csak el kell vonatkoztatnunk a különböző mozgások minden megkülönböztető jellegzetességétől, hogy eljussunk az absztrakt

állapotban levő mozgáshoz, a tisztán formai mozgáshoz, a mozgás tisztán logikai formulájához. Ha a logikai kategóriákban megtaláltuk minden dolog szubsztanciáját, akkor azt képzeljük, hogy a mozgás logikai formulájában megtaláljuk az *abszolút módszert*, amely nemcsak megmagyaráz minden dolgot, hanem még a dolgok mozgását is magában foglalja.

Ez az az abszolút módszer, amelyről Hegel a következőket mondja: „A módszer az abszolút, az egyetlen, a legfelsőbb, végtelen erő, amelynek semmiféle dolog nem állhat ellent. Ez az észnek az a törekvése, hogy önmagát minden dologban újra megtalálja, újra felismerje." (Logika, III. köt.[65]) Ha minden dolgot egy logikai kategóriára és minden mozgást, minden termelési aktust a módszerre redukálunk, ebből természetszerűen következik, hogy a termékek és a termelés, a tárgyak és a mozgás minden összessége egy alkalmazott metafizikára redukálódik. Amit Hegel cselekedett a vallás, a jog stb. területén, azt igyekszik Proudhon úr a politikai gazdaságtan területén megcselekedni.

Mi tehát ez az abszolút módszer? A mozgás absztrakciója. Mi a mozgás absztrakciója? Az absztrakt állapotban levő mozgás. Mi az absztrakt állapotban levő mozgás? A mozgás tisztán logikai formulája, vagyis a tiszta ész mozgása. Miben áll a tiszta ész mozgása? Abban, hogy önmagát állítja, önmagát önmagával szembeállítja és önmagát önmagával összeállítja, hogy önmagát mint tézist, antitézist és szintézist megformulázza, vagy más szóval, hogy önmagát állítja, önmagát tagadja és a maga tagadását tagadja.

S az ész hogyan viszi véghez azt, hogy önmagát meghatározott kategóriaként állítja, tételezi? Ez már az észnek és az ő apologétáinak a dolga.

De ha már odáig jutott, hogy önmagát tézisként tételezze, ez a tézis, ez a gondolat, önmagát önmagával szembeállítva, két ellentmondó gondolattá hasad szét — pozitívvá és negatívvá, igenné és nemmé. Ennek a két antagonisztikus, az antitézisben foglalt elemnek a harca alkotja a dialektikus mozgást. Az igen nemmé, a nem igenné válik, az igen egyidejűleg igenné és nemmé, a nem egyidejűleg nemmé és igenné válik, s ilymódon az ellentétek egyensúlyozzák egymást, semlegesítik egymást és megszüntetik egymást. E két ellentmondó gondolat összeolvadása új gondolatot alkot, amely azoknak szintézise. Ez az új gondolat ismét két ellentmondó gondolattá hasad, amelyek maguk is új szintézisben olvadnak össze. Ebből a vajúdásból egy gondolatcsoport születik. Ez a gondolatcsoport ugyanolyan dialektikus mozgást végez, mint egy egyszerű kategória, antitézise pedig egy ellentmondó csoport. E két gondolatcsoportból új gondolatcsoport születik: a kettő szintézise.

Ahogy az egyszerű kategóriák dialektikus mozgásából megszületik a csoport, úgy születik meg a csoportok dialektikus mozgásából a széria és a szériák dialektikus mozgásából az egész rendszer.

Alkalmazzuk ezt a módszert a politikai gazdaságtan kategóriáira, és megkapjuk a politikai gazdaságtan logikáját és metafizikáját, vagy más szavakkal, a mindenki által ismert gazdaságtani kategóriákat lefordítottuk egy kevéssé ismert nyelvre, amelyben úgy festenek, mintha vadonatújonnan pattantak volna ki egy tiszta ésszel teli fejből; olyannyira erős az a látszat, hogy ezek a kategóriák egymást nemzik, egymáshoz láncolódnak és egybefűződnek pusztán a dialektikus mozgás működése révén. Ám az olvasó azért ne ijedjen meg ettől a kategóriáknak, csoportoknak, szériáknak és rendszereknek egész állványzatával ellátott metafizikától. Bármily keserves munkával igyekezett is Proudhon úr az *ellentmondások e rendszerének* magaslatára felkapaszkodni, sohasem jutott túl az egyszerű tézis és antitézis első két lépcsőfokán; ezekre is csak két ízben lépett fel, s még e kettő közül is az egyikben hanyatt esett.

Eddig csak Hegel dialektikáját fejtegettük. Később látni fogjuk, hogyan sikerült Proudhon úrnak ezt a legszánalmasabb méretekre összezsugorítani. Hegel szerint tehát mindaz, ami megtörtént és még történik, pontosan ugyanaz, mint ami az ő saját gondolkodásában történik. A történelemfilozófia tehát nem egyéb, mint a filozófia történelme, az ő saját filozófiájának történelme. Nincs többé „időrend szerinti történelem", hanem csak az „eszmék egymásutánja az értelemben". Hegel azt hiszi, hogy konstruálja a világot a gondolat mozgása révén, holott csak rendszeresen rekonstruálja és az abszolút módszer szerint besorolja azokat a gondolatokat, amelyek mindenkinek a fejében megvannak.

Második észrevétel

A közgazdasági kategóriák csak a társadalmi termelési viszonyok elméleti kifejezései, absztrakciói. Proudhon úr, mint igazi filozófushoz illik, a fonákjáról nézi a dolgokat, és a valóságos viszonyokban csupán azoknak az elveknek, azoknak a kategóriáknak a testtéválását látja, amelyek, mint ismét Proudhon úr, a filozófus mondja, „az emberiség személytelen eszének" mélyén szunnyadtak.

Proudhon úr, a közgazdász, nagyon jól megértette, hogy az emberek posztót, vásznat, selymeket meghatározott termelési viszonyok között készítenek. Amit azonban nem értett meg, az az, hogy ezek a meghatározott társadalmi viszonyok éppúgy az emberek termékei, mint a vászon, a len

stb. A társadalmi viszonyok szorosan összefüggnek a termelőerőkkel. Új termelőerők megszerzésével az emberek megváltoztatják termelési módjukat, és a termelési módnak, létfenntartásuk módjának megváltoztatásával megváltoztatják valamennyi társadalmi viszonyukat. A kézimalom a hűbérurak társadalmát, a gőzmalom az ipari tőkések társadalmát eredményezi.

Ugyanazok az emberek, akik a társadalmi viszonyokat anyagi termelési tevékenységüknek megfelelően létrehozzák, termelik társadalmi viszonyaiknak megfelelően az elveket, az eszméket, a kategóriákat is.

Így ezek az eszmék, ezek a kategóriák éppoly kevéssé örökök, mint azok a viszonyok, amelyeket kifejeznek. Ezek *történelmi és átmeneti termékek*.

A termelőerőkben a növekedésnek, a társadalmi viszonyokban a rombolásnak, az eszmékben az alakulásnak állandó mozgása megy végbe; mozdulatlan csak a mozgás absztrakciója — *mors immortalis**.

Harmadik észrevétel

Minden társadalom termelési viszonyai egy egészet alkotnak. Proudhon úr a gazdasági viszonyokat megannyi társadalmi fázisnak tekinti, amelyek egymást nemzik, egymásból következnek, mint a tézisből az antitézis, és a maguk logikus egymásutánjában az emberiség személytelen eszét valósítják meg.

Ennek a módszernek egyetlen hátránya az, hogy Proudhon úr, mihelyt e fázisok egyikét külön akarja vizsgálni, nem tudja azt megmagyarázni anélkül, hogy ne hivatkozzék valamennyi többi társadalmi viszonyra, noha ezeket a maga dialektikus mozgása segítségével még meg sem szülte. Amikor azután Proudhon úr a tiszta ész révén áttér a többi fázis világra hozatalára, úgy tesz, mintha újszülöttekkel volna dolga, s elfelejti, hogy azok egyidősek az első fázissal.

Ilymódon ahhoz, hogy eljusson az érték konstituálásához, ami szerinte minden közgazdasági fejlődés alapja, nem nélkülözhette a munkamegosztást, a konkurrenciát stb. Holott Proudhon úr *szériájában, értelmében, a logikai egymásutánban* ezek a viszonyok még meg sem voltak.

Azáltal, hogy a politikai gazdaságtan kategóriáival egy ideológiai rendszer épületét konstruáljuk, kificamítjuk a társadalmi rendszer tagjait. A társadalom különböző tagjait megannyi különálló társadalommá változtatjuk, amelyek egymást követően lépnek fel. Valóban, hogyan is magyarázhatná meg a mozgásnak, az egymásutánnak, az időnek a puszta logikai formulája a társadalmi testet, amelyben minden viszony egyidejűleg létezik és egymásra támaszkodik?

* — *a halhatatlan halál*[66] — *Szerk.*

Negyedik észrevétel

Lássuk mármost, milyen módosításoknak veti alá Proudhon úr a hegeli dialektikát, amikor a politikai gazdaságtanra alkalmazza.

Szerinte, Proudhon úr szerint minden közgazdasági kategóriának két oldala van: egy jó és egy rossz oldala. A kategóriákat úgy ítéli meg, mint a kispolgár a történelem nagy embereit: *Napóleon* nagy ember; sok jót tett, de sok rosszat is.

A *jó oldal* és a *rossz oldal*, az *előny* és a *hátrány* együttvéve alkotják Proudhon úr számára minden közgazdasági kategóriában az *ellentmondást*.

A megoldandó probléma: megőrizni a jó oldalt és kiküszöbölni a rosszat.

A *rabszolgaság* éppen olyan közgazdasági kategória, mint bármely másik. Tehát ennek is megvan a két oldala. Hagyjuk most a rossz oldalát, és beszéljünk a rabszolgaság szép oldaláról. Persze, itt csak a közvetlen rabszolgaságról van szó, a négerek rabszolgaságáról Szurinamban, Brazíliában, Észak-Amerika déli államaiban.

A közvetlen rabszolgaság a burzsoá iparnak éppen olyan sarkpontja, akárcsak a gépek, a hitel stb. Rabszolgaság nélkül nincs gyapot; gyapot nélkül nincs modern ipar. Csak a rabszolgaság tette értékessé a gyarmatokat; a gyarmatok teremtették meg a világkereskedelmet, s a világkereskedelem a feltétele a nagyiparnak. A rabszolgaság tehát szerfelett fontos közgazdasági kategória.

A rabszolgaság nélkül Észak-Amerika, a leghaladottabb ország, patriarchális országgá alakulna át. Töröljétek le Észak-Amerikát a világ térképéről, és az eredmény az anarchia lesz, a kereskedelem és a modern civilizáció teljes hanyatlása. Tüntessétek el a rabszolgaságot, és letörlitek Amerikát a népek térképéről.*

A rabszolgaság tehát, minthogy közgazdasági kategória, mindig megvolt a népek intézményeinek sorában. A modern népek csupán leplezni tudták a rabszolgaságot saját országukban, az Újvilágban viszont leplezetlenül meghonosították.

---

* (*1885*) Ez teljesen helytálló volt 1847-re vonatkozólag. Akkoriban az Egyesült Államok világkereskedelme főleg bevándorlók és ipari termékek behozatalára, valamint gyapotnak és dohánynak — tehát a déli rabszolgamunka termékeinek — a kivitelére szorítkozott. Az északi államok főleg gabonát és húst termeltek a rabszolgatartó államok számára. Csak amióta az Észak kivitelre kezdett gabonát és húst termelni, s amellett ipari országgá lett, és amióta az amerikai gyapotmonopóliumnak hatalmas konkurrenciája támadt Indiában, Egyiptomban, Brazíliában stb. — vált lehetségessé a rabszolgaság megszüntetése. És még akkor is azzal járt, hogy a Dél, amelynek nem sikerült a nyílt négerrabszolgaságot indiai és kínai kulik leplezett rabszolgaságával helyettesítenie, tönkrement. — *Engels jegyzete.*

Miként lát hozzá Proudhon úr a rabszolgaság megmentéséhez? Fel fogja vetni a *problémát:* tartsuk meg e közgazdasági kategória jó oldalát és küszöböljük ki a rosszat.

Hegelnek nincs felvetni való problémája. Neki csak dialektikája van. Proudhon úrnak viszont a hegeli dialektikából csupán annak nyelvezete van meg. Nála a dialektikus mozgás csak a jónak és a rossznak dogmatikus megkülönböztetése.

Tekintsük egy pillanatra magát Proudhon urat kategóriának; vizsgáljuk meg jó és rossz oldalát, előnyeit és hátrányait.

Ha Hegellel szemben megvan az az előnye, hogy felvet problémákat, amelyeknek az emberiség nagyobb üdvére történő megoldását magának tartja fenn, hátránya viszont a tökéletes meddőség, mihelyt arról van szó, hogy a dialektikus vajúdással egy új kategóriát szüljön. Két egymásnak ellentmondó oldal együttes létezése, harca, és egy új kategóriában való feloldódása — éppen ez a dialektikus mozgás. Mihelyt a problémát csupán úgy vetjük fel, hogy ki kell küszöbölni a rossz oldalt, már ezzel elvágjuk a dialektikus mozgást. Nem a kategória az, amely itt, ellentmondó természete következtében, önmagát állítja és tagadja, hanem Proudhon úr az, aki a kategória két oldala között kézzel-lábbal kapálózik, vergődik és gyötrődik.

Miután ilymódon zsákutcába jutott, ahonnan nehéz megengedett eszközökkel kiszabadulni, Proudhon úr igazi óriás ugrást tesz, amely egy csapásra egy új kategóriába lendíti. Ekkor tárul fel csodálkozó tekintete előtt a *széria az értelemben.*

Veszi az első keze ügyébe eső kategóriát, és önkényesen felruházza azzal a tulajdonsággal, hogy ki tudja küszöbölni valamelyik tisztára mosandó kategóriának a hátrányait. Így küszöbölik ki az adók — ha hihetünk Proudhon úrnak — a monopólium hátrányait, a kereskedelmi mérleg az adók hátrányait, a földtulajdon a hitel hátrányait.

Azzal, hogy így egymásután és egyenként sorra veszi a közgazdasági kategóriákat s az egyiket a másiknak *ellenmérgévé* teszi, Proudhon úrnak sikerül az ellentmondásoknak és az ellentmondások ellenszereinek ebből az egyvelegéből két kötetnyi ellentmondást összeállítani, amelynek találó címet adott: *A közgazdasági ellentmondások rendszere.*

Ötödik észrevétel

„Az abszolút észben mindezek az eszmék ... egyaránt egyszerűek és általánosak ... Ténylegesen a tudományhoz csak úgy jutunk el, ha eszméinkből *állványzatfélét* emelünk. De az igazság önmagában véve függet-

len ezektől a dialektikai alakzatoktól és mentes elménknek a kombinációitól." (*Proudhon*, II. köt. 97. old.)

Íme, egyszerre csak egy fordulatfélével, amelynek titkát most már ismerjük, a politikai gazdaságtan metafizikája illúzióvá vált! Sohasem mondott ennél igazabbat Proudhon úr. Bizonyos, hogy attól a pillanattól kezdve, amikor a dialektikus mozgás folyamata arra az egyszerű műveletre korlátozódik, hogy a jót és a rosszat egymással szembeállítsa, s hogy problémákat állítson fel, amelyeknek célja a rossz kiküszöbölése és egyik kategóriának a másik kategória ellenmérgeként való beadása, ettől kezdve a kategóriáknak nincs többé semmi öntevékenységük, az eszme „nem *funkcionál* többé", nincs többé élet benne. Sem nem tételezi magát kategóriákban, sem nem bomlik kategóriákra. A kategóriák egymásutánja *állványzat*-félévé lett. A dialektika nem az abszolút ész mozgása többé. Nincs többé dialektika, legfeljebb a tiszta erkölcs az, ami megvan.

Amikor Proudhon úr az *értelemben levő szériáról*, a *kategóriák logikai egymásutánjáról* beszélt, határozottan kijelentette, hogy nem *időrend szerinti történelmet* akar adni, ami Proudhon úrnál azt jelenti, hogy nem a kategóriák *manifesztálódásának* történelmi egymásutánját akarja adni. Akkoriban számára minden az *ész tiszta éterében* ment végbe. Mindent ebből az éterből akart leszármaztatni a dialektika segítségével. Most, amikor arról van szó, hogy ezt a dialektikát a gyakorlatba átültesse, az ész cserben hagyja. Proudhon úr dialektikája meghasonlik Hegel dialektikájával, és lám, Proudhon úr kénytelen elismerni, hogy az a rend, amelyben a közgazdasági kategóriákat kifejti, már nem az a rend, amelyben egyik a másikat nemzi. A közgazdasági evolúciók többé már nem magának az észnek az evolúciói.

Mit ad hát nekünk Proudhon úr? Talán a valóságos történelmet, vagyis — Proudhon úr értelme szerint — azt az egymásutánt, amelyben a kategóriák időrendben *manifesztálódtak*? Nem. Talán a magában az eszmében végbemenő történelmet? Még kevésbé. Tehát sem a kategóriák profán, sem azok szent történetét! Milyen történetet nyújt hát akkor nekünk? Saját ellentmondásainak történetét. Nézzük meg, hogyan menetelnek ezek, és hogyan vonszolják maguk után Proudhon urat.

Mielőtt hozzáfognánk ehhez a vizsgálathoz, amely alkalmat ad a hatodik fontos észrevételre, még meg kell tennünk egy kevésbé fontos észrevételt is.

Tételezzük fel Proudhon úrral együtt, hogy a valóságos történelem, az időrend szerinti történelem azt a történelmi egymásutánt jelenti, amelyben az eszmék, a kategóriák, az elvek manifesztálódtak.

Minden elvnek megvolt a maga évszázada, hogy abban manifesztálódhasson: a tekintély elvének százada például a XI. század volt, mint ahogy az individualizmus elvéé a XVIII. század. Következtetésről következtetésre haladva, ezek szerint a század tartozott az elvhez, nem pedig az elv a századhoz. Más szavakkal: az elv csinálta a történelmet és nem a történelem az elvet. Ha az elveknek, csakúgy mint a történelemnek a megmentése kedvéért feltesszük továbbá azt a kérdést, hogy ez vagy az az elv miért éppen a XI. vagy a XVIII. században és nem valamelyik másikban manifesztálódott, akkor kénytelenek vagyunk aprólékosan megvizsgálni, hogy milyenek voltak a XI. és milyenek a XVIII. század emberei, milyenek voltak mindenkori szükségleteik, termelőerőik, termelési módjuk, termelésüknek a nyersanyagai, végül milyenek voltak az emberek egymásközti viszonyai, amelyek mindezekből a létfeltételekből következtek. Vajon mindezeknek a kérdéseknek az elmélyült tanulmányozása nem azt jelenti-e, hogy kifürkésszük minden egyes évszázad embereinek valóságos, profán történelmét, hogy ezeket az embereket úgy ábrázoljuk, mint saját drámájuk szerzőit és egyben szereplőit? De mihelyt az embereket saját történelmük szerzőinek és szereplőinek ábrázoljuk, kerülő úton a valódi kiindulási ponthoz érkeztünk el, mert elejtettük azokat az örök elveket, amelyekből kiindultunk.

De Proudhon úr mégcsak nem is merészkedett elég messze előre a mellékösvényen, amelyre az ideológus rálép, hogy a történelem széles országútját elérje.

Hatodik észrevétel

Lépjünk Proudhon úrral a mellékösvényre.

Tegyük fel, hogy a gazdasági viszonyok, mint *megváltoztathatatlan törvények*, mint *örök elvek*, mint *eszmei kategóriák* megelőzték a tevékeny és cselekvő embereket; sőt még azt is hajlandók vagyunk feltételezni, hogy ezek a törvények, ezek az elvek, ezek a kategóriák az idők kezdetétől fogva „az emberiség személytelen eszében" szunnyadoztak. Láttuk már, hogy e megváltoztathatatlan és mozdulatlan örökkévalóságok esetén nincs többé történelem; legfeljebb az eszmében lejátszódó történelem van, vagyis az a történelem, mely a tiszta ész dialektikus mozgásában tükröződik. Proudhon úr azonban azzal a kijelentéssel, hogy a dialektikus mozgásban az eszmék többé nem „*differenciálódnak*", megsemmisítette mind a *mozgás árnyékát*, mind az *árnyékok mozgását*, amelyek segítségével jobb híján még létre lehetett volna hozni valami látszat-történelmet. Ehelyett a történelemre

fogja rá saját tehetetlenségét, mindenre áthárítja a felelősséget, még a francia nyelvre is. „Nem szabatos tehát" — mondja Proudhon úr, a filozófus —, „ha azt mondjuk, hogy valami *bekövetkezik*, hogy valami *termelődik*: a civilizációban, mint a világegyetemben, minden kezdettől fogva létezik, minden kezdettől fogva cselekszik [. . .] *Ugyanígy van ez az egész társadalomgazdaságban is.*" (II. köt. 102. old.)

A *működésben levő* és Proudhon urat működésre késztető ellentmondásoknak termelő ereje akkora, hogy amikor Proudhon úr a történelmet meg akarja magyarázni, kénytelen tagadni a történelmet, hogy amikor a társadalmi viszonyok egymásutáni bekövetkeztét akarja megmagyarázni, akkor tagadja, hogy *bármi is bekövetkezhet*, s amikor a termelést és annak minden fázisát akarja megmagyarázni, kétségbe vonja, hogy *bármi is termelődhet*.

Így tehát Proudhon úr számára nincs többé sem történelem, sem az eszmék egymásutánja, és mégis itt van a könyve; s éppen ez a könyv, Proudhon úr saját szavai szerint, „*az eszmék egymásutánja szerinti történelem*". Hogyan található egy formula — mert Proudhon úr a formulák embere —, amely lehetővé teszi neki, hogy *egyetlen ugrással* összes ellentmondásain túltegye magát?

E célból egy új észt talál fel, amely sem nem a tiszta és szűzi abszolút ész, sem nem a különböző évszázadokban tevékeny és cselekvő emberek közönséges esze, hanem egy egészen különálló ész, a társadalomszemélynek, az *emberiségnek* mint alanynak az esze, amely Proudhon úr tolla alatt olykor mint „*társadalmi géniusz*", mint „*általános ész*", és végül mint „*az emberiség esze*" is szerepel. Erről az oly sok névvel felruházott észről azonban minduntalan felismerhető, hogy Proudhon úr egyéni esze, annak jó és rossz oldalával, ellenmérgeivel és problémáival.

„Az emberiség esze nem teremti az igazságot", amely az abszolút, örök ész mélyén rejtőzik. Csak felfedheti azt. De az eddig felfedett igazságok hiányosak, elégtelenek és ennél fogva ellentmondóak. Így tehát a közgazdasági kategóriák, mivelhogy maguk is az emberiség esze, a társadalmi géniusz által felfedezett és feltárt igazságok, szintén hiányosak és magukban hordják az ellentmondás csíráját. Proudhon úr előtt a társadalmi géniusz csak az *antagonisztikus elemeket* látta, nem pedig a *szintetikus formulát*, noha a formula is, az elemek is egyidejűleg ott rejtőznek az *abszolút észben*. Minthogy a gazdasági viszonyok csupán földi megvalósulásai ezeknek az elégtelen igazságoknak, ezeknek a hiányos kategóriáknak, ezeknek az ellentmondó fogalmaknak, ezért önmagukban is ellentmondóak, s két oldaluk van, amelyek közül az egyik jó, a másik rossz.

A társadalmi géniusznak a problémája az, hogy megtalálja az egész igazságot, a fogalmat a maga teljességében, a szintetikus formulát, mely megszünteti az ellentmondást. Íme ezért is hajszolódott ez a társadalmi géniusz Proudhon úr elképzelésében egyik kategóriától a másikhoz, anélkül azonban, hogy kategóriáinak egész ütegével ki tudott volna csikarni istentől, az abszolút észtől egy szintetikus formulát.

„A társadalom (a társadalmi géniusz) először egy első tényt, egy *hipotézist* állít fel . . . egy valóságos antinómiát, melynek antagonisztikus eredményei a társadalomgazdaságban ugyanolyan módon bontakoznak ki, ahogyan következményként le lehetett volna őket vezetni az elmében; úgyhogy az ipari mozgalom, teljesen az eszmék levezetésének megfelelően, két áramlatra oszlik, az egyik a hasznos hatások, a másik a romboló eredmények áramlata . . . A társadalom, hogy e kétarcú elvet harmonikusan konstituálja és ezt az antinómiát feloldja, egy *másodikat* fakaszt belőle, amelyet hamarosan egy harmadik követ, s ez lesz *az útja a társadalmi géniusznak* mindaddig, amíg összes ellentmondásait ki nem merítette — feltételezem, habár nincs bebizonyítva, hogy az emberiségen belüli ellentmondásnak van vége —, amikor is egy ugrással visszatér összes korábbi helyzeteibe és *egyetlen formulában* oldja meg összes problémáit." (I. köt. 133. old.)

Miként korábban az *antitézis ellenméreggé* változott át, úgy lesz most a *tézis hipotézissé*. De már cseppet sem csodálkozhatunk azon, hogy Proudhon úr eképpen felcseréli a szavakat. Az emberiség esze, amely korántsem tiszta, mivel látóköre korlátozott, lépten-nyomon új megoldandó problémákra bukkan. Minden új tézis, amelyet az abszolút észben felfedez, és amely a megelőző tézis tagadása, szintézis lesz számára, s ezt eléggé naivan a kérdéses probléma megoldásának tekinti. Így gyötrődik ez az ész mindig újabb ellentmondások közepette mindaddig, amíg ezeknek az ellentmondásoknak a végén találva magát, észre nem veszi, hogy összes tézisei és szintézisei nem egyebek, mint egymásnak ellentmondó hipotézisek. Megdöbbenésében „az emberiség esze, a társadalmi géniusz egy ugrással visszatér összes korábbi helyzeteibe és egyetlen formulában oldja meg összes problémáit." Mellesleg meg kell jegyeznünk, hogy ez a bizonyos egyetlen formula konstituálja Proudhon úr igazi felfedezését. Ez a *konstituált érték*.

Hipotéziseket csak meghatározott céllal állítunk fel. A cél, amelyet a Proudhon úr ajkával szóló társadalmi géniusz elsősorban maga elé tűzött — a rossz kiküszöbölése minden közgazdasági kategóriából, hogy csak a jó maradjon meg. Számára a jó, a legfőbb jó, az igazi gyakorlati cél — az *egyenlőség*.

És miért részesítette előnyben a társadalmi géniusz az egyenlőséget az egyenlőtlenséggel, a testvériséggel, a katolicizmussal vagy bármi más elvvel szemben? Mert „az emberiség éppen azért valósított meg egymás után annyi részlet-hipotézist, mert egy magasabbrendű hipotézist tartott szem előtt", ez pedig éppen az egyenlőség. Más szavakkal: mert az egyenlőség Proudhon úr eszménye. Azt képzeli, hogy a munkamegosztást, a hitelt, a gyárat, az összes gazdasági viszonyokat csak az egyenlőség javára találták ki, noha mindez végül mindig az egyenlőség ellen fordult. Abból, hogy a történelem és a proudhoni fikció egymásnak lépten-nyomon ellentmondanak. Proudhon úr azt a következtetést vonja le, hogy itt ellentmondás van. Ám ha van is ellentmondás, ez csak az ő rögeszméje és a valóságos mozgás között áll fenn.

Ettől kezdve valamely gazdasági viszony jó oldala mindig az, amely az egyenlőséget igenli, rossz oldala az, amely az egyenlőséget tagadja és az egyenlőtlenséget igenli. Minden új kategória a társadalmi géniusz hipotézise annak az egyenlőtlenségnek kiküszöbölésére, amelyet a megelőző hipotézis nemzett. Egyszóval: az egyenlőség az *őseredeti szándék*, a *misztikus törekvés*, a *gondviselésszerű cél*, amelyet a társadalmi géniusz állandóan szem előtt tart, miközben a gazdasági ellentmondások körében forog. A *Gondviselés* tehát az a mozdony, amely Proudhon úr egész gazdasági szerelvényét jobban mozgásba hozza, mint az ő párává lett tiszta esze. A Gondviselésnek Proudhon úr egy egész fejezetet szentelt, s ez az adókról szóló fejezet után következik.

Gondviselés, gondviselésszerű cél, ez az a nagy szó, amellyel manapság a történelem menetét magyarázzák. De valójában ez a szó semmit sem magyaráz meg. Ez legfeljebb szónoki forma, a tények körülírásának egyik módja a sok közül.

Tény, hogy Skótországban a földtulajdon új értéket kapott az angol ipar fejlődése által. Ez az ipar a gyapjúnak új piacokat nyitott. Hogy a gyapjút nagyban termelhessék, a szántóföldet legelővé kellett változtatni. Hogy ezt az átváltoztatást véghezvihessék, a földtulajdont koncentrálni kellett. Hogy a földtulajdont koncentrálhassák, meg kellett szüntetni a kisbérleteket, a bérlők ezreit kellett elűzni szülőföldjükről. és helyükre néhány pásztort állítani, hogy a juhok millióit őrizzék. Ilymódon Skótországban a földtulajdon, fokozatos változásai útján, arra vezetett, hogy az embereket elűzték a juhok. Mondjuk tehát ki, hogy a földtulajdon intézményének gondviselésszerű célja Skótországban az volt, hogy az embereket elűzzék a juhok, és akkor gondviselésszerű történelmet műveltünk.

Bizonyos, hogy az egyenlőségre való törekvés jellemző sajátossága századunknak. Aki most azt mondja, hogy az összes megelőző évszázadok, amelyekben a szükségletek, a termelési eszközök stb. egészen mások voltak, gondviselésszerűen az egyenlőség megvalósításán munkálkodtak, az először is a mi évszázadunk eszközeit és embereit helyettesíti be az előző évszázadok emberei és eszközei helyébe, azonkívül pedig félreismeri azt a történelmi mozgást, amelynek során az egymást követő nemzedékek az előző nemzedékek által elért eredményeket átalakították. A közgazdászok nagyon jól tudják, hogy ugyanaz a dolog, amely az egyik ember számára kész termék volt, az a másik számára csak az új termelés nyersanyaga.

Tegyük fel, akárcsak Proudhon úr, hogy a társadalmi géniusz a hűbérurakat azzal a gondviselésszerű szándékkal teremtette, jobban mondva rögtönözte, hogy a *colonusokat* felelős* és *egyenlősített* munkásokká változtassa, és akkor ahhoz a Gondviseléshez méltóan helyettesítettünk be célokat és személyeket, amely Skótországban bevezette a földtulajdont, hogy rosszakaratú kedvtelésének kielégítésére embereket juhokkal űzzön el.

Minthogy azonban Proudhon úr oly gyengéd érdeklődéssel viseltetik a Gondviselés iránt, felhívjuk figyelmét Villeneuve-Bargemont úr „*Histoire de l'économie politique*" című művére, amelynek szerzője szintén egy gondviselésszerű célt hajszol. Ám ez a cél már nem az egyenlőség, hanem a katolicizmus

Hetedik és utolsó észrevétel

A közgazdászok sajátságos módon járnak el. Szerintük csak kétféle intézmény van: mesterséges és természetes. A hűbériség intézményei mesterséges intézmények, a burzsoázia intézményei természetesek. Ebben a teológusokhoz hasonlítanak, akik szintén kétféle vallást különböztetnek meg. Minden vallás, amely nem az övék, az emberek kitalálása, saját vallásuk ellenben Isten emanációja. Amikor a közgazdászok azt mondják, hogy a jelenlegi viszonyok — a polgári termelés viszonyai — természetesek, ezzel azt akarják értésünkre adni, hogy ezek olyan viszonyok, amelyek között a gazdagság létrehozása és a termelőerők fejlődése a természeti törvényeknek megfelelően történik. Ezek a viszonyok maguk tehát az idők befolyásától független természeti törvények. Örök törvények, amelyek-

* colonus *itt:* nem saját földjén dolgozó paraszt. — *Szerk.*

nek mindig uralkodniok kell a társadalmon. Vagyis történelem volt, de többé már nincs. Volt történelem, mert voltak hűbéri intézmények, és mert az ezekben az intézményekben található termelési viszonyok egészen mások, mint a burzsoá társadalom termelési viszonyai, amelyeket a közgazdászok természeteseknek és ezért örököseknek akarnak feltüntetni.

A hűbériségnek is megvolt a maga proletariátusa — a jobbágyság, amely a burzsoázia összes csíráit magában foglalta. A feudális termelésnek is volt két antagonisztikus eleme, melyeket szintén a hűbériség *szép oldalának* és *rossz oldalának* neveznek, figyelmen kívül hagyva, hogy mindig a rossz oldal az, amely végül is diadalt arat a szép felett. Éppen a rossz oldal hozza létre a történelmet csináló mozgást azzal, hogy megteremti a harcot. Ha a közgazdászok a hűbériség uralmának idején, fellelkesülve a lovagi erényeken, a jogok és kötelességek szép összhangján, a városok patriarchális életén, a falusi háziipar virágzásán és a korporációkban, testületekben, céhekben szervezett ipar fejlődésén, egyszóval mindazon, ami a hűbériség szép oldala, azt a feladatot tűzték volna ki maguknak, hogy kiirtják mindazt, ami árnyékot vet erre a képre — a jobbágyságot, a kiváltságokat, az anarchiát —, mit értek volna el ezzel? Megsemmisítették volna a harc összes alkotó elemeit, csírájában elfojtották volna a burzsoázia kifejlődését. Arra az abszurd feladatra vállalkoztak volna, hogy kiküszöbölik a történelmet.

Mihelyt a burzsoázia felülkerekedett, szóba sem került többé a hűbériségnek sem a jó, sem a rossz oldala. A termelőerők, amelyeket a burzsoázia a hűbériség alatt kifejlesztett, az ő birtokába kerültek. Széttörtek az összes régi gazdasági formák, az azoknak megfelelő magánjogi viszonyok, az a politikai állapot, amely a régi polgári társadalom hivatalos kifejezője volt.

Ha tehát a hűbéri termelést helyesen akarjuk megítélni, akkor azt antagonizmuson alapuló termelési módnak kell tekintenünk. Meg kell mutatnunk, hogyan termelték a gazdagságot ezen az antagonizmuson belül, hogyan fejlődtek a termelőerők egyidejűleg az osztályok antagonizmusával, hogyan növekedett állandóan ez osztályok egyike, a rossz oldal, a társadalom hátrányos része, odáig, hogy végre megérlelődtek felszabadulásának anyagi feltételei. Nem mondja-e meg ez elég világosan, hogy a termelési mód, azok a viszonyok, amelyek között a termelőerők kifejlődnek, a legkevésbé sem örök törvények, hanem az emberek és termelőerőik meghatározott fejlettségének felelnek meg, és hogy az emberek termelőerőiben beállott változás szükségszerűen változást idéz elő termelési viszonyaikban? Minthogy mindennél fontosabb, hogy a civilizáció gyümölcsei, a már megszerzett

termelőerők veszendőbe ne menjenek, szét kell törni azokat a hagyományos formákat, amelyek között termelték őket. Ettől a pillanattól kezdve a forradalmi osztály konzervatívvá válik.

A burzsoázia olyan proletariátussal kezdi, mely maga is a hűbéri idők proletariátusának* maradványa. Történelmi fejlődése során a burzsoázia szükségszerűen kifejleszti antagonisztikus jellegét, amely kezdetben többékevésbé burkolt, csak lappangó állapotban van meg. Ahogy a burzsoázia fejlődik, fejlődik ki ölében egy új proletariátus, a modern proletariátus: kifejlődik a harc a proletár osztály és burzsoá osztály között, az a harc, amely, mielőtt mindkét oldalon megérzik, észreveszik, értékelik, megértik, bevallják és hangosan proklamálják, eleinte csak részleges és időleges összeütközésekben, romboló cselekedetekben nyilvánul meg. Másrészt a modern burzsoázia összes tagjainak azonos ugyan az érdeke, amíg egy másik osztállyal szembenálló osztályt alkotnak, de ellentétes, antagonisztikus érdekeik vannak, mihelyt egymással állanak szemben. Ez az érdekellentét polgári életük gazdasági feltételeiből fakad. Napról napra nyilvánvalóbbá válik tehát, hogy azoknak a termelési viszonyoknak, amelyekben a burzsoázia mozog, nem egységes, egyszerű, hanem kettős jellege van; hogy ugyanazon viszonyok között, amelyek között a gazdagságot termelik, termelik a nyomorúságot is; hogy ugyanazon viszonyok között, amelyek között a termelőerők fejlődnek, van egy olyan erő is, amely az elnyomást termeli; hogy ezek a viszonyok a *polgári gazdagságot*, azaz a burzsoá osztály gazdagságát csak úgy termelik, hogy közben állandóan megsemmisítik ezen osztály egyes tagjainak gazdagságát és kitermelnek egy folytonosan növekvő proletariátust.

Minél jobban kitűnik ez az antagonisztikus jelleg, annál inkább kerülnek összeütközésbe a közgazdászok, a polgári termelés tudományos képviselői saját elméletükkel; különböző iskolák alakulnak.

Vannak *fatalista* közgazdászok, akik elméletükben éppen olyan közönyösek aziránt, amit ők a polgári termelés hátrányainak neveznek, mint amilyen közönyösek a gyakorlatban maguk a burzsoák a proletárok szenvedései iránt, akiknek segítségével gazdagságukat megszerzik. E fatalista iskolában vannak klasszikusok és romantikusok. A klasszikusok, mint Adam Smith és Ricardo, azt a burzsoáziát képviselik, amely még harcban áll a hűbéri társadalom maradványaival, és csak azon fáradozik, hogy a gazdasági viszonyokat megtisztítsa a hűbéri foltoktól, növelje a termelőerőket és új lendületet adjon az iparnak és a kereskedelemnek. Az a proletariátus, amely ebben a harcban részt vesz és belemerül e lázas munkába, csak múló,

* *Az Utyina-féle példány széljegyzete:* dolgozó osztályának — *Szerk.*

véletlen szenvedéseket él át, és maga is ilyeneknek tekinti szenvedéseit. Az olyan közgazdászoknak, mint Adam Smith és Ricardo, akik e korszak történészei, csupán az a küldetésük, hogy kimutassák, hogyan lehet szert tenni gazdagságra a polgári termelés viszonyai között, hogy e viszonyokat kategóriákba, törvényekbe foglalják és kimutassák, mennyivel alkalmasabbak ezek a törvények és kategóriák a gazdagság termelésére, mint a hűbéri társadalom törvényei és kategóriái. A nyomorúság az ő szemükben csak az a fájdalom, amely minden szülés velejárója, a természetben éppúgy, mint az iparban.

A romantikusok a mi korunkhoz tartoznak, ahhoz a korhoz, amikor a burzsoázia közvetlen ellentétben áll a proletariátussal, amikor a nyomorúság éppen olyan óriási bőségben keletkezik, mint a gazdagság. A közgazdászok ekkor unott fatalistáknak játsszák meg magukat, és álláspontjuk magaslatáról a lenézés gőgös pillantását vetik a gazdagságot gyártó emberábrázatú gépekre. Szajkózzák elődeik valamennyi fejtegetését, de a közönyösség, amely azoknál naivság volt, náluk tetszelgéssé válik.

Azután következik a *humanitárius iskola*, amely szívére veszi a mai termelési viszonyok rossz oldalát. Hogy lelkiismeretét megnyugtassa, igyekszik a valóságos ellentéteket kissé elsimítani; őszintén fájlalja a proletariátus balsorsát, a burzsoák egymás közti féktelen konkurrenciáját; a munkásoknak azt tanácsolja, hogy legyenek mértékletesek, dolgozzanak szorgalmasan és nemzzenek kevesebb gyermeket; a burzsoáknak azt ajánlja, hogy megfontolt hévvel vegyenek részt a termelésben. Ennek az iskolának egész elmélete azon alapul, hogy véget nem érő megkülönböztetéseket tesz az elmélet és a gyakorlat, az elvek és az eredmények, az eszme és alkalmazása, a tartalom és a forma, a lényeg és a valóság, a jog és a tény, a jó és a rossz oldal között.

A *filantropikus iskola* a humanitárius iskola tökéletesített kiadása. Tagadja az antagonizmus szükségességét; minden emberből burzsoát akar faragni; az elméletet akarja megvalósítani, amennyiben az elmélet eltér a gyakorlattól és nem foglal magában antagonizmust. Mondani sem kell, hogy elméletben könnyű elvonatkoztatni azoktól az ellentmondásoktól, amelyekbe a valóságban lépten-nyomon beleütközünk. Így aztán ez az elmélet az eszményített valóság lesz. A filantrópok tehát meg akarják tartani a polgári viszonyokat kifejező kategóriákat, anélkül az antagonizmus nélkül, amely alkotja őket és elválaszthatatlan tőlük. A filantrópok azt képzelik, hogy ők komolyan harcolnak a burzsoá gyakorlat ellen, holott burzsoábbak, mint a többiek.

Ahogyan a *közgazdászok* a burzsoá osztály tudományos képviselői, ugyanúgy a *szocialisták* és a *kommunisták* a proletariátus osztályának

teoretikusai. Amíg a proletariátus még nem eléggé fejlett ahhoz, hogy osztállyá alakuljon, és — ennélfogva — a proletariátusnak a burzsoázia ellen folyó harca még nem politikai jellegű, amíg a termelőerők magának a burzsoáziának a méhében még nem eléggé fejlődtek ki ahhoz, hogy láthatóvá tegyék a proletariátus felszabadításához és egy új társadalom kialakításához szükséges anyagi feltételeket, addig ezek a teoretikusok csak utopisták, akik az elnyomott osztályok ínségének elhárítására rendszereket agyalnak ki, és egy újjáteremtő tudományt hajhásznak. De ahogy a történelem előrehalad és vele a proletariátus harca is élesebben kirajzolódik, többé nincs szükségük arra, hogy a tudományt elméjükben keressék; csak számot kell adniok maguknak arról, ami szemük előtt lejátszódik, és annak szócsövévé kell válniok. Amíg keresik a tudományt és csak rendszereket csinálnak, amíg a harc kezdetén vannak, addig a nyomorban csak a nyomort látják, és nem látják meg annak forradalmi, felforgató oldalát, amely a régi társadalmat meg fogja dönteni. Mihelyt ezt meglátják, attól fogva a történelmi mozgalom által létrehozott tudomány, mely ezzel a mozgalommal az okok teljes ismeretében egyesül, többé már nem doktrinér — forradalmivá lett.

Térjünk vissza Proudhon úrhoz.

Minden gazdasági viszonynak van egy jó és egy rossz oldala; ez az egyetlen pont, amelyben Proudhon úr nem hazudtolja meg önmagát. Úgy látja, hogy a jó oldalt a közgazdászok fejtették ki, a rosszat a szocialisták állították pellengérre. A közgazdászoktól az örök viszonyok szükségességét veszi kölcsön, a szocialistáktól pedig azt az illúziót, amely a nyomorban csak a nyomort látja. Mindkettővel egyetért, miközben a tudomány tekintélyére igyekszik hivatkozni. A tudomány az ő számára egy tudományos formula ösztövér méreteire zsugorodik; ő az az ember, aki formulákra vadászik. Ilymódon Proudhon úr azzal hízeleg magának, hogy megbírálta mind a politikai gazdaságtant, mind a kommunizmust — holott mélyen alatta áll egyiknek is, másiknak is. Alatta áll a közgazdászoknak, mert azt hiszi, hogy mint filozófus, akinek egy bűvös formula van a birtokában, megengedheti magának, hogy tisztán közgazdasági részletekbe ne mélyedjen bele; a szocialistáknak pedig azért, mert sem elegendő bátorsága, sem elegendő éleslátása nincs ahhoz, hogy, akár csak spekulatíve, felülemelkedjék a burzsoá látókörön.

A szintézis akar lenni, pedig ő csak összetett tévedés.

Mint a tudomány embere, a burzsoák és a proletárok felett akar lebegni; pedig ő csak kispolgár, aki állandóan ide-oda hányódik a tőke és a munka, a politikai gazdaságtan és a kommunizmus között.

2. §. A munkamegosztás és a gépek

Proudhon úr szerint a munkamegosztás nyitja meg a *gazdasági evolúciók* sériáját.

A munkamegosztás jó oldala

„Lényegét tekintve a munkamegosztás az a mód, amelynek segítségével a feltételek és az intelligenciák *egyenlősége* megvalósul." (I. köt. 93. old.)

A munkamegosztás rossz oldala

„A munkamegosztás számunkra a nyomorúság eszközévé lett." (I. köt. 94. old.)

Változat

„A munka, azáltal, hogy *megoszlik* a maga sajátos *törvénye szerint*, amely egyúttal termékenységének első feltétele, végül céljainak tagadásához jut el, és megsemmisíti önmagát." (I. köt. 94. old.)

Megoldandó probléma

Megtalálni azt az „újraösszetételt, amely a megosztás hátrányait kiküszöböli, de hasznos hatásait megtartja". (I. köt. 97. old.)

A munkamegosztás Proudhon úr szerint örök törvény, egyszerű és elvont kategória. Ezek szerint tehát az absztrakciónak, az eszmének, a szónak elégnek kell lennie ahhoz, hogy a történelem különböző korszakainak munkamegosztását megmagyarázza. A kasztokat, a céheket, a manufaktúrarendszert, a nagyipart, mindent ezzel az egyetlen *megosztani* szóval kell megmagyarázni. Tanulmányozzátok mindenekelőtt alaposan a megosztani értelmét, és nincs szükségetek többé arra, hogy azt a számos hatást tanulmányozzátok, amelyek a munkamegosztásnak minden korszakban meghatározott jelleget adnak.

Persze túlságosan leegyszerűsítenők a dolgokat, ha csupán Proudhon úr kategóriáira vezetnők vissza őket. A történelem menete nem ilyen kategórikus. Németországban három egész évszázadra volt szükség ahhoz, hogy az első nagy munkamegosztás, vagyis a város és falu szétválása végbemenjen. Amilyen mértékben ez az egyetlen viszony, a város és falu közötti viszony módosult, úgy módosult az egész társadalom is. Ha a munkamegosztásnak akár csak ezt az egy oldalát vesszük szemügyre, itt az ókori köztársaságokat, amott a keresztény feudalizmust látjuk, itt a régi Angliát a maga báróival, amott a modern Angliát pamutmágnásaival (*cotton-lords*). A XIV. és XV. században, amikor még nem voltak gyarmatok, amikor Amerika még egyáltalán nem, és Ázsia csak Konstantinápoly közvetítésé-

vel létezett Európa számára, amikor még a Földközi-tenger volt a kereskedelmi tevékenység központja, a munkamegosztásnak egészen más formája, egészen más jellege volt, mint a XVII. században, amikor a spanyolok, portugálok, hollandok, angolok, franciák a világ minden részén gyarmatokat alapítottak. A piac kiterjedése, arculata a különböző korszakokban a munkamegosztásnak olyan arculatot, olyan jellegzetességet adott, amelyet nehéz volna a puszta *megosztani* szóból, az eszméből, a kategóriából levezetni.

„A. Smith óta minden közgazdász" — mondja Proudhon úr — „utalt a megosztás törvényének *előnyeire* és *hátrányaira*, de sokkal jobban hangsúlyozták az előnyöket, mint a hátrányokat, mert ez jobban megfelelt optimizmusuknak, és egyikük sem kérdezte soha önmagától, hogy mik lehetnek egy törvény hátrányai... Hogyan vezet ugyanaz az elv, ha következményeit szigorúan nyomon kísérjük, merőben ellentétes hatásokra? Egyetlen közgazdász sem akadt, sem A. Smith előtt, sem utána, aki akárcsak észre is vette volna, hogy itt egy megoldandó problémáról van szó. Say eljut annak felismeréséig, hogy a munkamegosztásban ugyanaz az ok hozza létre az előnyt, amely a kárt is szüli." [I. köt. 95., 96. old.]

A. Smith messzebb látott, mint Proudhon úr véli. Nagyon jól látta, hogy „a különböző emberek között a természetes képességek különbsége valójában sokkal csekélyebb, mint gondoljuk. Az az annyira különböző hajlam, amely a különféle foglalkozású embereket érett korukban látszólag megkülönbözteti egymástól, nem annyira *oka*, mint inkább *következménye* a munkamegosztásnak." [I. köt. 20. old.] Eredetileg egy teherhordó sokkal kevésbé különbözik egy filozófustól, mint a komondor az agártól. A munkamegosztás az, amely szakadékot hozott létre kettejük között. Mindez azonban nem akadályozza meg Proudhon urat abban, hogy más helyen azt ne állítsa, hogy Adam Smithnek sejtelme sem volt a munkamegosztás okozta hátrányokról, s ki ne jelentse, hogy J. B. Say ismerte fel *először*, „hogy a munkamegosztásban ugyanaz az ok hozza létre az előnyt, amely a kárt is szüli". [I. köt. 96. old.]

De hallgassuk meg Lemonteyt; *Suum cuique.**

„J. B. Say úr abban a megtiszteltetésben részesített, hogy kitűnő »Traité d'économie politique«-jában adoptálta azt az elvet, *amelyet én hoztam napvilágra*[67] ebben a munkamegosztás erkölcsi hatásáról szóló részletben. Kétségtelenül könyvemnek kissé frivol címe akadályozta meg abban, hogy idézzen engem. Csakis ennek tulajdoníthatom egy olyan író hallgatását,

* — *Kinek-kinek a magáét.* — *Szerk.*

aki maga sokkal gazdagabb, semhogy ilyen szerény kölcsönt letagadjon."[68] (*Lemontey:* Oeuvres complètes, Párizs 1840. I. köt. 245. old.)

Szolgáltassunk neki igazságot: Lemontey elmésen fejtette ki a napjainkban kialakult munkamegosztás kellemetlen következményeit, és ehhez Proudhon úr semmit sem tudott hozzátenni. Mivel azonban Proudhon úr hibájából már belebocsátkoztunk ebbe az elsőbbségi kérdésbe, jegyezzük meg még mellesleg, hogy jóval Lemontey előtt és 17 évvel Adam Smith, A. Ferguson e tanítványa előtt maga Ferguson világosan kifejtette ezt a dolgot egy kizárólag a munkamegosztást tárgyaló fejezetben.

„Még abban is kételkedni lehetne, hogy a nemzet tehetségének mértéke a művességek haladásával növekszik. Több kézművesség . . . akkor sikerül a legjobban, amikor teljesen kikapcsolják az érzést és az észt, és a tudatlanság szülőanyja az iparnak, akárcsak a babonának. A gondolkodás és a képzelőerő alá van vetve a tévedésnek, de a láb vagy a kéz mozgatásának megszokása sem az egyiktől, sem a másiktól nem függ. Így azt mondhatnók, hogy a manufaktúrában a tökéletesség abban áll, hogy nélkülözni lehet az agyat, úgyhogy szellemi erőfeszítés nélkül a műhelyt egy gépnek lehet tekinteni, melynek részei emberek . . . A parancsnok lehet nagyon tapasztalt a hadviselés művészetében, a katona minden érdeme ellenben csak néhány kéz- vagy lábmozdulat végrehajtására korlátozódik. Az egyik megnyerhette azt, amit a másik elvesztett . . . Olyan korszakban, amelyben mindent különválasztottak, maga a gondolkodás művészete is külön mesterség lehet." (*A. Ferguson:* Essai sur l'histoire de la société civile, Párizs 1783 [II. köt. 108., 109., 110. old.; IV. rész I. fej.].)

Hogy befejezzük irodalmi elkalandozásunkat, határozottan tagadjuk, hogy „minden közgazdász sokkal jobban hangsúlyozta a munkamegosztás előnyeit, mint hátrányait". Elegendő csak Sismondit megnevezni.

Ami a munkamegosztás *előnyeit* illeti, Proudhon úrnak nem volt más tennivalója, mint többé-kevésbé dagályosan körülírni a közismert általános szólamokat.

Lássuk mármost, hogyan vezeti le Proudhon úr a munkamegosztásból, amelyet általános törvénynek, kategóriának, eszmének fog fel, a vele kapcsolatos *hátrányokat.* Hogyan van az, hogy ez a kategória, ez a törvény, Proudhon úr egyenlősítő rendszerének rovására, a munka egyenlőtlen elosztását foglalja magában?

„A munka megosztásának eme ünnepélyes órájában szélvihar kerekedik az emberiség felett. A haladás nem mindenki számára azonos és egységes módon teljesedik be; . . . kezdetben még csak kevésszámú kiváltságosra terjed ki . . . Az, hogy a haladás egyes személyeket ilymódon előnyben

részesített, hitette el oly sokáig, hogy az életfeltételek egyenlőtlensége természetes és gondviselésszerű, ez hívta életre a kasztokat és épített fel hierarchikusan minden társadalmat." (*Proudhon*, I. köt. 94. old.)

A munkamegosztás teremtette meg a kasztokat. Márpedig a kasztok a munkamegosztás hátrányai; tehát a munkamegosztás szülte a hátrányokat. *Quod erat demonstrandum.** Ha tovább akarunk jutni és megkérdezzük, mi vitte rá a munkamegosztást, hogy megteremtse a kasztokat, a hierarchikus berendezkedéseket és a kiváltságosokat, Proudhon úr azt fogja felelni: a haladás. És mi teremtette meg a haladást? A korlát. A korlát Proudhon úr szerint az, hogy a haladás egyes személyeket előnyben részesít.

A filozófia után következik a történelem. Ez már nem a leíró, sem a dialektikus, hanem az összehasonlító történelem. Proudhon úr párhuzamot von a mai nyomdász és a középkor nyomdásza között, a Creusot-gyár munkása és a falusi patkolókovács között, napjaink írója és a középkor írója között, s a mérleg serpenyőjét azoknak az oldalára billenti, akik többékevésbé a középkor által megteremtett vagy ránkhagyott munkamegosztáshoz tartoznak. Egyik történelmi korszak munkamegosztását szembeállítja egy másik történelmi korszak munkamegosztásával. Ez volt-e az, amit Proudhon úrnak ki kellett mutatnia? Nem. Egyáltalában a munkamegosztásnak, a munkamegosztásnak mint kategóriának hátrányait kellett volna megmutatnia. Egyébként miért időzzünk Proudhon úr művének ennél a részénél, amikor, mint kissé később látni fogjuk, ő maga határozottan visszavonja mindezeket az úgynevezett fejtegetéseket?

„A felaprózott munka első hatása" — folytatja Proudhon úr — „a *lélekmegrontáson* kívül a munkanap meghosszabbítása, amely a felhasznált intelligencia összegével fordított arányban növekszik... Minthogy azonban a munkanap időtartama nem haladhatja meg a tizenhat-tizennyolc órát, ezért, attól kezdve, hogy a kiegyenlítés nem történhet meg az idő révén, megtörténik az ár révén, és a munkabér csökkenni fog... Ami kétségtelen, és amit egyedül fontos itt megemlítenünk, az az, hogy az *egyetemes lelkiismeret* nem helyezi ugyanarra a szintre egy művezető munkáját és egy napszámos műveletét. A munkanap árának csökkentése *tehát* szükségessé válik, úgyhogy a munkás, miután a lealacsonyító funkció a lelkét elnyomorította, nem kerülheti el azt, hogy a díjazás csekély volta testileg is megtámadja." [I. köt. 97—98. old.]

Nem térünk ki e szillogizmusok logikai értékére; Kant tévútra vezető paralogizmusoknak nevezte volna őket.

*— *Ezt kellett bizonyítani.* — *Szerk.*

Lényegük a következő:

A munkamegosztás lealacsonyító funkcióra korlátozza a munkást; ennek a lealacsonyító funkciónak megrontott lélek felel meg; a lélekmegrontásnak pedig az egyre fokozódó bérleszállítás. És Proudhon úr, hogy bebizonyítsa, hogy ez a bérleszállítás megfelel a megrontott léleknek, lelkiismerete megnyugtatására kijelenti, hogy az egyetemes lelkiismeret az, amely ezt így kívánja. Vajon az egyetemes lelkiismeretbe Proudhon úr lelke is beleszámít?

A *gépek* Proudhon úr számára a „munkamegosztás logikai antitézisét" jelentik, és Proudhon úr, dialektikája segítségével, azzal kezdi, hogy a gépeket *gyárrá* változtatja.

Miután Proudhon úr a modern gyárat feltételezte azért, hogy a nyomorúságot a munkamegosztásból származtathassa, most feltételezi a munkamegosztás által szült nyomorúságot azért, hogy eljuthasson a gyárhoz, és azt e nyomorúság dialektikus tagadásaként mutathassa be. Miután a munkást erkölcsi szempontból *lealacsonyító funkcióval*, fizikai szempontból pedig a bér csekély voltával sújtotta; miután a munkást a *művezető fennhatósága* alá helyezte, és munkáját *a napszámos műveletére* süllyesztette, ismét a gyárat és a gépeket vádolja meg, hogy a munkást lealacsonyítják „azáltal, hogy *munkáltatót* adnak neki", majd a munkás lealázását betetőzi azzal, hogy „a kézműves rangjáról a *napszámos* rangjára süllyeszti". Szép dialektika! És még ha itt megállna; de nem, a munkamegosztás új történetére van szüksége, most már nem azért, hogy ebből az ellentmondásokat levezesse, hanem hogy a gyárat a maga módján rekonstruálja. Hogy e célt elérje, el kell felejtenie mindazt, amit az imént a munkamegosztásról mondott.

A munkának más-más a szervezete és a megosztása aszerint, hogy milyen szerszámokkal rendelkezik. A kézimalom más munkamegosztást tételez fel, mint a gőzmalom. A történelem arculcsapása tehát, ha valaki általában a munkamegosztással kezdi, hogy azután egy specifikus termelési szerszámhoz, a gépekhez jusson el.

A gép éppoly kevéssé közgazdasági kategória, mint az ökör, amely az ekét húzza. A gép csak termelőerő. A gépek alkalmazásán alapuló modern gyár, az társadalmi termelési viszony, közgazdasági kategória.

Lássuk mármost, hogyan alakulnak a dolgok Proudhon úr ragyogó elképzelésében.

„A társadalomban az újabb és újabb gépek megjelenése az antitézis, a munkamegosztás ellenformulája: az ipar géniuszának *tiltakozása a felaprózott és emberölő munka* ellen. Tulajdonképpen mi hát a gép? *Mód a munka*

különböző részeinek, amelyeket a munkamegosztás szétválasztott, *egyesítésére*. Minden gép mint többféle művelet összefoglalása határozható meg ... A gép révén tehát *a munkás restaurációja* megy majd végbe ... A gépek, amelyek a politikai gazdaságtanban ellentmondásba helyezkednek a munkamegosztással, a szintézist képviselik, amely az emberi elmében az analízissel helyezkedik szembe ... A munkamegosztás csak a munka különböző részeit választotta szét, de mindenkinek megadta a lehetőséget arra, hogy a neki legmegfelelőbb specialitásnak szentelje magát; a gyár a munkásokat minden egyes résznek az egészhez való viszonya szerint csoportosítja ... beviszi a tekintély elvét a munkába ... Ez azonban nem minden: a *gép*, vagy a *gyár*, miután a munkást lealacsonyította azáltal, hogy munkáltatót adott neki, betetőzi a munkás lealázását azzal, hogy a kézműves rangjáról a napszámos rangjára süllyeszti ... Az a periódus, amelyben most élünk, a gépek periódusa, egy különös jellegzetesség által tűnik ki, a *bérmunka* által ... A bérmunka *későbbi keletű*, mint a munkamegosztás és a csere." [I. köt. 135., 136., 161., 164. old.]

Egy egyszerű megjegyzés Proudhon úr számára. A munka különböző részeinek szétválasztása, amely mindenkinek megadja a lehetőséget arra, hogy a neki legmegfelelőbb specialitásnak szentelje magát, ez a szétválasztás, amelyet Proudhon úr a világ kezdetétől keltez, csak a modern iparban, a konkurrencia uralma alatt létezik.

Proudhon úr ezután egy rendkívül „érdekes genealógiát" ad elő nekünk, hogy bebizonyítsa, miként keletkezett a gyár a munkamegosztásból és a bérmunka a gyárból.

1. Feltételez egy embert, aki „észrevette, hogy ha a termelést különböző részeire bontják és mindegyik részt külön munkással végeztetik el", ezzel megsokszorozzák a termelőerőket.

2. Ez az ember „megragadja ennek az eszmének a fonalát, és azt mondja magában, hogy ha megalakít egy állandó, a maga elé *kitűzött* speciális cél számára összeválogatott munkáscsoportot, akkor folyamatosabb termelést tudna elérni stb." [I. köt. 161. old.]

3. Ez az ember *indítványt* tesz más embereknek, hogy eszméjét és eszméjének fonalát ragadják meg.

4. Ez az ember az ipar kezdetén *egyenlő félként* kezeli *társait*, akik később *munkásaivá* válnak.

5. „Valóban érthető, hogy ennek az eredeti egyenlőségnek a munkáltató előnyös helyzete és a bérmunkás függősége miatt igen hamar el kellett tűnnie." [I. köt. 163. old.]

Íme újabb ízelítő Proudhon úr *történelmi és leíró módszeréből*.

Vizsgáljuk meg mármost történelmi és közgazdasági szempontból, vajon a gyár, illetve a gép valóban a munkamegosztásnál később vitte-e be a *tekintély elvét* a társadalomba; vajon egyfelől rehabilitálta-e a munkást ugyanakkor, amikor *másfelől* a tekintélynek vetette alá; vajon a gép a megosztott munka újraösszetétele-e, a munka *szintézise*-e szemben a munka *analízisével*?

A társadalomnak mint egésznek az a közös vonása a gyár belsejével, hogy neki is megvan a maga munkamegosztása. Ha egy modern gyár munkamegosztását vennők példaként, hogy azt egy egész társadalomra alkalmazzuk, akkor a gazdaság termelésére kétségtelenül az a társadalom lenne a legjobban megszervezve, amelynek csak egyetlen vállalkozója lenne mint vezető, aki előre meghatározott szabály szerint osztja szét a közösség különböző tagjai között a tennivalókat. De ez koránt sincs így. Míg a modern gyáron belül a munkamegosztást a vállalkozó tekintélye a legaprólékosabban szabályozza, a modern társadalomban a munka elosztására semmi más szabály, semmi más tekintély nincsen, mint a szabad konkurrencia.

A patriarchális rendszerben, a kasztrendszerben, a hűbéri és a céhrendszerben az egész társadalmon belüli munkamegosztás meghatározott szabályok szerint valósult meg. Talán egy törvényhozó rendelte el ezeket a szabályokat? Nem. Eredetileg az anyagi termelés feltételeiből jöttek létre, és csak sokkal később emelkedtek törvényerőre. A munkamegosztásnak ezek a különböző formái így lettek a társadalmi szervezetnek mindmegannyi alapjai. Ami az üzemen belüli munkamegosztást illeti, az mindezekben a társadalmi formákban igen kevéssé fejlődött ki.

Sőt, általános szabályként megállapítható, hogy minél kevésbé irányítja a tekintély a munkamegosztást a társadalmon belül, annál jobban kifejlődik a munkamegosztás az üzemen belül, és annál inkább alá van vetve egyetlen ember tekintélyének. Eszerint a munkamegosztás szempontjából a tekintély az üzemben és a tekintély a társadalomban *fordított arányban* állnak egymással.

Mármost látnunk kell, miféle üzem az, amelyben a foglalkozások nagyon elkülönültek, amelyben minden munkás feladata nagyon egyszerű műveletre korlátozódik, és ahol a tekintély — a tőke — csoportosítja és igazgatja a munkásokat. Hogyan jött létre ez a fajta üzem? Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, meg kell vizsgálnunk, hogyan fejlődött ki a tulajdonképpeni manufaktúraipar. Arról az iparról akarok beszélni, amely még nem a modern ipar a maga gépeivel, de már sem nem a középkor kézműveseinek ipara, sem nem háziipar. Nem akarunk a részletekbe túl-

ságosan belebocsátkozni, csak néhány főbb pontot szögezünk le, hogy érzékeltessük, mennyire nem lehet formulákkal történelmet csinálni.

A manufaktúraipar kialakulásának egyik legelengedhetetlenebb feltétele a tőkék felhalmozása volt; ezt Amerika felfedezése és nemesfémeinek behozatala könnyítette meg.

Kellőképpen be van bizonyítva, hogy a csereeszközök gyarapodása egyrészt a bér és a földjáradék elértéktelenedésére, másrészt az ipari profit megnövekedésére vezetett. Más szavakkal: amilyen mértékben hanyatlott a földtulajdonosok osztálya és a dolgozók osztálya, a hűbérurak és a nép, olyan mértékben emelkedett a tőkések osztálya, a burzsoázia.

Más körülmények is voltak még, amelyek egyidejűleg elősegítették a manufaktúraipar kifejlődését: a forgalomba hozott árumennyiség növekedése, mihelyt a kereskedelem a Jóreménység-fok körülhajózásával behatolt Kelet-Indiába; a gyarmati rendszer; a tengeri kereskedelem kifejlődése.

Egy másik tényező, amelyet a manufaktúraipar történetében még nem méltattak kellőképpen, a hűbérurak nagyszámú kíséretének elbocsátása. E kíséretek alárendelt tagjai csavargókká váltak, mielőtt az üzemekbe beálltak volna. A manufaktúraüzemek megteremtését csaknem általános csavargás előzte meg a XV. és XVI. században. Az üzem további hatalmas támaszra lelt abban a nagyszámú parasztban, akiket, mivel a szántóföldeknek rétekké változtatásával és a mezőgazdasági haladással kevesebb munkáskézre volt szükség a föld megműveléséhez, folyamatosan kiűztek falvaikból, és akik évszázadokon át özönlöttek a városokba.

A piac kibővülése, a tőkék felhalmozódása, az osztályok társadalmi helyzetében beállott változások, jövedelmi forrásaiktól megfosztott emberek tömege — ez a manufaktúra kialakulásának mindmegannyi történelmi előfeltétele. Nem — mint Proudhon úr mondja — egyenlő felek közt létrejött barátságos megállapodások egyesítették az embereket az üzemben. Még csak nem is a régi céhek méhéből született meg a manufaktúra. A kereskedő lett a modern üzem főnöke, nem pedig a régi céhmester. Csaknem mindenütt elkeseredett harc dúlt a manufaktúra és a mesterségek között.

A szerszámok és munkások felhalmozódása és koncentrációja megelőzte az üzemen belüli munkamegosztás kifejlődését. Egy manufaktúra sokkal inkább állt sok munkásnak és sok mesterségnek egy és ugyanazon helyiségben, egy teremben, egyetlen tőke parancsnoksága alatt való egyesítéséből, mint a munkák felbontásából és egy-egy speciális munkásnak egy-egy nagyon egyszerű feladathoz való hozzáidomításából.

Egy manufaktúraüzem hasznossága nem annyira a tulajdonképpeni munkamegosztásból, mint inkább abból a körülményből fakadt, hogy benne nagyobb méretekben dolgoztak, sok mellékköltséget megtakarítottak stb. A XVI. század végén és a XVII. század elején a holland manufaktúra még alig ismerte a munkamegosztást.

A munkamegosztás kifejlődése feltételezi a munkásoknak egy üzemben való egyesítését. Egyetlen példa sincsen arra, sem a XVI., sem a XVII. században, hogy egy és ugyanazon mesterség különböző ágait annyira szétválasztva űzték volna, hogy cég lett volna őket egy helyen egyesíteni ahhoz, hogy kész manufaktúraüzemet kapjanak. Mihelyt azonban az embereket és a szerszámokat egyesítették, a céhek formájában fennállott munkamegosztás szükségszerűen újra létrejött, visszatükröződött az üzemen belül.

Proudhon úr szemében, aki a dolgokat tótágast látja, ha ugyan egyáltalában látja, az Adam Smith szerint értelmezett munkamegosztás megelőzi a manufaktúraüzemet, holott az ilyen üzem a munkamegosztás egyik létfeltétele.

A tulajdonképpeni *gépek* a XVIII. század végén jelennek meg. Mi sem képtelenebb, mint a gépekben a munkamegosztás *antitézisét* látni, a *szintézist*, amely a szétdarabolt munka egységét helyreállítja.

A gép a munkaszerszámok egyesítése, és semmiképpen sem a munkák kombinálása maga a munkás számára. „Amikor a munkamegosztás révén minden külön művelet egy egyszerű szerszám kezelésére korlátozódott, akkor mindezen szerszámok egyesülése, egyetlen motor által mozgásba hozva — gépet alkot." (*Babbage:* Traité sur l'économie des machines etc., Párizs 1833 [225. §].) Egyszerű szerszámok; szerszámok felhalmozása; összetett szerszámok; az összetett szerszám mozgásbahozása egyetlen kézi motor, az ember által; e szerszámok mozgásbahozása a természeti erők által; gép; gépek rendszere, melyeknek csak egy motorjuk van; gépek rendszere, melyeknek önműködő motorjuk van — ez a gép fejlődése.

A termelési szerszámok koncentrációja és a munkamegosztás éppen olyan elválaszthatatlanok egymástól, mint a politika területén a közhatalom központosítása és a magánérdekek megoszlása. Angliában a földeknek, a mezőgazdasági munka ezen szerszámainak a koncentrációjával együtt jár a mezőgazdasági munka megosztása és a gépeknek a földművelésben való alkalmazása. Franciaországban viszont, ahol a szerszám, a föld, megoszlik, parcellarendszer van, általában nincs meg sem a mezőgazdasági munka megosztása, sem a gépeknek a földeken való alkalmazása.

Proudhon úr számára a munkaszerszámok koncentrációja a munkamegosztás tagadását jelenti. A valóságban ennek ismét az ellenkezőjét látjuk.

Amilyen mértékben fejlődik a szerszámok koncentrációja, fejlődik a munkamegosztás is és *vice versa*. Ez az oka annak, hogy a mechanika minden nagy felfedezését nagyobb munkamegosztás követi, és a munkamegosztás minden fokozódása viszont új mechanikai találmányokra vezet.

Szükségtelen emlékeztetnünk arra, hogy a munkamegosztás nagy előrehaladása Angliában a gépek feltalálása után kezdődött. Így például a szövők és a fonók legnagyobbrészt parasztok voltak, mint ahogy ezt elmaradt országokban még most is láthatjuk. A gépek feltalálása befejezte a manufaktúraiparnak a falusi ipartól való szétválását. A szövőt és a fonót, akik korábban egy család tagjai voltak, a gép szétválasztotta. Hála a gépnek, a fonó Angliában lakhat, ugyanakkor, amikor a szövő Kelet-Indiában él. A gépek feltalálása előtt egy ország ipara főként azokat a nyersanyagokat dolgozta fel, amelyeket saját talaja termelt, például Angliában a gyapjút, Németországban a lent, Franciaországban a selymet és a lent, Kelet-Indiában és a Levantéban a gyapotot stb. Hála a gépek és a gőz alkalmazásának a munkamegosztás olyan méreteket ölthetett, hogy a nemzeti talajtól elszakadt nagyipar egyesegyedül a világpiactól, a nemzetközi cserétől, a nemzetközi munkamegosztástól függ. Egyszóval, a gép annyira befolyásolja a munkamegosztást, hogy ha valamely tárgy gyártásában megtalálják a módját annak, hogy egy részét mechanikai úton állítsák elő, gyártása csakhamar két egymástól független iparágra különül.

Kell-e még arról a *gondviselésszerű* és emberbaráti *célról* beszélnünk, amelyet Proudhon úr a gépek feltalálásában és eredeti alkalmazásában felfedez?

Amikor Angliában a piac annyira kifejlődött, hogy a kézi munka többé nem tudta kielégíteni, érezni kezdték a gépek szükségességét. Ekkor gondoltak arra, hogy felhasználják a mechanikai tudományt, amely a XVIII. században már teljesen kialakult.

Az automatikus gyár első megjelenését olyan cselekmények jelzik, amelyek a legkevésbé sem voltak emberbarátiak. A gyermekeket korbáccsal kényszerítették munkára; adás-vétel tárgyává tették őket és szerződéseket kötöttek az árvaházakkal. Eltörölték a munkások tanulóidejéről hozott összes törvényeket, mert, hogy Proudhon úr kifejezését használjuk, *szintetikus* munkásra többé nem volt szükség. Végül 1825 óta[69] csaknem minden új találmány a munkás és a vállalkozó közötti összeütközések eredménye volt, mert a vállalkozó mindenáron értéktelenné igyekezett tenni a munkás szakképzettségét. Minden újabb, valamelyest is jelentős sztrájk után egy-egy új gép bukkant fel. A munkás annyira nem látott a gépek alkalmazásában valamiféle rehabilitációt, valamiféle *restaurációt*, amint azt Proudhon

úr állítja, hogy a XVIII. században igen hosszú ideig tartó ellenállást fejtett ki az automata születőben levő uralmával szemben.

„Wyatt" — mondja dr. Ure — „már feltalálta a rovátkolt hengersort, a mesterséges fonóujjakat ... A fő nehézség nem is annyira egy megfelelő önműködő mechanizmus feltalálásában ... mint a szükséges fegyelem megteremtésében állott, abban, hogy az embereket lemondassák a munkában tapasztalható szabályszerűtlen szokásaikról és azonosítsák őket a nagy automata változhatatlan szabályszerűségével. De egy olyan fegyelmi kódexet feltalálni és sikerrel érvényesíteni, amely megfelel az automatikus rendszer szükségleteinek és sebességének, Herkuleshez méltó vállalkozás volt, s ez Arkwright nemes műve!"[70] [I. köt. 21—22., 23. old.]

Mindent egybevetve, a gépek bevezetése növelte a munkamegosztást a társadalmon belül, leegyszerűsítette a munkás feladatát az üzemen belül, egyesítette a tőkét és még jobban széttagolta az embert.

Proudhon úr, valahányszor közgazdász akar lenni, és egy pillanatra félre kívánja tenni „az értelem szériájában levő fejlődést", Adam Smithből meríti tudományát, vagyis azokból az időkből, amikor az automatikus gyár még csak keletkezőben volt. Valóban, mekkora a különbség a között a munkamegosztás között, mely Adam Smith idejében volt, és a között, amelyet az automatikus gyárban látunk. Hogy ezt jól felfoghassuk, elegendő néhány részletet idéznünk dr. Ure „Philosophie des manufactures" című munkájából.

„Amikor Adam Smith halhatatlan művét a politikai gazdaságtan alapjairól megírta, mivel az automatikus gépi berendezést még alig ismerték, Smith a munkamegosztást méltán tekinthette a manufaktúra tökéletesítése nagy alapelvének; kimutatta a tűgyártás példáján, miként válik a munkás, egy és ugyanazon művelettel való foglalkozás által tökéletesedve, gyorsabbá és olcsóbbá. Meglátta, hogy e szerint az elv szerint a manufaktúra minden ágában bizonyos műveleteket, mint pl. a sárgaréz drótoknak egyenlő darabokra vágását, könnyen lehet elvégezni; hogy másfajta munkák, mint például a tűfejek előállítása és ráillesztése, viszonylag nehezebbek; ebből tehát azt a következtetést vonta le, hogy minden ilyen műveletre természetszerűleg be lehet osztani egy munkást, akinek értéke és költsége ügyességének felel meg. Ez a *hozzáalkalmazás* a munkamegosztás lényege. De az, ami Smith doktor idejében hasznos például szolgálhatott, az ma csak félrevezetheti a közvéleményt a manufaktúraipar valódi elvét illetően. A munkáknak a különböző egyéni képességek szerint való megosztásával vagy helyesebben hozzáidomításával valójában nem sokat gondolnak a gyári foglalatosságban. Ellenkezőleg, mindenütt, ahol egy művelet nagy ügyes-

séget és biztos kezet kíván, ezt, amilyen gyorsan csak lehet, kiveszik a túl ügyes és gyakran mindenfajta szabályszerűtlenségekre hajló munkás kezéből, hogy egy különleges mechanizmusra bízzák, amelynek automatikus működése oly jól van szabályozva, hogy egy gyermek felügyelhet rá.

A gyárrendszer elve tehát az, hogy a kézi munka helyébe a mechanikai tudományt állítják, és a kézművesek közötti munkamegosztást a folyamatnak alkotórészeire való bontásával helyettesítik. A kézi műveletek rendszerében általában az emberi munka volt a termék legdrágább eleme, de az automatikus rendszerben a munkás tehetségét fokozatosan kiszorítják az egyszerű gépkezelők.

Az emberi természet gyengeségénél fogva minél ügyesebb a munkás, annál akaratosabbá és nehezebben kezelhetővé válik, s ennek következtében annál kevésbé felel meg egy mechanikai rendszernek, amelyben alkalmi szabályszerűtlenségeivel súlyos károkat okozhat az egésznek. A mai gyáros fő dolga tehát az, hogy a tudomány és a tőke párosítása által munkásainak feladatát arra korlátozza, hogy éberséget és jártasságot tanúsítsanak, vagyis olyan tulajdonságokat, amelyeket fiatal korukban gyorsan tökélyre vihetnek, *ha egyetlen folyamatra koncentrálják őket.*

A munka fokozatokra osztásának rendszerében több évi tanulóidőre van szükség, amíg a munkás szeme és keze elég ügyessé válik ahhoz, hogy bizonyos mechanikai fogásokat végrehajthasson; de abban a rendszerben, amely egy folyamatot szétbont alkotórészeire és minden egyes részt automatikus géppel végeztet el, ezeket az elemi részeket rövid próbaidő után rá lehet bízni egy átlagos képességű személyre, sőt, szükség esetén ezt a személyt át lehet tenni egyik géptől a másikhoz a főnök tetszése szerint. Az ilyen áthelyezések éles ellentétben vannak azzal a régi gyakorlattal, amely megosztja a munkát, s az egyik munkásra azt szabja ki, hogy tűfejeket készítsen, a másikra, hogy tűhegyeket köszörüljön a legernyesztőbb, léleksorvasztó egyhangúsággal... De az *egyenlősítés* elve, vagyis az önműködő gépek rendszere szerint a munkás képességeit csak kellemes gyakorlásnak vetik alá stb... Minthogy a dolga abban áll, hogy egy jól szabályozott mechanizmus munkáját ellenőrizze, ezt rövid idő alatt meg tudja tanulni; amikor pedig tevékenységét egyik gépről a másikra teszi át, váltogatja feladatát, és bővíti eszmevilágát azzal, hogy azokon az általános kombinációkon gondolkozik, amelyek a maga és társai munkájából fakadnak. Ilymódon a képességeknek az a béklyóba szorítása, a szellemnek az a korlátozása, a testnek az az elsatnyítása, amelyet nem ok nélkül tulajdonítanak a munkamegosztásnak, rendes körülmények között nem fordulhat elő a *munkák egyenlő elosztásának* rendszerében.

Valójában a gépi berendezés minden tökéletesítésének állandó célja és tendenciája az emberi munka teljes kiszorítása, illetve árának csökkentése azáltal, hogy nők és gyermekek munkájával helyettesíti a férfiakét, vagy tanulatlan munkások munkájával a szakképzett kézművesekét ... Ez a tendencia, hogy csupán élénk szemű és hajlékony ujjú gyermekeket foglalkoztassanak nagy tapasztalattal rendelkező munkások helyett, azt mutatja, hogy az ügyesség különböző fokai szerinti munkamegosztás skolasztikus dogmáját felvilágosodott gyárosaink végre elvetették." (*André Ure:* Philosophie des manufactures ou économie industrielle, I. köt. I. fej. [34—35. old.].)

Ami a modern társadalmon belüli munkamegosztást jellemzi, az az, hogy létrehozza a specialitásokat, a specialistákat és velük együtt a szakmai korlátoltságot.

„Álmélkodás fog el minket" — mondja Lemontey —, „látván, hogy régebbi korokban ugyanaz az ember egyaránt kitűnik mint filozófus, költő, szónok, történész, pap, államférfi és hadvezér. A mi lelkünket megdöbbenti az ilyen roppant terület látványa. Mindegyikünk sövénnyel veszi magát körül és bezárkózik a maga telkén. Nem tudom, vajon ez a feldarabolás megnagyobbítja-e a térséget, de azt jól tudom, hogy az ember megkisebbedik." [213. old.]

Ami az automatikus gyáron belüli munkamegosztást jellemzi, az az, hogy a munka elvesztette minden speciális jellegét. De mihelyt mindenfajta speciális fejlődés megszűnik, érezhetővé kezd válni az egyetemesség iránti szükséglet, az egyén integrális fejlődésére irányuló törekvés. Az automatikus gyár kiküszöböli a specialistákat és a szakmai korlátoltságot.

Proudhon úr, aki az automatikus gyárnak még ezt az egyetlen forradalmi oldalát sem értette meg, visszafelé tesz egy lépést, és azt javasolja a munkásnak, hogy ne csupán a gombostű egytizenketted részét készítse el, hanem egymásután mind a tizenkettőt. A munkás ilymódon eljutna a gombostű tudományához és tudatához. Íme, ez Proudhon úr szintetikus munkája. Persze, senki sem fogja vitatni, hogy egy mozdulat előre és egy másik hátra, az ugyancsak szintetikus mozgás.

Mindent egybevetve, Proudhon úr nem ment tovább a kispolgár eszményénél. És ennek az eszménynek a megvalósítására semmi jobbat nem tud kigondolni, mint azt, hogy visszavezet minket a középkor kézműves legényéhez, vagy legfeljebb kézműves mesteréhez. Elegendő, mondja valahol könyvében, ha életünkben egyetlen egyszer mesterművet készítettünk, ha egyetlen egyszer embernek éreztük magunkat. Mi más ez, mind forma, mind tartalom tekintetében, mint a középkor céhei által megkövetelt mestermű?

3. §. A konkurrencia és a monopólium

A konkurrencia jó oldala

„A konkurrencia éppoly lényeges a munka szempontjából, mint a megosztás ... A konkurrencia szükséges az *egyenlőség eljöveteléhez.*" [I. köt. 186., 188. old.]

A konkurrencia rossz oldala

„Az elv önmagának a tagadása. Legbiztosabb hatása, hogy vesztét okozza azoknak, akiket magával ragad." [I. köt. 185. old.]

Általános elmélkedés

„A nyomában járó *hátrányok* éppúgy, mint az a jó, amit biztosít, egyaránt ... logikusan az elvből származnak." [I. köt. 185—186. old.]

Megoldandó probléma

„A *megegyezés* elvét kell keresni, amelynek még a szabadságnál is magasabbrendű törvényből kell fakadnia." [I. köt. 185. old.]

Változat

„Itt nem lehet tehát szó a konkurrencia megszüntetéséről, ez éppolyan lehetetlen dolog, mint a szabadság megszüntetése, arról van szó, hogy meg kell találni ennek az egyensúlyát, legszívesebben azt mondanám, a *rendszabályozását.*" [I. köt. 223. old.]

Proudhon úr azzal kezdi, hogy a konkurrencia örök szükségességét veszi védelembe azokkal szemben, akik azt a *vetélkedéssel* akarják helyettesíteni.*

Nincs „vetélkedés cél nélkül", és mivel „minden szenvedély tárgya szükségszerűen analóg magával a szenvedéllyel: a szerelmes férfinak a nő, a nagyravágyónak a hatalom, a zsugorinak az arany, a költőnek a babérkoszorú, így az ipari vetélkedésnek szükségszerűen a *profit* a tárgya. A vetélkedés nem egyéb, mint maga a konkurrencia." [I. köt. 187. old.]

A konkurrencia a profitért való vetélkedés. Vajon az ipari vetélkedés szükségszerűen a profitért való vetélkedés-e, vagyis maga a konkurrencia? Proudhon úr ezt azzal bizonyítja be, hogy állítja. Már láttuk: állítani nála annyi, mint bebizonyítani, ugyanúgy, mint feltételezni annyi, mint tagadni.

* (*1885*) A fourieristák. — *Engels jegyzete.*

Ha a szerelmes férfi közvetlen *tárgya* a nő, akkor az ipari vetélkedés közvetlen tárgya a termék, nem pedig a profit.

A konkurrencia nem az ipari, hanem a kereskedelmi vetélkedés. Napjainkban az ipari vetélkedés csak a kereskedelemért létezik. Sőt, vannak olyan szakaszok a modern népek gazdasági életében, amikor mindenkit bizonyos fajta szédület száll meg, hogy profitra tegyen szert anélkül, hogy termelne. Ez a periodikusan visszatérő spekulációs szédület pőrére vetkőzteti a konkurrenciának, amely az ipari vetélkedés szükségességétől szabadulni igyekszik, igazi jellegét.

Ha egy XIV. századbeli kézművesnek valaki azt mondta volna, hogy meg fogják szüntetni a kiváltságokat és az ipar egész hűbéri szervezetét, hogy a konkurrenciának nevezett ipari vetélkedéssel helyettesítsék, azt válaszolta volna, hogy éppen a különböző kooperációk, testületek, céhek kiváltságai jelentik a szervezett konkurrenciát. Proudhon úr sem fejezi ki magát különbül, amikor azt állítja, „hogy a vetélkedés nem egyéb, mint maga a konkurrencia".

„Rendeljétek el, hogy 1847 január 1-től kezdve a munka és a munkabér mindenki számára biztosítva legyen, és az ipar nagy feszültségét szörnyű ernyedés fogja felváltani." [I. köt. 189. old.]

Feltevés, állítás és tagadás helyett most rendelettel állunk szemben, amelyet Proudhon úr kifejezetten azért bocsát ki, hogy bebizonyítsa a konkurrencia szükségességét, a konkurrenciának mint kategóriának örökkévalóságát stb.

Ha azt képzeljük, hogy a konkurrenciától való megszabaduláshoz csak rendeletek szükségesek, sohasem fogunk tőle megszabadulni. És ha olyan messzire megyünk, hogy a konkurrencia eltörlését javasoljuk, ugyanakkor fenntartva a munkabért, akkor királyi parancsra elkövetendő esztelenséget javasolunk. De a népek nem királyi parancsra fejlődnek. Hogy ilyen rendeleteket ki lehessen adni, ahhoz előbb a népeknek legalábbis meg kell változtatniok az alapoktól a csúcsig ipari és politikai létfeltételeiket, következésképpen egész létezési módjukat.

Proudhon úr erre rendíthetetlen önbizalommal azt fogja válaszolni, hogy ez hipotézis „természetünk átváltozásáról, amire nincs történelmi precedens", és hogy neki joga van — nem tudjuk, milyen rendelet alapján — „minket a vitából *kirekeszteni*".

Proudhon úr nem tudja, hogy az egész történelem nem egyéb, mint az emberi természet állandó átváltozása.

„Maradjunk a tényeknél. A francia forradalom éppannyira az ipari, mint a politikai szabadságért tört ki; és noha, mondjuk meg nyíltan, az

1789-es Franciaország korántsem ismerte fel annak az elvnek minden következményét, amelynek megvalósítását követelte, mégsem csalódott sem vágyaiban, sem várakozásaiban. Aki ezt tagadni próbálná, az az én szememben elvesztené a bírálat jogát: sohasem fogok olyan ellenféllel vitatkozni, aki elvben feltételezi huszonötmillió ember spontán tévedését... Ha a konkurrencia nem volna a társadalmi gazdaság *elve*, a *sors rendelése*, az *emberi lélek szükséglete*, akkor miért nem gondoltak a korporációknak, a testületeknek és céheknek az *eltörlése* helyett inkább mindezeknek a *megjavítására?*" [I. köt. 191, 192. old.]

Ezek szerint, mivel a XVIII. századi franciák eltörölték a korporációkat, testületeket és céheket, ahelyett hogy módosították volna őket, ezért a XIX. századi franciáknak módosítaniok kell a konkurrenciát, ahelyett hogy eltörölnék. Mivel a konkurrencia Franciaországban a XVIII. században történelmi szükségletek következményeként jött létre, ezért nem szabad ezt a konkurrenciát a XIX. században más történelmi szükségletek miatt megszüntetni. Proudhon úr nem érti meg, hogy a konkurrencia létrejötte egybefonódott a XVIII. század emberének valóságos fejlődésével, tehát a konkurrenciát az *emberi lélek* szükségletévé teszi in partibus infidelium*. Mit csinált volna a nagy Colbert-ből a XVII. század számára?

A forradalom után jön a dolgok jelenlegi állása. Proudhon úr innen is merít egyes tényeket, hogy a konkurrencia örökkévalóságát kimutassa, azt bizonyítgatván, hogy minden ipar, amelyben ez a kategória még nem fejlődött ki kellőképpen, például a mezőgazdaság, alacsonyabbrendű, roskatag állapotban van.

Azt mondani, hogy vannak iparok, amelyek még nem emelkedtek a konkurrencia magaslatára, hogy mások még a polgári termelés színvonala alatt vannak, üres fecsegés, amely semmiképp nem bizonyítja a konkurrencia örökkévalóságát.

Proudhon úr egész logikája a következőkben foglalható össze: a konkurrencia társadalmi viszony, amelyben ma termelőerőinket fejlesztjük. Ezt az igazságot viszont nem logikai fejtegetésekkel, hanem többnyire túlontúl fejtegetett formulákkal fejezi ki, mondván, hogy a konkurrencia nem más, mint az ipari vetélkedés, a szabadság jelenlegi módja, a felelősség a munkában, az érték konstituálása, az egyenlőség eljövetelének feltétele, a társadalmi gazdaság elve, a sors rendelése, az emberi lélek szükséglete, az örök igazságosság sugallata, szabadság a megosztásban, megosztás a szabadságban, közgazdasági kategória.

---

* — a hitetlenek tartományaiban[71] — *Szerk.*

„A *konkurrencia* és a *társulás* támogatják egymást. Nemhogy kizárnák egymást, de még csak nem is *eltérőek*. Aki konkurrenciát mond, az már *közös célt* tételez fel. A konkurrencia tehát nem *önzés*, és a szocializmus legsajnálatosabb tévedése, hogy a társadalom megdöntését látta benne." [I. köt. 223. old.]

Aki konkurrenciát mond, az közös célt mond, és ez egyrészt azt bizonyítja, hogy a konkurrencia társulás, másrészt, hogy a konkurrencia nem önzés. És aki *önzést* mond, vajon nem közös célt mond-e? Minden önzés a társadalomban és a társadalom ténye által jön létre. Feltételezi tehát a társadalmat, vagyis közös célokat, közös szükségleteket, közös termelési eszközöket stb. stb. Puszta véletlen-e tehát, ha az a konkurrencia és az a társulás, amelyről a szocialisták beszélnek, még csak nem is eltérőek?

A szocialisták nagyon jól tudják, hogy a mai társadalom a konkurrencián alapul. Hogyan vádolhatnák a konkurrenciát azzal, hogy a mai társadalmat megdönti, azt a társadalmat, amelyet ők maguk akarnak megdönteni? És hogyan vádolhatnák a konkurrenciát a jövendő társadalom megdöntésével, amelyben ők éppen ellenkezőleg a konkurrencia megdöntését látják?

Proudhon úr a későbbiekben azt mondja, hogy a konkurrencia a *monopólium ellentéte*, és ennek következtében nem lehet *ellentéte a társulásnak*.

A hűbériség kezdettől fogva ellentétben állt a patriarchális monarchiával; de nem állt ellentétben a konkurrenciával, amely még egyáltalában nem létezett. Következik-e ebből, hogy a konkurrencia nem áll ellentétben a hűbériséggel?

Társadalom, társulás — ezek valójában olyan elnevezések, amelyeket minden társadalomra lehet alkalmazni, a hűbéri társadalomra éppúgy, mint a polgárira, amely a konkurrencián alapuló társulás. Hogyan akadhatnak tehát szocialisták, akik úgy vélik, hogy a puszta *társulás* szóval meg tudják cáfolni a konkurrenciát? És hogyan akarhatja megvédeni maga Proudhon úr a szocializmussal szemben a konkurrenciát olymódon, hogy azt ezzel az egyetlen szóval jelöli meg: *társulás?*

Mindaz, amit eddig elmondtunk, a konkurrencia szép oldalára vonatkozik, ahogyan azt Proudhon úr értelmezi. Térjünk most át a konkurrencia csúf oldalára, vagyis a negatív oldalára, hátrányaira, mindarra, ami benne romboló, felforgató, ami ártalmas tulajdonsága.

A kép, amelyet erről nekünk Proudhon úr fest, igen gyászos.

A konkurrencia szüli a nyomorúságot, szítja a polgárháborút, „megváltoztatja a természetes zónákat", összekeveri a nemzetiségeket, feldúlja

a családokat, korrumpálja a közerkölcsöket, „felborítja a méltányosság, az igazságosság", az erkölcs fogalmát, és ami ennél is rosszabb, tönkreteszi a feddhetetlen és szabad kereskedelmet, s kárpótlásként mégcsak a *szintetikus értéket*, az állandó és tisztességes árat sem adja meg. A konkurrencia mindenkit kiábrándít, még a közgazdászokat is. Végeredményben még önmagát is tönkreteszi.

Mindeme rossz után, amit Proudhon úr elmond, elképzelhető-e a polgári társadalom viszonyai, elvei és illúziói számára bomlasztóbb, rombolóbb elem, mint a konkurrencia?

Jegyezzük meg, hogy a konkurrencia annál rombolóbbá válik a polgári *viszonyokra* nézve, minél inkább ösztönöz új termelőerőknek, vagyis egy új társadalom anyagi feltételeinek lázas megteremtésére. Legalábbis ebből a szempontból a konkurrencia rossz oldalának megvolna a maga jó oldala is.

„A konkurrencia, mint közgazdasági állapot vagy fázis, keletkezését tekintve, szükségszerű eredménye . . . az általános termelési költségek csökkentése elméletének." [I. köt. 235. old.]

Úgy látszik, Proudhon úr számára a vérkeringés Harvey elméletének következménye.

„A *monopólium* a konkurrencia fatális vége, amelyet önmaga állandó tagadásával hoz világra. A monopóliumnak ez az eredete már igazolás . . . A monopólium a konkurrencia természetes ellentéte . . . de mihelyt a konkurrencia szükségszerű, már magában foglalja a monopólium eszméjét, mivel a monopólium mintegy minden egyes konkurráló egyéniségnek a székhelye." [I. köt. 236., 237. old.]

Együtt örvendünk Proudhon úrral, hogy legalább egyszer jól tudja alkalmazni formuláját a tézisről és antitézisről. Mindenki tudja, hogy a modern monopóliumot maga a konkurrencia szüli.

Ami a tartalmat illeti, Proudhon úr ragaszkodik a költői képekhez. A konkurrencia „a munka minden alosztályából mintegy szuverén birodalmat teremtett, amelyben minden egyén érvényesíthette erejét és függetlenségét". A monopólium „minden egyes konkurráló egyéniségnek a *székhelye*". Szuverén birodalom legalább olyan szépen hangzik, mint székhely.

Proudhon úr csak a konkurrencia szülte modern monopóliumról beszél. De mindnyájan tudjuk, hogy a konkurrencia a hűbéri monopóliumból született. Így eredetileg a konkurrencia volt a monopólium ellentéte és nem a monopólium a konkurrenciáé. A modern monopólium tehát nem egyszerű antitézis, hanem ellenkezőleg, az igazi szintézis.

Tézis: A hűbéri monopólium, amely megelőzte a konkurrenciát.
Antitézis: A konkurrencia.
Szintézis: A modern monopólium, amely a hűbéri monopólium tagadása, amennyiben feltételezi a konkurrencia uralmát, és a konkurrencia tagadása, amennyiben monopólium.

A modern monopólium, a polgári monopólium tehát a szintetikus monopólium, a tagadás tagadása, az ellentétek egysége. A modern monopólium a monopólium a maga tiszta, normális, racionális állapotában. Proudhon úr ellentmondásban van saját filozófiájával, amikor a polgári monopóliumot nyers, *kezdetleges*, ellentmondásos, görcsös állapotban levő monopóliumnak nyilvánítja. Rossi úr, akit Proudhon úr ismételten idéz a monopóliummal kapcsolatban, úgy látszik jobban megértette a polgári monopólium szintetikus jellegét. „*Cours d'économie politique*" című művében megkülönbözteti egymástól a mesterséges és a természetes monopóliumokat. A hűbéri monopóliumok, mondja Rossi úr, mesterségesek, vagyis önkényesek; a polgári monopóliumok természetesek, vagyis racionálisak.

A monopólium jó dolog, elmélkedik Proudhon úr, mert közgazdasági kategória, mert az „emberiség személytelen eszének" a kisugárzása. A konkurrencia szintén jó dolog, mert az is közgazdasági kategória. Ami azonban nem jó, az a monopólium valósága és a konkurrencia valósága. És még rosszabb az, hogy a konkurrencia és a monopólium kölcsönösen felfalják egymást. Mit lehet tenni? Megkeresni ennek a két örök eszmének a szintézisét, kiszakítani e szintézist isten öléből, ahol időtlen idők óta nyugszik.

A gyakorlati életben nemcsak a konkurrenciát, a monopóliumot és antagonizmusukat találjuk meg, hanem szintézisüket is, amely nem formula, hanem mozgás. A monopólium létrehozza a konkurrenciát, a konkurrencia létrehozza a monopóliumot. A monopolisták konkurrálnak egymással, a konkurrensekből monopolisták lesznek. Ha a monopolisták az egymásközötti konkurrenciát részleges társulásokkal korlátozzák, akkor növekszik a konkurrencia a munkások között, és minél inkább nő a proletárok tömege egy nemzet monopolistáival szemben, annál féktelenebbé válik a konkurrencia a különböző nemzetek monopolistái között. A szintézis olyan, hogy a monopólium csak a konkurrenciaharcban való állandó részvétellel tudja magát fenntartani.

Proudhon úr, hogy dialektikusan világra hozhassa az *adókat*, melyek a *monopólium* után következnek, a *társadalmi géniuszról* mesél nekünk; ez a géniusz, miután *rettenthetetlenül* haladt előre *cikcakkos útján*, „miután biztos léptekkel, *bűnbánat* és megállás *nélkül elérkezett a monopólium*

szögletéhez, melankólikus tekintetet vet visszafelé, és mélységes megfontolás után adókkal terheli meg a termelés összes tárgyait, s egész adminisztratív szervezetet teremt azért, hogy *minden alkalmaztatás a proletariátusnak jusson és a monopólium emberei által legyen megfizetve.*" [I. köt. 284—285. old.]

Mit szóljunk ehhez a géniuszhoz, amely éhgyomorra cikcakkban sétál? És mit szóljunk ehhez a sétához, melynek állítólag nincs egyéb célja, mint hogy a burzsoákat az adókkal tönkretegye, holott az adók éppen arra valók, hogy a burzsoáziának eszközül szolgáljanak, hogy magát mint uralkodó osztályt fenntartsa?

Hogy csak némileg sejtessük azt, milyen módon kezeli Proudhon úr a gazdasági részletkérdéseket, elég arra utalnunk, hogy szerinte a *fogyasztási adót* az egyenlőség érdekében és a proletariátus megsegítése céljából vezették be.

A fogyasztási adó csupán a burzsoázia hatalomra jutása óta fejlődött ki igazán. Az ipari tőke kezében — vagyis annak a mértékletes és takarékos gazdagságnak a kezében, amely a munka közvetlen kizsákmányolásából tartja fenn, termeli újra és gyarapítja önmagát — a fogyasztási adó arra szolgált, hogy kizsákmányolja a semmittevő, kizárólag csak fogyasztó nagyurak ledér, élvhajhász, tékozló gazdagságát. James Steuart igen jól kifejtette a fogyasztási adónak ezt az eredeti célját „*Recherches des principes de l'Économie politique*" című művében, melyet tíz évvel A. Smith előtt adott ki.

„Az abszolút monarchiában" — mondja Steuart — „az uralkodó, úgy látszik, mintegy féltékeny a gazdagság megnövekedésére, és ezért azokra vet ki adókat, akik meggazdagodnak — a termelést adóztatja meg. Az alkotmányos kormányzatban az adók főleg azokat terhelik, akik elszegényednek — ezek a fogyasztási adók. Így az uralkodó adót vet ki az iparra . . . pl. a fejadó és a vagyonadó arányos a megadóztatottak feltételezett gazdagságával. Mindenkit a feltételezett nyeresége arányában adóztatnak meg. Alkotmányos kormányzat esetén általában a fogyasztásra vetik ki az adókat. Mindenkit annak arányában adóztatnak meg, hogy mennyit ad ki."[72] [II. köt. 190., 191. old.]

Ami az adóknak, a kereskedelmi mérlegnek és a hitelnek — Proudhon úr agyában való — *logikai egymásutánját* illeti, erre csak annyit jegyzünk meg, hogy az angol burzsoázia, Órániai Vilmos alatt hozzájutva politikai alkotmányához, mihelyt olyan helyzetbe került, hogy létfeltételeit szabadon kifejleszthette, rögtön megteremtett egy új adórendszert, az államadósságokat és a védővámok rendszerét.

Ez az utalás egymagában helyes elképzelést nyújthat az olvasónak arról, hogy milyenek Proudhon úr elmefuttatásai a rendőrség vagy az adó, a kereskedelmi mérleg, a hitel, a kommunizmus és a népesedés tárgyában. Kételkedünk benne, hogy akad olyan kritika — még ha a legelnézőbb is —, amely ezekkel a fejezetekkel komolyan tudna foglalkozni.

4. §. A földtulajdon vagy a járadék

A tulajdon minden történelmi korszakban másképpen és egészen különböző társadalmi viszonyok között fejlődött. A polgári tulajdont meghatározni tehát annyit jelent, mint a polgári termelés összes társadalmi viszonyait ábrázolni.

A tulajdont mint független viszonyt, külön kategóriát, mint elvont és örök eszmét meghatározni akarni — ez csak a metafizikának vagy a jogtudománynak az illúziója lehet.

Noha Proudhon úr látszólag általában a tulajdonról beszél, valójában csak a *földtulajdonnal*, a *földjáradékkal* foglalkozik.

„A földjáradék eredete, akárcsak a földtulajdoné, hogy úgy mondjam, gazdaságon kívüli: lélektani és erkölcsi megfontolásokon alapul, amelyek csak igen távoli vonatkozásban vannak a gazdagság termelésével." [II. köt. 269. old.]

Ezzel Proudhon úr elismeri, hogy képtelen a földjáradék és a földtulajdon gazdasági eredetét megérteni. Beismeri, hogy ez a képtelenség kényszeríti arra, hogy lélektani és erkölcsi megfontolásokhoz folyamodjék, amelyek bár valóban csak igen távoli vonatkozásban vannak a gazdagság termelésével, de igen közeli vonatkozásban vannak Proudhon úr történelmi látókörének korlátoltságával. Proudhon úr azt állítja, hogy a földtulajdon eredete valami *misztikusat*, valami *titokzatosat* tartalmaz. Nos, a földtulajdon eredetében titkot látni, vagyis magának a termelésnek a termelési szerszámok elosztásához való viszonyát titokká változtatni nem annyit jelent-e — Proudhon úr szavaival élve —, mint a közgazdasági tudományra való minden igényről lemondani?

Proudhon úr „csupán arra az utalásra *szorítkozik*, hogy a gazdasági fejlődés hetedik korszakában — a *hitel* korszakában —, amikor a fikció eltüntette a valóságot, s az a veszély fenyegetett, hogy az emberi tevékenység elvész az űrben, szükségessé vált, hogy az *ember szorosabban hozzábilincselődjék a természethez:* akkor a földjáradék lett ennek az új szerződésnek az ára". [II. köt. 265. old.]

A negyventalléros ember előre megérezte az eljövendő Proudhont: „Engedelmével, Teremtő Uram: mindenki úr a maga világában; de ön sohasem fogja velem elhitetni, hogy ez a világ, amelyben élünk, üvegből való."[73] Az ön világában, ahol a hitel annak lett eszköze, hogy az ember *az űrbe vesszen*, igen könnyen lehetséges, hogy a földtulajdon azért vált szükségessé, hogy *az ember hozzábilincselődjék a természethez*. A valóságos termelés világában, ahol a földtulajdon mindig megelőzi a hitelt, Proudhon úrnak *horror vacuija** nem fordulhat elő.

Bárhonnan ered is egyébként a földjáradék, ha már egyszer létezik, heves vita tárgya a bérlő és a földtulajdonos között. Mi ennek a vitának a végeredménye, más szavakkal: mekkora a földjáradék átlagos összege? Halljuk, mit mond Proudhon úr:

„Ricardo elmélete válaszol erre a kérdésre. A társadalom kezdeti korszakában, midőn az ember még újonc volt a földön s csupán hatalmas erdőket látott maga körül, még mérhetetlen volt a föld, s az ipar még csak keletkezőben volt, a földjáradéknak nullával kellett egyenlőnek lennie. A még meg nem munkált föld használati tárgy volt; nem volt csereérték: közös volt, nem társadalmi. A családok szaporodása és a földművelés előrehaladása fokozatosan éreztetni kezdte az emberekkel a föld becsét. A munka adta meg a föld értékét: így született meg a földjáradék. Minél nagyobb termést tudott hozni ugyanolyan mennyiségű munkával valamely földdarab, annál többre értékelték; a földtulajdonosoknak pedig állandóan az volt a törekvésük, hogy elsajátítsák a föld egész termését, levonva belőle a bérlő munkabérét, vagyis a termelési költségeket. A tulajdon tehát nyomon követi a munkát, hogy mindent elvegyen tőle, amit a termék a valóságos költségeken felül tartalmaz. Mivel a tulajdonos misztikus kötelességet teljesít, és a colonusszal szemben a közösséget képviseli, ezért a bérlő a Gondviselés rendeléseinek értelmében nem más, mint felelősségteljes munkás, aki köteles számot adni a társadalomnak mindarról, amit törvényes munkabérén felül megszerez ... Lényege és rendeltetése szerint a földjáradék tehát az osztó igazságosság eszköze, egyike azon számtalan eszköznek, melyet a gazdasági géniusz felhasznál arra, hogy az egyenlőséget elérje. Ez egy roppant kataszter, amelyet földtulajdonosok és bérlők egymással vitázva állítanak fel, de az összeütközés lehetősége nélkül, magasabb érdekből, s ennek a kataszternek végeredménye a föld birtoklásának kiegyenlítődése kell hogy legyen a föld kiaknázói és az ipari vállalkozók között ... Nem kevesebbre, mint a tulajdonnak erre a má-

* — *az ürességtől való irtózása* — *Szerk.*

giájára volt szükség ahhoz, hogy a colonustól elragadhassák a termék többletét, amelyet az szükségképpen a sajátjának tekint, és amelyről azt tartja, hogy ő a kizárólagos megteremtője. A földjáradék, vagy jobban mondva a földtulajdon, megtörte a mezőgazdasági egoizmust és olyan szolidaritást teremtett, amelyet semmilyen hatalom, a termőföld semmilyen elosztása nem tudott volna létrehozni... Most pedig, miután a földtulajdon erkölcsi hatását elértük, már csak a földjáradék elosztása marad hátra." [II. köt. 270—272. old.]

Ezt az egész szózuhatagot először is a következőkre egyszerűsíthetjük: Ricardo azt mondja, hogy a mezőgazdasági termékek árának a termelési költségükön felüli többlete — a költségekbe a tőke szokásos profitját és kamatát beleértve — szabja meg a földjáradék mértékét. Proudhon úr jobban csinálja. Ő közbelépteti, mint valami *deus ex machinát**, a földtulajdonost, aki a *colonustól* elragadja termelésének a termelési költségeken felüli egész többletét. Proudhon úr a földtulajdonos közbelépéséhez folyamodik, hogy megmagyarázhassa a földtulajdont, s a járadékos közbelépéséhez, hogy megmagyarázhassa a járadékot. Úgy válaszol a kérdésre, hogy állítja ugyanazt a kérdést, megtoldva még egy szótaggal.

Jegyezzük még meg, hogy amikor Proudhon úr a földjáradékot a talaj termékenységének különbözőségével határozza meg, akkor új eredetet tulajdonít neki, mert szerinte a föld, mielőtt a termékenység különböző fokainak megfelelően értékelték volna, „nem volt csereérték, hanem közös volt". Mi lett hát abból a fikcióból, mely szerint a földjáradékot az a *szükségesség* hozta világra, hogy visszavezesse *a földre* az embert, aki *már-már elveszett az űr végtelenjében?*

Szabadítsuk meg most Ricardo tanítását azoktól a gondviselésszerű, allegorikus és misztikus szólamoktól, amelyekbe Proudhon úr oly gondosan becsomagolta.

A földjáradék, ricardói értelemben, a polgári állapotban levő földtulajdon: vagyis a hűbéri tulajdon, amely alávetette magát a polgári termelés feltételeinek.

Láttuk, hogy Ricardo tanítása szerint minden tárgy árát végső fokon a termelési költségek — beleértve az ipari profitot — határozzák meg; más szavakkal: az árat a felhasznált munkaidő határozza meg. Az iparban a legkevesebb munkával előállított termék ára szabályozza valamennyi többi ugyanolyan fajtájú áru árát, feltéve, hogy a legolcsóbb és legtermelékenyebb termelési szerszámok mennyisége korlátlanul növelhető, és hogy

*— *a cselekménybe való közvetlen isteni beavatkozást* — Szerk.

a szabad konkurrencia szükségszerűen egy piaci árat, vagyis az összes ugyanolyan fajtájú termékek egy közös árát hozza létre.

A mezőgazdaságban, ellenkezőleg, a legnagyobb munkamennyiséggel előállított termék ára szabályozza valamennyi ugyanolyan fajtájú termék árát. Először is nem lehet, mint az iparban, az ugyanolyan termelékenységű termelési szerszámokat, vagyis az ugyanolyan termékenységű földeket tetszés szerint szaporítani. Továbbá a népesség szaporodásának mértékében áttérnek a gyengébb minőségű földek megművelésére, vagy pedig ugyanabba a földbe újabb tőkebefektetéseket eszközölnek, amelyek aránylag kevésbé termelékenyek, mint az elsők. Mindkét esetben nagyobb mennyiségű munkát fordítanak viszonylag kevesebb termék elérésére. Minthogy a népesség szükséglete tette szükségessé a munkának ezt a növelését, a drágábban megművelt föld terméke kényszerűségből éppoly biztosan elkél a piacon, mint azé, amelynek megművelése olcsóbb. S mivel a konkurrencia a piaci árat egy szintre hozza, a jobb föld termékét éppen olyan drágán fizetik meg, mint a gyengébb földét. A jobb föld termékeinek a termelési költségein felüli ártöbblete: ez éppen a földjáradék. Ha állandóan egyenlő termékenységű földek állnának rendelkezésre, ha, mint az iparban, mindig a legolcsóbb és legtermelékenyebb gépeket lehetne igénybe venni, vagy ha a másodszori tőkebefektetések éppen annyit gyümölcsöznének, mint az elsők, akkor a mezőgazdasági termékek árát a legjobb termelési szerszámokkal előállított termékek önköltségi ára határozná meg, amint ezt az ipari termékek áránál láttuk. De ettől a pillanattól kezdve a földjáradék is eltűnne.

Ahhoz, hogy Ricardo tanítása* általános érvényű legyen, az is szükséges, hogy a különböző iparágakban szabadon lehessen alkalmazni a tőkét; hogy a tőkések közötti erősen fejlett konkurrencia a profitokat egy szintre hozza; hogy a bérlő ne legyen más, mint egy ipari tőkés, aki, ha gyengébb földbe** fekteti be tőkéjét, ugyanannyi profitra tart számot, amennyit tőkéje például a pamutiparban*** hozna; hogy a földművelés alá legyen vetve a nagyipar rendszerének; végül, hogy maga a földtulajdonos már csak pénzjövedelemre törekedjék.

Előfordulhat, mint Írországban, hogy a földjáradék még nem létezik, jóllehet a bérletrendszer a végletekig ki van fejlődve. Minthogy a földjáradék nemcsak a munkabéren felüli többlet, hanem az ipari profiton

* *Az Utyina-féle példányban beszúrva:* amennyiben elfogadjuk premisszáit, — *Szerk.*

** *Az Utyina-féle példányban és az 1896-os francia kiadásban:* gyengébb földbe *helyett:* a földbe — *Szerk.*

*** *Ugyanott:* például a pamutiparban *helyett:* bármely iparban — *Szerk.*

felüli többlet is, nem létezhet olyan országokban, ahol, mint Írországban, a földtulajdonos jövedelme nem egyéb, mint levonás* a munkabérből.

Korántsem áll tehát, hogy a földjáradék *egyszerű munkást* csinál a föld kiaknázójából, a bérlőből, és „elragadja a colonustól a termék többletét, amelyet az szükségképpen a sajátjának tekint"; a földjáradék a földtulajdonossal — a rabszolga, a jobbágy, a féljobbágy, a bérmunkás helyett — az ipari tőkést állítja szembe. A földtulajdon, mihelyt földjáradékként konstituálódott, már csak a termelési költségeken felüli többlettel rendelkezik, a termelési költségek meghatározásába pedig nemcsak a munkabér, hanem az ipari profit is belejátszik. Így tehát a földtulajdonos az, akitől a földjáradék jövedelmének egy részét elragadta.** Elég hosszú ideig tartott, amíg a feudális bérlő helyébe az ipari tőkés lépett. Németországban például ez az átalakulás csak a XVIII. század utolsó harmadában indult meg. Csupán Anglia az a hely, ahol az ipari tőkés és a földtulajdonos e viszonya teljes egészében kifejlődött.

Amíg csak Proudhon úr *colonusai* léteztek, nem volt földjáradék. Amióta földjáradék van, azóta a colonus már nem a bérlő, hanem a munkás — a bérlő colonusa. A dolgozónak a lesüllyedése, aki az ipari tőkés számára dolgozó egyszerű munkás, napszámos, bérmunkás szerepét játssza már csupán; az ipari tőkés közbelépése, aki a földet úgy aknázza ki, mint akármilyen gyárat; a földtulajdonos átváltozása kisebbfajta uralkodóból közönséges uzsorássá: ezek azok a különféle viszonyok, amelyek a földjáradékban jutnak kifejezésre.

A földjáradék, ricardoi értelemben, a patriarchális mezőgazdaságnak kereskedelmi iparrá alakulását, az ipari tőkének a földbe történő befektetését, a városi burzsoáziának a faluba való átültetését jelenti. A földjáradék nem az *embert bilincselte hozzá a természethez*, csak a föld kiaknázását bilincselte a konkurrenciához. A földtulajdon, mihelyt földjáradékként konstituálódott, maga is a *konkurrencia eredménye*, mert ettől kezdve a mezőgazdasági termékek kereskedelmi értékétől függ. Mint földjáradék a földtulajdon ingóvá lett és kereskedelmi cikké válik. A földjáradék csak attól a pillanattól fogva lehetséges, amikor a városi ipar fejlődése és a belőle fakadó társadalmi szervezet arra kényszeríti a földtulajdonost, hogy csak

---

* *Az Utyina-féle példányban:* egyszerű levonás — *Szerk.*

** *Az 1896-os francia kiadásból a két utolsó mondat* (A földtulajdon . . . elragadta.) *kimaradt. Az 1885-ös német kiadás (valószínűleg az Utyina-féle példány ma már kibetűzhetetlen javításainak figyelembevételével) így egészíti ki az előző mondatot:* [. . . állítja szembe], aki a földet bérmunkásai segítségével aknázza ki, s aki csak a — tőkeprofitot is magukban foglaló — termelési költségeken felüli többletet fizeti a földtulajdonosnak haszonbérként. — *Szerk.*

a kereskedelmi profittal, mezőgazdasági termékeinek csak a pénzhozamával törődjék, hogy földtulajdonában végül is csupán pénzverőgépet lásson. A járadék oly tökéletesen elválasztotta a földtulajdonost a földtől, a természettől, hogy még arra sincs szüksége, hogy ismerje földjeit, amint ezt Angliában látjuk. Ami a bérlőt, az ipari tőkést és a mezőgazdasági munkást illeti, ők ahhoz a földhöz, amelyet megművelnek, semmivel sincsenek jobban odakötve, mint az ipari vállalkozó és munkás a gyapothoz vagy a gyapjúhoz, amelyet feldolgoznak; nem érzik, hogy bármi más is kötné őket, mint termékeik ára, a pénzjövedelem. Emiatt siránkoznak annyit a reakciós pártok, amelyek lelkük legmélyéből visszasóvárogják a feudalizmust, a szép patriarchális életet, elődeink egyszerű erkölcseit és nemes erényeit. A termőföld alávetése azoknak a törvényeknek, amelyek minden más iparban uralkodnak, ma és mindig is önös sajnálkozások tárgya lesz. Azt mondhatjuk tehát, hogy a földjáradék vált azzá a mozgató erővé, mely az idillt belehajította a történelem mozgásába.

Ricardo, miután a földjáradék meghatározásához szükségesként előfeltételezte a polgári termelést, a földjáradék fogalmát mégis minden kor és minden ország földtulajdonára alkalmazza. Ez közös tévedése mindazoknak a közgazdászoknak, akik a polgári termelés viszonyait örök kategóriáknak tüntetik fel.

A földjáradék gondviselésszerű céljáról, amely szerinte a *colonusnak felelősségteljes munkássá* való átváltoztatásában áll, Proudhon úr áttér a földjáradék egyenlősített szétosztására.

A földjáradékot, mint láttuk, a *nem-egyenlő termékenységű* földek termékeinek *egyenlő ára* alakítja ki, úgyhogy egy hektoliter gabonát, amely 10 frankba került, 20 frankért adnak el, ha a gyengébb minőségű földön a termelési költségek 20 frankra rúgnak.

Ameddig a szükséglet folytán fennáll az a kényszer, hogy a piacra hozott minden mezőgazdasági terméket megvásároljanak, a piaci árat a legdrágább termékek költségei határozzák meg. Tehát ez a konkurrenciából és nem a talaj különböző termékenységéből származó árkiegyenlítődés az, ami a jobb föld tulajdonosának a bérlője által eladott minden hektoliter után 10 frank földjáradékot biztosít.

Tegyük fel egy pillanatra, hogy a gabona árát a termeléséhez szükséges munkaidő határozza meg, akkor a jobb földön termelt gabona hektoliterjét 10 frankért fogják eladni, a gyengébb minőségű földön termelt gabona hektoliterje viszont 20 frankba fog kerülni. Ezt feltételezve, az átlagos piaci ár 15 frank lesz, holott a konkurrencia törvénye szerint az ára 20 frank. Ha az átlagos ár 15 frank volna, akkor egyáltalában nem lehetne sem

egyenlősített, sem másmilyen elosztás, mert nem is lenne földjáradék. A földjáradék csakis azáltal van, hogy azt a hektoliter gabonát, amely a termelőnek 10 frankba került, 20 frankért adják el. Proudhon úr feltételezi a piaci ár egyenlőségét nem-egyenlő termelési költségek mellett, hogy eljusson az egyenlőtlenség termékének egyenlősített elosztásához.

Megértjük, hogy olyan közgazdászok, mint [James] Mill, Cherbuliez, Hilditch és mások azt követelték, hogy a földjáradékot ruházzák át az államra, s ezzel egyenlítsék ki az adókat. Ez őszinte megnyilvánulása annak a gyűlöletnek, amelyet az ipari tőkés a földtulajdonossal szemben érez, aki az ő szemében haszontalan és fölösleges a polgári termelés összességében.

De előbb 20 frankkal megfizettetni a gabona hektoliterjét, hogy azután általános osztozkodást rendezzenek azon a 10 frankon, amennyivel többet szedtek el a fogyasztóktól, ez elegendő ok a *társadalmi géniusz* számára, hogy *cikcakkos útján melankólikusan* haladjon, és fejét valamelyik *szögletbe* beverje.

A földjáradék Proudhon úr tolla nyomán átváltozik „egy roppant *kataszterré*, amelyet földtulajdonosok és bérlők egymással vitázva állítanak fel... magasabb érdekből, s ennek a kataszternek végeredménye a föld birtoklásának kiegyenlítődése kell hogy legyen a föld kiaknázói és az ipari vállalkozók között". [II. köt. 271. old.]

Ahhoz, hogy a földjáradék által létrehozott valamiféle kataszternek gyakorlati értéke lehessen, örökre meg kell maradni a jelenlegi társadalom feltételei között.

Kimutattuk azonban, hogy az a haszonbér, amelyet a bérlő a földtulajdonosnak fizet, csak az iparilag és kereskedelmileg leginkább előrehaladott országokban fejezi ki valamennyire is pontosan a földjáradékot. E haszonbér azonkívül gyakran magában foglalja még azt a kamatot is, amelyet a földtulajdonosnak a földbe fektetett tőkéért fizetnek. A földek fekvése, a városok közelsége és még jó néhány más körülmény ugyancsak befolyásolja a haszonbért és módosítja a földjáradékot. Már ezek a vitathatatlan indokok is elegendők lennének a földjáradékra alapozott kataszter pontatlanságának bebizonyítására.

Másrészt a földjáradék nem lehet állandó mutatója valamely földdarab termékenységi fokának, hiszen a vegytan modern alkalmazása minden pillanatban megváltoztatja a talaj természetét, és a geológiai ismeretek éppen napjainkban kezdik felborítani a viszonylagos termékenységre vonatkozó összes korábbi értékeléseket: alig húsz éve, hogy Anglia keleti grófságaiban művelés alá vettek hatalmas területeket, amelyeket addig

parlagon hagytak, mert nem becsülték fel helyesen a humusznak és az altalaj összetételének összefüggését.

A történelem tehát korántsem ad nekünk kész kataszterti a földjáradékban, sőt állandóan változtatja, teljesen felforgatja a már kialakult kataszterti.

Végül a termékenység nem annyira pusztán természeti tulajdonság, mint joggal hihetnők: a termékenység szorosan összefügg a mindenkori társadalmi viszonyokkal. Valamely földdarab nagyon termékeny lehet gabonatermelés szempontjából, a piaci ár mégis arra késztetheti megművelőjét, hogy mesterséges rétté alakítsa át, és így terméketlenebbé tegye.

Proudhon úr csak azért találta ki kataszterét, amely még annyit sem ér, mint a közönséges kataszter, hogy megtestesítse benne a földjáradék *gondviselésszerű egyenlősítő célját.*

„A földjáradék" — folytatja Proudhon úr — „kamat, amelyet egy soha veszendőbe nem menő tőkéért, azaz a földért fizetnek. És minthogy ez a tőke — anyagát tekintve — nem képes semmilyen növekedésre, hanem csupán felhasználását tekintve javulhat korlátlan mértékben, ezért van az, hogy míg a kölcsönből (*mutuum*) származó kamat vagy profit a tőkebőség folytán állandóan csökkenő irányzatú, a járadék viszont az ipar tökéletesedése és a föld felhasználásának ebből következő javulása folytán állandóan emelkedő irányzatot mutat... Ez tehát, lényegében, a járadék." (II. köt. 265. old.)

Ezúttal Proudhon úr a földjáradékban felleli a kamat valamennyi ismérvét, attól eltekintve, hogy egy sajátos természetű tőkéből ered. Ez a tőke a föld, örök tőke, „amely — anyagát tekintve — nem képes semmilyen növekedésre, hanem csupán felhasználását tekintve javulhat korlátlan mértékben". A civilizáció előrehaladásával a kamatnak állandóan csökkenő irányzata van, ezzel szemben a földjáradék állandóan emelkedő irányzatú. A kamat a tőkebőség miatt csökken; a járadék az iparban alkalmazott tökéletesítésekkel, melyek következtében a földet egyre jobban használják ki, emelkedik.

Ez tehát, lényegében, Proudhon úr véleménye.

Vizsgáljuk meg mindenekelőtt, mennyiben helyes azt mondani, hogy a földjáradék egy tőkének a kamata.

Magának a földtulajdonosnak a szempontjából a földjáradék annak a tőkének a kamatát képviseli, amelybe neki a föld került, vagy amennyit érte kapna, ha eladná. De amikor a földet megveszi vagy eladja, csak a földjáradékot veszi meg, vagy adja el. Az az ár, amit kifizet, hogy megszerezze a földjáradékot, az általános kamatláb szerint szabályozódik, és

semmi köze sincs magának a földjáradéknak a természetéhez. A földbe fektetett tőkék kamata általában alacsonyabb, mint az iparba vagy a kereskedelembe fektetett tőkék kamata. Ilymódon annak szemében, aki a kamatot, melyet a föld a tulajdonosnak képvisel, nem különbözteti meg magától a földjáradéktól, a földtőke kamata még jobban csökken, mint más tőkék kamata. De nem a földjáradék vétel- vagy eladási áráról, kereskedelmi értékéről, nem a tőkésített földjáradékról van szó, hanem magáról a földjáradékról.

A haszonbér a tulajdonképpeni földjáradékon kívül még a földbe fektetett tőke kamatát is magában foglalhatja. Ebben az esetben a földtulajdonos a haszonbérnek ezt a részét nem mint földtulajdonos, hanem mint tőkés kapja; de ez nem a tulajdonképpeni földjáradék, amelyről beszélnünk kell.

Amíg a földet nem aknázzák ki mint termelési eszközt, addig a föld nem tőke. A földtőkék éppúgy növelhetők, mint valamennyi többi termelési szerszám. Az emberek az anyaghoz, hogy Proudhon úr nyelvén beszéljünk, semmit sem tesznek hozzá, de szaporítják azokat a földeket, amelyek termelési szerszámul szolgálnak. Csupán azzal, hogy további tőkebefektetéseket eszközölnek a már termelési eszközzé változtatott földeken, máris növelték a földtőkét, noha semmivel sem növelték a földanyagot, azaz a föld terjedelmét. Proudhon úr földanyaga: a föld a maga térbeli korlátozottságában. Ami az örökkévalóságot illeti, melyet a földnek tulajdonít, nem vitatjuk, hogy mint anyag, rendelkezik ezzel az erénnyel. A földtőke azonban semmivel sem örökkévalóbb, mint bármely más tőke.

Az arany és az ezüst, amely kamatot hoz, éppoly tartós és örökkévaló, mint a föld. Ha az arany és az ezüst ára esik, míg a földé emelkedik, ez bizonyára nem a föld többé vagy kevésbé örökkévaló természetéből fakad.

A földtőke állótőke, de az állótőke éppúgy elhasználódik, mint a forgótőkék. A talajjavítások megismétlésre és gondozásra szorulnak; csak egy ideig tartanak, mint minden más tökéletesítés, mely arra szolgál, hogy az anyagot termelési eszközzé alakítsa át. Ha a földtőke örökkévaló lenne, akkor bizonyos területek egészen más képet nyújtanának, mint ma, s a római Campagna, Szicília, Palesztina egykori virágzásuk teljes fényében ragyognának.

Sőt, még az is előfordulhat, hogy a földtőke eltűnik, noha a talajjavítások megmaradnak a földbe bekebelezve.

Először is, ez mindannyiszor bekövetkezik, valahányszor a tulajdonképpeni földjáradék új, termékenyebb földek konkurrenciája következtében semmivé lesz; továbbá bizonyos korszakban értékkel bíró talajjavítá-

sok abban a pillanatban elvesztik értéküket, mihelyt az agronómia fejlődése következtében általánossá váltak.

A földtőke képviselője nem a földtulajdonos, hanem a bérlő. Az a jövedelem, amelyet a föld mint tőke ad, az kamat és ipari profit, nem pedig földjáradék. Vannak földek, amelyek meghozzák ezt a kamatot és ezt a profitot, de földjáradékot egyáltalában nem hoznak.

Összegezve: a föld, amennyiben kamatot hoz, földtőke, és mint földtőke nem hoz járadékot, nem földtulajdon. A földjáradék azokból a társadalmi viszonyokból fakad, amelyek között a föld kiaknázása végbemegy. Nem fakadhat a földnek többé vagy kevésbé szilárd, többé vagy kevésbé tartós természetéből. A földjáradék a társadalomból és nem a talajból származik.

Proudhon úr szerint „a föld felhasználásának javulása" — ami „az ipar tökéletesedésének" következménye — az oka a járadék állandó emelkedésének. Ellenkezőleg, a föld felhasználásának e javulása periodikusan csökkenti a földjáradékot.

Miben áll általában minden javítás, akár a mezőgazdaságban, akár az iparban? Abban, hogy ugyanannyi munkával többet, kevesebb munkával ugyanannyit vagy éppenséggel többet termelünk. E javításoknak köszönheti a bérlő, hogy nem kénytelen nagyobb mennyiségű munkát alkalmazni viszonylag kevesebb termék elérésére. Nincs szüksége arra, hogy gyengébb földekhez folyamodjék, és az ugyanabba a földbe folytatólagosan befektetett tőkék egyformán termelékenyek maradnak. Ezek a javítások tehát nemhogy állandóan emelnék a járadékot, mint Proudhon úr mondja, ellenkezőleg, megannyi időleges akadályai emelkedésének.

A XVII. századi angol földtulajdonosok olyannyira megérezték ezt az igazságot, hogy ellenezték a mezőgazdaság haladását attól félve, hogy az csökkenteni fogja jövedelmüket. (*Lásd* Petty, angol közgazdász II. Károly idején.[74])

5. §. A sztrájkok és a munkásegyesülések

„A bérek minden emelkedő mozgásának csakis a gabona, a bor stb. árának emelkedése, vagyis az ínség lehet a hatása. Mert mi a bér? A gabona stb. önköltségi ára; minden dolog teljes ára. Menjünk még tovább: a bér azoknak az elemeknek arányossága, amelyek a gazdagságot alkotják, és amelyeket a munkások tömege naponta újratermelő módon elfogyaszt. Mármost a bért megkettőzni . . . annyit jelent, hogy minden termelőnek nagyobb részt juttatunk, mint amekkora az ő terméke, ami ellentmondásos;

és ha csak kisszámú iparra terjed is ki az emelés, ez általános zavart idéz elő a cserében, egyszóval *ínséget* . . . Kijelentem, lehetetlen, hogy a sztrájkok, amelyeket béremelés követ, ne vezessenek *általános drágulásra:* ez éppoly bizonyos, mint hogy kétszer kettő négy." (*Proudhon*, I. köt. 110—111. old.)

Mi mindezeket az állításokat tagadjuk, kivéve azt, hogy kétszer kettő négy.

Először is, nincs *általános drágulás*. Ha minden dolog ára a bérrel egyidejűleg kétszeresére emelkedik, akkor nincs változás az árakban, csak a kifejezésekben.

Továbbá, a bérek általános emelkedése sohasem idézheti elő az áruk többé-kevésbé általános drágulását. Hiszen ha minden ipar az állótőkéhez, vagyis az általa alkalmazott szerszámokhoz viszonyítva ugyanolyan számú munkást foglalkoztatna, akkor a bérek általános emelkedése a profitok általános csökkenését idézné elő, az áruk piaci ára pedig egyáltalán nem változnék.

Minthogy azonban a kézi munka aránya az állótőkéhez a különböző iparokban nem ugyanaz, ezért mindazok az iparok, amelyek viszonylag nagyobb tömegű állótőkét és kevesebb munkást alkalmaznak, előbb vagy utóbb kénytelenek lesznek áruik árát leszállítani. Ellenkező esetben, ha áruik ára nem csökkenne, profitjuk a profitok általános színvonala fölé emelkednék. A gépek nem bérmunkások. A bérek általános emelkedése tehát kevésbé fogja érinteni azokat az iparokat, amelyek a többiekhez képest több gépet alkalmaznak, mint munkást. Minthogy azonban a konkurrenciának mindig az az irányzata, hogy a profitokat nivellálja, azok a profitok, amelyek a szokott színvonal fölé emelkednek, csak átmenetiek lehetnek. Így tehát, némi ingadozástól eltekintve, a bérek általános emelkedése nem általános drágulással jár, mint Proudhon úr mondja, hanem az árak részleges esésével, azaz olyan áruk piaci árának esésével, melyeket főleg gépek segítségével gyártanak.

A profitnak és a béreknek emelkedése és csökkenése csak azt az arányt fejezi ki, amelyben a tőkések és a munkások egy munkanap termékében részesednek, a termék árát azonban a legtöbb esetben nem befolyásolja. De hogy „a sztrájkok, amelyeket béremelés követ, általános drágulásra, sőt, ínségre vezetnek" — ezek olyan eszmék, amelyek csupán egy meg nem értett költő agyából pattanhatnak ki.

Angliában rendszeresen előfordult, hogy a sztrájkok valamely új gép feltalálására és beállítására adtak alkalmat. A gép volt, mondhatni, az a fegyver, melyet a tőkések a fellázadt szakmunka leverésére használtak fel. A *self-acting mule*, a modern ipar legnagyobb találmánya, harcképtelenné

tette a lázadó fonómunkásokat. Ha az egyesüléseknek és sztrájkoknak semmi más hatásuk nem lett volna, csupán az, hogy kihívták maguk ellen a mechanikai géniusz erőfeszítéseit, már csak ezzel is óriási befolyást gyakoroltak az ipar fejlődésére.

„Egy cikkben, amelyet Léon Faucher úr tett közzé ... 1845 szeptemberében"[75] — folytatja Proudhon úr — „azt olvasom, hogy az angol munkások egy idő óta alább hagytak az *egyesülések* szokásával, ez bizonnyal haladás, melyhez csak szerencsét kívánhatunk nekik: de, úgymond, ez a munkások erkölcsében mutatkozó javulás főleg közgazdasági nevelésük következménye. Korántsem a gyárosoktól függenek a bérek, kiáltott fel egy boltoni gyűlésen egy fonómunkás; depresszió időszakában a munkáltató úgyszólván csak ostor a szükség kezében, és akár akarja, akár nem, ütnie kell. A szabályozó elv a kínálat és a kereslet viszonya, és a munkáltatóknak nincs hatalmuk fölötte ... Nagyszerű" — kiált fel Proudhon úr —, „ezek aztán jól idomított munkások, mintamunkások stb. stb. stb. Ez a nyomorúság hiányzott Angliának: a csatornát nem fogja átlépni." (*Proudhon*, I. köt. 261—262. old.)

Anglia valamennyi városa közül Bolton az, ahol a radikalizmus a legjobban kifejlődött. A boltoni munkások arról ismeretesek, hogy a lehető legforradalmibbak. Angliában a gabonatörvények eltörléséért folytatott nagy agitáció idején az angol gyárosok úgy vélték, hogy csak akkor szállhatnak szembe a földtulajdonosokkal, ha a munkásokat tolják előtérbe. De minthogy a munkások érdekei nem kevésbé voltak ellentétesek a gyárosokéval, mint a gyárosok érdekei a földtulajdonosokéval, a gyárosoknak a munkásgyűléseken természetesen mindig alul kellett maradniok. Mit tettek tehát? Hogy a látszatot megmentsék, olyan gyűléseket szerveztek, amelyek nagy részben művezetőkből, csekélyszámú munkáshívükből és a tulajdonképpeni *kereskedelem barátaiból* állottak. Amikor azután, mint Boltonban és Manchesterben, az igazi munkások próbáltak ilyen gyűlésen részt venni, hogy tiltakozzanak e mesterséges demonstrációk ellen, megtiltották nekik a belépést, mondván, hogy ez *ticket-meeting*. Ez a szó olyan gyűlést jelent, amelyre csak belépőjeggyel ellátott személyeket engednek be. Mindazonáltal a falragaszok nyilvános gyűléseket hirdettek. Valahányszor ilyen gyűlést tartottak, a gyárosok lapjai dagályosan és részletesen beszámoltak az ott elhangzott beszédekről. Mondanunk sem kell, hogy ezeket a beszédeket a művezetők mondották. A londoni lapok a beszámolókat szó szerint közölték. Proudhon úr, balszerencséjére, a művezetőket közönséges munkásoknak nézi, és rájuk parancsol, hogy át ne lépjék a csatornát.

Hogy 1844-ben és 1845-ben a sztrájkok kevésbé vonták magukra a figyelmet, mint korábban, annak az az oka, hogy 1844 és 1845 volt a fellendülés első két éve az angol ipar számára 1837 óta. Mindazonáltal egyetlen *trade-union* sem oszlott fel.

Hallgassuk meg most a boltoni művezetőket. Szerintük a gyárosok nem urai a béreknek, mert nem urai a termék árának, a termékek árának pedig azért nem urai, mert nem urai a világpiacnak. Ezért azt magyarázgatják, hogy nem kell egyesüléseket létrehozni, amelyeknek célja, hogy a munkáltatóktól béremelést csikarjanak ki. Proudhon úr, ellenkezőleg, attól való félelmében tiltja meg a munkásoknak az egyesüléseket, hogy az egyesülés a bérek emelkedésére vezetne, ez pedig általános ínséget idézne elő. Mondanunk sem kell, hogy egy pontban a művezetők és Proudhon úr között tökéletes az egyetértés: abban, hogy a bérek emelkedése egyet jelent a termékek árának emelkedésével.

De vajon csakugyan az ínségtől való félelem-e a valódi oka Proudhon úr dühének? Nem. Ő csupán azért haragszik a boltoni művezetőkre, mert az értéket a *kínálattal és kereslettel* határozzák meg, és mitsem törődnek a *konstituált értékkel*, a konstituáltság állapotába jutott értékkel, az érték konstituálásával, beleértve az *állandó kicserélhetőséget* és valamennyi többi *viszony-arányosságot* és *arányossági viszonyt*, amelyek mind a Gondviselés támogatását élvezik.

„A munkások sztrájkja *törvénytelen*, és ezt nemcsak a Code pénal mondja,[76] hanem a gazdasági rendszer, a szilárd rendnek a szükségessége is... Hogy minden munkás egyénileg szabadon rendelkezzék személyével és kezével, ez tűrhető; de hogy a munkások egyesülések révén erőszakra vetemedjenek a monopólium ellen, ezt a társadalom nem engedheti meg." (I. köt. 234—235. old.)

Proudhon úr a Code pénal egy cikkelyét úgy akarja feltüntetni, mint a polgári termelés viszonyainak szükséges és általános eredményét.

Angliában az egyesüléseket parlamenti törvény engedélyezi, és a gazdasági rendszer volt az, amely a parlamentet rákényszerítette, hogy ezt a törvényes engedélyt megadja. Amikor 1825-ben Huskisson miniszter idején a parlamentnek módosítania kellett a törvényhozást, hogy azt egyre inkább összhangba hozza a szabad konkurrencia eredményeképpen létrejött állapottal, szükségképpen el kellett törölnie minden törvényt, amely tiltotta a munkások egyesüléseit. Minél jobban kifejlődik a modern ipar és a konkurrencia, annál több az olyan elem, amely előidézi és segíti az egyesüléseket, mihelyt pedig az egyesülések gazdasági ténnyé váltak, amely napról napra jobban megszilárdul, nem telhet bele sok idő és törvényes ténnyé válnak.

Így tehát a Code pénal cikkelye legfeljebb azt bizonyítja, hogy a modern ipar és a konkurrencia az alkotmányozó nemzetgyűlés és a császárság idején még nem volt eléggé fejlett.

A közgazdászok és a szocialisták* egyetlen egy pontban megegyeznek: abban, hogy elítélik az *egyesüléseket*. Csak különbözőképpen indokolják elítélő álláspontjukat.

A közgazdászok azt mondják a munkásoknak: Ne egyesüljetek. Azzal, hogy egyesültök, gátoljátok az ipar szabályszerű menetét, akadályozzátok a gyárosokat abban, hogy eleget tegyenek a megrendeléseknek, zavarjátok a kereskedelmet és siettetitek a gépek behatolását, amelyek munkátokat részben haszontalanná teszik, és ezzel arra kényszerítenek benneteket, hogy még alacsonyabb bért fogadjatok el. Egyébként, bármit tesztek is, hiábavaló. Béreteket mindig a munkáskezek keresletének és kínálatának viszonya fogja meghatározni, és fellázadnotok a politikai gazdaságtan örök törvényei ellen éppoly nevetséges, mint veszélyes erőfeszítés.

A szocialisták azt mondják a munkásoknak: Ne egyesüljetek, mert végeredményben mit nyertek vele? Béremelést? A közgazdászok a legkézzelfoghatóbban bebizonyítják nektek, hogy arra a néhány garasra, amelyet siker esetén néhány pillanatra nyerhettek, örökké tartó bércsökkenés fog következni. Ügyes számolók bebizonyítják nektek, hogy évekre lenne szükségetek ahhoz, hogy a bérek növekedésén legalább azokat a költségeiteket visszaszerezzétek, amelyeket az egyesülések szervezésére és fenntartására kellett fordítanotok. És mi, mint szocialisták azt mondjuk nektek, hogy eltekintve ettől a pénzkérdéstől, ti változatlanul csak munkások lesztek, a munkáltatók pedig mindig munkáltatók lesznek, akárcsak eddig. Tehát ne egyesüljetek, ne politizáljatok, mert egyesülni nem annyit jelent-e, mint politizálni?

A közgazdászok azt akarják, hogy a munkások maradjanak meg a társadalomban, ahogyan az alakult és amilyennek ők azt kézikönyveikben leírták és megpecsételték.

A szocialisták azt akarják, hogy a munkások hagyják ott a régi társadalmat, hogy így könnyebben beléphessenek az új társadalomba, amelyet ők számukra annyi előrelátással előkészítettek.

A közgazdászok és szocialisták ellenére, a kézikönyvek és utópiák ellenére, a munkásegyesülések egy pillanatra sem szüntek meg együtt haladni és növekedni a modern ipar fejlődésével és növekedésével. Ez most annyira

---

* *(1885)* Vagyis az akkoriak, a fourieristák Franciaországban, az owenisták Angliában. — *Engels jegyzete.*

így van, hogy valamely ország munkásegyesületeinek fejlődési foka pontosan jelzi azt a fokot, amelyet az illető ország a világpiac hierarchiájában elfoglal. Angliának, ahol az ipar a fejlettség legmagasabb fokát érte el, vannak a legnagyobb és a legjobban szervezett egyesületei.

Angliában a munkások nem álltak meg a részleges egyesületeknél, amelyeknek nem volt más céljuk, mint egy-egy múló sztrájk, és azzal együtt el is tűntek. Állandó egyesületeket, *trade-unionokat* alakítottak, s ezek védőbástyául szolgálnak nekik a vállalkozók elleni harcaikban. És jelenleg mindezeket a helyi *trade-unionokat* összefogja a *National Association of United Trades*[77], amelynek központi bizottsága Londonban székel, és amelynek már 80 000 tagja van. Ezek a sztrájkok, egyesületek, *trade-unionok* egyidejűleg jöttek létre a munkások politikai harcaival, s a munkások most *chartisták*[15] néven egy nagy politikai pártot alkotnak.

A munkások első kísérletei, hogy egymással *társuljanak*, mindig az egyesületek formáját öltik.

A nagyipar egymást nem ismerő emberek tömegét gyűjti össze egy helyen. A konkurrencia megosztja őket érdekeik tekintetében. De a munkabér fenntartása, ez a munkáltatójukkal szemben közös érdekük egyesíti őket az ellenállás egyazon gondolatában — létrejön az *egyesülés*. Az egyesülésnek tehát mindig kettős célja van, megszüntetni a munkások egymásközti konkurrenciáját, hogy képesek legyenek egy általános konkurrenciára a tőkével. Bár az ellenállás első célja csak a bérek fenntartása volt, abban a mértékben, ahogy a tőkések a maguk részéről a megtorlás gondolatában egyesülnek, a kezdetben elszigetelt egyesülések csoportokká alakulnak, és a mindig egyesült tőkével szemben fontosabbá válik számukra a szövetség fenntartása, mint a munkabéré. Ez annyira igaz, hogy az angol közgazdászok egészen elámulnak, látván, hogy a munkások bérük számottevő részét áldozzák fel a szövetségek kedvéért, holott ezek a szövetségek a közgazdászok szerint csak a bér kedvéért alakultak. Ebben a harcban — valóságos polgárháborúban — egyesülnek és kifejlődnek mindazon elemek, amelyek szükségesek egy eljövendő ütközethez. Mihelyt erre a fokra ért, a szövetség politikai jelleget ölt.

A gazdasági feltételek először munkássá változtatták a lakosság tömegét. A tőke uralma e tömeg számára közös helyzetet, közös érdekeket teremtett. Ilymódon ez a tömeg a tőkével szemben már osztály, de önmaga számára még nem az. Ebben a harcban, amelynek csak néhány fázisát jeleztük, ez a tömeg egyesül, önmaga számára is osztállyá alakul. Az érdekek, amelyeket védelmez, osztályérdekekké válnak. De az osztálynak osztály elleni harca politikai harc.

A burzsoáziára vonatkozólag két fázist kell megkülönböztetnünk: azt, amikor a hűbériség és az abszolút monarchia uralma idején osztállyá alakult, és azt, amikor már osztállyá alakultan megdöntötte a hűbériséget és a monarchiát, hogy a társadalmat burzsoá társadalommá tegye. E két fázis közül az első volt a hosszabb, és ez kívánta meg a nagyobb erőfeszítéseket. A burzsoázia is a hűbérurak elleni részleges egyesülésekkel kezdte.

Jó néhány kutatást végeztek, hogy felvázolják azokat a különböző történelmi fázisokat, amelyeken a burzsoázia a városi közösségtől kezdve osztállyá alakulásáig átment.

De amikor arról van szó, hogy a sztrájkokról, egyesülésekről és azokról az egyéb formákról adjanak pontosan számot, amelyekben a proletárok szemünk láttára valósítják meg osztállyá szerveződésüket, akkor egyeseket valódi félelem fog el, mások pedig *transzcendentális* lenézést tanúsítanak.

Egy elnyomott osztály a létfeltétele minden osztályantagonizmuson alapuló társadalomnak. Az elnyomott osztály felszabadítása tehát szükségszerűen magában foglalja egy új társadalom megteremtését. Hogy az elnyomott osztály képes legyen magát felszabadítani, ahhoz az kell, hogy a már megszerzett termelőerők és a fennálló társadalmi viszonyok ne tudjanak többé egymás mellett létezni. Valamennyi termelési szerszám közül a legnagyobb termelőerő maga a forradalmi osztály. A forradalmi elemek osztállyá szerveződése feltételezi, hogy már megvannak mindazok a termelőerők, amelyek a régi társadalom méhében kifejlődhettek.

Azt jelenti-e ez, hogy a régi társadalom bukása után új osztályuralom lesz, amely egy új politikai hatalomban summázódik? Nem.

A munkásosztály felszabadulásának feltétele minden osztály eltörlése, mint ahogy a harmadik rend, a polgári rend felszabadulásának feltétele az összes rendek* eltörlése volt.

A munkásosztály, fejlődése folyamán, a régi polgári társadalmat olyan társulással fogja helyettesíteni, amely kizárja az osztályokat és antagonizmusukat, és akkor nem lesz többé voltaképpeni politikai hatalom, mert a politikai hatalom éppen a polgári társadalomban meglevő antagonizmus hivatalos summázása.

Addig azonban a proletariátus és a burzsoázia közötti antagonizmus osztálynak osztály ellen vívott harca, olyan harc, amely legmagasabb fokú

---

* (*1885*) A „rendek" kifejezés itt történelmi értelemben, a hűbéri állam rendjei, megszabott és körülhatárolt előjogokkal bíró rendek értelmében szerepel. A burzsoázia forradalma eltörölte a rendeket előjogaikkal együtt. A polgári társadalom már csak *osztályokat* ismer. Teljes ellentmondásban volt tehát a történelemmel, amikor a proletariátust „negyedik rendnek"[78] nevezték. — *Engels jegyzete.*

megnyilvánulásában totális forradalom. Egyébként lehet-e csodálkozni azon, hogy egy társadalom, amely az osztályok *ellentétén* alapul, végső megoldásként a brutális *ellentmondásba*, embernek emberrel való összecsapásába torkollik?

Ne mondjátok, hogy a társadalmi mozgalom kizárja a politikai mozgalmat. Nincs olyan politikai mozgalom, amely ne volna ugyanakkor társadalmi is.

Csak a dolgoknak olyan rendjében nem lesznek a *társadalmi evolúciók* többé *politikai revolúciók*, amelyben nem lesznek már osztályok és osztályantagonizmusok. Addig azonban a társadalom minden általános átformálásának előestéjén a társadalmi tudomány utolsó szava mindig ez lesz:

„Küzdelem vagy halál; véres harc vagy megsemmisülés. Ilyen kérlelhetetlenül van feltéve a kérdés."

George Sand[79]

[Friedrich Engels]

Guizot hanyatlása és közelgő bukása — A francia burzsoázia helyzete

Az angol színpad jobban tenné, ha levenné műsorról a „School for Scandal"-t[80], mert igazában a legnagyobb iskolája ennek a műfajnak Párizsban, a képviselőházban ütött tanyát. A botrány-anyagnak olyan tömegére, amely ott az utóbbi négy-öt héten felgyülemlett és napfényre került, valóban nem akad példa a parlamenti viták évkönyveiben. Bizonyára emlékeznek arra a feliratra, amelyet Duncombe úr egyszer az Önök dicső alsóháza számára javasolt: „*E falak között a legszégyenletesebb és legaljasabb dolgok mennek végbe.*" Nos, itt az Önök középosztálybeli törvényhozóinak bandája méltó vetélytársat kapott; olyan dolgok mennek itt végbe, amelyek a brit alávalóságot pirulásra fogják késztetni. A régi jó Anglia becsülete meg van mentve; Roebuck urat felülmúlta de Girardin úr, Sir James Grahamet túlszárnyalta Duchâtel úr.

Nem szándékszom az utóbbi néhány hét alatt napfényre került botrányos ügyek egész listáját felsorolni; egy szót sem fogok szólni az esküdtszék elé került több tucat megvesztegetési esetről; egy szót sem Gudin úrról, a király parancsőrtisztjéről, aki, nem minden leleményesség nélkül, az elegáns csirkefogók szokásait próbálta bevezetni a Tuileriák palotájába; nem fogok hosszasan beszámolni Cubières tábornok, francia főrend, volt hadügyminiszter piszkos ügyéről, aki azon az ürügyön, hogy megvesztegetéssel ráveszi a kormányt egy bányatársaság megalakulásának engedélyezésére, kicsalt az illető társaságtól negyven részvényt, ezeket hidegvérrel zsebrevágta, s emiatt most a főrendiház vizsgálatot indított ellene. Nem; csak némi ízelítőt adok — néhány példát a képviselőház két-három üléséről, s ezekből Önök megítélhetik a többit.

Emile de Girardin képviselő úr, a „Presse" c. napilap szerkesztője, aki mindkét minőségben a „progresszív konzervatívok" új pártját támogatja, s bizonyos idő óta egyik leghevesebb ellenzéke lett a kormánynak, amelyet még nemrégiben támogatott, nagyon tehetséges és aktív férfiú, de teljesen elvtelen. Közéleti pályája kezdetétől fogva bármilyen eszközt habozás

nélkül felhasznált arra, hogy fontos közéleti személyiséggé váljék. Ő volt az, aki párbajra kényszerítette és agyonlőtte Armand Carrelt, a „National"[18] híres szerkesztőjét, hogy így megszabaduljon egy veszedelmes versenytárstól. A kormánynak természetesen nagyon fontos volt, hogy megszerezze egy ilyen embernek, egy befolyásos lap tulajdonosának és képviselőházi tagnak a támogatását; Girardin úr azonban igen magas áron adta el (mert mindig *eladta*) támogatását. Jó sok üzletet bonyolított le egymással de Girardin úr és a kormány, de ezek nem mindig jártak mindkét fél teljes megelégedésével. Közben de Girardin úr felkészült minden fordulatra, amely az ügyekben bekövetkezhet. Előrelátván a Guizot-kormánnyal való szakításának valószínűségét, adatokat gyűjtött botrányos ügyletekről, megvesztegetésekről és üzérkedésekről, amelyekről az ő helyzetében könnyen tudomást szerezhetett, s amelyekről magas állású barátai és megbízottai értesítették. A pártvitáknak a jelen ülésszakon bekövetkezett fordulatából észrevette, hogy Guizot és Duchâtel bukása közeleg. Ő játszotta az egyik főszerepet az új „progresszív konzervatív" párt megalakulásában, és ismételten haragja teljes súlyával fenyegette a kormányt, ha kitart irányvonala mellett. Guizot úr elég gúnyos szavakkal utasított vissza minden kompromisszumot az új párttal. Ez a párt elhatárolta magát a többségtől, s a kormányt oppozíciójával bosszantotta. A Ház pénzügyi és egyéb vitái annyi botrányos dolgot lepleztek le, hogy Guizot és Duchâtel urak kénytelenek voltak — hogy saját bőrüket mentsék — néhány kollegájukat elejteni. A megürült helyeket azonban olyan jelentéktelen emberekkel töltötték be, hogy egyik párt sem volt megelégedve, s a kormány inkább gyöngült, mint erősödött. Aztán jött a Cubières-ügy, amely még a többségben is némi kételyt ébresztett aziránt, hogy meg lehet-e Guizot urat tartani hivatalában. Most, amikor látta a kormány teljes bomlását és meggyöngülését, most de Girardin úr úgy vélte: végre elérkezett a pillanat, hogy elővegye botrányokkal telt Pandóra-szelencéjét[81] és véghez vigye a megingott kormány megbuktatását olyan leleplezésekkel, amelyek alkalmasak arra, hogy még a Ház „HASÁBAN"[82] is megrendítsék a kormányba vetett hitet.

Kezdte azzal, hogy megvádolta a kormányt: 80 000 frankért eladott egy főrendiházi tagságot, de miután zsebrevágta a pénzt, nem tartotta be ígéretét! A főrendiház sértőnek találta ezt a „Presse"-ben közzétett állítást, s engedélyt kért a képviselőháztól, hogy de Girardin urat ítélőszéke elé idézhesse. Ez a kívánság vitát idézett elő a képviselőházban, s a vita során de Girardin úr teljes egészében fenntartotta állítását, kijelentette, hogy bizonyítékai vannak, de nem hajlandó neveket megadni, mert nem akarja a *denunciáns* szerepét vállalni. Azt azonban elmondta, hogy háromszor is

említette a dolgot bizalmasan Guizot úrnak, aki a tényt sohasem tagadta, s hogy egyszer beszélt erről Duchâtel úrral, aki így felelt: „Ez távollétemben történt, én utólag helyteleníttettem; Guizot úr csinálta." Duchâtel úr kereken tagadta az egészet. „Hát akkor", mondta de Girardin úr, „be fogom bizonyítani, hogy a kormány szokott ilyen ügyleteket ajánlani"; s felolvasott egy levelet, amelyet Alexander de Girardin tábornok (úgy vélem, apja Emile de Girardin úrnak; az utóbbi törvénytelen gyermek) írt a királyhoz. Ebben a levélben de G. tábornok háláját fejezi ki a neki felajánlott főrendiházi tagságért, de egyszersmind elmondja, hogy Guizot úr utólag a kinevezést ahhoz a feltételhez kötötte, hogy ő (de G. tábornok) befolyásával tartsa vissza Emile de G. urat a kormányellenességtől. Ilyen ügyletben de G. tábornok nem akar részt venni, s ezért elhárítja a főrendi kinevezést. „Ó!" — mondta Duchâtel úr —, „ha csak erről van szó, akkor megemlíthetjük, hogy Emile de Girardin úr maga ajánlotta fel ellenzékiségének beszüntetését, ha főrendnek kinevezzük, de mi elhárítottuk ezt az ajánlatot." *Hinc illae lacrimae!** A levélben szereplő állításra azonban Duchâtel egy szóval sem felelt. Ezután a képviselőház megszavazta, hogy Emile de G. urat kiadja a főrendeknek vizsgálat céljából. Kihallgatták, ő fenntartotta állítását, de kijelentette, hogy mivel az eladott főrendi kinevezések nem történtek meg, nem sérthette meg a főrendiházat, csupán a kormányt. A főrendek erre *fölmentették*. Girardin ezután egy másik botrányos üggyel hozakodott elő. Megindult tavaly egy nagy lap „Epoque" címmel, amelynek az volt a feladata, hogy támogassa a kormányt, szorítson ki a piacról minden ellenzéki lapot, s tegye feleslegessé a de Girardin úr „Presse"-jétől élvezett költséges támogatást. Ez a kísérlet csúfosan megbukott; részben magának de Girardin úrnak az intrikái folytán is, akinek minden efféle dologban benne van a keze. Duchâtel úr most, amikor a sajtó megvesztegetésével vádolták, azt felelte, hogy a kormány sohasem folyósított semmiféle segélyt semmiféle lapnak. Ezzel az állítással szemben de Girardin úr arra a közismert tényre hivatkozott, hogy Duchâtel úr, miután az „Epoque" szerkesztői többször koldultak tőle, ezt mondta nekik: „Hát arannyal és ezüsttel nem szolgálhatok, de amim van, abból adok önöknek"; s privilégiumot adott nekik egy harmadik párizsi operaház létesítésére. Az engedélyt az „Epoque" „úriemberei" eladták 100 000 frankért, mely összegből 60 000 frankot a lap támogatására fordítottak, a többi 40 000 frankról pedig senki sem tudja, hova lett. Duchâtel úr ezt is kereken tagadta; de a tény közismert.

* — *Innét hát a könnyek!*[83] — *Szerk.*

Ezenkívül de Girardin úr még néhány hasonló ügyletet szellőztetett, de ezek a példák teljesen elegendőek lesznek.

Tegnap a képviselőházban de Girardin úr ismét felszólalt és felolvasott néhány levelet, amelyekből kiderült, hogy Duchâtel úr a fent említett főrendi kinevezés-ügyben lefolyt vitát közköltségen kinyomatta, s az ország valamennyi városi tanácsához eljuttatta; de hogy ez a hivatalos beszámoló sem de Girardin úr, sem Duchâtel úr beszédét nem helyesen közölte, hanem ellenkezőleg, mindkét beszéd át volt írva úgy, hogy de Girardin urat nevetséges rágalmazónak, Duchâtel urat pedig a legtisztább és legerényesebb férfiúnak tüntesse fel. Ami magát az ügyet illeti, de Girardin úr megismételte valamennyi állítását, s azzal a kihívással fordult a kormányhoz, hogy vagy cáfolja meg ezeket parlamenti bizottság útján, vagy állítsa őt esküdtszék elé rágalmazásért. Mindkét esetben, mondotta, köteles lenne közölni a felek nevét és minden részletet, s így bebizonyíthatná vádjait anélkül, hogy közönséges denunciánssá válnék. Erre általános vihar tört ki a Házban. Duchâtel úr tagadott; Girardin úr újra állított; Duchâtel úr újra tagadott; Girardin úr megint újra állított és így tovább, s mindezt a Ház „kórusainak" kiáltásai és ellenkiáltásai kísérték. Más ellenzéki képviselők újra kihívták a kormányt, hogy vizsgáltassa ki az ügyet vagy parlamenti bizottsággal vagy bírósággal. Végül Duchâtel úr kijelentette:

„Egy parlamenti vizsgálat, uraim, feltételezné, hogy a többség kételkedik a kormány becsületességében; s ezért azon a napon, amikor ilyen vizsgálatot engedélyeznének, a mi helyünket másoknak kellene elfoglalniok; ha önöknek kételyeik vannak, mondják meg nekünk egyenesen, és azonnal beadjuk lemondásunkat."

„Akkor" — szólt de Girardin úr — „nincs más hátra, mint a bíróság. Hajlandó vagyok vállalni; állítsanak esküdtszék elé, ha mernek."

„Nem" — szólt Hébert úr, az igazságügyminiszter —, „nem tesszük, mert a Ház többsége fog ítélkezni."

„De" — szólt Odilon Barrot úr — „ez nem politikai kérdés; ez *jogi* kérdés, és ilyen kérdésben nem mi vagyunk illetékesek, hanem a nyilvános bíróságok. Ha de Girardin úr megrágalmazta lapjában a kormányt, miért nem perelték be ezért?"

„Nem akarjuk!"

„Jó, de hát itt másokról is nyíltan azt állítják, hogy főrendi kinevezésekkel üzérkednek; miért ne vonjuk őket felelősségre? Aztán meg ez az ügy az »Epoque«-kal és az opera-engedéllyel — ha önöknek, mint mondják, ebben nincs részük, miért nem vonják felelősségre azokat, akik *részesek* az ilyen aljas üzelmekben? Itt nyílt vádak vannak, sőt részleges bizonyí-

tékok is vannak az állítólag elkövetett bűntettekre; miért nem indítanak a korona ügyészei eljárást e bűntettek állítólagos elkövetői ellen, amint ez kötelességük?"

„Nem indítunk eljárást" — felelte Hébert úr —, „mert az állítások jellege és azok jelleme, akik előhozakodnak velük, nem olyan, hogy e szánalmas állítások a korona jogtanácsosainak szemében a legkevésbé is valószínűnek tűnhetnének!"

Mindezt percenként morgás, kiabálás, kopogás és általában mindenféle zaj szakította meg. Ez a példátlan ülés, amely a Guizot-kormányt alapjaiban rendítette meg, szavazással zárult, s ez a szavazás bizonyítja, hogy ha a többség hite talán meg is rendült, de szavazó rendszere nem! „A Ház, miután meghallgatta a kormány magyarázatait, s azokat *kielégítőknek* találta, áttér a napirendre!"

Mi a véleményük erről? Melyik tetszik Önöknek jobban, a kormány vagy a többség, a francia képviselőház vagy az Önök alsóháza? Duchâtel úr vagy Sir James Graham? Merem állítani, hogy nehéz lesz választaniok. Mégis van egy különbség köztük. Az angol középosztályoknak mindmáig harcolniok kell egy arisztokrácia ellen, amely, jóllehet széthullóban és felbomlóban van, még nem szorult ki a hatalomból. Az angol arisztokrácia mindig talált valamelyes támogatásra maguknak a középosztályoknak egyik vagy másik frakciójában, s éppen a középosztályoknak ez a széthúzása mentette meg az arisztokráciát a teljes romlástól. Jelenleg az államkötvényesek, a bankárok, a járadékosok, valamint a hajózási vállalkozóknak egy nagy része támogatja az arisztokráciát a gyárosokkal szemben. A gabonatörvények visszavonásáért folyó egész agitáció bizonyítja ezt. Az angol középosztályok haladó frakciója (a gyárosokat értem) azért mégis keresztül tud majd vinni néhány haladó politikai intézkedést, amelyek egyre inkább felbomlasztják majd az arisztokráciát. Sőt *kénytelenek* lesznek erre; ki kell terjeszteniök piacaikat, amit nem tehetnek meg áraik csökkentése nélkül; az árcsökkentést a termelési költségek csökkentésének kell megelőznie, a termelési költségek csökkentését főleg bércsökkentéssel érik el, a bércsökkentésre pedig nincs biztosabb eszköz, mint a létszükségleti eszközök árának csökkentése; és hogy ezt elérhessék, arra nincs más eszköz, mint az adók csökkentése. Ez az a logikai lánc, amely az angol gyárosok számára szükségszerűvé teszi az államegyház megsemmisítését és az államadósság csökkentését vagy „méltányos rendezését". Mindkét intézkedést és más ugyanilyen szelleműeket is kénytelenek lesznek keresztülvinni, mihelyt azt tapasztalják — s ez elkerülhetetlen —, hogy a világpiac elégtelen termékeik folytonos és rendszeres felvásárlására. Így tehát az angol középosztályok

ez ideig haladó irányt követnek; van arisztokráciájuk és kiváltságos papságuk, amelyeket meg kell dönteniök; vannak bizonyos haladó intézkedések, amelyeket kénytelenek lesznek keresztülvinni, s amelyeknek keresztülvitelére ők az alkalmasak és az illetékesek. A francia középosztályok azonban más helyzetben vannak. Ebben az országban nincs származásos arisztokrácia, sem földbirtokos arisztokrácia. A forradalom teljesen elsöpörte. Nincs kiváltságos vagy államegyház sem; ellenkezőleg, mind a katolikus, mind a protestáns papság a kormánytól kapja fizetését, és teljes egyenlőség van köztük. Franciaországban nem lehet jelentős küzdelem az államkötvényesek, bankárok, hajózási vállalkozók és gyárosok között, mert a középosztályok valamennyi frakciója közül az államkötvényesek és a bankárok (akik egyszersmind fő részvényesek a vasúti, bánya- és egyéb társaságokban) határozottan a legerősebb frakció, és 1830 óta, csupán rövid megszakításokkal, mindig ők tartják kezükben a kormány gyeplőjét. A gyárosoknak, akiket a külföldi konkurrencia a külföldi piacon elnyom és a sajátjukon veszélyeztet, nincs esélyük a hatalom olyan fokának elérésére, amelyen sikeresen küzdhetnének a bankárokkal és az államkötvényesekkel. Ellenkezőleg, esélyeik évről évre apadnak; képviselőházi pártjuk, amelyhez azelőtt a küldöttek fele tartozott, most alig egyharmada a Háznak. Mindebből az következik, hogy az uralkodó középosztályoknak sem egyvalamely frakciója, sem az egésze nincs abban a helyzetben, hogy bármit is keresztülvigyen, ami „haladásra" emlékeztet; hogy az 1830-as forradalom óta a burzsoázia kormányzata olyan tökéletesen kialakult, hogy az uralkodó osztály már mást nem tehetett, csak *felőrölhette önmagát*. Ezt is tette. Haladás helyett kénytelen volt hátrálni, korlátozni a sajtószabadságot, eltörölni a szabad egyesülés és gyülekezés jogát, mindenféle kivételes törvényt hozni a munkások fékentartására. És az utóbbi néhány héten nyilvánosságra hozott botrányos ügyek kézzelfoghatóan bizonyítják, hogy Franciaország uralkodó burzsoáziája egészen elaggott, teljesen „elhasználódott".

A nagyburzsoázia valóban kínos helyzetben van. Végre megtalálta magának, Guizot és Duchâtel személyében, a kormányzására alkalmas férfiakat. Hét esztendeig hivatalban tartotta őket, s minden választáson nagyobb és nagyobb többséget biztosított számukra. És most, amikor valamennyi ellenzéki frakció már teljes tehetetlenségre kényszerült a Házban — most, amikor Guizot és Duchâtel dicsőségének napjai elérkezettnek látszottak, éppen ekkor olyan tömegű botrány derül ki a kormány ténykedéséről, hogy ez lehetetlenné teszi ennek a kormánynak a hivatalban maradását, még ha mindkét Ház egyhangúlag támogatja is. Nem lehet kétséges, hogy Guizot és Duchâtel, társaikkal egyetemben, igen hamarosan lemondanak; elhúz-

hatják miniszterségüket még néhány hétig, de bukásuk közeledik — rohamosan közeledik. És ki kerül kormányra utánuk? Isten tudja! Elmondhatják ők is XV. Lajos szavait: „utánam az özönvíz, a romlás és a káosz". Thiers képtelen többséget összehozni. Molé öreg, kifáradt és jelentéktelen ember, aki mindenféle nehézségbe fog ütközni, s aki, hogy a többség támogatását magának biztosítsa, hasonló botrányos tettekre kényszerül és ennélfogva ugyanúgy végzi majd, mint Guizot. Ez a legfőbb nehézség. A jelenlegi választók mindig olyan többséget fognak választani, amilyen most ül a Házban; a jelenlegi többség mindig olyan kormányt fog megkívánni, amilyen a Guizot- és Duchâtel-kormány, amely mindenféle botrányos dolgot művel; minden kormányt, amely így jár el, a közvélemény puszta súlya megbuktat. Ez az a bűvös kör, melyben a jelenlegi rendszer mozog. De úgy folytatni, mint eddig, nem lehet. Hát akkor mi a teendő? Nincs más kiút, mint kilépni ebből a körből, választási reformot végrehajtani; a választási reform pedig azt jelenti, hogy a kisvállalkozók szavazati joghoz jutnak, s ez Franciaországban „a vég kezdete". Rothschild és Lajos Fülöp mindketten nagyon jól tudják, hogy amit a kisebb „burzsoázia" szavazati joga hoz, nem egyéb, mint „LA REPUBLIQUE!"*

Párizs, 1847 június 26.

The Decline and approaching Fall of Guizot — Position of the French Bourgeoisie

A megjelenés helye: „The Northern Star", 1847 július 3. (506.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Saját tudósítónktól a francia fővárosban

* — „A KÖZTÁRSASÁG!" — *Szerk.*

[Karl Marx]

A „Rheinischer Beobachter" kommunizmusa[84]

Brüsszel, szeptember 5. — E. lap[85] 70. számában a következő szavakkal vezetik be a „Rheinischer Beobachter" egy cikkét: „A »Rheinischer Beobachter« a 206. számában kommunizmust prédikál, a következőképpen."

Akár irónikusan értették ezt a megjegyzést, akár nem, a kommunistáknak protestálniok kell azon állítás ellen, hogy a „Rheinischer Beobachter" „kommunizmust" prédikál, különösképp pedig az ellen, hogy a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" 70. számában közölt cikk kommunista.

Ha a német szocialisták bizonyos frakciója állandóan zsörtölődött a liberális burzsoázia ellen, mégpedig olyan módon, mely a német kormányokon kívül senkinek sem hozott hasznot, ha most kormánylapok, mint például a „Rheinischer Beobachter", ezeknek az embereknek a frázisaira támaszkodva azt állítják, hogy nem a liberális burzsoázia, hanem a kormány képviseli a proletariátus érdekeit, akkor a kommunistáknak semmi közük nincs sem az előbbiekhez, sem az utóbbiakhoz.

A felelősséget mindenesetre át akarták hárítani a német kommunistákra, megvádolták őket, hogy szövetségben vannak a kormánnyal.

Ez a vád nevetséges. A kormány nem szövetkezhet a kommunistákkal, a kommunisták nem szövetkezhetnek a kormánnyal, azon egyszerű okból, mert a kommunisták Németország összes forradalmi pártjai között a legforradalmibbak, és mert ezt a kormány bárki másnál jobban tudja.

Szövetkezhetnek-e a kommunisták egy olyan kormánnyal, amely őket hazaárulóknak nyilvánítja és mint ilyeneket kezeli?

Propagálhat-e a kormány a maga sajtószerveiben olyan elveket, amelyek Franciaországban anarchistának, felbujtónak, a társadalmi viszonyok bomlasztójának számítanak, s amelyeknek ugyanez a kormány pontosan ugyanezeket a tulajdonságokat írja folyton a rovására?

Erről szó sem lehet. Vegyük szemügyre a „Rheinischer Beobachter" úgynevezett kommunizmusát, és látni fogjuk, hogy ez nagyon is ártatlan kommunizmus.

Deutsche-Brüsseler-Zeitung.

№ 73. Brüssel, Sonntag den 12. September 1847.

A „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" 1847 szeptember 12-i (73.) száma
Marx „A Rheinischer Beobachter kommunizmusa" és
Engels „Német szocializmus versben és prózában" c. cikkének elejével

A cikk így kezdődik:

„Ha szemügyre vesszük a *mi*" (!) „szociális helyzetünket, akkor mindenütt a legnagyobb visszásságok és a legsürgősebb szükségletek" (!) „mutatkoznak, s meg kell mondanunk, sok mulasztás történt. Ez ténylegesen fennáll, s *csak*" (!) „az a kérdés merül fel, honnan származik. Meggyőződésünk, hogy ebben nem berendezkedésünk a hibás, hiszen" (!) „Franciaországban és Angliában még sokkal rosszabbul áll" (!) „a szociális helyzet. Mindazonáltal" (!) „a liberalizmus a gyógyírt csupán a képviseleti rendszerben keresi; ha a népnek, úgymond, képviselete lenne, akkor segítene is magán. Ez persze teljesen illuzórikus, de éppúgy" (!) „fölöttébb" (!!) „plauzibilis."

Ebben a megállapításban magunk előtt látjuk a megtestesült „Beobachter"-t, amint a tollat rágja zavarában, hogy mivel is kezdje: spekulál, ír, áthúzza, újból ír, és így végül elég tekintélyes idő után összehozza a fenti díszes passzust. Hogy rátérhessen örökletes vesszőparipájára, a liberalizmusra, „a mi szociális helyzetünkkel" kezdi, vagyis pontosabban szólva a „Beobachter" szociális helyzetével, amelynek persze meglehetnek a maga kellemetlenségei. Ama fölöttébb triviális megfigyelés segítségével, hogy szociális helyzetünk nyomorúságos, és hogy sok mulasztás történt, néhány igen tövises mondat útján elérkezik egy pontra, ahol *csak* az a kérdés merül fel előtte, honnan származik ez. E kérdés azonban *csak* azért merül fel előtte, hogy azonnal ismét eltűnjön. A „Beobachter" ugyanis nem mondja meg nekünk, honnan származik ez, nem mondja meg azt sem, honnan *nem* származik, csupán arról beszél, hogy *meggyőződése* szerint honnan nem származik, és ez természetesen a porosz berendezkedés. A porosz berendezkedéstől egy merész „hiszen" segítségével elérkezik Franciaországba és Angliába; innen pedig a porosz liberalizmushoz természetesen már csak egy kis ugrást kell megtennie, amelyet egy legkevésbé sem indokolt „mindazonáltalra" támaszkodva könnyűszerrel véghezvisz. S így végre megérkezett arra a kedvelt területére, ahol felkiálthat: „Ez persze teljesen illuzórikus, de éppúgy fölöttébb plauzibilis." *De éppúgy fölöttébb!!!*

Annyira mélyre süllyedtek volna a kommunisták, hogy nekik lehet tulajdonítani az efféle mondatok apaságát, az efféle klasszikus átmeneteket, az efféle könnyűszerrel felmerülő és ismét eltűnő kérdéseket, az efféle hírhedt *csak*-okat, *hiszen*-eket és *mindazonáltal*-okat, különösképpen pedig ezt a fordulatot: „de éppúgy fölöttébb"?

Arnold Rugén, az „öreg hadvezéren" kívül Németországban csak kevés férfiú akad, aki így tud írni, s e kevesek valamennyien konzisztóriumi tanácsosok Eichhorn úr minisztériumában[86].

Hogy belebocsátkozzunk ennek a bevezető résznek a tartalmába, azt nem lehet kívánni tőlünk. Nincs egyéb tartalma gyámoltalan formájánál, ez mindössze a kapu, melyen által belépünk a csarnokokba, ahol megfigyelőnk, a konzisztóriumi tanácsos kereszteshadjáratot hirdet a liberalizmus ellen.

Hallgassuk csak meg:

„A liberalizmus eleve azzal az előnnyel rendelkezik, hogy könnyedebb és tetszetősebb formákban közeledik a néphez, mint a bürokrácia." (Az biztos, hogy ennyire nehézkesen és szögletesen még Dahlmann vagy Gervinus úr sem ír.) „A liberalizmus *népjólétről* és *népjogokról* beszél. De igazában csupán azért tolja előtérbe a népet, hogy a kormányt megfélemlítse vele; a népet csak ágyútöltelléknek tekinti a kormányhatalom ellen indított nagy rohamban. Az államhatalmat magához ragadni — ez a liberalizmus igazi törekvése, a népjólét csupán mellékes dolog neki." —

Azt hiszi, konzisztóriumi tanácsos úr, hogy ezzel valami újat mondott a népnek? A nép, s kivált a nép kommunista része, nagyon jól tudja, hogy a liberális burzsoázia csak a saját érdekeivel törődik, hogy a nép iránti szimpátiájára nemigen lehet építeni. Ha azonban, konzisztóriumi tanácsos úr, ebből azt a következtetést vonja le, hogy a liberális burzsoák a népet, amennyiben az részt vesz a politikai mozgalomban, a saját céljaikra kizsákmányolják, akkor azt kell felelnünk Önnek: Ez persze teljesen plauzibilis egy konzisztóriumi tanácsos számára, de éppúgy fölöttébb illuzórikus.

A nép, illetve — hogy e sokrétű, bizonytalan kifejezés helyére a határozottabbat állítsuk — a proletariátus egészen másként okoskodik, mint azt a kultuszminisztériumban megálmodni szeretnék. A proletariátus nem kérdi, hogy a népjólét mellékes vagy fődolog-e a burzsoáknak, hogy *akarják*-e vagy sem a proletariátust ágyútöltelékül használni. A proletariátus nem azt kérdi, hogy mi az, amit csupán *akarnak* a burzsoák, hanem hogy mi az, amire *kénytelenek*. Azt kérdezi, hogy mi nyújt neki több módot a saját céljai elérésére: a jelenlegi politikai állapot, a bürokrácia uralma, vagy pedig az az állapot, amelyre a liberálisok törekszenek, a burzsoázia uralma. Ehhez csupán össze kell hasonlítania a proletariátus angliai, franciaországi és amerikai politikai helyzetét a németországi helyzetével, és meglátja, hogy a burzsoázia uralma nemcsak egészen új fegyvereket ad a proletariátus kezébe a burzsoázia *elleni* harchoz, hanem egészen más helyzetet is teremt számára, egy elismert pártnak a helyzetét.

Azt hiszi talán, konzisztóriumi tanácsos úr, hogy a proletariátus, amely egyre inkább és inkább csatlakozik a kommunista párthoz, ez a proletariátus nem tud majd élni a sajtószabadsággal, az egyesülési szabadsággal?

Olvassa csak el az angol és francia munkáslapokat, keressen fel csak egyszer, egyetlenegy chartista gyűlést!

De a kultuszminisztériumban, ahol a „Rheinischer Beobachter"-t szerkesztik, furcsa elképzelések élnek a proletariátusról. Azt hiszik, hogy pomerániai parasztokkal vagy berlini lézengőkkel van dolguk. Úgy vélik, hogy a bölcsesség tetejét érték el, ha már nem panem et circenses*, hanem panem et religionem** ígérnek a népnek. Azt képzelik, a proletariátus arra vágyik, hogy segítsenek rajta, eszükbe sem jut, hogy senki mástól nem vár segítséget, mint önmagától. Nem sejtik, hogy a proletariátus azoknak a szólamoknak, amelyeket a konzisztóriumi tanácsos urak hangoztatnak a „népjólétről" és a rossz szociális helyzetről, éppen annyira a mélyére lát, mint a liberális burzsoázia hasonló szólamainak.

És miért mellékes dolog a burzsoáknak a népjólét? A „Rheinischer Beobachter" így felel erre:

„Az egyesült Landtag bebizonyította ezt; a liberalizmus álnoksága szemmel látható. A jövedelmi adó kérdésében kellett volna a liberalizmusnak kiállnia a próbát, s ő nem állta ki." —

Ó, ezek a jóhiszemű konzisztóriumi tanácsosok, akik közgazdasági ártatlanságukban azt képzelik, hogy a jövedelmi adóval port hinthetnek a proletariátus szemébe!

A vágási és őrlési adó[87] közvetlenül a munkabért terheli, a jövedelmi adó viszont a tőke profitját. Fölöttébb plauzibilis, nemde, konzisztóriumi tanácsos úr? De a tőkések nem hagyják és nem is hagyhatják profitjukat ilyen büntetlenül megadóztatni. Ez már velejár a konkurrenciával. Ezért a munkabér alig néhány hónappal a jövedelmi adó bevezetése után ugyanannyival csökkenne, amennyivel ténylegesen emelkedett a vágási és őrlési adó megszüntetése révén, az élelmiszerárak így elért csökkenése révén.

A nem pénzben, hanem a munkás számára elengedhetetlen létszükségleti eszközökben kifejezett munkabér szintje, azaz a *reális*, nem *nominális* munkabérnek a szintje a kereslet és kínálat viszonyától függ. Egy megváltoztatott adózási mód pillanatnyi zavart okozhat, de tartósan mit sem változtathat ezen.

A jövedelmi adó egyetlen közgazdasági előnye, hogy beszedése olcsóbb, de erről a konzisztóriumi tanácsos nem beszél. A proletariátus egyébként ezáltal sem nyer semmit.

Mi hát a magva a jövedelmi adóról folyó egész szószaporításnak?

---

* — kenyeret és cirkuszi játékokat — *Szerk.*

** — kenyeret és vallást — *Szerk.*

Először is az, hogy a proletariátus az egész dologban egyáltalában nem, vagy csak időlegesen érdekelt.

Másodszor az, hogy a kormány, amely a vágási és őrlési adó beszedésével naponta közvetlen érintkezésbe kerül a proletariátussal, gyűlöletes módon szembelép vele, ez a kormány a jövedelmi adó esetében a háttérben marad, és a burzsoáziát kényszeríti arra, hogy teljesen átvegye a bérek leszorításának gyűlöletes tevékenységét.

A jövedelmi adó tehát csak a kormánynak lenne előnyös, és innen a bosszúság, amelyet elvetése miatt a konzisztóriumi tanácsosok éreznek.

Tegyük fel azonban egy pillanatra mi magunk is, hogy a proletariátus érdekelve van e dologban; szabad volt-e megszavaznia a jövedelmi adót ennek a Landtagnak?

Semmiképpen. Nem volt szabad megszavaznia semmiféle pénzt, a pénzügyi rendszert teljes egészében meg kellett hagynia úgy, ahogy volt, amíg a kormány nem teljesíti összes követeléseit. A pénzek megtagadása minden parlamentáris gyűlésben az az eszköz, amellyel rákényszerítik a kormányt, hogy engedjen a többségnek. Ez a következetes pénzmegtagadás[88] az egyetlen, amiben a Landtag erélyes magatartást tanúsított, és ezért kénytelenek a csalódott konzisztóriumi tanácsosok megpróbálni, hogy éppen ezt tegyék gyanússá a nép szemében. —

„Pedig hát" — mondja a továbbiakban a „Rheinischer Beobachter" — „tulajdonképp maguk a liberális szervek vetették fel a jövedelmi adót." —

Ez teljesen igaz, és a jövedelmi adó csakugyan tisztán burzsoá rendszabály. De azért még megtagadhatják a burzsoák, ha alkalmatlan időben olyan miniszterek javasolják nekik, akikben cseppet sem bízhatnak.

Egyébként ezt a vallomást arról, hogy ki a jövedelmi adó apja, a többi aktához csatoljuk; később még hasznunkra lesz.

Némi igen üres és zavaros fecsegés után váratlanul imígyen botlik bele a konzisztóriumi tanácsos a proletariátusba:

„Proletariátus — mit is jelent ez?" (Ez megint egyike azoknak a kérdéseknek, amelyek *csak* felmerülnek, hogy aztán válasz nélkül maradjanak.) „Nem túlzás, ha mi" (vagyis a „Rheinischer Beobachter" konzisztóriumi tanácsosai, és nem a többi profán újság) „azt mondjuk: a nép egyharmada elvesztette exisztenciájának talaját, másik harmada pedig lejtőre jutott. A proletárok ügye, ez a nép nagy többségének ügye, a kardinális kérdés." —

Lám, milyen gyorsan észhez téríti egyetlen, némileg ellenzéki egyesült Landtag ezeket a bürokratákat! Mikor is volt, amikor a kormány megtiltotta az újságoknak az olyan túlzott megállapításokat, hogy nekünk Poroszországban proletariátusunk van? és mikor is volt, amikor a többi között

a „Trier'sche Zeitung"-ot[30] — ezt az ártatlant! — betiltással fenyegették, mert gonosz módon úgy akarta feltüntetni, mintha a franciaországi és az angliai rossz proletárállapotok Poroszországban is meglennének? Ámde ahogy a kormány akarja. Csatoljuk ugyancsak az aktákhoz, hogy a nép nagy többsége proletár. —

„A Landtag" — olvashatjuk a továbbiakban — „kardinális kérdésnek az elvi kérdést tekintette, vagyis azt a kérdést, megkapja-e ez a magas gyülekezet az államhatalmat. És mit kapna a nép? Semmit — semmiféle vasutat, semmiféle járadékbankot, semmiféle adókönnyítést! Boldog nép!"

Figyeljük meg, lassacskán hogyan tűnik elő simára fésült konzisztóriumi tanácsosunk rókafüle. „A Landtag fő kérdésnek az elvi kérdést tekintette." Ó, e jóságos vakkígyók szent együgyűsége! Azt a kérdést, hogy megszavazzanak-e a kormánynak egy 30 milliós kölcsönt, egy előre meg nem határozható hozamú jövedelmi adót, egy járadékbankot, amelynek révén az állami birtokokra 400—500 milliót vehet fel — azt a kérdést, hogy mindezt rendelkezésére bocsássák-e ennek a jelenlegi léha és reakciós kormánynak s ezáltal örök időkre függetlenné tegyék, vagy pedig inkább rövid pórázon tartsák-e a kormányt és a pénzek megvonásával arra késztessék, hogy alávesse magát a közvéleménynek — ezt nevezi egy ilyen alamuszi konzisztóriumi tanácsos elvi kérdésnek! —

És mit kapna a nép? kérdi részvéttel a konzisztóriumi tanácsos. „*Semmiféle vasutat*" — tehát semmiféle adót sem kell majd fizetnie a kölcsön kamatainak és e vasút üzemeltetésénél elkerülhetetlen nagy veszteségnek a fedezésére.

„*Semmiféle járadékbankot!*" — Hát nem pontosan úgy tesz-e konzisztóriumi tanácsosunk, mintha a kormány a proletároknak járadékot akart volna adni? De éppen ellenkezőleg, a kormány a *nemességnek* akart járadékot adni, amelyet a népnek kellett volna megfizetnie. Ez állítólag a parasztoknak megkönnyíti a jobbágyi szolgáltatások megváltását. Ha azonban a parasztok várnak még néhány évig, akkor valószínűleg nem lesz már szükségük arra, hogy *megváltsák* ezeket. Ha a földesurak a parasztok vasvillái közé kerülnek, és ez nagyon könnyen bekövetkezhet egyszer, akkor maguktól megszűnnek a jobbágyi szolgáltatások.

„*Semmiféle jövedelmi adót.*" Ám amíg a jövedelmi adó semmiféle jövedelmet nem hoz a népnek, addig az egészen közömbös lehet neki. —

„Boldog nép" — folytatja a konzisztóriumi tanácsos —, „hiszen te megnyerted az elvi kérdést! S ha nem értenéd, hogy ez mi fán terem, magyaráztasd meg magadnak képviselőiddel; a hosszú beszéd alatt talán megfeledkezel éhségedről!"

Ki merészeli még azt állítani, hogy a német sajtó nem szabad? A „Rheinischer Beobachter" itt egészen büntetlenül alkalmaz olyan fordulatot, amelyet jó néhány vidéki francia bíróság minden további nélkül a különböző társadalmi osztályok egymás ellen való izgatásának minősítene és megbüntetne.

A konzisztóriumi tanácsos egyébként szörnyen gyámoltalanul viselkedik. Hízelegni akar a népnek, de még azt sem tételezi fel róla, hogy tudná, mi fán terem az elvi kérdés. Azt, hogy kénytelen részvétet tettetni a nép iránt *éhezésében*, úgy bosszulja meg, hogy ostobának, politikailag tehetetlennek nyilvánítja a népet. A proletariátus olyannyira jól tudja, mi fán terem az elvi kérdés, hogy nem azt veti a Landtag szemére, hogy megnyerte, hanem azt, hogy *nem* nyerte meg az elvi kérdést. A proletariátus szemére veti a Landtagnak, hogy magatartása védekező volt, hogy nem lendült támadásba, hogy nem ment tízszer olyan messzire. Azt veti szemére, hogy nem lépett fel elég határozottan, s így nem tette lehetővé a proletariátusnak, hogy részt vegyen a mozgalomban. A proletariátus persze nem tanúsíthatott érdeklődést a *rendi jogok* iránt. De egy olyan Landtag, amely esküdtszékeket, törvény előtti egyenlőséget, a jobbágyi szolgáltatások eltörlését, sajtószabadságot, egyesülési szabadságot és valódi népképviseletet követelt volna, egy olyan Landtag, amely egyszer s mindenkorra szakított volna a múlttal, és követeléseit nem a régi törvényekhez, hanem a kor szükségleteihez szabja — egy ilyen Landtag számíthatott volna a proletariátus legerőteljesebb támogatására.

A „Beobachter" így folytatja:

„S adja isten, hogy ez a Landtag ne abszorbeálja a kormányhatalmat, mert különben elháríthatatlan akadályok gördülnének minden szociális javítás elé." —

Nyugodjék meg a konzisztóriumi tanácsos úr. Egy olyan Landtag, mely még a porosz kormánnyal sem tudott megbirkózni — ezzel a Landtaggal szükség esetén majd csak megbirkózik a proletariátus.

„Azt mondták" — folytatja megfigyeléseit a konzisztóriumi tanácsos —, „hogy a jövedelmi adó forradalomra, kommunizmusra vezet. Forradalomra — feltétlenül, azaz a szociális viszonyok *átalakulására*, a *határtalan nyomor* megszüntetésére." —

Vagy gúnyolódni akar a konzisztóriumi tanácsos a közönségén, s egyéb hasonló berlini rossz tréfák kíséretében csak azt akarja mondani: a jövedelmi adó megszünteti a *határtalan* nyomort, hogy a határok közé szorított nyomorral helyettesítse — vagy pedig oly nagyon és oly szemérmetlenül tudatlan a közgazdasági dolgokban, hogy párját ritkítja. Nem tudja, hogy

Angliában már hét év óta létezik a jövedelmi adó, de nem alakított még át egyetlen szociális viszonyt, nem szüntetett meg hajszálnyi határtalan nyomort sem. Nem tudja, hogy ott, ahol a *leghatártalanabb* a nyomor Poroszországban, a sziléziai és a ravensbergi takácsfalvakban, a sziléziai, poznani, a Mosel- és Visztula-vidéki kisparasztoknál, hogy éppen ott *létezik* az osztályadó, vagyis a jövedelmi adó.

Dehát minek is komolyan válaszolni az ilyen ízetlenségekre. A továbbiakban ezt olvashatjuk:

„És a *kommunizmusra* is, ahogy azt éppen értjük ... Ahol a kereskedelem és ipar révén annyira egymásba fonódtak és oly állandó fluktuációban vannak az összes viszonyok, hogy az egyes ember nem tudja fenntartani magát a konkurrencia áradatában, ott a viszonyok természete folytán *rá* van *utalva* a társadalomra, amely *egyenként* ki *kell* hogy egyenlítse az *általános* fluktuáció következményeit. Ott a társadalmat *szolidáris kötelezettség* terheli tagjai létezéséért." —

Nos, ez volna hát a „Rheinischer Beobachter" kommunizmusa. Ezek szerint: Olyan társadalomban, mint a miénk, ahol senkinek sem *biztosított* az exisztenciája, az élethelyzete, ott a társadalom köteles biztosítani mindenkinek az exisztenciáját. Először bevallja a konzisztóriumi tanácsos, hogy a fennálló társadalom nem *képes* erre, majd pedig azt kívánja tőle, hogy mégis vigye véghez ezt a számára lehetetlent.

De egyenként helyre kell hoznia azt, amire általános fluktuációja közepette nem lehet tekintettel — így érti a konzisztóriumi tanácsos.

„A nép egyharmada elvesztette exisztenciájának talaját, másik harmada pedig lejtőre jutott." Vagyis tízmillió egyén, akiknél egyenként kell *kiegyenlíteni*. Komolyan azt hiszi a konzisztóriumi tanácsos, hogy ez kitelik a pauvre* porosz kormánytól?

Hogyne, mégpedig a jövedelmi adó révén, amely a kommunizmusra vezet, ahogy a „Rheinischer Beobachter" *azt éppen érti*.

Remek. Miután összevissza fecsegtek nekünk mindenféle zavaros dolgot az állítólagos kommunizmusról, miután kijelentették, hogy a társadalmat szolidáris kötelezettség terheli tagjai létezéséért, hogy gondoskodnia *kell* róluk, jóllehet nem képes erre, nindezen tévelygések, ellentmondások, lehetetlen követelések után még elvárják tőlünk, hogy fogadjuk el a jövedelmi adót annak a rendszabálynak, amely az összes ellentmondások megoldására, az összes lehetetlenségek lehetővé tételére, a társadalom valamennyi tagja szolidaritásának létrehozására van hivatva.

---

* — szegény; nincstelen — *Szerk.*

Utalunk von Duesberg úrnak a jövedelmi adóról készített és a Landtag elé terjesztett emlékiratára.[89] Ebben az emlékiratban már eleve az utolsó garasig megállapították a jövedelmi adó hozamának felhasználását. A megszorult helyzetben levő kormánynak nem maradna egyetlen fillérje sem arra, hogy az általános fluktuációt egyenként kiegyenlítse, hogy a társadalom szolidáris kötelezettségeinek eleget tegyen. És ha tíz millió helyett csak tíz egyes lett volna a viszonyok természete folytán ráutalva von Duesberg úrra, von Duesberg úrnak el kellett volna utasítania ezt a tízet is.

De nem, tévedünk; a jövedelmi adón kívül a konzisztóriumi tanácsos úrnak még egy másik eszköze is van a kommunizmus bevezetésére, ahogy azt ő éppen érti:

„Mi a keresztény hit alfája és ómegája? Az eredendő bűnnek és a megváltásnak a dogmája. S ebben rejlik az emberiség szolidáris egyesülése a legmagasabb hatványon: egy mindenkiért és mindenki egyért." —

Boldog nép! A *kardinális kérdés* örök időkre megoldatott. A proletariátus a porosz sas és a szentlélek dupla védőszárnya alatt két kimeríthetetlen életforrásra fog lelni: először a jövedelmi adónak a rendes és rendkívüli államszükségleteken felül fennmaradó fölöslegére, amely fölösleg a nullával egyenlő; másodszor pedig az eredendő bűn és a megváltás mennyei dominiumainak jövedelmére, amely ugyancsak a nullával egyenlő. Ez a két nulla nagyszerű talajjal fog szolgálni a nép ama egyharmada számára, amely elvesztette exisztenciájának talaját, s hatalmas támaszt nyújt ama másik harmad számára, amely lejtőre jutott. Imaginárius fölöslegek, eredendő bűn és megváltás kétségtelenül egészen másként fogják csillapítani a nép éhségét, mint a liberális képviselők hosszú beszédei! Majd ez következik:

„A Miatyánkban is imádkozunk, hogy: ne vigy minket a kísértésbe. S amit mi magunknak kérünk, azt önmagunknak is gyakorolnunk kell felebarátainkkal szemben. Szociális állapotaink azonban az embereket kétségtelenül kísértésbe viszik, és a mértéken felüli ínség bűnre ingerel." —

És *mi*, a porosz állam bürokrata urai, bírái és konzisztóriumi tanácsosai, úgy gyakoroljuk ezt a kíméletet, hogy kényünk-kedvünk szerint kerékbetöretünk, nyakaztatunk, bebörtönöztetünk, megkorbácsoltatunk és ezáltal „kísértésbe visszük" a proletárokat, hogy bennünket később ugyancsak kerékbetöressenek, lenyakaztassanak, bebörtönöztessenek és megkorbácsoltassanak. Ami nem is fog elmaradni.

„Ilyen állapotokat" — jelenti ki a konzisztóriumi tanácsos úr — „egy keresztény államnak nem *szabad* tűrnie, ezen segítenie kell." —

Igen, a társadalom szolidáris kötelezettségét hangoztató abszurd szélhámoskodásokkal, imaginárius fölöslegekkel, meg az Atyára, Fiúra és Társaira kiállított beválthatatlan váltókkal. —

„A kommunizmusról szóló, amúgy is unalmas szószaporítást szintén csak meg lehet takarítani" — véli megfigyelőnk, a konzisztóriumi tanácsos. — „Ha azok, akik erre hivatva vannak, kifejlesztenék a kereszténység szociális elveit, akkor a kommunisták hamarosan elnémulnának." —

A kereszténység szociális elveinek immár ezernyolcszáz évnyi idejük volt, hogy kifejlődjenek, és nem szorulnak arra, hogy porosz konzisztóriumi tanácsosok továbbfejlesszék őket.

A kereszténység szociális elvei igazolták az ókori rabszolgaságot, dicsőítették a középkori jobbágyságot, és szükség esetén értenek ahhoz is, hogy, habár kissé keserves ábrázattal, a proletariátus elnyomatását védelmezzék.

A kereszténység szociális elvei egy uralkodó és egy elnyomott osztály szükségszerűségét prédikálják, s az utóbbi osztály számára csak az a jámbor óhajuk van, hogy az előbbi legyen jótékony.

A kereszténység szociális elvei az összes gazságoknak konzisztóriumi tanácsosi kiegyenlítését az égbe helyezik át, s ezáltal igazolják e gazságok további földi fennmaradását.

A kereszténység szociális elvei az elnyomóknak az elnyomottakkal szemben elkövetett összes aljasságait vagy az eredendő bűn és más bűnök igazságos büntetésének nyilvánítják, vagy megpróbáltatásoknak, amelyeket az Úr szab ki végtelen bölcsességében a megváltottakra.

A kereszténység szociális elvei a gyávaságot, az önmegvetést, a megalázkodást, a szolgalelkűséget, az alázatot, vagyis egytől egyig a csőcselék tulajdonságait prédikálják, a proletariátusnak pedig, amely nem akarja hagyni, hogy csőcselékként kezeljék, még a kenyerénél is nagyobb szüksége van a bátorságára, az önérzetére, a büszkeségére és a függetlenségszeretetére.

A kereszténység szociális elvei alamusziak, a proletariátus pedig forradalmi.

Ennyit a kereszténység szociális elveiről.

Továbbá:

„Mi felismertük, hogy a szociális reform a monarchia legfontosabb hivatása." —

Felismertük? Eddig szó sem volt erről. Ám legyen. S miből áll a monarchia szociális reformja? Egy a liberális szervektől plagizált jövedelmi adó keresztülviteléből — amely állítólag fölöslegeket fog nyújtani, amikről azonban a pénzügyminiszter mit sem tud —, a balulsikerült földjáradék-

bankokból, a porosz keleti vasútból és kiváltképpen az eredendő bűn és a megváltás óriási tőkéjének profitjából! —

„Ezt tanácsolja a királyság saját érdeke" — milyen mélyre is süllyedhetett hát a királyság!

„Ezt követeli a *társadalom ínsége*" — ez pillanatnyilag sokkal inkább védővámokat követel, mint dogmákat.

„Ezt javallja az evangélium" — ezt javallja egyáltalában minden, de nem javallja a porosz állampénztár ijesztően sivár állapota, ez a feneketlen mélység, amely három éven belül visszavonhatatlanul el fogja nyelni a tizenöt orosz milliót.[90] Az evangélium egyébként nagyon sok mindent javall, a többi között a kasztrációt is, mint a szociális reform kezdetét önmagunknál. Máté 19, 12.

„A királyság" — jelenti ki konzisztóriumi tanácsos urunk — „egy a néppel."

Ez a fordulat csupán a régi l'état c'est moi-nak* egy másik formája, mégpedig pontosan ugyanaz a formája, amelyet XVI. Lajos használt 1789 június 23-án lázadó rendjeivel szemben: ha nem fogtok engedelmeskedni, hazaküldlek benneteket — et seul je ferai le bonheur de mon peuple**.

A királyság már nagyon szorongatott helyzetben lehet, ha rászánja magát ennek a formának a használatára, és a mi tudós konzisztóriumi tanácsos urunk bizonyára tudja, hogy a francia nép annak idején hogyan köszönte meg XVI. Lajosnak e forma alkalmazását.

„A trónnak" — biztosít bennünket továbbá a konzisztóriumi tanácsos úr — „a nép széles bázisán kell nyugodnia, ott áll a legszilárdabban."

Nevezetesen amíg a széles vállak egyetlen hatalmas rándítással nem hajítják a csatornába ezt a terhes felépítményt.

„Az *arisztokrácia*" — mondja a konzisztóriumi tanácsos úr befejezésül — „meghagyja a királyságnak méltóságát és poétikus ékességgel övezi, de valóságos hatalmától megfosztja. A *polgárság* mind a hatalmát, mind a méltóságát elrabolja, és csupán civillistát ad neki. A *nép* a királyságnak a hatalmát is, a méltóságát is, a poézisát is megőrzi."

Ebben a passzusban a konzisztóriumi tanácsos úr, szerencsétlenségére, túlságosan komolyan veszi Frigyes Vilmos trónbeszédéből[93] *az ő népéhez* intézett hetvenkedő apellációját. Az arisztokrácia megdöntése, a burzsoázia megdöntése, a népre támaszkodó monarchia létrehozása: ezek az ő utolsó szavai.

---

* — az állam én vagyok-nak[91] — *Szerk.*

** — és egyedül gondoskodom népem boldogságáról[92] — *Szerk.*

Ha ezek a követelések nem merő képzelgések lennének, akkor teljes forradalmat foglalnának magukban.

Abba nem is akarunk belebocsátkozni, hogy az arisztokrácia nem dönthető meg másképp, csak a burzsoázia és a nép együttes erejével, hogy a nép uralma merő képtelenség olyan országban, ahol még egymás mellett fennáll az arisztokrácia és a burzsoázia. Egy Eichhorn-féle konzisztóriumi tanácsos ilyen gyermekmeséire nem lehet komoly fejtegetésekkel válaszolni.

Csupán néhány jóindulatú megjegyzést óhajtunk tenni azoknak az uraknak, akik a megrémült porosz királyságot úgy szeretnék megmenteni, hogy egy salto mortaléval a nép kellős közepébe ugorjék.

A nép egy király számára az összes politikai elemek közül a legveszélyesebb. Nem az a nép, amelyről Frigyes Vilmos beszél, amely könnyes szemmel hálálkodik egy rúgásért és egy ezüstgarasért; ez a nép teljesen veszélytelen, mert csak a király képzeletében létezik. De a valódi nép, a proletárok, a kisparasztok és a plebejusok, ez, mint Hobbes mondja, puer robustus, sed malitiosus — robusztus és rosszindulatú fiú,[94] s nem hagyja magát lóvá tenni sem sovány, sem kövér királyoktól.

Ez a nép mindenekelőtt alkotmányt, s vele együtt általános választójogot, egyesülési szabadságot, sajtószabadságot és egyéb kellemetlen dolgokat csikarna ki Őfelségétől.

És ha mindez már meglenne neki, akkor ezeket arra használná fel, hogy minél gyorsabban megmagyarázza a királyság *hatalmát, méltóságát* és *poézisát.*

E királyság jelenlegi méltóságteljes birtokosa akkor majd szerencsésnek mondhatja magát, ha a nép 250 tallér civillistával és napi egy korsó friss világossal nyilvános szónokként alkalmazza a berlini kézműves-egyletben.

Ha kételkednének ebben azok a konzisztóriumi tanácsos urak, akik most a porosz monarchia és a „Rheinischer Beobachter" sorsát irányítják, nézzék csak meg egyszer a történelmet. A történelem még egészen másfajta horoszkópokat is állít fel a népükhöz apelláló királyoknak.

I. Károly angol király is *az ő népéhez* apellált rendjeivel szemben. Fegyverbe hívta népét a parlament ellen. A nép azonban a király ellen nyilatkozott, kihajigálta a parlamentből mindazokat a tagokat, akik nem a népet képviselték, és végül az így valóban népképviseletivé vált parlamenttel lefejeztette a királyt. Ezzel végződött I. Károlynak az ő népéhez intézett apellációja. Történt pedig ez 1649 január 30-án, és az 1849. esztendőben éri meg kétszázéves jubileumát.

XVI. Lajos francia király szintén *az ő népéhez* apellált. Három éven át folyton apellált népének egyik részével szemben a másikhoz, kereste az

ő népét, az igazi népet, az érte lelkesedő népet, és seholsem találta. Végül is a koblenzi táborban, a porosz és az osztrák hadsereg sorai mögött találta meg. Ez azonban már mégiscsak sok volt franciaországi népének. 1792 augusztus 10-én bezárta ezt az apellálót a Temple-ba, és összehívta a népet minden tekintetben képviselő nemzeti konventet.

Ez a konvent illetékesnek nyilvánította magát arra, hogy ítélkezzék az exkirály *apellációja* felett, s némi tanácskozások után a Place de la Révolutionra küldte az apellálót, ahol 1793 január 21-én a guillotine alá került.

Ez következik abból, ha a királyok *az ő népükhöz apellálnak*. De hogy abból mi következik, ha a konzisztóriumi tanácsosok demokratikus monarchiát akarnak alapítani, azt még előbb ki kell várnunk.

Der Kommunismus des „Rheinischen Beobachters"

A megírás ideje: 1847 szeptember 5.

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 szeptember 12. (73.) sz.

Eredeti nyelve: német

Jelzés: ⊙

[Friedrich Engels]

Német szocializmus versben és prózában[95]

I

Karl Beck: „Lieder vom armen Mann" vagy az igazi szocializmus költészete

A „Dalok a szegényemberről" egy gazdag házhoz intézett dallal kezdődnek.

A Rothschild-házhoz

Félreértések elkerülése végett a költőnél Isten megszólítása „ÚR", a Rothschild-házé pedig *úr*.

Mindjárt bevezetőben kimutatja kispolgári illúzióját, amely szerint az arany Rothschild „kénye szerint uralkodik"; ez az illúzió maga után von még egy sereg más képzelgést a Rothschild-ház hatalmáról.

A költő nem Rothschild valóságos hatalmának, a hatalma alapját képező társadalmi állapotoknak megsemmisítésével fenyegetőzik, ő csupán e hatalom emberbaráti alkalmazását óhajtja. Siránkozik, hogy a bankárok nem szocialista filantrópok, nem álmodozók, nem emberiségboldogítók, hanem éppen bankárok. Beck a gyáva kispolgári nyomorúságot, a „szegényembert", a pauvre honteux-t* énekli meg annak szegényes, jámbor és következetlen vágyaival, a „kisembert" minden formájában, nem pedig a büszke, fenyegető és forradalmi proletárt. Azok a fenyegetőzések és szemrehányások, amelyekkel Beck a Rothschild-házat elárasztja, minden jóakaratuk ellenére egy kapucinus-prédikációnál is bohózatszerűbben hatnak az olvasóra. Alapjuk a Rothschildok hatalmáról alkotott gyermeteg illúzió, e hatalom és a fennálló viszonyok összefüggésének teljes meg nem értése, a tökéletes félreismerése azoknak az eszközöknek, amelyeket a Rothschildoknak alkalmazniok kellett, hogy hatalommá legyenek és hatalomnak megmaradjanak. A kishitűség és az oktalanság, a nőies szenti-

* — a szemérmes szegényt — *Szerk.*

mentalizmus, a siralmas, prózaian józan kispolgáriasság, amelyek e lant muzsái, mindhiába követnek el erőszakot önmagukon, hogy félelmetesekké váljanak. Csak nevetségesekké lesznek. Erőltetett basszusuk minduntalan komikus falzettba csap át, amikor egy Enkeladosz[96] gigászi küzdelmét akarják drámailag ábrázolni, erejükből nem futja többre, mint egy paprikajancsi bohókás végtagficamaira.

„Kényed szerint úr az arany
. . . . . .
Bár lenne műved is hasonló
És mint hatalmad, nagy szíved!" (4. old.)

Kár, hogy Rothschildé a *hatalom*, s költőnké a *szív*. „Ily sok szépet együtt el se viselne a föld." (Lajos bajor király.)[97]

Az első figura, aki Rothschilddal szembeállíttatik, természetesen maga a dalnok, mégpedig a „magas, szent padlásszobákban" lakó *német* dalnok.

„A Jog, Szabadság, s tiszta Fény,
Az ISTENSÉG, e hármas lény,
Csendül a bárdok büszke lantján:
S hívőn figyel a föld fia
A szellemekre." (5. old.)

A „Leipziger Allgemeine Zeitung"[98] mottójából kölcsönvett emez „ISTENSÉG", aki már csak szentháromságánál fogva sem tesz semmi hatást a zsidó Rothschildra, ezzel szemben egészen mágikus befolyással van a német ifjúságra.

„Intőn a gyógyult ifjúság szól
. . . . . .
S gyümölcsözőn dicső nevekben
A lelkesültség magva serken." (6. old.)

Rothschild másként ítéli meg a német poétákat:

„A szellemadta dal tenéked
Éhsége csak hírnek és kenyérnek." [6. old.]

Jóllehet az ifjúság intőn szól és serkennek gyümölcsözőn dicső nevei, melyeknek dicsősége éppen abban áll, hogy megmaradnak a puszta lel-

kesültségnél, jóllehet „a kürt merészen harcra harsan", s „a szív oly hangosan dobog az éjben" —

„A dőre szív bízik sóváran
Egy isteni fogantatásban" (7. old.),

eme dőre szív, eme Szűzmária! — jóllehet:

„Az ifjúság, a zord *Saul*" (írta Karl Beck, Lipcse, Engelmann, 1840)
„Duzzog magával s Istenével" [8. old.],

mindezeknek és mindezeknek ellenére Rothschild továbbra is fenntartja a felfegyverzett békét, mely Beck hite szerint egyedül tőle függ.

Az az újsághír, hogy a szent egyházi állam Rothschildnak megküldte a Megváltó-rendet, alkalmat ad költőnknek annak bebizonyítására, hogy Rothschild nem megváltó, mint ahogy épp oly jó alkalmat nyújthatna neki arra a hasonlóan érdekfeszítő bizonyításra is, hogy Krisztus megváltó volt ugyan, de mégsem volt a Megváltó-rend lovagja.

„Te Megváltó?" (11. old.)

S most bebizonyítja Rothschildnak, hogy az nem *vívódott*, mint Krisztus, keserű éjen, hogy a gőgös, a földi hatalmat sohasem áldozta fel

„kegyes
És boldogító küldetésért,
Mit rád a SZELLEM bíz, a nagy." (11. old.)

Szemére kell vetnünk a nagy SZELLEM-nek, hogy hittérítői megválogatásában nem valami sok szellemről tesz bizonyságot, s *kegyes* alapítványok végett nem a megfelelő emberhez fordul. Az egyetlen, ami *Nagy* benne, az a betű.

Hogy mily kevés megváltói tehetsége van Rothschildnak, azt most részletesen rábizonyítja három példán: a júliusi forradalommal, a lengyelekkel és a zsidókkal szemben tanúsított magatartásán.

„A frank merészen talpraállt" (12. old.),

egyszóval kitört a júliusi forradalom,

„Csendült-e ládád sárga kincse,
Hogy mint pacsirtadal köszöntse
A zsendülő világtavaszt,
Mely, tudjuk, minden holtra bágyadt,
Keblünkben alvó régi vágyat
Megújhodó rüggyé fakaszt?" (12. old.)

Ez a zsendülő tavasz a burzsoák tavasza volt, akiknek fülében persze az arany, akár a Rothschildé, akár másé, pacsirtadalként csendül, ujjongva és tisztán. Persze azok a vágyak, amelyek a restauráció alatt nemcsak a keblekben, hanem a carbonaro vente-okban[99] is mélyen aludtak, akkoriban megújhodó rügyekké fakadtak, Beck *szegényembere* pedig hoppon maradt. Egyébiránt, amint Rothschild meggyőződött az új kormányzat szolid alapjairól, habozás nélkül csicseregtetni kezdte pacsirtáit — magától értetődően a szokásos kamatokkal.

Hogy Beck teljesen foglya a kispolgári illúzióknak, azt bizonyítja Laffitte dicsőítése Rothschilddal szemben:

„Tövén irigyelt kéjlakodnak
Áll egy szentelt polgári ház" (13. old.),

tudniillik Laffitte-é. A lelkesült kispolgár a Rothschild-palota irigyelt termeivel szemben a maga házának polgáriasságára büszke. Eszményképének, képzelete Laffitte-jának természetesen szintén igen egyszerűen, polgáriasan kell laknia; a Laffitte-palota német polgárházzá zsugorodik. Magát Laffitte-ot áldásosztó, tisztaszívű, Mucius Scaevolához hasonlatos férfiúnak ábrázolja, aki vagyonát feláldozta, hogy talpra segítse *az* embert és az évszázadot (netán a párizsi „Siècle"-re[100] gondol Beck?). Ábrándos fiúnak nevezi Laffitte-ot, végül pedig koldusnak. Megható leírását kapjuk temetésének:

„A gyászmenetben ott haladt
A tompaléptű Marseillaise." (14. old.)

A Marseillaise mellett a királyi család hintói haladtak, s közvetlenül mögöttük Sauzet úr, Duchâtel úr, s a képviselőház valamennyi ventru-je és loup-cervier-je*.

* — pocakosa és uzsorása — *Szerk.*

Hát még akkor milyen *tompa* lehetett a Marseillaise lépte, amikor Laffitte a júliusi forradalom után compère-jét*, az orléans-i herceget** diadalmenetben vitte az Hôtel de Ville-be***, s kimondta azt a meghökkentő jelszót, hogy *mostantól fogva a bankárok uralkodnak*?

Ami a *lengyeleket* illeti, a szemrehányások mindössze arra szorítkoznak, hogy Rothschild nem volt eléggé jótékony az emigrációval. Itt a Rothschild elleni támadás igazi kisvárosias anekdotává válik, s még a látszata is elvész annak, hogy általában a pénzhatalmat akarja támadni, amelynek Rothschild a képviselője. A burzsoák tudvalevőleg mindenütt, ahol uralmon vannak, igen szeretetteljesen, sőt lelkesedéssel fogadták a lengyeleket.

Egy példa erre a csömörletes nyávogásra: felbukkan egy lengyel, koldul és imádkozik. Rothschild egy ezüstöt ad neki, a lengyel pedig

„Ujjongva nyúl az ezüst után
S megáld, hogy élj s ivadékod éljen" [16. old.],

olyan helyzet ez, amelytől a párizsi lengyel bizottság mind ez ideig általában megóvta a lengyeleket. A lengyelekkel való egész jelenet csak arra jó költőnknek, hogy önmagát pózba vághassa:

„De én, mit a koldus kért epekedve,
Fitymálva hajítom vissza zsebedbe
A sértett emberiség nevében!" (16. old.),

amely zsebbetaláláshoz nagy gyakorlat és ügyesség kell a hajigálásban Végül Beck biztosítja magát a testi sértés vádja ellen, amennyiben nem a saját nevében, hanem az emberiség nevében tényked ik.

Már a 9. oldalon orra alá dörzsölte Rothschildnak, hogy elfogadta a polgárlevelet Ausztria zsíros császárvárosától,

„Hol üldözött hitsorsosodnak
Nap és levegő sem jut ki ingyen."

Igen, Beck azt hiszi, hogy Rothschild ezzel a bécsi polgárlevéllel megszerezte a szabad emberek boldogságát.

---

* — komáját — *Szerk.*
** Lajos Fülöp. — *Szerk.*
*** — a városházára — *Szerk.*

Most, a 19. oldalon ezt kérdi Rothschildtól:

„Néped szabaddá tetted-e,
Mely csak remél és tűr örökkön?"

Rothschildnak tehát a zsidók megváltójává kellett volna lennie. S hogy is kellett volna ehhez hozzáfognia? A zsidók megválasztották *királynak*, mert neki volt a legsúlyosabb aranya. Meg kellett volna tanítania a zsidókat, hogyan vessék meg az aranyat, „milyen nélkülözéseket vállaljanak a világ üdvéért". (21. old.)

Ki kellett volna törölnie emlékezetükből az önszeretetet, a csalafintaságot és az uzsorát, egyszóval darócot öltve és fejére hamut hintve erkölcsöt és bűnbánatot kellett volna nekik prédikálnia. Poétánk derék követelése ugyanaz, mintha Lajos Fülöptől azt kívánná, hogy a júliusi forradalom burzsoáját a tulajdonnak az eltörlésére tanítsa. Ha ezek ketten ilyen őrültek lennének, hamarosan elvesztenék hatalmukat, ámde sem a zsidók nem törölnék ki emlékezetükből a kufárkodást, sem a burzsoák a tulajdont.

A 24. oldalon azt veti Rothschild szemére, hogy a velőt kiszívja a polgárból, mintha nem volna kívánatos, hogy kiszívják a polgár velejét.

A 25. oldal szerint Rothschild rászedte a fejedelmeket. *Hát nem helyes, ha rászedik őket?*

Már éppen elég bizonyítékot kaptunk arra, hogy milyen meseszerű hatalmat tulajdonít Beck Rothschildnak. De még mindig crescendóban folytatódik. Miután a 26. oldalon arról fantáziál, hogy mi mindent tenne ő (Beck), ha ő lenne a *Nap* tulajdonosa — nevezetesen még századrészét sem annak, amit a Nap őnélküle megtesz —, hirtelen eszébe jut, hogy Rothschild nem az egyedüli *bűnös*, hanem mellette még más gazdagok is vannak. Csakhogy:

„Te trónoltál a katedrán fennen,
S a gazdagok ültek a tanteremben,
Hogy tőled tanulják az életet
S példázd nekik a *lelkiismeretet.*
Ők elvadultak — s te mit se szóltál,
Elaljasodtak — a hibás te voltál!" (27. old.)

Így hát a kereskedelem és ipar fejlődését, a konkurrenciát, a tulajdon koncentrációját, az államadósságokat és a tőzsdei manővereket, azaz a modern polgári társadalom egész fejlődését Rothschild úr megakadályoz-

hatta volna, ha csak egy kicsit *lelkiismeretesebb*. Igazán toute la désolante naïveté de la poésie allemande* kell ahhoz, hogy valaki efféle dajkameséket merjen kinyomatni. Rothschild valósággal Aladinná válik.

De Beck még ezzel sem éri be, s Rothschildnak adományozza

„A küldetést, a szédítőt,
. . . . . .
Hogy *minden földi kínon* enyhíts" [28. old.],

amely küldetést a világ összes kapitalistái együttesen sem tudnák a legcsekélyebb mértékben betölteni. Hát nem látja költőnk, hogy annál nevetségesebbé válik, minél magasztosabb és erőteljesebb akar lenni? hogy mindaz, amit szemrehányásként hoz fel Rothschild ellen, a legmeghunyászkodóbb hízelgésbe csap át? hogy Rothschild hatalmát úgy ünnepli, ahogy még a legagyafúrtabb panegirikus** sem ünnepelhetné? Bizonyára Rothschild is megtapsolja önmagát, ha látja, miféle gigászi rémalakként tükröződik kicsinyke személye egy német poéta agyában.

Miután poétánk mindeddig a német kispolgár regényes és tudatlan képzelgéseit szedte versbe arról, mekkora hatalma volna egy nagytőkésnek, ha meglenne benne a jóakarat, miután szédítő nagyságú küldetésében ennek a hatalomnak a képzelgését a csúcspontig felszédelegte, most a kispolgár erkölcsi felháborodását — az eszménykép és a valóság eltérése miatt — olyan patetikus gerjedelemmel fejezi ki, amely még egy pennsylvaniai kvéker nevetőizmait is görcsös működésbe hozná:

„Jaj, hogy e hosszú éjjelen" (dec. 21.)
„Egy eszme dúlt át lelkemen
. . . . . .
Hogy fürtöm égnek állt *riadtan*
S ISTEN szívébe úgy ragadtam,
Mint vészharangnak kötelébe" (28. old.),

ami bizonyára az utolsó szög volt az öregember koporsójához. Azt hiszi, „a történelem szellemei" bízták rá eme gondolatokat, s ezeket sem halkan, sem hangosan nem szabad kimondania. Mi több, az a kétségbeesett elhatározás fogan meg benne, hogy még sírjában is kánkánt táncol majd:

* — a német költészet egész kétségbeejtő naivitása — *Szerk.*
** — dicshimnuszköltő — *Szerk.*

„De foszló síri gyolcsban is
Kéjtől fog átborzongni vázam,
Ha majd a hír hozzám" (a csontvázhoz) „lehat;
Hogy lángol már az áldozat." (29. old.)

Ez a Károly fiú kezd félelmessé lenni.[101]

A Rothschild-házról szóló ének ezzel véget is érne. Következik még, mint általában a *modern* lírikusoknál, egy rímes elmélkedés erről az énekről és a költőnek benne játszott szerepéről.

„Erős kezed
Véresre verhet, tudom, engem" (30. old.),

vagyis, hogy ötvenet ráverethet. A mogyoróvesszőt az osztrák sohasem feledi el. E veszéllyel szemben egy magasztos érzés önt belé erőt:

„De ISTEN *parancsára* zengtem
Nyíltan, mit lelkem érezett." [30. old.]

A német poéta mindig parancsra énekel. Természetesen az úr a felelős, nem a szolga, s így Rothschildnak ISTENNEL van dolga, nem pedig Beckkel, szolgájával. Általában a *modern* lírikusok módszere, hogy:

1. hencegnek a veszéllyel, amelynek ártatlan dalaikkal — úgy vélik — kiteszik magukat;
2. verést kapnak és akkor istennek ajánlják lelküket.

A Rothschild-házhoz intézett dal egynémely fennkölt érzéssel zárul ugyane dalról, amelyet itt rágalmazó módon így jellemez:

„Szabad, merész, oktatni bátor
S kimondja hittel esküjét" (32. old.),

nevezetesen a saját, e befejezésben kimutatott nagyszerűségére esküszik. Attól tartunk, hogy Rothschild nem a dal, hanem e hamis eskü miatt fogja Becket feljelenteni a bíróságnál.

Óh, hintenétek aranyáldást!

Felszólítás a gazdagokhoz, hogy részesítsék támogatásban a *szűkölködőt,*

„Hogy szorgalmad biztos jutalmát
Nő s gyermek kapja meg." [35. old.]

Mindez pedig azért legyen így,

„Hogy *jó* maradhass
Polgárnak, embernek" [35. old.],

tehát summa summárum jó *polgárember* legyen. Ezzel eljutottunk Beck eszményképéhez.

Szolga és szolgáló

A poéta két istennek tetsző lelket énekel meg, akik, mint fölöttébb unalmasan leírja, csak sokévi zsugorgatás és erkölcsös magaviselet után jutnak odáig, hogy szűzies nászágyukat elfoglalhassák.

„Csókjuk habozó, s egymást vonakodva merik csak ölelni;
Késői szerelmük mintha a fagyban akarna kikelni;
Bús béna, ki mankóján táncol, kicsi kései lepke,
Félig kacagó kisded, kit máris a tél dere lep be." [50. old.]

Ahelyett, hogy a verset ezzel az egyetlen jó strófával befejezné, a továbbiakban még ujjongásra és remegésre is készteti a szolgát és a szolgálót, éspedig a kicsiny tulajdonkájuk fölötti örömükben, hogy „*saját* tűzhelyük fölött *saját* hajlékuk emelkedik", amely szóvirág korántsem ironikusan, hanem komoly, búbánatos könnyek közepette hangzik el. De még ez sem elég:

„Gazdájuk az Isten, az éji eget fénnyel telehintő —
A láncait összetörő szolgára mosolygva tekint Ő." [50. old.]

Ezzel aztán szerencsésen kicsorbult a vers egész éle. Beck kishitűsége és bizonytalansága mindig elárulja magát abban, hogy minden költeményt a lehető leghosszabbra nyújt, s sohasem tudja befejezni, amíg valami érzelgősséggel nem dokumentálja saját kispolgári mivoltát. A kleisti hexamétereket nyilván szándékosan választotta, hogy az olvasóval végig-

szenvedtesse ugyanazt az unalmat, amelyet a szerelmesek hosszú megpróbáltatásuk ideje alatt gyáva erkölcsösségükkel maguk idéztek elő.

Az ócskás zsidó

Az ócskás zsidó leírásában néhány naiv, kedves dolog található, így például:

„A hét rohan s fáradhatatlan
Munkádra öt nap van csupán.
Dolgozz serényen, meg sem állva,
Amíg napszámod megkapod.
A szombatot az *Atya* tiltja,
A *Fiú* a vasárnapot." [55. old.]

Később azonban Beck teljesen beleesik abba a nyálas fecsegésbe, ahogyan a liberálisok és ifjúnémetek[102] beszélnek a zsidókról. A költészet úgy elhallgat, hogy azt hihetnők, a görvélykóros szász rendi kamara egyik görvélykóros beszédét halljuk: nem lehetsz kézműves, sem „szatócsmester", sem földműves, sem tanár, de az orvosi pálya nyitva áll előtted. Ez poétikusan így hangzik:

„A kézművesség tiltva néked
S földet szerezned nem szabad.
Tanári székből nem taníthatsz
Okulni vágyó ifjakat;
. . . . . .
Csak betegeket orvosolhatsz." [57. old.]

Vajon nem lehetne-e ugyanilyen módon versbe szedni a porosz törvénytárt, s zenébe átültetni Lajos bajor király verseit?

Miután a zsidó elszavalja a fiának, hogy

„Aranyra, pénzre vágyva sírig,
Te csak harácsolj, törd magad" [57. old.],

megvigasztalja őt:

„De *becsületed* ép marad." [58. old.]

Lorelei

Ez a Lorelei senki más, mint az arany.

„Mint szennyes ár, a szűz kedélyre
Tört a galádság szenvedélye
S beléfúlt minden üdv." [64. old.]

Ebben a kedély-özönvízben és az üdv e vízbefúlásában a lapossággnak és a fellengzősségnek rendkívül leverő keveréke van. Ezután közhelyszerű ömlengések következnek a pénz megvetendőségéről és erkölcstelenségéről.

„Tallérra les" (a szerelem), „drágakövekre,
Nem egybedobbanó szívekre
S kunyhóra fészekül." [67. old.]

Ha a pénz semmi egyebet nem tett volna, mint azt, hogy megfosztotta hitelétől a németek sóvárgását az egybedobbanó szívekre meg a schilleri *kisded kunyhóra*[108], ahol elég hely van egy boldog szerelmespárnak — már akkor is elismerést érdemelne forradalmasító hatása.

Dobszó

Ebben a költeményben szocialista poétánk ismét megmutatja, hogyan kényszeríti őt a német kispolgári nyomorúságba való beleragadása arra, hogy minduntalan lerontsa azt a kis hatást, amelyet elért.

Kivonul egy ezred zeneszóval. A nép felszólítja a katonaságot, tartson vele. Az ember örül, hogy a költő végre bátorságra kap. De ó jaj, utóbb megtudjuk, hogy csupán a császár névnapjáról van szó, s a nép felszólítása csak egy ifjú titkos, ábrándos rögtönzése a parádén. Alkalmasint gimnazista az illető:

„Egy lángszívű ifjú rajong így." [76. old.]

Míg ugyanebből a témából, ugyanezzel a csattanóval Heine a legkeserűbb szatírát faragta volna a német népről, addig Becknél csak magának a költőnek a szatírája kerekedik ki belőle, aki azonosítja magát a tehetetlenül álmodozó ifjúval. Heine a polgár álmodozásait szándékosan felfokozza, hogy utána éppoly szándékosan visszazuhantassa a valóságba; Becknél maga a költő vállal közösséget ezekkel a képzelgésekkel, s természetesen

maga is kárvallott, amikor lebukik a valóságba. Az elsőnél a polgárt felháborítja a költő hetykesége, a másiknál megnyugtatja vele való lelkirokonsága. A prágai felkelés[104] egyébként alkalmat adott neki arra, hogy egészen más dolgokat is reprodukáljon, mint ezt a bohózatot.

A kivándorló

„Pár gallyat összeszedtem,
Jelentést tett a csősz,
Az úrnak foglya lettem,
Kék-zöld lett tőle testem." [86. old.]

Már csak az hiányzik, hogy a csősz *jelentését* is előadja nekünk hasonló rigmusokban.

A falábú

Itt a költő elbeszélni próbál, s valóban siralmasan megfeneklik. Ez az elbeszélésre és ábrázolásra való teljes képtelenség, amely az egész könyvön végigvonul, jellemző az igazi szocializmus költészetére. Az igazi szocializmus a maga határozatlanságában nem ad módot arra, hogy a költő egyes elbeszélendő tényeket általános viszonyokhoz kapcsoljon és ezáltal hozzáférhessen a frappáns, jelentős oldalukhoz. Ezért az igazi szocialisták prózájukban is nagyon óvakodnak a történettől. Ahol mégsem kerülhetik el, ott beérik vagy filozófiai konstrukciókkal, vagy pedig egyes baleseteknek és *szociális kázusoknak* száraz és unalmas regisztrálásával. Ezenfelül valamennyiükből hiányzik is — mind prózában, mind versben — az elbeszéléshez szükséges tehetség, ami összefügg egész szemléleti módjuk határozatlanságával.

A burgonya

Dallam: Hajnalpír, hajnalpír![105]

„Szent kenyér,
Mely bajunkban elkísér,
Mert az *égnek kegye* küldte,
Hogy a népnek legyen üdve —
Itt hatalma véget ér!" [105. old.]

A második versszakban így nevezi a burgonyát:

„... Egy édeni kor
Maradéka, az utolsó,"

a burgonyavészt pedig ekként jellemzi:

„Angyalok közt dúl a pestis!"[106]

A harmadik versszakban Beck azt tanácsolja a *szegényembernek*, hogy öltsön gyászt:

„Ölts te hát,
Szegényember, gyászruhát.
Most valóban itt a véged,
Nem maradt meg semmi néked.
Tudsz még sírni? Sírj tehát!
Puszta hon,
Holt az *Isten* tájadon.
Ám vigaszt lelsz tán e szóban:
Ahány megölt Megváltó van,
Mind feltámad egy napon!" [106. old.]

Sírjon hát, aki még sírni tud, a költővel! Ha költőnk nem volna olyan szűkében az energiának, mint *szegényembere* az egészséges burgonyának, akkor örült volna ennek a témának, amelyet a burgonya, ez a burzsoá Isten, a fennálló polgári társadalom egyik tengelye, a múlt ősszel adott. A német földbirtokosok és polgárok ezt a költeményt minden károsodás nélkül templomaikban énekeltethették volna.

Beck ezért az erőfeszítésért koszorút érdemel — burgonyavirágból.

Az aggszűz

Nem bocsátkozunk mélyebben ebbe a költeménybe, hiszen se vége, se hossza, s kimondhatatlan unalmassággal teljes kilencven oldalra terjed ki. Igaz, hogy az aggszűz, aki civilizált országokban többnyire csak névlegesen fordul elő, Németországban jelentős „szociális kázus".

A legközönségesebb módja a szocializmussal tetszelgő reflexiónak azt mondani, minden jó, ahogy van, csak ne volnának másfelől a szegények. Ez a reflexió minden tetszés szerinti tárgyra alkalmazható. A tulajdon-

képpeni tartalma ennek a reflexiónak a képmutatóan filantróp kispolgáriasság, amely teljesen egyetért a fennálló társadalom *pozitív* oldalaival, s csak azon jajveszékel, hogy mellettük fennáll a *negatív* oldal, a szegénység is; ez a kispolgáriasság minden ízével beleragad a jelenlegi társadalomba, és csak azt kívánja, hogy ez a társadalom továbbra is létezzék — *a maga létfeltételei nélkül.*

Beck ebben a költeményben ezt a reflexiót gyakran igen triviálisan alkalmazza, például a karácsony alkalmából:

„Nyájas nap, minden ünnepeknél
Szebb s nyájasabb ünnep lehetnél,
Ha lelkén sok *szegény* fiúnak,
Midőn a gyertyák sorra gyúlnak
A gazdag játszótárs előtt,
Nem venne a kétség erőt,
S az irigység, az első vétek!
Igen — — —
— — a vidám gyermekének
Hangjai szebben csengenének,
Ha nyirkos odva mélyiben
Nem fázna vackán nincstelen." [149. old.]

E formátlan és véget nem érő költeményben egyébként akadnak szép részletek is, mint például a lumpenproletariátus ábrázolása:

„Ki hulladékban túr naponta,
Hol bűzét egy kanális ontja;
Verébként morzsát csipeget,
Ki ollót fen, fold üstöket,
Ki szennyest sulykol fagyos ujjal,
Talicskát tol zöldséggel, újjal,
S ezt kornyikálja: Vegyetek!
Ki garasért szennyben tülekszik,
Ki istenhívőn kéreget,
S a szögleten gubbaszt napestig,
Kezét kinyújtani se mervén,
Mert koldulást nem tűr a törvény;
Ki éhgyomorral, süketen
Fúvós és húros hangszeren,

Hol ablakot lát s kapualjt,
Évszámra nyúz egy bárgyú dalt,
Dadát, cselédet táncra csalva,
De maga egy taktust se hallva;
Ki lámpát gyújt másoknak este,
Gyertyára valót sem keresve,
Ki zsákol, fát apróra hasgat,
Gyűlölve azt, ki gazda s gazdag;
Ki lop, kerít, templomba fut,
Ki borba fullaszt tompa bút." [158—160. old.]

Beck itt emelkedik először felül a szokványos német polgári moralitáson, amennyiben e sorokat egy öreg koldus szájába adja, akitől lánya azt kéri, hogy engedje el találkára egy tiszttel. Válaszként a fenti sorokban keserű képet fest azokról az osztályokról, melyekhez gyermeke akkor tartoznék, ellenvetéseit a leány közvetlen élethelyzetéből meríti, s nem tart neki erkölcsi prédikációt — ami elismerésre méltó.

Ne lopj!

Az erkölcsös szolga — hogy öreg atyját támogathassa — éjszaka meglopja szunnyadni látszó urát, egy oroszt, akit ő maga is jó gazdának mond. Az orosz utána oson, s szolgája háta mögött állva látja, amint az éppen a következő levélkét írja a nevezett öregembernek:

„Pénzt akartál — íme, loptam!
S most, apám, az ég urához
Esdekelj, hogy trónusáról
Nézze sorsom irgalommal.
Dolgozom majd, hogy keressek,
Vackom engem alva nem lát,
Míg a tőle elraboltat
Jó uramnak meg nem adtam." [241. old.]

Az erkölcsös szolga jó gazdája annyira meghatódik e szörnyű felfedezéseken, hogy nem tud szólni, kezét azonban áldón a szolga fejére teszi.

„Hanem az már *néma hulla* —
Szörnyet halt a rémülettől." [242. old.]

Írhat-e valaki komikusabbat ennél? Beck itt Kotzebue és Iffland alá süllyed, e szolgatragédia még a polgári szomorújátékon is túltesz.

Új istenek és régi bajok

Ez a költemény helyenként találóan gúnyolja ki Rongét, a Fény Barátait[107], az Újzsidókat, a borbélyt, a mosónőt, a csínján szabad lipcsei polgárt. Befejezésül a költő védekezik a filiszterek ellen, akik ezért meg fogják vádolni, noha ő is

„Viharos éjben
Dalolta el a fény dalát". [298. old.]

Azután ő maga is előhozakodik egy testvéri szeretetet és gyakorlati vallást hirdető, szocialisztikusan módosított, egyfajta természetdeizmuson alapuló tanítással, s így ellenfelei egyik vonását érvényesíti a másikkal szemben. Ilymódon Beck soha sem tud pontot tenni, amíg ő maga el nem rontott újra mindent, mert maga is túlságosan bele van ragadva a német nyomorúságba, és túl sokat elmélkedik önmagáról, a verseit költő költőről. Egyáltalában a dalnok a *modern* lírikusoknál megint valami meseszerűen kicirkalmazott, kalandosan fellengzős figura lett. Nem aktív, a valóságos társadalomban élő személy, aki költ, hanem „a költő", aki a fellegekben lebeg, ámde ezek a fellegek nem egyebek, mint a német polgár ködös fantáziái. — Beck mindig átesik a legkalandosabb dagályosságból a legjózanabb polgári prózába, s a fennálló viszonyok ellen forduló, kicsit harcias humorból az e viszonyokkal való szentimentális kiegyezésbe. Minden pillanatban rajtakapja magát, hogy ő maga az, de quo fabula narratur*. Dalai ennélfogva nem forradalmian hatnak, hanem mint

„Három pezsgő porocska,
Amely vért csillapít". (293. old.)

Ezért az egész kötet befejezéséül nagyon is odaillik a rezignációnak ez a lanyha siráma:

„Éltünk mikor lesz itt lenn
Kibírhatóbb, óh Isten?
A *vágy* szívemben kétszeres,
Kétszerte gyengébb hát türelmem." [324. old.]

* — akiről a mese szól[108] — *Szerk.*

Becknek vitathatatlanul több tehetsége van és eredetileg több energiája is, mint a német irodalmárnépség legtöbbjének. Egyetlen baja a német nyomorúság, amelynek elméleti formáihoz hozzátartozik Beck fellengzős és siránkozó szocializmusa, meg ifjúnémet reminiszcenciái is. Amíg Németországban a társadalmi ellentétek nem öltenek élesebb formát azáltal, hogy az osztályok határozottabban különválnak és a burzsoázia pillanatnyilag meghódítja a politikai hatalmat, addig német poéta magában Németországban nem sokat remélhet. Egyrészt a német társadalomban lehetetlen forradalmian fellépnie, mert a forradalmi elemek maguk még túl fejletlenek, másrészt túlságosan ernyesztően hat rá az őt mindenfelől körülvevő krónikus nyomorúság, semhogy fölébe emelkedhetnék, szabadon szembenézhetne vele és kigúnyolhatná anélkül, hogy maga is ne zuhanna ismét bele. Egyelőre minden német poétának, akiben még van némi tehetség, csak azt lehet tanácsolni, hogy vándoroljon ki civilizált országokba.

2

Karl Grün: „Über Goethe vom menschlichen Standpunkte", Darmstadt 1846

Grün úr azzal piheni ki „Franciaországi és belgiumi szociális *mozgalmának*" fáradalmait, hogy egy pillantást vet hazája szociális *tespedésére*. Változatosság kedvéért ezúttal az öreg Goethét veszi szemügyre „emberi szempontból". Hétmérföldes csizmáját papuccsal cserélte fel, házikabátba bújt, s önelégülten kinyújtózik karosszékében: „Nem írunk kommentárt, csak azt vesszük fel, ami kezünk ügyébe akad." (244. old.) Kellő kényelembe helyezte magát: „Rózsát és kaméliát tettem a szobámba, rezedát és ibolyát a nyitott ablakba." (III. old.) „S mindenekelőtt semmi kommentárt! — hanem az összes műveket ide az asztalra, és némi rózsa- és rezedaillatot a szobába! Lássuk, mire jutunk ezzel. — Gazember, aki többet ad, mint amije van!" (IV., V. old.)

Mindeme nonchalance* ellenére Grün úr mégis a legnagyobb hőstetteket viszi véghez e könyvben. De ezen nem fogunk csodálkozni, miután már tőle magától meghallottuk, hogy *ő* az az ember, aki „kétségbe akart esni a köz- és magánviszonyok *semmisségén*" (III. old.), aki „Goethe gyeplőjét érezte, valahányszor az a veszély fenyegette, hogy belevész a

* — könnyedség; nemtörődömség — *Szerk.*

szertelenségbe és a formátlanságba" (uo.), aki magában hordja „az emberi rendeltetés teljes tudatát", azon rendeltetését, „amelyé a lelkünk — mégha a pokolba visz is az út!" (IV. old.) Már semmin sem csodálkozunk, miután értesültünk arról, hogy ő már korábban „egyszer kérdést intézett a feuerbachi emberhez", amely ugyan „könnyen megválaszolható volt", de az említett ember számára úgy látszik mégis túlságosan nehéznek bizonyult (277. old.); semmin sem csodálkozunk, látván, hogy Grün úr a 198. oldalon hogyan „vezeti ki az öntudatot egy zsákutcából", sőt a 102. oldalon éppenséggel „az orosz császár udvarába" akar elmenni, s a 305. oldalon mennydörgő hangon harsogja világgá: „*Kiátkozott legyen*, aki törvénnyel akar egy új, maradandónak szánt állapotot elrendelni!" A végsőkre is fel vagyunk készülve, amikor Grün úr a 187. oldalon arra vállalkozik, hogy „orra hegyével érinti az idealizmust" és azt „utcagyerekké teszi", amikor azon spekulál, hogy „tulajdonossá lesz", „gazdag, nagyon gazdag tulajdonossá, aki meg tudja fizetni a cenzust, hogy bevonulhasson az emberiség képviselőházába és rákerülhessen az esküdtek listájára, akik az emberi és az embertelen fölött döntenek".

Hogyan is ne sikerülne ez neki, őneki, aki „az általános emberinek a névtelen alapján" áll? (182. old.) Őt még „az éj és annak *iszonyai*"[109] (312. old.) — úgy mint gyilkosság, házasságtörés, tolvajlás, paráználkodás, fajtalanság és fennhéjázás — sem rettenti meg. Igaz, a 99. oldalon bevallja, hogy már ő is „érezte a végtelen fájdalmat, amikor az ember rajtakapja magát semmiségének a pontján", igaz, a publikum szemeláttára „kapja rajta" magát ezen a „ponton", a következő mondat alkalmából: Föl avval érsz, akit megértsz, Nem velem![110] — mégpedig ilyeténképpen: „Ez a szó olyan, mint amikor villám és mennydörgés egybeesik, s ugyanakkor megnyílik a föld. E szóval kettéhasíttatik a templom függönye, megnyílnak a sírok ... beköszöntött az istenek alkonya és az őskáosz ... a csillagok egymásba rohannak, egyetlen üstököscsóva egy szempillantás alatt elégeti a kis Földet, s mindaz, ami megmarad, már csak ködgomoly és füst és pára. És még ha a legborzalmasabb pusztítást képzeljük is el ... az *még mind semmi* ama megsemmisüléshez képest, amely e néhány szóban rejlik!" (235., 236. old.) Igaz, „az elmélet legszélső határán", nevezetesen a 295. oldalon, „mintha jéghideg víz csurogna végig a hátán" Grün úrnak, s „valódi borzadály reszketteti meg tagjait" — de végeredményben mindezt mégis leküzdi, hiszen ő „az emberiség szabadkőműves-rendjének" tagja! (317. old.)

Take it all in all*, Grün úr ilyen tulajdonságokkal minden területen

* — Vedd akármi részben[111] — *Szerk.*

beválik majd. Mielőtt még áttérünk Goethéről való kiadós eszmefuttatására, kísérjük el tevékenységének néhány mellékszínterére.

Először a természettudomány területére, mert a „természetismeret", a 247. old. szerint, „az egyetlen pozitív tudomány", s egyúttal „nem kevésbé a humanisztikus" (vulgo* emberi) „ember betetőzése". Gyűjtsük össze gondosan, ami pozitívat nekünk Grün úr kinyilatkoztat erről az egyetlen pozitív tudományról. Nem bocsátkozik bele ugyan részletesen, csak el-elejteget egyetmást, fel és alá sétálgatva szobája félhomályában, de azért „nem kevésbé" a „legpozitívabb" csodákat viszi véghez.

A Holbachnak tulajdonított „Système de la nature"[112] alkalmából leleplezi: „Itt nem fejthető ki, hogyan szakad meg a természet szisztémája félúton, hogyan szakad meg annál a pontnál, *ahol az agyszisztéma szükségszerűségéből a szabadságnak és az önrendelkezésnek kell kicsapódnia.*" (70. old.) Grün úr egészen szabatosan meg tudná jelölni azt a pontot, ahol „az agyszisztéma szükségszerűségéből" az egyik is, meg a másik is „kicsapódik", s az ember ezek szerint koponyája belső oldalán is kap pofonokat. Grün úr a legbiztosabb és legrészletesebb felvilágosításokat tudná adni egy olyan pontról, amely eddig teljesen megfigyelhetetlen volt, nevezetesen a tudat termelésének folyamatáról az agyban. De sajna! ez „nem fejthető ki" a Goethével emberi szempontból foglalkozó könyvben.

Dumas, Playfair, Faraday és Liebig mindeddig gyanútlanul annak a nézetnek hódoltak, hogy az oxigén éppannyira íztelen, mint szagtalan gáz. Grün úr azonban, mivel tudja, hogy minden *savanyú*** *csípi* a nyelvet, a 75. oldalon kijelenti, hogy az „oxigén" „csipős". Hasonlóképpen a 229. oldalon az akusztikát és az optikát is új tényekkel gazdagítja; minthogy ott „tisztító morajról és fényről" beszél, kétségtelenné teszi a hang és a fény tisztító erejét.

Nem elégedvén meg az „egyetlen pozitív tudomány" e ragyogó gazdagításával, nem elégedvén meg a belső pofonok elméletével, Grün úr a 94. oldalon egy új csontot is felfedez: „Werther az az ember, akinek hiányzik a csigolyája, aki még nem lett szubjektummá." Eddig az a helytelen nézet uralkodott, hogy az embernek mintegy két tucat csigolyája van. Grün úr nemcsak a maga normális, egyetlen voltára redukálja e sok csontot, hanem még azt is felfedezi, hogy e kizárólagos csigolyának az a figyelemreméltó tulajdonsága van, hogy „szubjektummá" teszi az embert. Grün úr mint „szubjektum" ezért a felfedezéséért egy extra-csigolyát érdemel.

* — közönségesen; köznyelven — *Szerk.*

** — Sauerstoff (oxigén): *szószerint* savanyú anyagot *jelent.* — *Szerk.*

Alkalmi természetkutatónk a maga „egyetlen pozitív tudományát", a természettudományt végül a következőképpen foglalja össze:

„Hát magva a Természetnek
nincs-e az emberi szívben?[113]

A természet magva az embernek szívében van. Az emberszívben van a természet magva. A természetnek az emberi szívben van a magva." (250. old.) S mi még hozzátesszük, Grün úr engedelmével: Az ember szívében a természet magva van. A szívben van az ember természetének a magva. Az emberi szívben a természetnek magva van.

Ezzel a kiváló „pozitív" felvilágosítással el is hagyjuk a természettudományos területet, hogy áttérjünk a *közgazdaságtanra*, amely a fentiek szerint sajnos *nem* „pozitív tudomány". Mindazonáltal Grün úr, bár találomra, itt is rendkívül „pozitívan" jár el.

„Egyéniség fordult szembe egyéniséggel, *és* így keletkezett az általános konkurrencia." (211. old.) Vagyis életbe lépett a német szocialisták komor és titokzatos elképzelése az „általános konkurrenciáról", „és így keletkezett a konkurrencia". Okokat nem közöl, kétségtelenül azért, mert a közgazdaságtan nem pozitív tudomány.

„A középkorban a hitvány fémet még megkötötte a hűség, a lovagi rajongás és a kegyes alázat; e bilincseket a XVI. század szétrobbantotta, és a pénz szabaddá lett." (241. old.) MacCulloch és Blanqui, akik eddig abban a tévedésben leledztek, hogy ami a pénzt „a középkorban megkötötte", az az Amerikával való összeköttetés hiánya volt, és ama gránittömegek, amelyek az Andokban a „hitvány fém" ereit takarták,[114] — MacCulloch és Blanqui köszönetet fognak szavazni Grün úrnak e felfedezésért.

A *történelemnek*, amely szintén nem „pozitív tudomány", úgy igyekszik Grün úr pozitív jelleget adni, hogy a hagyomány tényeivel szembeállítja képzeletének számos tényét.

A 91. old. szerint „Addison Catója az angol színpadon egy évszázaddal Werther előtt döfi le magát tőrével", amivel meglepő életuntságról tesz bizonyságot. Eszerint ugyanis akkor „döfi le magát", amikor 1672-ben született szerzője még csecsemő volt.[115]

A 175. oldalon Grün úr helyesbíti Goethe „Naplófüzetek"-jét, mondván, hogy 1815-ben a német kormányok a sajtószabadságot korántsem „meghirdették", hanem csak „megígérték". Csak álom hát mindaz a borzalom, amit nekünk a sauerlandi és más nyárspolgárok mesélnek a négy évig, 1815-től 1819-ig tartó sajtószabadságról, hogyan szellőztette akkor

a sajtó minden apró szennyesüket és botrányukat, s hogyan szüntették meg végre az 1819-es szövetségi határozatok[116] a nyilvánosság e terroruralmát.

A továbbiakban Grün úr elmeséli nekünk, hogy Frankfurt szabad birodalmi város korántsem volt állam, hanem „semmi más, csupán egy darab polgári társadalom". (19. old.) Egyáltalában, Németországban nincsenek is államok, s az emberek kezdik végre „egyre inkább és inkább átlátni Németország eme államnélküliségének sajátságos előnyeit" (257. old.), amely előnyök különösen abban állnak, hogy megbotozás nagyon jutányosan kapható. A német egyeduralkodóknak tehát azt kell majd mondaniok: la société civile, c'est moi* — ezzel azonban rosszul állnak, mert a 101. old. szerint a polgári társadalom csak „egy absztrakció".

Ámde ha a németeknek nincsen államuk, van viszont „egy óriási váltójuk az igazságra, s ezt a váltót realizálni kell, ki kell fizettetni, át kell váltatni csengő pénzre". (5. old.) E váltót kétségkívül ugyanabban a hivatalban fizetik ki, ahol Grün úr „cenzust" fizet, „hogy bevonulhasson az emberiség képviselőházába".

A legfontosabb „pozitív" felvilágosításokat azonban a francia forradalomról kapjuk, amelynek „jelentőségéről" Grün úr egy külön „közbevetett előadást" tart. Azzal az orákulumszerű kijelentéssel kezdi, hogy a történelmi jog és az észjog közötti ellentét szerfelett fontos, hiszen mindkét jog történelmi eredetű. Anélkül, hogy bármiképpen is le akarnánk kicsinyelni Grün úr éppoly új, mint fontos felfedezését, megkockáztatjuk azt a szerény megjegyzést, hogy ha csendes szobácskájában csendes párbeszédet folytatna *Buchez* „Histoire parlementaire"-jének első köteteivel, akkor megtudhatná, milyen szerepet játszott ez az ellentét a forradalomban.

Grün úr azonban inkább részletes bizonyítékkal szolgál a forradalom rossz voltáról, ami végül is egyetlen, de mázsás súlyú szemrehányásra szűkül: a forradalom „nem vizsgálta meg az ember fogalmát". Valóban, ilyen durva mulasztási bűn megbocsáthatatlan. Ha a forradalom az ember fogalmát csak megvizsgálta volna, szó sem lehetett volna thermidor kilencedikéről[117], brumaire tizennyolcadikáról[118]; Napóleon megelégedett volna a tábornoki ranggal, s öreg napjaiban talán egy szolgálati szabályzatot írt volna „emberi szempontból". — Továbbá „a forradalom jelentőségének" megvilágítására megtudjuk, hogy a deizmus alapjában véve nem különbözik a materializmustól és miért nem. Ebből örömmel látjuk, hogy

* — a polgári társadalom én vagyok — *Szerk.*

Grün úr az ő Hegeljét még nem felejtette el egészen. V. ö. például Hegel, „Geschichte der Philosophie", második kiadás, III. 458., 459., 463. old. — Majd ugyancsak „a forradalom jelentőségének" megvilágítására egyetmást közöl a konkurrenciáról — amiből fentebb már kivettük a lényeget —, továbbá hosszú kivonatokat Holbach műveiből, bebizonyítandó, hogy ő a bűnöket az államból magyarázza; „a forradalom jelentőségét" nem kevésbé megvilágítja egy gazdag idézetcsokorral Thomas Morus „Utópiá"-jából, amelyet viszont akként világít meg, hogy ez az utópia anno 1516 nem csekélyebbet ábrázol, mint — „a *mai* Angliát" (225. old.), prófétai módon, a legkisebb részletekben is. S végül, mindezen — körülbelül 36 oldalon hosszú lére eresztett — „figyelemmel arra, hogy"-ok és „tekintettel arra, hogy"-ok után a 226. oldalon következik a végső ítélet: „A forradalom a machiavellizmus megvalósítása." Intő példa mindazok számára, akik még nem vizsgálták meg az ember fogalmát!

A szegény franciák vigasztalására, akik semmit sem értek el, csak a machiavellizmus megvalósítását, Grün úr a 73. oldalon elejt egy balzsamcsöppecskét: „A francia nép a XVIII. században a népek Prométheusza volt, aki az *emberi jogokat* érvényre juttatta az isteni jogokkal szemben." Ne kössünk bele abba, hogy a francia nép ezek szerint talán mégis „megvizsgálta az ember fogalmát", s abba se, hogy az emberi jogokat nem „az isteni jogokkal", hanem a királyi, a nemesi és a papi jogokkal „szemben juttatta érvényre"; hagyjuk ezeket az apróságokat, és takarjuk el fejünket csendes gyászban: mert itt magával Grün úrral esik meg valami „emberi".

Grün úr elfelejti ugyanis, hogy korábbi írásaiban (lásd például cikkét a „Rheinische Jahrbücher" I. kötetében,[119] a „Szociális mozgalmat" stb.) nemcsak hosszú lére eresztette, „népszerűsítette" a „Deutsch-Französische Jahrbücher"-nek egy bizonyos fejtegetését az emberi jogokról,[120] hanem hamisítatlan plagizátori buzgalommal az értelmetlenségig el is túlozta azt. Elfelejti, hogy az emberi jogokat ott pellengérre állította mint a szatócsnak, a nyárspolgárnak stb. a jogait, s itt hirtelen „az *emberi* jogokká", „az ember" jogaivá teszi meg őket. Ugyanez esik meg Grün úrral a 251—252. oldalon is, ahol a „Faust"-ból való idézetet „a jogról, mely velünk született, s mely sajna szóba sem kerül"[121] — így alakítja át: „a te természeti jogod, a te emberi jogod, a jog a belülről kifelé való hatásra és a saját mű élvezésére"; holott Goethe a fentieket azzal „a törvény s jog"-gal állítja szöges ellentétbe, amely „mint kórság, melynek hossza-vége nincsen, *öröklődik*", vagyis az ancien régime* hagyományos jogával, amellyel

* — a régi (forradalom előtti) rend — *Szerk.*

csakis a forradalom által meghirdetett *„velünk született*, elévülhetetlen és elidegeníthetetlen emberi jogok" alkotnak ellentétet, nem pedig *„az* embernek" a jogai. Ezúttal persze Grün úr kénytelen volt megfeledkezni arról, amit korábban kijelentett, nehogy Goethe elveszítse az emberi szempontot.

Egyébként Grün úr azt, amit a „Deutsch-Französische Jahrbücher"-ből és ugyanannak az irányzatnak más írásaiból tanult, még nem felejtette el teljesen. A 210. oldalon például az akkori francia szabadságot mint „a nem-szabad" (!) „általános" (!!) „lények [allgemeine Wesen]" (!!!) „szabadságát" definiálja. Ez a szörny-lény [Unwesen] a „Deutsch-Französische Jahrbücher" 204. és 205. oldalán szereplő *közösségből* [*Gemeinwesen*],[122] valamint ezeknek az oldalaknak az akkori német szocializmus közkeletű nyelvére való lefordításából keletkezett. Az igazi szocialistáknak egyáltalában megvan az a szokásuk, hogy olyan fejtegetéseket, amelyek számukra érthetetlenek — mert a filozófiától absztrahálnak, s jogi, közgazdasági stb. kifejezéseket tartalmaznak —, másodpercek alatt összefoglalnak egyetlen rövid, filozófiai kifejezésekkel megspékelt frázissá, s ezt az értelmetlenséget betéve megtanulják tetszés szerinti használatra. Ilymódon változott át a „Deutsch-Französische Jahrbücher" jogi „közössége" a fent említett, filozófikus-értelmetlen „általános lénnyé", a politikai felszabadulás, a demokrácia pedig megkapta a „nem-szabad általános lények felszabadulásában" a maga filozófikus rövid formuláját, s ezt aztán az igazi szocialista zsebredughatja anélkül, hogy félnie kellene, hogy tudományossága túl nehezére esik. — A XXVI. oldalon Grün úr hasonló módon aknázza ki azt, amit a „Szent család" mond a szenzualizmusról és a materializmusról,[123] mint ahogy e műnek azt az utalását, hogy a múlt század materialistáinál, többek között Holbachnál, érintkezési pontokat lehet találni a jelenkori szocialista mozgalommal, felhasználja arra, hogy Holbachból a fent említett idézeteket közölje, s ezekhez szocialista interpretációt fűzzön.

Térjünk át a *filozófiára*. A filozófia iránt Grün úr mélységes megvetéssel viseltetik. Már a VII. oldalon kinyilatkoztatja nekünk, hogy „többé semmi dolga vallással, filozófiával és politikával", hogy mindhárom csak „volt, s soha többé nem támad fel összeomlásából", és hogy *ő* mindezekből, s főként a filozófiából „semmi mást nem tart meg, mint az embert *és* a társadalomképes, szociális lényt". A társadalomképes, társadalmi lény és a föntebb szereplő emberi ember mindenesetre elegendő, hogy megvigasztaljon bennünket a vallás, a filozófia és a politika menthetetlen pusztulásáért. De Grün úr túlságosan is szerény. Ő nemcsak a „humanisztikus

embert" és különféle „lényeket" „tartott meg" a filozófiából, hanem még egy tekintélyes tömegű, jóllehet zavaros hegeli hagyománynak is boldog tulajdonosa. De hogy is lehetne másképp, amikor néhány évvel ezelőtt nem egyszer térdepelt áhítattal Hegel mellszobra előtt? Bizonyára felkérnek majd bennünket, hogy az efféle nevetséges és botrányos személyi vonatkozásokat hagyjuk ki a játékból; Grün úr azonban maga bízta rá ezt a titkot a sajtóra. Hogy hol, azt ezúttal nem mondjuk meg. Mi már annyiszor idéztük Grün úrnak az *ő* forrásait fejezet és sor megjelölésével, hogy egyszer mi is kérhetjük tőle ugyanezt a szívességet. De hogy azonnal ismét bizonyságát adjuk előzékenységünknek, bizalmasan megsúgjuk neki, hogy a szabad akarat vitás kérdésének végleges megoldását, melyet a 8. oldalon közöl, Fourier „Traité de l'association"-jából, a szabad akarattal foglalkozó fejezetből vette.[124] Csak az a kijelentés, hogy a szabad akaratról szóló elmélet „a *német* szellem eltévelyedése", csak ez magának Grün úrnak a saját „eltévelyedése".

Végre közelebb kerülünk Goethéhez. A 15. oldalon Grün úr bebizonyítja Goethe létjogosultságát. Goethe és Schiller ugyanis a megszüntetése az ellentétnek a „tett nélküli élvezet" — azaz Wieland — és az „élvezet nélküli tett" — azaz Klopstock — között. „Lessing állította rá az embert először önmagára." (Vajon Grün úr utána tudja-e csinálni ezt az akrobatamutatványt?) — Ebben a filozófiai konstrukcióban Grün úr összes forrásait együtt találjuk. A konstrukció formája, az egésznek az alapja — ez az ellentétek közvetítésének világszerte ismert hegeli műfogása. „Az önmagára ráállított ember" — ez Feuerbachra alkalmazott hegeli terminológia. „Tett nélküli élvezet" és „élvezet nélküli tett", ezen ellentét, amelyet Grün úr a fenti változatokban Wielanddal és Klopstockkal játszat meg — ezt M. Hess Összes Műveiből vette kölcsön. Az egyetlen forrás, amelyet hiányolunk, maga az irodalomtörténet, ez azonban mit sem tud a fenti limlomról, s ennélfogva Grün úr joggal semmibe sem veszi.

Minthogy éppen Schillerről beszélünk, talán helyénvaló megemlíteni Grün úr következő megjegyzését: „Schiller minden volt, ami csak lehet valaki, aki nem Goethe." (311. old.) Bocsánat, lehet valaki Monsieur Grün is. — Egyébként szerzőnk itt Lajos bajor király tollaival ékeskedik:

„Róma szegény, amiben Nápoly dús és vice versa;
Ily sok szépet együtt el se viselne a föld."[97]

Ez a történelmi konstrukció készíti elő Goethe fellépését a német irodalomban. „Az ember", akit Lessing „önmagára ráállított", csak Goethe

keze alatt haladhat további evolúciók felé. Grün úré ugyanis az érdem, hogy felfedezte Goethében „az embert", — nem a férfitól és nőtől élvezetben és testileg nemzett, természetes embert, hanem a magasabb értelemben vett embert, a dialektikus embert, a caput mortuumot* a tégelyben, amelyben Atya, Fiú és Szentlélek kalcinálódott, a „Faust"-beli homunkulus[125] cousin germain-jét** — egyszóval nem azt az embert, akiről Goethe beszél, hanem „*az* embert", akiről Grün úr beszél. Ki hát „az ember", akiről Grün úr beszél?

„Nem egyéb, mint a Goethében levő *emberi* tartalom." (XVI. old.) — A XXI. oldalon arról hallunk, „hogy Goethe *az embert* olyannak ábrázolta és gondolta el, *amilyennek mi ma meg akarjuk valósítani*". — XXII. old.: „A mai Goethe, ez pedig műveit jelenti, az *emberiség igazi kódexe*." — Goethe „a *beteljesedett emberiesség*". (XXV. old.) — „Goethe költeményei"(!) „*az emberi társadalom eszményképe.*" (12. old.) — „Goethe nem válhatott nemzeti költővé, mert az *emberiesség költőjének* volt elhivatva." (25. old.) — Ennek ellenére, a 14. old. szerint, „*népünknek*" — tehát a németeknek — Goethében „saját lényét kell látnia megdicsőülve". Itt kapjuk az első felvilágosítást „az ember lényéről", s e tekintetben annál is inkább rábízhatjuk magunkat Grün úrra, mivel ő kétségtelenül a legalaposabban „megvizsgálta" „az ember fogalmát". Goethe olyannak ábrázolja „az embert", amilyennek Grün úr meg akarja valósítani, s egyúttal megdicsőültnek ábrázolja a német népet — „az ember" ezek szerint senki más, mint „a megdicsőült német". Ez mindenütt beigazolódik. Amiként Goethe „nem nemzeti költő", hanem „az emberiesség költője", akként a német nép ugyancsak „nem nemzeti" nép, hanem „az emberiesség" népe. Ezért olvashatjuk a XVI. oldalon is: „Goethe költeményeinek, ahogy az életből fakadtak . . . nem volt és nincsen semmi közük a valósághoz." Akárcsak „az embernek", akárcsak a németeknek. A 4. oldalon pedig: „A *francia* szocializmus még most is *Franciaországot* akarja boldogítani, a *német* írók szemüket *az emberi nem* felé fordítják." (Miközben „az emberi nem" többnyire nem a „szemét", hanem egy meglehetősen ellentétes helyen levő testrészét szokta feléjük „fordítani".) Ilyenformán örvendezik Grün úr számtalan helyen azon is, hogy Goethe „az embert *belülről kifelé*" akarta „felszabadítani" (például 225. old.), amely valódi germán felszabadítás azonban még mindig nem akar „*kifelé*" jönni.

* — halott fej; üledék; maradék (a desztilláláskor az edényben visszamaradt szilárd termék) — *Szerk.*

** — édes-unokatestvérét — *Szerk.*

Szögezzük le tehát ezt az első felvilágosítást: „Az ember" — az a *„megdicsőült" német.*

Kövessük most nyomon, hogy miben áll az az elismerés, amellyel Grün úr „az emberiesség költőjének", a „Goethében levő emberi tartalomnak" adózik. Ez az elismerés fogja legjobban leleplezni nekünk, ki az „az ember", akiről Grün úr beszél. Látni fogjuk, hogy Grün úr itt az igazi szocializmus legtitkosabb gondolatait leplezi le, ahogy egyáltalán abban a vágyában, hogy túlkiabálja valamennyi cimboráját, olyan dolgoknak a világgá kürtölésére csábul el, amelyeket a kompánia többi része szívesen elhallgatna. Egyébként Goethét annál könnyebben változtathatta át „az emberiesség költőjévé", mert Goethe maga is bizonyos hangsúlyozott értelemben szokta használni e szavakat: ember és emberi. Goethe persze csak abban az értelemben használta e kifejezéseket, amelyben kora és később Hegel is alkalmazta őket, és amelyben az „emberi" jelzőt különösen a görögöknek adták meg ellentétben a pogány és keresztény barbárokkal, és jóval azelőtt használta, hogy e kifejezések Feuerbach révén megkapták rejtelmesfilozófiai tartalmukat. S nevezetesen Goethénél többnyire nagyon is nemfilozófiai, testi jelentésük van. Csakis Grün úré az érdem, hogy Goethéből Feuerbach-tanítványt és igazi szocialistát csinált.

E helyütt persze magáról Goethéről nem beszélhetünk részletesen. Csupán egy pontra hívjuk fel a figyelmet. — Goethe a műveiben kétféle módon viszonylik korának német társadalmához. Hol ellenséges vele szemben; megpróbál elmenekülni a neki ellenszenvestől, mint az „Iphigenie"-ben, s egyáltalában olaszországi útja idején, lázong ellene mint Götz, Prometheus és Faust, legkeserűbb gúnyjával árasztja el mint Mephistopheles. Hol meg baráti viszonyban van vele, „beletörődik", mint a „Szelíd xéniák" legtöbbjében és sok prózai írásában, ünnepli, mint az „Álarcos menetek"-ben, sőt védelmébe is veszi a szorongató történelmi mozgalommal szemben, mint jelesen minden olyan írásában, ahol szóba hozza a francia forradalmat. Nem csupán arról van szó, hogy Goethe a német élet egyes oldalait elismeri más oldalakkal szemben, amelyek visszataszítják. Gyakrabban arról van szó, hogy a hangulatai különbözőek; állandó harc dúl benne a környezetének nyomorúságától undorodó zseniális költő és az óvatos frankfurti tanácsnok-csemete, illetve weimari titkos tanácsos között, aki kénytelenségből fegyverszünetet köt és megbékél környezetével. Így aztán Goethe hol kolosszális, hol kicsinyes; hol dacos, gúnyos, világmegvető lángész, hol pedig tapintatos, mindennel megelégedett, korlátolt

filiszter. A német nyomorúságot Goethe sem tudta legyőzni; ellenkezőleg, az győzte le őt, s a német nyomorúságnak a legnagyobb német feletti eme győzelme a legjobb bizonyíték arra, hogy „belülről kifelé" nem is lehet felülkerekedni rajta. Goethe túlságosan egyetemes, túlságosan aktív természet, túlságosan hús-vér ember volt ahhoz, hogy e nyomorúság elől Schiller módjára a kanti ideálhoz próbáljon menekülni; túlságosan élesszemű volt ahhoz, hogy ne lássa, hogyan redukálódik ez a menekülés végül is a lapos nyomorúságnak a fellengzős nyomorúsággal való felcserélésére. Vérmérséklete, erői, egész szellemi iránya a gyakorlati életre utalta, s a gyakorlati élet, amellyel szembetalálta magát, nyomorúságos volt. Ebben a dilemmában, hogy olyan életszférában kell léteznie, amelyet megvetni kénytelen és amelyhez mégis oda van láncolva, mint az egyetlenhez, amelyben tevékenykedhet — ebben a dilemmában volt Goethe állandóan, s minél idősebb lett, annál inkább visszahúzódott a hatalmas poéta, de guerre lasse*, a jelentéktelen weimari miniszter mögé. Nem azt vetjük Goethe szemére à la Börne és Menzel**, hogy nem volt liberális,[126] hanem azt, hogy időnként filiszter is tudott lenni, nem azt, hogy nem volt képes a német szabadságért lelkesedni, hanem azt, hogy a minden egykorú nagy történelmi mozgalomtól való nyárspolgári félelemnek feláldozta saját, hellyel-közzel feltörő helyesebb esztétikai érzését; nem azt, hogy udvaronc volt, hanem azt, hogy olyan időben, amikor egy Napóleon kisöpörte a nagy német Augiasz-istállót, képes volt a legünnepélyesebb komolysággal intézni az egyik legparányibb német udvarocska legparányibb ügyeit és menu plaisir-jeit***. Egyáltalában: nem erkölcsi vagy pártszempontból teszünk szemrehányást neki, hanem legfeljebb esztétikai és történelmi szempontból; nem mérjük Goethét sem erkölcsi, sem politikai, sem pedig „emberi" mércével. Itt nem bocsátkozhatunk bele abba, hogy Goethét egész korával, irodalmi elődeivel és kortársaival összefüggésben, fejlődésmenetében és élethelyzetében ábrázoljuk. Ezért a tények egyszerű megállapítására szorítkozunk.

Látni fogjuk, hogy melyik oldalról tekintve nevezhetők Goethe művei „az emberiség igazi kódexének", „a beteljesedett emberiességnek", „az emberi társadalom eszményképének".

Kezdjük el a fennálló társadalom goethei kritikájával, hogy aztán áttérjünk „az emberi társadalom eszményképének" pozitív ábrázolására.

---

* — beleunva, belefáradva a háborúságba — *Szerk.*

** — Börne és Menzel módjára — *Szerk.*

*** — apró kedvteléseit; kisded szórakozásait — *Szerk.*

Grün úr könyvének tartalmi gazdagsága miatt magától értetődik, hogy mindkettőre vonatkozólag csak néhány jellegzetes fénypontot emelünk ki.

Valóban, Goethe csodákat művel a társadalom kritikusaként. „Elátkozza a civilizációt" (34—36. old.), amennyiben néhány romantikus panaszt hallat arról, hogy a civilizáció elmossa az emberben mindazt, ami jellegzetes, megkülönböztető. „Megjövendöli a burzsoázia világát" (78. old.), amennyiben a „Prometheus"-ban tout bonnement* leírja a magántulajdon keletkezését. A 229. old. szerint ő „a világ bírája . . . a civilizáció Minósza". Ámde ez mind csak potomság.

A 253. oldalon Grün úr ezt idézi:

„Vallatás:

Megállj, fiú, kitől szerzéd e kincseket?
Hiszen magadtól semmid sem lehet. —
Ezt mind apuskám hagyta rám.
S reá ki? — Hát a nagypapám. —
S a nagypapád, az honnan kapta, honnan?
Elvette valahonnan."

Hurrá! harsogja Grün úr torkaszakadtából, la propriété c'est le vol** — a testet öltött Proudhon!

Leverrier hazamehet a planétájával és átengedheti Grün úrnak rendjelét — mert ez több, mint Leverrier, sőt több, mint Jackson és a kénéternarkózis. Az, aki Proudhonnak sok békés burzsoát mégiscsak nyugtalanító lopás-tételét a fenti goethei epigramma ártalmatlan dimenzióira redukálta — az jutalmazható csak a becsületrend grand cordon-jával***.

A „*Polgártábornok*" már több nehézséget okoz. Grün úr egy ideig mindenfelől nézegeti, szokása ellenére néhány kételkedő fintort vág, gondolkodóba esik: „az igazat megvallva . . . meglehetősen színtelen . . . ezzel nem ítéli el a forradalmat." (150. old.) . . . Hopp! most megfogta! mi is a tárgy, amelyről szó van? Egy *köcsög tej*[128], és így: „Ne feledjük el . . . hogy itt ismét . . . a *tulajdon kérdése* van előtérbe tolva." (151. old.)

Ha majd Grün úr utcájában két vénasszony egy sóshering fején hajbakap, ne restellje Grün úr a fáradságot: ereszkedjen le „rózsa"- és rezeda-

* — jószerivel; teketória nélkül — *Szerk.*

** — a tulajdon lopás[127] — *Szerk.*

*** — vállszalagjával — *Szerk.*

illatú szobájából, s közölje velük, hogy náluk is „a tulajdon kérdése van előtérbe tolva". Az összes helyesen gondolkodók hálája a legszebb jutalom lesz számára.

Egyik legnagyobb kritikai tettét Goethe akkor vitte véghez, amikor megírta a „*Werther*"-t. A „Werther" korántsem puszta szentimentális szerelmi regény, mint Goethe eddigi olvasói „emberi szempontból" gondolták. A „Werther"-ben „az emberi tartalom oly adekvát formát talált, hogy a világ egyetlen irodalmában sem található olyasmi, ami csak a legtávolabbról is megérdemelné, hogy mellé állítsák". (96. old.) „Werthernek Lotte iránti szerelme pusztán egy emelője, egy hordozója a radikális érzelmi panteizmus tragédiájának. Werther az az ember, akinek hiányzik a csigolyája, aki még nem lett szubjektummá." (93[—94]. old.) Werther nem szerelemből lövi magát agyon, hanem „mert ő, a boldogtalan panteista öntudat, nem volt képes tisztába jönni a világgal". (94. old.) „A »Werther« a társadalom egész rothadt állapotát művészi tökéllyel ábrázolja, a szociális bajokat legmélyebb gyökerüknél, a vallási-filozófiai alapzatnál ragadja meg" (amely „alapzat" közismerten jóval újabb keletű, mint a „bajok"), „a homályos, ködös felismerésnél... Tiszta, átszellőzött fogalmak az igazi emberségről" (és mindenekelőtt csigolyák, Grün úr, csigolyák!)... „ez egyúttal halála lenne annak a nyomorúságnak, azoknak a szúette, szitává lyuggatott állapotoknak, amelyeket úgy neveznek, hogy: a polgári élet!" [95. old.]

Egy példa arra, miként ábrázolja „»Werther« a társadalom rothadt állapotát művészi tökéllyel". Werther ezt írja: „Kalandok? mi szükségem e balga szóra... a mi polgári viszonyaink, a mi hamis viszonyaink — ezek a kalandok, ezek a szörnyűségek!"[129] Egy ábrándos könnyzacskónak ezt a sirámát, amiért szakadék van a polgári valóság és az erről a valóságról alkotott saját, nem kevésbé polgári illúziói között, ezt a lagymatag, egyesegyedül a legközönségesebb tapasztalat hiányán alapuló sóhajt Grün úr a 84. oldalon mélyenszántó társadalomkritikának minősíti. Sőt, Grün úr azt állítja, hogy a fenti szavakban kifejezett „kétségbeesett életgyötrelem, ez a beteges inger, mely a dolgokat a fejük tetejére akarja állítani, hogy legalább egyszer másképp fessenek" (!), ez „vájt magának végül is medret a francia forradalomban". A forradalom, fent még a machiavellizmus megvalósulása, itt már pusztán az ifjú Werther szenvedéseinek megvalósulásává válik. A Place de la Révolution guillotine-ja csak Werther pisztolyának fakó plágiuma.

Ezek után egészen magától értetődik, hogy — a 108. oldal szerint — Goethe a „*Stellá*"-ban is „szociális anyagot" tárgyal, noha itt csupán „fölöttébb hitvány állapotok" (107. old.) rajza található. Az igazi szocializmus sokkal előzékenyebb Jézus Urunknál. Ahol ketten-hárman összejönnek, még csak nem is kell, hogy ezt az ő nevében tegyék, máris közöttük van és „szociális anyaggal" rendelkezik. Ő, csakúgy mint tanítványa, Grün úr, egyáltalában meghökkentően hasonlít „arra a sekélyes, önelégült, állandóan szimatoló lényre, amely mindenbe beleüti az orrát, anélkül, hogy bárminek is a mélyére hatolna". (47. old.)

Olvasóink talán emlékeznek még arra a levélre, amelyet Wilhelm Meister a „Tanulóévek" utolsó kötetében sógorának ír; ebben néhány meglehetősen lapos, arra vonatkozó megjegyzés után, hogy milyen előny jómódú körülmények között felnőni, elismeri a nemesség felsőbbségét a nyárspolgárokkal szemben, és szentesíti, mint egyelőre megmásíthatatlant, a nyárspolgároknak, valamint minden más nem nemesi osztálynak a rendezetlen helyzetét. Csak az egyesnek van rá lehetősége, mondja, hogy bizonyos körülmények között egyenlő színvonalra kerüljön a nemességgel.[130] Grün úr ehhez megjegyzi: „Amit Goethe a társadalom felsőbb osztályainak előnyeiről mond, *tökéletesen igaz*, ha a felsőbb osztályt azonosnak vesszük a művelt osztállyal. s Goethénél ez az eset áll fenn." (264. old.) Ebben maradunk.

Térjünk rá a sokat vitatott fő pontra: Goethének a politikához és a francia forradalomhoz való viszonyára. Itt megtanulhatjuk Grün úr könyvéből, mit jelent tűzön-vízen átgázolni; itt mutatkozik meg Grün úr hűsége.

Hogy Goethe magatartása a forradalommal szemben igazoltnak tűnjék, Goethének természetesen a forradalom *felett* kell állnia, már akkor túl kellett rajta haladnia, amikor az még nem is létezett. Ennélfogva már a XXI. oldalon megtudjuk, hogy: „Goethe annyira elébe vágott kora *gyakorlati* fejlődésének, hogy azt hitte, csak elutasító, csak elhárító magatartást tanúsíthat vele szemben." S a 84. oldalon, a „Werther" alkalmából — amely, mint láttuk, in nuce* már magában foglalja az egész forradalmat — ezt olvashatjuk: „A történelem 1789-nél, Goethe 1889-nél tart." Ugyanezért kell Goethének a 28. és 29. old. szerint „az egész szabadság-hűhót néhány szóban alaposan elintézni", amennyiben már a hetvenes években a „Frankfurter gelehrte Anzeigen"-ben kinyomat egy cikket,[131] amely egyáltalán nem a „hűhózók" követelte szabadságról szól, hanem csupán a

* — dióhéjban — *Szerk.*

szabadságról mint olyanról, a szabadság fogalmáról mond néhány általános és meglehetősen józan elmélkedést. Továbbá: mivel Goethe a doktori disszertációjában azt a tételt állította fel, hogy minden törvényhozó éppenséggel köteles bizonyos kultuszt bevezetni — ezt a tételt maga Goethe csak mint a frankfurti papok mindenféle kisvárosi civódásai által felidézett mulattató paradoxont kezeli (amit Grün úr *maga* idéz) —, ennélfogva „a diák Goethe a cipőtalpán koptatta el a forradalom és a mai francia állam egész dualizmusát". (26., 27. old.) Úgy látszik, Grün úr örökölte a „diák Goethe" „elkoptatott cipőtalpát", s ezzel talpalta meg „szociális mozgalmának" hétmérföldes csizmáját.

Most természetesen új megvilágításban látjuk Goethe kijelentéseit a forradalomról. Most világos, hogy ő, aki magasan felette állt, aki már tizenöt évvel előbb „elintézte", „a cipőtalpán koptatta le", egy évszázaddal megelőzte ezt a forradalmat, semmiképpen sem rokonszenvezhetett vele, semmiféle érdeklődést sem tanúsíthatott a „szabadság-hűhózók" népe iránt, amellyel már anno hetvenháromban teljesen tisztában volt. Most már könnyű dolga van Grün úrnak. Szedjen bár Goethe mégoly banális örökbölcsességet kecses distichonokba, elmélkedjék róla mégoly filiszteri korlátoltsággal, borzadjon vissza mégoly nyárspolgárian a békés poétakuckóját fenyegető nagy jégcsuszamlástól, viselkedjék oly kicsinyesen, oly gyáván, oly lakájmódra, ahogy csak akar — türelmes skolasztáját nem riaszthatja vissza. Grün úr fáradhatatlan vállaira emeli őt, s átviszi a sáron, sőt, az egész sarat átvállalja az igazi szocializmus számlájára, csakhogy Goethe csizmája tiszta maradjon. A „Franciaországi hadjárat"-tól a „Törvénytelen leány"-ig Grün úr a 133—170. oldalakon mindent átvállal, mindent, kivétel nélkül, olyan alázatról tanúskodva, amely egy Buchez-t a könnyekig megindíthatna. S ha mindez nem segít, ha a sár túlontúl mély, akkor jön előfogatnak a magasabb szociális írásmagyarázat, akkor Grün úr a következőképpen parafrazál:

„Bár a nagyoknak jó gyászlecke a francia példa,
A kicsi is lelhet benne tanulnivalót.
Sok nagy póruljárt, de ki védte meg akkor a népet
A néptől? A tömeg zsarnoka lett a tömeg."[132]

„Ki védi meg" — kiáltja Grün úr torkaszakadtából, ritkított betűkkel, kérdőjelekkel és a „radikális érzelmi panteizmus tragédiájának" valamennyi „hordozójával" [93. old.] — „ki védi meg nevezetesen a nincstelen tömeget, az úgynevezett csőcseléket a vagyonos tömegtől, a törvényhozó

csőcseléktől!?" (137. old.) „Ki védi meg nevezetesen" Goethét Grün úrtól? —

E módon magyaráz meg Grün úr egy egész sor nagyképű polgári aranyszabályt a „Velencei epigrammák"-ból, amelyek „mintha *Herkules* kezével osztogatnának pofonokat, amelyeknek csattanása csak most tűnik igazán jólesőnek nekünk" (miután a nyárspolgár fölött már elvonult a veszély), „mivel egy nagy és *keserű* tapasztalat" (a nyárspolgárnak mindenesetre nagyon keserű) „van mögöttünk". (136. old.)

A „Mainz ostromá"-ból Grün úr a „világ minden kincséért sem szeretne átsiklani a következő részen: »Kedden . . . siettem *fejedelmemnél . . . tiszteletemet tenni* és az a *szerencse* jutott osztályrészemül, hogy a hercegnek stb . . . *mindig kegyes uramnak, szolgálatára lehettem*«" stb. Annak a résznek az idézését, ahol Goethe Rietz úrnak, a porosz király* udvari komornyikjának, udvari felszarvazottjának és udvari kerítőjének a lábaihoz rakja a maga alattvalói hódolatát, Grün úr nem találja helyénvalónak.

A „*Polgártábornok*" és a „*Kivándoroltak*" kapcsán a következőkről értesülünk: „Goethének a forradalommal szemben érzett egész antipátiája, valahányszor költői módon nyilvánult meg, arra az örökös jajra és bajra vonatkozott, hogy azt látta, embereket előznek *tisztességgel kiérdemelt* és *tisztességgel megszerzett* vagyoni állapotukból, amelyet fondorkodók, irigyek stb. vettek igénybe . . . a *kifosztásnak* ugyanezen *jogtalansága* . . . Goethe *házias, békés* természete felháborodott a vagyonjog megsértése ellen, amelyet az *önkény* gyakorolt, s amely egész embertömegeket tett földönfutóvá és döntött nyomorba." (151. old.) Írjuk ezt a részt minden további nélkül „az ember" számlájára, akinek „békés, házias természete" oly jólesőn érzi magát „tisztességgel kiérdemelt és tisztességgel megszerzett", vagyis kereken kimondva: tisztességgel megkaparintott „vagyoni állapotában", hogy a forradalom viharos áradatát, mely ezeket az állapotokat sans façon** tovasodorja, „önkénynek", „fondorkodók, irigyek" stb. művének nyilvánítja.

Hogy Grün úr „a legtisztább örömmel élvezi" (165. old.) a „*Hermann és Dorothea*" polgári idilljét, szepegő és nagyképű kisvárosijait, sápítozó parasztjait, akik babonás félelemmel elinalnak a sansculotte hadsereg és a háborús rémségek elől, — ezen a mondottak után nem csodálkozunk. Mi

* II. Frigyes Vilmos. — *Szerk.*

** — ceremónia nélkül — *Szerk.*

több, Grün úr „nyugodtan beéri azzal a szűkös küldetéssel, amely a költemény végén a német népnek... osztályrészül jut": Némethez sosem illik e forrongást, e riasztót, tenni hatalmassá, sem ingni hol erre, hol arra.[133] Grün úr jól teszi, ha részvétkönnyeket ont a zord idők áldozataiért és az égre veti pillantását e sorscsapások felett érzett honfibújában. Úgyis elegen vannak a romlottak és az elfajzottak, akik nem hordanak kebelükben „emberi" szívet, akik inkább a republikánus táborban a Marseillaise-re zendítenek rá, sőt éppenséggel sikamlós tréfákra ragadtatják magukat Dorothea elhagyott kamrácskájában. Grün úr a jóember, aki felháborodik azon az érzéstelenségen, amellyel például egy Hegel néz a történelem rohamlépteitől eltiport „csendes virágocskákra" és gúnyolódik a „szerénység, alázat, emberszeretet és jótékonyság magánerényeinek litániáján", amely a „világtörténelmi tettek és azok végrehajtói ellen" felhangzik.[134] Jól teszi Grün úr. Bizonyára megkapja majd érte jutalmát az égben.

Zárjuk le a forradalomról szóló „emberi" glosszákat a következővel: „Egy valódi komikus megengedhetné magának, hogy *még a konventet is végtelenül nevetségesnek találja*", és amíg ez a „valódi komikus" előkerül, egyelőre Grün úr adja meg ehhez a szükséges útmutatásokat, 151., 152. old.

Arra vonatkozóan, hogy milyen volt Goethe viszonya a politikához a forradalom után, szintén meglepő felvilágosításokat ad Grün úr. Csak egy példa. Azt már tudjuk, hogy „az ember" milyen mélységes neheztelést hordoz szívében a liberálisok ellen. „Az emberiesség költője" természetesen nem hagyhatja itt az árnyékvilágot, amíg egészen speciálisan velük le nem számolt, amíg a Welcker, Itzstein urakat és társaikat nyomatékos kioktatásban nem részesítette. Erre a kioktatásra a mi „önelégült, állandóan szimatoló lényünk", a következő „Szelíd xéniá"-ban bukkant rá (lásd 319. old.):

„Ez még mindig a régi sár,
Ne játsszátok a kábát!
Egy helyben topogni kár,
Menjetek tovább hát!"[135]

Az a goethei ítélet, hogy: „semmi sem ellenszenvesebb a *többségnél*, mert nem áll másból, mint néhány erős vezetőből, helyezkedő csibészekből, alkalmazkodó gyöngékből és a tömegből, mely utánuk kullog, anélkül, hogy sejtelme lenne arról, mit akar"[136] — ez a hamisítatlan nyárspolgári ítélet, melynek tudatlansága és rövidlátása csak egy német törpeállam korlátolt területén lehetséges — ez Grün úr számára a „későbbi" (azaz a modern) „jogállam bírálata". Hogy ez mennyire fontos, tapasztalható

„például bármely tetszés szerinti képviselőházban". (268. old.) Eszerint a francia kamara „hasa"[82] csupán tudatlanságból gondoskodik oly kitűnően önmagáról és a magafajtájúakról. Néhány oldallal odébb, a 271. oldalon, Grün úrnak „fatális" „a *júliusi forradalom*", és már a 34. oldalon élesen megrója a *Vámegyletet*[25], mert az „a ruhátlanoknak, didergőknek *még megdrágítja* a meztelenségük eltakarására szolgáló rongyokat, hogy valamivel szilárdabbá tegye a trón támaszait" (!!), „a szabadelvű pénzembereket" (akik tudvalevőleg az egész Vámegyletben ellenzékben vannak „a trónnal" szemben). A „ruhátlanokat" és a „didergőket" tudvalevőleg Németországban mindenütt a nyárspolgárok tolják előtérbe, valahányszor a védővámok vagy valamely más haladó burzsoá rendszabály ellen akarnak harcolni, — „az ember" pedig csatlakozik hozzájuk.

Milyen felvilágosításokat ad tehát nekünk „az ember lényegéről" a Grün úr által feltálalt goethei társadalom- és államkritika?

Először is „az ember", a 264. old. szerint, nagyon határozott tisztelettel viseltetik általában a „művelt rendek" és illő hódolattal különösen a főnemesség iránt. Azután pedig azzal tűnik ki, hogy borzasztóan retteg minden nagy tömegmozgalomtól, minden erélyes társadalmi akciótól, amelyek közeledtekor vagy félénken elbújik kemenceszögletébe, vagy sürgősen elfut cók-mókjával együtt. Ameddig tart, „keserű tapasztalat" neki a mozgalom, de alighogy elmúlt, szélesen elterpeszkedik a színpadon, és Herkules kezével pofonokat osztogat, amelyeknek csattanása csak most tűnik igazán jólesőnek neki, s „végtelenül nevetségesnek" találja az egész históriát. Emellett szívvel-lélekkel csüng a „tisztességgel kiérdemelt és tisztességgel megszerzett vagyoni állapotokon"; egyébként nagyon „házias és békés természete" van, mindennel megelégedett, szerény, és azt óhajtja, hogy semmiféle vihar ne zavarja meg apró, csendes élvezeteiben. „Az ember szívesen időzik a korlátoltban" (191. old. — így hangzik az *első mondata* a „második résznek"); senkit sem irigyel és hálát ad teremtőjének, ha békében hagyják. Vagyis „az ember", akiről már láttuk, hogy született *német*, lassanként hajszálra kezd hasonlítani a *német kispolgárhoz*.

Valóban, mire szűkül le Goethének Grün úr által közvetített társadalomkritikája? Mi kivetni valót talál „az ember" a társadalmon? Először is azt, hogy nem felel meg illúzióinak. Ámde ezek az illúziók éppen az ideologizáló nyárspolgár, különösen az ifjú nyárspolgár illúziói — s ha a nyárspolgári valóság nem felel meg ezeknek az illúzióknak, ez csak azért van, mert illúziók. Annál tökéletesebben megfelelnek viszont ezek az illúziók a nyárspolgári valóságnak. Csupán annyira különböznek tőle, amennyire egy állapot ideologizáló kifejezése egyáltalában különbözik ettől az álla-

pottól, s realizálásukról ezért nem lehet többé szó. Csattanós példát szolgáltatnak erre Grün úrnak a „Werther"-hez fűzött megjegyzései.

Másodszor „az ember" polémiája mindaz ellen irányul, ami veszélyezteti a német nyárspolgár-rendszert. Egész forradalomellenes polémiája a nyárspolgár polémiája. A liberálisok, a júliusi forradalom, a védővámok elleni gyűlölete félreismerhetetlenül mint az elnyomott, maradi kispolgárnak a független, haladó burzsoá elleni gyűlölete jut kifejezésre. Hozzunk fel erre még két példát.

A kispolgárság virágkora tudvalevőleg a céhrendszer volt. Grün úr a 40. oldalon Goethének, vagyis „az embernek" a szellemében a következőket mondja: „A középkorban a testület az *erős férfiút* oltalmazón összekapcsolta más *erősekkel*." Ama kor céhpolgárai tehát „az ember" szemében „erős férfiak".

De a céhrendszer Goethe idején már szétesőben volt, a konkurrencia mindenfelől betört. Goethe, mint valódi nyárspolgár, emlékirataiban — ezt a passzust Grün úr a 88. oldalon idézi — szívettépő panaszokra fakad a kispolgárság kezdődő korhadásáról, jómódú családok tönkrementéről, a családi élet ezzel kapcsolatos felbomlásáról, az otthon kötelékeinek meglazulásáról és más egyéb polgári keservekről, amelyeket civilizált országokban megérdemelt megvetéssel kezelnek. Grün úr, aki ebben a passzusban a modern társadalom remek kritikáját szimatolja, oly kevéssé tudja örömét mérsékelni, hogy ennek egész „emberi tartalmát" ritkítottan szedeti.

Térjünk most rá a Goethében fellelhető pozitív „emberi tartalomra". Most gyorsabban haladhatunk, hiszen már nyomában vagyunk „az embernek".

Mindenekelőtt számoljunk be egy örvendetes megfigyelésről: annak, hogy „Wilhelm Meister megszökik a szülői házból" és hogy az „Egmont"-ban „a brüsszeli polgárok ragaszkodnak kiváltságaikhoz és szabadságjogaikhoz", nem más az oka, mint az, hogy „emberré legyenek". (XVII. old.)

Grün úr egyszer már rajtakapta az öreg Goethét proudhoni utakon. A 320. oldalon ismét része van ebben az élvezetben: „Amit ő akart, amit mi mindnyájan akarunk, az személyiségünk megmentése, az *anarchia* a szó igazi értelmében, s erről Goethe így beszél:

Hogy miért kezd rám jól hatni a
Most divatos anarchia?
Mindenki úgy él, ahogy érez,
S így számomra is nyereség ez[137]" stb.

Grün úr módfelett boldog: megtalálta Goethénél azt a hamisítatlan „emberi" társadalmi anarchiát, amelyet elsőnek Proudhon hirdetett meg, s amelyet a német igazi szocialisták közfelkiáltással tettek magukévá. Ezúttal azonban téved. Goethe a már létező „most divatos anarchiáról" beszél, amely máris a „nyeresége", s amelyben mindenki úgy él, ahogy érez, vagyis arról a függetlenségről, amelyet a hűbéri és céhrendszer felbomlása, a burzsoázia felülkerekedése, a patriarchalizmusnak a művelt osztályok társadalmi életéből való száműzése idézett elő a társas érintkezésben. A Grün úrnak oly kedves *jövőbeli*, magasabb értelemben vett anarchiáról tehát már csak *nyelvtani* okokból sem lehet szó. Goethe itt egyáltalában nem arról beszél, „amit ő akart", hanem arról, amit készen talált.

De ilyen kis tévedés ne zavarjon bennünket. Hiszen ennek fejében itt van a „Tulajdon" című vers:

„Tudom, nem enyém semmi sem,
Az eszme csak, melynek szívem
Mélyéről buggyan árja,
És minden édes pillanat,
Melyet jóságos sorsom ad,
Hogy gyönyörét kitárja."

Ha nem világos, hogy ebben a költeményben „az eddigi tulajdon füstté válik" (320. old.), akkor Grün úrnak megáll az esze.

De hagyjuk sorsukra Grün úr e kisded írásmagyarázó mellékszórakozásait. Számuk amúgyis töméntelen, s egyik meglepőbb, mint a másik. Nézzünk inkább ismét „az ember" után.

Hallottuk, hogy „az ember szívesen időzik a korlátoltban". A nyárspolgár szintúgy. „Goethe zsengéi *tisztán szociális*" (azaz emberi) „természetűek voltak... Goethe a *legközelebbihez, legkisebbhez, legháziasabbhoz* húzott." (88. old.) — Az első pozitívum, amit az emberen felfedezünk, az, hogy örömét leli a kispolgár „legkisebb, legháziasabb" csendéletében.

„Ha találunk a világban helyet", mondja Goethe Grün úr által összefoglalva, „ahol lepihenhetünk javainkkal, földet, mely táplál, házat, mely fedelet nyújt, nem ott van-e hazánk?" És, kiált fel Grün úr, „hát nem olyan ez, mintha ma írta volna, a mi lelkünkből?" (32. old.) — „Az ember"

lényegében à la propriétaire* szabott redingotot visel, és ezzel is kimutatja, hogy telivér épicier**.

A német polgár, mint mindenki tudja, legfeljebb pillanatokra, ifjúkorában rajong a szabadságért. Ugyanez a tulajdonsága „az embernek" is. Grün úr nagy kedvteléssel említi meg, hogyan „kárhoztatta" Goethe a későbbi éveiben azt a „szabadságszomjat", amely a „Götz"-ben, „egy szabad és neveletlen fiú e produktumában" még ott kísértett, sőt a 43. oldalon in extenso*** idézi is a gyáva visszaszívást. Hogy Grün úr mit ért szabadságon, arra következtethetünk abból, hogy ugyanitt a francia forradalom szabadságát azonosítja a Goethe svájci utazásának idejebeli frye Schwyzer° szabadságával, tehát a modern alkotmányos és demokratikus szabadságot a középkori birodalmi városok patríciusi és céhuralmával, s ráadásul még az állattenyésztő alpesi törzsek ógermán faragatlanságával is. Hiszen a berni felföld montagnardjai°° még nevükben sem különböznek a nemzeti konvent montagnardjaitól!

A tisztes polgár minden léhaságnak és vallásgúnyolásnak nagy ellensége: „az ember" ugyancsak. Ha Goethe ebben a vonatkozásban különböző helyeken valódi polgár módjára nyilatkozott, ez Grün úrnak szintén a „Goethében levő emberi tartalomhoz" tartozik. És hogy ezt el is higgyük neki, Grün úr nemcsak összegyűjti e gyöngyszemeket, hanem a 62. oldalon még a sajátjából is hozzáfűz egy és más megszívlelendőt, miszerint a „vallás kigúnyolói . . . üresfejűek és tökfilkók" stb. Ami nagy becsületére válik szívének, „emberként" és polgárként is.

A polgár nem élhet „szeretett királya", honának drága atyja nélkül. „Az ember" sem. Ezért Goethének a 129. oldalon „kiváló fejedelme" van Károly Ágostban. Íme a derék Grün úr, aki anno 1846 még „kiváló fejedelmekért" rajong!

A polgárt egy esemény annyiban érdekli, amennyiben közvetlen hatással van magánviszonyaira. „Goethe számára még a napi események is idegen tárgyakká lesznek, amelyek vagy zavarják vagy elősegítik *polgári kényelmét*, amelyek felkelthetik esztétikai vagy *emberi* érdeklődését, de politikai érdeklődését soha." (20. old.) Grün úrnak eszerint akkor „kelti fel egy dolog az emberi érdeklődését", ha észreveszi, hogy ez „vagy zavarja

* — tulajdonosi módra — *Szerk.*
** — szatócs; nyárspolgár — *Szerk.*
*** — széltében; teljes részletességgel — *Szerk.*
° — szabad schwyziek (az egyik őskanton lakói); szabad svájciak — *Szerk.*
°° Montagnard: hegyilakó és hegypárti (jakobinus) — *Szerk.*

vagy elősegíti polgári kényelmét". Grün úr itt a lehető legnyíltabban bevallja, hogy „az embernek" a polgári kényelem a fő dolog. —

A „Faust" és a „Wilhelm Meister" külön fejezetekre ad alkalmat Grün úrnak. Lássuk először a „Faust"-ot.

A 116. oldalon ezt tudjuk meg: „Goethe csak a növényi szervezet titkának meglelése által" került „abba a helyzetbe, hogy befejezetten megalkossa a maga humanisztikus emberét" (hát semmi mód sincs, hogy elkerüljük az „emberi" embert?), „Faustot. *Mert* Faustot éppúgy ... úgyszintén a természettudomány viszi saját természetének" (!) „csúcsára." Már láttunk példát arra, hogyan „viszi a természettudomány saját természetének csúcsára" az úgyszintén „humanisztikus embert", Grün urat. Látszik, hogy ilyen a fajtájuk.

Majd a 231. oldalon azt halljuk, hogy az „emberváz és állat málló csontja" az első jelenetben „egész életünk absztrakcióját" jelenti — egyáltalán, Grün úr pontosan úgy bánik a „Faust"-tal, mintha Szent János evangelista jelenései feküdnének előtte. A makrokozmosz „a hegeli filozófiát" jelenti, amely akkor, amikor Goethe ezt a jelenetet írta (1806), véletlenül még csak Hegel fejében létezett, vagy legfeljebb a „Phänomenologie" kéziratában, amelyen Hegel az idő tájt dolgozott. Mit törődik az „emberi tartalom" az időszámítással?

A lezüllött római szent birodalomnak a „Faust" második részében adott ábrázolását Grün úr a 240. oldalon minden további nélkül XIV. Lajos monarchiája ábrázolásának érti, „amivel", teszi hozzá, „*magától* adódik az alkotmány és a köztársaság!" „Az embernek" természetesen minden „magától adódik", amit másoknak előbb fáradsággal és munkával létre kell hozniok.

A 246. oldalon elárulja nekünk Grün úr, hogy a „Faust" második része, természettudományi oldalát tekintve, „a modern kánonná lett, ahogyan Dante »Isteni Színjátéka« a középkor kánonja volt". Okuljanak ebből a természetbúvárok, akik eddig édeskeveset kutattak a „Faust" második része mögött, s a történészek, akik a firenzei költő ghibellin[138] pártkölteménye mögött valami egészen mást kutattak, mint a „középkor kánonját"! Úgy látszik, Grün úr hasonló szemmel nézi a történelmet, mint a 49. oldal szerint Goethe a saját múltját: „Olaszországban Goethe a belvederei Apollón *szemével* tekintette át múltját", amely szemnek, pour comble de malheur*, mégcsak szemgolyója sincsen.

Wilhelm Meister — „kommunista", tudniillik „elméletben, az esztétikai

* — hogy teljes legyen a szerencsétlenség — *Szerk.*

szemlélet talaján" (!!). (254. old.) „Csak a semmibe vet reményt, s világot kap mint nyereményt."[139] Természetesen pénze van elég, s övé a világ, ahogyan minden burzsoáé, anélkül, hogy azzal kellene fárasztania magát, hogy „kommunistává" legyen „az esztétikai szemlélet talaján". — Ennek a semminek a jegyében, amelybe Wilhelm Meister reményét veti, és amely, mint a 256. oldalon látható, igen bonyodalmas és tartalmas „semmi", megszűnik a „Katzenjammer" is. Grün úr „utófájdalmak nélkül, főfájás nélkül fenékig üríti minden serleget". Annál jobb „az embernek", aki most már büntetlenül hódolhat a titkos ivászatnak. Addig pedig, amikoron mindez beteljesedik, Grün úr máris felfedezi az „igazi ember" bordalát ebben, hogy „semmibe vetek reményt" — „e dalt éneklik majd, ha az emberiség magához méltóan rendezkedett be"; csak éppen Grün úr lerövidítette a dalt három strófára és kiirtotta belőle azokat a részeket, amelyek nem valók az ifjúságnak és „az embernek".

Goethe a „Wilhelm Meister"-ben „az emberi társadalom eszményképét állítja fel". „Az ember nem oktató, hanem élő, cselekvő és ható lény." „Wilhelm Meister ez az ember." „Az ember lényege a tevékenység" (olyan lényeg, amelyben minden bolhával osztozik). (257., 258., 261. old.)

Végül a „Vonzások és választások". Ezt az amúgy is moralizáló regényt Grün úr még tovább moralizálja, hogy szinte úgy látszik, mintha az volna a célja, hogy a „Vonzások és választások"-at felsőbb leányiskoláknak alkalmas tankönyvül ajánlja. Grün úr kijelenti, Goethe „különbséget tett szerelem és házasság között, mégpedig úgy, hogy a szerelem neki *a házasság keresése*, és a házasság a *megtalált*, beteljesedett szerelem volt". (286. old.) Eszerint tehát a szerelem „a megtalált szerelem" *keresése*. Ezt aztán a továbbiakban úgy magyarázza, hogy „az ifjúkori szerelem szabadsága" után be kell következnie a házasságnak, mint „a szerelem záróviszonyának". (287. old.) Éppúgy, ahogy civilizált országokban a bölcs családapa hagyja, hogy fia előbb néhány évig kitombolja magát, és aztán „záróviszonyként" illő feleséget keres neki. De míg civilizált országokban rég túljutottak azon, hogy e „záróviszonyban" valami morális megkötöttséget lássanak, míg ott, ellenkezőleg, a férj szeretőket tart, a feleség pedig viszonzásul felszarvazza, Grün urat ismét a nyárspolgár menti meg: „Ha az embernek valóban szabad választása volt . . . ha két ember a frigyét a kétoldali józan akaratra alapítja" (szenvedélyről, húsról és vérről itt nincs szó), „akkor egy *feslett* ember világnézete kell ahhoz, hogy e viszony megzavarását csekélységnek tekintse, ne pedig olyan kínnak és szerencsétlenségnek, mint Goethe. *Feslettségről* azonban Goethénél nem lehet szó." (288. old.)

Ez a rész kvalifikálja azt a félénk polémiát, amelyet Grün úr a morállal szemben időről időre megenged magának. A nyárspolgár belátta, hogy a fiatalembereknél kissé szabadjára kell engedni a gyeplőt, annál is inkább, mert éppen a legléhább ifjakból lesznek utóbb a legjobb férjek. De ha még az esküvő után is vétkeznének — akkor nincs számukra kegyelem, nincs irgalom, mert „ehhez egy feslett ember világnézete kell".

„Egy feslett ember világnézete!" „Feslettség!" Magunk előtt látjuk egészen testet öltve „az embert", amint kezét a szívére teszi és örömteli büszkeséggel felkiált: Nem! én mentes vagyok minden frivolitástól, minden „kicsapongástól és fajtalanságtól", én sohasem zavartam meg szeszélyből egy megelégedett házasság boldogságát, mindig hű és tisztességes voltam, és sohasem kívántam meg felebarátom feleségét — én nem vagyok „feslett!"

„Az embernek" igaza van. Ő nem termett szép hölgyikékkel való gáláns kalandokra, neki soha sem fordult meg fejében csábítás és házasságtörés gondolata, ő nem „feslett", hanem lelkiismeretes férfiú, tisztes és erényes német nyárspolgár. Más szóval

„l'épicier pacifique,
Fumant sa pipe au fond de sa boutique;
Il craint sa femme et son ton arrogant;
De la maison il lui laisse l'empire,
Au moindre signe obéit sans mot dire
Et vit ainsi, cocu, battu, content."*

(Parny: Goddam, III. ének)

Még csak egy megjegyzést kell tennünk. Ha az előbbiekben Goethét csupán egyoldalúan vizsgáltuk, ez kizárólag Grün úr bűne. Ő Goethét a maga nagyszerű oldaláról egyáltalában nem mutatja be. Mindenen, amiben Goethe valóban nagy és lángeszű volt, vagy gyorsan átsiklik, mint például a „feslett" Goethe „Római elégiái"-n, vagy pedig a közhelyek egész özönét zúdítja rá, amivel csak azt bizonyítja, hogy mit sem tud kezdeni vele. Ezzel

* — „a nyárspolgár békésen
Egyre csak pipázik boltjának mélyében;
Asszonya hangjától reszketve fél;
Nála az asszony az úr a házban,
Egyetlen szavára siet nagy lázban,
S papucsban, szarvakkal, boldogan él." — *Szerk.*

szemben nála máskülönben szokatlan szorgalommal kutat fel minden filiszterséget, minden nyárspolgáriasságot, minden kicsinyességet, összeszedi, s hamisítatlan literátor módjára eltúlozza őket, és boldog, valahányszor a saját korlátoltságát alátámaszthatja a gyakran még el is ferdített Goethének a tekintélyével.

Nem Menzel csaholása, nem Börne korlátolt polémiája volt a történelem bosszúja azért, hogy Goethe mindig megtagadta őt, valahányszor szemtől szemben állott vele. Nem,

„Miként Titánia Tündérországban
Felébredt egy nap Zubollyal karjában",[140]

úgy találta Goethe is egy reggel Grün urat a karjában. Grün úr apológiája, a forró hála, melyet Goethének minden egyes filiszteri szaváért rebeg: ez a legkeserűbb bosszú, amellyel a megsértett történelem a legnagyobb német költőt sújthatta.

Grün úr pedig „azzal a tudattal hunyhatja le szemét, hogy nem hozott szégyent emberi rendeltetésére". (248. old.)

Deutscher Sozialismus in Versen und Prosa

A megírás ideje: 1846 vége — 1847 eleje

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 szeptember 12., 16., november 21., 25., 28., december 2., 5., 9. (73., 74., 93., 94., 95., 96., 97., 98.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Friedrich Engels

Az igazi szocialisták[141]

A fenti igazi szocialista-ábrázolások megírása óta több hónap telt el. Ezen idő alatt az igazi szocializmus, amely eddig csak szórványosan, itt-ott bukkant fel, nagyszerű lendületet vett. Képviselőket talált magának az összhaza minden részében, sőt, bizonyos irodalmi pártjelentőségre emelkedett. Mi több, már csoportokra különül, amelyeket a német bensőségesség és tudományosság közös köteléke, közös törekvések és célok szorosan egybekapcsolnak ugyan, de amelyek mégis minden egyes csoportnak a külön egyénisége által meghatározva elválnak egymástól. Ilymódon az igazi szocializmus „kaotikus fénytömege", mint Grün úr oly szépen mondja, idővel egy „rendezett világosságba" ment át; csillagcsoportokat alkotó csillagokká koncentrálódott, s ezeknek enyhe, nyugodtan sugárzó ragyogásánál a német polgár gondtalanul átengedheti magát egy kis vagyonka tisztességes megszerzésére irányuló terveinek és az alsóbb néposztályok felemelésére vonatkozó reményeinek.

Nem válhatunk meg az igazi szocializmustól anélkül, hogy előzőleg legalább a legfejlettebbeket e csoportokból közelebbről meg ne szemléljük. Látni fogjuk, hogy minden egyes, kezdetben az általános emberszeretet Tejútjában elmosódó csoportjuk hogyan konstituálódik a bekövetkező savanyú erjedés, az „emberiségért való igazi lelkesedés" révén (miként Lüning dr. úr, aki bizonyára kompetens tekintély, magát kifejezi) külön csomóvá és válik el a polgári-liberális savótól; hogyan szerepel aztán egy ideig ködfoltként a szocialista égen, hogyan gyarapodik a ködfolt nagyságban és világosságban, és végül hogyan oszlik szét rakétához hasonlóan csillagok és csillagképek vakító csoportjává.

A legrégebbi, a legkorábban önállóan kifejlődött csoport a *vesztfáliai szocializmusé*. Hála azoknak a felettébb fontos perpatvaroknak, amelyeket e csoport a porosz királyi rendőrséggel folytatott, hála a buzgalomnak, amellyel ezek a vesztfáliai haladó férfiak a nyilvánosságot szolgálták, a német közönségnek megvolt az a nyeresége, hogy ennek a csoportnak

az egész történetét elolvashatta a „Kölnische"-ben[142], a „Trier'sché"-ben[30] és más újságokban. Ezért itt csak a legszükségesebbet kell megemlítenünk.

A vesztfáliai szocializmus Bielefeld vidékén, a teutoburgi erdőben van odahaza. Az újságok annak idején titokzatos célzásokat tartalmaztak legkorábbi korszakának misztikus jellegéről. De hamarosan túllépte a ködfolt fokát; a „Westphälisches Dampfboot"[36] első füzetével feltárult és a bámuló szemnek egy sereg sziporkázó csillagot mutatott. Az egyenlítőtől északra vagyunk, és, mondja egy régi versike:

„Északon láthatók: *Kos*, *Oroszlán*, *Bika*,
Ikrek, *Rák* s a *Szüzek* legragyogóbbika."

A „Szüzeknek" a létezését már korán hangoztatta a „jó sajtó"; az „Oroszlán" ugyanaz a cheruszk Hermann volt, aki csakhamar a vesztfáliai ködfolt feltárulása után elhagyta meghitt barátait és immár néptribunként[143] Amerikából rázza felénk szőke üstökét. Nem sokkal később „kellemetlen váltóhistóriák miatt" a Rák követte őt, minekfolytán a vesztfáliai szocializmus özveggyé lett ugyan, de azért nem kevésbé folytatja az üzletet. Az Ikrek egyike ugyancsak Amerikába ment, hogy egy kolóniát alapítson; miközben ő ott elkallódott, a másik feltalálta „a népgazdaságot jövendőbeli alakulásában". (V. ö. Lüning, „Dies Buch gehört dem Volke", II. évf.[144]) Mindezek a különböző figurák azonban viszonylag jelentéktelenek. A csoport súlya a Kosban és a Bikában koncentrálódik, ezekben a hamisítatlan vesztfáliai csillagzatokban, amelyeknek oltalma alatt a „Westphälisches Dampfboot" biztosan szeli a habokat.[145]

A „Westphälisches Dampfboot" egy ideig megmaradt az igazi szocializmus mode simple-jében*. „Nem múlt el az éjnek egyetlen órája"[146], amikor nem ontott keserű könnyeket a szenvedő emberiség nyomora fölött. Az embernek, az igazi embernek, az igazi valóságos embernek, az igazi valóságos megtestesült embernek az evangéliumát prédikálta teljes erejével, ami persze nem volt különösen nagy. Lágy kedélye volt, és jobban kedvelte a tejberizst a paprikánál. Ezért kritikája igen szelíd jellegű volt, és inkább csatlakozott hasonlóan irgalmasszívű, szeretetteljes bírálókhoz, semmint a megítélésnek újabban lábrakapó szívtelen, rideg élességéhez. De kevés kurázsi mellett tág szíve volt, és így még az érzéstelen „Szent család"[34] is kegyelmet kapott színe előtt. A legnagyobb lelkiismeretességgel számolt be a dolgozó osztályok felemelésére alakult

*— egyszerű módjában, modorában — *Szerk.*

bielefeldi, münsteri stb. helyi egyesületek különböző fázisairól. A Bielefelder Museumban végbemenő fontos történéseknek a legnagyobb figyelmet szentelte. És hogy a vesztfáliai polgár és falusi ember mindenképp megtudja, hányat ütött az óra, a „Világesemények"[147] havi áttekintésében minden egyes szám végén megdicsérte *ugyanazokat* a liberálisokat, akiket annak a számnak többi cikkében támadott. Mellesleg még közölték a vesztfáliai polgárral és falusival, hogy mikor babázott le Viktória királynő, mikor dühöngött Egyiptomban a pestis, és mikor vesztettek el az oroszok a Kaukázusban egy csatát.

Látjuk, a „Westphälisches Dampfboot" olyan folyóirat volt, amely teljes mértékben igényt tarthatott minden jószándékú ember hálájára és Fr. Schnake úr túláradó dicséretére a „Gesellschaftsspiegel"-ben[148]. A Bika a legmosolygósabb kedvteléssel szerkesztgetett az igazi szocializmus mocsaras legelőjén. Ha néha húsába vágott is a cenzor, sohasem kellett így felsóhajtania: „ez volt a legjobb rész"; a vesztfáliai Bika igavonó bika volt és nem tenyészbika. Még a „Rheinischer Beobachter"[84] sem merészelte soha az erkölcs elleni merénylettel megvádolni akár a „Westphälisches Dampfboot"-ot általában, akár Otto Lüning doktort különösen. Egyszóval, azt vélhettük volna, hogy a „Dampfboot", — amely, mióta kitiltották a Weserről, már csak a mítoszban a csillagok közé helyezett Eridanus folyón úszik (hiszen Bielefeldnél *más víz nem folyik*)[149] —, hogy a „Dampfboot" elérte az emberi tökéletesség legmagasabb fokát.

Ámde a „Dampfboot" minden eddigi erőfeszítésében az igazi szocializmusnak csak a legegyszerűbb fázisát fejtette ki. 1846 nyara körül kilépett a Bika jegyéből és közeledett a Koséhoz, vagy inkább, hogy történelmileg helyesebben beszéljünk, a Kos közeledett hozzá. A Kos sokat utazott ember volt és teljesen a kor magaslatán állott. Megmagyarázta a Bikának, hogy mi is a helyzet most tulajdonképpen a világban, hogy a „valóságos viszonyok", ez most a fő dolog, és hogy ezért új fordulatot kell tenni. A Bika teljesen egyetértett és e pillanattól a „Westphälisches Dampfboot" még sokkal felemelőbb látványt nyújt: az igazi szocializmus mode composéját*.

„A Kos és a Bika" azt hitték, hogy e kecses fordulót mivel sem vihetik véghez jobban, mint a New York-i „Volkstribun"-ról írt kritikánk[150] kinyomatásával, amelyet ennek a lapnak kéziratban beküldtünk és amelyet az elfogadott. A „Dampfboot", amely most nem riadt vissza, hogy ráverjen a saját, távol Amerikában levő Oroszlánjára (az igazi szo-

* — összetett módját — *Szerk.*

cializmus mode composéja jóval több vakmerőséget ad, mint a mode simple), a „Dampfboot" egyébként elég csalafinta volt, hogy a fentemlített kritikához a következő emberbaráti megjegyzést fűzze: „Ha netán valaki a fenti tanulmányban a »Dampfboot« *önkritikáját*" (?!) „akarná látni, akkor semmi kifogásunk nincs ez ellen."

Ezzel kellőképp be van vezetve az igazi szocializmus mode composéja, és most megindul a sebesvágta előre az új pályán. A Kos, természettől fogva harcias teremtmény, nem érheti be a kritika eddigi jóindulatú módjával; a vesztfáliai juhnyáj új vezérürüjének minden tagját megbizsergeti a harcvágy, és mielőtt félénkebb társai megakadályozhatnák benne, leszegzett szarvakkal nekiront a hamburgi Georg Schirges doktornak. Schirges doktort korábban nem is nézték oly rossz szemmel a „Dampfboot" vezetői, de most ez másképp van. A szegény Schirges doktor az igazi szocializmusnak a mode simplicissimusát* képviseli, és ezt az együgyűséget, amelyben nemrég még osztozott vele, nem bocsátja meg neki a mode composé. Ezért hát a Kos, a „Dampfboot" 1846 szeptemberi füzetében, 409—414. old., a legkönyörtelenebb réseket üti Schirges „Werkstatt"-jának falába.[151] Élvezzük egy pillanatra ezt a színjátékot.

Néhány igazi szocialista és soi-disant** kommunista lefordította Fourier-nak a burzsoázia életviszonyairól írt ragyogó szatíráit — már amennyire megismerkedtek velük — a német polgári moralitás nyelvére. Ebből az alkalomból felfedezték a múlt század felvilágosítói és meseköltői előtt is már ismert elméletet a gazdagok boldogtalanságáról, és ezzel a legkimérithetetlenebb morális tirádákhoz kaptak anyagot. Georg Schirges doktor, még nem lévén elég mélyen beavatva az igazi doktrina misztériumaiba, koránt sincs azon a véleményen, hogy „a gazdagok éppen olyan boldogtalanok, mint a szegények". A vesztfáliai vezérürü ezért egy felháborodott döfésben részesíti, amilyet meg is érdemel az olyan ember, akit „egy lutri-nyereség . . . a világ legboldogabb és legmegelégedettebb emberévé tudna tenni". Igen, kiált fel sztoikus Kosunk, „Schirges úr ellenére mégis igaz, hogy a vagyon nem elegendő az emberek boldoggá tételére, hogy gazdagjaink igen nagy része . . . a legkevésbé sem érzi magát boldognak". (Igazad van, jámbor Kos, az egészség olyan jószág, amellyel semmiféle arany nem ér fel.) „Ha éhségtől és hidegtől nem is kell szenvednie, vannak még más bántalmak" (például nemi betegségek, tartós esős idő, Németországban olykor még lelkiismeretfurdalások is), „amelyeknek nyomása

* — legegyszerűbb, legegyügyűbb módját — *Szerk.*

** — úgynevezett; állítólagos — *Szerk.*

alól nem vonhatja ki magát." (Nevezetesen halál ellen nincs fű kertben.[152]) „Egy pillantás a legtöbb család bensejébe . . . rothadt és korhadt minden . . . a férj a tőzsde- és kereskedelmi ügyletek által egészen abszorbeálva" (beatus ille qui procul negotiis* — bámulatos, hogy szegénynek még marad ideje néhány gyereket csinálni) . . . „a pénz rabszolgájává lealacsonyítva" (szegényke!), „a feleség tartalmatlan" (kivéve, ha teherben van), „üres szalonhölggyé kiművelve, vagy jó háziasszonynak nevelve, akinek semmihez sincs érzéke, csak főzéshez, mosáshoz és gyermekgondozáshoz" (vajon a Kos még a „*gazdagokról*" beszél?) „és legfeljebb némi pletykatársasághoz" (láthatjuk, hogy még mindig kizárólagosan német talajon vagyunk, ahol a „jó háziasszonynak" a legszebb alkalma nyílik, hogy annak szentelhesse magát, amihez „érzéke van"; elég ok arra, hogy fölöttébb „boldogtalan" legyen); „emellett nem ritka eset, hogy a kettő szakadatlanul háborúskodik egymással . . . még a szülők és gyermekek közti köteléket is gyakran szétszakítják a szociális viszonyok" stb. stb.

A legrosszabb szenvedésről megfeledkezett szerzőnk. Bármelyik „gazdag" német családatya megmondhatja neki, hogy a házastársi békétlenség idővel szükségletté válhat, hogy sikerületlen gyermekeket el lehet expediálni Batáviába és el lehet őket felejteni, de elviselhetetlen, és a közönséges férfiak és nők között elharapódzó demoralizáció miatt immár csaknem elkerülhetetlen „bántalmat" jelentenek a tolvaj és engedetlen cselédek. —

Ha Rothschild, Fulchiron és Decazes urak Párizsban, Samuel Jones Loyd, Baring és Lord Westminster urak Londonban elolvasnák a „gazdagok" búbánatainak ezen ábrázolását, mennyire megszánnák a jó vesztfáliai Kost!

. . . „Emellett azonban *bebizonyítandó*" (mint fentebb megtörtént), „hogy viszonyainknak a nyomása" (nevezetesen a légkörnek négyzethüvelykenként 15 fontnyi nyomása) „a gazdagra is ránehezedik, ha nem is éppoly erősen, mint a szegényre, s az derül ki, ami viszonyaink és állapotaink ábrázolásakor egyáltalában kiderül: felvilágosítás mindenki számára, aki ezzel megismerkedni igyekszik." (Szinte úgy tűnik, hogy az igazi szocializmus mode composéja mellett még kevesebb „derül ki", mint a mode simple mellett.) „A gazdagnak az elégedetlenségéből persze nem fakad majd a proletár javára átalakulás, ehhez hatalmasabb hajtórugók kellenek" (nevezetesen *írótollak***); „úgyszintén azzal, hogy »milliók

* — Boldog, ki üzlet-gondtól távol él[153] — *Szerk.*

** Trieb*feder:* hajtó*rugó;* Schreib*feder:* író*toll.* — *Szerk.*

ti, kart a karba! Gyúljon csók az ajkakon!«[154], sincs elintézve a dolog; ámde éppoly kevéssé használ, ha toldozással-foldozással meg csillapítószerekkel" (netán kibékítési kísérletekkel a fentemlített boldogtalan háztartásban) „kínlódunk és emellett a nagyot, a valódi reformokat" (bizonyára a házasság felbontását) „egészen elfeledjük". A fenti „persze" meg az utána következő „úgyszintén" és „ámde éppoly kevéssé" közötti összefüggés „persze" annak a zűrzavarnak siralmas példáját szolgáltatja, amelyet egy vesztfáliainak a fejében az egyszerű igazi szocializmusból az összetettbe való átmenet idéz elő; „úgyszintén" nem fogja csökkenteni bánatunkat, ha a következő oldalon (413. old.) azt olvassuk, hogy „a politikailag fejlett országokban . . . *egy állapot* minden korlát nélkül fennáll"; „ámde éppoly kevéssé" szól a vesztfáliai szocializmus történelmi ismeretei mellett, ha ugyanezen oldal szerint „*az egoizmust* . . . a forradalom legragyogóbb idején, a konvent idején ráadásul *nem ritkán megbüntették*" — valószínűleg botütésekkel. De „nincs okunk arra, hogy »Kosunk« további ténykedésétől jobbat várjunk, és ezért bizonyára nem fogunk egyhamar újra visszatérni rá".

Nézzünk inkább a Bika után. Ez közben a „Világeseményekkel foglalkozik, a 421. oldalon (1846 szeptemberi füzet) „csupa nagyon is felvetendő kérdést" vet fel és fejest ugrik abba a politikába, amely a „Charivari"[10] szerint Guizot úrnak a „nagy" gúnynevet adta. Itt is szemmelláthatóvá a haladás az egyszerű szocializmus korábbi periódusához képest. Egy pár próbája ennek:

Eljutott Vesztfáliába az a híresztelés, miszerint könnyen megtörténhet, hogy a porosz kormányt a pénzhiány, amelyben leledzik, egy alkotmány oktrojálására kényszeríti. Ugyanakkor az újságok a berlini tőzsdén uralkodó pénzhiányról tudósítanak. Vesztfáliai igavonó Bikánk, aki a politikai gazdaságtanban nem éppen erős, tout bonnement* azonosítja a berlini *kormány* pénzhiányát a berlini *commerçant-ok*** ettől egészen eltérő pénzhiányával és a következő mélyreható hipotézist fejti ki: „. . . mivel talán még ebben az évben összehívják a tartományi rendeket birodalmi rendekként. *Hiszen* a pénzhiány még mindig ugyanaz, a bank, úgy látszik, nem tud rajta segíteni. *Sőt* lehet, hogy *még* a megkezdett és tervezett vasútépítéseket is komolyan veszélyeztetni fogja a pénzszűke, *amely esetben aztán* az állam *könnyen*" (o sancta simplicitas!***), „indíttatva érezhetné magát egyes vonalak

* — jószerivel: teketória nélkül — *Szerk.*
** — *kereskedők* — *Szerk.*
*** — ó, szent együgyűség![155] — *Szerk.*

átvételére" (rendkívül éleselméjű), „ami viszont kölcsön nélkül nem lehetséges." Ez az utóbbi nagyon igaz. A jámbor Vesztfáliában valóban még azt hiszik, hogy egy atyai kormányzat alatt állnak. Még a mode composéban leledző szélsőséges szocialistánk is feltételezi a porosz kormányról azt a naivitást, hogy egy alkotmányt ad, pusztán azért, hogy külföldi kölcsönnel kisegítse a berlini tőzsdét a csávából — boldog vakhit!

Vesztfáliai igavonó Bikánk finom szimata azonban külpolitikai glosszáiban mutatkozik legfinomabbnak. Néhány hónappal ezelőtt az igazi szocializmus mode composéja a következő új párizsi és londoni rejtelmeket szaglászta ki, amelyeket az olvasó felvidítására közölni akarunk:

Szeptemberi füzet: Franciaország. — „A kormány győztesen került ki a választási küzdelemből, miként ez másképp nem is volt várható" (vajon várt-e egy vesztfáliai valaha is valamit „másképp", mint ahogy „várható volt"?). „Akár azért, mert mozgásba hozta a korrupció összes emelőit, akár az Henry-féle merénylet miatt . . . elég az hozzá, hogy a *régi* ellenzék (Thiers, Barrot) jelentős vereséget szenvedett. *Ámde* Guizot úr sem számíthat többé olyan kompakt, konzervatív és quand même* miniszteriálisan szavazó pártra, *hiszen* a konzervatív párt is két részlegre esett szét, a conservateurs bornés-ra** a »Débats« és az »Epoque« című lapokkal —, és a conservateurs progressifs-ra***, akiknek sajtószerve a »Presse«". (A Bika csak azt felejti el, hogy Guizot úr, legmagasabb személyében, *elsőként* aknázta ki a haladó konzervativizmus szólamát lisieux-i választói előtt mondott beszédében.[156]) „*Egyáltalában*" (itt ismét elkezdődik a már fentebb, a Kosnál észrevett furcsa összefüggéstelenség, „miként ez másképp nem is volt várható") „az elvont-politikai pártkérdések, amelyek csak akörül forogtak, hogy Thiers legyen-e miniszter vagy Guizot" (ezt nevezik Vesztfáliában „elvont-politikai pártkérdéseknek", és ott még azt hiszik, hogy Franciaországban eddig „*csak akörül* forogtak" a dolgok!) „bizonyára valamelyest a háttérbe szorulnak majd. A kamarába beválasztottak nemzetgazdászokat: Blanquit és . . . s velük ott majd bizonyára" (a vesztfáliaiak felvilágosítására) „nemzetgazdasági kérdések is szőnyegre kerülnek" (vajh milyen elképzelések lehetnek Vesztfáliában ama „kérdésekről", amelyek eddig „ott szőnyegen" voltak!). — 426., 427. old.

Kérdés: Miért ragaszkodik az angol arisztokrácia a katonák megkorbácsolásához? Felelet: „Ha el akarják törölni a verést, akkor más újoncozási

* — mégiscsak — *Szerk.*

** — korlátolt, begyepesedett konzervatívokra — *Szerk.*

*** — haladó konzervatívokra — *Szerk.*

rendszert kell elrendelni, és *ha jobb katonák vannak, akkor* jobb tisztek *is kellenek*" (!!), „akik posztjukat az érdemnek és nem a megvásárlásnak vagy a kegynek köszönhetik. *Ezért* van az arisztokrácia »a korbácsolás eltörlése« ellen, mert ezáltal elveszít egy újabb bástyát, »ifjabb fiainak« az ellátását. A középosztály azonban lépésről lépésre a maga előnyét követi, és itt szintén kivívja még a győzelmet." (Micsoda mítoszok! Az angolok indiai, afganisztáni stb. hadjáratai bizonyítják, hogy nekik egyelőre nem „kellenek jobb tisztek", és az angol középosztály nem kíván sem jobb tiszteket, sem jobb katonákat, sem más újoncozási rendszert, s a korbács eltörlésével sem sokat törődik. A „Dampfboot" azonban egy idő óta nem szimatol Angliában egyebet, mint a középosztály és az arisztokrácia harcát.) 428. old.

Októberi füzet: Franciaország. — „Thiers úr elvesztette sokéves sajtószervét, a »Constitutionnel«-t[157]; a lapot egy konzervatív képviselő vette meg, s azt most lassan és észrevétlenül" (persze csak az igazi szocializmus mode composéja számára „észrevehetően") „a konzervatív táborba terelik át. Thiers úr, aki már korábban fenyegetőzött azzal, hogy ha túl sok borsot törnek az orra alá, akkor ismét megragadja a »National«-beli[18] tollát, most állítólag valóban megvette a »National«-t." (Sajnos az „1830-as »National«" egy egészen más, konstitucionális és orléanista „National" volt, mint a republikánus „1834-es »National«", amelyet Thiers úr anno 1846 „állítólag valóban megvett". Egyébként a „Dampfboot" ellen felelőtlen gyermekcsínyt követtek el. Valami lelkiismeretlen gazfickó és a jó ügy ellensége odacsempészte a szerkesztőnek a „Corsaire-Satan"[158] néhány számát, és most a „Dampfboot" azokat a napihíreket, melyek ebben a vesztfáliai olvasó számára korántsem elegendően morális lapban szerepelnek, bona fide* orákulumként nyomatja ki. Hogyan is kételkedhetett volna a „Dampfboot" abban, hogy egy „Corsaire-Satan" nem rendelkezik legalább annyi erkölcsi tartalommal és nincs legalább annyira tudatában a sajtó magasztos hivatásának, mint ő maga?) „Vajon Thiers úr ezzel a lépéssel átment-e a republikánusokhoz, az majd meg fog mutatkozni." Becsületes cheruszk, ezt a „Vajon"-t nem a „Corsaire"-nek köszönheted; cela sent la forêt teutobourgienne d'une lieue!** — Viszont a kereskedelmi szabadság pártjára állt „Corsaire"-től annyiban meg hagyja tévesztetni magát, hogy a franciaországi libre échange-agitációnak*** olyan sikert és olyan fontosságot tulajdonít, amellyel az korántsem bír. „Jövendöléseink, hogy az összes

* — jóhiszeműen — *Szerk.*

** — ezen egy mérföldnyire érződik a teutoburgi erdő[159] szaga! — *Szerk.*

*** — szabadkereskedelmi agitációnak — *Szerk.*

ipari országoknak ugyanazon utat kell megjárniok és ugyanazon célhoz kell eljutniok, mint Angliának . . . úgy látszik tehát mégsem oly egészen helytelenek, mivel most megvalósulnak. És mi, »gyakorlatiatlan teoretikusok« úgy látszik tehát mégis éppoly jól ismerjük és jobban ítéljük meg a *valóságos viszonyokat*" (hurrá!), „mint a »gyakorlati férfiak«, akik oly szívesen pöffeszkednek tapasztalatukkal, a gyakorlati állapotok ismeretével." Boldogtalan teutoburgi „teoretikusok"! Még csak a „Corsaire-Satan" „valóságos viszonyait" sem „ismeritek"! (E szép dolgok a 479. oldalon találhatók.)

Novemberi füzet: Franciaország. — „Hiába törik a tudósok a fejüket azon, honnan származhatnak ezek az oly sűrűn visszatérő árvizek. Korábban *az Akadémia hatalmi szavára* kivágták a hegyeken a susogó erdőket, mint *a baj okát*, utána újra ültették őket, és a baj ugyanaz maradt." 522. old. „Hiába" törnék „a tudósok a fejüket azon", hogy hol rejlik itt a legnagyobb értelmetlenség: 1. azt hiszi-e a vesztfáliai, hogy Franciaországban az Akadémia hatalmi szóval intézkedhet és erdőket kivágathat; 2. azt hiszi-e, hogy az erdőket nem a fáért és ennek pénzhozamáért vágták ki, hanem az árvizek miatt; 3. azt hiszi-e, hogy a tudósok ezen árvizek okain törik a fejüket; 4. azt hiszi-e, hogy az *erdőket* valaha is ezek okának tekintették, jóllehet Franciaországban minden gyermek tudja, hogy ez az ok éppen az *erdők kiirtása*, és 5. azt hiszi-e, hogy az erdőket újra ültették, holott sehol sem panaszkodnak annyit az erdészet elhanyagolása miatt és az állandóan fokozódó, az újratermeléssel nem törődő erdőirtás miatt, mint éppen Franciaországban (lásd a szaklapokon kívül a „Réforme", a „National", a „Démocratie pacifique" és más ellenzéki lapok 1846 októberi és novemberi számait.[160]) A vesztfáliai Bikának minden tekintetben balszerencséje van. Ha a „Corsaire-Satan"-t követi, belebonyolódik; ha saját géniuszát követi, ugyancsak belebonyolódik.

A második hatványára emelt igazi szocializmus, mint látjuk, nagyot teljesített a magasabb politika mezején. Micsoda éleslátás, micsoda kombináció a „Világeseményekről" adott korábbi jelentésekhez képest! Micsoda alapos ismerete a „valóságos viszonyoknak"! A legfontosabb „valóságos viszony" azonban a „Dampfboot" számára a porosz királyi tisztek állásfoglalása. A német időszaki sajtóban egy idő óta elengedhetetlen Anneke hadnagy, a Bielefelder Museumban a kardviselésről folyt fontos vita, az ebből keletkezett becsületbírósági perek stb. — ez az októberi és novemberi füzet fő tartalma. A létre nem jött „Deutsche Zeitung"-ról, a XVII. században elpusztult és Monteil által ábrázolt francia kolduskirályságról[161] és más hasonlóan „valóságos" viszonyokról

is érdekes felvilágosításokat kapunk. Ezek között ott kódorog időnként egy szorzójel[162], amely még teljesen az igazi szocializmus mode simple-jét képviseli, és a legnagyobb elfogulatlansággal tömegestől ontja magából valamennyi jelszavát: német elméletnek és francia gyakorlatnak egyesülnie kell, a kommunizmust keresztül kell vinni, *hogy* a humanizmus keresztülvihető legyen (455—458. old.) stb. Időről időre a Kosból vagy magából a Bikából is kicsúszik még egy-egy hasonló reminiszcencia, anélkül azonban, hogy ez a legkevésbé is megzavarná a „valóságos viszonyok" isteni összhangját.

Hagyjuk el most a vesztfáliai hadsereg derékhadát, hogy egy előretolt hadtest evolúcióit kövessük, amely az áldott Wuppertalban egy terebélyes Nemeszisz[163] alsószoknyája alatt sáncolta el magát. Bizonyos Fr. Schnake úr *Perseus* szerepében már hosszabb idő óta tartotta a közönség elé a „*Gesellschaftsspiegel*" gorgópajzsát,[164] mégpedig olyan sikerrel, hogy nemcsak a közönség aludt el a „Gesellschaftsspiegel" fölött, hanem a „Gesellschaftsspiegel" is a közönség fölött. De Perseusunk tréfás fickó. Miután elérte ezt az irigylésreméltó eredményt, meghirdeti (utolsó füzet, utolsó oldal): 1. hogy a „Gesellschaftsspiegel" elszenderült, 2. hogy késedelmek elkerülése végett, a jövőben legjobb lesz *postán* meghozatni. S ezzel, legutóbbi sajtóhibáit kiigazítván, kimúlik.

Már a „valóságos viszonyoknak" eme figyelembevételéből látjuk, hogy itt is az igazi szocializmus mode composé-jával van dolgunk. Ámde van egy jelentős különbség a Kos és a Bika meg a mi Perseusunk között. A Kosnak és a Bikának meg kell adni, hogy a „valóságos viszonyokhoz", nevezetesen Vesztfália és egyáltalában Németország valóságos viszonyaihoz lehetőleg hűek maradnak. Bizonyíték erre a Kosnak fenti siránmjelenete, bizonyítékok erre a Bikának a kedélyes leírásai a német politikai életről — amelyeken fentebb át kellett siklanunk. Ők a mode simple-ből különösen az egyszerű és kendőzetlen kispolgáriasságot, a német realitást hozták magukkal új álláspontjukra; az embernek, a német elméletnek stb. az érvényesítését átengedik mindenféle szorzójeleknek és egyéb alárendelt csillagoknak. A „Gesellschaftsspiegel"-nél éppen fordítva van. Itt a hadvezér Perseus lehetőleg elidegeníti magát a kispolgári realitástól, amelyet kíséretének enged át kiaknázásra, és híven a mítoszhoz, magasan a német elmélet egeibe lendül. A „valóságos viszonyokkal" szemben annál is inkább tanúsíthat némi lenézést, mivel ő sokkal határozottabb állásponton áll. Ha a közvetlenül vesztfáliai csillagzatok a mode composét képviselik, akkor Perseus tout ce qu'il y a de plus composé en Allemagne*. A leg-

* — mindaz, ami legösszetettebb csak van Németországban — *Szerk.*

merészebb ideológiai szárnyalásában mégis állandóan a „materiális alapon" áll, és ez a biztos alváz olyan vakmerőséget ad neki a harcban, amelyre Gutzkow úr, Steinmann úr, Opitz úr és más jelentős karakterek még évek múltán is emlékezni fognak. Perseusunk „materiális alapja" azonban főként a következőben áll:[165]

1. „Csak társadalmunk *materiális alapjának*, a magánszerzésnek megszüntetésével lesz az ember is mássá." (X. füz., 53. old.) — Ha a mode simple, amely ezt az ősrégi gondolatot oly gyakran kimondta, tudta volna, hogy a magánszerzés társadalmunk materiális alapja, akkor ő lett volna a mode composé, és Perseusunk auspiciumai alatt továbbra is nyugodt és alázatos életet élhetett volna teljes istenfélelemmel és tisztességgel.[166] Így azonban nem volt neki materiális alapja, és beteljesedett rajta az, ami írva vagyon Goethe prófétánál:

„És hogyha nincsen *feneke*,
Min üljön hát a drága?"[167]

Hogy ez az alap, a magánszerzés, mennyire „materiális", az a többi között a következő helyekből tűnik ki:

„Az egoizmus, a magánszerzés" (ezek tehát azonosak, és eszerint az „önzés" is „*materiális alap*") „szétzilálja a világot ezzel az alapelvvel: ki-ki magának" stb. (53. old.) — Tehát egy „*materiális* alap", amely nem „materiális" tényekkel, hanem eszmei „alapelvekkel" „zilál szét". — Tudvalevő, hogy a nyomorúság is (és aki még nem tudná, annak Perseus az idézett helyen maga magyarázza meg) „társadalmunk" egyik oldala. Ámde — értesülünk róla — nem a „materiális alap, a magánszerzés", hanem au contraire* „a *transzcendencia* döntötte az emberiséget a nyomorúságba" (54. old. ... mindhárom hely egy cikkből való).

Szabadítsa meg „a transzcendencia" a boldogtalan Perseust sürgősen „abból a nyomorúságból, amelybe" őt a „materiális alap" „döntötte".

2. „A valóságos tömeg nem is egy eszmét, hanem a »jólfelfogott érdeket« hozza mozgásba ... A szociális forradalomban ... a konzervatív párt egoizmusával a megváltásra szoruló népnek" (egy „megváltásra szoruló nép", amely forradalmat csinál!) „a *nemesebb* egoizmusa fog szembelépni ... a nép ugyanis — egy *erkölcsi* erő és fáradhatatlan buzgalom által támogatva és hordozva — éppen a maga »jólfelfogott érdekéért« harcol a kizárólagos, brutális magán-érdekkel szemben." (XII. füz., 86. old.) —

* — ellenkezőleg — *Szerk.*

„Megváltásra szoruló" Perseusunk „jólfelfogott érdeke" — kétségtelenül az „erkölcsi erő és fáradhatatlan buzgalom által támogatva és hordozva" — abban áll, hogy a „konzervatív párt egoizmusával" a hallgatásnak „a nemesebb egoizmusát" léptesse „szembe"; hiszen ő „nem hoz mozgásba *egy* eszmét sem" anélkül, hogy ne kompromittálná egyúttal az igazi szocializmus mode composé-ját.

3. „A szegénység annak a tulajdonnak a következménye, amely magántulajdon és természeténél fogva kizáró!!" (XII. 79.)

4. „Hogy itt a szerző *milyen* szövetségekre *gondol, nem határozható meg:* ha *azonban* a tőkések egoista szövetségeire *gondol, akkor* megfeledkezett a kézműveseknek a munkaadók önkénye elleni fontos szövetségeiről"!! (XII. 80.) — Perseus szerencsésebb. Hogy milyen értelmetlenséget akart csinálni, „nem határozható meg", ha azonban a csupán stilisztikaira „gondolt", akkor korántsem „feledkezett meg" az éppoly „fontos" logikai értelmetlenségről sem. A szövetségek alkalmából megemlítjük még, hogy a 84. oldalon felvilágosítást kapunk „a *tulajdonképpeni értelemben* vett szövetségekről, amelyek emelik a proletár öntudatát és kialakítják az energikus" (!), „proletár" (!!), „együttes" (!!!) „ellenzéket a fennálló állapotokkal szemben".

Már fentebb, Grün úr alkalmából, beszéltünk az igazi szocialisták ama szokásáról, hogy meg nem értett fejtegetéseket egyes tételek és jelszavak bemagolásával sajátítanak el.* A mode composé a mode simple-től csak az ilyen, csempészutakon hozzá juttatott, és ezért annál sietősebben lenyelt, megemésztetlen falatok tömegében, meg az ezáltal okozott szörnyű hascsikarásban különbözik. Láttuk, hogy a vesztfáliaiaknak hogyan böfögtek fel minden szónál „a valóságos viszonyok", a „nemzetgazdasági kérdések" stb., hogy a rettenthetetlen Perseus hogyan szenved a „materiális alap", a „jólfelfogott érdek", a „proletár ellenzék" bántalmaitól. Ez az utolsó tükörlovag [Spiegelritter] ezenkívül még magánál hordozza tetszés szerinti használatra „a pénz feudalizmusát" is, pedig jobban tette volna, ha ezt meghagyja megalkotójának, Fourier-nak.[168] Oly kevéssé gondolkozik e jelszón, hogy a XII. füzet 79. oldalán azt állítja, hogy ez a feudalizmus „a feudális arisztokrácia helyébe vagyoni arisztokráciát teremt", miszerint tehát 1. a „pénz feudalizmusa", azaz a „vagyoni arisztokrácia" *önmagát* „teremti", és 2. a „feudális arisztokrácia" nem volt „vagyoni arisztokrácia". Ezután pedig úgy véli, 79. old., hogy „a *pénz* feudalizmusa" (azaz a bankárok feudalizmusa, amelyben, ha a képnél meg akarunk maradni,

* *Lásd 217. old.* — *Szerk.*

a *kisebb tőkések* és a *gyárosok* a vazallusok) meg az „ipar" feudalizmusa (amelyben a *proletárok* a vazallusok) „csak *egy*". — A „materiális alaphoz" fesztelenül hozzáfűződik még a tükörlovagnak a következő jámbor óhaja, amely a vesztfáliaiaknak arra az örömteljes reményére emlékeztet, hogy a francia képviselőház az ő okulásukra, a teutoburgiakéra, egy nemzetgazdaságtani kollégiumot fog tartani:

„Csak meg kell jegyeznünk, hogy a (New York-i) »Volkstribun« nekünk megküldött számaiból eddig még majdnem semmit sem ... tudtunk meg Amerika *kereskedelméről* és *iparáról* ... Hiány van *okulásra* szolgáló közleményekben Amerika ipari és nemzetgazdasági viszonyairól, *pedig* ezekből" (ugyan?) „indul ki mindig a szociális reform" stb. (X. 56. old.) — A „Volkstribun"-t, egy olyan lapot, amely Amerikában közvetlenül népszerű propagandát akar csinálni, nem azért dorgálják tehát, mert a visszájáról kezdett hozzá dolgához, hanem azért, mert elmulaszt a „Gesellschaftsspiegel"-nek „okulásra szolgáló közleményeket" adni olyan tárgyakról, amelyekhez az itt követelt módon persze a legcsekélyebb köze sincs. Amióta Perseus megkaparintotta a „materiális alapot", amelyről nem tudja, hogy mit is birtokol benne, mindenkitől azt kívánja, hogy neki felvilágosítást adjon róla.

Ezenkívül Perseus elbeszéli még nekünk, hogy a konkurrencia tönkreteszi a kis középosztályt, hogy „a ruhaviseletben kifejtett luxus ... a *nehéz* anyagok folytán ... nagyon terhes" (XII. 83. old. — Perseus valószínűleg azt hiszi, egy atlaszruha éppoly nehéz, mint egy páncéling), és több hasonlót. És hogy az olvasónak semmi kétsége se maradjon, mi a „materiális alapja" Perseusunk képzeteinek, a X. füz. 53. oldalán ez áll: „Gutzkow úr jól tenné, ha előbb megismerkednék a társadalom *német* tudományával, hogy a *kárhoztatott francia* kommunizmusra, Babeufre, Cabet-ra való emlékezések ... ne zavarják", és az 52. oldalon: „a *német* kommunizmus egy olyan társadalmat akar ábrázolásra hozni, amelyben *munka* és *élvezet azonosak* és nincsenek többé a *külső bér* által egymástól elválasztva".

Fentebb láttuk, miben áll mind „a társadalom [Gesellschaft] német tudománya", mind pedig maga az „ábrázolásra" hozandó társadalom, és közben nem éppen a legjobb társaságban [Gesellschaft] voltunk.

Ami a tükörlovag társait illeti, ezek egy rendkívül unalmas „társadalmat" „hoznak" „ábrázolásra". Egy ideig feltették magukban, hogy a német polgár és falusi ember gondviselését játsszák. A „Gesellschaftsspiegel" tudta és akarata nélkül egyetlen tetőfedő sem esett le a háztetőről, egyetlen kisgyermek sem esett vízbe. A „Dorfzeitung" szerencséjére, melynek ez

a konkurrencia kezdett veszedelmessé válni, a tükörtestvériség hamarosan lemondott erről a fárasztó tevékenységről: egyik a másik után aludt el a kimerültségtől. Hiába vetettek latba minden eszközt, hogy felrázzák őket, hogy a folyóiratba új életnedvet töltsenek: a gorgópajzs megkövesítő hatása a munkatársaknál is megnyilvánult; a végén Perseusunk magányosan állt ott pajzsával és „materiális alapjával", „egyetlen érző kebel hullák közt"[169], a terebélyes Nemeszisz lehetetlen dereka rombadőlt, és — a „Gesellschaftsspiegel" megszűnt létezni.

Béke hamvaira! Csináljunk közben egy kanyart és keressünk fel az északi félteke egy szomszédos helyén egy másik, világosabb csillagzatot. Fénylő farokkal sugárzik felénk Ursa Major, a *Nagy Medve*, avagy Püttmann medveőrnagy*, akit a hétcsillagú Fiastyúknak is neveznek, mert mindig hetedmagával lép fel, hogy létrehozza a szükségelt húsz ívet.[170] Derék harcfi! Ráunván régi négylábú helyzetére a csillagtérképen, végre hátsó lábaira állt, felfegyverkezett, miként írva vagyon: Ím öltsétek magatokra a jellem egyenruháját és az érzület vállszalagját, aggassátok vállatokra a dagályosság vállrojtjait, és tegyétek fel a lelkesedés háromszögletű csákóját, és ékesítsétek férfiúi kebleteket az önfeláldozás rendjének harmadosztályú keresztjével: övezzétek magatokat a zsarnokgyűlölet békanyársával és dugjátok lábatokat csizmába,[171] hogy a lehető legkevesebb termelési költséggel űzzétek a propagandát. Imígyen felszerelve őrnagyunk zászlóaljának arcvonala elé lép, kihúzza kardját, vezényel: Vigyázz! és a következő beszédet tartja:

Katonák! Ama kiadói ablak magaslatából negyven louis d'or** tekint rátok! Nézzetek körül, hőslelkű védelmezői a „totális társadalmi reformnak", látjátok a Napot? Ez Austerlitz Napja, mely győzelmet hirdet nekünk, katonák! „A bátorságot, a rettenthetetlenséget, hogy mindvégig helyt-álljunk, az a tudat adja meg nekünk, hogy *csak a szegényekért és eltaszítottakért, az elárultakért* és a *kétségbeesőkért* harcolunk. Semmiféle *felemásság* az, amit mi védelmezünk, semmiféle *homályosság*" (hanem inkább valami totálisan zavaros) „az, amit mi akarunk; és ezért vagyunk elszántak, és ezért maradunk mindenek ellenére örökké hűek a *néphez, az elnyomott néphez!*" („Rheinische Jahrbücher", II. köt., Előszó.) — Fegyvert vállra! — Vigyázz — fegyverrel tisztelegj! Éljen az új társadalmi rend, melyet mi hoztunk, Babeuf után javítva, 14 fejezetben és 63 hadicikkelyben! „Végül persze mindegy, hogy úgy lesz-e, ahogy mi megadtuk,

* Ursa Major: Nagy Medve (Göncölszekér); Major: őrnagy. — *Szerk.*
** — Lajos-arany — *Szerk.*

de másképp lesz, mint ahogy az ellenség hiszi, másképp, mint eddig volt! Valamennyi alávaló intézmény, amelyet megveszekedett munkával a századok folyamán a népek és emberek romlására hoztak létre, el fog pusztulni!" („Rheinische Jahrbücher", II. köt., 240. old.) Szakramentumát annak a magasságos mennydörgős ménkűnek! Vigyázz — Fegyvert kézbe! Balra át! Lábhoz! Pihenj! Indulj! — De a Medve természeténél fogva igazi germán állat. Miután ezzel a beszéddel egy általános viharos hurrát aratott és így századunk egyik legbátrabb tettét vitte véghez, otthon nekiül és szabad folyást enged lágy, szeretetteljes szívének egy hosszú, olvadó elégiában a „Képmutatás"-ról. („Rheinische Jahrbücher", II. 129—149. old.) Belülről megrothadt, testben és lélekben az önzés férge által szétrágott korunkban, sajnos! vannak egyének, akik nem viselnek keblükben meleg, dobogó szívet, akiknek sohasem csillant meg szemében az együttérzés könnye, sohasem cikázott át sivár koponyájukon a fényt ontó emberiség-lelkesedés zengő villáma: ha találsz egy ilyet, Olvasó, óh olvastasd el vele a Nagy Medve „Képmutatás"-át, és az sírni, sírni, sírni fog! Itt látni fogja, mily nyomorult, silány és mezítelen ő, mert legyen bár teológus, jogász, orvos, államférfi, kereskedő, kefekötő avagy páholynyitogató, itt megtalálja minden rend különleges képmutatását különlegesen feltárva. Itt látni fogja, hogy a képmutatás mindenüvé befészkelte magát, és hogy nevezetesen „mennyire súlyos kárhozat a jogászok képmutatása". Ha ez nem bírja őt bűnbánatra és megtérésre, akkor nem érdemli meg, hogy a Nagy Medve századában született. Valóban, egy becsületes, egy, mint az angolok mondják, „unsophisticated"* *medvének* kellett lennie annak, aki így lépten-nyomon kiszimatolja a rossz világ képmutatását. Bárhová fordul, bárhová tekint, mindenütt képmutatásba ütközik a Nagy Medve. Úgy jár, mint elődje a „Lili parkjá"-ban:[172]

„Mert, hah! ha így távolból arra nézek,
És hallgatom a gágogást,
Dühömben csak úgy forgok
És egyre morgok.
El, el! Hisz ezek szörnyű dolgok!
Mi sok, a' sok.
Futok, de visszafordulok,
És morgok.
Újfent futok — de, rajtam a hurok,
Megint csak visszafordulok."

* — „nem-szofisztizált"; „hamisítatlan"; „meghamisítatlan" — *Szerk.*

Természetesen, mert hogy lehetne megmenekedni a képmutatástól a mi velejéig romlott társadalmunkban! Ámde ez szomorú! „Hiszen mindenkinek szabad médisant-nak, suffisant-nak, perfide-nek, malicieux-nek* és minden másnak lennie, mert az *ildomos* forma megtaláltatott" (145. old.) — ez valóban kétségbeejtő, különösen, ha az ember Ursa Major! És „sajnos! a *családot* is bemocskolja a hazugság... és a hazugságfonal ott húzódik a család közepette és egyik tagjától a másikra öröklődik". Jaj, háromszoros jaj a német haza családatyáinak!

„Majd újra győz a düh és tombol,
Csak úgy sivít a szusz orromból,
S az ős természet szól vadul —"

és Ursa Major ismét hátsó lábaira áll: „Önzés átka! Mily kegyetlenül lebegsz az emberek feje fölött! Fekete szárnyaiddal... rikoltozó károgásoddal... önzés átka!... Milliónyi és milliónyi szegény rabszolga... sírva és zokogva, panaszkodva és jajgatva... önzés átka!... önzés átka!... A baálpapok hordája... pestises lehelet... önzés átka!... Az önzés szörnyei..." (146—148. old.)

„S felborzolom vad nyakamat,
Mely sohse volt még nyűg alatt,
Futok a kaszált, sima gyeprül,
A nyírt fasor gúny-jelnek tetszik,
Nevet a puszpáng (ezt is metszik),
A bokrokon rontok keresztül...
Vergődöm — s enyhülést a harctól
A szökőkúthoz dülve nem találok.
Félholtra sírom magam, úgy hempergek,
S nem hallja senki, mint kesergek,
Csak a mosolygó porcelán-najádok."

De a legnagyobb „képmutatás" ezen egész jeremiádában az, hogy egy ilyen, lapos irodalmárfrázisokból és regényreminiszcenciákból összetoldozott Misererét a mai társadalomban meglevő „képmutatás" ábrázolásának tüntetnek fel és úgy tesznek, mintha e mumus miatt a szenvedő emberiség érdekében hatalmas indulatba jönnének.

* — gyalázkodónak, önteltnek, álnoknak, rosszindulatúnak — *Szerk.*

Aki némiképp járatos a csillagtérképen, tudja, hogy Ursa Major ott intim társalgásban van egy unalmas külsejű egyénnel, aki több agarat* vezet egy kötélen és *Bootesnek*[173] neveztetik. Ez a társalgás reprodukálódik az igazi szocializmus csillagos egén, a „Rheinische Jahrbücher" II. kötetének 241—256. oldalán. A Bootes szerepét ugyanaz a Semmig úr veszi át, akinek „Sozialismus, Kommunismus, Humanismus" című cikkét már fentebb megtárgyaltuk.[174] Nála a *szász csoportban* vagyunk, melynek ő a legelőkelőbb csillagzata, minek okából írt is egy kötetecskét a „Szász állapotok"-ról. E kötetecske fölött Ursa Major az idézett helyen elégedett mormogást hallat és egész oldalakat recitál belőle, „őserővel, jóízűn"[175]. Ezek az idézetek elegendők az egész könyvecske jellemzésére, és annál inkább kapóra jönnek, mivel Bootes írásai külföldön egyébként nem hozzáférhetőek.

Noha Bootes a „Szász állapotok"-ban spekulációjának magaslatáról leereszkedett a „valóságos viszonyokhoz", ő mégis egész szász csoportjával együtt, mint már Ursa Major is, testtel-lélekkel az igazi szocializmus mode simple-jéhez tartozik. Egyáltalában, a mode composé a vesztfáliaiakkal és a tükörtestvériséggel, speciálisan a Kossal, Bikával és Perseusszal ki van merítve. A szász és minden következő csoport tehát csak a már fönt jellemzett *egyszerű* igazi szocializmus további fejtegetéseit nyújtja nekünk.

Bootes, mint polgár és mint a német alkotmányos mintaállam leírója, mindenekelőtt a *liberálisokra* szabadítja rá agarainak egyikét. Ebbe a túláradó filippikába annál kevésbé kell belebocsátkoznunk, mert ez, akárcsak az igazi szocialisták minden hasonló tirádája, semmi egyéb, mint lapos *megnémetesítése* annak a kritikának, amellyel ugyanazt a tárgyat a francia szocialisták illették. Bootesszel pontosan az az eset, mint a tőkésekkel; ő — hogy saját szavait használjuk — a Franciaország „munkásai által" és azok irodalmi képviselői által „gyártott termékeket idegen tőkék *vak öröksége* folytán" bírja. („Rheinische Jahrbücher", II. 256. old.) Ő mégcsak meg sem németesítette azokat, mert ezt már előtte mások (lásd „Deutsches Bürgerbuch",[176] „Rheinische Jahrbücher", I. stb.) megtették. Ő ezt a „vak örökséget" csak megnövelte néhány nem csupán német, hanem speciálisan *szász* „vaksággal". Így azt véli ugyanott 243. old., hogy a liberálisok azért emelnek szót a „nyilvános bírósági eljárás mellett, hogy a bíróság termében retorikai gyakorlataikat szavalják"! Bootes tehát, a burzsoázia, a tőkések stb. elleni buzgalma dacára, a liberálisokban nem annyira ezeket látja, mint megfizetett kiszolgálóikat, az *ügyvédeket*. —

* Windhund (alább Windspiel): léhát, szeleburdit, széltolót *is jelent*. — *Szerk.*

Az az eredmény, melyre Bootesünk a liberalizmusra vonatkozó éleselméjű vizsgálódásaiban jut, figyelemreméltó. Még soha nem mondta ki az igazi szocializmus a maga reakciós-politikai tendenciáját ily határozottan: „Ti ... proletárok azonban ... ti, akik egykor hagytátok, hogy ez a liberális burzsoázia megmozgasson és tumultusokra csábítson benneteket (gondoljatok 1830-ra), legyetek óvatosak! Ne támogassátok őket törekvéseikben és harcaikban ... hagyjátok, hogy egyedül küzdjék végig, amit ők ... csak a maguk érdekében kezdenek el; mindenekelőtt azonban *semmilyen időpontban se* vegyetek *részt politikai forradalmakban*, amelyek mindig csak egy elégedetlen kisebbségtől indulnak ki, egy kisebbségtől, amely, maga is uralomra vágyva, szeretné az uralkodó hatalmat megdönteni és a kormányzást magának követelni!" (245., 246. old.)

Bootesnek a legmegalapozottabb igényei lehetnek a szász királyi kormány hálájára — egy Rautenkrone[177] a legkevesebb, amivel megjutalmazhatják. Ha hinni lehetne, hogy a német proletariátus követi Bootes tanácsát, akkor a szászországi feudális-kispolgári-paraszti-bürokratikus mintaállam létezése hosszú időkre biztosítva volna. Bootes azt álmodja, hogy ami jó Franciaország és Anglia számára, ahol a burzsoázia *uralkodik*, annak jónak kell lennie Szászország számára is, ahol még korántsem uralkodik. Egyébként, hogy a proletariátus még Angliában és Franciaországban is mily kevéssé maradhat közömbös olyan kérdések iránt, melyek egyelőre kétségtelenül csak a burzsoáziának vagy egyik frakciójának állnak érdekében, ezt Bootes naponta olvashatja az ottani proletárlapokban. Efféle kérdés többek között Angliában az államegyház megszüntetése, az államadósság úgynevezett equitable adjustment-je*, a közvetlen adózás, Franciaországban a választójog kiterjesztése a kisburzsoáziára, a városi octroi-k[178] megszüntetése stb.

Végül aztán a szászoknál minden „dicsőített szabadelvűség üres szellő és buborék ... szavakon való nyargalás", nem azért, mert semmit sem visznek keresztül vele és a burzsoázia egy lépéssel sem jut tovább, hanem mert „ti", a liberálisok, „ezzel mégsem vagytok képesek a beteg társadalmat alapjaiban meggyógyítani". (249. old.) Amire már csak azért sem képesek, mert nem is tartják a társadalmat betegnek.

Erről elég ennyi. A 248. oldalon Bootes egy második közgazdasági agarat bocsát szabadjára. Lipcsében ... „egész városrészek *újonnan* keletkeztek" (Bootes ismer olyan városrészeket, amelyek *nem „újonnan"*, hanem mindjárt kezdettől *régiben* „keletkeznek"). „Emellett azonban a *szállások* tekinteté-

* — igazságos kiegyenlítése — *Szerk.*

ben nyomasztó aránytalanság derült ki, amennyiben hiány van lakásokban egy" (!) „közepes áron. Mindenki, aki újonnan építtet, a magas kamat [Zins] miatt" (! olvasd: a *magasabb lak*bér [*Miet*zins] miatt) „házát csupán nagy háztartások számára rendezi be; már csak a másfajta lakások hiánya miatt is némely család kénytelen nagyobb szállást bérelni, mint amilyenre szüksége van és amilyent meg tud fizetni. *Így* halmozódnak az adósságok, zálogolások, váltóóvatolások stb.!" (Ez a „!" megérdemel egy másodikat (!).) „*Egyszóval a középosztálynak valósággal ki kell szorulnia.*"

Bámuljuk meg eme közgazdasági agár primitív együgyűségét! Bootes látja, hogy Lipcse művelt városának kisburzsoáziáját, számunkra felettébb mulattató módon, tönkreteszik. „Napjainkban, amikor minden különbség elmosódik a nemben" (251. old.) ez a jelenség az ő számára szintén örvendetes kellene hogy legyen, de ellenkezőleg, elszomorítja őt és arra készteti, hogy felkutassa annak okait. Ezeket az okokat — az építkezési spekulánsok rosszindulatában találja meg, akik minden szabó és kesztyűs komát túlzott lakbér megfizetése ellenében egy-egy palotában szeretnének elszállásolni. A lipcsei „újonnan építtetők", mint ezt nekünk Bootes meglehetős gyámoltalan és zavaros szászsággal boncolgatja — németnek ez nem nevezhető —, felette állnak a konkurrencia minden törvényének. Drágább lakásokat építenek, mint amilyenekre az átvevőknek szükségük van, nem a piac állásához, hanem a „magas kamathoz" igazodnak; s míg ennek következménye mindenütt másutt az lenne, hogy lakásaikat áron alul kellene bérbeadniok, Lipcsében sikerül nekik a piacot saját bon plaisir-jüknek* alávetniök és a bérlőket a magas lakbérekkel önmaguk tönkretételére kényszeríteniök! Bootes a szúnyogot elefántnak, a ház-piacon a kínálat és kereslet között mutatkozó pillanatnyi aránytalanságot tartós állapotnak, sőt a kisburzsoázia tönkremenetele okának nézte. Ámde efféle bonhomiekat** meg kell bocsátani a szász szocializmusnak mindaddig, amíg még „véghez visz egy olyan művet, amely méltó *az* emberhez és amelyért »őt« *az* emberek áldani fogják". (242. old.)

Tudjuk már, hogy az igazi szocializmus nagy hipochonder. Mindazonáltal abban a reményben ringathattuk volna magunkat, hogy Bootes, aki a „Rheinische Jahrbücher" első kötetében az ítéletnek oly szeretetreméltó vakmerőségét tanúsította, ettől a betegségtől mentes lesz. Korántsem. Bootes a 252., 253. oldalon a következő vinnyogó agarat bocsátja szabadjára, és ezzel Ursa Majort eksztázisba hozza:

---

* — (királyi) tetszésüknek — *Szerk.*

** — együgyűségeket; kedélyességeket — *Szerk.*

„A drezdai madárlövészet ... népünnepély, és alig tesszük lábunkat a mezőre, máris felénk nyekeregnek a vakok kintornái, akiket az alkotmány nem lakat jól ... máris undort keltenek bennünk a »művészek« vásári hangoskodásai, akik végtagficamaikkal gyönyörködtetik azt a társadalmat, amelynek rendje maga is fintorszerűen és undorítóan ki van ficamodva." (Ha egy kötéltáncos fejreáll, ez Bootesnek a mai fonák világot jelzi; a cigánykerék vetésének misztikus értelme a csőd; a tojástánc titka az igazán szocialista író karrierje, aki az összes „ficamok" ellenére időnként elcsúszik és egész „materiális alapját" beszennyezi tojássárgájával; egy kintorna olyan alkotmányt jelent, amely nem lakat jól; egy szájharmonika a sajtószabadságot jelenti, amely nem lakat jól, egy zsibárus-bódé pedig az igazi szocializmust, amely szintén nem lakat jól. E szimbolikába elmélyülve, Bootes sóhajtozva jár-kel a tolongás közepette, és így eljut ahhoz a büszke érzéshez, mint fent már Perseus is, hogy ő az „egyetlen érző kebel álcák közt"[169].) „És amott a sátrakban, ott a bordélyosok űzik ... szemérmetlen mesterségüket" (következik egy hosszú tiráda arról, hogy) ... „prostitúció, pestist lehelő förtelem, te vagy mai társadalmunk végső gyümölcse" (nem mindig a *végső*, utólag talán még egy törvénytelen gyermek is jön) ... „Mesélhetnék róla történeteket, hogy egy leány az idegen férfi lába előtt" ... (következik a történet) ... „mesélhetnék történeteket, de nem, nem akarom" (ugyanis már éppen elmesélte) ... „Nem, ne *őket* vádoljátok, az ínség és a csábítás szegény áldozatait, hanem *őket* állítsátok a bírói szék elé: a pimasz kerítőket ... nem, nem, őket se! Mit tesznek mást, mint amit mások tesznek, kereskedést űznek, ahol mindenki kereskedést űz" stb. Ezzel az igazi szocialista elhárított minden vétket minden egyénről és áttolta azokat a meg nem fogható „társadalomra". Così fan tutti[179] — végtére is csak arról van szó, hogy az egész világgal jóbarátságban maradjunk. A prostitúció legjellegzetesebb oldalát, hogy ti. ez a proletariátusnak a burzsoázia által való legkézzelfoghatóbb, közvetlenül a testet megtámadó kizsákmányolása, azt az oldalát, ahol a „szív tetteket nemző fájdalma" (253. old.) bő lére eresztett morális kolduskotyvalékaival együtt csődöt mond, és ahol a szenvedély, a bosszúszomjas osztályharc elkezdődik, a prostitúciónak ezt az oldalát az igazi szocializmus nem ismeri. A prostituáltakban inkább a veszendőbe ment épicière-eket* és kismester-feleségeket siratja meg, akikben immár nem csodálhatja „a teremtés műremekét", a „legszentebb és legédesebb érzésektől illatozó virágkelyheket". Pauvre petit bonhomme!**

* — szatócsnékat — *Szerk.*

** — Szegény kicsi jóember! — *Szerk.*

A szász szocializmus virága egy kis hetilapocska, címe: „*Veilchen.* Blätter für die *harmlose* moderne Kritik",[180] szerkeszti és kiadja G. Schlüssel Bautzenban. Az „Ibolyák" [„Veilchen"] tehát alapjában véve *kulcs*virágok [*Schlüssel*blumen*]. Ezeket a szelíd virágocskákat a „Trier'sche Zeitung"-ban (ez év január 12-én) egy lipcsei tudósító, aki szintén a kompániában van, a következőképp jelenti be: „A szász szépirodalomban való előrehaladást, fejlődést üdvözölhetjük a »*Veilchen*«-ben; amily fiatal a lap, oly szorgosan békíti össze a régi szász politikai felemásságot a jelenkor szociális elméletével." — A „régi szász felemásság" még nem elég felemás ezeknek a tősgyökeres szászoknak, még egyszer meg kell felezniök azzal, hogy „összebékítik". Felettébb „ártatlan"!

Eddig csak egyetlenegy került elénk ezekből az ibolyákból; de az:

„Magába hajló, ismeretlen
Kis ibolyácska volt, *kecses.*"[181]

Bootes barátunk e számban — az 1847-es első számban — néhány csinos versikét helyez hódolatul az „ártatlan modern" hölgyek lábához. Ezekben többek közt ez olvasható:[182]

„A zsarnokgyűlölet, e *tüske*
Díszíti gyöngéd *szívetek*" —

amely hasonlat merészsége időközben bizonyára a lelkiismeretfurdalás „tüskéjével" „díszíti" Bootesünk „gyöngéd szívét".

„Nemcsak a *pajkos élc* vet hajnalpírt" — vajon Bootes, aki ugyan „mesél*hetne* történeteket", de nem „*akarja*" elmesélni őket, mert már elmesél*te*, aki semmilyen más „tüskéről" nem szól, csak a „zsarnokgyűlölet" tüskéjéről, vajon ez a tisztességes és művelt férfiú valóban képes lenne arra, hogy az asszonyok és szűzek „bájos orcájára" kétértelmű „pajkos élcekkel" vessen „*hajnalpírt*"?

„Nemcsak a pajkos élc, de fényes
Szabadság szenvedélye vet
Hajnalpírt bájos orcátokra,
Mely szende mint a rózsa csokra."

* Schlüsselblume: kankalin. — *Szerk.*

A „szabadság szenvedélyének" pírja szeplőtlenebb, erkölcsösebb, „fényesebb" couleur-je* révén minden bizonnyal könnyen megkülönböztethető a „pajkos élcek" sötétvörös pírjától, különösen olyan férfiú számára, mint Bootes, aki a „zsarnokgyűlölet tüskéjét" minden más „tüskétől" meg tudja különböztetni.

A „Veilchen" rögtön alkalmat ad nekünk arra, hogy ismeretséget kössünk ama szépek egyikével, akiknek „gyöngéd szívét a zsarnokgyűlölet tüskéje díszíti" és akiknek „a fényes szabadság szenvedélye vet hajnalpírt bájos orcájukra". Az igazán szocialista csillagos ég *Andromedája* (Louise Otto kisasszony), a megbilincselt, a természetellenes viszonyok sziklájához láncolt, az elavult előítéletek hullámverésétől körülzúgott modern nő ugyanis egy „ártatlan modern kritikát" nyújt Alfred Meissner költői műveiről.[183] Sajátságos, de elbűvölő látvány, hogyan viaskodik itt a túláradó lelkesedés a német szűz gyöngéd szemérmességével, a lelkesedés a „költőkirályért", aki a női szív legmélyebb húrjait rezegteti meg és a hódolatnak olyan hangjait csalja ki belőlük, amelyek mélyebb és gyöngédebb érzésekkel határosak, amelyek ártatlan nyíltszívűségükben a dalnok legszebb jutalmai. Hallgassuk meg a maguk egész naiv eredetiségében e hízelgő vallomásait egy szűzi léleknek, amely előtt még egy s más homályban maradt ebben a gonosz világban. Hallgassuk meg és ne feledjük, hogy a tisztának *minden* tiszta: Igen, „a mély bensőséget, amelyet Meissner költeményei lehelnek, csak átérezni lehet, de nem lehet róla számot adni olyanoknak, akik erre képtelenek. Ezek a dalok az arany visszfényei ama forró lángoknak, melyeket a költő szíve szentélyében a szabadság oltárán áldozva magasra lobbant, visszfényei, melyek ragyogásánál Schiller szavai ötlenek emlékezetünkbe: az utókor ugorja át azt az írót, aki nem volt *több* műveinél[184] — megérezzük, hogy ez a költő *maga* még *több*, mint szép dalai" (egészen biztosan, Andromeda kisasszony, egészen biztosan), „hogy valami *kimondhatatlan* van benne, valami olyan, hogy *»nem látja szem«*,[185] miként Hamlet mondja." (Oh, sejtelmes kis angyalom![186]) „Ez a *valami* az, ami oly sok újabb szabadságköltőből hiányzik, például teljesen és egészen Hoffmann von Fallerslebenből és Prutzból" (valóban így volna?), „részben Herweghből és Freiligrathból is, ez a *valami* — talán a géniusz."

Talán a Bootes *„tüskéje"*, szép kisasszony!

„Mégis", olvassuk ugyanebben a cikkben, „a kritikának megvan a maga kötelessége — de a kritika nagyon *tuskószerűnek* tűnik előttem egy ilyen

* — színezete — *Szerk.*

költővel szemben!" Mily szűzies! Minden bizonnyal, egy fiatal, tiszta leánylélek „nagyon tuskószerűnek tűnik" önmaga előtt ama költővel szemben, aki ily csodálatos „valaminek" van birtokában. „Mind tovább és tovább olvasunk az utolsó versig, amely hadd maradjon meg híven valamennyiünk emlékezetében:

De mégis egyszer eljön . . .
A nap . . .
S kéz kézbe fonva ülnek, mint *gyermekek*,
A népek a nagy égi dóm alatt,
S melyet *szerelmük* lakziján emelnek,
Szerelmük tölti majd a poharat."

Ezzel Andromeda kisasszony sokatmondó hallgatásba merül, „mint gyermek, kéz kézbe fonva". Vigyázzunk, nehogy megzavarjuk.

Olvasóink ezek után sóvárogni fognak arra, hogy közelebbről megismerjék *Alfred Meissnert*, a „költőkirályt" és az ő „*Valamijét*". Ő az *Orionja*[187] az igazán szocialista csillagos égnek, és igazán nem hoz szégyent tisztségére. Felövezve a poézis villogó kardjával, „bánatának palástjába" burkoltan (A. Meissner: „Gedichte", II. kiad., Lipcse 1846, 67. és 260. old.), meglendíti izmos öklében az érthetetlenség buzogányát, melylyel a jó ügy összes ellenfeleit győzedelmesen agyonsújtja. Sarkában kullog *Kis Kutyaként*[188] bizonyos *Moritz Hartmann*, aki ugyancsak a jó ügy javára erélyes csaholásba fog „Kelch und Schwert" (Lipcse 1845) cím alatt. Hogy földi nyelven szóljunk, ezekkel a hősökkel olyan vidékre kerülünk, amely már hosszabb ideje számos és erőteljes regrutát szállított az igazi szocializmusnak, ti. *a cseh erdőkbe*.

Az első igazi szocialista a cseh erdőkben köztudomásulag Karl Moor volt. Neki nem sikerült a regeneráció művét véghez vinnie; kora nem értette meg, és ő átadta önmagát az igazságszolgáltatásnak. Orion-Meissner mármost elvállalta, hogy e nemes férfiúnak a nyomdokaiba lép és magasztos művét legalábbis lélekben közelebb viszi a célhoz. Neki, *második Karl Moornak*, e tekintetben oldalán áll az említett Moritz Hartmann, Canis Minor, a jóravaló *Schweizerként*, amikor is Istent, királyt és hazát elégikus rigmusokban ünnepel és nevezetesen ama bonhomme, József császár sírja fölött ontja a hálás megemlékezés könnyeit. A banda többi tagjáról csupán annyit jegyzünk meg, hogy úgy látszik eddig egyikük sem fejlesztett ki magában elegendő értelmet és elmésséget ahhoz, hogy Spiegelberg szerepét elvállalhassa.[189]

Második Karl Mooron első pillantásra meglátszik, hogy nem közönséges férfiú ő. Karl Beck iskolájában tanult németül, és ennek megfelelően a beszédnek több mint keleties pompázatosságával fejezi ki magát. Számára a hit „egy pillangó" (13. old.), a szív „egy virág" (16. old.), később „sivár erdő" (24. old.), végül pedig „keselyű" (31. old.). Számára az esti égbolt (65. old.)

„mint szemüreg, néz vörösen le,
Ha nincs már fény, szem, lélek, semmi benne."

Szerelmesének mosolya „a föld gyermeke, ki Isten gyermekivel enyelg". (19. old.)

De még pazar képesbeszédénél is sokkal jobban megkülönbözteti őt a közönséges halandóktól óriási világfájdalma. Ezzel minősíti önmagát első Karl Moor igazi fiává és utódjává, ahogy a 65. oldalon ki is mutatja, hogy a „vad világfájdalom" minden „világmegváltónak" egyik legelső követelménye. Valóban, ami a világfájdalmat illeti, Orion-Moor felülmúlja összes elődeit és vetélytársait. Hallgassuk meg őt magát: „Meghaltam a *bánat keresztjén.*" (7. old.) „Szívem *halálnak szentelém.*" (8. old.) „Lelkem *sötét.*" (10. old.) Szívének „sivár erdejében *ősrégi gyász borong*". (24. old.) „Okosabb *meg sem születni*, ámde jó meghalni is." (29. old.)

„Ez órán, melyet gyászod áthat
S a zord világ magadra hagy,
Szegény szívem, nyisd szóra szádat
És valld be, *jaj*, hogy *árva* vagy." (30. old.)

A 100. oldalon „sok titkos sebből vérzik", és a 101. oldalon az emberiség érdekében oly rosszul érzi magát, hogy kénytelen karjait „két kapocsként rászorítni ... pattanni készülő keblére", és a 79. oldalon olyan, mint egy meglőtt daru, amely nem szállhat ősszel testvéreivel Délre, s amely „ólom átlőtte szárnnyal" a bozótban vergődik és „szélesre tárja véres tollait". [78. old.] És honnan mind e fájdalom? Vajon mindezek a panaszok csak mindennapos Werther-féle szerelmi sirámok, megnövelve költőnknek magánszenvedései miatti elégedetlenségével? Korántsem; — költőnk sokat szenvedett ugyan, de minden szenvedésében meg tudta látni az általános oldalt. Gyakran céloz arra, például a 64. oldalon, hogy a fehérszemélyek jónémely gonosz tréfát űztek vele (szokott sorsa ez a németeknek, külö-

nösen a poétáknak), hogy keserű tapasztalatokat szerzett az életben; de mindez számára csak a világ rossz voltát és a társadalmi viszonyok megváltoztatásának szükségességét bizonyítja. Őbenne nem Alfred Meissner szenvedett, hanem az emberiség, és ezért minden bánatából csak azt az eredményt szűri le, hogy embernek lenni nagy művészet és súlyos szenvedés.

„Itt" (a pusztaságban) „szokd meg, szív, bármi ér a világban
Embervoltodnak terhét tűrni bátran." (66. old.)

„*Embernek lenni:* kéjes átok,
Édes keserv, *szép gyötrelem.*" (90. old.)

Ily nemes fájdalom a mi érzéketlen világunkban csak közönyre, sértő visszautasításra és gúnyra számíthat. Második Karl Moor is ezt a tapasztalatot szerzi.

Láttuk már fentebb, hogy őt a „zord világ magára hagyja". Ebben a vonatkozásban valóban igen rosszul megy a sora:

„Az emberek hideg gúnyját kerülve,
Hideg magány lett kriptabörtönöm." (227. old.)

Egyszer még megembereli magát:

„Álszent, ki szitkot szórsz rám, mondj egyetlen
Fájdalmat, mely e szívet nem facsarta,
Egy örömöt, mely nem gyújtott tüzet benn!" (212. old.);

de mégiscsak megsokallja a dolgot, visszavonul, a 65. oldalon „a pusztaságba" megy és a 70. oldalon „a hegyek sivatagába". Egészen úgy, mint első Karl Moor. Itt elmagyaráztatja magának egy patakkal, hogy mivel *minden* szenved, szenved például a sas által szétmarcangolt bárány, szenved a sólyom, szenved a nád, amely panaszosan zúg a szélben — „mily kicsi hát egy ember fájdalma", és hogy ezért számára nem marad más hátra, mint „ujjongani és elpusztulni". Minthogy azonban úgy látszik, hogy az „ujjongás" nem jön nála igazán szívből, az „elpusztulás" meg éppenséggel nincs ínyére, kilovagol, hogy meghallgassa „a puszta hangjait". Itt még sokkal rosszabbul jár. Egymás után három titokzatos lovas üget oda hozzá, és eléggé kertelés nélkül azt a jó tanácsot adják neki, hogy temettesse el magát:

„Jobb volna magadat...
Sárgult avarba ásni be,
S meghalni fű és nedves föld alatt." (75. old.)

Ez szenvedéseinek koronája. Az emberek eltaszítják jajveszékelésével egyetemben, ő a természethez fordul, és ettől is csak kelletlen ábrázatokat és goromba válaszokat kap. És miután második Karl Moor fájdalma ilyenformán az émelygésig verdes előttünk „szélesre tárt véres tollaival", a 211. oldalon egy szonettet találunk, amelyben a költő úgy érzi, hogy mentegetőznie kell azért, mert

„*titkolva, hallgató* ajakkal
Hordom sebem és felsajgó keservem,
Mert *hiú panasz nem fakad* e nyelven,
S *nem kérkedem* szörnyű tapasztalattal!!"

De a „világmegváltónak" nemcsak fájdalmasnak, hanem *vadnak* is kell lennie. Ezért „zúdúl szívére a szenvedély *vad* árja" (24. old.); ha szerelmes, „napja forrón tűz" (17. old.); „*villám* a szerelme és *fergeteg* a költészete" (68. old.). Hamarosan példákat kapunk belőle, mennyire vad ez a vadság.

Fussuk át gyorsan Orion-Moor néhány szocialista költeményét.

A 100. oldaltól a 106-ig „szélesre tárt véres tollaival" verdes, hogy röptében áttekintse a mostani társadalom visszásságait. A „vad világfájdalom" dühöngő rohamában száguld Lipcse utcáin. Éj van körötte és szívében. Végre megáll. Egy titokzatos démon lép hozzá és éjjeliőr módjára megkérdezi, mi keresnivalója van ily későn az utcán. Második Karl Moor, aki éppen azzal volt elfoglalva, hogy karjait „kapocsként" rászorítsa „pattanni készülő" keblére, szemének „forrón tűző napjával" szilajul arcába mered a démonnak, és végül így tör ki (102. old.):

„Elmém fénye *ennyit felfedett*,
Most, hogy a hit éje messzetűnt:
Ki a Golgotán kiszenvedett,
Megváltást még nem hozott nekünk!"

„Ennyit" lát második Karl Moor! A szív sivár erdejére, a bánatpalástra, embervoltunk terhére, költőnk ólom átlőtte szárnyaira és mindenre, ami

ezenkívül még szent második Karl Moornak — ezért nem volt érdemes éjszaka az utcára kiszáguldani, keblét a szétpattanás és a tüdőgyulladás veszélyének kitenni, s egy külön démont felidézni, hogy végül ezt a felfedezést közölje velünk! De halljuk tovább. A démon nem akarja beérni ennyivel. Ekkor hát második Karl Moor elbeszéli neki, hogy egy prostituált leány kézenfogta őt és ezáltal mindenféle fájdalmas elmélkedést ébresztett benne, amelyek végezetül a következő felkiáltásban törtek utat maguknak:

„Társadalmunk, a könyörtelen,
Döntött asszony, e sötét nyomorba!
Szánalomraméltó áldozat
Vagy a bűn oltárán, a pogányon"(!!),
„Hogy a többi asszonyt s lányokat
Szenny ne érje szűzi nyoszolyákon!"[103. old.]

A démon, aki most mint egészen közönséges burzsoá bontakozik ki, nem megy bele a prostitúciónak e sorokban lefektetett igazán szocialista elméletébe, hanem egészen egyszerűen így válaszol: ki-ki a maga szerencséjének kovácsa, „ki-ki a maga bűnében bűnös" és más burzsoá-frázisokkal; megjegyzi, hogy: „a társadalom üres szó csupán" (valószínűleg olvasta Stirnert[190]), és felszólítja második Karl Moort, hogy folytassa beszámolóját. Ez elbeszéli, hogy megnézte a proletárlakásokat és hallotta a gyermekek sírását:

„Mert a fonnyadt anyai kebel
Nem adott egy csöpp nektárt se néki,
Anyja mellén csüggedt le feje!
S mégis" (!!) „csoda, hogy az anyamellnek
Piros vérből lett fehér teje
Hogyan csurran, ha vár rá a gyermek." [104. old.]

Úgy véli, hogy aki e csodát látta, annak nem kell bánkódnia, ha nem tudja elhinni, hogy Krisztus bort csinált a vízből. A kánai menyegző története, úgy látszik, nagyon kedvezően befolyásolta poétánkat a kereszténység iránt. A világfájdalom itt oly hatalmassá lesz, hogy második Karl Moor elveszít minden összefüggést. A démoni burzsoá igyekszik megnyugtatni és folytattatja vele beszámolóját:

„Láttam sok-sok satnya gyereket
Ott is, hol a kürtők füstölögnek
S a fehéren izzó kerekek
Ólomsúllyal táncot ropva lejtnek." [105. old.]

Vajon miféle gyár is lehetett az, ahol második Karl Moor „izzó kerekeket" és ráadásul „lejtő", *táncot* lejtő kerekeket látott! Ez csak ugyanaz a gyár lehet, ahol poétánknak ugyancsak „ólomsúllyal táncot ropva lejtő" versei gyártódnak. Következik egy és más a gyári gyermekek helyzetéről. Ez az erszényét érinti a démoni burzsoának, aki kétségtelenül szintén gyáros. Izgatott is lesz és azt válaszolja, hogy ez ostoba beszéd, a proletárgyerekek rongyos hada mit sem számít, egy lángész még sohasem pusztult bele efféle kicsiségekbe, s egyáltalában, nem az egyeseken fordul meg a dolog, hanem az *emberiségen* mint egészen, s ez majd Alfred Meissner nélkül is keresztülvergődik. Hát bizony az ember sorsa ínség és nyomorúság, és egyébként

„Mit az Isten rossznak alkotott,
Jóra azt nem fordíthatja ember." [107. old.]

Ezzel eltűnik és faképnél hagyja szorongatott poétánkat. Ez csóválja zavaros fejét és nem tud jobbat, mint hazamenni s *mindezt* szóról szóra a papírra vetni és kinyomatni.

A 109. oldalon „egy szegényember" vízbe akarja fullasztani magát; második Karl Moor nemeslelkűen visszatartja és kikérdezi indítékairól. A szegényember elmeséli, hogy sokat utazott:

„Hol vér" (!) „fűti Brit-hon kohóit,
Tompán s *némán* szenvedni láttam
Új poklok kárhozott lakóit."

A szegényember Angliában, ahol a chartisták minden egyes gyárvárosban nagyobb tevékenységet fejtenek ki, mint egész Németországban az összes politikai, szocialista és vallásos pártok együttvéve, különös dolgokat látott. Minden bizonnyal ő maga volt „tompa s néma".

„S hajón a frank földre jövet
Borzadva láttam és *ijedten*,
A zúgó proletártömeg
Mint zajlik lávaként köröttem."

„Borzadva és ijedten" látta ezt ő, a „szegényember"! Így látja a „harcot szegény s gazdag között" mindenütt, ő, aki maga „egy a helóták közül", és mert a gazdagok nem akarnak hallani és „a nép nagy napja messze még", azt hiszi, a legjobb, amit tehet, ha a vízbe ugrik — és Meissner, meggyőzve, elereszti: „Isten veled, nem tudlak — visszatartani!" — Poétánk nagyon helyesen tette, hogy nyugodtan hagyta vízbefúlni ezt a korlátolt gyávát, aki Angliában nem látott semmit, akit a franciaországi proletármozgalom „borzadállyal és ijedelemmel" töltött el, és aki túlságosan lâche* ahhoz, hogy osztályának az elnyomók elleni harcához csatlakozzék. A fickó úgysem volt már jó semmire.

A 237. oldalon Orion-Moor türtaioszi himnuszt intéz a „nőkhöz". „Most, hogy a férfi gyáván vétkezik", felszólítja Germánia szőke leányait, hogy keljenek fel ők és „mondják ki ők a szabadság szavát". Szende szőkéink nem is vártak felszólítására; a közönség „borzadva és ijedten" látta példáit annak, mily fennkölt tettekre képes Németország fehérnépe, mihelyt egyszer nadrágot visel és szivart szívhat.

Keressük fel most, e kritika után, melyet költőnk a fennálló társadalomról mondott, szociális vonatkozású pium desideriumait**. A kötet végén egy szaggatott prózában megírt „Kiengesztelődést" találunk, amely a K. Beck összegyűjtött költeményeinek végén levő „Feltámadás"-nak több mint utánzata. Ebben, többek között, ez áll: „Nem azért, hogy az egyest megszülje, él és küzd az emberiség. — *Egy* ember az emberiség." Miszerint költőnk, természetesen „az egyes", „*nem* ember". „És el fog jönni, ez az idő... akkor felkél az emberiség; egy messiás, egy isten a maga kibontakozásában..." Ez a messiás azonban csak „ezer meg ezer év múlva jön, ez az új üdvözítő, aki íme *beszélni* fog" (a végrehajtást átengedi másoknak) „a munka megosztásáról, amely testvériesen egyenlő lesz a föld minden gyermeke számára"... és akkor majd az „ekevas, a szellem oltalmazta föld szimbóluma... a bensőséges tisztelet jelképe... magasra emelkedik, sugárzón, rózsákkal koszorúzottan, *szebben még*, mint a régi keresztény kereszt".

Ami „ezer meg ezer év" után fog jönni, nekünk alapjában véve meglehetősen közömbös lehet. Nem kell tehát megvizsgálnunk, hogy az akkor létező emberek ezen új üdvözítő „beszéde" által egy árasznyit is előrejutnak-e, hogy egyáltalában meg akarnak-e még hallgatni egy „üdvözítőt" és hogy ennek az „üdvözítőnek" a testvéri elmélete végrehajtható-e, illetve

---

* — löttyedt; gyáva — *Szerk.*

** — jámbor óhajait — *Szerk.*

a csőd rémétől biztonságban van-e. „Ennyit" poétánk ezúttal nem lát. Érdekes az egész passzusban csak az ájtatos térdhajlítása a jövő szakroszanktuma*, az idillikus „ekevas"előtt. Az igazi szocialisták soraiban eddig csak a *polgárral* találkoztunk; itt már észrevesszük, hogy második Karl Moor a vasárnapi díszbe öltözött *falusi embert* is be fogja mutatni nekünk. Valóban, a 154. oldalon látjuk őt, amint a hegyről letekint egy nyájas völgybe, ahol a parasztok és a pásztorok igen csendes megelégedettségben, vidáman és Istenbe vetett bizalommal végzik napi munkájukat; és

„Fennhangon így szólt kétkedő szívem:
Lám, a szegénység dalol így vidáman!"

Itt a szegénység „nem nő, ki pénzért adja el magát, de gyermek, ki pőreségében gyanútlan!"

„S beláttam: vidám, jó és bűntelen
Úgy lesz a gyötrött emberfaj egészen,
Ha munka és gond közben megpihen
Keblén a földnek *boldog feledésben.*"

És hogy még világosabban értésünkre adja, mi a komoly véleménye, a 159. oldalon egy falusi kovács családi boldogságát ecseteli nekünk és azt kívánja, hogy gyermekeit

„Kímélje meg a járvány,
Melyet álnok és bohó
Úgy hív, nagyságát csodálván,
Hogy: civilizáció."

Az igazi szocializmusnak nem volt nyugta, amíg nem rehabilitálta a polgári idill mellett a parasztit is, Lafontaine regényei mellett Gessner pásztorjeleneteit is. Az igazi szocializmus Alfred Meissner úr személyében Rochow „Kinderfreund"-jének talajára helyezkedett, és e fennkölt álláspontról proklamálja, hogy az ember rendeltetése az elparasztosodás. Ki várt volna ilyen gyermetegségeket a „vad világfájdalom" költőjétől, a „forrón tűző napok" tulajdonosától, a „fergetegesen villámló" ifjabb Karl Moortól?

A falusi élet békéjére való paraszti vágyakozása ellenére mégis a nagy

* — szentek-szentje — *Szerk.*

városokat nyilvánítja tevékenysége tulajdonképpeni területének. Ennek megfelelően poétánk Párizsba ment, hogy ott ő is elmondhassa:

„Borzadva láttam és ijedten,
A zúgó proletártömeg
Mint zajlik lávaként köröttem." [111. old.]

Hélas! il n'en fut rien.* A „Grenzboten"-ban — egy párizsi tudósításban — kijelenti,[191] hogy szörnyen csalódottnak érzi magát. A derék poéta mindenütt kereste a proletároknak e zajló tömegeit, még a Cirque Olympique-ban is, ahol akkor síppal-dobbal és ágyúkkal színre vitték a francia forradalmat; de a keresett komor erényhősök és farouche** republikánusok helyett csak egy elpusztíthatatlan vidámságú, nevető, fürge népet talált, amely sokkal több érdeklődést mutatott csinos fehérszemélyek, mint az emberiség nagy kérdései iránt. Éppen így kereste a képviselőházban „a francia nép képviselőit", és csak egy csomó jóltáplált, összevissza fecsegő ventru-t*** talált.

Valóban felelőtlenség, hogy a párizsi proletárok nem hajtottak végre ifjabb Karl Moor tiszteletére amolyan kisebb júliusi forradalmat, alkalmat adva neki, hogy „borzadva és ijedten" jobb véleményre tegyen szert róluk. Mindeme szerencsétlenség miatt derék poétánk nagy jajveszékelésbe fog és az igazi szocializmus gyomrából kiköpött új Jónásként megjövendöli a Szajna-parti Ninive pusztulását, amint ez bővebben elolvasható a „Grenzboten" 1847-es [14.] számában mint tudósítás „Párizsból", aholis poétánk fölöttébb mulatságosan elbeszéli, hogyan nézett egy bon bourgeois du marais-t° proletárnak, és hogy mily különös félreértések keletkeztek ebből.

„Žižká"-ját szívesen elengedjük neki, mert az csak unalmas. —

Mivel éppen költeményekről beszélünk, néhány szóval meg akarjuk említeni azt a hat provokációt a forradalomra, amelyet Freiligrathunk bocsátott ki „Ça ira" címmel (Herisau 1846). Az első közülük egy német Marseillaise és egy „vakmerő kalózt" énekel meg, akit „mind Ausztriában, mind Poroszországban forradalomnak hívnak". Ehhez a saját lobogója alatt haladó hajóhoz, amely jelentős erősítéssel gyarapítja a híres német flottát[192] in partibus infidelium°°, a következő felhívást intézi:

---

* — Sajnos! mi sem lett belőle. — *Szerk.*
** — vad; mogorva — *Szerk.*
*** — pocakost — *Szerk.*
° — a mocsár egy derék polgárát; egy derék nyárspolgárt — *Szerk.*
°° — a hitetlenek tartományaiban[71] — *Szerk.*

„A gazdagság ezüstnaszádját
Ágyúcsöved robbantsa szét,
Hogy rothadó tengerfenék
Vesse meg rablott kincse ágyát!" [9. old.]

Az egész dal egyébként oly kedélyesen van megszerkesztve, hogy a versmérték ellenére leginkább erre a dallamra énekelhető: „Fel matrózok, szedjük fel a horgonyt".

A legjellemzőbb vers a „Hogyan csináljuk", azaz hogyan csinál Freiligrath forradalmat. Éppen rossz idők járnak, a nép éhezik és rongyos: „Hol van kenyér és hol ruha?" Ebből az alkalomból előkerül „egy vakmerő legény", aki tudja, mit kell tenni. Az egész sokaságot a népfelkelő-szertárhoz vezeti és szétosztja az egyenruhákat, amelyeket nyomban felöltenek. „Próbaképpen" a puskák után is nyúlnak, és úgy találják, hogy „jó tréfa lenne", ha azokat is magukkal vinnék. Ebből az alkalomból „vakmerő legényünknek" eszébe jut, hogy „ezt a ruhatréfát még majd zendülésnek nevezhetik, betörésnek és rablásnak" és akkor „a kabátjukért vicsorítaniok kell a fogukat". Ezért a csákó, a kard és a tölténytáska is velük vándorol, és zászlóul egy koldustarisznyát tűznek ki. Így mennek az utcára. Ebből az alkalomból aztán megjelenik „a királyi sorkatonaság", a tábornok tüzet vezényel, de a katonák ujjongva hullanak a ruhatréfás népfelkelők karjába. És ha már egyszer benne vannak, ugyancsak „tréfából" a fővárosba vonulnak, követőkre találnak, és így, egy „ruhatréfa" alkalmából:

„A trón ledől, korona hull, sarkaiban meging az ország", és „a nép fejét, min rég tipornak, győzőn felveti". Mindez oly gyorsan, oly könnyedén megy, hogy az egész procedúra alatt bizonyára a „proletár-zászlóalj" egyetlen tagjának sem aludt ki a pipája. Meg kell vallanunk, sehol sem csinálódnak a forradalmak nagyobb derűvel és fesztelenséggel, mint Freiligrathunk fejében. Valóban az „Allgemeine Preussische Zeitung" egész epés hipochondriája kell ahhoz, hogy valaki hazaárulást szimatoljon egy efféle ártatlan, idilli kirándulásban.

Az igazi szocialisták utolsó csoportja, amely felé fordulunk, a *berlini*. Ebből a csoportból szintén csak egy jellegzetes egyént ragadunk ki, nevezetesen *Ernst Dronke* urat, mert ő egy új költői műfaj feltalálásával tartós érdemeket szerzett magának a német irodalom terén. Hazánk regényírói és novellistái huzamosabb idő óta anyaghiányban szenvedtek. Még soha nem volt érezhető iparuk nyersanyagában ilyen drágulás. A francia gyárak ugyan sok használhatót szállítottak, de ebből a behozatalból annál kevésbé futotta a kereslet kielégítésére, mivel egyet-mást fordítás

alakjában felkínáltak a fogyasztóknak, és ezáltal a regényíróknak is veszedelmes konkurrenciát csináltak. Itt vált be Dronke úr ingéniuma: *Ophiuchusnak*, a Kígyótartónak[193] alakjában az igazán szocialista firmamentumon magasra tartotta a német rendészeti törvényhozás gyűrűző óriáskígyóját, hogy *„Rendőrségi történeteiben"* a legérdekesebb novellák sorozatává dolgozza fel. Valóban, ez a bonyolult, kígyósimaságú törvényhozás a leggazdagabb anyagot tartalmazza a költészet e műfaja számára. Minden paragrafusban egy-egy regény rejtőzik, minden szabályrendeletben egy-egy tragédia. Dronke úr, aki berlini irodalmárként maga is hatalmas harcokat állt ki a rendőrfőnökséggel, itt saját tapasztalata alapján beszélhetett. Követőkben a megkezdett úton nem lesz hiány; a föld gazdag tartalmú. A porosz Landrecht[194] — többek között — kimeríthetetlen kincsesbányája az érdekfeszítő konfliktusoknak és a drasztikus hatásvadászó jeleneteknek. Csupán a házasság felbontására, a tartásdíjra és a liliomtiprásra vonatkozó törvényhozásban — a természetellenes élvezeteket tárgyaló fejezetekről nem is szólva — évszázadokra való nyersanyaga van az egész német regényiparnak. Ráadásul mi sem könnyebb, mint egy ilyen paragrafust költőien feldolgozni; az összeütközés és annak megoldása már készen van, nem kell semmi mást hozzátenni, mint a körítést, amelyet bármely kezünk ügyébe kerülő Bulwer-, Dumas- vagy Sue-regényből veszünk és némiképp helyrenyirbálunk, s kész a novella. Így hát remélhető, hogy a német polgár és parasztember, úgyszintén a studiosus juris vagy cameralium* lassacskán a jelenlegi törvényhozás egész sor kommentárjának jut birtokába, amelyek lehetővé teszik neki, hogy játszva és a pedanteria teljes kiküszöbölésével alaposan megismerkedhessék ezzel a szakkal.

Dronke úrnál látjuk, hogy várakozásaink nem eltúlzottak. Csupán a honossági törvényhozásból két novellát csinál. Az egyikben („Rendészeti válás") egy kurhesseni irodalmár (a német irodalmárok mindig irodalmárokat tesznek meg hőseikül) porosz nőt vesz feleségül városi tanácsának törvényileg előírt hozzájárulása nélkül. Felesége és gyermekei ezáltal elvesztik igényjogosultságukat a kurhesseni alattvalóságra, aminek fejleményeképpen a házasfeleket a rendőrséggel szétválasztják. Az irodalmár feldühödik, kedvezőtlenül nyilatkozik a fennálló rendről, amiért egy hadnagy kihívja párbajra és leszúrja. A rendészeti bonyodalmak olyan költségekkel jártak, amelyek vagyonát már tönkretették. Madame külföldivel kötött házassága következtében elvesztette porosz alattvalóságát és most

* — a jog- vagy a kamarai tudományok hallgatója — *Szerk.*

a legnagyobb nyomorba zuhan. — A második honosságjogi novellában egy szegény ördögöt tizennégy éven át zsuppolnak Hamburgból Hannoverbe és Hannoverből Hamburgba, hogy itt a taposómalom gyönyörűségeit, amott a fogház örömeit kóstolgassa és az Elba mindkét partján botozásokat élvezzen. Ugyanezen a módon kezeli a szerző azt a visszásságot, hogy a rendőrség túlkapásai ellen csak magánál a rendőrségnél lehet panaszt tenni. Nagyon megható annak az ecsetelése, hogy Berlinben a rendőrség a munka nélküli cselédlányok kiutasítására vonatkozó szabályrendeletével hogyan karolja fel a prostitúciót, úgyszintén más szívbemarkoló összeütközéseknek az ecsetelése is.

Az igazi szocializmus a legjóhiszeműbben felült Dronke úrnak. A „Rendőrségi történeteket", a német nyárspolgári nyomorúságnak az „Embergyűlölet és bűnbánat"[195] hangnemében tartott siránkozó ábrázolásait a modern társadalom konfliktusairól készült festményeknek nézte; azt hitte, hogy itt szocialista propagandát csinálnak, egy pillanatig sem gondolt arra, hogy Franciországban, Angliában és Amerikában, ahol mindenféle szocializmusnak az ellenkezője uralkodik, az effajta sirám-jelenetek teljesen lehetetlenek, hogy tehát Dronke úr nem szocialista, hanem *liberális* propagandát csinál. Az igazi szocializmus azonban itt annál is inkább mentegethető, mivel maga Dronke úr minderre szintén nem gondolt.

Dronke úr „A népből" címmel is írt történeteket. Itt ismét megélünk egy irodalmár-novellát, amely az író-iparosok nyomorúságát tárja a közönség részvéte elé. Úgy látszik, ez az elbeszélés lelkesítette Freiligrathot ama megható költeményre, amelyben az irodalmárral való együttérzésért könyörög és így kiált fel: „Hiszen ő is proletár!"[196] Ha majd egyszer rákerül a sor, hogy a német proletárok lezárják a mérleget a burzsoáziával és a többi vagyonos osztállyal, akkor a lámpavas segítségével fogják bebizonyítani az irodalmár uraknak, minden megvásárolható osztály e leghitványabbikának, hogy mennyiben proletárok ők is. A Dronke-féle könyv többi novellája minden fantázia nélkül és a valóságos élet meglehetős nemismeretében van összetákolva, s csak arra szolgál, hogy Dronke úr szocialista gondolatait éppen olyan emberek szájába adja, akiknél a legkevésbé vannak helyükön.

Írt továbbá Dronke úr egy Berlinről szóló könyvet, amely a modern tudomány tetőfokán áll, azaz oly tarka összevisszaságban találhatók meg benne az ifjúhegeliánus, baueri, feuerbachi, stirneri, igazán szocialista és kommunista nézetek, amilyenben azok az utóbbi évek irodalmában forgalomba kerültek. Az egésznek a végeredménye az, hogy Berlin mindenek ellenére megmarad a modern műveltség középpontjának, az intelli-

gencia centrumának és kétötöd millió lakosú világvárosnak, amelynek konkurrenciájától óvakodnia kell Párizsnak és Londonnak. Még *grizettek* is vannak Berlinben — ám a jó ég tudja, ezek aztán olyanok is!

Az igazi szocializmus berlini egyletéhez tartozik Friedrich Sass úr is, aki ugyancsak írt egy könyvet szellemi szülővárosáról.[197] Ettől az úrtól azonban csupán egy költemény került elénk, amely a mindjárt közelebbről megbeszélendő Püttmann-féle „Album" 29. oldalán olvasható. Ebben a költeményben „A vén Európa jövője" van megénekelve, „Lenóra reggel felriadt"[198] verselésében, a legvisszataszítóbb kifejezésekkel, amelyeket szerzőnk az egész német nyelvben találhatott, és a lehető legtöbb nyelvtani hibával. Sass úr szocializmusa arra redukálódik, hogy Európa, a „parázna némber" nemsokára elpusztul:

„Mátkául kér a rothadás,
Hallod, hogy tombol már a nász
S tatársereg, kozákhad
Nyűtt nyoszolyádra vágtat?
Tiéd is ott lesz Ázsia
Nagy szarkofágja mellett
. . . . . .
A roppant szürke hulla
Szétmállik" (pihá!) „sírba hullva
. . . . . .
Mint Memphis szétmállt" (!) „s Palmyra
S fészket rakand a sas fia
Fejedre, a korosra,
Parázna vén csoroszlya!"

Látható, hogy a költő fantáziája és nyelvezete nem kevésbé „szétmállt", mint történelemfelfogása.

Ezzel a jövőbe vetett pillantással lezárjuk az igazi szocializmus különböző csillagcsoportjainak áttekintését. Valóban, a konstellációk ragyogó sora volt ez, amely elvonult távcsövünk előtt, az égnek a legsugárzóbb fele az, amelyet az igazi szocializmus megszállva tart hadseregével! És mind e fényes csillagzatok körül *Tejútként* húzódik a polgári filantrópia szelíd tündöklésével a *„Trier'sche Zeitung"*, az a lap, amely testestül-lelkestül odacsatlakozott az igazi szocializmushoz. Nem fordulhatott elő az igazi szocializmust csak a legtávolabbról is érintő semmiféle esemény anélkül, hogy a „Trier'sche Zeitung" lelkesedéssel sorompóba ne lépett volna. Anneke

hadnagytól Hatzfeld grófnéig[199], a Bielefelder Museumtól Madame Astonig olyan eréllyel harcolt a „Trier'sche Zeitung" az igazi szocializmus érdekeiért, hogy az homlokára a nemesek verítékét[200] csalta. Ő a szó legszorosabb értelmében Tejútja a szelídségnek, a könyörületességnek és az emberszeretetnek, és csak igen kevés esetben szokott savanyú tejet feltálalni. Ám folydogáljon tovább csendesen és zavartalanul a maga útján, amint az egy hamisítatlan Tejúthoz illik, és folytassa Németország derék polgárainak ellátását a lágyszívűség vajával és a nyárspolgárság túrójával! Hogy valaki lefölözné a színét, attól nem kell tartania, hiszen túl vizenyős ahhoz, hogy efféle képződjék rajta.

De hogy zavartalan derűvel váljunk el az igazi szocializmustól, ez záróünnepet rendezett nekünk az „Album"-mal, melyet kiadott H. Püttmann, Borna, Reiche, 1847. A Nagy Medve égisze alatt itt olyan rakétafüzért sütnek el, amelynél ragyogóbb Rómában a húsvéti ünnepen sem látható. Az összes szocialista poéták szállítottak hozzá — önként vagy kényszerből — rakétákat, amelyek sistergő, szikrázó kévékben szállnak égbe, a légben durrogva szóródnak szét millió csillaggá, és körös-körül nappali fényt varázsolnak viszonyaink éjszakájába. De jaj, a szép színjáték csak egy pillanatig tart — a tűzijáték kiég és csak gomolygó füstöt hagy hátra, amely az éjszakát még sötétebbnek láttatja, mint amilyen valóban, s e füstön változatlanul fényes csillagként csak *Heinének* a hét költeménye[201] csillámlik át, amelyek nagy ámulatunkra és a Nagy Medve nem csekély zavarára, ebben a társaságban leledzenek. Ámde ne zavartassuk magunkat ettől, éppígy ne ütközzünk meg azon sem, hogy *Weerthnek* több, itt újból kinyomatott munkája[202] bizonyára kényelmetlenül érzi magát ebben a kompániában, és élvezzük a tűzijáték teljes hatását.

Nagyon érdekes témák megtárgyalására bukkanunk itt. A tavaszt három vagy négyszer éneklik meg mindazzal a hűhóval, amire az igazi szocializmus képes. Nem kevesebb, mint *nyolc* elcsábított leányt mutatnak be nekünk, minden lehetséges szempontból. Nemcsak az elcsábítás aktusát láthatjuk itt, hanem következményeit is; a terhesség minden főbb időszakát legalább egy alany képviseli, azután jön, amint illik, a lebabázás, és ennek kíséretében a gyermekgyilkosság vagy az öngyilkosság. Csak sajnálatos, hogy nem vették fel Schillernek a „Gyermekgyilkos anyá"-ját is; de a kiadó nyilván azt gondolta, már az is elegendő, ha az ismert „József, József" stb. kiáltás végigcsendül az egész könyvön. Hogy ezek a csábítási dalok milyen természetűek, arról tanúskodjék egy — ismert bölcsődal nyomán készült — versszak. Ludwig *Köhler* úr a 299. oldalon így énekel:

„Sírj anyám, sírj anyám!
Lányod szíve nyugtalan!
Sírj anyám, sírj anyám!
Tisztasága oda van!
Légy jó — mondtad — gyermekem!
Üres szó volt az nekem!"

Egyáltalában az „Album" a bűntett igazi apoteózisa. Az említett számos gyermekgyilkosságon kívül Karl *Eck* úr még egy „Erdőkihágás"-t is megénekel, a sváb Hillert pedig, aki öt gyermekét gyilkolta meg, Johannes *Scherr* úr egy rövid, és Ursa Major legszemélyesebben egy véget nem érő költeményben ünnepli. Az ember úgy érzi, mintha egy német vásáron volna, ahol a kintornások verklizik gyilkos-történeteiket:

„Ó, te vörös ördögfajzat,
Kinek volt szüksége rád?
Minden ember lelke borzad,
Látva téged és bűntanyád.
Kilencvenhat ember lelte
Szörnyű végét általad.
A gaz éltük irigyelte
S kicsavarta nyakukat" stb.

Nehezünkre esik a választás ezek között az ifjúi erőtől duzzadó költők és élettől átforrósodott produkcióik között; hiszen alapjában véve egyre megy, hogy valakit Theodor Opitznak vagy Karl Ecknek, Johannes Scherrnek vagy Joseph Schweitzernek hívnak-e, a dolgaik mind egyformán szépek. Markoljunk beléjük találomra.

Először ismét rátalálunk itt Bootes-*Semmig* barátunkra, amint azzal foglalatoskodik, hogy a tavaszt az igazi szocializmus spekulatív magaslatára emelje (35. old.):

„Ébredjetek, a kikelet közelget — —
Völgyön-hegyen vad léptekkel viharzik
Át a *Szabadság* minden gátakon" —

Hogy ez miféle szabadság, azt rögtön utána megtudjuk:

„Sunyin ki járul a kereszt elébe?
Térden oly Istent imádhatsz-e, nép,
Ki honod ősi tölgyeit kitépte
S elűzte minden szabad istenét?"

vagyis a germán őserdők szabadsága, amelyeknek árnyékában Bootes nyugodtan elmélkedhet „szocializmusról, kommunizmusról, humanizmusról" és kedvére ápolhatja a „zsarnokgyűlölet tüskéjét". Az utóbbiról megtudjuk azt, hogy:

„Mert nem virágzik rózsa tüske nélkül",

miszerint tehát remélhető, hogy Andromeda, e bimbózó „rózsa" is hamarosan rátalál egy alkalmas „tüskére", és akkor majd nem „tűnik oly tuskószerűnek" önmaga előtt, mint fentebb. Bootes az akkor persze még nem létező „Veilchen" érdekében is működik, amennyiben itt egy külön költeményt ad ki, amelynek címe és refrénje így hangzik: „Ibolyácskát vegyenek! Ibolyácskát vegyenek! Ibolyácskát vegyenek!" (38. old.)

N..h..s* úr dicséretes buzgalommal iparkodik harminckét oldalnyi hosszúsoros verset nyélbeütni anélkül, hogy csak egyetlen gondolatot is napvilágra hozna. Van itt például egy „Proletárdal". (166. old.) A proletárok kilépnek a szabad természetbe — ha meg akarnók mondani, hogy *honnan* lépnek ki, akkor el sem jutnánk a végére — és hosszas bevezetések után végre a következő aposztroféra szánják el magukat:

„Ó, Természet! Minden lény szülője,
Kinek mindent felvidít szerelme,
Áldást küldesz minden létezőre,
Nagy s dicső vagy, nem foghat fel elme!
Halld meg, lelkünk magát mire szánta!
Halld az esküt, melyet ajkunk hallat!
Vidd folyó, a hírt az óceánba,
Zúgd fenyőknek, tavaszi fuvallat!"

Ezzel új témát nyert a költő, és most jó darabig ebben a hangnemben folytatja tovább. Végül a *tizennegyedik* versszakban megtudjuk, mit akarnak tulajdonképpen ezek az emberek, ez pedig nem éri meg a fáradságot, hogy idehozzuk.

* Neuhaus. — *Szerk.*

Joseph *Schweitzer* úr is érdekes ismeretség:

„Gondolat, te vagy a lélek, a test a cselekedet;
Férj a tűzből pattant szikra, és a hitves neve: tett",

amihez fesztelenül kapcsolódik az, amire J. Schweitzer vágyik, éspedig:

„*Sisteregni, égni* vágyom,
mint a tűz, mely égre tör,
Míg szilánkom el nem oltja
a halál, a nagy vödör." (213. old.)

Kívánsága teljesült. E költemények máris szíve szerint „sisteregnek", és „szilánk" is ő, az első pillantásra látható. Ámde igen mulattató szilánk:

„Emelt fővel, zárt ököllel,
állok itt ma boldogan." (216. old.)

Utolérhetetlen lehetett ebben a helyzetben. Sajnos, a lipcsei augusztusi zavargás[203] kiráncigálja őt az utcára, és ott szívbemarkoló dolgokat lát:

„Mohón *szívja* be előttem, vérben ázva, óh iszony,
Egy szegény *emberpalánta* a *halál* bús *harmatát*." (217. old.)

Hermann *Ewerbeck* sem hoz szégyent keresztnevére. A 227. oldalon olyan „Csatadal"-ba fog, amelyet kétségtelenül már a cheruszkok bömböltek a teutoburgi erdőben:

„A szabadságért csatázunk,
A lényért, mely keblünkben él."

Vajon nem állapotos fehérszemélyek csatadala ez?

„Nem csábít arany, se rendjel,
Sem a hiú szenvedély.
Az utódokért csatázunk" stb.

Egy másik költeményből [229. old.] megtudjuk, hogy:

„Szent minden emberi *érzés*,
De a tiszta *érzet* is az,
Eltűnik mind a kísértet,
Hol az érzés s érzet igaz."

Éppúgy, ahogy nekünk minden „érzésünk és érzetünk" „eltűnik" az ilyen versektől.

„Szeretjük a jót, a szépet,
Mit a föld nyújt idelenn,
Serényen hatunk s teremtünk
Az emberi küzdőteren";

és ez a térség oly érzülettel telt párosrímű versikék aratásával jutalmazza munkánkat, amilyeneket maga Lajos bajor király sem tudott faragni.

Richard Reinhardt úr csendes és higgadt fiatalember. „Halk nyugalommal ballag csöndben az önkifejlés útjain" és születésnapi verset ír „Az ifjú emberiséghez" címmel, amelyben beéri azzal, hogy:

„A szűz szabadság drága napját,
A drága szűz fényt, mely szabad,
A szűzi béke drága fényét" [234. old.]

énekli meg. Ezen a hat oldalon kezdjük jól érezni magunkat. A „szerelem" tizenhatszor, a „fény" hétszer, a „nap" ötször, a „szabadság" nyolcszor fordul elő, a „csillagokról", „világosságokról", „nappalokról", „gyönyörökről", „örömökről", „békékről", „rózsákról", „parazsakról", „igazságokról" és a lét más alárendelt fűszereiről nem is szólva. Akit az a szerencse ért, hogy *így* megéneklik, az igazán békességben szállhat sírba.

Ámde minek időzzünk a kontároknál, amikor olyan mestereket vehetünk szemügyre, mint Rudolf Schwerdtlein úr és Ursa Major! Bízzuk mindezeket a jóllehet szeretetreméltó, de mindazonáltal még nagyon tökéletlen kísérleteket sorsukra, és forduljunk a szocialista poézis betetőzése felé!

Rudolf Schwerdtlein úr így énekel:

„Rajta"

„Vagyunk az élethuszárok. Hurrá (ter*)
Hová, ti élethuszárok?
Halálba vágtatunk. Hurrá!
Fújjuk a trombitákat. Hurrá (ter)
Mi zeng a trombitákban?
Az zeng, az bong: halál. Hurrá!
Rég elmaradt a had már. Hurrá (ter)
Mit tesz az elmaradt had?
Nagy álmot aluszik. Hurrá!
Az ellen fújja? Hallga. Hurrá (ter)
Jaj, árva trombitások!
E vágtatás halál. Hurrá!" [199., 200. old.]

Jaj, te árva trombitás! — Látjuk, az élethuszár nemcsak a halálba vágtat nevető bátorsággal, ugyanily vakmerően vágtat bele a legvadabb értelmetlenségbe is, amelyben olyan jól érzi magát, mint tetű a bundában. Néhány oldallal odább az élethuszár „tüzet" nyit:

„Bölcsek vagyunk, tudói száz titoknak,
Oly bősz iramban vitt a haladás — —
De eveződ nem csaphat úgy vizekre,
Hogy füledbe ne szellemhang zizegne." [204. old.]

Kívánatos, hogy az élethuszárnak mielőbb egy minél kézzelfoghatóbb *test* „zizegjen a fülébe", hogy kiűzze belőle a szellemzizegést.

„Almát harapsz? A fog s gyümölcs közében
Legott kísértet incseleg veled;
Kapj dús sörényen egy mént próbaképpen
S fülével égnek kísértet mered —"

az élethuszár fején is két oldalt „égnek mered" valami, de az nem „a ménnek a füle" —

„Gondolatok cikáznak, mint hiénák,
Ha szíved választottját öleled."

* — háromszor — *Szerk.*

Az élethuszár úgy jár, mint más bátor harcfiak. A haláltól nem fél, de a „szellemektől", „kísértetektől" és különösen a „gondolatoktól" úgy remeg, mint a nyárfalevél. Hogy meneküljön előlük, eltökéli, hogy lángba borítja a világot, „megkockáztatja az általános világégést":

„Szétzúzni: ez a kor nagy jeligéje,
Mert rombolás lesz úrrá csak a zűrön,
Hogy szellem s test magát szénné vetélje
S természetet és lényeget leszűrjön;
S mint ércnek tégelyben a tűz erélye,
A földnek is új kérget lángja szüljön.
A démon, mely a nagy vészből terem meg,
Lesz kezdete az új történelemnek." [206. old.]

Az élethuszár fején találta a szöget. Az alapos természet- és lényegszűrés nagy korjeligéje értelmében való úrrálevés zűrzavara éppen az, hogy az érc a tégelyben testté és szellemmé szenesedjék, azaz az új világtörténelem szétzúzása úgy történik, hogy a nagy vész új kérget szül, vagy más szavakkal: a démon vigye el a világot a kezdet tüzében.

És most térjünk rá régi barátunkra, Ursa Majorra. A Hilleriádát már említettük. Az eme nagy igazsággal kezdődik:

„Isten kegyében élő, hogy is értsd te,
Hogy *koldusként* mily rossz világrajönni;
E sors leránt." [256. old.]

Majd miután az egész siralmas históriát a legkisebb részleteivel együtt végig kellett hallgatnunk, Ursa Major újfent „képmutatás"-ra ragadtatja magát:

„Jaj néked, jaj, te rossz, cudar világ — —
Átok, silány pénz, rád! Ezerszer átok!
Csupán miattad volt e gyilkolás,
S miattatok, ti vagyonos zsiványok! — —
A csecsemővér rátok visszahull!
A szent igazság szól költői számon!
Én arcotokba vágom azt vadul
S a bosszú óráját epedve várom!" [262. old.]

Hát nem azt hinné az ember, hogy Ursa Major itt a legszörnyűbb vakmerőséget követi el, amikor az embereknek „költői szájából igazságokat vág az arcába"? De nyugodjunk meg, ne reszkessünk az ő májáért és biztonságáért. A gazdagok éppoly kevéssé bántják a Nagy Medvét, ahogy a Nagy Medve sem bántja őket. Ámde, véli a Nagy Medve, az öreg Hillert vagy le kellett volna fejeztetni, vagy pedig:

„Tollvánkost kellett volna hoznotok
Gyilkos fejének, hogy puhára ejtse,
S hogy tőle mindent elraboltatok,
Álomra dőlve, kegyesen felejtse.
Pengette volna édes énekét
Az ébredőnek *kétszáz* hárfa húrja,
Hogy gyermekhörgés ne szakítsa szét
Fülét s szívét ne marcangolja újra.
Ki kellett volna engesztelnetek
Mindennel, mit a szeretet adhat —
S felejtve volna tán rémtettetek,
És találna lelketek nyugalmat." (263. old.)

Ez valóban minden, bonhomie-k bonhomie-ja, az igazi szocializmus igazsága! „Kegyesen felejtse!" „Lelketek nyugalma!" Ursa Major gyermeteggé lesz és dajkameséket mond. Tudvalevő, hogy még mindig „epedve várja a bosszú óráját".

De még a Hilleriádánál is sokkal derűsebbek a „Temetői idillek". Előbb egy szegényember temetését látja és özvegyének panaszait hallja, aztán egy fiatal, háborúban elesett katonát temetnek előtte, aki ősz atyjának egyetlen támasza volt, majd egy gyermeket, akit anyja gyilkolt meg, és végül egy gazdag embert. Amikor már mindezt látta, elkezd „gondolkozni", és íme:

„tiszta lett tekintetem
S mélyen hatolt a sírok éjjelébe" (284. old.);

ahhoz sajnos nem lett „tiszta", hogy „mélyen" hatoljon verseibe. —

„Titkos titok sok tárult fel nekem."

Ennek fejében az, ami már az egész világnak „feltárult", tudniillik verseinek ijesztő hitványsága, neki teljesen „titkos titok" maradt. És a

tisztán látó Medve látta, „hogyan történnek röptében a legnagyobb csodák". A szegényember ujjai korallokká válnak, haja selyemmé, és ezáltal özvegye nagy gazdagsághoz jut. A katona sírjából lángok csapnak fel, amelyek elnyelik a király palotáját. A gyermek sírján rózsa fakad, amelynek illata egészen az anya börtönébe hatol — a gazdag ember pedig a lélekvándorlásnál fogva kígyóvá válik, amelyet illetően Ursa Major fenntartja magának azt a magánélvezetet, hogy legifjabb fiával tapostatja el! És így, véli Ursa Major, „mégis mindnyájunknak halhatatlanság jut".

Egyébként Medvénknek mégis van kurázsija. A 273. oldalon mennydörgő hangon hívja ki „szerencsétlenségét"; dacol vele, mert:

„Erős oroszlán lakja e szívet —
Oly bátor, oly nagy és oly hirtelen —
Légy óvatos, ha látod karmait!"

Igen, Ursa Major „harci kedvet érez", „sebektől nem fél".

Die wahren Sozialisten

A megírás ideje: 1847 január—április

Az első megjelenés helye: Marx-Engels Gesamtausgabe I. rész, 6. köt., Berlin 1932

Eredeti nyelve: német

[Friedrich Engels]

A közgazdasági kongresszus[204]

Ismeretes, hogy néhány itteni ügyvéd, hivatalnok, orvos, járadékos, kereskedő stb. egy „Association pour le libre échange" (à l'instar de Paris)* ürügyével kölcsönösen oktatja egymást a politikai gazdaságtan elemeire. Ezek az urak a múlt hét utolsó három napján valósággal fürödtek a boldogságban. Megtartották az egész világ legnagyobb közgazdászainak nagy kongresszusát, élvezték azt a kimondhatatlan gyönyört, hogy a közgazdaságtan igazságait már nem egy Jules Bartels, Lehardy de Beaulieu, Faider vagy Fader** úrnak, vagy más ismeretlen nagyságnak szájából, hanem a tudomány legelső mestereinek szájából hallották. Ez boldoggá, elragadtatottá, üdvözültté tette, a hetedik mennyországba emelte őket.

De maguk a tudomány mesterei korántsem voltak ennyire boldogok. Könnyű harcra számítottak, és nagyon kemény harc várt rájuk; azt hitték, csak jönnek, látnak és győznek, és csupán a szavazásban győztek, míg a második nap vitáiban határozottan vereséget szenvedtek[205], s a harmadikon is csak fondorlatokkal kerülhették el az újabb, még határozottabb vereséget. S bár lelkes közönségük mindezt nem vette észre, nekik maguknak mégis fájdalmasan érezniök kellett ezt.

Részt vettünk a kongresszuson. Már eleve sem viseltettünk különösebb tisztelettel a tudomány e mesterei iránt, akiknek legfőbb tudománya abban áll, hogy a legnagyobb lelki nyugalommal állandóan ellentmondanak egymásnak és önmaguknak. De bevalljuk, e kongresszus a tiszteletnek még azt az utolsó maradványát is kiölte belőlünk, amely talán még megvolt bennünk azok iránt, akiket írásaikból és beszédeikből kevésbé ismertünk. Bevalljuk, meg voltunk lepve, hogy ilyen laposságokat és unalmasságokat, ilyen közismert trivialitásokat kellett hallanunk. Bevalljuk, nem vártuk volna, hogy e tudós uraknak nincs más mondanivalójuk számunkra, mint

* — „Szövetség a szabadkereskedelem érdekében" (Párizs mintájára) — *Szerk.*

** Fader: fád, unalmas, lapos ember (Faider: *a kongresszus egyik részvevője*) — *Szerk.*

a közgazdaságtannak azok az alapelemei, amelyek esetleg újak lehetnek 7—8 éves gyermekek számára, de amelyekről feltételezhető, hogy felnőtt emberek, és különösen Association pour le libre échange-ok tagjai előtt mégiscsak ismeretesek. Ámde ezek az urak jobban ismerték közönségüket, mint mi.

A legjobban az angolok viselkedtek a kongresszuson. Ők voltak a dologban a leginkább érdekelve; önekik szívügyük a kontinentális piacok megnyitása; az ő számukra létkérdés a szabadkereskedelem kérdése. Ezt elég világosan ki is mutatták; ők, akik különben soha más nyelvet nem használnak, mint a maguk angolját, szeretett free-trade-jük* érdekében odáig ereszkedtek le, hogy franciául beszéltek. Világosan lehetett látni rajtuk, mennyire a zsebükbe markolt ez a dolog. A franciák mint tiszta ideológusok és tudományos ábrándozók léptek fel. Még csak a francia szellemesség, a felfogás eredetisége révén sem tűntek ki. De legalább szépen beszéltek franciául, s ezt elég ritkán hallani Brüsszelben. — A hollandusok unalmasak és tudálékosak voltak. A dánt, David urat, egyáltalán nem lehetett érteni. A belgák többnyire a passzív hallgatók szerepét játszották, vagy legalábbis sohasem emelkedtek felül nemzeti iparukon, a contrefaçonon**. Végül a németek, Weerth kivételével, aki azonban inkább angolként, semmint németként lépett fel, az egész kongresszus partie honteuse-ét*** alkották. Őket illetné a pálma, ha végül egy belga nem hódította volna el a saját nemzete számára.

Első nap. Általános vita. Belgium nyitotta meg Faider úr személyében, aki egész fellépésében, magatartásában és beszédében egészen azt a hangsúlyozott piperkőcséget állította közszemlére, amely oly visszataszítóan terpeszkedik el Brüsszel utcáin és sétányain. Faider úr csupa frázissal mutatkozott be, és alig-alig tévelyedett el a legelemibb közgazdasági igazságok magaslatára. Ne is tartsuk fel magunkat vele annyi ideig, mint ő bennünket a maga bő lére eresztett locsogásával.

Wolowski úr, párizsi professzor stb. lépett az emelvényre. Ez az öntelt, szóvirágos, felületes, franciává lett lengyelzsidó egyesíteni tudta magában mindhárom nemzet rossz tulajdonságait, a jók nélkül. Wolowski úr óriási lelkesedést keltett előre elrendezett, szofisztikusan-meglepő beszédével. Sajnos azonban ez a beszéd nem volt Wolowski úr tulajdona, hanem úgy foldozgatta össze Frédéric Bastiat úr „Sophismes économiques"-jából.

---

* — szabadkereskedelmük — *Szerk.*

** — utánzáson — *Szerk.*

*** — szeméremrészét; szégyenfoltját — *Szerk.*

Ezt persze a brüsszeli tapsolók nem tudhatták. — Wolowski úr sajnálta, hogy egy *német* protekcionista* fog majd opponálni, s így a francia protekcionisták átengedik a kezdeményezést. Meg is kapta érte a büntetését. Beszéde végén Wolowski úr a legnagyobb mértékben nevetségessé vált. Rátért a munkásosztályokra, amelyeknek aranyhegyeket ígért a szabadkereskedelem megvalósulása esetére, s nevükben színlelt dührohamban tört ki a protekcionisták ellen. Igen, kiáltotta, a legpatetikusabb fejhangig tornázva fel magát, ezek a protekcionisták, „ces gens qui n'ont rien là qui batte pour les classes labourieuses"** — s ezenközben saját kerekded pocakocskájára ütögetett —, ezek a protekcionisták azok, akik megakadályoznak bennünket abban, hogy megvalósíthassuk legkedvesebb vágyainkat és kisegítsük a munkásokat a nyomorból! Sajnos egész haragja túlságosan mesterkélt volt ahhoz, hogy bármiféle benyomást is tegyen a karzaton jelenlevő néhány munkásra.

Rittinghausen úr Kölnből, a német haza képviselője, felolvasott a védővámrendszer támogatására egy végtelenül unalmas dolgozatot. Mint hamisítatlan német lépett fel. A világ legkeservesebb képével sopánkodott Németország rossz helyzetén, ipari impotenciáján, és valósággal rimánkodott az angoloknak, engedjék meg, hogy Németország védekezzék fölényes konkurrenciájuk ellen. Hogyan Uraim, mondta, Önök szabadkereskedelmet akarnak nekünk adni, Önök azt akarják, hogy mi szabadon konkurráljunk valamennyi nemzettel akkor, amikor nálunk még majdnem mindenütt céhek vannak, amikor nekünk még az sincs megengedve, hogy *magunk között* szabadon konkurráljunk?

Rittinghausen úrnak Blanqui úr, párizsi professzor, képviselő, haladó konzervatív, egy nyomorúságos közgazdaságtörténetnek[206] és más rossz műveknek szerzője, a közgazdaságtan úgynevezett „école française"-ének*** fő támasza válaszolt. Blanqui úr jóltáplált, zárkózott férfiú, akinek arckifejezésében ellenszenvesen vegyül össze megjátszott szigor, kenetteljesség és filantrópia. A Becsületrend lovagja, cela va sans dire°. Blanqui úr a lehető legszaporábban és a lehető legkevesebb szellemességgel beszélt, és ez persze szükségképpen imponált a brüsszeli szabadkereskedőknek. Amit elmondott, az egyébként még tízszerte jelentéktelenebb, mint amit korábban leírt. Ne is tartsuk fel magunkat e szólamokkal.

---

* — védővámos — *Szerk.*

** — „ezek az emberek, akiknek nincs semmijük itt, ami a munkásosztályokért dobogna" — *Szerk.*

*** — „francia iskolá"-jának — *Szerk.*

° — ezt mondani sem kell — *Szerk.*

Majd dr. Bowring következett, radikális parlamenti képviselő, Bentham bölcsességének örököse és csontvázának birtokosa.[207] Ő maga is valamiféle csontváza Benthamnak. Észrevehető volt, hogy elmúltak a választások; Bowring úr már nem tartotta szükségesnek, hogy a népnek engedményeket tegyen, hanem mint hamisítatlan burzsoá lépett fel. Folyékonyan és korrektül beszéli a francia nyelvet, erősen angolos hanglejtéssel; szavainak hatását olyan gesztikulálással támogatta, amelynél hevesebbet és nevetségesebbet nem emlékszünk, hogy valaha is láttunk volna. Bowring úr, az igen önző angol burzsoázia képviselője kijelentette, végre itt az ideje, hogy az emberek félretegyék az egoizmust és saját boldogulásukat a másokéra alapozzák. Előkerült persze az a régi közgazdasági „igazság", hogy egy milliomossal több üzletet lehet kötni, tehát többet is lehet rajta keresni, mint azon, akinek csak ezer tallérja van. — Végül még egy lelkes himnusz következett, amely a csempészt dicsőítette, cet envoyé du ciel*.

Utána Duchateau úr lépett az emelvényre, a valenciennes-i „Association pour la protection du travail national"** elnöke, és Wolowski úr provokációjára síkraszállt a francia védővámrendszer mellett. Nagy nyugalommal és igen világosan elismételte a protekcionisták ismert tételeit, abban a teljesen helyes meggyőződésben, miszerint ezek elegendők arra, hogy megkeseritsék a free-trader uraknak az egész kongresszust. Feltétlenül ő volt a nap legjobb szónoka.

Neki Ewart úr, parlamenti képviselő válaszolt, úgyszólván érthetetlen francia nyelven, a Gabonatörvény-ellenes Ligának[208] ama leglaposabb és legagyoncsépeltebb szólamaival, amelyeket Angliában réges-rég kívülről tud szinte minden utcagyerek.

Campan urat, a bordeaux-i szabadkereskedelmi társaság képviselőjét csak a rend kedvéért említjük meg. Amit mondott, annyira jelentéktelen volt, hogy egyetlen szóra sem emlékszünk már belőle.

Thompson ezredes úr, parlamenti képviselő, a kérdést a következő egyszerű históriára szűkíti le: Egy városban a bérkocsisok 1 $^1/_2$ frankot kérnek egy útért. Most bevezetik az omnibuszt, amely 1 frankért teszi meg ugyanazt az utat. Tehát, fogják majd a bérkocsisok mondani, kiesik a kereskedelemből minden egyes útnál $^1/_2$ frank. De igaz ez? Hová lesz a $^1/_2$ frank? Ejnye, hát az utas majd valami mást, mondjuk pástétomot, kalácsot stb. vesz érte. A $^1/_2$ frank tehát mégiscsak bekerül a kereskedelembe és a fogyasztónak nagyobb élvezete van belőle. Ugyanígy áll a dolog

* — az égnek ezt a küldöttét — *Szerk.*

** — „Szövetség a nemzeti munka védelmére" — *Szerk.*

a protekcionistákkal: ők a bérkocsist védelmezik, meg a free-traderekkel: ők azok, akik az omnibuszt akarják bevezetni. A derék Thompson ezredes csupán arról feledkezik meg, hogy a konkurrencia nagyon hamar ismét megszünteti a fogyasztónak ezt az előnyét, s másutt éppen annyit vesz majd el tőle, amennyit itt nyert.

Végül Dunoyer párizsi államtanácsos úr lépett fel, számos mű szerzője, többek között a „De la liberté du travail"-é, amelyben azzal vádolja a munkásokat, hogy túlontúl sok gyereket csinálnak. Államtanácsosi hévvel beszélt, mégpedig nagyon jelentéktelen dolgokról. Dunoyer úr jóltáplált ventru*, tar koponyával és vörös, előreálló kutyaábrázattal, s bizonyára nincs hozzászokva, hogy ellentmondjanak neki, ámde korántsem olyan félelmetes, mint amilyennek látszani szeretne. A proletariátus elleni olcsó kirohanásairól Blanqui úr ezt mondta: „M. Dunoyer dit aux peuples les mêmes vérités austères qu'au dernier siècle les Voltaire et Rousseau disaient aux princes."**

Ezzel lezárult az általános vita. Az egyes kérdések megvitatását, amely a második és harmadik napon zajlott le, a következő számban ismertetjük.[209]

Der ökonomische Kongress

A megírás ideje: 1847 szeptember 19. és 22. között

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 szeptember 23. (76.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

---

* — pocakos — *Szerk.*

** — „Dunoyer úr ugyanazokat a zord igazságokat mondja a népeknek, amelyeket a múlt században a Voltaire-ek és Rousseauk a fejedelmeknek mondtak." — *Szerk.*

Karl Marx

A védővámosok, a szabadkereskedők és a munkásosztály[210]

A védővámosok sohasem a kisipart, a tulajdonképpeni kézi munkát védelmezték. Vajon például Németországban dr. List és iskolája kívánt-e védővámokat a lenfeldolgozó kisipar, a kéziszövés, a kézművesség számára? Nem, amikor védővámokat kértek, csak azért tették, hogy kiszorítsák a kézi munkát a gépekkel, a patriarchális ipart a modern iparral. Egyszóval a burzsoázia uralmát, különösen a nagy ipari tőkésekét akarják elterjeszteni. Odáig mentek, hogy nyíltan kijelentették: a kisiparnak, a kisburzsoáziának, a kisföldművelésnek, a kisparasztnak a hanyatlása és pusztulása szomorú, de elkerülhetetlen, s Németország ipari fejlődése szempontjából szükségszerű esemény.

Dr. List iskolája mellett van Németországban, az iskolák e hazájában, még egy másik iskola is, amely nem pusztán védővámrendszert kíván, hanem egy tulajdonképpeni tilalmi rendszert. Ennek az iskolának a vezetője, von Gülich úr, nagyon tudományos könyvet írt az ipar és a kereskedelem történetéről,[211] s ezt lefordították franciára is. Von Gülich úr őszinte emberbarát, komolyan veszi a kézi munka, a nemzeti munka védelmét. Nos, jó! Mit tett ő? Dr. List megcáfolásával kezdte, bebizonyította, hogy a List-féle rendszerben a munkásosztály jóléte pusztán csalóka látszat, üres és hangzatos frázis, majd a maga részéről a következő javaslatokat tette:

1. Tiltsák meg a külföldi ipari termékek behozatalát;

2. a külföldről érkező nyersanyagokat, mint a gyapotot, a selymet stb. stb. terheljék meg igen magas behozatali vámokkal, hogy megvédjék a gyapjút és a nemzeti vásznat;

3. ugyanígy terheljék meg a gyarmatárukat, hogy belföldi termékekkel kiszorítsák a cukrot, a kávét, az indigót, a kárminfestéket, a különleges faanyagokat stb. stb.;

4. a belföldi gépeket erősen meg kell adóztatni, hogy ezzel a kézi munkát védjék a géppel szemben.

Láthatjuk, von Gülich úr az az ember, aki minden következményével együtt fogadja el a rendszert. De hová lyukadt ki ez? Nemcsak a külföldi ipari termékek behozatalának, hanem még a nemzeti ipar haladásának a meggátlására is.

List úr és von Gülich úr az a két határ, amelyek között e rendszer mozog. Ha az ipar haladását akarja védeni, akkor egyenesen feláldozza a kézi munkát, a munkát; ha a munkát akarja védeni, akkor az ipari haladás esik áldozatul.

Térjünk vissza a tulajdonképpeni védővámosokra, akik nem osztoznak von Gülich úr illúzióiban.

Ha tudományosan és nyíltan beszélnek a munkásosztályhoz, akkor emberbarátságukat a következő szavakban foglalják össze: Jobb nektek, ha honfitársaitok zsákmányolnak ki, mint ha külföldiek.

Úgy gondolom, a munkásosztály nem fog mindörökre megelégedni ezzel a megoldással, amely ugyan — ezt el kell ismerni — nagyon hazafias, de mégis kissé túl aszkétikus és spiritualisztikus olyan emberek számára, akiknek egyetlen foglalkozása a gazdagságnak, az anyagi jólétnek a termelése.

Ámde a védővámosok azt mondják majd: „Így végtére mégis fenntartjuk legalább a társadalom jelenlegi állapotát. Jól-rosszul, de biztosítjuk a munkás számára a foglalkoztatottságot és megakadályozzuk, hogy az utcára kerüljön a külföldi konkurrencia következtében." Nem szándékszom ezzel az állítással vitába szállni. Elfogadom. Eszerint a legjobb eredmény, amire a védővámosok a legkedvezőbb esetben jutnak: a jelenlegi állapot fenntartása, konzerválása. Jó, de a munkásosztály számára nem arról van szó, hogy fenntartsa a jelenlegi állapotot, hanem arról, hogy az ellenkezőjére változtassa azt.

Már csak egy utolsó mentsváruk marad a védővámosoknak: azt mondják, rendszerük nem is tart igényt arra, hogy társadalmi reformok eszköze legyen, de mégis a belföldi társadalmi reformokkal kell kezdeni ahhoz, hogy aztán el lehessen jutni nemzetközi vonatkozásban a közgazdasági reformokhoz. A védővámrendszer, miután kezdetben reakciós, majd konzervatív volt, végül konzervatív-progresszistává válik. Elegendő lesz kiemelnünk azt az ellentmondást, amely emez első pillantásra némiképp csábítónak, gyakorlatinak, racionálisnak látszó elmélet mögött rejlik. Megdöbbentő ellentmondás ez! A védővámrendszer felfegyverzi az egyik ország tőkéjét, hogy szembeszállhasson a többi ország tőkéivel; erősíti ezt a tőkét az idegen tőkével szemben, s eközben azt képzeli, hogy ugyanezekkel az eszközökkel ugyanezt a tőkét kicsivé és gyöngévé teszi a munkásosztállyal szemben. Ez azt jelenti, hogy végül is a tőke emberbarátságára

apellál, mintha a tőke mint olyan emberbarát lehetne. De általában sem lehet soha a társadalmi reformokat az erősnek a gyöngesége révén végbevinni; a gyönge erejének kell életre hívnia, s életre is fogja hívni őket.

Egyébként nem szükséges ennél időznünk. Attól a pillanattól fogva, amikor a védővámosok beismerik, hogy a társadalmi reformok nem tartoznak az ő rendszerük hatósugarába, nem folyományai rendszerüknek, hanem külön kérdést alkotnak: már el is távolodtak a társadalmi kérdéstől. Ezért hagyom a védővámosokat, s a szabadkereskedelemről fogok beszélni, a munkásosztály helyzetével való kapcsolatában.

Die Schutzzöllner, die Freihandelsmänner und die arbeitende Klasse

A megírás ideje: 1847 szeptember második fele

A megjelenés helye: Weydemeyernek a francia eredeti nyomán készült fordítása (v.ö. 210. jegyz.) a „Zwei Reden über die Freihandels- und Schutzzollfrage von Karl Marx" c. külön kiadványban, Hamm 1848.

Eredeti nyelve: német

[Friedrich Engels]

A brüsszeli szabadkereskedelmi kongresszus

Szeptember 16-án, 17-én és 18-án itt (Brüsszelben) közgazdászok, gyárosok, üzletemberek stb. kongresszust tartottak a szabadkereskedelem kérdésének megvitatására. Körülbelül százötvenen jelentek meg, különféle nemzetek képviseletében. Jelen voltak az angol free-traderek részéről dr. Bowring parlamenti képviselő, Thompson ezredes parlamenti képviselő, Ewart úr parlamenti képviselő, Brown úr parlamenti képviselő, James Wilson Esq., az „Economist"[212] szerkesztője stb.; Franciaország részéről Wolowski úr, a jogtudomány professzora; Blanqui úr, képviselő, a politikai gazdaságtan professzora, egy politikai gazdaságtan-történet és más művek szerzője; Horace Say úr, a híres közgazdász fia; Ch. Dunoyer úr, az államtanács tagja, számos politikai és közgazdaságtani mű szerzője és mások. Németországból nem volt free-trader jelen, Hollandia, Dánia, Olaszország stb. azonban küldtek képviselőket. Señor Ramón de la Sagra Madridból el akart jönni, de későn érkezett. A belga free-traderek egész seregének jelenlétét aligha kell megemlítenem, lévén az magától értetődő.

Így tehát a tudomány dísze-virága egybegyűlt, hogy megvitassa azt a fontos kérdést, vajon a szabadkereskedelem javára válik-e a világnak? Ön nyilván feltételezi, hogy egy ilyen fényes gyülekezet vitái, amelyeket első nagyságrendű közgazdász-csillagok folytattak, fölötte érdekesek voltak. Nyilván úgy véli, hogy olyan emberek, mint dr. Bowring, Thompson ezredes, Blanqui és Dunoyer igen csattanós beszédeket mondtak, igen meggyőző érveket hoztak fel, s minden kérdést a lehető legújabb és az elképzelhető legmeglepőbb megvilágításban adtak elő. Sajnos, Uram, ha jelen lett volna, keservesen csalódik. Legszebb reményei, kedvenc illúziói az első órában füstbe mentek volna. Én már számtalan nyilvános gyűlésen és vitán vettem részt. Angliai tartózkodásom idején száznál is többször hallgattam végig a Liga gabonatörvényellenes érveinek özönét, de biztosíthatom Önt, hogy soha nem hallottam ilyen lapos, unalmas, elcsépelt szamárságot ekkora önelégültséggel előadni. Ennyire még sohasem csa-

lódtam. Ami itt folyt, nem érdemli meg a vita elnevezést — merő kocsmai fecsegés volt. A nagy tudományos szaktekintélyek egyetlenegyszer sem merészeltek a voltaképpeni politikai gazdaságtan mezejére rálépni. Nem fogom Önnek elismételni mindazt az idejétmúlt szamárságot, amelyet az első két napon előadtak. Olvassa el a „League"[213] vagy a „Manchester Guardian"[214] két-három számát, s megtalálja mindazt, amit mondtak, kivéve talán Wolowski úr néhány tetszetős kijelentését, amelyeket azonban ő Bastiat úrnak (a francia free-traderek vezetőjének) „Sophismes économiques" c. pamfletjéből lopott. A free-traderek nem számítottak más ellenzékre, mint Rittinghausen úréra, aki német protekcionista és általában unalmas alak. De fölállt Duchateau úr, francia gyáros és protekcionista — egy ember, aki a saját erszényét védte, éppúgy mint Ewart úr vagy Brown úr a magáét —, s olyan szörnyű ellenszónoklatot vágott ki, hogy a vita második napján sokan — még a free-traderek közül is — beismerték, hogy alul maradtak az érvelésben. A szavazásnál azonban megbosszulták magukat — a határozatok elfogadása természetesen csaknem egyhangú volt.

A harmadik napon olyan kérdést vitattak, amely érdekli az Ön olvasóit. Nevezetesen: „Vajon az általános szabadkereskedelem megvalósítása előnyös-e a munkásosztályoknak?" Az igenlő választ Brown úr — déllancashire-i free-trader — terjengős angol nyelvű beszédben támasztotta alá; csak ő és Wilson úr használták ezt a nyelvet, a többiek mind franciául beszéltek: dr. Bowring nagyon jól, Thompson ezredes tűrhetően, Ewart úr rettenetesen. Brown úr panaszos hangon, mely nagyon hasonlított az anglikán lelkészek hanghordozásához, elismételte a Liga régi bizonyítékainak egy részét.

Utána Weerth úr Porosz Rajna-tartományból szólalt fel. Azt hiszem, ismeri ezt az urat — fiatal kereskedő, akinek verseit egész Németországban jól ismerik és igen kedvelik, s aki, minthogy évekig élt Yorkshireben, szemtanúja volt a munkások helyzetének. Igen sok barátja van ott a munkások köréből, s ezek örülni fognak, ha látják, hogy nem feledkezett meg róluk. Minthogy beszéde az Ön olvasói számára az egész kongresszus legérdekesebb mozzanata lesz, hosszasabban számolok be róla. A következőket mondta:[215]

„Uraim — Önök megvitatják a szabadkereskedelem befolyását a munkásosztályok helyzetére. A lehető legnagyobb együttérzést hangoztatják ezek iránt az osztályok iránt. Nagyon örülök ennek, csodálkozom azonban, hogy a munkásosztályok egyetlen képviselőjét sem látom Önök között! A franciaországi vagyonos osztályokat képviseli egy főrend, az angliaiakat

több parlamenti képviselő, a belgiumiakat egy volt miniszter, és még a németországiakat is az az úr, aki hű képet festett nekünk ezen ország állapotáról. De hol vannak, kérdem én, a munkások képviselői? Seholsem látom őket; s ezért, uraim, engedjék meg, hogy én vállaljam érdekeik védelmét. A munkások nevében, és főleg annak az ötmillió angol munkásnak a nevében óhajtok szólni Önökhöz, akik között életem néhány legszebb évét töltöttem, akiket ismerek és szeretek." (Taps.) „Valóban, uraim, a munkásoknak szükségük van némi jóindulatra. Eddig nem úgy kezelték őket, mint embereket, hanem mint igavonó barmokat — vagy inkább mint árut, mint gépeket; az angol gyárosok ezt oly jól tudják, hogy sohasem azt mondják, ennyi munkást alkalmazunk, hanem hogy ennyi kezet. A vagyonos osztályok, ezt az elvet követve, soha egy percig sem haboztak, hogy a munkások szolgálatait kihasználják, ameddig erre szükségük van, aztán pedig kidobják őket az utcára, mihelyt nem tudnak többé profitot kisajtolni belőlük. Ilymódon a modern társadalom e kivetettjeinek helyzete olyanná vált, hogy rosszabb már nem is lehetne. Bárhová tekintenek: a Rhône partjaira, Manchester, Leeds és Birmingham mocskos és dögvészes sikátoraira, Szászország és Szilézia dombjaira vagy a vesztfáliai síkságra, mindenütt az éhezés sápadtsága, mindenütt ugyanaz a sötét kétségbeesés az emberek szemében, akik hiába követelik jogukat és helyüket a civilizált társadalomban." (Nagy izgalom.) Weerth úr ezután kijelentette, hogy véleménye szerint a védővámrendszer valóban nem védi a munkásokat, de a szabadkereskedelem — és ezt megmondta nekik nyíltan és világosan, noha ő maga is a szabadkereskedelem híve —, a szabadkereskedelem sohasem fogja megváltoztatni nyomorúságos helyzetüket. Ő egyáltalában nem csatlakozik a free-tradereknek ahhoz a tévhitéhez, hogy rendszerük megvalósulása előnyös hatással lesz a munkásosztályokra. Ellenkezőleg, a szabadkereskedelem, azaz a szabad konkurrenciának a teljes érvényesülése éppúgy kényszerítené a munkásokat arra, hogy hevesebben konkurráljanak egymással, mint ahogy a tőkéseket arra késztetné, hogy önzőbb konkurrenciát folytassanak egymás ellen. A konkurrencia teljes szabadsága elkerülhetetlenül óriási lökést adna új gépek feltalálásának, s így még több munkást tenne fölöslegessé, mint amennyi már ma nap nap után fölöslegessé válik. Minden módon ösztönözné a termelést, de éppen ezért ugyanolyan mértékben ösztönözné a túltermelést, a piacok túltelítődését és a kereskedelmi megrázkódtatásokat. A free-traderek azt állították, hogy ezek a szörnyű megrázkódtatások a kereskedelmi szabadság rendszerében megszűnnek; nos, épp az ellenkezője következnék be, fokozódnának és gyakoribbak lennének, mint valaha. Lehetséges, sőt biztos, hogy eleinte

az élelmiszerek olcsóbbodása előnyös a munkásoknak, — hogy a csökkent termelési költségek növelik a fogyasztást és a munka iránti keresletet, de ez az előny hamarosan nyomorba torkollik, a munkások egymás közti konkurrenciája hamarosan a nyomorúság és éhezés előző szintjére süllyeszti őket. Ezeknek és egyéb érveknek a kifejtése után (amelyek egészen újak lehettek az egybegyűltek számára, mert a legnagyobb figyelemmel hallgatták, bár a „Times"[22] tudósítója jónak látta a dolgot e pimasz, de sokatmondó lefitymálással elintézni: „chartista közhely") *Weerth* úr a következőképpen zárta beszédét: „És ne gondolják, uraim, hogy ezek csak az én egyéni nézeteim; ezen a nézeten vannak valóban az angol munkások is, az az osztály, amelyet szeretek és tisztelek, mert értelmes és energikus emberek" (taps, közbeszólás: „udvariaskodás!"). „Néhány ténnyel bizonyítom. A Liga-beli urak, akiket itt látunk, teljes hat évig udvaroltak a munkásoknak, hogy támogatásukat elnyerjék, de hiába. A munkások sohasem felejtették el, hogy a tőkések az ő természetes ellenségeik; emlékeztek a Liga által előidézett 1842-es zavargásokra[216] és a munkáltatóknak a tízórás törvényjavaslat elleni föllépésére. Csak 1845 vége felé kötöttek a chartisták, a munkásosztályok elitje, pillanatnyi szövetséget a Ligával, hogy szétzúzzák közös ellenségüket, a földbirtokos arisztokráciát. De ez csak egy pillanatra szólt, és sohasem tévesztették meg őket Cobden, Bright és társai csalfa ígéretei, s nem reménykedtek az olcsó kenyér, magas bérek és bőséges munka teljesülésében. Nem, egy pillanatra sem hagytak fel azzal, hogy csakis a saját erőfeszítéseikben bízzanak; hogy külön pártot alkossanak, amelynek élén külön vezetők állnak, a fáradhatatlan Duncombe és Feargus O'Connor, aki minden rágalom ellenére" (itt Weerth úr dr. Bowringra pillantott, aki hirtelen megrázkódott), „minden rágalom ellenére néhány hét múlva Önökkel egy padban fog ülni az alsóházban. Azoknak a millióknak a nevében tehát, akik nem hiszik, hogy a szabadkereskedelem csodákat művel számukra, felszólítom Önöket, keressenek más eszközöket a munkások helyzetének tényleges megjavítására. Uraim, a saját érdekükben szólok Önökhöz. Nem kell már félniök a minden oroszok cárjától; nem fenyegeti Önöket kozák betörés; de ha nem vigyáznak, félniök kell majd saját munkásaik kitörésétől, s ezek rémületesebbek lesznek Önökre nézve a világ összes kozákjainál. Uraim, a munkások többé nem szavakat kívánnak Önöktől, hanem tetteket. És Önöknek nincs okuk rá, hogy ezen csodálkozzanak. A munkások nagyon jól emlékeznek arra, hogy 1830-ban és 1831-ben, amikor Londonban kivívták Önöknek a Reform Billt[217], amikor Párizs és Brüsszel utcáin harcoltak Önökért,[218] akkor Önök udvaroltak nekik,

kezet ráztak velük és magasztalták őket; de amikor néhány évvel később kenyeret kértek, akkor korbáccsal és szuronnyal fogadták őket." (Közbekiáltások: „Ó! Nem, nem!" „Igen, igen!" „Buzançais, Lyon!"[219]) „Ismétlem tehát Önöknek, valósítsák meg szabadkereskedelmüket, az jó lesz, de gondolkodjanak ugyanakkor más intézkedésekről is a munkásosztályok javára, vagy meg fogják bánni." (Erős taps.)

Közvetlen Weerth úr után Bowring úr emelkedett szólásra, hogy válaszoljon. „Uraim" — kezdte beszédét — „közölhetem Önökkel, hogy a tisztelt küldöttet, aki az imént szólott, az angol munkások nem választották meg, hogy képviselje őket ezen a kongresszuson. Ellenkezőleg, az angol nép általában reánk adta szavazatát evégett, s ezért mi tartunk igényt az angol nép igazi képviselőinek helyére." Ezután igyekezett kimutatni a szabadkereskedelem jótékony hatását, amit az bizonyít, hogy a vámilleték múlt évi bevezetése[14] óta megnövekedett az élelmezési cikkek behozatala Angliába. Ennyi meg ennyi tojás, ennyi meg ennyi cwt vaj, sajt, sonka, szalonna, ennyi meg ennyi darab marha stb. stb.; ki ette volna meg mindezt, ha nem Anglia munkásai! Elfelejtette azonban megmondani, hogy mennyivel kevesebbet termeltek ugyanezekből a cikkekből Angliában, amióta beengedték a külföldi konkurrenciát. Eleve feltételezte, hogy a megnövekedett behozatal döntő bizonyíték a megnövekedett fogyasztásra. Egy szóval sem említette, hogy Manchester, Bradford és Leeds munkásai, akik most az utcán sétálnak és nem tudnak munkát kapni, honnan vették volna a pénzt, hogy megfizessék a fogyasztás e feltételezett megnövekedését és a szabadkereskedelem áldásait, mert sohasem hallottunk arról, hogy a munkáltatók megajándékozták volna őket nemdolgozásukért tojással, vajjal, sajttal, sonkával és hússal. Egy szót sem szólt az üzlet jelenlegi depressziójáról, amelyet minden lap valóban példátlannak ír le. Úgy látszik, nem tudja, hogy a free-traderek összes jóslatai az intézkedések életbeléptetése óta a valósággal homlokegyenest ellenkezőnek bizonyultak. Semmi együttérzést nem mutatott a munkásosztályok szenvedéseivel, sőt ellenkezőleg, jelenlegi sötét helyzetüket a legfényesebbnek, legboldogabbnak, legkellemesebbnek tüntette fel, amilyet azok józan ésszel csak kívánhatnak.

Az angol munkások most választhatnak két képviselőjük között. Más felszólalók serege következett, akik a világon minden elképzelhető dologról beszéltek, csak éppen a vita tárgyáról nem. MacAdam úr, Belfast (?) parlamenti képviselője, végtelen hosszú fonalat font az írországi lenfonásról, s valósággal gyilkolta a gyűlést statisztikáival. Ackersdijk úr, egy holland professzor, beszélt a régi és az új Hollandiáról, a liège-i egyetem-

ről, Walpole-ról és de Wittről. Van de Casteele úr beszélt Franciaországról, Belgiumról és a kormányról. Asher úr Berlinről, a német hazafiságról és valamilyen új árucikkről, amelyet szellemi gyártmánynak nevezett, den Tex úr, egy hollandus pedig Isten tudja miről. Végül az egész gyűlést, mely félálomban szundikált, fölébresztette Wolowski úr, aki visszatért a kérdésre és válaszolt Weerth úrnak. Beszéde, mint a franciák valamennyi felszólalása, bizonyította, mennyire félnek a francia tőkések Weerth úr jóslatainak beteljesedésétől; olyan színlelt együttérzéssel, olyan képmutatóan és sopánkodva beszélnek a munkásosztályok szenvedéseiről, hogy mindezt készpénznek venné az ember, ha nem mondana ennek oly nyilvánvalóan ellent pocakjuk gömbölydedsége, a képmutatás letörölhetetlen bélyege arcukon, az általuk javasolt orvoslás szánalmassága és a félreismerhetetlen kirívó ellentét szavaik és tetteik között. Nem is sikerült nekik soha egyetlen munkást sem megtéveszteniök. Azután d'Harcourt herceg, francia főrendiházi tag emelkedett szólásra, s szintén követelte a jelenlevő francia tőkések, képviselők stb. részére a francia munkások képviseletének jogát. Ők ugyanúgy képviselik a francia munkásokat, ahogy dr. Bowring az angol chartistákat. Majd James Wilson úr beszélt, aki a legarcátlanabbul megismételte a legelcsépeltebb Liga-érveket, mindezt egy philadelphiai kvéker álmos hanghordozásával.

Láthatja ebből, milyen csinos vita volt ez. Dr. Marx, Brüsszelből, akit Ön mint a német demokrácia legtehetségesebb képviselőjét ismer, szintén szót kért. Olyan beszédet készített elő, amely, ha elhangzik, lehetetlenné tette volna a kongresszusi „úriemberek" számára, hogy szavazásra bocsássák a kérdést. De Weerth úr ellenzékisége óvatossá tette őket. Elhatározták, hogy senkit sem engednek szóhoz jutni, akinek ortodoxiájában nem egészen bizonyosak. Ennél fogva Wolowski úr, Wilson úr és az egész nagyérdemű társaság agyonbeszélte az időt, és négy órakor még mindig volt hat vagy hét úr, aki szót kért, de az elnök váratlanul lezárta a vitát, s a tökfilkók, tudatlanok és gazfickók közgazdászkongresszusnak nevezett egész gyülekezete egy szavazat ellenében (ez a föntebb említett szánalmas német protekcionista tökfilkóé volt) — a demokraták egyáltalán nem szavaztak — megszavazta, hogy a szabadkereskedelem rendkívül előnyös a munkásoknak, s meg fogja őket szabadítani minden nyomorúságtól és ínségtől.

Mivel Marx úr beszéde, bár nem mondhatta el, ennek az arcátlan hazugságnak az elképzelhető legjobb és legcsattanósabb cáfolatát tartalmazza, s mivel annak tartalma — noha már sok száz oldalt írtak *pro* és *contra* erről a tárgyról — egészen új lesz az angol olvasóknak, mellékelek Önnek néhány szemelvényt belőle.

Dr. Marx beszéde a védővámrendszerről, a szabadkereskedelemről és a munkásosztályról

A védővámosoknak két szektája van. Az első szekta, amelynek Németországban dr. List a képviselője, sohasem szándékozott a kézi munkát védelmezni, ellenkezőleg, azért követelt védővámokat, hogy a kézi munkát a gépekkel megsemmisítse, a patriarchális ipart a modern iparral kiszorítsa. Mindig a vagyonos osztályok (a *burzsoázia*), és különösen a nagy ipari tőkések uralmát akarta előkészíteni. Nyíltan kijelentette, hogy a kisiparosok, kiskereskedők és kisfarmerek tönkremenetele bár sajnálatos, de ugyanakkor teljesen elkerülhetetlen esemény. A védővámosok második iskolája nem pusztán védővámrendszert kívánt, hanem teljes tilalmi rendszert. Azt javasolta, hogy védjék meg a kézi munkát a gépek behatolása ellen éppúgy, mint a külföldi konkurrencia ellen. Azt javasolta, hogy magas vámokkal védjék ne csak a hazai ipart, hanem a hazai mezőgazdaságot és a belföldi nyersanyagtermelést is. És hová lyukadt ki ez az iskola? Nemcsak a külföldi ipari termékek behozatalának, hanem még a hazai ipar haladásának a tilalmára is. Ilymódon az egész védővámrendszer elkerülhetetlenül a következő dilemmába ütközött: vagy a hazai ipar haladását védi és akkor feláldozza a kézi munkát, vagy a kézi munkát védi és akkor feláldozza a hazai ipart. Az első szektához tartozó védővámosok, akik megértették, hogy a gépek, a munkamegosztás és a konkurrencia haladása feltartóztathatatlan, így szóltak a munkásosztályhoz: „Ha ki kell hogy zsákmányoljanak benneteket, mindenesetre jobb nektek, ha honfitársaitok zsákmányolnak ki, mint ha külföldiek." Örökké tűrni fogja-e ezt a munkásosztály? Nem hiszem. Azok, akik a gazdagok minden vagyonát és jólétét termelik, nem elégszenek meg ezzel a sovány vigasszal. Anyagi termelésükért cserébe nagyobb anyagi jólétet fognak kívánni. Ámde a védővámosok azt mondják: „Végtére mi fenntartjuk a társadalom jelenlegi állapotát. Jól-rosszul, de biztosítjuk a munkásnak a foglalkoztatottságot, amelyre szüksége van. Gondoskodunk arról, hogy ne váljék munkanélkülivé a külföldi konkurrencia következtében." Ám legyen. Eszerint a védővámosok a legjobb esetben beismerik, hogy nem tudnak többet elérni, mint a *status quo* fenntartását. A munkásosztály azonban nem jelenlegi állapotának fenntartását, hanem jobbra fordulását kívánja. Egy utolsó mentsvár marad még a védővámos számára. Azt mondja, hogy egyáltalán nem ellenzi a társadalmi reformot belföldön, de az ilyen reformok sikerének első feltétele minden olyan zavar kizárása, amelyet a külföldi konkurrencia előidézhetne. „Az én rendszerem" — mondja —

„nem a társadalmi reform rendszere, de ha már reformálnunk kell a társadalmat, nem jobb-e, ha ezt saját országunkon belül tesszük, mielőtt más országokkal való kapcsolataink reformjáról beszélünk?" Ez valóban igen csábító, de e tetszetős látszat mögött nagyon megdöbbentő ellentmondás rejlik. A védővámrendszer felfegyverzi az egyik ország tőkéjét idegen országok tőkéje ellen, erősíti ezt a tőkét az idegen tőkével szemben, s eközben azt hiszi, hogy az így felfegyverzett, így megerősödött tőke gyönge, tehetetlen és erőtlen lesz, amikor a munkával áll szemben. Hiszen ez azt jelentené, hogy a tőke könyörületére apellálunk, mintha a tőke mint olyan valaha is könyörületes lehetne. Hiszen a társadalmi reformokat sohasem az erősnek a gyöngesége, hanem mindig a gyöngének az ereje révén viszik véghez. De egyáltalán nem szükséges ennél a pontnál időznünk. Attól a pillanattól, amikor a védővámosok beismerik, hogy a társadalmi reformok nem szükségszerűen következnek az ő rendszerükből és nem szerves alkotó részei annak, hanem egészen külön kérdést alkotnak, már el is ejtik az általunk tárgyalt kérdést. Hagyjuk hát őket, és nézzük meg, milyen hatása van a szabadkereskedelemnek a munkásosztály helyzetére. Az a probléma, hogy a kereskedelem teljes felszabadítása milyen befolyással lesz a munkásosztály helyzetére, igen könnyen megoldható. Mégcsak nem is probléma. Ha van valami, ami a politikai gazdaságtanban teljesen tisztázott, az éppen a munkásosztálynak a szabadkereskedelem uralma alatt várható sorsa. A politikai gazdaságtan klasszikus műveiben kifejtett valamennyi törvény csak azzal a feltétellel pontosan igaz, hogy a kereskedelem megszabadul minden bilincsétől, hogy a konkurrencia tökéletesen szabad lesz, nem csupán egyetlen országon belül, hanem az egész földtekén. Ezek a törvények, amelyeket A. Smith, Say és Ricardo fejtettek ki — a gazdagság termelésének és elosztásának törvényei —, ezek a törvények abban a mértékben válnak igazabbakká, pontosabbakká, szűnnek meg merő absztrakciók lenni, ahogy megvalósul a szabadkereskedelem. És a tudósok, bármilyen közgazdasági kérdést tárgyalnak, léptennyomon kijelentik, hogy minden okfejtésük azon a feltételezésen alapult, hogy a kereskedelem megszabadul minden még meglevő bilincsétől. Tökéletesen igazuk van, amikor ezt a módszert követik, hiszen nem önkényes absztrakciókhoz folyamodnak, csupán a véletlen körülmények sorát küszöbölik ki okfejtésükből. Így joggal mondhatjuk, hogy a közgazdászok — Ricardo és mások — többet tudnak arról, milyen lesz a társadalom, mint arról, hogy milyen ma. Többet tudnak a jövőről, mint a jelenről. Ha a jövő könyvét akarják olvasni, nyissák ki Smitht, Sayt, Ricardót. Ott megtalálják a lehető legvilágosabb leírását annak a helyzetnek,

amely a munkásra a tökéletes szabadkereskedelem uralma alatt vár. Forduljunk például egy olyan tekintélyhez, mint Ricardo; különb tekintélyt nem is találhatunk. Mi, közgazdaságtani kifejezéssel élve, a munkás munkájának természetes normál ára? Ricardo így felel: „A minimumra, a legalacsonyabb szintre leszorított bér."[220] A munka áru, akárcsak bármely más áru. Az áru árát pedig a termeléséhez szükséges idő határozza meg. Mi szükséges hát a munka-áru termeléséhez? Pontosan az, ami annak az árumennyiségnek a termeléséhez szükséges, amely nélkülözhetetlen a munkás létfenntartásához és elhasználódása pótlásához, ahhoz, hogy élhessen és faját jól-rosszul szaporíthassa. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy a munkás sohasem emelkedik e legalacsonyabb szint fölé, vagy hogy sohasem szorítják e szint alá. Nem; e törvény szerint a munkásosztály egy ideig szerencsésebb lesz, egy ideig a minimumnál többje lesz, de ez a többlet csak pótlás azért, amivel máskor, az ipari pangás idején a minimumnál kevesebbet kap. Vagyis ha bizonyos időtartamot véve, amely mindig periodikus, amely alatt az üzlet áthalad a virágzás, túltermelés, pangás és válság körforgásán — kiszámítjuk az átlagot abból, amennyivel a munkás a minimumnál többet, illetve kevesebbet kapott, azt tapasztaljuk, hogy egészében sohasem kapott sem többet, sem kevesebbet a minimumnál; vagy más szavakkal, hogy a munkásosztály mint osztály fenntartja önmagát sok nyomorúság és sok szenvedés után és miután oly sok holttestet hagyott az ipari csatatéren. De mit számít ez? Az osztály létezik, s nemcsak létezik, hanem nő is. Ez a törvény, amely szerint a munkabér legalacsonyabb szintje a természetes ára a munkaárunak, ugyanabban a mértékben fog érvényesülni, mint Ricardo azon feltételezése, hogy a szabadkereskedelem valósággá válik. Mi elfogadunk mindent, ami a szabadkereskedelem előnyeiről elhangzott. A termelőerők nőni fognak, a védővámokkal az országra rótt adó megszűnik, minden áru olcsóbb áron kerül eladásra. És mit mond erre megint Ricardo? „Hogy a munka, lévén ugyancsak áru, ugyancsak olcsóbb áron kerül eladásra", hogy igen kevés pénzért lesz kapható éppúgy, mint a bors és a só. És akkor, ahogy a politikai gazdaságtan valamennyi többi törvénye fokozott erőt, egy igazság-többletet kap a szabadkereskedelem megvalósulása révén — ugyanúgy a Malthus által kifejtett népesedési törvény is olyan pompás méretekben fog fejlődni a szabadkereskedelem uralma alatt, amilyet csak kívánni lehet. Önöknek tehát választaniok kell: vagy el kell vetniök az egész politikai gazdaságtant, ahogy az most létezik, vagy el kell ismerniök, hogy a szabadkereskedelemben a politikai gazdaságtan törvényeinek teljes szigora a munkásosztályt fogja sújtani. Azt jelenti ez, hogy

mi a szabadkereskedelem ellen vagyunk? Nem, mi a szabadkereskedelem mellett vagyunk, mert a szabadkereskedelem révén minden gazdasági törvény, legmeghökkentőbb ellentmondásaival együtt, nagyobb arányban és szélesebb területen fog hatni az egész föld területén, és mert abból, hogy mindezek az ellentmondások egy csoporttá egyesülnek, amelyben szemtől szemben állnak egymással, fakad majd az a harc, amely azután a proletárok felszabadulásával fog végződni.

The Free Trade Congress at Brussels

A megírás ideje: 1847 szeptember vége

A megjelenés helye: „The Northern Star", 1847 október 9. (520.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Német tudósítónktól

Friedrich Engels

A kommunisták és Karl Heinzen[221]

[*Első cikk*]

Brüsszel, szeptember 26. A „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" mai száma Heinzennek egy cikkét tartalmazza, amelyben ez, azzal az ürüggyel, hogy a szerkesztőség egy jelentéktelen vádja ellen védekezik, hosszú polémiába kezd a kommunisták ellen.

A szerkesztőség mindkét félnek azt tanácsolja, ejtsék el a polémiát.[222] De akkor a Heinzen-féle cikkből is csak azt a részt lett volna szabad hoznia, melyben Heinzen valóban ama vád ellen védekezik, hogy ő támadta meg először a kommunistákat. Még ha úgy is van, hogy „Heinzennek nem áll rendelkezésére semmiféle lap", ez nem ok arra, hogy a rendelkezésére bocsássanak egy lapot olyan támadások közzétételére, amelyeket maga a lap szerkesztősége ízetlennek tart.

Egyébiránt semmivel sem lehetett volna jobb szolgálatot tenni a kommunistáknak, mint éppen e cikk közzétételével. Dőrébb és korlátoltabb szemrehányásokkal még soha egyetlen pártot sem illettek, mint amilyenekkel Heinzen illeti itt a kommunistákat. Ez a cikk a kommunisták legragyogóbb igazolása. Bebizonyítja, hogy a kommunistáknak, ha eddig még nem támadták meg Heinzent, azonnal meg kell ezt tenniök. —

Heinzen úr mindjárt elejétől fogva az összes nem-kommunista német radikálisok képviselőjének tünteti fel magát, mint párt a párttal akar vitatkozni a kommunistákkal. Neki „joga van megkívánni", ő a legnagyobb határozottsággal jelenti ki, hogy mit „kell feltételezni", mit „kell megkövetelni" a kommunistáktól, s hogy mi „a valódi kommunisták kötelessége". Azt, hogy *ő* elkülöníti magát a kommunistáktól, egyneest azonosítja a „német republikánusoknak és demokratáknak" a kommunistáktól való elkülönülésével, s e republikánusok nevében per *mi* beszél.

Ki hát Heinzen úr és mit is képvisel?

Heinzen úr hajdani liberális kishivatalnok, aki még 1844-ben a törvényes haladásért és a német-alkotmányos nyomorúságért rajongott, s aki legfeljebb bizalmasan és halkan vallotta be, hogy — mindenesetre igen távoli jövőben — kívánatossá és lehetségessé válhat a köztársaság. Heinzen úr azonban csalódott atekintetben, hogy Poroszországban lehetséges törvényes ellenállás. El kellett menekülnie a bürokráciáról szóló rossz könyve miatt (még Jacobus Venedey is sokkal jobb könyvet írt Poroszországról évekkel ezelőtt).[223] Ekkor világosság gyúlt agyában. Lehetetlennek nyilvánította a törvényes ellenállást, forradalmárrá és természetesen republikánussá is lett. Svájcban megismerkedett Rugéval, e savant sérieux-vel*, s az megosztotta vele a maga csöpp kis filozófiáját, amely a feuerbachi ateizmusnak és emberiességnek, hegeli reminiszcenciáknak és stirneri szóvirágoknak zagyva összevisszaságából áll. Imígyen felfegyverkezve, Heinzen úr érettnek tartotta magát, és, jobbról Rugéra, balról pedig Freiligrathra támaszkodva, megindította forradalmi propagandáját.

Mi minden bizonnyal nem azt vetjük Heinzen úr szemére, hogy a liberalizmusról áttért a vérszomjas radikalizmusra. Azt azonban feltétlenül állítjuk, hogy ezen áttérésre csakis személyi körülmények indították. Ameddig Heinzen úrnak lehetősége volt a törvényes ellenállásra, addig támadta mindazokat, akik belátták a forradalom szükségességét. De alighogy *neki* lehetetlenné tették a törvényes ellenállást, egyáltalában lehetetlennek nyilvánította azt, figyelmen kívül hagyva, hogy a német burzsoázia számára egyelőre még nagyon is lehetséges az ilyenfajta ellenállás, hogy a német burzsoázia állandóan szerfelett törvényes ellenállást tanúsít. Alighogy *neki* elvágták a visszatérés útját, egy azonnali forradalom szükségességét nyilvánította ki. Ahelyett, hogy tanulmányozta volna, összefüggésükben áttekintette volna a német állapotokat, hogy ezekből vezesse le, milyen előrehaladás, milyen fejlődés, milyen intézkedések szükségesek és lehetségesek, ahelyett, hogy tisztázta volna magában azt a bonyolult helyzetet, amelyet Németországban az egyes osztályok egymással és a kormánnyal szemben elfoglalnak, hogy ebből következtessen a követendő politikára, egyszóval: ahelyett, hogy hozzáigazodna Németország fejlődéséhez, Heinzen úr a legnagyobb fesztelenséggel azt kívánja, hogy Németország fejlődése igazodjék őhozzá.

Heinzen úr heves ellenfele volt a filozófiának, amíg az még *progresszív* volt. Alighogy a filozófia reakcióssá, az összes határozatlanok, invalidusok és irodalmár-iparosok menhelyévé lett, Heinzen úrral megesett az a

* — komoly tudóssal — *Szerk.*

szerencsétlenség, hogy csatlakozott hozzá. Sőt, ami még rosszabb, az is megesett vele, hogy Ruge úr, aki egész életében mindig csak prozelita* volt, szert tett Heinzen úr személyében a maga egyetlen prozelitájára. Így hát Heinzen úrnak Ruge úr számára azzal a vigasszal kell szolgálnia, hogy legalább egy ember úgy hiszi, hogy kifürkészte mondatfűzései mély értelmét.

Miért is ágál Heinzen úr tulajdonképpen? Egy azonnal létrehozandó — amerikai és 1793-as hagyományokból, meg a kommunistáktól kölcsönvett egyes rendszabályokból összetett és nagyon fekete-piros-arany színezetű — német köztársaságért. Németországnak, ipari petyhüdtsége következtében, oly szánalmas a helyzete Európában, hogy sohasem ragadhatja meg a kezdeményezést, sohasem hirdethet meg elsőnek egy nagy forradalmat, sohasem hozhat létre a saját szakállára, Franciaország és Anglia nélkül köztársaságot. Minden német köztársaság, amelyet a civilizált országok mozgalmától függetlenül hoznánk létre, minden német forradalom, amelyet saját szakállunkra csinálnánk, s amely — mint Heinzen úrnál — teljesen figyelmen kívül hagyja a németországi osztályok valóságos mozgását, minden ilyen köztársaság és forradalom pusztán fekete-piros-arany ábránd. S Heinzen úr, hogy ezt a dicsteljes német köztársaságot még dicsteljesebbé tegye, feuerbachi, rugésített emberiességgel cicomázza fel, s „az ember" nemsokára elkövetkezendő birodalmaként hirdeti meg. És mindezeket az egymást kergető ábrándokat a németek valósítsák meg?

De hát milyen propagandát is folytat Heinzen úr, a nagy „agitátor"? Kijelenti, hogy a fejedelmek a fő okozói minden nyomorúságnak és minden ínségnek. Ez az állítás nemcsak nevetséges, hanem igen káros is. Heinzen úr mivel sem hízeleghetne jobban a német fejedelmeknek, e tehetetlen és gyöngeelméjű, dróton rángatott bábuknak, mint azzal, hogy fantasztikus, földöntúli, démoni mindenhatóságot tulajdonít nekik. Ha Heinzen úr azt állítja, hogy a fejedelmek oly sok bajt tudnak okozni, ezzel elismeri, hogy ugyanannyi jótétemény véghezvitele is hatalmukban áll. Ebből pedig nem a forradalom szükségessége következik, hanem egy derék fejedelmet, egy jóságos József császárt áhítozó jámbor óhaj. Egyébként a nép Heinzen úrnál sokkal jobban tudja, hogy ki nyomja el. A jobbágyparasztnak a földesúrral, a munkásnak a munkaadójával szemben érzett gyűlöletét Heinzen úr sohasem fogja tudni átterelni a fejedelmekre. De Heinzen úr feltétlenül a földesurak és tőkések érdekében dolgozik, ha a népnek e két osztály által való kizsákmányolásáért nem ezeket vádolja,

* — megtérített — *Szerk.*

hanem a fejedelmeket; pedig az egész német nyomorúság tizenkilenc huszadát talán mégiscsak a földesúri és tőkés kizsákmányolás okozza!

Heinzen úr azonnali felkelésre szólít fel. Ilyen értelmű röplapokat nyomat,[224] s igyekszik ezeket terjeszteni Németországban. Kérdjük, vajon az ilyen értelmetlen, vaktában nekitámadó propaganda nem káros-e, mégpedig a legnagyobb mértékben, a német demokrácia érdekeinek? Kérdjük, vajon a tapasztalat nem mutatta-e meg, mennyire hiábavaló ez? vajon egy sokkal izgatottabb időben, a harmincas években nem terjesztettek-e százezrével ilyen röplapokat, brosúrákat stb. Németországban, és volt-e egyetlen egynek is bármi eredménye? Kérdjük, vajon valaki, aki némiképpen józan eszénél van, képzelheti-e, hogy a nép bármi figyelmet is fog szentelni az efféle politikai erkölcsprédikációknak és intéseknek? Kérdjük, vajon tett-e Heinzen úr az ő röplapjaiban az intésen és prédikáláson kívül valaha is bármi mást? Kérdjük, vajon nem merőben nevetséges-e így, minden értelem és ész nélkül, a viszonyok ismerete és figyelembevétele nélkül, forradalomra szólító felhívásokat világgá bömbölni?

Mi a teendője valamely párt sajtójának? Mindenekelőtt vitatkoznia kell, meg kell indokolnia, ki kell fejtenie, meg kell védelmeznie a párt követeléseit, vissza kell utasítania, meg kell cáfolnia az ellenpárt igényeit és állításait. Mi a teendője a német demokratikus sajtónak? Ki kell mutatnia a demokrácia szükségességét, kiindulva a fennálló és többé-kevésbé a nemességet képviselő kormány hitványságából, a burzsoáziát a kormányrúdhoz segítő alkotmányos rendszer elégtelenségéből, abból, hogy a nép nem segíthet önmagán, amíg nincs kezében a politikai hatalom. Meg kell tehát magyaráznia, hogyan nyomja el a bürokrácia, a nemesség és a burzsoázia a proletárokat, a kisparasztokat, a kispolgárokat — hiszen Németországban a „nép" ezekből áll; meg kell magyaráznia, hogyan keletkezett ezáltal nemcsak a politikai, hanem mindenekelőtt a társadalmi elnyomás is, és milyen eszközökkel lehet azt felszámolni; ki kell mutatnia, hogy ezen eszközök alkalmazásának első feltétele az, hogy a proletárok, kisparasztok és kispolgárok meghódítsák a politikai hatalmat. Meg kell továbbá vizsgálnia, mennyire lehet számítani a demokrácia hamaros megvalósítására, milyen eszközök állnak a párt rendelkezésére, és milyen más pártokhoz kell csatlakoznia addig, amíg túl gyönge ahhoz, hogy egyedül cselekedjék. — Nos, megtett-e Heinzen úr mindezekből akár csak egyet is? Nem. Nem fáradt ezzel. Nem magyarázott meg a népnek, azaz a proletároknak, kisparasztoknak és kispolgároknak semmit a világon. Sohasem vizsgálta meg az osztályok és pártok helyzetét. Semmit sem tett, csak *egy* témát fújt különböző változatokban: Vágjatok neki, vágjatok neki, vágjatok neki!

És kihez intézi Heinzen úr az ő forradalmi erkölcsprédikációit? Mindenekelőtt a kisparasztokhoz, ahhoz az osztályhoz, amely napjainkban a legkevésbé képes arra, hogy magához ragadja a forradalmi kezdeményezést. Hatszáz év óta minden haladó mozgalom olyannyira a városokból indul ki, hogy a falusi lakosság önálló demokratikus mozgalmai (Wat Tyler, Jack Cade, a jacquerie, a paraszthábo rú[225]) először is mindenkor reakciósan léptek fel, másodszor mindenkor elfojtották őket. A városok ipari proletariátusa lett a magva minden modern demokráciának; a kispolgárok és még inkább a parasztok teljesen a proletariátus kezdeményezésétől függenek. Ezt bizonyítja az 1789-es francia forradalom, s Angliának, Franciaországnak és Amerika keleti államainak legújabbkori története. És Heinzen úr azt reméli, hogy a parasztok fognak nekivágni, most, a tizenkilencedik században?

Ámde Heinzen úr szociális reformokat is ígér. Persze az a közömbösség, amellyel a nép a felhívásait fogadta, fokozatosan rákényszerítette erre. És miféle reformok ezek? Olyanok, amilyeneket a *kommunisták* maguk is javasolnak a magántulajdon eltörlésének előkészítéseként. Az egyetlent, ami elismerésreméltó volna Heinzen úrnál, azt a kommunistáktól, az oly hevesen támadott kommunistáktól vette kölcsön, s még ez is merő értelmetlenséggé, puszta ábrándozássá lesz a keze alatt. A konkurrenciának, a nagy tőkék egyesek kezében való felhalmozásának korlátozását szolgáló mindenfajta rendszabály, az örökösödési jognak mindenfajta korlátozása vagy éppen megszüntetése, a munkának mindenfajta állami megszervezése stb., mindezek a rendszabályok mint forradalmi rendszabályok nemcsak lehetségesek, hanem éppenséggel szükségesek. Lehetségesek, mert az egész felkelt proletariátus ott áll mögöttük és fegyveres kézzel fenntartja őket. Lehetségesek, mindazoknak a nehézségeknek és visszásságoknak ellenére, amelyeket a közgazdászok velük szemben felhoznak, mert éppen ezek a nehézségek és visszásságok fogják rákényszeríteni a proletariátust, hogy mindig tovább és tovább menjen, egészen a magántulajdon teljes megszüntetéséig, nehogy azt is újra elveszítse, amit már megnyert. Lehetségesek mint előkészületek, mint átmeneti, közbenső fokok a magántulajdon eltörlésére, de csakis így és nem másképp.

Heinzen úr azonban mindeme rendszabályokat mint szilárd, végső rendszabályokat akarja. Ne készítsenek elő semmit, véglegesek legyenek. Mindez neki nem eszköz, hanem cél. Nem forradalmi, hanem nyugodt, polgári állapotra szánja őket. Ezáltal azonban lehetetlenné és egyben reakcióssá válnak. A burzsoázia közgazdászainak Heinzen úrral szemben tökéletesen igazuk van, ha e rendszabályokat a szabad konkurrenciához

képest reakciósaknak mondják. A szabad konkurrencia a magántulajdonnak utolsó, legmagasabb, legkifejlettebb létformája. A magántulajdon bázisáról kiinduló, és mégis a szabad konkurrencia ellen irányuló összes rendszabályok tehát reakciósak, a tulajdon alacsonyabb fejlődési fokainak visszaállítására törekszenek, ennélfogva végül ismét vereséget kell szenvedniök a konkurrenciától, és a mostani állapot visszaállítását kell maguk után vonniok. A burzsoának ezek az ellenvetései, amelyek minden erejüket elveszítik, mihelyt a fenti szociális reformokat tisztán mesure de salut public-eknek*, forradalmi és átmeneti rendszabályoknak tekintjük, mindezek az ellenvetések megsemmisítőek Heinzen úr agrár-szocialista fekete-piros-arany köztársasága számára.

Heinzen úr persze azt képzeli, hogy a tulajdonviszonyok, az örökösödési jog stb. tetszés szerint megváltoztathatók és ráncbaszedhetők. Heinzen úr — a század egyik legtudatlanabb embere — persze nem tudhatja, hogy minden egyes kor tulajdonviszonyai azon kor termelési és érintkezési módjának szükségszerű következményei. Heinzen úr nem tudhatja, hogy a nagybirtokot nem lehet átváltoztatni kisbirtokká a földművelés egész módjának megváltoztatása nélkül, mert különben nagyon hamar újra visszaállítódik a nagybirtok. Heinzen úr nem tudhatja, milyen belső összefüggés van a mai nagyipar, a tőkék koncentrációja és a proletariátus létrejötte között. Heinzen úr nem tudhatja, hogy egy iparilag annyira függő és elnyomott ország, mint Németország, a saját szakállára sohasem vállalkozhat tulajdonviszonyainak másmilyen átalakítására, mint olyanra, amely a burzsoáziának és a szabad konkurrenciának érdekében áll.

Röviden: A kommunistáknál ezeknek a rendszabályoknak megvan a maguk értelme, mert nem önkényes rendszabályoknak fogják fel őket, hanem olyan következményeknek, amelyek maguktól, szükségszerűen adódni fognak az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem, a közlekedés fejlődéséből, a burzsoázia és proletariátus ettől függő osztályharcának fejlődéséből; adódni fognak, de nem végleges rendszabályokként, hanem átmeneti, magából az átmeneti osztályharcból fakadó mesure de salut public-ekként.

Heinzen úrnál viszont semmi értelmük nincs, mert mint egészen önkényesen kiagyalt, nyárspolgári világmegjavító-ábrándok lépnek fel; mert e rendszabályoknak a történelmi fejlődéssel való összefüggéséről szó sem esik; mert Heinzen úr a legkevésbé sem törődik javaslatainak anya-

* — közjóléti[226] rendszabályoknak — *Szerk.*

gi megvalósíthatóságával; mert ő nem megformulázni akarja az ipari szükségszerűségeket, hanem éppen ellenkezőleg, dekrétumokkal fel akarja ezeket rúgni.

Ugyanaz a Heinzen úr, aki csak akkor tudja magáévá tenni a kommunisták követeléseit, amikor már ily kegyetlenül összezavarta és tiszta ábrándokká változtatta őket, ugyanez a Heinzen úr szemére veti a kommunistáknak, hogy „megzavarták a műveletlenek fejét", hogy „ábrándokat kergettek" és „a valóságos talajt"(!) „elvesztették lábuk alól"!

Ez hát Heinzen úr a maga egész agitátori tevékenységében, s mi kereken kijelentjük, hogy e tevékenységet az egész német radikális pártra igen hátrányosnak és megszégyenítőnek tartjuk. Ahhoz, hogy valaki pártíró lehessen, egészen más tulajdonságok kellenek, mint amilyenekkel Heinzen úr rendelkezik, aki, mint mondottuk, századunk egyik legtudatlanabb embere. Lehet, hogy Heinzen úr a legjobb szándékú férfiú a világon, lehet, hogy érzületében ő a legtántoríthatatlanabb egész Európában. Tudjuk azt is, hogy ami személyét illeti, becsületes ember, s van bátorsága és kitartása. De mindez még nem csinál senkiből pártírót. Ehhez több kell érzületnél, jószándéknál és sztentóri hangnál; ehhez valamivel több ész, valamivel több tisztánlátás, jobb stílus és több tudás kell, mint amennyi Heinzen úrnak van és amennyit — miként a sokéves tapasztalat bebizonyította — elsajátítani képes.

Heinzen úr azonban menekülése következtében mégis kénytelen volt pártíróvá lenni. Kénytelen volt megkísérelni, hogy a radikálisok között pártot alakítson magának. Így hát olyan helyzetbe került, amely meghaladja erejét, amelyben csak nevetségessé teszi magát, amikor hiábavalóan erőlködik, hogy ezt a helyzetet betöltse. A német radikálisokat szintén nevetségessé tenné ezzel, ha meghagynák neki a látszatot, hogy őket képviseli, hogy az ő nevükben teszi magát nevetségessé.

De Heinzen úr nem képviseli a német radikálisokat. Nekik egészen más képviselőik vannak, például Jacoby és mások. Heinzen úr senkit sem képvisel, és senki sem ismerte el képviselőjének, kivéve talán egynéhány német burzsoát, akik az agitációhoz pénzt küldenek neki. Ámde mégis tévedünk: egy németországi osztály elismeri őt képviselőjének, rajong érte, hangoskodik érte, egész vendéglői asztaltársaságokat túlkiabál érte (éppen úgy, ahogy Heinzen úr szerint a kommunisták „túlkiabálták az egész irodalmi ellenzéket"). Ez az osztály a commis-voyageurök* nagylétszámú, felvilágosult, érzületéhez hű és befolyásos osztálya.

* — kereskedelmi utazók; vigécek — *Szerk.*

És ez a Heinzen úr kívánja a kommunistáktól, hogy a radikális burzsoák képviselőjeként elismerjék, s vele mint ilyennel vitatkozzanak?

Ez egyelőre elég ok arra, hogy igazolja a kommunistáknak Heinzen úr elleni polémiáját. A következő számban azokkal a szemrehányásokkal foglalkozunk majd, amelyeket Heinzen úr tesz a kommunistáknak a lap 77. számában.

Ha nem lennénk tökéletesen meggyőződve, hogy Heinzen úr teljesen képtelen pártíróvá lenni, azt tanácsolnánk neki, hogy gondosan tanulmányozza át Marx „Misère de la philosophie"-ját. Így azonban, viszonzásul tanácsára, hogy olvassuk el Fröbel „új politikáját"[227], csak azt a másik tanácsot adhatjuk neki, hogy maradjon egészen csöndben és nyugodtan várja ki, amíg „megindul a dolog". Meggyőződésünk, hogy Heinzen úr éppen olyan jó zászlóaljparancsnok lesz, amilyen rossz író.

Hogy Heinzen úr ne panaszkodhassék névtelen támadások miatt, aláírjuk ezt a cikket.

Fr. Engels

[*Második cikk*]

A kommunisták — ezt már az első cikkben kifejtettük — nem azért támadják Heinzent, mert nem kommunista, hanem azért, mert demokratikus pártírónak rossz. Nem mint *kommunisták* támadják őt, hanem mint *demokraták*. Csupán véletlen, hogy éppen a kommunisták kezdték meg a polémiát vele; a demokratáknak még akkor is fel kellene lépniök Heinzen ellen, ha a kommunisták a világon sem volnának. Az egész vitás kérdésben csak arról van szó, hogy: 1. képes-e Heinzen úr pártíróként és agitátorként hasznára lenni a német demokráciának, amit tagadunk; 2. helyes-e, vagy legalábbis megtűrhető-e Heinzen úr agitációjának módja, amit ugyancsak tagadunk. Nincs szó tehát sem a kommunizmusról, sem a demokráciáról, hanem csakis Heinzen úr személyéről és személyes vesszőparipáiról.

A kommunistáknak eszük ágában sincs, hogy a jelenlegi viszonyok között hiábavaló viszályokat kezdjenek a demokratákkal, éppen ellenkezőleg, pillanatnyilag maguk is demokratákként lépnek fel minden gyakorlati pártkérdésben. A demokráciának szükségszerű következménye minden civilizált országban a proletariátus politikai uralma, a proletariátus politikai uralma pedig minden kommunista rendszabálynak első előfeltétele. Amíg a demokráciát még nem harcolták ki, addig kommunisták és demokraták tehát együtt harcolnak, addig a demokraták érdekei egyúttal a kommunisták érdekei is. Mindaddig a két párt közötti eltérések tisztán elméleti

természetűek, és elméletileg egészen jól megvitathatók anélkül, hogy ez bármiképp is megzavarná a közös akciót. Sőt, meg lehet majd egyezni néhány olyan rendszabályban is, amelyeket azonnal a demokrácia kivívása után az addig elnyomott osztályok érdekében be kell vezetni, például a nagyiparnak, a vasutaknak állami üzemeltetését, az összes gyermekeknek államköltségen való neveltetését stb. —

És most térjünk vissza Heinzen úrhoz.

Heinzen úr kijelenti, hogy a kommunisták kezdték a vitát vele, nem ő a kommunistákkal. Vagyis a közismert útszéli érv, amelyet szívesen neki-ajándékozunk. A kommunistákkal való konfliktusát „a német radikálisok táborában a kommunisták által előidézett értelmetlen szakadásnak" nevezi. Már három évvel ezelőtt, mondja, erejéhez és lehetőségeihez képest azon igyekezett, hogy megakadályozza a közelgő szakadást. Ezeket a meddő fáradozásait követték aztán a kommunistáknak ellene intézett támadásai.

Heinzen úr három évvel ezelőtt, mint jól tudjuk, még nem is volt *a radikálisok táborában*. Heinzen úr akkor törvényesen-haladó és liberális volt. A vele való szakítás ezért korántsem a *radikálisok* táborában való szakadás volt.

Heinzen úr 1845 elején itt Brüsszelben érintkezett kommunistákkal. Ezeknek eszük ágában sem volt, hogy Heinzen urat állítólagos politikai radikalizmusáért támadják, ellenkezőleg, nagy fáradsággal igyekeztek az akkor még liberális Heinzen urat rávezetni éppen erre a radikalizmusra. De hasztalan. Heinzen úr csak Svájcban lett demokratává.

„Később egyre inkább meggyőződtem"(!) „a kommunisták elleni erélyes harc szükségszerűségéről" — vagyis a radikálisok táborában való értelmetlen szakadás szükségszerűségéről! Megkérdezzük a német demokratáktól, vajon alkalmas-e pártírónak olyan valaki, aki ennyire nevetségesen ellentmond önmagának?

De kik is azok a kommunisták, akik Heinzen urat — szerinte — megtámadták? A fenti célzások, s kiváltképpen a kommunisták elleni rákövetkező szemrehányások világosan megmutatják ezt. A kommunisták, olvassuk, „túlkiabálták az irodalmi ellenzék egész táborát, megzavarták a műveletlenek fejét, a legkíméletlenebbül becsmérelték még a legradikálisabb férfiakat is . . . azon buzgólkodtak, hogy lehetőleg megbénítsák a politikai harcot, sőt . . . végül még magával a reakcióval is egyesültek . . . Ezenfelül a gyakorlati életben, nyilván doktrinájuk folytán, gyakran *közönséges és csalárd intrikusokká* süllyedtek . . ."

E szemrehányások ködös határozatlanságából egy nagyon is felismerhető alak bukkan elő: Karl Grün irodalmár-iparos úr alakja. Grün úrnak volt

három évvel ezelőtt személyes ügye Heinzen úrral, Grün úr támadta meg ezek után Heinzen urat a „Trier'sche Zeitung"-ban[30], Grün úr próbálta meg túlkiabálni az irodalmi ellenzék egész táborát, Grün úr buzgólkodott azon, hogy lehetőleg megbénítsa a politikai harcot stb.

Ámde mióta tekinthető Grün úr a kommunizmus egyik képviselőjének? Ha három évvel ezelőtt oda is dörgölődött a kommunistákhoz, soha senki sem ismerte el őt kommunistának, soha ő nem vallotta magát nyíltan annak, s már több mint egy éve jónak látja, hogy kirohanásokat intézzen a kommunisták ellen.

Ráadásul Marx, Heinzen úr előtt, már akkor dezavuálta Grün urat, mint ahogy később, az első alkalommal, nyilvánosan is leleplezte őt való alakjában.

Ami mármost Heinzen úrnak a kommunisták elleni végső ráfogását, a „közönséges és csalárd"-ot illeti, ennek alapja egy olyan eset, amely Grün úr és Heinzen úr között történt meg, és semmi más. Ez az eset a nevezett két úrra tartozik, és semmiképpen sem a kommunistákra. Még csak nem is ismerjük ezt az esetet olyan pontosan, hogy ítéletet mondhatnánk róla. Tegyük fel azonban, hogy Heinzen úrnak van igaza. Ha ő azután, hogy Marx és más kommunisták az illetőt dezavuálták, azután, hogy napnál világosabban kiderült, hogy az illető soha nem volt kommunista, ha Heinzen úr ezek után ezt az esetet mégis a kommunista doktrina szükségszerű következményének tünteti fel, akkor ez határtalan álnokság.

Ha egyébként Heinzen úr fenti szemrehányásait Grün úron kívül még másokra is érti, akkor csakis azokra az igazi szocialistákra értheti, akiknek valóban reakciós elméleteit a kommunisták már rég dezavuálták. Ennek a most már teljesen feloszlott irányzatnak összes fejlődőképes részvevői átjöttek a kommunistákhoz, és most maguk is támadják az igazi szocializmust, ahol még felüti fejét. Heinzen úr tehát ismét az ő szokott vaskos tudatlanságáról tesz tanúságot, ha ezeket az idejétmúlt ábrándokat újra kiássa, hogy a kommunisták rovására írhassa őket. Míg itt Heinzen úr szemrehányásokat tesz az igazi szocialistáknak, akiket összecserél a kommunistákkal, később ugyanazt az értelmetlenséget veti a kommunisták szemére, amit az igazi szocialisták vetettek a szemükre. Még ahhoz sincs tehát joga, hogy az igazi szocialistákat támadja, hiszen egy vonatkozásban maga is hozzájuk tartozik. És mialatt a kommunisták éles támadásokat írtak ezen szocialisták ellen, ugyanaz a Heinzen úr Zürichben üldögélt és Ruge úrral beavattatta magát az igazi szocializmusnak azokba a töredékeibe, amelyek helyecskére találtak amannak zavaros koponyájában. Valóban, Ruge úr méltó tanítványra lelt!

De hol maradnak hát a valódi kommunisták? Heinzen úr tiszteletreméltó kivételekről és tehetséges férfiakról beszél, akikről előre látja, hogy vissza fogják utasítani a kommunista szolidaritást (!). A kommunisták *máris* visszautasították az igazi szocialisták írásaival és tetteivel való szolidaritást. A fenti szemrehányások közül egyetlenegy sem illik a kommunistákra, hacsak nem az egész passzus befejezése, mely a következőképpen hangzik: „A kommunisták... képzelt felsőbbségük *gőgjében* kinevették mindazt, ami egyedüli alapja lehet *tisztességes emberek* egyesülésének." Heinzen úr ezzel úgy látszik arra akar célozni, hogy a kommunisták mulattak az ő magaserkölcsű fellépésén, és kigúnyolták mindazokat a szent és fennkölt eszméket: erényt, igazságosságot, morált stb., amelyekről Heinzen úr azt képzeli, hogy ezek minden társadalom alapjai. Ezt a szemrehányást elfogadjuk. A kommunistákat a *tisztességes férfiú* Heinzen úr erkölcsi felháborodása nem fogja visszatartani ezeknek az *örök igazságoknak* a kigúnyolásától. A kommunisták egyébként azt állítják, hogy emez örök igazságok korántsem az alapjai, hanem fordítva, a termékei annak a társadalomnak, amelyben szerepelnek.

Ám ha Heinzen úr egyébként előre látta, hogy a kommunisták vissza fogják utasítani a szolidaritást azokkal, akiket ő tetszés szerint nyakukba varr — mire valók akkor az összes idétlen szemrehányásai és álnok vádaskodásai? Ha Heinzen úr a kommunistákat csak mendemondákból ismeri — s majdnem ez a látszat —, ha oly kevéssé tudja, kik ők, hogy azt kívánja tőlük, jelöljék meg magukat közelebbről, úgyszólván *jelentkezzenek* nála — milyen arcátlanság kell akkor ahhoz, hogy polemizáljon ellenük?

„Azoknak a megjelölése, akik a kommunizmust tulajdonképpen képviselik vagy a maga tisztaságában fejezik ki, valószínűleg teljesen kizárná a zömét azoknak, akik a kommunizmusra támaszkodnak, és akiket *érdekében felhasználnak*, s a »Trier'sche Zeitung« emberei aligha lennének az egyetlenek, akik protestálnának egy ilyen igény ellen." És néhány sorral később: „Azokról mármost, akik valóban kommunisták, *fel kell tételezni* azt a következetességet és *tisztességességet*" (ó, a jóember!), „hogy kertelés nélkül előállnak doktrinájukkal és megtagadják azokat, akik nem kommunisták. *Meg kell tőlük követelni*" (micsoda jóemberi fordulatok mindezek), „hogy ne tartsák fenn *lelkiismeretlenül*"(!) „azt a *zűrzavart*, amelyet ezernyi *szenvedőnek* és *műveletlennek* a fejében idéz elő a lehetőségként megálmodott vagy megcsillogtatott lehetetlenség" (!!), „miszerint a valóságos viszonyok talaján megtalálható az út ama doktrina megvalósításához"(!). „A valódi kommunistáknak *kötelességük*" (ismét a jóember), „hogy mind-

azokat a zavarosakat, akik hozzájuk húznak, vagy teljesen felvilágosítsák, s meghatározott cél felé vezessék, vagy pedig *különüljenek el* tőlük, *ne használják fel őket.*"

Ruge úr boldognak tarthatná magát, ha ezt az utóbbi három körmondatot ő hozta volna létre. A jóemberi követeléseknek teljesen megfelel a gondolatok jóemberi kuszasága, amelynek csak az ügy a fontos és nem a forma, s amely éppen ezért pontosan az ellenkezőjét mondja annak, amit mondani akar. Heinzen úr azt kívánja, a valódi kommunisták különüljenek el a csak látszólagosaktól. Vessenek véget a zűrzavarnak, amely (így *akarja* mondani) két különböző irányzat összecseréléséből keletkezik. De mihelyt a két szó „kommunista" és „zűrzavar" a fejében egymásba ütközik, éppen ott keletkezik zűrzavar. Heinzen úr elveszti a fonalat; fix formulája, mely szerint a kommunisták *egyáltalában* megzavarják a műveletlenek fejét, elgáncsolja őt, megfeledkezik valódi és nem-valódi kommunistákról, komikus esetlenséggel belebotlik mindenféle lehetőségként megálmodott és megcsillogtatott lehetetlenségbe, s végül teljes hosszában elnyúlik a valóságos viszonyok talaján, ahol ismét eszmélethez tér. Most ismét eszébe jut, hogy valami egészen másról akart beszélni, hogy nem is arról volt szó, lehetséges-e ez vagy amaz. Ismét visszatér tárgyára, de még annyira el van kábulva, hogy ki sem húzza azt a pompás mondatot, amelyben az imént leírt bukfencet véghez viszi.

Ennyit a stílusról. Ami az ügyet illeti, megismételjük, hogy Heinzen úr mint jóravaló német elkésett a követeléseivel, és hogy a kommunisták már réges-rég dezavuálták azokat az igazi szocialistákat. Ezenfelül pedig itt újra láthatjuk, hogy alamuszi vádaskodások egy jóember jellemével semmiképpen sem összeférhetetlenek. Heinzen úr ugyanis eléggé világosan értésünkre adja, hogy a kommunista írók csak felhasználják a kommunista munkásokat. Meglehetősen kereken kimondja, hogy ezeknek az íróknak a maguk szándékaival való nyílt kiállása teljesen ki fogja zárni a zömét azoknak, akiket a kommunizmus érdekében felhasználnak. Ő a kommunista írókat prófétáknak, papoknak vagy lelkészeknek nézi, akiknek megvan a maguk titkos bölcsessége, de ezt elhallgatják a műveletlenek előtt, hogy járszalagjukon vezethessék őket. Mindazok a jóemberi követelései, hogy az összes *zavarosakat felvilágosítani* és nem *felhasználni* kell, szemlátomást abból a feltevésből indulnak ki, hogy a kommunizmus irodalmi képviselőinek érdekük fenntartani a munkások zavarosságát és hogy csak felhasználják őket, ahogyan a múlt században az illuminátusok[228] is fel akarták használni a népet. Ez az együgyű elképzelés az indítóoka annak is, hogy Heinzen úr mindig rossz helyen hozakodik elő a műve-

letlenek fejében levő zűrzavarról szóló mondókájával, és — büntetésből, amiért nem beszél nyíltan — stilisztikai bukfenceket kénytelen vetni.

Mi ezeket a vádaskodásokat csupán konstatáljuk, nem vitatjuk. Mi a kommunista munkásokra bízzuk, hogy maguk ítéljenek fölöttük.

Végül, Heinzen úrnak mindezen előzetes feltevései, kitérői, követelései, vádaskodásai és bukfencei után elérkezünk a kommunisták elleni elméleti támadásaihoz és aggályaihoz.

Heinzen úr „a kommunista doktrina magvát kereken a magántulajdon (ideértve a munkával szerzett magántulajdont is) megszüntetésében és a földi javak — e megszüntetésből elkerülhetetlenül következő — közös felhasználásának elvében látja".

Heinzen úr abban a képzelgésben él, hogy a kommunizmus bizonyos *doktrina*, amely egy meghatározott elméleti elvből mint *magból* indul ki és ebből von le további következtetéseket. Heinzen úr nagyon téved. A kommunizmus nem doktrina, hanem *mozgalom*; nem elvekből indul ki, hanem *tényekből*. A kommunisták számára az előfeltétel nem ez vagy az a filozófia, hanem az egész eddigi történelem, és sajátosan a történelemnek a civilizált országokban elért jelenlegi tényleges eredményei. A kommunizmus a nagyiparból és következményeiből fakadt: a világpiac létrejöttéből, az ezzel adott féktelen konkurrenciából, az egyre erőszakosabb és általánosabb kereskedelmi válságokból, melyek már most teljes világpiaci válságokká lettek, a proletariátus megteremtéséből és a tőke koncentrációjából, a proletariátusnak és burzsoáziának ebből fakadó osztályharcából. A kommunizmus, amennyiben elméleti, annyiban a proletariátus e harcban elfoglalt helyzetének elméleti kifejezése és a proletariátus felszabadításához szükséges feltételeknek elméleti összegezése.

Heinzen úr most már nyilván belátja, hogy a kommunizmus megítéléséhez valamivel több kell, mint az, hogy magvát kereken a magántulajdon megszüntetésében látja; hogy jobban tenné, ha bizonyos nemzetgazdaságtani tanulmányokat végezne, semmint hogy zöldségeket fecsegjen a magántulajdon megszüntetéséről; hogy sejtelme sem lehet a magántulajdon megszüntetésének *következményeiről*, ha nem ismeri annak feltételeit is.

Ám e feltételeket illetően Heinzen úr oly durva tudatlanságban leledzik, hogy éppenséggel azt hiszi, a földi javak közös felhasználása (szintén szép kifejezés) a magántulajdon eltörlésének *következménye*. Éppen az ellenkezője az eset. Mivel a nagyipar, mivel a gépi berendezésnek, a közlekedésnek, a világkereskedelemnek a fejlődése olyan óriási méreteket ölt, hogy különálló tőkések által való kiaknázása napról napra lehetetlenebbé válik; mivel a fokozódó világpiaci válságok a legcsattanósabb bizonyítékai

ennek; mivel a termelőerők és az érintkezési eszközök napról napra jobban a fejére nőnek a termelés és az érintkezés mostani *módjának*, az egyéni cserének és a magántulajdonnak: mivel, egyszóval, közeledik az az időpont, amikor az iparnak, a mezőgazdaságnak, a cserének közös űzése anyagi szükségletté válik maga az ipar, a mezőgazdaság és a csere számára — ezért fogják a magántulajdont eltörölni.

Ha tehát Heinzen úr a magántulajdon megszüntetését — ami kétségtelenül feltétele a proletariátus felszabadításának — elszakítja annak saját feltételeitől, ha e megszüntetést puszta szobatudós-hóbortnak tekinti, amelynek semmi összefüggése sincs a valóságos világgal, akkor az merő frázissá válik, amelyről csak lapos badarságokat mondhat. Ezt meg is teszi a következőképpen:

„Minden magántulajdonnak említett elvetése által a kommunizmus szükségszerűen az *egyedi létezést* is megszünteti." (Heinzen úr tehát azt veti a szemünkre, hogy sziámi ikreket akarunk csinálni az emberekből.) „Ennek ismét az a következménye, hogy minden egyest besorolnak, egy, netán"(!!) „községenként berendezendő kaszárnyagazdálkodásba." (Az olvasó lesz olyan szíves észrevenni, hogy ez bevallottan csupán Heinzen úr saját — az egyedi létezésről hangoztatott — badarságainak a következménye.) „Ezáltal a kommunizmus szétrombolja az egyéniséget . . . a függetlenséget . . . a szabadságot." (Az igazi szocialisták és a burzsoák régi locsogása. Mintha a mostani egyénekben — akiket a munkamegosztás akaratuk ellenére cipészekké, gyári munkásokká, burzsoákká, jogászokká, parasztokká, azaz egy meghatározott munka és az e munkának megfelelő erkölcsök, életmód, előítéletek, korlátoltságok stb. szolgájává tett — volna még valami szétrombolható egyéniség!) „Feláldozza az egyedi személyt, szükségszerű attributumával vagy fundamentumával" (ez a *vagy* kiváló), „a *szerzett* magántulajdonnal együtt a közösség vagy társadalom fantomjának" (Stirner itt is?[180]), „holott a közösség az egyes egyedi személyek számára nem lehet és ne legyen" (ne legyen!!) „cél, hanem csak eszköz."

Heinzen úr különös fontosságot tulajdonít a *szerzett* magántulajdonnak, s ezzel megint egyszer azt bizonyítja, milyen kirívóan nem ismeri a tárgyat, amelyről beszél. Heinzen úr jóemberi méltányosságát, amely mindenkinek megadja, amit kiérdemelt, sajnos, meghiúsítja a nagyipar. Amíg a nagyipar nem lesz annyira fejlett, hogy teljesen megszabadítja önmagát a magántulajdon béklyóitól, addig nem engedi meg termékeinek a mostanitól eltérő elosztását, addig a tőkés zsebre fogja vágni a maga profitját, és a munkás mindinkább a gyakorlatban tanulja meg, hogy mi is az a bérminimum. Proudhon úr megpróbálta a *szerzett* tulajdont rendszeresen

kifejteni és a fennálló viszonyokkal összefüggésbe hozni, s tudvalevőleg csúfos kudarcot vallott. Igaz, Heinzen úr sohasem fog hasonló kísérletre merészkedni, ehhez tanulmányokat kellene végeznie, s azt ő nem fogja megtenni. De Proudhon úr példája megtaníthatná arra, hogy szerzett tulajdonát kevésbé állítsa közszemlére.

Ha mármost Heinzen úr azt veti a kommunisták szemére, hogy ábrándokat kergettek és elvesztették a valóságos talajt lábuk alól — kit illet ez a szemrehányás?

Ezenkívül Heinzen úr még sok másról is vélekedik, ebbe azonban már nem kell belebocsátkoznunk. Csak megjegyezzük, hogy minél tovább jut, annál rosszabbak lesznek mondatai. Nyelvezetének gyámoltalansága, hogy sohasem tudja megtalálni az odaillő szót, már egymaga is elegendő volna, hogy kompromittáljon minden pártot, amely őt irodalmi képviselőjének ismerné el. Érzületének magvassága állandóan arra készteti, hogy ne azt mondja, amit akar, hanem valami egészen mást. Ezért minden egyes mondatában kettős értelmetlenség van: először is az az értelmetlenség, amit mondani akar, másodszor pedig az, amit nem akar mondani, de mégis mond. Fentebb már hoztunk erre példát. Még csak azt jegyezzük meg, hogy Heinzen úr megismétli a fejedelmek hatalmával kapcsolatos régi babonáját, kijelentvén, hogy a *hatalom*, amely megdöntendő, és amely nem egyéb, mint az államhatalom, a megalapítója és fenntartója minden igazságtalanságnak, mindenkor az is volt, és hogy ő fel akar állítani egy *valódi jogállamot* (!), s ezen fantáziaépítményen belül „végre akarja hajtani mindazokat a szociális reformokat, amelyek mint elméletileg helyesek" (!) „és gyakorlatilag lehetségesek" (!) „az általános fejlődésből" (!) „fakadtak"!!!

A szándékok éppoly jók, amilyen rossz a stílus — bizony, ez már az erényesség sorsa e rossz világban.

„A korszellem tévhitétől
gyökerestül sansculotte,
Igen rossz táncos, nagy eszmét
hordott kócos kebelében —
nem tehetség, de karakter."[229]

Cikkeink folytán Heinzen urat a megbántott jóember jogos felháborodása fogja eltölteni, de azért nem hagy majd fel sem írásmódjával, sem kompromittáló és haszontalan agitációs módszereivel. Fenyegetése a lámpavassal, amely a cselekvés és a döntés napján működni fog, sok mulatságot szerzett nekünk.

Röviden: a kommunistáknak együtt kell működniök és együtt is akarnak működni a német radikálisokkal. De fenntartják maguknak, hogy megtámadjanak minden írót, aki az egész pártot kompromittálja. Ebben az értelemben és semmiféle másban támadtuk meg Heinzent.

Brüsszel, 1847 október 3.

F. Engels

NB. Éppen most kaptuk kézhez egy munkás* brosúráját: „Der Heinzensche Staat, eine Kritik von *Stephan*." Bern, Rätzer. Heinzen úr örülhetne, ha csak fele olyan jól írna, mint ez a munkás. Heinzen úr ebből a brosúrából egyebek között azt is elég világosan megláthatja, mi az oka, hogy a munkások hallani sem akarnak az ő agrár-köztársaságáról. — Megjegyezzük még, hogy ez az első munkás-írta brosúra, amely nem moralizál, hanem megpróbálja a jelenkori politikai harcokat visszavezetni a különböző társadalmi osztályok egymás ellen folytatott harcára.

Die Kommunisten und Karl Heinzen
A megírás ideje: 1847 szeptember 26., október 3.
A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" 1847 október 3., 7. (79., 80.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás F(r). Engels

* Stephan Born. — *Szerk.*

[Friedrich Engels]

[A kereskedelmi válság Angliában — A chartista mozgalom — Írország[230]]

A kereskedelmi válság, amelyet Anglia most átél, valóban súlyosabb bármelyik előző válságnál. Sem 1837-ben, sem 1842-ben nem volt olyan általános a depresszió, mint a jelen pillanatban. A kiterjedt angol ipar valamennyi ága fejlődése teljében megtorpant; mindenütt pangás; mindenütt utcára kitett munkásokat lát az ember. Magától értetődik, hogy ez az állapot rendkívül nagy nyugtalanságot kelt a munkások körében, akik, miután a kereskedelmi virágzás korszakában a gyárosok kizsákmányolását nyögték, most azt látják, hogy tömegesen bocsátják el és hagyják sorsukra őket. Éppen ezért az elégedetlen munkások gyűlései rohamosan szaporodnak. A „Northern Star"[17], a chartista munkások lapja, több mint hét óriási hasábján számol be a múlt heti gyűlésekről; az erre a hétre hirdetett gyűlések felsorolása még három hasábot tölt meg. Ugyanez a lap megemlít egy brosúrát, amelyet egy munkás, John Noakes úr adott ki;[231] ebben a szerző nyíltan és közvetlenül támadja az arisztokrácia jogát földjeinek birtoklására. „Anglia földje" — mondja — „a nép tulajdona, s ezt a földet arisztokratáink erőszakkal vagy csellel ragadták el tőle. A népnek érvényesítenie kell elévülhetetlen tulajdonjogát; a földjáradék nemzeti tulajdonná nyilvánítandó, s a köz érdekében használandó fel. Lehetséges, hogy azt mondják majd nekem, ezek forradalmi szavak. Akár forradalmi, akár nem, mindegy; ha a nép nem tudja törvényes úton elérni azt, amire szüksége van, nyilván meg kell kísérelnie a törvénytelen utat."

Nem csoda, hogy ilyen körülmények között a chartisták szokatlanul élénk tevékenységet fejtenek ki. Vezérük, a kiváló Feargus O'Connor éppen bejelentette, hogy nemsokára Skóciába indul, ahol minden városban gyűléseket fog összehívni és aláírásokat gyűjt a Népchartát[15] követelő nemzeti petícióra, melyet a legközelebbi parlamenti ülésszakra nyújtanak be. Egyszersmind bejelenti, hogy a parlament megnyitása előtt a chartista sajtó egy napilappal, a „Democrat" c. újsággal gyarapszik.[232]

Az olvasók bizonyára emlékeznek arra, hogy a legutóbbi választások alkalmával Harney urat, a „Northern Star" főszerkesztőjét chartista képviselőjelöltként léptették fel Tivertonban, abban a városban, amely Lord Palmerston külügyminisztert küldi be a parlamentbe. Harney úr, aki a kézfelemeléssel történő próbaszavazás alkalmával győzött, visszalépett, amikor Lord Palmerston pollt* kért. Most olyan esemény történt, amely bizonyítja, mennyire másképp érez Tiverton lakossága, mint a csekélyszámú parlamenti választó. Megürült egy hely a községtanácsban; a községi választók — egy jóval számosabb csoport, mint a parlamenti választóké — a megürült helyet azzal a Rowcliffe úrral töltötték be, aki Harney urat a választások alkalmával képviselőjelöltnek javasolta. Egyébként a chartisták egész Angliában készülődnek a községi választásokra, amelyeket országszerte november elején tartanak meg.

Ámde térjünk rá Anglia legfejlettebb ipari kerületére, Lancashire-re, amelyet az ország bármely más részénél erősebben sújt az ipari pangás. A helyzet Lancashire-ben a legnagyobb mértékben riasztó. A gyárak nagy része már egészen beszüntette a munkát, s azok, amelyek még dolgoznak, csak heti két vagy legföljebb három napon át foglalkoztatják munkásaikat. De ez még nem elég: Ashtonban, ebben a pamutipar szempontjából igen jelentős városban, a gyárosok bejelentették munkásaiknak, hogy nyolc nap múlva 10 százalékkal leszállítják a béreket. Ez az újdonság, amely riadalmat kelt a munkások körében, országszerte terjed. Néhány nappal később Manchesterben gyűlést tartottak az egész grófság munkásainak küldöttei; ezen elhatározták, hogy küldöttséget menesztenek a munkáltatókhoz, s felszólítják őket, hogy ne hajtsák végre a bércsökkentést, amellyel fenyegették őket; ha pedig ez a küldöttség nem ér el eredményt, meghirdetik a lancashire-i pamutiparban foglalkoztatott összes munkások sztrájkját. — Ez a sztrájk, párosulva a birminghami vasmunkások és bányászok már megindult sztrájkjával, okvetlenül ugyanolyan riasztó méreteket öltene, amilyenek a legutóbbi, 1842-es általános sztrájkot jellemezték. Sőt, még jóval félelmetesebb is lehet a kormányra.

Eközben az éhező Írország szörnyű görcsökben vonaglik. A dologházak zsúfolásig tele vannak koldusokkal, a tönkrement tulajdonosok nem hajlandók megfizetni a szegényadót, s az éhező nép, ezrével csoportosulva, fosztogatja a gazdák csűrjeit és óljait, sőt még a katolikus papokét is, akikre nemrég még imádattal tekintett fel.

---

* — zártkörű szavazást[252] — *Szerk.*

Úgy látszik, a most következő télen az írek nem fognak olyan csöndben éhen halni, mint az elmúlt télen. Az írek angliai bevándorlása napról napra riasztóbb méreteket ölt. Becslés szerint átlagban évenként 50 000 ír szokott Angliába érkezni; az idén már több mint 220 000 jött be. Szeptemberben 345 bevándorló érkezett naponta; októberben 511. Ilymódon a munkások közötti konkurrencia még nőtt, s egyáltalán nem lenne csoda, ha a jelenlegi válság olyan nyugtalanságot idézne elő, amely a kormányt igen nagy jelentőségű reformok megadására kényszerítené.

[La crise commerciale en Angleterre — Mouvement chartiste — Irlande]

A megírás ideje: 1847 október 23.

A megjelenés helye: „La Réforme", 1847 október 26.

Eredeti nyelve: francia

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A munkáltatók és a munkások Angliában[234]

Az „Atelier" munkás-szerkesztőinek.[235]

Uraim!

Lapjuk októberi számában olvastam egy cikket, melynek címe: „*A munkáltatók és a munkások Angliában*"; ez a cikk a „Presse" nyomán említést tesz a lancashire-i pamutiparban foglalkoztatott munkások állítólagos képviselőinek augusztus 29-én Manchesterben tartott gyűléséről. A gyűlésen hozott határozatok olyan természetűek, hogy a „Presse" szerint azt bizonyítják, hogy Angliában teljes harmónia uralkodik a tőke és a munka között.

Önök nagyon jól tették, uraim, hogy fenntartással éltek ama beszámoló hitelességét illetően, melyet egy francia burzsoá lap az angol burzsoázia lapjai nyomán közölt. A beszámoló ugyan pontos; a határozatokat úgy fogadták el, ahogy a „Presse" közölte; csupán egyetlen kis állítás pontatlan a beszámolóban, de ebben a kis pontatlanságban rejlik éppen a kérdés lényege: az a gyűlés, amelyről a „Presse" beszél, nem *munkásoknak*, hanem *művezetőknek* a gyűlése volt.

Uraim, én két évet töltöttem Lancashire kellős közepén, és ezt a két esztendőt a munkások között töltöttem; láttam őket nyilvános gyűléseiken és láttam őket kis bizottságaikban; ismerem vezéreiket és szónokaikat, s úgy érzem, biztosíthatom Önöket, hogy sehol a világon nem találnak embereket, akik ezeknél a lancashire-i pamutgyári munkásoknál őszintébben ragaszkodnának a demokratikus elvekhez, akik szilárdabban el lennének tökélve arra, hogy lerázzák a kizsákmányoló tőkések jelenleg rájuk nehezedő igáját. Hogyan, uraim, ugyanezek a munkások, akik szemem láttára hajítottak le egy gyűlésterem emelvényéről több tucat gyárost, villogó szemükkel és fölemelt öklükkel rémületet keltve az emelvényen egybegyűlt burzsoák soraiban, ugyanezek a munkások — kérdem én — szavaznának ma köszönetet munkáltatóiknak, amiért azok kegyeskedtek bércsökkentés helyett inkább a munkaórákat csökkenteni?

De nézzük meg a dolgot kissé közelebbről. A munka csökkentésének nem pontosan ugyanolyan kihatása van-e a munkásra, mint a bércsökkentésnek? Nyilvánvaló, hogy igen; az egyik esetben csakúgy, mint a másikban, egyaránt rosszabbodik a munkás helyzete. Nem lehetett tehát semmiféle ok arra, hogy a munkások köszönetet mondjanak munkáltatóiknak, amiért a munkásjövedelem csökkentésének egyik módja helyett inkább a másikat választották. Ha azonban, uraim, átnézik az augusztus végi angol lapokat, meggyőződhetnek arról, hogy a pamutgyárosoknak nagyon is megvolt az okuk arra, hogy a bércsökkentéssel szemben a munkaórák csökkentését részesítsék előnyben. A nyersgyapot ára akkor emelkedőben volt; a londoni „Globe"-nak[23] ugyanaz a száma, amely a szóban forgó gyűlésről beszél, azt is megemlíti, hogy *a liverpooli spekulánsok hatalmukba igyekeznek keríteni a gyapotpiacot*, s ezzel mesterséges hosszt szándékoznak előidézni. Mit tesznek ilyen esetekben a manchesteri gyárosok? Gyűlésekre küldik művezetőiket, s olyan határozatokat hozatnak velük, amilyenekről Önök a „Presse"-ből értesültek. Ez elfogadott, közismert eszköz, amelyet mindannyiszor alkalmaznak, amikor a spekulánsok fel akarják verni a gyapot árát. Ez a spekulánsoknak szóló figyelmeztetés, hogy vigyázzanak, ne próbálják túlmagasra felverni az árakat, mert akkor a gyárosok csökkentik a fogyasztásukat, s ezzel múlhatatlanul ársüllyedést idéznek elő. Tehát a gyűlés, mely akkora örömre és tapsra ad alkalmat a „Presse"-nek, ez a gyűlés csak ama művezetői összejövetelek egyike volt, amelyeknek Angliában senkisem ül fel.

Hogy még jobban bebizonyítsam Önöknek, mennyire kizárólag a tőkések műve volt ez a gyűlés, ahhoz elegendő megemlítenem, hogy az egyetlen lap, amelynek a határozatokat megküldték, amelyből valamennyi többi lap átvette őket, a gyárosok sajtóorgánuma, a „Manchester Guardian"[214]. A munkások demokratikus lapja, a „Northern Star"[17] szintén közli a határozatokat, de azzal a munkások szemében megbélyegző észrevétellel, hogy ebből a tőkés lapból vette át őket.

Fogadják stb.

Les maîtres et les ouvriers en Angleterre

A megírás ideje: 1847 október 26.

A megjelenés helye: „L'Atelier", 1847 novemberi (2.) sz.

Eredeti nyelve: francia

Jelzés: Egy német munkás

Karl Marx

A moralizáló kritika és a kritizáló morál

Adalék a német kultúrtörténethez
Karl Marxtól Karl Heinzen ellen*

Nem sokkal a reformáció ideje előtt és alatta kialakult a németeknél egyfajta irodalom, melynek puszta neve is meghökkentő — a *grobiánus* irodalom. Manapság a XVI. századéval analóg forradalmi korszaknak megyünk elébe. Nem csoda, hogy a németeknél megint felbukkan a grobiánus irodalom. A történelmi fejlődés iránti érdeklődés könnyűszerrel legyűri azt az esztétikai undort, amelyet az efféle irodalmárkodás kelt, sőt már a XV. és XVI. században keltett még a kevéssé kiművelt ízlésben is.

Lapos, hencegő, szájhősködő, thrasonkodó[237], követelőzően nyers a támadásban, hisztérikusan érzékeny a más nyerseségével szemben; kardját óriási erőpazarlással, nagy ívben suhogtatja, hogy aztán lapjával engedje le; állandóan erkölcsöt prédikál, állandóan megsérti az erkölcsöt; patetikus és közönséges a legkomikusabb egymásbafonódásban; csak az üggyel törődik, mindig elsurran az ügy mellett; ugyanolyan gőggel fitogtatja a népi ésszel szemben a kispolgári, tudálékos félműveltséget, mint a tudománnyal szemben az úgynevezett „egészséges emberi észt"; bizonyos öntelt könnyedséggel laza terjengősségben áradozik; plebejus forma nyárspolgári tartalomra; birkózik az írott nyelvvel, hogy annak úgyszólván tisztára testi jelleget adjon; a háttérben szívesen utal az írónak a testére, akinek minden íze viszket, hogy erejéről tanúságot tehessen, széles vállait mutogathassa, tagjait nyilvánosan kinyújtóztathassa; ép testben ép lelket hirdet; tudtán kívül megfertőzték a XVI. század legszubtilisabb szócsatái és testi láza; ugyanúgy meg van bűvölve dogmatikusan korlátolt fogalmak [Begriffe] által, mint ahogy minden értéssel [Begreifen]

* Nem azért válaszolok Heinzen úrnak, hogy replikázzam Engels elleni támadására. Heinzen úr cikke[236] nem tesz szükségessé replikát. Azért válaszolok, mert a Heinzen-féle manifesztum mulatságos anyagot szolgáltat az elemzésnek. — *Marx jegyzete.*

szemben egy kicsinyes gyakorlathoz apellál; dühöng a reakció ellen, reakciót tanúsít a haladással szemben; képtelenségében, hogy ellenfelét nevetségesnek ábrázolja, nevetségesen szidja azt a hangok egész skáláján; Salamon és Markalf,[238] Don Quijote és Sancho Panza, ábrándkergető és nyárspolgár egy személyben; a felháborodás ripők formája, a felháborodott ripők formája; az egész fölött atmoszféraként ott lebeg az önelégült jóember *becsületes* öntudata[239] — ilyen volt a XVI. század *grobiánus irodalma*. Ha emlékezetünk nem csal, a német néphumor lírai emléket állított neki a „*Heineckéről*, az *erős szolgáról*" szóló dalban.[240] Heinzen úr érdeme, hogy egyike a grobiánus irodalom feltámasztóinak, s e tekintetben egyike a közelgő népek-tavasza német fecskéinek.

Heinzennek a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" 84. számában megjelent kommunistaellenes manifesztuma közvetlen alkalmat ad nekünk amaz irodalmi elfajzás tanulmányozására, melynek Németország szempontjából történelmileg érdekes oldalára már utaltunk. A Heinzen úr által képviselt irodalmi válfajt ugyanúgy az ő manifesztuma alapján fogjuk ábrázolni, ahogy az irodalomtörténészek a XVI. századból ránkmaradt írások alapján jellemzik a XVI. század íróit, például a „Libaprédikátort"*.

Biron. Bújj el, Akhilleusz: jön Hektór, talpig fegyverben. [...]
Király. Hát ehhez képest Hektór csak egy nyavalyás trójai volt.
Boyet. Ez Hektór lenne?
Dumain. Nem hiszem, hogy Hektór ilyen jókiállású, vállas férfiú lett volna. [...]
Biron. Lehetetlen. Ez nem lehet Hektór.
Dumain. Isten, vagy piktor; mert arcokat csinál.**

Hogy azonban Heinzen úr valóban Hektór, ahhoz kétség sem fér. „Már régóta" — vallja be nekünk — „gyötört az a sejtelem, hogy egy kommunista Akhilleusz kezétől esem majd el. Most, hogy egy Therszitész[242] rohan ki ellenem, a veszély elhárulása ismét magabízóvá tesz stb." Csak egy Hektórnak lehetnek olyan sejtelmei, hogy egy Akhilleusz kezétől esik majd el.

Vagy netán Heinzen úr az Akhilleuszról és Therszitészről formált nézeteit nem Homéroszból, hanem Shakespeare-nek schlegeli fordításából merítette?

* Thomas Murner *gúnyneve*. — *Szerk.*
** *Shakespeare:* „Felsült szerelmesek".[241] — *Marx jegyzete.*

Ez esetben önmagának Aiasz szerepét osztja ki.
Szemléljük meg hát Shakespeare Aiaszát.

Aiasz. Helyrepofozom a szépségedet.

Therszitész. Előbb pofázlak én téged okosságba meg istenfélelembe; bár, ahogy látom, egy prédikációt hamarabb bemagol a lovad, mint te könyv nélkül egy imát. Tudsz rúgni, tudsz? Száj- és körömfájás a gebemodorodba!

Aiasz. Te galóca, mondd el: mit proklamáltak? [...]

Therszitész. Hogy bolond vagy; egyebet aligha. [...]

Aiasz. Te becstelen varangy!

Therszitész. Usz, usz!

Aiasz. Te, boszorkány széke, te!

Therszitész. Csak rajta, usz, usz! [...] Te koszos, hős szamár! Azért vagy itt csak, hogy csépeld a trójaiakat; akiknek még van egy makula eszük, úgy adnak-vesznek, mint egy barbár rabszolgát... Neked is az izmaidban tanyázik az eszed nagy része, vagy hazudik mindenki.

— — —

Therszitész. Csoda!

Akhilleusz. Mi?

Therszitész. Aiasz fel s alá jár a csatatéren, és saját magát keresi.

Akhilleusz. Hogyhogy?

Therszitész. Holnap párbajt kell vívnia Hektórral; és oly prófétamód büszke a hősi csetepatéra, hogy szótlanul őrjöng.

Akhilleusz. Hogy teszi azt?

Therszitész. Hát úgy lépked fel s alá, mint egy páva; díszlépést vág ki, utána megáll: kérődzik, mint egy markotányosnő, akinek minden aritmetikája a feje, hogy összeállítsa a számlát: államférfiúi képpel harapdálja az ajkait, mintha azt akarná mondani, hogy volna ész ebben a koponyában, csak nem akar előbújni... Inkább volnék kullancs egy birkán, mintsem egy ilyen *vitézlő barom.**

Ámde bármelyik jellemnek a maszkjában jelenik is meg Heinzen úr — Hektórként avagy Aiaszként —, alighogy a küzdőtérre lépett, erőteljes hangon hirdeti meg a nézők előtt, hogy ellenfele nem „tekerte ki a nyakát". Egy antik homéroszi hős teljes elfogulatlanságával és epikus terjedelmessé-

* *Shakespeare:* „Tróilosz és Krésszida".[343] — *Marx jegyzete.*

gével fejti ki megmenekülésének okait. „Egy *természeti* hibának" — meséli nekünk — „köszönhetem megmenekülésemet". A „természet" nem „szabott hozzá" engem az ellenfél nívójához. Két fejjel magasabb ellenfelénél, s „kicsiny hóhérának" két „messzirenyúló csapása" ezért nem találhatta el Heinzen úr „irodalmi nyakát". Engels úr, ez különös nyomatékkal ismételten hangsúlyoztatik, Engels úr „kicsi", egy „kicsiny hóhér", egy „kicsiny személy". Majd egy olyan fordulat következik, amilyennel csak régi hősköltemények vagy a nagy Góliátról és a kicsi Dávidról szóló bábjátékban találkozhatunk: „Ha ön ilyen magasan" — a lámpavason — „lógna, meg sem lelné már senki." Ez az óriásnak a humora: tréfás szeszélyű és egyúttal borzalmat keltő.

Ámde nemcsak a „nyakát" vezette be Heinzen úr ilyen „irodalmi" módon, hanem az egész „természetét", az egész testét is. „Kicsiny" ellenfelét azért állítja maga mellé, hogy az ellentét révén kellően kidomborithassa saját alkati tökéletességét. A „kicsiny" torzalak *hóhérbárdot* szorongat karocskájában, talán ama kis guillotine-ok egyikét, amelyeket 1794-ben játékként ajándékoztak a gyermekeknek. Ezzel szemben ő, a félelmes dalia, a maga haragos-somolygó virtuskodásában nem visel más fegyvert, csak — a „nádpálcát", amely, mint értésünkre adja, már régtől fogva szolgál a gonosz „fiúk", a kommunisták „illetlenségeinek" „megfenyítésére". Az óriás beéri azzal, hogy *pedagógusként* fordul szembe „rovarkicsinységű ellenségecskéjével", ahelyett hogy agyontaposná az *eszeveszetten vakmerő* fickócskát. Beéri azzal, hogy *gyermekbarátként* szól hozzá, hogy morális leckéztetésben részesíti, hogy szigorúan megrója gonosz bűnei, nevezetesen a „hazudozás", az „oktondi, kisfiús hazudozás", az „arcátlanság", a „kamaszos hang", a tiszteletlenség és más ifjonti vétkei miatt. S ha közben az iskolamesterkedő dalia nádpálcája néha gyengédtelenül suhog a tanítvány füle körül, ha időnként egy-egy túlságosan nyers szó szakítja meg erkölcsszónoklatát és annak hatását részben meg is hiúsítja, mégsem szabad egyetlen pillanatra sem megfeledkezni arról, hogy egy dalia nem taníthatja a morált ugyanolyan módon, mint a közönséges iskolamesterek, mint például egy *Quintus Fixlein*[244], s hogy a *természet*, ha kikergetik az ajtón, visszajön az ablakon. Ezenfelül jól fontoljuk meg azt is, hogy ami egy Engelshez hasonló Babszemjankó szájából trágárságként undort keltene bennünk, egy Heinzenhez hasonló kolosszus szájából a természeti hangok nagyszerűségével hat fülünkre és szívünkre. És szabad-e a hérosz-nyelvet a polgári nyelv szűk mércéjével mérnünk? Éppoly kevéssé, mint ahogy nem szabad azt hinnünk, hogy például Homérosz a grobiánus irodalom színvonalára süllyed, amikor

egyik kedvenc hőséről, *Aiaszról* azt mondja, „csökönyös, mint a szamár".[245]

Ilyen derék szándékai voltak hát az óriásnak, amikor a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" 77. számában megmutatta nádpálcáját a kommunistáknak![246] S a „kicsiny" manó, akit még csak fel sem szólított, hogy beszéljen — a törpe e megfoghatatlan szerénytelensége miatt több ízben is kinyilvánítja daliás csodálkozását —, ilyen rosszul hálálta meg ezt neki. „Nem tanácsot óhajtott adni" — panaszkodik. „Engels úr, ez a *gonosz* ember, meg akar engem ölni, meg akar engem gyilkolni."

És ő? Ő, csakúgy mint a porosz kormánnyal szemben, itt is „lelkesedéssel fogott a küzdelembe, amelyben harci köntöse alatt békejavaslatokat, a kor ellentéteinek *humánus megbékítésére* vágyó *szívet* hordozott".* Ámde: „*Lelkesedését* nyakonöntötték az ármány *csípős vizével*."**

„Bősz és vad volt *Isegrim* és nyújtotta a mancsát,
jött máris száját tátván hosszú szökeléssel.
Durva rohamja elől könnyű testével elugrott
Reineke, és vastag farkát *csípős vizelettel*
már nedvezte is és húzkodta a porba, homokkal
hogy teljék. Megvagy! — gondolta a farkas. Az álnok
erre szemébe csapott farkával — megsiketült s vak
lett. E ravaszságot nem először tette, sokan már
érezték *a csípős húgy ártalmas kihatását*."***

„Én *republikánus voltam*, Engels úr, amióta politikával foglalkoztam, s az én *meggyőződéseim* nem csavarodtak oly *állhatatlan* és *ingatag* módon ide-oda, mint jó néhány *kommunistának* a feje."°

„*Forradalmárrá*, ez igaz, csak *lettem*. A kommunisták taktikájához hozzátartozik, hogy saját *javíthatatlanságuk* tudatában szemrehányásokat tesznek ellenfeleiknek, amikor azok *megjavulnak*."°°

Heinzen úr sohasem *lett* republikánussá, *ő* az *volt* politikai születésétől fogva. Az *ő* oldalán tehát változatlanság, mozdulatlan készség, következetesség van. Ellenfelei oldalán állhatatlanság, ingatagság, csavarás.

---

* *Karl Heinzen:* „Steckbrief". — *Marx jegyzete.*

** Ugyanott. — *Marx jegyzete.*

*** *Goethe:* „Reineke Fuchs".[247] — *Marx jegyzete.*

° A Heinzen-féle manifesztum; „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 84. szám. — *Marx jegyzete.*

°° Ugyanott. — *Marx jegyzete.*

Heinzen úr nem *volt* mindig forradalmár, *ő* azzá *lett*. Ezúttal hát mindenesetre Heinzen úr oldalán van a *csavarás*, de viszont az ellenkezőjébe csavarodott a *csavarás immorális* jellege is, s most már „megjavulásnak" hívják. A kommunisták oldalán ellenben a *változatlanság* elvesztette *magasan morális* jellegét. Mi lett belőle? A „javíthatatlanság".

Helybenállás vagy *csavarás*, mindkettő morális, mindkettő immorális; morális a jóember oldalán, immorális az ellenfele oldalán. A kritizáló jóembernek éppen ebben áll a művészete, hogy megfelelő időben kiáltja: „rouge" és „noir"*, megfelelő időben a megfelelő szót.

A *tudatlanság* általában hiányosságnak számít. Megszoktuk, hogy *negatív* mennyiségnek tekintsük. Figyeljük meg, hogyan csap át a jóemberi kritika varázspálcája révén az intelligencia minusza a morál pluszjába.

Heinzen úr közli többek között, hogy a *filozófiában* még éppen olyan *tudatlan*, mint 1844-ben volt. Hegel „nyelve" „még mindig *megemészthetetlen* maradt" számára.

Eddig a tényállás. S most jön a morális körítés.

Mivel Heinzen úrnak Hegel nyelve kezdettől fogva „megemészthetetlen" volt, nem esett bele abba az immorális elbizakodottságba, mint „Engels és mások", hogy valaha is hivalkodjék ugyanezen hegeli nyelvvel, éppúgy, ahogy eddig még nem hallottuk, hogy vesztfáliai parasztok a szanszkrit nyelvvel „hivalkodnának". Ámde az igazi morális magatartás abban áll, hogy az ember elkerüli az immorális magatartásnak az *alkalmát*, s hogyan is biztosíthatná magát valaki jobban azellen, hogy immorálisan „hivalkodjék" egy nyelvvel, mint úgy, hogy annyira óvatos, hogy nem is érti ezt a nyelvet!

Ezért Heinzen úr, aki semmit sem tud a filozófiából, úgy véli, hogy nem is járt „iskolába" a filozófusokhoz. Az ő iskolája az „egészséges emberi ész" és az „élet teljessége" volt.

„Ezáltal egyszersmind biztosítva voltam" — kiált fel az igazak szerény büszkeségével — „ama veszély ellen, hogy *megtagadjam* iskolámat."

Egy iskola *megtagadásának* erkölcsi veszélye ellen nincs kipróbáltabb eszköz, mint nem járni iskolába!

Minden fejlődés, bármi is a tartalma, különböző fejlődési fokok soraként ábrázolható, amelyek úgy függnek össze egymással, hogy egyik a másiknak a *tagadása*. Ha például egy nép az abszolút monarchiától továbbfejlődik az alkotmányos monarchiához, akkor *tagadja* korábbi politikai létezését. Egyetlen területen sem mehetünk át valamely fejlődésen anélkül,

* — „piros" és „fekete" — *Szerk.*

hogy ne tagadjuk a korábbi létezési módunkat. A *tagadást* a morál nyelvére lefordítva *megtagadásnak* nevezik.

Megtagadás! Ezzel a jelszóval a kritizáló jóember megbélyegezhet minden fejlődést, anélkül, hogy azt értené; a maga fejlődésmentes fejletlenségét morális szeplőtlenségként dicsőítve állíthatja szembe vele. Így bélyegezte meg a népek vallási képzelete nagyban és egészben a *történelmet*, azáltal, hogy az ártatlanság korát, az aranykort, a *történelem előtti időkbe* helyezte, olyan korba, amelyben még egyáltalán nem volt történelmi fejlődés, s ezért tagadás és megtagadás sem. Így jelennek meg a zajos forradalmi korszakokban, az erőteljes, szenvedélyes tagadás és megtagadás korszakaiban, mint például a XVIII. században, derék, jóakaratú férfiak, jólnevelt, tisztességtudó szatírok, mint *Gessner*, akik a történelmi romlottsággal az *idill* fejlődésmentes állapotát helyezik szembe. Ezeknek az idillköltőknek a dicséretére — ők is egy válfaja a kritizáló moralistáknak és a moralizáló kritikusoknak — mindamellett meg kell azonban jegyeznünk, hogy lelkiismeretesen ingadoznak, kinek nyújtsák a moralitás pálmáját, a pásztornak-e, avagy a báránynak.

Ámde hagyjuk a jóembert, hogy zavartalanul legeltesse szemét saját jóravalóságán! Kövessük őt odáig, ahol *úgy véli*, hogy most már rátér az „ügyre". Mindenütt viszontlátjuk majd ugyanezt a módszert.

„Nem tehetek róla, hogy Engels úr és más kommunisták túlságosan *vakok* annak belátásához, hogy a *hatalom* a *tulajdonon* is uralkodik, és hogy a *tulajdonviszonyokban* meglevő igazságtalanságot csakis a hatalom tartja fenn. — *Dőrének* és *gyávának* nevezek mindenkit, aki acsarkodik a burzsoák ellen a *pénzszerzésük* miatt és békén hagyja a királyokat a *hatalomszerzésük* miatt."*

„A hatalom uralkodik a tulajdonon is!"

A tulajdon mindenesetre szintén a hatalomnak egy válfaja. A közgazdászok például a tőkét „az idegen munka fölötti hatalomnak" nevezik.

A hatalom két válfaja áll tehát előttünk, egyrészt a tulajdonnak, vagyis a tulajdonosoknak a hatalma, másrészt a politikai hatalom, az államhatalom. „A hatalom uralkodik a tulajdonon is" — a következőket jelenti: a tulajdonnak nincsen a kezében a politikai hatalom, sőt, a politikai hatalom még zaklatja is őt, például önkényes adókkal, elkobzásokkal, kiváltságokkal, a bürokráciának az iparba és a kereskedelembe való zavaró beavatkozásával stb.

---

* A Heinzen-féle manifesztum; „Deutsche-Brüsseler Zeitung", 84. sz. — *Marx jegyzete.*

Más szavakkal: a burzsoázia politikailag még nem szerveződött osztállyá. Az államhatalom még nem az ő saját hatalma. Azokra az országokra vonatkozólag, amelyekben a burzsoázia már meghódította a politikai hatalmat és a politikai uralom nem más, mint a burzsoá osztály uralma az egész társadalom fölött, nem pedig az egyes burzsoáé saját munkásai fölött — ezekre az országokra vonatkozólag elvesztette értelmét Heinzen úr tétele. A tulajdontalanokat a politikai uralom annyiban, amennyiben közvetlenül a tulajdonra vonatkozik, természetesen nem fogja érinteni.

Míg tehát Heinzen úr úgy vélte, hogy éppoly örök, mint eredeti igazságot mondott ki, csupán azt a tényt mondta ki, hogy a német burzsoáziának meg kell hódítania a politikai hatalmat, vagyis ugyanazt mondja, amit Engels, csak öntudatlanul, csak abban a derék hiedelemben, hogy az ellenkezőjét mondja. Heinzen úr csupán patétikusan, örök igazságként mondja ki a német burzsoáziának a német államhatalomhoz való átmeneti viszonyát, s ezzel megmutatja, hogyan lehet „szilárd magvat" csinálni egy „mozgalomból."

„A tulajdonviszonyokban meglevő igazságtalanságot" — folytatja Heinzen úr — „csakis a hatalom tartja fenn."

Itt Heinzen úr „a tulajdonviszonyokban meglevő igazságtalanságon" vagy azt a fentebb említett nyomást érti, amelyet maga a német burzsoázia még a „legszentebb" érdekeiben is elszenved az abszolút monarchiától, s akkor csak az imént mondottakat ismétli el — vagy pedig a munkások gazdasági viszonyait érti „a tulajdonviszonyokban meglevő igazságtalanságon", s akkor kinyilatkoztatásának a következő értelme van:

A mostani *polgári* tulajdonviszonyokat az az államhatalom „tartja fenn", amelyet a burzsoázia szervezett meg tulajdonviszonyai védelmére. A proletároknak tehát meg kell dönteniök a politikai hatalmat ott, ahol az már a burzsoázia kezében van. Nekik maguknak kell hatalommá, mindenek előtt forradalmi hatalommá lenniök.

Heinzen úr öntudatlanul ismét ugyanazt mondja, amit Engels, de ismét abban az őszinte meggyőződésben, hogy az ellenkezőjét mondja. Amit mond, azt nem gondolja, és amit gondol, azt nem mondja.

Egyébként, ha igaz is, hogy politikailag, azaz államhatalma révén a burzsoázia „fenntartja a tulajdonviszonyokban meglevő igazságtalanságot", de bizonyos, hogy nem *teremti* azt. A „tulajdonviszonyokban meglevő igazságtalanság" — melynek feltétele a modern munkamegosztás, a csere modern formája, a konkurrencia, a koncentráció stb. — korántsem a burzsoá osztály politikai uralmából fakad, hanem fordítva, a burzsoá osztály politikai uralma fakad ezekből a polgári közgazdászok által szükségszerű

örök törvényeknek proklamált modern termelési viszonyokból. Ezért ha a proletariátus meg is dönti a burzsoázia politikai uralmát, győzelme csak átmeneti lesz, csak egy momentum lesz magának a *polgári forradalomnak* szolgálatában — mint anno 1794 — mindaddig, amíg a történelem folyamatában, „mozgásában" még nem teremtődtek meg azok az anyagi feltételek, amelyek szükségessé teszik a polgári termelési mód eltörlését, s ennélfogva a politikai burzsoáuralom végleges megdöntését is. Ezért a franciaországi terroruralomnak csak arra kellett szolgálnia, hogy hatalmas pörölycsapásaival eltüntesse a francia földről a feudális romokat. A félénken kíméletes burzsoázia évtizedek alatt sem készült volna el ezzel a munkával. A nép véres akciója tehát csak megtisztította a burzsoáziának az utat. Ugyanígy az abszolút monarchia megdöntése is csak pillanatnyi volna, ha a gazdasági feltételek még nem volnának teljesen érettek a burzsoá osztály uralmára. Az emberek egy új világot nem a „földi javakból" építenek maguknak, mint ezt a *grobiánus* babona véli, hanem letűnő világuk történelmi vívmányaiból. Fejlődésük során előbb nekik maguknak *meg* kell *termelniök* egy új társadalom *anyagi feltételeit*, s ettől a sorstól nem szabadíthatja meg őket az érzületnek vagy az akaratnak semmiféle erőfeszítése sem.

Jellemző az „egészséges emberi észre" támaszkodó egész *grobianizmusra*, amely az „élet teljességéből" merít és nem nyomorítja el *természetes* hajlamait semmiféle filozófiai vagy egyéb tanulmánnyal — hogy ott, ahol sikerül meglátnia a *különbséget*, nem látja az *egységet*, ott pedig, ahol meglátja az *egységet*, nem látja a *különbséget*. Ha *különböző meghatározásokat* állít fel, ezek tüstént megkövülnek kezében, s a legelvetendőbb szofisztikának tekinti, ha ezeket a fogalom-tuskókat úgy verik össze egymással, hogy tüzet fognak.

Amikor például Heinzen úr azt mondja, hogy *pénz* és *hatalom*, *tulajdon* és *uralom*, *pénzszerzés* és *hatalomszerzés* nem *ugyanaz*, akkor egy *tautológiát* mond ki, amely már a puszta szavakban benne van, s ez a puszta szómegkülönböztetés neki hőstett, amelyet a *látnok* egész öntudatával érvényesít a kommunistákkal szemben, akik oly „vakok", hogy nem állnak meg ennél a gyermeteg első észleletnél.

Hogy a „pénzszerzés" hogyan csap át „hatalomszerzésbe", a „tulajdon" pedig „politikai uralomba", tehát hogy e kétféle hatalom között a szilárd különbség helyett — amelyet Heinzen úr *dogmaként* szentesít — éppen ellenkezőleg, egészen az egyesülésig menő kapcsolatok vannak, arról Heinzen úr hamarosan meggyőződhet, ha megnézi, hogyan *vásárolták meg* a jobbágyok szabadságukat, hogyan *vásárolták meg* a kommunák[248]

a maguk municipális jogeikat, hogyan csalták ki egyfelől a polgárok a kereskedelemmel és az iparral a pénzt a feudális urak zsebéből és változtatták földtulajdonukat röpke váltókká, másfelől hogyan segítették győzelemre az ilymódon aláaknázott nagy feudálisok felett az abszolút monarchiát és hogyan *vásároltak* tőle kiváltságokat; hogyan aknázták ki később a polgárok magának az abszolút monarchiának a pénzügyi válságait stb. stb.; hogyan válnak a legabszolútabb monarchiák az államadósságok rendszere — a modern ipar és a modern kereskedelem e produktuma — által a tőzsdebáróktól függővé; hogyan csap át a népek nemzetközi kapcsolatában az ipari monopólium közvetlenül politikai uralomba, úgyhogy például a Szent Szövetség uralkodói a „német felszabadító háborúban" pusztán Anglia zsoldos landsknechtjei voltak stb. stb.

Azáltal azonban, hogy az „egészséges emberi észre" támaszkodó öntelt *grobianizmus* olyan különbségeket, mint a *pénzszerzés* és a *hatalomszerzés* közötti különbség, örök igazságokként — amelyekkel „egészen biztosan" „így és így" áll a helyzet —, rendíthetetlen *dogmákként* rögzít, ezzel megteremti magának a kívánt szituációt arra, hogy kitálalhassa az ilyen hittételek ellenfeleinek „vaksága", „dőresége" vagy „gonoszsága" fölötti morális felháborodását, — s ennek az önélvezetnek pattogó kifakadásaival egyúttal ama retorikai kására is futnia kell, amelyben néhány sovány, csontos igazság uszkál.

Heinzen úr meg fogja érni, hogy a tulajdon hatalma még Poroszországban is mariage forcéba* lép a politikai hatalommal. De hallgassuk tovább:

„Ti korunk hangsúlyát a *szociális kérdésekre* akarjátok helyezni, és nem látjátok be, hogy *nincs fontosabb szociális kérdés*, mint a *királyság* vagy *köztársaság* kérdése."**

Az imént Heinzen úr csak a *különbséget* látta a pénzhatalom és a politikai hatalom között; most már csak az *egységet* látja a *politikai* kérdés és a *szociális* kérdés között. Emellett, persze, még ellenlábasainak „nevetséges vakságát" és „gyáva alávalóságát" is látja.

Az emberek *politikai* kapcsolatai természetesen *szociális*, *társadalmi* kapcsolatok is, mint minden viszony ember és ember között. Ezért mindazok a kérdések, amelyek az embereknek egymáshoz való viszonyaira vonatkoznak, egyúttal szociális kérdések is.

A grobiánus naivitás azt hiszi, hogy ezzel a belátással, amely nyolcéves gyermekek katekizmusába való, nemcsak hogy mondott valamit, hanem

* — kényszerházasságba — *Szerk.*

** A Heinzen-féle manifesztum; [„Deutsche-Brüsseler-Zeitung"] 84. sz. — *Marx jegyzete.*

még egy súlyt is bevetett a modern összeütközések mérlegének serpenyőjébe.

Véletlenül úgy adódik, hogy a „*mi* korunkban megtárgyalt" „szociális kérdések" oly mértékben válnak mind fontosabbakká, ahogy távolodunk az abszolút monarchia területétől. A szocializmus és kommunizmus nem Németországból indult ki, hanem Angliából, Franciaországból és Észak-Amerikából.

Egy valóban cselekvő kommunista párt első megjelenésével a polgári forradalmon belül, az alkotmányos monarchia megszüntetésének pillanatában találkozunk. A legkövetkezetesebb *republikánusok*, Angliában a *nivellerek*[249], Franciaországban *Babeuf*, *Buonarroti* stb. proklamálták elsőkként e „szociális kérdéseket". „Babeuf összeesküvése", melyet barátja és elvtársa Buonarroti írt le,[250] mutatja, hogyan merítették e republikánusok a történelmi „mozgásból" azt a belátást, hogy a *monarchia* és *köztársaság* szociális kérdésének megszüntetésével még nem oldódott meg egyetlenegy „szociális kérdés" sem a proletariátus szellemében.

A *tulajdonkérdést*, ahogy azt a „*mi* korunkban" feltették, még csak kérdésként megformulázva sem lehet felismerni a Heinzen-féle formulában: „vajon *jogos-e*, hogy az egyik ember mindent *birtokol*, s a másik semmit, vajon *szabad-e* az egyes embernek egyáltalán bármit is birtokolnia" és hasonló szimpla lelkiismereti kérdések és jogi frázisok.

A tulajdon kérdése nagyon különböző az ipar általános fejlődési foka és a különböző országokban elért különös fejlődési foka szerint.

A *galiciai* paraszt számára például a tulajdonkérdés a feudális földtulajdonnak polgári kis földtulajdonná való változtatására redukálódik. Számára a tulajdonkérdésnek ugyanaz az értelme van, mint a *francia* paraszt számára volt 1789 előtt, ezzel szemben az *angol* mezőgazdasági napszámos semmiféle viszonyban nem áll a földtulajdonossal. Ő csak a bérlővel áll viszonyban, azaz az ipari tőkéssel, aki gyárszerűen űzi a földművelést. Ez az ipari tőkés viszont, aki járadékot fizet a földtulajdonosnak, a maga részéről közvetlen viszonyban áll vele. A legfontosabb tulajdonkérdés ezért, ahogy ez az angol ipari burzsoázia számára fennáll, a földtulajdon eltörlése, s a gabonatörvények elleni harcának nem is volt más értelme, mint éppen ez. Az angol mezőgazdasági napszámos szemében viszont éppúgy, mint az angol gyári munkás szemében a tőke eltörlése a tulajdonkérdés.

Mind az angol, mind a francia forradalomban a tulajdonkérdés úgy jelent meg, hogy a szabad konkurrencia érvényrejuttatásáról és mind-

azoknak a feudális tulajdonviszonyoknak az eltörléséről volt szó, amelyek — mint például a földesúri földtulajdon, a céhek, a monopóliumok stb. — béklyókká váltak a XVI. századtól a XVIII. századig kifejlődött ipar számára.

Végül a „*mi* korunkban" az az értelme a tulajdonkérdésnek, hogy a nagyiparból, a világpiac kifejlődéséből és a szabad konkurrenciából fakadó kollíziók megszüntetéséről van szó.

A tulajdonkérdés mindig, az ipar különböző fejlődési fokai szerint, egy meghatározott osztály életkérdése volt. A XVII. és XVIII. században, amikor a *feudális* tulajdonviszonyok eltörléséről volt szó, a tulajdonkérdés a *polgári* osztály életkérdése volt. A XIX. században, amikor a *polgári* tulajdonviszonyok eltörléséről van szó, a tulajdonkérdés a *munkásosztály* életkérdése.

Annak a tulajdonkérdésnek tehát, amely a „mi korunkban" világtörténelmi kérdés, csakis a *modern polgári társadalomban* van értelme. Minél fejlettebb ez a társadalom, minél fejlettebb tehát gazdaságilag egy országban a burzsoázia és kapott ennélfogva az államhatalom is polgári kifejezést, annál kirívóbban lép előtérbe a *szociális* kérdés, Franciaországban kirívóbban mint Németországban, Angliában kirívóbban mint Franciaországban, az alkotmányos monarchiában kirívóbban mint az abszolútban, a köztársaságban kirívóbban mint az alkotmányos monarchiában. Így például a hitelügynek, a spekulációnak stb.-nek a kollíziói seholsem hevesebbek, mint Észak-Amerikában. S a *szociális* egyenlőtlenség sem lép előtérbe sehol élesebben, mint Észak-Amerika keleti államaiban, mert sehol sincs kevésbé kendőzve politikai egyenlőtlenséggel. Ha a pauperizmus ott még nem fejlődött ki annyira, mint Angliában, ennek okai olyan gazdasági viszonyok, melyeket itt nem fejtünk ki bővebben. Mindamellett a pauperizmus a legörvendetesebben halad előre.

„Ebben az országban, ahol nincsenek kiváltságos rendek, ahol a társadalom összes *osztályainak egyenlő jogai* vannak" (a nehézség azonban éppen az *osztályok* meglétében rejlik) „és ahol népességünk távol áll attól, hogy nyomást gyakoroljon a létfenntartási eszközökre, valóban riasztó azt látni, hogy a pauperizmus ilyen gyorsan növekszik." (Meredith úr jelentése a pennsylvaniai kongresszusnak.[251])

„Bebizonyítást nyert, hogy Massachusettsben a pauperizmus 25 év alatt 60 százalékkal növekedett." (Nilesnek — egy amerikainak — a „Register"-ből.[252])

Az egyik leghíresebb észak-amerikai közgazdász, *Thomas Cooper*, aki ráadásul radikális is, a következőket javasolja:

1. A vagyontalanoknak meg kell tiltani a házasságot.

2. *El kell törölni az általános választójogot*, hiszen, kiált fel: „a társadalom a tulajdon védelmére létesült. Milyen értelmes igényt támaszthatnak azok, akik örök gazdasági törvények szerint örökké tulajdonnélküliek lesznek, arra, hogy törvényeket hozzanak mások tulajdonáról? Milyen közös indíték és érdek van a lakosság e két *osztálya* között?

Vagy nem forradalmi a dolgozó osztály, akkor a munkaadóknak az érdekeit képviseli, akiktől exisztenciája függ. Így például New-Englandben a legutóbbi választásokkor a gyárosok, hogy biztosítsák maguknak a szavazatokat, a jelöltek nevét kalikóvászonra nyomatták, s minden munkásuk egy-egy ilyen kalikódarabot viselt a nadrághasítékán.

Vagy pedig a dolgozó osztály forradalmivá válik a közös együttes élet stb. következtében, s akkor előbb-utóbb kezébe kerül *az ország politikai hatalma*, és e rendszer alatt semmiféle tulajdon nem lesz többé biztos."*

Ahogyan a munkások politikai pártot alkotnak *Angliában chartisták* néven, ugyanúgy *Észak-Amerikában* is *nemzeti reformerek* néven, s csatakiáltásuk korántsem az, hogy *monarchia* vagy *köztársaság*, hanem az, hogy *a munkásosztály uralma* vagy *a burzsoá osztály uralma*.

Mivel tehát éppen a modern polgári társadalomban, s a neki megfelelő alkotmányos vagy köztársasági képviseleti államforma mellett vált „a tulajdonkérdés" a legfontosabb „szociális kérdéssé", ezért kizárólag a *német* polgárember bornirt szükséglete az, amely közbekiáltja: a *monarchia* kérdése a legfontosabb „*szociális* kérdése a kornak". Egészen hasonló módon fejezi ki dr. *List* „nemzetgazdaságtana" előszavában igen naiv boszszúságát afelett, hogy az emberek „elnézésből" a *pauperizmust*, nem pedig a *védővámokat* tekintik korunk legfontosabb szociális kérdésének.

A *pénz* és a *hatalom* közötti *különbség* egyúttal a két bajnok *személyes* megkülönböztetése is volt.

A „kicsiny" mint afféle *zsebmetsző* jelenik meg, akinek csak „pénzzel" rendelkező ellenségekkel van dolga. A kalandosan erős férfiú viszont a földi „hatalmasságokkal" harcol.

„Indosso la corazza, e l'elmo in testa."**

---

* *Thomas Cooper:* „Lectures on Political Economy", Columbia, 361. és 365. old.[62] — *Marx jegyzete.*

** *Ariosto:* „Orlando Furioso"; „Páncéllal a hátán és sisakkal a fején."[253] — *Marx jegyzete.*

S „emellett" — mormogja — „az Ön személye egyébként jobb helyzetben van, mint az enyém."*

De a legjobb helyzetben a földi „hatalmasságok" vannak, akik szemlátomást fellélegeznek, amikor Heinzen úr ekként támad rá növendékére: „Most Ön, mint minden kommunista, képtelenné vált arra, hogy *felismerje a politikának a szociális állapotokkal való összefüggését.*"**

Épp az imént voltunk tanúi annak a morális leckéztetésnek, amelyben a nagy férfiú meglepő *egyszerűséggel* leplezte le, hogy mi az *összefüggés* a *politika* és a *szociális állapotok* között általában. A *fejedelemség* példáján most már *kézzelfogható* gyakorlati alkalmazást mutat be növendékének.

A fejedelmek vagy a fejedelemség, meséli, „a fő okozói minden nyomorúságnak és minden ínségnek". Ahol a fejedelemség eltöröltetett, ott természetesen a magyarázatnak e módja is el van törölve, s a *rabszolgagazdálkodás*, amelyen az antik köztársaságok tönkrementek, a rabszolgagazdálkodás, amely a legborzalmasabb kollíziókhoz fog vezetni a köztársasági Észak-Amerika déli államaiban***, ez a rabszolgagazdálkodás, John Falstaffal együtt, így kiálthat fel: Bárcsak az indokok éppoly olcsók volnának, mint a szeder![254]

És mindenekelőtt: ki vagy mi csinálta a *fejedelmeket* és a *fejedelemséget*?

Volt egyszer egy korszak, amikor a nép a közügyek végett kénytelen volt a legkiemelkedőbb személyiségeket az élre állítani. Később ez a tisztség tovább öröklődött a családokon belül stb. És végül az emberek butasága és elvetemültsége évszázadokon át tűrte ezt a visszaélést.

Ha összehívnák Európa valamennyi született szószátyárjának kongresszusát, egyikük sem tudna más feleletet adni. S ha utánanéznénk Heinzen úr valamennyi művében, azokban sem találnánk más feleletet.

A magvas „egészséges emberi ész" azt hiszi, hogy megmagyarázza a *fejedelemséget* azáltal, hogy *ellenfelének* nyilvánítja magát. A nehézség azonban e normál-ész számára abban állna, hogy kifejtse, miként született meg az egészséges emberi észnek és a morális emberi méltóságnak ez az ellenfele, és miként vonszolta csodálatosan szívós életét évszázadokon át. Ámde mi sem egyszerűbb. Évszázadokon át nem volt egészséges emberi ész és morális emberi méltóság. Más szavakkal: évszázadok esze és morálja megfelelt a fejedelemségnek, ahelyett hogy ellentmondott volna neki.

---

* A Heinzen-féle manifesztum; „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 84. sz. — *Marx jegyzete.*

** Ugyanott. — *Marx jegyzete.*

*** Lásd erre vonatkozólag Jeffersonnak, az amerikai köztársaság egyik megalapítójának és ismételten megválasztott elnökének „Memoir"-ját. — *Marx jegyzete.*

És letűnt századoknak éppen ezt az eszét és ezt a morálját nem érti meg a mai „egészséges emberi ész". Nem fogja föl, de viszont *megveti*. A történelemből a morálba menekül, s most már bevetheti erkölcsi felháborodásának egész nehéztüzérségét.

Ugyanazon a módon, ahogy itt a politikai „egészséges emberi ész" az esztelenség műveként magyarázza meg magának a fejedelemség keletkezését és fennmaradását, ugyanezen a módon magyarázza a vallásos „egészséges emberi ész" az ördög műveként az eretnekséget és a hitetlenséget. S ugyanezen a módon magyarázza a vallástalan „egészséges emberi ész" az ördögöknek, a papoknak műveként a vallást.

De ha már egyszer Heinzen úr morális közhelyekkel megindokolta a fejedelemség *keletkezését*, akkor egészen *természetesen* adódik a „fejedelemségnek a szociális állapotokkal való összefüggése". Halljátok:

„Egyetlenegy ember lefoglalja magának az államot, többé vagy kevésbé feláldoz egy egész népet — nemcsak anyagilag, hanem morálisan is — a saját személyének és csatlósainak; fokonként elosztja a nép között a megaláztatást, mint sovány és hízott barmokat különböző *rendekre* tagolja a népet, és alapjában véve csupán saját egyetlen személye kedvéért az államtársadalom minden egyes tagját *hivatalosan a másik ember ellenségévé változtatja.*"*

Heinzen úr a fejedelmeket Németország szociális építményének csúcsán látja. Egy pillanatig sem kételkedik abban, hogy ők csinálták és napról napra újra *csinálják* a maguk társadalmi alapzatát. Hogyan is lehetne *egyszerűbben* megmagyarázni a monarchia összefüggését a társadalmi állapotokkal — melyeknek a monarchia a *hivatalos* politikai kifejezése —, mint azzal az állítással, hogy a fejedelmek *csinálják* ezt az összefüggést! Hogyan függnek össze a képviselőházak a modern polgári társadalommal, amelyet képviselnek? Ők *csinálták* e társadalmat. A politikai istenség a maga apparátusával és hierarchiájával *csinálta* ilyenformán a profán világot, amelynek ő a szentek szentje. Ilyenformán csinálhatta a *vallási* istenség a világi állapotokat, amelyek őbenne fantasztikusan és égivé magasztosítva tükröződnek.

A grobianizmusnak, amely illő pátosszal nyilatkoztatja ki az efféle házisütetű bölcsességet, természetesen éppolyan csodálkozással, mint erkölcsi felháborodással kell fogadnia ellenfelét, aki azon fáradozik, hogy kimutassa neki: nem az alma csinálta az almafát.

A modern történetírás kimutatta, hogyan jelenik meg az *abszolút mon-*

* A Heinzen-féle manifesztum; i. h. — *Marx jegyzete.*

archia azokban az átmeneti időszakokban, amikor a régi feudális rendek hanyatlásnak indulnak és a középkori polgári rend modern burzsoá osztállyá alakul, de a küzdő felek egyike sem kerekedett még felül a másikon. Azon elemek tehát, amelyeken az abszolút monarchia épül, korántsem annak termékei; ellenkezőleg, szociális előfeltételei, s történelmi keletkezésük túlságosan ismert ahhoz, hogy itt el kelljen ismételnünk. Hogy Németországban az abszolút monarchia később alakult ki és hosszasabban tart, az csakis a német polgárosztály eltorzult fejlődési folyamatában leli magyarázatát. E fejlődési folyamat rejtélyének megoldása a kereskedelem és ipar történetében található meg.

A nyárspolgári német szabadvárosok hanyatlása, a lovagi rend megsemmisülése, a parasztok veresége, a fejedelmek ebből fakadó felségjoga; a teljesen a középkori állapotokon nyugvó német ipar és kereskedelem romlása ugyanabban a pillanatban, amikor megnyílik a modern világpiac és feltűnik a nagy manufaktúra; az elnéptelenedés és a barbár állapot, amelyet a harmincéves háború hagyott hátra; az újra emelkedésnek induló nemzeti iparágaknak, mint például a lenfeldolgozó kisiparnak a jellege, amelynek patriarchális állapotok és viszonyok felelnek meg; a kiviteli cikkek jellege, amelyek legnagyobb részt a mezőgazdaságból származtak és ezért úgyszólván csakis a földbirtokos nemesség anyagi életforrásait, tehát a nemességnek a polgárokhoz viszonyított relatív hatalmát gyarapították, — Németország általános nyomott helyzete a világpiacon, miáltal a nemzeti jövedelem egyik fő forrásává azok a szubszidiumok lettek, amelyeket a fejedelmek külföldiektől kaptak, a polgárok emiatt bekövetkezett függése az udvartól — *stb. stb.*, mindezek a viszonyok, amelyek között a német társadalom alkata és a neki megfelelő politikai szervezet kiformálódott, az egészséges emberi ész grobianizmusa számára néhány magvas mondássá változnak, ezeknek magva viszont az, hogy a „német fejedelemség" csinálta és napról napra újra „csinálja" a „német társadalmat".

Az az optikai csalódás, amely az egészséges emberi észt arra indítja, hogy a fejedelemségben „ismerje fel" a német társadalom ősforrását, nem pedig a német társadalomban a fejedelemség ősforrását, könnyen megmagyarázható.

Azt veszi ugyanis észre első meglátásra — s ezt mindig éleslátásnak tekinti —, hogy a német fejedelmek fenntartják és erősen kézben tartják a régi német társadalmi állapotot, amellyel politikai exisztenciájuk áll és bukik, a bomlasztó elemekkel szemben pedig erőszakkal *reagálnak*. Másfelől azt is látja, hogy a bomlasztó elemek birkóznak a fejedelmi

hatalommal. Mind az öt egészséges érzéke egyszerre bizonyítja tehát, hogy a régi társadalomnak, hierarchiájának, előítéleteinek és ellentéteinek a fejedelemség az *alapja*.

Pontosabban szemügyre véve azonban ez a jelenség csak megcáfolja ama jámbor nézetet, melyre ártatlanul nyújtott alkalmat.

Az az erőszakosan reakciós szerep, amelyben a fejedelemség fellép, csupán azt bizonyítja, hogy a régi társadalom pórusaiban kialakult egy új társadalom, amelynek a politikai burkot is — a régi társadalom természetszerű takaróját — természetellenes béklyónak kell éreznie és a levegőbe kell röpítenie. Minél fejletlenebbek ezek az új bomlasztó társadalmi elemek, annál konzervatívabbnak tűnik a régi politikai hatalom leghevesebb reakciója is. Minél fejlettebbek az új bomlasztó társadalmi elemek, annál reakciósabbnak tűnik a régi politikai hatalom legártalmatlanabb konzerválási kísérlete is. A fejedelemség reakciója nem azt bizonyítja, hogy a fejedelemség csinálja [macht] a régi társadalmat, hanem éppen ellenkezőleg, hogy befellegzett [abgemacht] számára, mihelyt a régi társadalom anyagi feltételei túlélték önmagukat. Reakciója egyszersmind a régi társadalomnak a reakciója, amely még a *hivatalos* társadalom, s ezért még a hatalom *hivatalos birtokában*, illetve a *hivatalos hatalom* birtokában van.

Amikor a társadalom anyagi életfeltételei odáig fejlődtek, hogy hivatalos politikai alkatának átalakítása életszükségletté lett számára, akkor a régi politikai hatalom egész arculata megváltozik. Így például az abszolút monarchia ekkor megpróbál *centralizálás* helyett, amelyben tulajdonképpeni civilizáló tevékenysége állt, *decentralizálni*. Ez a feudális rendek vereségéből keletkezett monarchia, amely maga a legtevékenyebben részt vett szétrombolásukban, most igyekszik megtartani a feudális megkülönböztetéseknek legalább a *látszatát*. Míg korábban kedvezett a kereskedelemnek és az iparnak s ezzel együtt a polgárosztály felemelkedésének, mint a nemzeti hatalom és szintúgy a saját csillogása szükséges feltételeinek, most az abszolút monarchia mindenütt útját állja a kereskedelemnek és az iparnak, amelyek a már hatalmas burzsoázia kezében egyre veszedelmesebb fegyverekké lettek. A *városról*, kiemelkedése bölcsőjétől elfordul, s rémült és bárgyúvá lett tekintetét a *falura* veti, mely régi, daliás ellenfeleinek tetemeivel van trágyázva.

Ámde Heinzen úr „a politikának a szociális állapotokkal való összefüggésén" voltaképp csak a német fejedelemségeknek a német ínséggel és a német nyomorúsággal való összefüggését érti.

A monarchia, mint minden más államforma, anyagi szempontból a dolgozó osztályt közvetlenül csak *adók* formájában terheli. Az adók jelentik,

gazdaságilag kifejezve, az állam létezését. Hivatalnokok és papok, katonák és balett-táncosnők, iskolamesterek és rendőrporoszlók, görög múzeumok és gótikus tornyok, civillista és ranglétra — a közös mag, amelyben mindezen mesébe illő exisztenciák embrionálisan benne szunnyadnak: az *adók*.

S melyik okoskodó polgár ne utalt volna az éhező nép előtt az adókra, a fejedelmek e sarcára, mint nyomorúságának forrására?

A német fejedelmek és a német ínség! Más szavakkal: az adók, amelyekből a fejedelmek dőzsölnek, s amelyeket a nép véres verejtékével fizet meg!

Mily kimeríthetetlen anyag deklamáló embermentők számára!

A monarchia sok költséget okoz. Ez kétségtelen. Nézzük csak meg az észak-amerikai államháztartást és hasonlítsuk össze azzal, amit nálunk a 38 aprócska hazának kell fizetnie azért, hogy kormányozzák és megrendszabályozzák! E beképzelt demagógia zsörtölődő kifakadásaira nem a kommunisták válaszolnak, nem, hanem a *polgári* közgazdászok, mint Ricardo, Senior stb., néhány szóval.

Az állam gazdasági létezése az *adók*.

A munkás gazdasági létezése a *munkabér*.

Meghatározandó: az adóknak és a munkabérnek a *viszonya*.

Az átlagos munkabért a *konkurrencia* szükségszerűen a minimumra redukálja, vagyis olyan bérre, mely a munkásoknak lehetővé teszi, hogy szűkösen tengessék belőle a maguk és fajtájuk létét. Az adók egy részét képezik ennek a minimumnak, mert a munkások politikai hivatása éppen abban áll, hogy adót fizessenek. Ha radikálisan eltörölnék a munkásosztályra nehezedő összes adókat, ennek szükségszerű következménye az lenne, hogy a munkabér csökkenne az adó egész összegével, amely manapság benne foglaltatik. Ezáltal vagy a munkaadók *profitja* emelkednék közvetlenül ugyanilyen mértékben, vagy pedig csak az adószedés *formájában* történne változás. A tőkés ahelyett, hogy, mint ma, a munkabérben egyúttal előlegezi az adókat, amelyeket a munkásnak kell megfizetnie, már nem ezen a kerülő úton, hanem közvetlenül fizetné az adókat az államnak.

Ha Észak-Amerikában a munkabér magasabb, mint Európában, az korántsem Észak-Amerika csekélyebb adóinak a következménye. Ez területi, kereskedelmi és ipari helyzetének következménye. A munkások iránti kereslet a kínálathoz képest ott jelentősen nagyobb, mint Európában. S ezt az igazságot már Adam Smithből tudja minden tanuló.

A burzsoázia számára viszont mind az adók elosztásának és beszedésének módja, mind az adók felhasználása életkérdés, mind a kereskedelemre

és az iparra gyakorolt befolyása miatt, mind amiatt, hogy az adók az az aranyzsinór, amellyel az abszolút monarchia megfojtható.

Miután Heinzen úr ily mélyenszántó felvilágosításokat adott „a politikának a társadalmi állapotokkal való összefüggéséről", úgyszintén az „osztályviszonyoknak" az államhatalommal való összefüggéséről, diadalittasan felkiált:

„A »kommunista bornirtságot«, amely az emberekhez csak »osztálymódra« fordul, vagy pedig »mesterségük« szerint egymásra *uszítja* őket, persze nem követtem el forradalmi propagandámban, mert én teret adok annak a »lehetőségnek«, hogy az »emberséget« nem mindig az »osztály« vagy »a pénzeszacskó mérete« határozza meg."

A „grobiánus" emberi ész az osztálykülönbséget „a pénzeszacskó nagyságának különbségévé" és az osztályellentétet „mesterségek közötti perpatvarrá" változtatja. A pénzeszacskó mérete tisztán mennyiségi különbség, amellyel *ugyanahhoz* az osztályhoz tartozó két-két egyént tetszés szerint egymásra lehet *uszítani*. Hogy a középkori *céhek „mesterségük* szerint" szembenálltak egymással, az közismert. De ugyanilyen közismert az is, hogy a modern osztálykülönbség korántsem a „mesterségen" nyugszik, hanem ellenkezőleg, a munkamegosztás nagyon *különböző* munkamódokat hoz létre *ugyanazon* osztályon belül.

S ezt az ő saját, egészen az ő legsajátabb „élete teljességéből" és az ő legsajátabb „egészséges emberi eszéből" merített „bornirtságát" nevezi Heinzen úr tréfálkozva „kommunista bornirtságnak".

Feltételezzük azonban egy pillanatra, hogy Heinzen úr tudja, miről beszél, tehát nem a pénzeszacskók „nagyságának különbségéről" és nem a „mesterségek közötti perpatvarról" beszél.

Nagyon is „lehetséges", hogy egyes egyéneket nem „mindig" az az osztály határoz meg, amelyhez tartoznak; de ez éppoly kevéssé döntő az osztályharc szempontjából, mint ahogy nem volt döntő a francia forradalom szempontjából, hogy néhány nemes átállt a tiers-état* oldalára. És aztán meg ezek a nemesek legalább *egy* osztályhoz csatlakoztak, a forradalmi osztályhoz, a burzsoáziához. Heinzen úrnál azonban az összes osztályoknak el kell tűnniök az „emberség" ünnepélyes eszméje előtt.

Ha azonban Heinzen úr azt hiszi, hogy *egész osztályok* — melyek *gazdasági*, akaratuktól független feltételeken alapulnak, és e feltételek folytán a legellenségesebb ellentétben állnak egymással — az „emberség" minden emberre rátapadó tulajdonsága segítségével kiugorhatnak valóságos

* — harmadik rend — *Szerk.*

viszonyaikból, akkor milyen könnyű is lehet *egy* fejedelemnek, hogy az „emberség" révén felülemelkedjék „fejedelemségén", „fejedelmi mesterségén"? Miért veszi hát Heinzen úr rossznéven, ha Engels az ő forradalmi frázisai mögött egy „derék József császárt" pillant meg?

De ha Heinzen úr egyfelől — azáltal, hogy meghatározatlanul a németek „emberségéhez" fordul — annyira kiirt *minden* különbséget, hogy a *fejedelmeket* is be kellene foglalnia intelmeibe, másfelől mégis kényszerítve látja magát, hogy *egy különbséget* megállapítson a német *emberek* között, mert különbség nélkül nincs ellentét, és ellentét nélkül a politikai kapucinusprédikációknak nincs anyaga.

Imígyen hát Heinzen úr a német embereket *megkülönbözteti* mint *fejedelmeket* és *alattvalókat*. Ennek az ellentétnek a meglátása és kimondása az ő részéről a morális erő megnyilvánulása, az egyéni bátorságnak, politikai észnek, felháborodott emberi érzésnek, komoly éleslátásnak és tiszteletreméltó merészségnek a bizonyítéka. És intellektuális vakságról, rendőri érzületről tesz tanúbizonyságot az, aki arra figyelmeztet, hogy vannak kiváltságos és nem-kiváltságos alattvalók; hogy az előbbiek a politikai hierarchiát korántsem lealázó lépcsőzetnek, hanem felmagasító emelkedő vonalnak látják; hogy végül azon alattvalóknak, akiknek az alattvalói viszony béklyót jelent, ismét nagyon különböző módon jelenti ezt a béklyót.

S most jönnek ezek a „bornirt" kommunisták, akik nemcsak a *fejedelem* és *alattvaló* politikai *különbségét*, hanem az *osztályok* társadalmi különbségét is látják [sehen].

Míg Heinzen úr morális nagysága az imént abban állt, hogy átlátta [einsehen] és kimondta a különbséget, most viszont abban áll a nagysága, hogy átsiklik [übersehen] ezen a különbségen, hogy eltekint [absehen] tőle és eltitkolja. Az *ellentét* kimondása forradalmi beszédből reakciós beszéddé és az *emberségben* egyesült testvérek rosszindulatú egymásellen uszításává válik.

Ismeretes, hogy kevéssel a júliusi forradalom után a győztes burzsoázia a *szeptemberi törvényekben* a „különböző néposztályok egymás ellen uszítását" — valószínűleg szintén „emberségből" — súlyos politikai vétséggé tette, amelyért börtön, pénzbírság stb. jár.[255] Ismeretes továbbá, hogy az angol burzsoá-lapok nem tudnak jobb módot a chartista vezetőknek és a chartista íróknak a denunciálására, mint azt, hogy különböző néposztályok egymás ellen uszítását vetik szemükre. Sőt, az is ismeretes, hogy német írókat emiatt a különböző néposztályok egymásellen-uszítása miatt vártömlöcbe temettek.

Nem a francia szeptemberi törvények, az angol burzsoá-lapok és a porosz büntetőtörvénykönyv beszédét beszéli-e ezúttal Heinzen úr?

Dehogyis! A jóakaratú Heinzen úr csupán attól fél, hogy a kommunisták „egy forradalmi fontanellát[256] *igyekeznek biztosítani* a fejedelmek számára".

Így bizonygatják a *belga* liberálisok, hogy a *radikálisok* titokban egyetértenek a katolikusokkal, a *francia* liberálisok azt, hogy a *demokraták* egyetértenek a legitimistákkal[41], az angol szabadkereskedők azt, hogy a *chartisták* egyetértenek a torykkal. A liberális Heinzen úr pedig azt bizonygatja, hogy a *kommunisták* egyetértenek a fejedelmekkel.

Németországnak, mint ezt már a „Deutsch-Französische Jahrbücher"-ben kifejtettem,[257] sajátos keresztény-germán balszerencséje van. Burzsoáziája olyannyira elkésett, hogy abban a pillanatban kezdi meg harcát az abszolút monarchiával és próbálja megalapítani saját politikai hatalmát, amikor minden fejlett ország burzsoáziája már a leghevesebb harcban áll a munkásosztállyal, s amikor politikai illúziói az európai tudatban már idejüket múlták. Ebben az országban, ahol egyfelől még fennáll az abszolút monarchia politikai nyomorúsága a lezüllött félfeudális rendekből és viszonyokból álló egész függelékével együtt, másfelől részlegesen léteznek már — az ipari fejlődésnek és Németország világpiactól való függőségének következményeképpen — a burzsoázia és munkásosztály közötti modern ellentétek is, úgyszintén az ebből fakadó harc — példák erre a szileziai és csehországi munkásfelkelések[258]. A német burzsoázia tehát máris ellentétben áll a proletariátussal, mielőtt még politikailag osztállyá szerveződött volna. Az „alattvalók" közötti harc kitört, amikor minden hambachi dal[259] ellenére még nem kergették ki az országból a fejedelmeket és a nemességet.

Heinzen úr nem tudja magának másképp megmagyarázni ezeket az ellentmondásos állapotokat, amelyek természetesen a német irodalomban is tükröződnek, csak úgy, hogy ellenfelei *lelkiismeretét* teszi felelőssé értük, s a kommunisták ellenforradalmi üzelmeinek következményeként értelmezi őket.

A német munkások eközben nagyon jól tudják, hogy az *abszolút monarchia* pillanatig sem habozik vagy habozhat, hogy *a burzsoázia szolgálatában* ágyúgolyókkal és ostorcsapásokkal üdvözölje őket. Miért részesítenék tehát előnyben az abszolút kormányzatnak és félfeudális kíséretének brutális sanyargatásait a *közvetlen burzsoá-uralommal* szemben? A munkások nagyon jól tudják, hogy a burzsoázia nemcsak politikailag lesz kénytelen nagyobb engedményeket tenni nekik, mint az abszolút mon-

archia, hanem a burzsoázia, kereskedelmének és iparának szolgálatában, akarata ellenére életre hívja a munkásosztály egyesülésének feltételeit is, márpedig ez az egyesülés a munkások győzelmének első követelménye. A munkások tudják, hogy a *polgári* tulajdonviszonyok eltörlése nem idézhető elő a *feudális* tulajdonviszonyok fenntartása útján. Tudják, hogy a burzsoáziának a feudális rendek és az abszolút monarchia ellen folytatott forradalmi mozgalma révén saját forradalmi mozgalmuk csak meggyorsulhat. Tudják, hogy a burzsoáziával való saját harcuknak csak azon a napon hajnalodhat, amelyen már győzelmet aratott a burzsoázia. Mindezek ellenére nem osztoznak Heinzen úr polgári illúzióiban. Belemehetnek és bele kell menniök a *polgári forradalomba* mint a *munkásforradalom* egyik feltételébe, de egy pillanatig sem tekinthetik ezt *végcéljuknak*.

Hogy a munkások valóban ilyen magatartást tanúsítanak, arra ragyogó példát mutattak az *angol* chartisták a legutóbbi Anti-Corn-Law-League-mozgalom[208] során. Egy pillanatig sem hittek a polgári radikálisok hazugságainak és képzelgéseinek, egy pillanatig sem hagytak fel a polgári radikálisok elleni harccal, de teljesen tudatosan segítették ellenségeiket győzelemre a toryk felett, s a gabonatörvények eltörlése utáni napon a választás küzdőterén már nem toryk és free-traderek álltak szemben egymással, hanem free-traderek és chartisták. És helyeket vívtak ki maguknak a parlamentben ezekkel a polgári radikálisokkal szemben.

Amilyen kevéssé érti meg Heinzen úr a munkásokat, éppoly kevéssé érti meg a *polgári liberálisokat*, bármennyire is — öntudatlanul — az ő szolgálatukban áll. Azt hiszi, hogy szükséges velük szemben elismételni a „német kedélyesség és alázatosság" elleni régi szólamokat. Komolyan veszi a jóember, amit egy Camphausen vagy egy Hansemann szervilis szólamokban feltálal. A burzsoá urak csak mosolyognának ezen a naivitáson. Ők jobban tudják, hol szorítja őket a cipő. Ők tudják, hogy a *plebs* a forradalmakban elszemtelenedik és nekilát a dolgoknak. A burzsoá urak ezért igyekeznek az *abszolút* királyságot lehetőleg forradalom nélkül, szépszerével *polgárivá* átváltoztatni.

Ámde a porosz abszolút királyság, csakúgy, mint korábban az angol és a francia, nem hagyja magát szépszerével polgárivá átváltoztatni. Nem köszön le szépszerével. A fejedelmek kezét személyes előítéleteiken kívül egy egész polgári, katonai és papi bürokrácia is megköti — az abszolút monarchiának mindezen alkotó részei, amelyek semmiképp sem hajlandók uralkodó helyzetüket a burzsoázia szolgálatával felcserélni. Másrészt visszahúzó erők a feudális rendek, amelyeknél létről vagy nemlétről van szó, azaz tulajdonról vagy kisajátításról. Világos, hogy az abszolút uralkodó

a burzsoázia minden szervilis hódolatnyilvánítása ellenére igazi érdekét ezeknek a rendeknek az oldalán látja.

Ezért ahogy egy Lally-Tolendal, egy Mounier, egy Malouet, egy Mirabeau mézesmázos szólamai nem tudták rábeszélni XVI. Lajost, hogy csatlakozzék határozottan a burzsoáziához és forduljon szembe a feudálisokkal meg az abszolút monarchia maradványaival, ugyanúgy nem fogják meggyőzni IV. Frigyes Vilmost sem egy Camphausennek vagy egy Hansemann-nak a sziréndalai.

De Heinzen úrnak nem Németország burzsoáziájával van dolga, sem pedig Németország proletariátusával. Az ő pártja „az emberek pártja", azaz a jámbor és nemesszívű rajongóké, akik „emberi" célok nevében „polgári" érdekekért szállnak síkra, anélkül azonban, hogy tisztában lennének vele, milyen összefüggés van az idealisztikus frázis és annak realisztikus magva között.

Pártjának, az *emberek* pártjának, illetve a Németországban lakozó *emberségnek* az államalapító Karl Heinzen a „köztársaságok legjobbikát" kínálja fel, a köztársaságok legjobbikát, melyet ő maga agyalt ki: a „föderatív köztársaságot szociális intézményekkel". *Rousseau* megtervezte hajdanában a politikai világok legjobbikát a lengyelek számára, *Mably* pedig a korzikaiak számára.[260] A nagy genfi polgár még nagyobb követőre akadt.

„Szerény véleményem szerint" — micsoda szerénység! — „egy köztársaságot csak köztársasági elemekből lehet összeállítani, éppúgy, ahogy egy virágot csak virágszirmokból."*

Ama férfiú, aki képes *virágszirmokból* egy virágot, akárcsak egy *százszorszépet* is *összeállítani*, az nem vétheti el a „köztársaságok legjobbikának" összeállítását sem — bárhogy vélekedik is erről e gonosz világ.

Minden gyalázkodással szembeszállva, a derék államalapító a köztársasági Észak-Amerika alkotmányát veszi példaképnek. Amit benne megütköztetőnek lát, azt grobiánus ecsetjével kitörli. Így aztán egy javított kiadást hoz létre — in usum delphini**, azaz a „német ember" hasznára és javára. És miután eképpen „megtervezte a köztársaságnak, mégpedig egy meghatározott köztársaságnak a képét", „kommunista fülénél fogva" a magasba húzza „kicsiny", tiszteletlen növendékét, és lesújt rá azzal a

* A Heinzen-féle manifesztum; „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 84. sz. — *Marx jegyzete*

** — a dauphin (trónörökös) használatára („erkölcstelenségektől" mentesített, szobatisztára fésült kiadások) — *Szerk.*

kérdéssel, vajon *ő* is tud-e egy világot „csinálni", méghozzá a „világok legjobbikát"? S mindaddig húzza a „kicsinyt" „kommunista fülénél" fogva a „magasba", amíg bele nem „üti" annak orrát az „új" világnak, a köztársaságok legjobbikának óriásképébe. Az általa megtervezett világ kolosszális képét ugyanis *ő* maga sajátkezűleg a Svájci Alpok legmagasabb hegyormára függesztė fel.

„Cacatum non est pictum"*, sziszegi a „kicsiny", megátalkodott kígyó hangja.

S a republikánus Aiasz elszörnyedve földre ejti a kommunista Therszitészt, és kócos kebeléből[229] e félelmetes szavak törnek elő:

„Ön a végletekig viszi a nevetségességet, Engels úr!"

S valóban, Engels úr! Ön nem hiszi, „hogy az amerikai föderatív rendszer" a „politikai formák legjobbika", „amelyet az eddigi államvezetési művészet kiötölt"? Ön rázza fejecskéjét? Micsoda? Ön egyáltalában tagadja, hogy az „amerikai föderatív rendszert" az „államvezetési művészet" *ötölte ki*? S azt is, hogy léteznek in abstracto** „legjobb politikai társadalmi formák"? De hiszen ez mindennek a teteje!

Ön egyúttal eléggé „szemérmetlen és lelkiismeretlen" értésünkre adni, hogy az a jámbor német, aki az észak-amerikai alkotmányt — méghozzá megszépítve és megjavítva — hűséges szülőföldje javára akarja hasznosítani, ama agyalágyult kereskedőhöz hasonlatos, aki lemásolta gazdag versenytársának üzleti könyveit, s azt hitte, hogy most már e másolat birtokában az irigyelt gazdagságnak is birtokába jutott?

S ön a *karocskájában* szorongatott „hóhérbárddal" fenyeget bennünket, a kicsiny guillotine-nal, melyet 1794-ben játékként ajándékoztak önnek? Barbaroux-t, mormogja ön, és más magas és széles termetű embereket akkoriban, amikor mi guillotine-nal játszadoztunk, egy egész fejjel megrövidítettek, mert véletlenül „az amerikai föderatív rendszert" kiáltották ki a „politikai formák legjobbikának".[261] S így fog járni minden más Góliát is, akinek valamely demokratikus európai forradalomban — s kiváltképpen a még teljes feudális szétdaraboltságban leledző Németországban — az az ötlete támad, hogy az *egy* és oszthatatlan köztársaság és annak nivelláló centralizációja helyébe az „amerikai föderatív rendszert" kellene tenni.

De jóságos istenem! A Comité du salut public[226] tagjai és a mögöttük álló jakobinus vérebek embertelen szörnyetegek voltak, a Heinzen-féle „legjobbik" „köztársaságot" pedig „emberek", jó emberek, emberséges

* — „Az odarondítás nem festés" — *Szerk.*

** — elvontan — *Szerk.*

emberek számára „ötölte ki" az „eddigi államvezetési művészet" mint a „politikai formák legjobbikát"!

Valóban! „Ön a végletekig viszi a nevetségességet, Engels úr!"

S ráadásul ez az államokat alapító Herkules nem is szőröstül-bőröstül másolja le az észak-amerikai „föderatív köztársaságot". „Szociális intézményekkel" ékesíti fel, „a tulajdonviszonyokat ésszerű elvek alapján szabályozni" fogja, és az a hét nagy „rendszabály", amellyel kiküszöbölte a régi polgári társadalom „visszásságait", korántsem a modern, elvetendő szocialista és kommunista lacikonyhákból összekoldult híg, nyomorúságos hulladék. Az „inkáknak" és „Campe gyermekkönyveinek"[262] köszönheti a nagy Karl Heinzen a „társadalom humanizálására" szolgáló receptjeit, csakúgy, ahogy az utóbb említett mélyértelmű frázisát nem a filozófus és pomerániai Rugénak köszönheti, hanem egy bölcsességben megőszült „peruinak". És Engels úr mindezt „egészen önkényesen kiagyalt, nyárspolgári világmegjavító-ábrándoknak" nevezi!

Hát igen, olyan időket élünk, amikor a „jobbak egyre inkább és inkább eltűnnek", és a „legjobbakat" még csak meg sem értik.

Vegyetek elő például egy jószándékú polgárt, és kérdezzétek meg lelkiismeretére, miben szenvednek a mostani „tulajdonviszonyok"? És a derék férfiú orra hegyére illeszti majd mutatóujját, kétszer mély gondolkodási lélegzetet vesz, s aztán „szerényen" úgy nyilatkozik, hogy gyalázat, hogy sokaknak „semmijük" sincs, még a legszűkösebbjük sem, mások pedig arisztokratikusan szemérmetlen milliókat halmoznak fel, és nemcsak a vagyontalan lumpok kárára, hanem tisztességes polgárokéra is! Aurea mediocritas![263] Arany középszerűség! kiáltja majd a középosztály derék tagja! Csak a szélsőségek elkerülhetők volnának! Melyik ésszerű államalkotmány egyeztethető össze ezekkel a szélsőségekkel, az ilyen szélsőségekkel, ezekkel a rendkívül elvetendő szélsőségekkel!

És most vessetek egy pillantást a Heinzen-féle „föderatív köztársaságra" a maga „szociális intézményeivel" és a „társadalom humanizálására" szolgáló hét rendszabályával. Itt minden polgár számára biztosítva van a vagyonnak egy „minimuma", amely alá nem süllyedhet, és meg van szabva a vagyonnak egy maximuma, melyet nem szabad túllépnie.

Nem oldotta hát meg Heinzen úr az összes nehézségeket, amennyiben az összes derék polgárembereknek azt a jámbor óhaját, hogy senkinek se jusson túl kevés, és senkinek se túl sok, állami rendeletek formájában megismételte és éppen ezáltal megvalósította?

És hasonló, ugyanolyan egyszerű mint nagyszerű módon oldotta meg Heinzen úr valamennyi gazdasági kollíziót. *Ésszerű*, a jóemberi méltá-

nyosságnak megfelelő *alapelvek* szerint *szabályozta* a tulajdont. És nehogy azt az ellenvetést tegyétek, hogy a tulajdon „ésszerű szabályai" éppen azok a „gazdasági törvények", amelyeknek hidegvérű szükségszerűségén valamennyi méltányos „rendszabálynak" meg kell buknia, még akkor is, ha ezeket az inkák és Campe gyermekkönyvei javasolták és a legerőteljesebb honfiak tartják melegen!

Milyen igazságtalanság *gazdasági* megfontolásokat érvényesíteni olyan férfiúval szemben, aki nem „henceg nemzetgazdaságtani tanulmányaival", mint mások, sőt ellenkezőleg, szerénységből mindeddig valamennyi művében meg tudta őrizni azt a szűzi látszatot, hogy még csak ezután kell elvégeznie az első nemzetgazdaságtani tanulmányokat! Éppen e férfiú primitív képzettségének nagy érdeméül kell betudni, hogy kommunista ellenségecskéjének fontoskodó képpel előadja mindazokat a megfontolásokat, amelyek az augsburgi „Allgemeine Zeitung"[264] közvetítésével már 1842 óta behatoltak az egész német életbe, mint például a „szerzett" tulajdonnal, a „személyes szabadsággal és egyéniséggel" és más hasonlókkal kapcsolatos megfontolásokat. Valóban a kommunista írók nagy demoralizáltságáról tanúskodik, hogy gazdaságtanilag és filozófiailag képzett ellenfeleket keresnek maguknak, viszont válasz nélkül hagyják a grobiánus egészséges emberi észnek a „szerény" ötleteit, amelyet előbb még elemi oktatásban kellene részesíteniök a fennálló polgári társadalom gazdasági viszonyairól, hogy azután vitatkozhassanak vele.

Minthogy például a *magántulajdon* nem egy egyszerű viszony vagy éppenséggel egy elvont fogalom, egy elv, hanem a *polgári* termelési viszonyok összessége — ugyanis nem az alárendelt, letűnt magántulajdonról, hanem a fennálló polgári magántulajdonról van szó —, minthogy ezek az összes polgári termelési viszonyok osztályviszonyok, s ezt a belátást már minden tanulónak el kellett sajátítania Adam Smithjéből vagy Ricardójából, ezért e viszonyok megváltoztatása vagy éppenséggel eltörlése természetesen csakis ezeknek az osztályoknak és kölcsönös kapcsolatuknak a megváltoztatásából fakadhat, az osztályok kapcsolatában végbemenő változás pedig történelmi változás, a társadalmi tevékenység egészének terméke, egyszóval egy meghatározott „történelmi mozgásnak" a terméke. Az író, igaz, orgánumául szolgálhat egy történelmi mozgásnak, de létrehozni azt természetesen nem tudja.

Például a feudális tulajdonviszonyok eltörlésének megmagyarázására a modern történetíróknak ama mozgást kellett ábrázolniok, melynek folyamán a burzsoázia kialakulása elérte azt a pontot, ahol eléggé kifejlesztette életfeltételeit ahhoz, hogy eltörölhesse az összes feudális rendeket

és saját feudális létezési módját, s ennélfogva a feudális termelési viszonyokat, amelyeken belül e feudális rendek termeltek. A feudális tulajdonviszonyok eltörlése és a modern polgári társadalom megalapítása tehát korántsem egy bizonyos doktrinának — amely meghatározott elméleti elvből mint *magból* indul ki és ebből von le további következtetéseket — az eredményeként jött létre. Ellenkezőleg, azok az elvek és elméletek, amelyeket a burzsoázia írói a burzsoáziának a feudalizmussal vívott harca idején felállítottak, nem voltak egyebek, mint a gyakorlati mozgás elméleti kifejezése, és még azt is pontosan nyomon lehet követni, hogy ez a kifejezés aszerint volt többé vagy kevésbé utopisztikus, dogmatikus, illetve doktriner, hogy a valóságos mozgás kevésbé vagy jobban fejlett fázisához tartozott-e.

S ebben az értelemben volt Engels oly vigyázatlan, hogy rettenetes ellenfelének, az államokat alapító Herkulesnek azt mondta, hogy a kommunizmus, amennyiben elmélet, egy „mozgásnak" az elméleti kifejezése.

De hiszen, kiált fel a hatalmas férfiú jámbor felháborodásában: „én a gyakorlati következményeket akartam szorgalmazni, én a kommunizmus »képviselőit« rá akartam bírni, hogy elismerjék e következményeket", tudniillik azokat az értelmetlen következményeket, amelyek olyan ember számára, akinek csak fantasztikus elképzelései vannak a polgári magántulajdonról, szükségképpen ennek eltörlésével kapcsolódnak össze. Rá akarta ilymódon kényszeríteni Engelst, hogy „képviselje mindazt az értelmetlenséget", amelyet Heinzen úr derék elgondolása szerint „napvilágra hozott volna". És Reineke Engels oly keserű csalódást okozott a jámbor Isegrimnek, hogy ez már egy „beleharapásra" alkalmas „magvat" sem talál a kommunizmusban, s ezért csodálkozva kérdi önmagától, „hogyan kell ezt a jelenséget elkészíteni, hogy ehetővé váljék"!

És mindhiába igyekszik a derék férfiú szellemes fordulatokkal megnyugtatni magát, azt kérdezvén például, hogy egy történelmi mozgás nem „kedélymozgás"-e stb., s még a nagy „Ruge" szellemét is felidézi, hogy megfejtse neki a természet e rejtélyét!

„A történtek után" — kiált fel a csalódott férfiú — *„szibériai ütemben* ver a szívem, a történtek után *csak árulást sejtek* és *ármányról álmodom.*"*

És valóban azzal magyarázza meg magának végső fokon a dolgot, hogy Engels „megtagadja az iskoláját", hogy éppoly „gyáva mint nevetséges visszavonulásba kezd", hogy „kompromittálja az egész emberi nemet, csak hogy saját személyében ne kompromittáltassék", hogy a „döntő pillanatban megtagadja vagy cserbenhagyja a pártot", meg más effajta

* *Karl Heinzen:* „Steckbrief". — *Marx jegyzete.*

moralizáló dühkitörésekkel. Éppígy Engelsnek az „igazi szocializmus" és a „kommunizmus", az utopista kommunista rendszerek és a kritikai kommunizmus közötti megkülönböztetése nem egyéb mint „árulás és ármány". Igen, ez csupa jezsuita „utólagos" megkülönböztetés, mert eleddig, legalábbis Heinzen úrnak, úgy látszik még senki sem adta elő, sőt, még az élet teljességének szélvihara sem fújta feléje őket.

És mily szellemesen tudja értelmezni Heinzen úr ezeket az ellentéteket, amennyiben irodalmi kifejezést kaptak!

„Itt van Weitling, aki okosabb Önnél, és mégis minden bizonnyal kommunistának tekinthető."

Vagy pedig:

„Mi történnék akkor, ha Grün úr kommunista *akarna* lenni, és kizárná Engels urat?"

Erre a pontra jutva, magától értetődik, hogy a jámbor férfiú, aki nem „tudta olyannyira emancipálni magát, hogy eszes lények között feleslegesnek tartsa a *hűséget* és *becsületet*, bármennyire régimódi dolgok is ezek", — a legképtelenebb *hazugságokat* tálalja fel, például, hogy Engels is akart írni egy „belgiumi és franciaországi szociális mozgalmat". De ekkor K. Grün „megelőzte" őt. S ekkor „unalmas ismétlése számára nem tudott kiadót találni", és más efféle, Heinzen úr által egy „bizonyos elvből" „következményként" levezetett kitalálások.

Hogy a moralizáló kritika ily siralmas véget ér, az „műfajából" fakad, és korántsem tekinthető a Telamóniosz Aiasz személyes fogyatékosságának. Minden butasága és közönségessége ellenére Szent Grobiánusnak megvan az az erkölcsi elégtétele, hogy meggyőződéssel buta és közönséges, tehát legény a talpán.

De bármit is tegyenek a „tények", amelyeket még a nagy Karl Heinzen is nyugodtan rábíz a „maguk folyására", „én", kiáltja, háromszor ráverve jámbor kebelére, „én ezenközben félelem nélkül hordozom magammal elvemet, s nem dobom sutba, ha valaki megkérdez felőle".

A reuss-schleitz-ebersdorfi LXXII. Henrik is a maga „elvén" lovagol, immár mintegy húsz esztendeje.[265]

NB. A „Deutsche-Brüsseler Zeitung" olvasóinak figyelmébe ajánljuk Stephan*: „Der Heinzensche Staat" című kritikáját. A szerző természetesen csak indítéknak vette Heinzen urat, ugyanúgy Németország

* Stephan Born. — *Szerk.*

bármely más irodalmi szalmacsutakját felhasználhatta volna arra, hogy az okoskodó, szitkozódó kispolgárral szemben érvényre juttassa a valóban forradalmi munkásnak az álláspontját. Heinzen úr elsőre nem tud másként felelni Stephannak, mint annak *erősítgetésével*, hogy műve tákolmány; eddig a *tárgyi* kritika. Mivel Stephan személyét nem ismeri, úgy segít magán, hogy nemes egyszerűséggel gaminnek és commis-voyageurnek* szidja. Ámde ellenfele még így sem lévén elég rossz, végül még rendőrügynökké is változtatja. Szemmel látható egyébként, hogy ez az utóbbi vád mennyire jogos, mivel a francia rendőrség, valószínűleg Heinzen úrral egyetértésben, száz példányt elkobzott a Stephan-féle brosúrából.

Miután Heinzen úr a körülírt módon gyakorlati morális leckében részesítette Stephant, a munkást, a következő jóemberi fordulattal aposztrofálja: „A magam részéről, bármily szívesen bocsátkoztam volna is vitába egy munkással, nem láthatok az arcátlanságban olyan eszközt, mely pótolná az illetékességet." A német munkásokat felemelő érzéssel fogja eltölteni az a kilátás, hogy a *demokrata* Karl Heinzen vitába bocsátkozik velük, mihelyt szép szerényen járulnak a nagy férfiú elébe. Heinzen úr kirohanásának arcátlanságával igyekszik palástolni, mennyire illetéktelen Stephan úrral szemben.

Die moralisierende Kritik
und die kritisierende Moral
Beitrag zur Deutschen Kulturgeschichte

A megírás ideje: 1847 október vége

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 október 28., 31., november 11., 18., 25. (86., 87., 90., 92., 94.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás: Karl Marx

* — csirkefogónak és vigécnek — *Szerk.*

Friedrich Engels

A kommunizmus alapelvei[266]

1. kérdés: Mi a kommunizmus?

Felelet: A kommunizmus a proletariátus felszabadításának feltételeiről szóló tanítás.

2. kérdés: Mi a proletariátus?

Felelet: A proletariátus a társadalomnak az az osztálya, amely megélhetését csakis és kizárólag munkája eladásából, nem pedig valamely tőke profitjából szerzi meg; az az osztály, melynek java és baja, élete és halála, egész létezése a munka iránti kereslettől, tehát a jó és rossz üzletmenet váltakozásától, a féktelen konkurrencia ingadozásaitól függ. Egyszóval a proletariátus, vagyis a proletárok osztálya a tizenkilencedik század dolgozó osztálya.

3. kérdés: Így hát nem mindig léteztek proletárok?

Felelet: Nem. Mindig léteztek szegény és dolgozó osztályok,[267] s a dolgozó osztályok többnyire szegények voltak. De olyanfajta szegények, olyanfajta munkások, akik az imént vázolt körülmények között élnek, tehát proletárok, nem mindig léteztek, mint ahogy a konkurrencia sem volt mindig szabad és féktelen.

4. kérdés; Hogyan keletkezett a proletariátus?

Felelet: A proletariátus az ipari forradalom révén keletkezett, amely Angliában a múlt század második felében ment végbe, s amely azóta megismétlődött a világ összes civilizált országaiban. Ezt az ipari forradalmat a gőzgépnek, a különféle fonógépeknek, a mechanikai szövőszéknek és számos más mechanikai berendezésnek a feltalálása idézte elő. E gépek, amelyek nagyon drágák voltak, és ennélfogva csak nagy tőkések szerezhették be őket, megváltoztatták a termelés egész addigi módját és kiszorították az addigi munkásokat, mivel a gépek olcsóbb és jobb árukat szolgáltattak azoknál, amelyeket a munkások tökéletlen rokkáikkal és szövőszékeikkel előállíthattak. Ezáltal e gépek az ipart egészen a nagy tőkések kezébe szolgáltatták és a munkások kevéske tulajdonát (szer-

számokat, szövőszékeket stb.) teljesen értéktelenné tették, úgyhogy a tőkéseknek csakhamar minden a kezükbe került, a munkásoknak pedig semmijük sem maradt. Ezzel a ruházati anyagok készítésében be volt vezetve a gyárrendszer. — Mihelyt megtörtént az első lökés a gépi berendezés és a gyárrendszer bevezetésére, igen hamar alkalmazták ezt a rendszert valamennyi többi iparágban, főként a kelmenyomásban és a könyvnyomtatásban, a fazekas- és a fémáru-iparban. A munkát mindinkább megosztották az egyes munkások között, úgyhogy az a munkás, aki korábban egy egész munkadarabot csinált, most ennek a darabnak csak egy részét csinálta. Ez a munkamegosztás tette lehetővé a termékek gyorsabb és ezért olcsóbb szolgáltatását. Leszűkítette minden egyes munkás tevékenységét egy nagyon egyszerű, minden pillanatban megismételt mechanikus fogásra, amelyet egy gép nemcsak ugyanolyan jól, hanem még sokkal jobban elvégezhetett. Ilymódon mindezek az iparágak, egyik a másik után, a gőzerőnek, a gépi berendezésnek és a gyárrendszernek az uralma alá kerültek, éppen úgy, mint a fonoda és a szövöde. De ezzel egyszersmind teljesen a nagy tőkések kezébe kerültek, és a munkásokat itt is megfosztották önállóságuk utolsó maradványától. Lassanként a tulajdonképpeni manufaktúrán kívül a kézművességek is mindinkább a gyárrendszer uralma alá kerültek, mivel a nagy tőkések a sok költséget megtakarító és munkamegosztásra ugyancsak igen alkalmas nagy műhelyek létesítésével itt is mindinkább kiszorították a kis mestereket. Így most odáig jutottunk, hogy a civilizált országokban csaknem minden munkaágat gyárszerűen űznek, hogy a kézművességet és a manufaktúrát csaknem minden munkaágban kiszorította a nagyipar. — Ezáltal mindinkább tönkrement az eddigi középrend, különösen a kis kézművesmesterek, teljesen átalakult a munkások korábbi helyzete, és létrejött két új, lassanként valamennyi többit elnyelő osztály, mégpedig:

I. A nagy tőkések osztálya, akik az összes civilizált országokban már most csaknem kizárólagos birtokosai az összes létfenntartási eszközöknek és a létfenntartási eszközök előállításához szükséges nyersanyagoknak és szerszámoknak (gépeknek, gyáraknak). Ez a burzsoák osztálya, vagyis a burzsoázia.

II. A teljesen nincstelenek osztálya, akik arra vannak ráutalva, hogy a burzsoáknak eladják munkájukat, hogy érte megkapják a megélhetésükhöz szükséges létfenntartási eszközöket. Ezt az osztályt a proletárok osztályának, vagyis a proletariátusnak hívják.

5. kérdés: Milyen feltételek között megy végbe ez az eladás, a proletárok munkájának eladása a burzsoáknak?

Felelet: A munka[268] olyan áru, mint minden más, s ezért árát pontosan ugyanazon törvények szerint határozzák meg, mint minden más áruét. De egy áru ára a nagyiparnak, illetve a szabad konkurrenciának az uralma alatt — a kettő, mint látni fogjuk, egyre megy — átlagban mindenkor ezen áru termelési költségeivel egyenlő. A munka ára tehát szintén a munka termelési költségeivel egyenlő. A munka termelési költségei azonban éppen annyi létfenntartási eszközből állnak, amennyi ahhoz szükséges, hogy a munkás olyan állapotba kerüljön, amelyben munkaképes marad és amelyben nem hal ki a munkásosztály. A munkás tehát nem fog többet kapni munkájáért, mint amennyi erre a célra szükséges; a munka ára, vagyis a munkabér tehát a lehető legalacsonyabb, az a minimum lesz, ami a megélhetéshez szükséges. Mivel azonban az üzletmenet hol rosszabb, hol jobb, ő is hol többet, hol kevesebbet kap majd, éppúgy, ahogy a gyáros hol többet, hol kevesebbet kap árujáért. De éppúgy, ahogy a gyáros a jó és a rossz üzletmenet időszakainak átlagában mégsem kap sem többet, sem kevesebbet árujáért, mint a termelési költségeit, éppúgy a munkás sem fog átlagban sem többet, sem kevesebbet kapni, mint éppen ezt a minimumot.[268] A munkabérnek ez a gazdasági törvénye pedig annál szigorúbban fog érvényesülni, minél inkább hatalmába keríti a nagyipar az összes munkaágakat.

6. kérdés: Milyen munkásosztályok léteztek az ipari forradalom előtt?

Felelet: A dolgozó osztályok, mindenkor a társadalom különböző fejlődési fokainak megfelelően, különböző viszonyok között éltek, és különböző volt a helyzetük a birtokos és uralkodó osztályokkal szemben. Az ókorban a dolgozók a birtokosok *rabszolgái* voltak, ahogy sok elmaradt országban, sőt az Egyesült Államok déli részében is még mindig azok. A középkorban a földbirtokos nemesség *jobbágyai* voltak, ahogy még ma is azok Magyarországon, Lengyelországban és Oroszországban. A középkorban és az ipari forradalomig léteztek ezenkívül a városokban kézművesleginyek, akik kispolgári mesterek szolgálatában dolgoztak, és lassanként a manufaktúra kifejlődésével megjelentek a manufaktúra-munkások is, akiket már nagyobb tőkések foglalkoztattak.

7. kérdés: Miben különbözik a proletár a rabszolgától?

Felelet: A rabszolgát egyszer és mindenkorra eladták; a proletárnak naponként és óránként önmagát kell eladnia. Az egyes rabszolgának, *egy* úr tulajdonának a létezése, bármily nyomorúságosan, már csak urának érdekében is biztosítva van; az egyes proletárnak, aki úgyszólván az egész burzsoá *osztály* tulajdona, akitől csak akkor vásárolják meg munkáját, ha valakinek szüksége van rá, nincs biztosítva a létezése. E létezést csak

az egész proletár*osztálynak* biztosítják. A rabszolga a konkurrencián kívül áll, a proletár benne áll, s megérzi annak minden ingadozását. A rabszolga dolognak számít, nem a polgári társadalom tagjának; a proletárt elismerik személynek, a polgári társadalom tagjának. Lehetséges ennélfogva, hogy a rabszolgának a létezése jobb a proletárénál, de a proletár a társadalom magasabb fejlődési fokához tartozik és maga is magasabb fokon áll, mint a rabszolga. A rabszolga felszabadítja magát, ha az összes magántulajdon-viszonyokból csak a rabszolgaság viszonyát szünteti meg, s csupán ezáltal válik proletárrá; a proletár csak azáltal szabadíthatja fel magát, hogy megszünteti a magántulajdont egyáltalán.

8. kérdés: Miben különbözik a proletár a jobbágytól?

Felelet: A jobbágy egy termelési szerszámot, egy darab földet birtokol és használ a hozam egy részének leadása vagy munka szolgáltatása ellenében. A proletár másvalakinek a termelési szerszámaival dolgozik, ennek a másvalakinek a számlájára, a hozam egy része fejében. A jobbágy lead, a proletárnak leadnak. A jobbágynak a létezése biztosítva van, a proletáré nincs. A jobbágy a konkurrencián kívül áll, a proletár benne áll. A jobbágy vagy úgy szabadítja fel magát, hogy a városba szökik és ott kézművessé lesz, vagy úgy, hogy földesurának munka és termékek helyett pénzt ad és szabad bérlővé lesz, vagy pedig úgy, hogy elkergeti hűbérurát és maga lesz tulajdonossá, egyszóval úgy, hogy egyik vagy másik módon belép a birtokos osztályba és a konkurrenciába. A proletár úgy szabadítja fel magát, hogy megszünteti a konkurrenciát, a magántulajdont és az összes osztálykülönbségeket.

9. kérdés: Miben különbözik a proletár a kézművestől?[269]

10. kérdés: Miben különbözik a proletár a manufaktúra-munkástól?

Felelet: A XVI.—XVIII. század manufaktúra-munkásának csaknem mindenütt volt még termelési szerszám a birtokában, szövőszéke, rokkák a családja számára, egy kis föld, amelyet szabad óráiban megművelt. A proletárnak mindez nincs. A manufaktúra-munkás csaknem mindig falun él, és többé-kevésbé patriarchális viszonyban van földesurával vagy munkáltatójával; a proletár többnyire nagy városokban él, és munkáltatójával puszta pénzviszonyban áll. A manufaktúra-munkást a nagyipar kiszakítja patriarchális viszonyaiból, elveszti azt, ami még birtokában volt, s csupán ezáltal válik proletárrá.

11. kérdés: Mik voltak a legközelebbi következményei az ipari forradalomnak és a társadalom burzsoákra és proletárokra való szétválásának?

Felelet: Először, az ipari készítményeknek a gépi munka következtében egyre olcsóbbodó árai a világ minden országában teljesen szétrombolták a régi rendszert, a manufaktúrának, vagyis a kézi munkán alapuló iparnak a rendszerét. Ez mindazokat a félbarbár országokat, amelyek addig többé vagy kevésbé távol maradtak a történelmi fejlődéstől és amelyeknek ipara addig a manufaktúrán alapult, erőszakkal kiszakította elzárkózottságukból. Ezek az országok megvásárolták az angolok olcsóbb áruit, a saját manufaktúra-munkásaikat pedig hagyták tönkremenni. Így aztán olyan országok, amelyek évezredek óta semmit nem haladtak előre — például India —, teljesen forradalmasodtak, és még Kína is forradalom előtt áll most. Oda jutottunk, hogy egy új gép, amelyet ma Angliában feltalálnak, egy éven belül munkások millióit fosztja meg kenyerüktől Kínában. Ilymódon a nagyipar kapcsolatba hozta egymással a föld összes népeit, világpiaccá dobta össze az összes kis helyi piacokat, mindenütt előkészítette a civilizációt és a haladást, és odáig vitte a dolgokat, hogy mindannak, ami a civilizált országokban történik, vissza kell hatnia valamennyi többi országra. Úgyhogy ha most Angliában vagy Franciaországban a munkások felszabadítják magukat, ennek valamennyi többi országban forradalmakat kell maga után vonnia, amelyek előbb vagy utóbb ugyancsak meghozzák az ottani munkások felszabadítását.

Másodszor, az ipari forradalom mindenütt, ahol a nagyipar a helyébe lépett a manufaktúrának, a legnagyobb mértékben kifejlesztette a burzsoáziát, annak gazdagságát és hatalmát, és az ország első osztályává tette. Ennek következményeként mindenütt, ahol ez megtörtént, a burzsoázia kezébe kapta a politikai hatalmat és kiszorította az addig uralkodó osztályokat, az arisztokráciát, a céhpolgárokat és a mindkettőt képviselő abszolút királyságot. A burzsoázia megsemmisítette az arisztokráciának, a nemességnek a hatalmát, megszüntetvén a majorátust, vagyis a földbirtok eladhatatlanságát, és az összes nemesi előjogokat. Szétrombolta a céhpolgárok hatalmát, megszüntetvén az összes céheket és kézműves-kiváltságokat. Mindkettő helyébe a szabad konkurrenciát tette, azaz a társadalomnak olyan állapotát, amelyben mindenkinek joga van bármely, tetszése szerinti iparágat űzni, s amelyben őt ebben az iparűzésben a hozzá szükséges tőke hiányán kívül semmi sem akadályozhatja meg. A szabad konkurrencia bevezetése tehát annak a nyilvános kijelentése, hogy mostantól fogva a társadalom tagjai már csak annyiban nem egyenlőek, amennyiben tőkéik nem egyenlőek, hogy a tőke lett a döntő hatalom, s ezzel a tőkések, a burzsoák lettek a társadalom első osztálya. A szabad konkurrenciára azonban kezdetben szüksége van a nagyiparnak, mert ez az egyetlen társadalmi

állapot, amelyben a nagyipar felemelkedhet. A burzsoázia, miután így megsemmisítette a nemesség és a céhpolgárok társadalmi hatalmát, a politikai hatalmukat is megsemmisítette. Ahogy a társadalomban első osztállyá emelkedett, politikai formában is első osztályként proklamálta magát. Ezt a képviseleti rendszer bevezetésével tette, amely a törvény előtti polgári egyenlőségen, a szabad konkurrencia törvényes elismerésén alapul, és amelyet az európai országokban az alkotmányos monarchia formájában vezettek be. Ezekben az alkotmányos monarchiákban csak azok választók, akiknek van bizonyos tőkéjük, tehát csak a burzsoák; ezek a burzsoá választók választják a képviselőket, s ezek a burzsoá képviselők, az adómegtagadás jogának segítségével, burzsoá kormányt választanak.[268]

Harmadszor, az ipari forradalom ugyanolyan mértékben fejlesztette ki mindenütt a proletariátust, amilyenben kifejlesztette a burzsoáziát. Amilyen arányban gazdagodtak a burzsoák, ugyanolyan arányban gazdagodott létszámban a proletariátus. Ugyanis mivel a proletárokat csak a tőke foglalkoztathatja, a tőke pedig csak akkor növekszik, ha munkát foglalkoztat, a proletariátus növekedése pontosan lépést tart a tőke növekedésével. Ugyanakkor az ipari forradalom mind a burzsoákat, mind a proletárokat nagy városokban koncentrálja, mert azokban a legelőnyösebben üzhető az ipar, és a nagy tömegeknek ezzel az *egy* helyen való tömörítésével erejük tudatát adja a proletároknak. Továbbá, minél inkább fejlődik az ipari forradalom, minél több új, a kézi munkát kiszorító gépet találnak fel, annál inkább leszorítja a nagyipar a bért, mint már mondottuk, a minimumára, és ezáltal egyre inkább és inkább elviselhetetlenné teszi a proletariátus helyzetét.[268] Így egyrészt a proletariátus növekvő elégedetlensége, másrészt növekvő hatalma révén előkészíti a társadalomnak a proletariátus által végrehajtandó forradalmát.

12. kérdés: Mik voltak az ipari forradalom további következményei?

Felelet: A nagyipar a gőzgépben és a többi gépben megteremtette azokat az eszközöket, amelyekkel az ipari termelés rövid idő alatt és kevés költséggel a végtelenségig növelhető. Az ebből a nagyiparból szükségképpen fakadó szabad konkurrencia a termelés e könnyűsége következtében igen hamar rendkívül heves jelleget öltött; a tőkések tömegei vetették magukat az iparra, és rövid idő alatt többet termeltek, mint amennyit fel lehetett használni. Ennek az lett a következménye, hogy az előállított áruk nem voltak eladhatók és hogy úgynevezett kereskedelmi válság következett be. A gyáraknak le kellett állniok, a gyárosok csődbe mentek, és a munkások kenyér nélkül maradtak. Mindenütt a legnagyobb nyomor következett be.

Bizonyos idő múltán a felesleges termékek elkeltek, a gyárak ismét elkezdtek dolgozni, a bér emelkedett, és az üzlet lassacskán jobban ment, mint valaha. De nem tartott soká, ismét túl sok árut termeltek, és újabb válság következett be, melynek megint ugyanaz volt a lefolyása, mint az előzőnek. Így ingadozott e század eleje óta az ipar állapota szüntelenül a virágzás korszakai és a válság korszakai között, és szinte szabályszerűen öt-hét évenként bekövetkezett egy-egy ilyen válság,[270] amely minden alkalommal a munkások legnagyobb nyomorával, általános forradalmi felindulással és az egész fennálló állapot legnagyobb veszélyeztetettségével kapcsolódott egybe.

13. kérdés: Mi következik ezekből a szabályszerűen megismétlődő kereskedelmi válságokból?

Felelet: Először, hogy a nagyipar, noha első fejlődési korszakában maga hozta létre a szabad konkurrenciát, most mégis túlnőtt rajta; hogy a konkurrencia és egyáltalában az ipari termelésnek egyesek által való űzése a nagyipar számára béklyó lett, amelyet szét kell feszítenie és szét is fog feszíteni; hogy a nagyipar, ameddig a mostani alapon űzik, csak a hétévenként megismétlődő általános zűrzavar árán tarthatja fenn magát, amely minden alkalommal az egész civilizációt fenyegeti, és nemcsak a proletárokat dönti nyomorba, hanem nagyszámú burzsoát is tönkre tesz; hogy tehát magát a nagyipart vagy egészen fel kell adni, ami teljes lehetetlenség, vagy pedig ez a nagyipar feltétlenül szükségessé teszi a társadalom egy egészen új szervezetét, amelyben már nem egyes, egymással konkurráló gyárosok irányítják az ipari termelést, hanem az egész társadalom — szilárd terv és az összesség szükségletei szerint.

Másodszor, hogy a nagyipar és a termelésnek általa lehetővé vált végtelenségig való kibővítése lehetővé teszik a társadalom olyan állapotát, amelyben annyit fognak termelni minden életszükségleti cikkből, hogy ezáltal a társadalom minden tagjának módja lesz minden erejét és adottságát teljesen szabadon kifejleszteni és működtetni. Tehát a nagyiparnak éppen az a tulajdonsága, amely a mai társadalomban minden nyomort és minden kereskedelmi válságot szül, ez éppen az a tulajdonsága, amely más társadalmi szervezetben meg fogja semmisíteni ezt a nyomort és ezeket a balsorsot okozó ingadozásokat. Tehát a legvilágosabban bebizonyosodott:

1. hogy mostantól kezdve mindezek a bajok csak a viszonyokkal már össze nem illő társadalmi rendnek tulajdoníthatók, és

2. hogy megvannak az eszközök arra, hogy egy új társadalmi renddel teljesen kiküszöböljék ezeket a bajokat.[268]

14. kérdés: Milyennek kell lennie ennek az új társadalmi rendnek?

Felelet: Az új társadalmi rend mindenekelőtt az iparnak és általában az összes termelési ágaknak az űzését ki fogja venni az egyes, egymással konkurráló egyének kezéből, s ehelyett mindezeket a termelési ágakat az egész társadalom által kell majd üzemben tartania, azaz közösségi számlára, közösségi terv szerint és a társadalom valamennyi tagjának részvételével. Meg fogja tehát szüntetni a konkurrenciát, és helyébe a társulást állítja. Mivel pedig az ipar egyesek által való űzésének szükségszerű következménye a magántulajdon volt, s a konkurrencia semmi egyéb, mint az ipar egyes magántulajdonosok által való űzésének módja, ennélfogva a magántulajdon nem választható el az ipar egyéni űzésétől és a konkurrenciától. A magántulajdont tehát szintén el kell majd törölni, s helyébe az összes termelési szerszámok közös használata és az összes termékek közös megállapodás szerinti elosztása, vagyis az úgynevezett vagyonközösség fog lépni. Sőt, a magántulajdon eltörlése a legtömörebb és a legjellemzőbb összefoglalása az egész társadalmi rend azon átalakításának, amely az ipar fejlődéséből szükségszerűen fakad, s ezért a kommunisták joggal hangsúlyozzák ezt fő követelésükként.

15. kérdés: Ezek szerint korábban nem volt lehetőség a magántulajdon eltörlésére?

Felelet; Nem. A társadalmi rend minden megváltozása, a tulajdonviszonyok minden átalakulása olyan új termelőerők létrehozásának szükségszerű következménye volt, amelyek már nem akartak beilleszkedni a régi tulajdonviszonyokba. Így keletkezett maga a magántulajdon is. Mert a magántulajdon nem létezett mindig, hanem amikor a középkor vége felé a manufaktúrában megteremtették a termelésnek egy új módját, amely nem hagyta magát alárendelni az akkori feudális és céhtulajdonnak, akkor ez a régi tulajdonviszonyokon túlnőtt manufaktúra létrehozott egy új tulajdonformát, a magántulajdont.[268] Ámde a manufaktúra számára és a nagyipar első fejlődési foka számára nem volt lehetséges semmilyen más tulajdonforma, mint a magántulajdon, semmilyen más társadalmi rend, mint a magántulajdonon alapuló. Amíg nem lehet annyit termelni, hogy nemcsak mindenkinek elég jut, hanem még felesleg is marad a termékekből a társadalmi tőke növelésére és a termelőerők további kifejlesztésére, addig mindig lennie kell egy uralkodó, a társadalom termelőerőivel rendelkező osztálynak, és egy szegény, elnyomott osztálynak. Hogy ezek az osztályok milyenek lesznek, az a termelés fejlettségének fokától függ. A földműveléstől függő középkor a bárót és a jobbágyot szolgáltatja, a késői középkor városai a céhmestert és a mesterlegényt, valamint

a napszámost mutatják nekünk, a XVII. században ott van a manufaktúra-tulajdonos és a manufaktúra-munkás, a XIX.-ben a nagy gyáros és a proletár. Világos, hogy eddig a termelőerők még nem voltak annyira fejlettek, hogy mindenki számára eleget lehetett volna termelni és hogy a magántulajdon e termelőerők béklyójává, korlátjává vált volna. Most azonban, amikor a nagyipar fejlődése révén *először is* soha nem ismert mértékben hoznak létre tőkéket és termelőerőket, és megvannak az eszközök arra, hogy ezeket a termelőerőket rövid idő alatt a végtelenségig növeljék; amikor, *másodszor*, e termelőerők csekélyszámú burzsoá kezében összpontosulnak, míg a nép nagy tömege egyre inkább proletárrá lesz és helyzete ugyanabban a mértékben lesz nyomorúságosabb és elviselhetetlenebb, amelyben a burzsoák gazdagsága növekedik; amikor, *harmadszor*, ezek a hatalmas és könnyen növelhető termelőerők olyannyira fejére nőttek a magántulajdonnak és a burzsoáknak, hogy bármely pillanatban előidézik a társadalmi rend legerőszakosabb megzavarását — csupán most lett a magántulajdon megszüntetése nemcsak lehetségessé, hanem okvetlenül szükségessé is.

16. kérdés: Lehetséges lesz-e a magántulajdon megszüntetése békés úton?

Felelet: Kívánatos volna, hogy így történjék, és bizonyára a kommunisták lennének az utolsók, akik tiltakoznának ez ellen. A kommunisták nagyon is tudják, hogy minden összeesküvés nemcsak haszontalan, hanem még káros is. Nagyon is tudják, hogy forradalmakat nem szándékosan és önkényesen csinálnak, hanem, hogy ezek mindenütt és mindig olyan körülményeknek a szükségszerű következményei voltak, amelyek teljesen függetlenek az egyes pártok és egész osztályok akaratától és irányításától. Ámde a kommunisták azt is látják, hogy a proletariátus fejlődését csaknem minden civilizált országban erőszakkal elnyomják, s hogy ezáltal a kommunisták ellenfelei munkálkodnak minden erejükkel egy forradalom irányában. Ha ezáltal az elnyomott proletariátust végül is belekergetik egy forradalomba, mi kommunisták tettel éppúgy védeni fogjuk a proletárok ügyét, mint most szóval.

17. kérdés: Lehetséges lesz-e a magántulajdon eltörlése egy csapásra?

Felelet: Nem, éppúgy, mint ahogy *egy* csapásra a már fennálló termelőerőket sem lehet megsokszorozni annyira, amennyire ez a közösség létrehozásához szükséges. A proletariátus minden valószínűség szerint be következő forradalma tehát csak fokozatosan fogja a mai társadalmat átalakítani, és csakis akkor törölheti majd el a magántulajdont, amikor már létrejött a termelési eszközök ehhez szükséges tömege.

18. kérdés: Milyen lesz e forradalom fejlődésének folyamata?

Felelet: A forradalom mindenekelőtt létre fog hozni egy *demokratikus*

alkotmányt, s ezzel közvetlenül vagy közvetve a proletariátus politikai uralmát. Közvetlenül hozza ezt létre Angliában, ahol a proletárok máris a nép többségét alkotják. Közvetve Franciaországban és Németországban, ahol a nép többsége nemcsak proletárokból, hanem kisparasztokból és kispolgárokból is áll, akik még csak átmenőben vannak a proletariátusba és minden politikai érdekükkel egyre inkább a proletariátustól függnek, s ezért hamarosan alá kell rendelniök magukat a proletariátus követeléseinek. Ez talán egy második harcba fog kerülni, amely azonban csakis a proletariátus győzelmével végződhet.

A demokrácia teljesen haszontalan lenne a proletariátus számára, ha nem használnák fel azonnal eszközként további, közvetlenül a magántulajdont megtámadó és a proletariátus létezését biztosító rendszabályok keresztülvitelére. E rendszabályok közül a legfőbbek, ahogyan a fennálló viszonyok szükségszerű következményeiként már most adódnak, a következők:

1. A magántulajdon korlátozása progresszív adókkal, erős örökösödési adókkal, az oldalágak (fivérek, unokaöccsök stb.) örökösödésének eltörlésével, kényszerkölcsönökkel stb.

2. A földtulajdonosok, gyárosok, vasúttulajdonosok és hajózási vállalkozók fokozatos kisajátítása, részint az állami ipar konkurrenciája által, részint közvetlenül, asszignátákkal való kártalanítás ellenében.

3. Az összes emigránsok és a nép többsége ellen lázadók javainak elkobzása.

4. A munka megszervezése, illetve a proletároknak a nemzeti birtokokon, gyárakban és műhelyekben való foglalkoztatása, miáltal kiküszöbölődik a munkások egymás közötti konkurrenciája, és a gyárosok, ameddig még megvannak, rákényszerülnek, hogy ugyanazt a felemelt bért fizessék, mint az állam.

5. A társadalom valamennyi tagjára kiterjedő egyenlő munkakötelezettség a magántulajdon teljes megszüntetéséig. Ipari hadsereg alakítása, különösen a mezőgazdaság számára.

6. A hitelrendszer és a pénzkereskedelem centralizálása az állam kezében, állami tőkével rendelkező nemzeti bank révén és az összes magánbankok és bankárok kiküszöbölésével.

7. A nemzeti gyárak, műhelyek, vasutak és hajók gyarapítása, az összes földek megművelhetővé tétele és a már megművelteknek javítása, ugyanolyan arányban, amilyenben a nemzet rendelkezésére álló tőkék és munkások gyarapszanak.

8. Minden gyermeknek nemzeti intézetekben és nemzeti költségen való nevelése attól a pillanattól fogva, hogy nélkülözheti az első anyai gondozást.[268] Nevelés és gyári munka együtt.

9. Nagy paloták létesítése a nemzeti birtokokon, közös lakásokul az állampolgárok olyan közösségei számára, melyek ipart és mezőgazdaságot egyaránt űznek, s egyesítik a városi és a falusi élet előnyeit anélkül, hogy átvennék a két életmód egyoldalúságait és hátrányait.

10. Valamennyi egészségtelen és rosszul megépített lakás és városnegyed lebontása.

11. Egyenlő örökösödési jog a házasságon kívül és a házasságban született gyermekek számára.

12. Minden közlekedésügy koncentrálása a nemzet kezében. —

Mindezek a rendszabályok természetesen nem vihetők egyszerre keresztül. Egyik azonban mindig maga után fogja vonni a másikat. Mihelyt megtörtént az első radikális támadás a magántulajdon ellen, a proletariátus kényszerítve látja magát, hogy egyre tovább menjen, hogy egyre inkább koncentráljon minden tőkét, minden mezőgazdaságot, minden ipart, minden közlekedést, minden cserét az állam kezében. Ezen munkálkodnak mindezek a rendszabályok; s pontosan abban az arányban válnak keresztülvihetőkké és fejlesztik ki centralizáló következményeiket, amelyben a proletariátus munkája megsokszorozza az ország termelőerőit. Végül, ha majd minden tőke, minden termelés és minden csere a nemzet kezében összpontosult, akkor magától elesik a magántulajdon, feleslegessé válik a pénz, s a termelés annyira megnövekedik és az emberek annyira megváltoznak, hogy a régi társadalom utolsó érintkezési formái is eleshetnek.

19. kérdés: Végbemehet-e majd ez a forradalom egyetlen egyedülálló országban?

Felelet: Nem. A nagyipar már azzal, hogy megteremtette a világpiacot, olyan kapcsolatba hozta egymással a föld összes népeit és főként a civilizáltakat, hogy minden egyes nép függ attól, ami egy másiknál történik. Továbbá a nagyipar az összes civilizált országokban annyira egyenlővé tette a társadalmi fejlődést, hogy mindezekben az országokban a társadalom két döntő osztályává a burzsoázia és a proletariátus, napjaink fő harcává pedig a kettejük közötti harc lett. Ezért a kommunista forradalom nem pusztán nemzeti forradalom lesz, hanem olyan, amely egyidejűleg megy végbe valamennyi civilizált országban, azaz legalábbis Angliában, Amerikában, Franciaországban és Németországban. Ez országok mindegyikében a kommunista forradalom aszerint fog gyorsabban vagy lassabban kifejlődni, hogy az egyik vagy a másik országnak kialakultabb az ipara, nagyobb a gazdagsága, jelentősebb tömegű a termelőereje. Ezért a leglassabban és a legnehezebben Németországban lesz keresztülvihető, a leggyorsabban

és legkönnyebben pedig Angliában. A világ többi országára szintén jelentékenyen visszahat majd, egészen megváltoztatja fejlődésük eddigi módját és nagyon meggyorsítja ezt a fejlődést. A kommunista forradalom egyetemes, s ezért területe is egyetemes lesz. —

20. kérdés: Mik lesznek a következményei a magántulajdon végleges kiküszöbölésének?

Felelet: Azáltal, hogy a társadalom kiveszi a magántőkések kezéből az összes termelőerőknek és érintkezési eszközöknek a használatát, úgyszintén a cserét és a termékek elosztását, s olyan terv szerint igazgat, mely az egész társadalom meglevő eszközeiből és szükségleteiből adódik, elsősorban kiküszöbölődnek mindazok a káros következmények, amelyek most még egybekapcsolódnak a nagyipar űzésével. A válságok elesnek; a kiterjedt termelés, amely a társadalom mostani rendje számára a túltermelésnek és a nyomornak oly hatalmas oka, akkor már nem is lesz elegendő és még sokkal jobban ki kell majd terjeszteni. A túltermelés, ahelyett, hogy nyomort idézne elő, a társadalom legközelebbi szükségletein túlmenően biztosítani fogja mindenki szükségleteinek kielégítését, új szükségleteket fog teremteni, és egyúttal megteremti ezek kielégítésének eszközeit. Újabb haladás feltétele és ösztönzője lesz, s anélkül fogja végrehajtani ezt a haladást, hogy a társadalmi rend, mint eddig minden alkalommal, zűrzavarba kerülne. A magántulajdon nyomásától megszabadított nagyipar olyan terjedelemben fog fejlődni, melyhez képest a mai kiképeződése ugyanolyan kicsinyesnek tűnik, mint napjaink nagyiparához képest a manufaktúra. Az iparnak ez a fejlődése elegendő tömegű terméket bocsát majd a társadalom rendelkezésére ahhoz, hogy mindenkinek a szükségleteit kielégíthesse. Ugyanígy a mezőgazdaság is, amelyet szintén a magántulajdonnak és a felparcellázottságnak a nyomása akadályoz a már elért tökéletesítések és tudományos vívmányok elsajátításában, egészen új lendületet kap és teljesen elegendő tömegű terméket bocsát majd a társadalom rendelkezésére. Ilymódon a társadalom elég terméket fog előállítani az elosztás olyan elrendezéséhez, hogy összes tagjainak szükségletei kielégíttessenek. A társadalomnak különböző, egymással ellentétes osztályokra való szétválása ezáltal feleslegessé válik. Sőt nemcsak feleslegessé válik, hanem éppenséggel összeférhetetlen az új társadalmi renddel. Az osztályok létezése a munkamegosztásból fakadt, és a munkamegosztás, a maga eddigi módján, teljesen elesik. Mert ahhoz, hogy az ipari és a mezőgazdasági termelést felemeljék a vázolt magaslatra, nem elegendőek csupán a mechanikai és vegyi segédeszközök; az emberek képességeinek, akik e segédeszközöket mozgásba hozzák, ugyancsak a megfelelő mértékben fejletteknek kell lenniök. Éppen

úgy, ahogy a múlt század parasztjai és manufaktúra-munkásai egész életmódjukat megváltoztatták és maguk is egészen más emberekké lettek, amikor belesodródtak a nagyiparba, éppen így a termelésnek az egész társadalom által történő közös űzése és a termelésnek ebből következő új fejlődése egészen más embereket fog megkívánni és létre is hozni. A termelést nem űzhetik közösen olyan emberek, mint a maiak, akiknek mindegyike egyetlenegy termelési ágnak van alárendelve, ahhoz van hozzáláncolva, általa van kizsákmányolva, akiknek mindegyike csak *egy* adottságát fejlesztette ki valamennyi többi rovására, s az össztermelésnek csak *egy* ágát, vagy csak egy ágának az ágát ismeri. Már a mostani ipar is egyre kevésbé használhat ilyen embereket. Az egész társadalom által közösen és tervszerűen űzött ipar meg éppenséggel olyan embereket feltételez, akiknek adottságai mindenoldalúan kifejlődtek, akik képesek áttekinteni a termelés egész rendszerét. Az a munkamegosztás tehát, amelyet a gépek máris aláástak, s amely az egyik emberből parasztot, a másikból susztert, a harmadikból gyári munkást, a negyedikből tőzsdespekulánst csinál, teljesen el fog tűnni. A nevelés gyorsan végig tudja majd vezetni a fiatalokat a termelés egész rendszerén, képessé teszi őket, hogy sorban egyik termelési ágról áttérjenek a másikra, mindenkor aszerint, hogy mire késztetik őket a társadalom szükségletei vagy saját hajlamaik. A nevelés tehát megszabadítja őket attól az egyoldalú jellegtől, amelyet a mostani munkamegosztás minden egyesre rányom. Ekképpen a kommunista módon megszervezett társadalom alkalmat fog adni tagjainak, hogy mindenoldalúan kifejlesztett adottságaikat mindenoldalúan működtessék. De ezzel szükségképpen eltűnnek a különböző osztályok is. Úgyhogy a kommunista módon megszervezett társadalom egyfelől összeférhetetlen az osztályok fennállásával, és másfelől e társadalomnak a létrehozása maga nyújtja ezen osztálykülönbségek megszüntetésének eszközeit.

Ebből következik, hogy a város és falu közötti ellentét ugyancsak el fog tűnni. Az, hogy a földművelést és az ipart ugyanazok az emberek űzik, nem pedig két különböző osztály, ez szükségszerű feltétele a kommunista társulásnak, már egészen anyagi okokból is. A földművelő népesség szétforgácsolódása a falun, s ugyanakkor az ipari népesség összezsúfolódása a nagy városokban olyan állapot, mely csak a földművelés és az ipar még fejletlen fokának felel meg, akadálya minden további fejlődésnek, s ez már most nagyon érezhető.

A társadalom összes tagjainak általános társulása a termelőerők közös és tervszerű kiaknázására, a termelés olyan fokú kiterjesztése, hogy mindenkinek a szükségleteit kielégítse, annak az állapotnak a megszűnése, amelyben

egyesek szükségletei mások rovására elégíttetnek ki, az osztályoknak és ellentéteiknek teljes megsemmisítése, a társadalom minden tagja képességeinek mindenoldalú kifejlesztése az eddigi munkamegosztás kiküszöbölésével, az ipari neveléssel, a tevékenység váltakozásával, mindenki részesedésével a mindenki által előállított javak élvezetében, a város és a falu egybeolvasztásával — ezek a magántulajdon eltörlésének fő eredményei.

21. kérdés: Milyen befolyása lesz a kommunista társadalmi rendnek a családra?

Felelet: A két nem viszonyát tisztán magántermészetű viszonnyá fogja tenni, amely csak a részvevő személyekre tartozik, és amelybe a társadalomnak semmi beleavatkozni valója nincs. A kommunista társadalom megteheti ezt, mert a magántulajdont kiküszöböli és a gyermekeket közösségben neveli fel, s ezáltal megsemmisíti az eddigi házasság mindkét alapját, a nőnek a férfitól és a gyermekeknek a szülőktől való, a magántulajdonnal kapcsolatos függőségét. Ebben benne van a felelet a fennkölt erkölcsű nyárspolgárok által a kommunista nőközösség ellen csapott lármára is. A nőközösség olyan viszony, amely egészen a polgári társadalom sajátja és manapság teljesen fennáll a prostitúcióban. A prostitúció azonban a magántulajdonon nyugszik és vele együtt esik el. A kommunista szervezet tehát nemhogy bevezetné a nőközösséget, hanem ellenkezőleg, megszünteti.

22. kérdés: Milyen lesz a kommunista szervezet magatartása a fennálló nemzetiségek irányában?

— *marad.*[271]

23. kérdés: Milyen lesz a magatartása a fennálló vallások irányában?

— *marad.*[271]

24. kérdés: Miben különböznek a kommunisták a szocialistáktól?[268]

Felelet: Az úgynevezett szocialisták három csoportra oszlanak.

Az első csoport a feudális és patriarchális társadalom híveiből áll, amelyet megsemmisített és napról napra megsemmisít a nagyipar, a világkereskedelem és az e kettő által megteremtett burzsoá társadalom. Ez a csoport a mostani társadalom bajaiból azt a következtetést vonja le, hogy helyre kell állítani a feudális és patriarchális társadalmat, mert az mentes volt e bajoktól. Valamennyi javaslatuk egyenes vagy görbe úton e cél felé tart. A *reakciós* szocialistáknak ezt a csoportját, a proletariátus nyomora iránti állítólagos részvéte és emiatt ontott forró könnyei ellenére, a kommunisták mindenkor erélyesen támadni fogják, mert

1. valami merőben lehetetlenre törekszik;

2. az arisztokrácia, a céhmesterek és a manufaktúra-tulajdonosok uralmát próbálja helyreállítani annak abszolút vagy feudális királyokból,

hivatalnokokból, katonákból és papokból álló kíséretével egyetemben, egy olyan társadalmat, amely mentes volt ugyan a mostani társadalom visszásságaitól, viszont legalább annyi más bajjal járt, és még azt a kilátást sem nyújtotta, hogy egy kommunista szervezet felszabadítja az elnyomott munkásokat;

3. valódi szándékait mindig kimutatja, valahányszor a proletariátus forradalmivá és kommunistává lesz, amikor is nyomban a burzsoáziával szövetkezik a proletariátus ellen.

A második csoport a mostani társadalom híveiből áll, akikben az ebből a társadalomból szükségképpen fakadó bajok aggályokat keltettek annak fennmaradását illetően. Ezért arra törekszenek, hogy megtartsák a mostani társadalmat, de kiküszöböljék a vele kapcsolatos bajokat. E célból egyesek közülük puszta jótékonysági intézkedéseket javasolnak, mások nagyszerű reformrendszereket, amelyek a társadalom újjászervezésének ürügyével meg akarják tartani a mostani társadalom alapjait és ezzel a mostani társadalmat. Ezen *burzsoá-szocialisták* ellen a kommunistáknak szintén állandóan harcolniok kell majd, mert ezek a kommunisták ellenségeinek kezére dolgoznak és védelmezik azt a társadalmat, amelyet a kommunisták éppen meg akarnak dönteni.

A harmadik csoport végül demokrata szocialistákból áll, akik akarják a [18.] kérdésben megadott rendszabályok egy részét, ugyanolyan úton, mint a kommunisták, de nem mint a kommunizmushoz vezető átmenet eszközeit, hanem mint olyan rendszabályokat, amelyek elegendők arra, hogy megszüntessék a nyomort és eltüntessék a mostani társadalom bajait. Ezek a *demokrata szocialisták* vagy proletárok, akik még nem eléggé felvilágosultak osztályuk felszabadításának feltételeit illetően, vagy a kispolgárokat képviselik, egy olyan osztályt, amelynek a demokrácia és a belőle fakadó szocialista rendszabályok kivívásáig sok tekintetben a proletárokéval azonos érdekei vannak. Ezért a kommunistáknak a cselekvés perceiben meg kell egyezniök ezekkel a demokrata szocialistákkal, és egyáltalában pillanatnyilag lehetőleg közös politikát kell folytatniok velük, amennyiben e szocialisták nem szegődnek az uralkodó burzsoázia szolgálatába és nem támadják a kommunistákat. Világos, hogy ez a közös cselekvési mód nem zárja ki a velük való nézeteltérések megvitatását.

25. kérdés: Mi a kommunisták viszonya korunk többi politikai pártjához?

Felelet: Ez a viszony a különböző országokban különböző. — Angliában, Franciaországban és Belgiumban, ahol a burzsoázia uralkodik, a kommunistáknak egyelőre még közös az érdekük a különféle demokrata pártokkal, mégpedig annál nagyobb mértékben, minél inkább közelednek a demokra-

ták az általuk most mindenütt képviselt szocialista rendszabályokban a kommunisták céljaihoz, azaz minél világosabban és határozottabban képviselik a proletariátus érdekeit és minél inkább támaszkodnak a proletariátusra. Angliában például a munkásokból álló chartisták hasonlíthatatlanul közelebb állnak a kommunistákhoz, mint a demokrata kispolgárok, vagyis az úgynevezett radikálisok.

Amerikában, ahol bevezették a demokratikus alkotmányt, a kommunistáknak ama párttal kell majd tartaniok, amely ezt az alkotmányt a burzsoázia ellen akarja fordítani és a proletariátus érdekében akarja felhasználni, azaz a nemzeti agrár-reformerekkel.

Svájcban a radikálisok, noha maguk is még nagyon vegyes párt, mégis az egyetlenek, akikkel a kommunisták szóba állhatnak, és e radikálisok közül ismét a waadtlandiak és a genfiek a leghaladóbbak.

Végül Németországban még csak ezután következik be a burzsoázia és az abszolút monarchia döntő harca. Mivel azonban a kommunisták addig nem számíthatnak a döntő harcra önmaguk és a burzsoázia között, amíg a burzsoázia nem uralkodik, a kommunistáknak érdeke segíteni, hogy a burzsoák a lehető leghamarabb uralomra jussanak, hogy aztán a lehető leghamarabb ismét megdöntsék őket. A kommunistáknak tehát a kormányokkal szemben mindenkor a liberális burzsoák pártjára kell állniok, s csak attól kell őrizkedniök, hogy osztozzanak a burzsoák önámításaiban, vagy pedig hitelt adjanak arra vonatkozó csábító állításaiknak, hogy milyen üdvös következményei lesznek a burzsoázia győzelmének a proletariátus számára. Az egyedüli előnyök, amelyeket a burzsoázia győzelme a kommunistáknak nyújtani fog, a következők lesznek: 1. különféle engedmények, amelyek megkönnyítik a kommunistáknak alapelveik megvédését, megvitatását és terjesztését, s ezzel megkönnyítik a proletariátusnak egy szorosan egybeforrt, harcrakész és szervezett osztállyá való egyesülését; és 2. az a bizonyosság, hogy az abszolút kormányok bukásának napjától kezdve a burzsoák és a proletárok közötti harc kerül sorra. Ettől a naptól kezdve a kommunisták pártpolitikája ugyanaz lesz, mint azokban az országokban, ahol a burzsoázia már most uralmon van.

Grundsätze des Kommunismus

A megírás ideje: 1847 október vége — november

Az első megjelenés helye: külön brosúrában, Berlin 1914

Eredeti nyelve: német

[Friedrich Engels]

[A chartisták agrárprogramja[272]]

Mintegy két évvel ezelőtt a chartista munkások egyesületet alapítottak, amelynek célja, hogy földet vásároljon, s azt kis bérletekként szétossza tagjai között. Remélik, hogy ilymódon csökkenthetik az ipari munkások egymás közötti mértéktelen konkurrenciáját azáltal, hogy ezeknek a munkásoknak egy részét eltávolítják a munkapiacról és egészen új, lényegénél fogva demokratikus kisparaszti osztályt formálnak belőlük. Ez a terv, amelynek szerzője nem más, mint maga Feargus O'Connor, olyan sikert ért el, hogy a *chartisták földtársasága* már két-háromszázezer tagot* számlál, 60 000 font sterling (másfélmillió frank) közös alaptőkével rendelkezik, s a hozzá befolyó összegek, a „Northern Star" közlése szerint, meghaladják a heti 2500 font sterlinget. Egyszóval a társaság, amelyről később részletesebb beszámolót szándékszom adni Önöknek, olyan méreteket öltött, hogy már kezdi nyugtalanítani a földbirtokos arisztokráciát; nyilvánvaló ugyanis, hogy ez a mozgalom, ha továbbra is az eddigi arányban terjed, végül nemzeti méretű agitációvá válik azzal a követeléssel, hogy a nemzet egész földjét a nép vegye birtokába. A burzsoáziának sincs ínyére ez a társaság; a nép kezébe adott emelőt lát benne, amely által a nép felszabadíthatja magát anélkül, hogy rászorulna a középosztály segítségére. Kivált a többé-kevésbé liberális kispolgárság nézi rossz szemmel a földtársaságot, mert máris azt tapasztalja, hogy a chartisták sokkal kevésbé függnek az ő támogatásától, mint az egyesület alapítása előtt. Sőt mi több, ugyanezek a radikálisok, képtelenek lévén megérteni a közönyt, amelyet a nép irántuk tanúsít és amely saját lagymatagságuk elkerülhetetlen következménye, makacsul folytatják szüntelen támadásaikat O'Connor ellen, mivel benne látják a chartista és a radikális párt egyesülésének egyetlen akadályát. Tehát már az, hogy a földtársaságot O'Connor szervezte meg, elegendő volt, hogy magára vonja a többé vagy kevésbé radikális burzsoák

* „*Northern Star*": két-háromszázezer tagot *helyett:* nagy mennyiségű tagot — *Szerk.*

egész gyűlöletét. Eleinte nem vettek tudomást róla; s amikor aztán a hallgatás összeesküvése már tarthatatlanná vált, igyekeztek bebizonyítani, hogy a társaság, megszervezésének módjánál fogva, elkerülhetetlenül a legbotrányosabb csődbe fog jutni; végül, amikor ez az eszköz sem gátolta a társaság felvirágzását, visszatértek ahhoz a taktikához, amelyet tíz év óta szüntelenül és mindig a legcsekélyebb siker nélkül alkalmaztak O'Connor ellen. Megpróbálták gyanúval illetni jellemét, elvitatni önzetlenségét, kétségbevonni jogát arra, hogy a munkások megvesztegethetetlen és fizetetlen megbízottjának nevezhesse magát. Amikor tehát O'Connor rövid idővel ezelőtt közzétette évi beszámolóját, hat többé-kevésbé radikális újság, amelyek nyilván összebeszéltek, hadjáratot indítottak ellene. Ezek az újságok — a „Weekly Dispatch", a „Globe", a „Nonconformist", a „Manchester Examiner", a „Lloyd's Weekly Newspaper" és a „Nottingham Mercury" — a legarcátlanabb lopásokkal és sikkasztásokkal vádolták O'Connort, s ezt magának a beszámolónak a számadataival próbálták bizonyítani vagy legalábbis valószínűvé tenni. Korántsem érve be ezzel, vájkálni kezdtek a híres agitátor életében: a súlyosabbnál súlyosabb vádak tömkelege zúdult reá, s ellenfelei azt hihették, hogy összeroppan alattuk. De O'Connor, aki tíz év óta egyfolytában harcolt az úgynevezett radikális sajtó ellen, csöppet sem tört meg e rágalmak terhétől. A „Northern Star" e hó 23-i számában válaszolt a hat újságnak. Ez a válasz, a polémia remeke, amely *William Cobbett* legjobb vitairataira emlékeztet, sorra megcáfolja a vádakat, majd maga indul rohamra, s a hat szerkesztő ellen a büszke megvetés hangján igen veszélyes támadásokat intéz. Ez teljesen elegendő is volt ahhoz, hogy a nép szemében igazolja O'Connort. A „Northern Star" e hó 30-i száma hírt ad arról, hogy a több mint ötven helységben megtartott nyilvános chartista gyűléseken teljes bizalmat szavaztak O'Connornak. De O'Connor alkalmat akart adni ellenfeleinek, hogy őt a nép színe előtt támadhassák. Felszólította őket, hogy Manchesterben és Nottinghamben nyilvános gyűlésen mondják el terhelő bizonyítékaikat. Egy sem jelent meg közülük. Manchesterben O'Connor négy óra hosszat beszélt több mint tízezer ember előtt, akik tapsviharral fogadták, s egyhangúlag megerősítették a neki korábban megszavazott bizalmat. Akkora tömeg gyűlt egybe, hogy a nagy gyűlésen kívül, ahol O'Connor személyesen védekezett, még egy másik gyűlést is kellett tartani a téren, ahol több szónok mondott beszédet mintegy tíz-tizenötezer embernek, akik nem fértek be a terembe.

A gyűlések végén O'Connor kijelentette, hogy a helyszínen elfogad jegyzéseket és tagdíjakat a földtársaság számára, s az összeg, amelyet ezen

az estén kezéhez befizettek, meghaladta az 1000 font sterlinget (25 000 frank).

Nottinghamben, ahol O'Connor felhívására másnap az egyik legnagyobb gyűlésre került sor, amelyet ott valaha is tartottak, beszéde ugyanilyen lelkesedést keltett a népben.

Legalább századszor fordult elő, hogy O'Connor ily fényesen diadalmaskodik a burzsoá sajtó rágalmai felett. E fáradhatatlan hazafi mindezen támadások közepette rendületlenül folytatja művét, s az angol nép egyhangú bizalma a legjobb bizonyíték bátorsága, energiája és megvesztegethetetlensége mellett.

[Le programme agraire des chartistes]

A megírás ideje: 1847 október 30.

A megjelenés helye: „La Réforme", 1847 november 1.

Eredeti nyelve: francia

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

[A chartisták bankettje az 1847-es választások alkalmából[273]]

Tegnapelőtti levelemben igyekeztem megvédeni a chartistákat és vezérüket, Feargus O'Connort a radikális burzsoázia lapjainak támadásai ellen. Nagy elégtételemre ma olyan tényről tudósíthatom Önöket, amely igazolja azt, amit a két párt szelleméről állítottam. Önök maguk ítélhetik meg, hogy a francia demokrácia kinek tartsa fenn rokonszenvét, a chartistáknak-e, akik őszinte demokraták, hátsó gondolat nélkül, vagy a radikális burzsoáknak, akik oly gondosan kerülik a *népcharta, általános választójog* szavak használatát, s arra szorítkoznak, hogy a *teljes választójog*[274] híveinek nyilvánítsák magukat!

A múlt hónapban bankettet rendeztek Londonban, hogy megünnepeljék a demokratikus felfogásnak a legutóbbi választásokon aratott győzelmét. Tizennyolc radikális képviselőt hívtak meg, de minthogy ezt a bankettet a chartisták kezdeményezték, O'Connor kivételével mindezek az urak távol maradtak. A radikálisok, mint látjuk, olyan magatartást tanúsítanak, amelyből nyugodtan megjósolhatjuk, mennyire lesznek hívek a legutóbbi választásokon tett ígéreteikhez.

A bankett megvolt nélkülük, annál is inkább, mert odaküldték egyik méltó képviselőjüket, Epps doktort, aki félénk ember, a csipcsup-reformok hirdetője, békülékeny szellemű mindenkivel szemben, kivéve a mi felfogásunkon levő aktív és erélyes embereket; burzsoá filantróp, aki, mint mondja, ég a vágytól, hogy a népet felszabadítsa, de aki nem szeretné, ha a nép nélküle szabadítaná fel önmagát; egyszóval a polgári radikalizmus méltó híve.

Epps doktor mondta el az első tósztot a *nép szuverenitására*, de pohárköszöntőjének általános lagymatagsága, néhány kissé élénkebb passzus ellenére, több ízben morajlásra késztette a gyűlést.

„Nem hiszem" — mondta —, „hogy a nép szuverenitása elérhető forradalom útján. A franciák három napig harcoltak, ám a nemzeti szuverenitást elsikkasztották tőlük. Azt sem hiszem, hogy nagy szónoklatokkal lehetne

elérni. Azok tesznek legtöbbet, akik legkevesebbet beszélnek. Nem szeretem azokat az embereket, akik nagy lármát csapnak; nem a nagy szavak jellemzik a nagy tetteket."

Ezeket a chartisták ellen intézett közvetett kirohanásokat a rosszallás számos jelével fogadták. Nem is lehetett volna másként, főleg amikor Epps doktor e szavakkal folytatta:

„Rágalmazták a burzsoáziát a munkások előtt; mintha nem éppen a burzsoázia lenne az egyetlen osztály, amely kieszközölheti a politikai jogokat a munkások számára!" (Nem! nem!) „Nem? Hát nem a burzsoák a választók? És nem a választók az egyedüliek, akik szavazati jogot adhatnak azoknak, akiknek nincs? Akad-e valaki is Önök közül, aki nem akarna burzsoá lenni, ha tehetné? Ó! ha a munkások lemondanának a kocsmáról meg a dohányról, maradna pénzük politikai agitációjuk támogatására, s olyan erejük lenne, amely elősegítené emancipációjukat stb. stb..."

Íme, így beszélnek azok az emberek, akik elutasítják O'Connort meg a chartistákat!

Az Epps úr után következő szónokok igen erélyesen és a gyűlés számos tetszésnyilvánítása közepette a radikális doktor különös doktrináit utasították el.

MacGrath úr, a chartista szövetség végrehajtó bizottságának tagja, emlékeztetett arra, hogy a nép nem bízhat a burzsoákban, s jogait magának kell kivívnia: nem egyeztethető össze a nép méltóságával, hogy kolduljon azért, ami megilleti.

Jones úr emlékeztette a gyűlést arra, hogy a burzsoázia mindig megfeledkezett a népről; és most — mondta —, amikor a burzsoázia észreveszi a demokrácia előrehaladását, a demokrácia által akarja megdönteni a földbirtokos arisztokráciát, hogy aztán, mihelyt elérte kitűzött célját, agyonnyomja a demokratákat.

O'Connor úr még közvetlenebbül Epps úrnak válaszolván megkérdezte tőle, ki nyomta agyon az országot az óriási adósság terhével, ha nem a burzsoázia? Ki fosztotta meg a munkásokat politikai, illetve társadalmi jogaiktól, ha nem a burzsoázia? Ki utasította vissza, éppen ma este, hogy eleget tegyen a nép meghívásának, ha nem az a tizenhét tiszteletreméltó burzsoá, akikre a demokraták sajnálatos módon szavazatukat adták? Nem és nem, a tőke sohasem képviseli a munkát! Előbb köt békét a tigris meg a bárány, semmint a tőkéseket a dolgozókkal érdekeik és érzelmeik egybeforrasztanák!

Harney úr, a „Northern Star" szerkesztője, mondta az utolsó tósztot: *Testvéreinkre, a világ demokratáira! A szabadság és az egyenlőség megte-*

remtéséért folytatott erőfeszítéseik sikerére! Minden ország királyai, arisztokratái, papjai, tőkései szövetségben vannak egymással, mondotta. A világ minden országának demokratái kövessék hát példájukat! A demokrácia mindenütt nagy léptekkel megy előre. Franciországban a választási reform javára bankett bankettet követ; s a mozgalom olyan méreteket ölt, hogy kedvező eredményre kell vezetnie. Reméljük, hogy ezúttal a tömegeknek hasznuk lesz ebből az agitációból; reméljük, hogy a franciák által kivívott reform többet fog érni, mint az, amelyet 1831-ben mi elértünk.[217]

Nincs igazi reform, amíg a szuverenitás nem lesz teljes egészében a nemzeté; nincs nemzeti szuverenitás, amíg az 1793-as alkotmány elvei nem válnak valósággá.

Harney úr azután vázolta, milyen előrehaladást ért el a demokrácia Németországban, Itáliában, Svájcban, s befejezésül a maga részéről a legerélyesebb szavakkal ítélte el Epps úrnak a burzsoázia jogairól kifejtett különös doktrináit.

[Le banquet des chartistes
à propos des élections de 1847]
A megírás ideje: 1847 november 1.
A megjelenés helye: „La Réforme", 1847 november 6.
Eredeti nyelve: francia
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

De Lamartine úr manifesztuma

Önök a múltkoriban közölték ezt a furcsa művet.[275] Két erősen megkülönböztetett részből áll: *politikai* rendszabályokból és *szociális* rendszabályokból. Ami a politikai rendszabályokat illeti, azok egytől egyig, úgyszólván változtatás nélkül az 1791-es alkotmányból vannak átvéve; vagyis visszatérnek a középosztályoknak a forradalom kezdetén támasztott követeléseihez. Abban az időben az egész középosztály, beleértve még a kisebb vállalkozókat is, politikai hatalommal bírt, míg jelenleg csupán a nagytőkések részesednek a hatalomban. Mi hát az értelme a de Lamartine úr által javasolt politikai rendszabályoknak? Hogy a kormányzást az alsóbb burzsoázia kezébe adja, de azzal a látszattal, mintha az egész népnek adná (ez, és semmi egyéb az értelme az ő kétlépcsős választási rendszerhez kötött általános választójogának). És a *szociális* rendszabályai? Nos, ezek vagy olyan dolgok, amelyek feltételezik, hogy egy sikeres forradalom a politikai hatalmat már a nép kezébe adta — mint például az ingyenes oktatás mindenki számára; vagy puszta jótékonysági, azaz olyan rendszabályok, melyeket a proletárok forradalmi energiáinak tompítására szánnak; vagy pedig csupán hangzatos szavak minden gyakorlati értelem nélkül, mint például a koldulás eltörlése minisztertanácsi rendelettel, a köznyomor megszüntetése törvény útján, egy népjóléti minisztérium stb. Ezekből tehát vagy semmi haszna sincs a népnek, vagy arra szánták őket, hogy csupán annyi javulást hozzanak, amennyi valamelyes közéleti nyugalmat biztosít, vagy pusztán üres ígéretek, amelyeket senki emberfia nem tarthat meg, s ebben a két utóbbi esetben több mint haszontalanok. Egyszóval, de Lamartine úr szociális és politikai szempontból egyaránt a kisvállalkozók, az alsóbb burzsoázia hű képviselőjének bizonyul, s olyanvalakinek, aki ennek az osztálynak sajátos illúziójában leledzik: azt hiszi, hogy a dolgozókat képviseli. És elég együgyű ahhoz, hogy a végén a kormánytól kérje rendszabályainak támogatását. Nos, a mostani kormány, a nagytőkések kormánya, ezt semmi esetre sem fogja megtenni. A „Réforme"-nak tehát teljesen igaza van, amikor — bár igen jóindulatúan és a jószándékot

elismerve — támadja mind a rendszabályok használhatóságát, mind pedig azt a módot, ahogyan Lamartine úr hozzáfog valóra váltásukhoz.

„Nem vitás" — mondja a „Réforme"[276] —, „ezek magasztos szavak, amelyek nagy szívre és az igazság ügyével rokonszenvező szellemre vallanak. A testvéri érzés szemmelláthatóan ott lüktet a szavak köntöse alatt, s költőinkben és filozófusainkban hasonló lelkesedést fog kelteni, mint Platón szentenciája a periklészi Görögországban. De nekünk most semmi közünk Periklészhez, mi Rothschild, Fulchiron és Duchâtel uraknak, vagyis a Pénz, a sötét Félelem és a Rendőrség hármas megtestesülésének uralma alatt élünk; bennünket a profit, a kiváltság és a garde municipale[277] kormányoz. Vajon de Lamartine úr azt reméli, hogy a megcsontosodott érdekek ligája, a talléroknak, a pozíciónak meg a monopóliumnak Sonderbundja[278] megadja magát és leteszi a fegyvert, ha ő a nemzeti szuverenitásra és a szociális testvériségre hivatkozik? Hiszen akár a jóra, akár a rosszra, minden dolog ezen a világon összefügg — az egyik fönntartja a másikat, semmi sincs elszigetelve — és ez az oka annak, hogy a mâçoni képviselő fölöttébb nemeslelkű programja mindaddig ózondús nyári szellőként fog tovaszállni, üres trombitaszóként fog elhalni, amíg ezek magukon viselik minden monopólium anyajegyét — a Jog és Egyenlőség feudális megsértését. És a kiváltságos osztályoknak ez a ligája különösen szoros egységbe tömörül éppen most, amikor a kormányrendszert görcsös félelem fogja el.

Ami az általa javasolt intézményeket illeti, az ország hivatalos körei és azok vezetői az efféle dolgokat filozófiai nyalánkságoknak nevezik: Duchâtel és Guizot urak nevetni fognak rajtuk, s ha a mâçoni képviselő nem keres eszméi védelméhez másutt fegyvereket és katonákat, egész életét szép szavak alkotásával tölti majd, s nem jut egy tapodtat sem előre! Ha pedig a kormány helyett a milliókhoz fordul, megmondjuk neki, hogy tévúton halad, hogy sohasem fogja megnyerni rendszerének, ennek a többlépcsős választásra, szegényadóra és filantróp jótékonyságra épülő rendszernek sem a Forradalmat, sem a gondolkodó embereket, sem a népet. A szociális és politikai megújhodás elveit valójában már ötven évvel ezelőtt megtalálták. Általános választójog, közvetlen választás, fizetett képviselet — ezek a politikai szuverenitás fő feltételei. Egyenlőség, szabadság, testvériség — ezek azok az elvek, amelyeknek minden szociális intézményt kormányozniok kellene. Márpedig a szegényadó korántsem alapszik a testvériségen, míg ugyanakkor az egyenlőségnek arcátlan és nagyon tehetetlen tagadása. Nem angol burzsoá gyakorlatiasságra van szükségünk, hanem teljesen új társadalmi gazdasági rendszerre, amely megvalósítja a jogot és kielégíti mindenkinek a szükségleteit."

Néhány nappal később megjelent de Lamartine úr második manifesztuma, Franciaország külpolitikájáról. Ebben Lamartine azt állítja, hogy az a békerendszer, amelyet a francia kormány 1830 után követett, az egyetlen megfelelő cselekvési mód volt. Dagályos mondatokkal fedezi azt a gyalázatos módszert, amellyel a francia kormány először lázadásra tüzelte Olaszországot és más országokat, azután pedig sorsukra hagyta őket. Idézem a „Réforme" erélyes válaszát erre az erőtlen és velőtlen manifesztumra: — „Lamartine úr feláldozza felszabadításunk jogos és egyetlen eszközét — az elvi alapon vívott szent háborút — egy olyan béke-elméletnek, amely csupán gyöngeség, hazugság, sőt árulás lesz mindaddig, amíg a népek egymáshoz való viszonya a diplomaták politikáján és a kormányok önzésén alapszik. Nem kétséges, hogy a béke a civilizáció végső szükségessége; de mit jelent a béke Miklós orosz cárral? Aki egész nemzeteket zsigerel ki, hóhér, aki gyermekeket bitóra szegez, aki irtóháborút folytat még a remény és az emlékezés ellen is, aki könnybe és vérbe fojt egy nagy, dicső országot! Az emberiségnek, a civilizációnak, magának Franciaországnak szempontjából a béke ezzel a Jack Ketch-szabású őrülttel — gyávaság; az igazságnak, a jognak, a forradalomnak szempontjából — bűn! Mit jelent a béke Metternichhel, aki gyilkosok seregét bérli föl, aki nemzetek szabadságát kobozza el egy megkoronázott nyavalyatörős javára? Mit jelent a béke mindazokkal a kis európai cézárokkal, tönkrement kicsapongókkal vagy hitvány bigottokkal, akik ma a jezsuiták, holnap meg egy kurtizán javára kormányoznak? Mit jelent a béke az arisztokrata és kufárkodó angol kormánnyal, amely zsarnokoskodik a tengereken, megöli a szabadságot Portugáliában, s pénzt sajtol ki még népének rongyaiból is? A béke ezekkel a kufárokkal, ezekkel a méregkeverőkkel, ismételjük, egy forradalmi ország szempontjából gyávaság, szégyen, bűn, morális dezertálás, csőd, nemcsak az érdek, hanem a jog és becsület csődje is." A többi párizsi lap szintén kifejezte, hogy különböző vonatkozásokban nem ért egyet de Lamartine úr programjával. Ő azonban folytatja elveinek megvilágítását saját lapjában, a mâçoni „Bien public"-ben[279]. Néhány hónap múlva meg tudjuk majd ítélni, milyen hatást tesz *újabb lépése* a képviselőházra. —

The Manifesto of M. de Lamartine

A megírás ideje: 1847 november eleje

A megjelenés helye: „The Northern Star", 1847 november 13. (525.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Párizsi tudósítónktól

Friedrich Engels

A svájci polgárháború[280]

Végre hát véget vetnek majd a „szabadság bölcsőjével", „Tell és Winkelried unokáival", a sempachi és murteni bátor győztesekkel[281] való szakadatlan hencegéseknek! Végre hát kiderült, hogy a szabadság bölcsője nem egyéb, mint a barbárság központja és a jezsuiták csemeteiskolája, hogy Tell és Winkelried unokáit nem lehet egyéb érvekkel észhez téríteni, mint ágyúgolyókkal, hogy a sempachi és murteni bátorság nem volt semmi egyéb, mint a civilizációnak és a haladásnak csökönyösen ellenszegülő brutális és bigott hegyi törzsek kétségbeesése!

Igazi szerencse, hogy az európai demokrácia végre megszabadul ettől az ős-svájci, tisztaerkölcsű és reakciós ballaszttól. Amíg a demokraták még ezeknek a havasi pásztoroknak az erényére, boldogságára és patriarchális együgyűségére hivatkoztak, addig nekik maguknak is még bizonyos reakciós színezetük volt. Most, amikor azt a harcot támogatják, amelyet a civilizált, ipari, modern-demokratikus Svájc folytat az állattenyésztő őskantonok nyers, keresztény-germán demokráciájával, most mindenütt a haladást képviselik, most megszűnik az utolsó reakciós látszat is, most megmutatják, hogy kezdik megérteni a XIX. század demokráciájának jelentőségét.

Két vidék van Európában, ahol a régi keresztény-germán barbárság a maga őseredeti alakjában — szinte a makkfalást is beleértve — fennmaradt, Norvégia és a Magas Alpok, nevezetesen az Ős-Svájc[282]. Mind Norvégia, mind az Ős-Svájc még ma is hamisítatlan példányokat szolgáltat azon emberfajtából, amely egykor a teutoburgi erdőben[159] jó vesztfáliai módra bunkókkal és cséphadarókkal verte agyon a rómaiakat. Mind Norvégiának, mind az Ős-Svájcnak szervezete demokratikus. De különféle demokráciák vannak, és nagyon is szükséges, hogy a civilizált országok demokráciái végre elhárítsák maguktól a felelősséget a norvég és az ős-svájci demokráciáért.

A demokratikus mozgalom minden civilizált országban végső fokon a proletariátus politikai uralmára törekszik. Feltételezi tehát, hogy létezik a proletariátus, hogy létezik az uralkodó burzsoázia, hogy létezik az ipar, amely megteremtette a proletariátust és uralomra vitte a burzsoáziát.

Mindebből semmit nem találunk sem Norvégiában, sem az Ős-Svájcban. Norvégiában az oly híres parasztkormányzatot (bonde-regimente) találjuk, az Ős-Svájcban pedig egy csomó faragatlan pásztort, akiket demokratikus alkotmányuk ellenére patriarchálisan kormányoz néhány gazdag földbirtokos, mint Abyberg és mások. Burzsoázia Norvégiában csak kivételképp létezik, az Ős-Svájcban egyáltalában nem. Proletariátus úgyszólván nincs is.

A civilizált országok demokráciájának, a *modern* demokráciának tehát semmi de semmi köze sincs a norvég és az ős-svájci demokráciához. Nem a norvég és az ős-svájci állapotot akarja bevezetni, hanem olyan állapotot, amely úgy különbözik tőle, mint ég a földtől. De nézzük meg közelebbről ezt az ős-germán demokráciát, s irányítsuk eközben pillantásunkat az Ős-Svájcra, amely itt elsősorban érdekel bennünket.

Hol az a német nyárspolgár, aki ne lelkesedne a honfelszabadító Wilhelm Tellért, hol az az iskolamester, aki Morgartent[283], Sempachot és Murtent ne ünnepelné Marathónnal, Plataiai-jal és Szalamisszal[284] egysorban, hol az a hisztérikus aggszűz, aki ne ábrándozna a tisztaerkölcsű alpesi ifjak kemény lábikráiról és feszülő combjairól? Aegidius Tschuditól Johannes von Müllerig, Floriantól Schillerig versben és prózában vég nélkül magasztalták az ős-svájci bátorság, szabadság, derekasság és erő nagyszerűségét. A tizenkét kanton ágyúi és karabélyai szolgáltatják most e lelkes dicshimnuszokhoz a kommentárt.

Az ős-svájciak kétszer adtak életjelt magukról a történelemben. Először, amikor dicsőségesen felszabadították magukat az osztrák zsarnokság alól, másodszor ebben a pillanatban, amikor Istennel a jezsuitákért és a hazáért szállnak harcba.

Már az osztrák sas karmaiból való dicsőséges kiszabadulás is elég nehezen viseli el, hogy napvilágnál vizsgálgassák. Az Osztrák Ház egész karrierje folyamán egyetlenegy ízben volt haladó; ez pályafutása elején volt, amikor szövetségre lépett a városok nyárspolgáraival a nemesség ellen, és megpróbálta lerakni egy német monarchia alapját. Felette nyárspolgári módon volt haladó, de mindegy, haladó volt. És ki szegült ellene a leghatározottabban? Az ős-svájciak. Az ős-svájciak harca Ausztria ellen, a dicsőséges eskütétel a Grütlin,[285] Tell hősi lövése, az örökké emlékezetes morgarteni győzelem, mindez csökönyös pásztoroknak volt a harca a történelmi fejlődés előnyomulásával szemben, nyakas, mozdulatlan helyi érdekeknek a harca az egész nemzet érdekeivel szemben, a faragatlanság harca a műveltséggel szemben, a barbárságé a civilizációval szemben. És ők, akik győzelmet arattak az akkori civilizációval szemben, büntetésből kizárattak az egész további civilizációból.

Sőt mi több, ezek a jóravaló, makrancos alpesi pásztorok hamarosan még egészen másfajta fenyítésben is részesültek. Megmenekedtek az osztrák nemesség uralmától, hogy a zürichi, luzerni, berni és baseli nyárspolgárok igája alá kerüljenek. Ezek a nyárspolgárok észrevették, hogy az ős-svájciak éppoly erősek és éppoly buták, mint ökreik. Felvették magukat a kantonok szövetségébe, s attól fogva nyugodtan otthon ültek üzleti pultjaik mögött, miközben a nyakas alpesi pásztorok vívták meg a harcot, valahányszor nekik viszályaik támadtak a nemességgel és a fejedelmekkel. Így volt Sempachnál, Gransonnál[286], Murtennél és Nancynál[287]. Emellett meghagyták ezeknek az embereknek azt a jogot, hogy belső ügyeiket tetszés szerint rendezzék el, s így boldog tudatlanságban maradtak afelől, hogy mi módon zsákmányolják ki őket kedves szövetségi társaik.

Azóta nem igen hallottunk többet róluk. Teljes istenfélelemben és tisztességben foglalkoztak tehénfejéssel, sajtcsinálással, erényességgel és jódlizással. Időről időre népgyűléseket tartottak, amelyeken szarvemberekre, pataemberekre és más állati osztályokra szakadtak, és sohasem széledtek el szívélyes, keresztény-germán verekedés nélkül. Szegények voltak, de tiszta erkölcsűek, buták, de jámborak és az Úrnak tetszők, brutálisak, de szélesvállúak, agyvelejük kicsi volt, de lábikrájuk nagy. Időről időre túl sokan lettek, s akkor a férfinép fiatalja „világgá ment", vagyis elszegődött idegen hadiszolgálatba, ahol, bárhogy fordult is a kocka, a legtörhetetlenebb hűséggel kitartott a zászló mellett. Csak azt lehet mondani a svájciakra, hogy a legnagyobb lelkiismeretességgel verették agyon magukat zsoldjukért.

E tenyeres-talpas ős-svájciak legnagyobb büszkesége réges-régóta az volt, hogy soha még csak hajszálnyira sem tértek el elődeik szokásaitól, hogy az évszázadok folyamán hamisítatlanul megőrizték atyáik együgyű, szeplőtlen, jóravaló és erényes erkölcseit. És ez igaz is, a civilizációnak minden kísérlete tehetetlenül visszapattant szikláik és koponyájuk gránitfaláról. Attól a naptól fogva, hogy Winkelried első őse kihajtotta tehenét, nyakán az elmaradhatatlan idillikus kolomppal, a vierwaldstätti tó szűzi legelőire, egészen a jelen pillanatig, amikor Winkelried utolsó leszármazottja a pappal áldatja meg puskáját, egyazon módon építettek fel minden házat, egyazon módon fejtek meg minden tehenet, egyazon módon fontak be minden varkocsot, egyazon módon készítettek el minden sajtot, egyazon módon csináltak minden gyereket. Itt a hegyekben még létezik a paradicsom, itt még nem jutottak el a bűnbeesésig. S ha egyszer az Alpoknak egyik ilyen ártatlan fia elvetődik a nagyvilágba és egy pillanatra magukkal ragadják őt a nagyvárosok csábításai, egy romlott civilizáció festett bájai, ama bűnös országoknak vétkei, ahol nincsenek hegyek és ahol gabona

terem — ártatlansága oly mélyen gyökerezik benne, hogy egészen nem veszhet el soha. Egy hang megüti a fülét, csak két kutyaüvöltésnek hallatszó foszlánya a pásztordalnak, s rögtön sírva és megtörten térdreborul, rögtön kiszakítja magát a csábítás karjaiból, és nem nyugszik, amíg nem borult ősz atyja lába elé. Atyám, vétkeztem ősi hegységeink ellen és te ellened, és nem vagyok immár méltó, hogy a te fiadnak hivattassam![288]

Az újabb időkben két inváziót kíséreltek meg ez ellen az erkölcsi együgyűség és őserő ellen. Az első az 1798-as francia invázió volt. Ámde ezek a franciák, akik különben mégiscsak elterjesztettek mindenütt valamelyes civilizációt, az ős-svájciakkal szemben csődöt mondtak. Nyoma sem maradt ottlétüknek, jottányit sem tudtak kiküszöbölni a régi erkölcsökből és erényekből. A második invázió körülbelül húsz évvel később jött, és legalább némi gyümölcsöt hozott. Ez az angol turistáknak, a londoni lordoknak és squire-oknak, s az őket nyomon követő számtalan gyertyamártónak, szappanfőzőnek, fűszeresnek és csontárusnak az inváziója volt. Ez az invázió legalább annyira vitte a dolgot, hogy véget ért a régi vendégszeretet, és az alpesi kunyhók tisztes lakói, akik korábban alig tudták, hogy a pénz micsoda, most a világ legkapzsibb és legcsibészebb svihákjaivá lettek. De ez a haladás korántsem kezdi ki a régi, együgyű erkölcsöket. E nem éppen tisztakezű svihákság kitűnően megfért a szeplőtlenség, derekasság, jóravalóság és hűség patriarchális erényeivel. Még jámborságuk sem szenvedte meg; a pap külön élvezettel adott nekik felmentést mindazon csalárdságokért, amelyeket brit eretnekek ellen követtek el.

Most azonban úgy látszik, hogy mégis fenekestül fel kell fordulnia eme tiszta erkölcsnek. Remélhetőleg a büntetőcsapatok megtesznek minden tőlük telhetőt, hogy elpusztítsanak minden jóravalóságot, őserőt és együgyűséget. De akkor sírjatok, ti nyárspolgárok! Akkor nem lesznek többé szegény, de elégedett pásztorok, akiknek zavartalan gondtalanságát vasárnaponként megkívánhatjátok, miután a hét hat napján cikória-kávéval és kökénylevél-teával megcsináltátok a magatok üzletecskéit! Akkor zokogjatok, ti iskolamesterek, mert oda a reményetek egy új Sempach-Marathónra és más klasszikus hőstettekre! Akkor jajgassatok, harminc éven felüli hisztérikus aggszüzek, mert vége lesz ama hathüvelykes lábikráknak, melyeknek képe megédesíti magányos álmaitokat, vége lesz az erőtől duzzadó svájci legények [„Schweizerbuan"] Antinous-szépségének, vége lesz ama tömör comboknak és feszülő nadrágoknak, melyek oly ellenállhatatlanul vonzanak benneteket az Alpesekbe! Akkor sóhajtozzatok, szelíd és sápkóros leányintézeti bimbók, ti, akik már Schiller műveiből is lelkesedtetek a fürge zergevadászok szeplőtlen és mégis oly hatékony szerelméért,

mert vége gyengéd illúzióitoknak, akkor nem marad nektek hátra más, mint hogy Henrik Steffenst olvassátok és a fagyos norvégekért lelkesedjetek!

De hagyjuk ezt. Ezeket az ős-svájciakat még egészen más fegyverekkel is le kell küzdeni, mint a puszta gúnnyal. A demokráciának még egészen más dolgok miatt kell velük leszámolnia, mint patriarchális erényeikért.

Kik védelmezték 1789 július 14-én a Bastille-t a nép rohama ellen, kik lőttek bele, biztos falak mögül, kartáccsal és puskagolyóval a Faubourg St. Antoine munkásaiba? — Ős-svájciak a Sonderbundból, Tellnek, Stauffachernek és Winkelriednek az unokái.

Kik védelmezték 1792 augusztus 10-én az áruló XVI. Lajost a Louvre-ban és a Tuileriákban a nép jogos haragjával szemben? — Ős-svájciak a Sonderbundból.

Kik nyomták el, Nelson segítségével, az 1798-as nápolyi forradalmat? — Ős-svájciak a Sonderbundból.

Kik állították helyre 1823-ban, az osztrákok segítségével, Nápolyban az abszolút monarchiát? — Ős-svájciak a Sonderbundból.

Kik harcoltak, egészen az utolsó pillanatig, 1830 július 29-én, ismét egy áruló királyért*, s lőttek bele ismét, a Louvre ablakaiból és oszlopai közül, a párizsi munkásokba? — Ős-svájciak a Sonderbundból.

Kik nyomták el, világszerte hírhedt brutalitással és ismét az osztrákokkal szövetségben, az 1830-as és 1831-es romagnai felkelést? — Ős-svájciak a Sonderbundból.

Röviden, kik tartották mind e pillanatig olyan nyomás alatt az olaszokat, hogy azok kénytelenek voltak alávetni magukat arisztokratáik, fejedelmeik és papjaik fojtogató uralmának, kik voltak Itáliában Ausztria jobbkeze, kik tették még ebben az órában is lehetővé a véreb nápolyi Ferdinándnak, hogy fékentartsa fogcsikorgató népét, ki töltötte be még ma is a hóhér szerepét az általa végrehajtatott tömeges főbelövések alkalmából? Mindig újra ős-svájciak a Sonderbundból, mindig újra Tellnek, Stauffachernek és Winkelriednek az unokái!

Egyszóval: ahol és amikor csak kitört Franciaországban egy forradalmi mozgalom, amely közvetlenül vagy közvetve elősegítette a demokráciát, mindig ős-svájci bérkatonák voltak azok, akik ellene a legnagyobb nyakassággal és egészen az utolsó pillanatig viaskodtak. És kiváltképpen Itáliában ezek a svájci zsoldosok folyvást a leghűségesebb kiszolgálói és segítői voltak Ausztriának. Igazságos büntetés Svájcnak a kétfejű sas karmaiból való dicsőséges kiszabadulásáért!

* X. Károly — *Szerk.*

Azt ne higgyük, hogy ezek a zsoldosok országuk kivetettjei és honfitársaik megtagadják őket. Hiszen a luzerniek kapujuk elé Thorvaldsennal, e jámbor izlandi fajankóval, a sziklából egy nagy oroszlánt faragtattak ki, mely nyíltól ütött sebében elvérezve, a liliomos bourbonpajzsot oltalmazza mindhalálig hű mancsával — mégpedig az 1792 augusztus 10-én a Louvre-ban elesett svájciak emlékére! Így tiszteli fiainak megvásárolható hűségét a Sonderbund. Emberkereskedésből él, és ünnepli az emberkereskedést.

És az effajta demokráciával lenne az angol, a francia, a német demokratáknak bármi közössége?

Már a burzsoázia is ipara, kereskedelme, politikai intézményei útján azon dolgozik, hogy a kis, elzárkózott, csak maguknak élő helységeket mindenütt kiragadja elszigeteltségükből, összeköttetésbe hozza őket egymással, egybeolvassza érdekeiket, kitágítsa helyi látókörüket, megsemmisítse helyi szokásaikat, viseletüket, szemléleti módjukat, és a sok, addig egymástól független helységből és tartományból egy nagy nemzetet alkosson, amelynek közösek az érdekei, az erkölcsei és a szemlélete. Már a burzsoázia jelentősen centralizál. A proletariátus ezáltal korántsem károsodik, sőt ellenkezőleg, csak e centralizáció révén kerül abba a helyzetbe, hogy egyesülhessen, hogy osztálynak érezhesse magát, hogy a demokráciában megfelelő politikai szemléleti módot sajátíthasson el, és végül legyőzhesse a burzsoáziát. A demokratikus proletariátusnak nemcsak arra a centralizációra van szüksége, amelyet a burzsoázia elkezdett, hanem még sokkal tovább kell majd mennie annak megvalósításában. Ama rövid idő alatt, amikor a francia forradalomban a proletariátus állt a kormányrúdnál, a hegypárt uralma idején, a proletariátus minden eszközzel, kartáccsal és guillotine-nal, keresztülvitte a centralizációt. A demokratikus proletariátusnak, ha most megint uralomra kerül, nemcsak minden egyes országot önmagában, hanem ezenfelül valamennyi civilizált országot együttvéve is a lehető leghamarabb centralizálnia kell majd.

Az Ős-Svájc viszont soha sem tett mást, mint hogy szembeszegült a centralizációval. Valóban állati nyakassággal ragaszkodott az egész többi világtól való elkülönüléséhez, helyi erkölcseihez, viseletéhez, előítéleteihez, egész helyi korlátoltságához és elzárkózottságához. Európa kellős közepén megragadt őseredeti barbárságában, miközben minden más nemzet előrehaladt, még a többi svájci is. A faragatlan ősgermánok egész önfejűségével ragaszkodik a kantonok szuverenitásához, vagyis ahhoz, hogy mindörökre jogában álljon tetszése szerint ostobának, bigottnak, brutálisnak, korlátoltnak, konoknak és megvásárolhatónak lenni, akár szenvednek ezáltal a szomszédai, akár nem. Mihelyt saját állati állapotuk kerül szóba, nem

ismernek el többé semmiféle többséget, semmiféle megegyezést, semmiféle kötelezettséget. De a XIX. században már nem lehetséges, hogy egy és ugyanannak az országnak két része így, minden kölcsönös érintkezés és befolyásolás nélkül létezzen egymás mellett. A radikális kantonok hatással vannak a Sonderbundra, a Sonderbund hatással volt a radikális kantonokra, amelyekben itt-ott még ugyancsak léteznek igen faragatlan elemek. A radikális kantonok tehát érdekelve vannak abban, hogy a Sonderbund felhagyjon bigottságával, korlátoltságával és önfejűségével, s ha a Sonderbund nem akarja ezt, akkor makacsságát erőszakkal kell megtörni. És e pillanatban ez történik.

A most kitört polgárháború tehát csak kedvező lesz a demokrácia ügye számára. Noha még a radikális kantonokban is sok ős-germán faragatlanság lappang, noha ezekben a kantonokban is hol egy parasztkormányzat, hol egy burzsoákormányzat, hol a kettőnek a keveréke bújik meg a demokrácia mögött, noha még a legcivilizáltabb kantonok is visszamaradtak az európai civilizáció fejlődése mögött, s csak itt-ott derengenek fel lassacskán valóban modern elemek, mindez nem segít a Sonderbundon. Szét kell már végre rombolni, sürgősen szét kell rombolni a brutális ős-germanizmusnak, a barbárságnak, a bigottságnak, a patriarchális együgyűségnek és tiszta-erkölcsűségnek, a mozdulatlanságnak és a legtöbbet kínáló rendelkezésére álló, mindhalálig tartó hűségnek ezt az utolsó menedékét. Minél erélyesebben fog dolgához a Tagsatzung[289], minél erőszakosabban rázza meg ezt az ósdi papfészket, annál több igényt tarthat minden határozott demokrata támogatására, annál jobban be fogja bizonyítani, hogy megérti helyzetét. De persze az öt nagyhatalom is itt van, és maguk a radikálisok is félnek.

Jellemző azonban a Sonderbundra, hogy Tell Vilmos igazi fiai kénytelenek az Osztrák Háztól, Svájc ősellenségétől segítséget könyörögni, mégpedig most, amikor Ausztria mocskosabb, gyalázatosabb, aljasabb és gyűlölködőbb, mint valaha. Ez is egy darabja még a büntetésnek, amiért Svájcot dicsőségesen kiszabadították a kétfejű sas karmaiból, és amiért oly sokat hencegtek ezzel. És hogy csordultig beteljen a büntetés mértéke, ennek az Ausztriának magának is olyan kutyaszorítóban kell lennie, hogy még csak segíteni sem tud Tell fiainak! —

Der Schweizer Bürgerkrieg
A megírás ideje: 1847 november 10. körül
A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 november 14. (91.) sz.
Eredeti nyelve: német
Aláírás: F. Engels

[Friedrich Engels]

A reform-mozgalom Franciaországban

Amikor a törvényhozó kamarák legutóbbi ülésszakán E. de Girardin úr napfényre hozta azt a számos és botrányos korrupciós esetet, amelyekkel a kormányt megdönteni vélte; amikor végül is a kormány kiállta a vihart; amikor a híres kétszázhuszonöt[290] kinyilvánította, hogy „elégedett" a kormány ártatlanságát illetően, akkor úgy látszott, mindennek vége, s a parlamenti ellenzék az ülésszak befejezése felé visszaesett ugyanabba a tehetetlenségbe és fásultságba, amelyet az elején tanúsított. De nem volt vége mindennek. Jóllehet Rothschild, Fould, Fulchiron és Tsa urakat kielégítette a válasz, a népet és a középosztályok jó részét nem elégítette ki. A francia burzsoázia többsége — különösen a második és harmadik vonalbeliek — kénytelen volt észrevenni, hogy a jelenlegi választók egyre inkább engedelmes szolgái lettek a bankárok, tőzsdések, vasútspekulánsok, nagy gyárosok, föld- és bányatulajdonosok maroknyi csoportjának, s a kormány csakis ezeknek az érdekeivel törődik. Látták, hogy a választójog kiterjesztése nélkül nem remélhetik annak a parlamenti pozíciónak a visszanyerését, amelyet 1830 óta napról napra mindinkább elvesztettek. Tudták, hogy egy választási és parlamenti reform veszélyes kísérlet számukra; de mit tehetnének? Látván, hogy a *haute finance**, a párizsi tőzsde urai megvásárolták a kormányt és mindkét kamarát, látván, hogy a saját érdekeiket nyíltan lábbal tiporják, az elé a kényszerűség elé kerültek, hogy vagy türelmesen meghódolnak s alázatosan és csöndesen megvárják a napot, amikor az uralkodó pénzmágnások önkényeskedése csődbe kergeti őket, vagy pedig megkockáztatják a parlamenti reformot. Az utóbbit választották.

Ezért mintegy négy hónappal ezelőtt az ellenzék minden árnyalata összefogott, hogy demonstrációt szervezzen a választási reform érdekében. Nyilvános bankettet rendeztek, amely júliusban a párizsi Château-Rouge báltermeiben folyt le. A reform híveinek valamennyi frakciója képvisel-

* — *pénzarisztokrácia* — *Szerk.*

tette magát, s a gyülekezet meglehetősen vegyesre sikerült; de a demokraták, lévén a legaktívabbak, szemmel láthatóan túlsúlyban voltak. Részvételüket ahhoz a feltételhez kötötték, hogy nem szabad a király egészségére inni, hanem ehelyett a nép szuverenitására mondanak pohárköszöntőt; a bizottság, jól tudva, hogy Franciaország legdemokratikusabb városában a demokraták nélkül nem tudnak valamirevaló demonstrációt összehozni, kénytelen volt ebbe beleegyezni. Ha jól emlékszem, Önök annak idején részletesen beszámoltak e bankettről,[291] amely minden tekintetben inkább a párizsi demokrácia erejének, mind számbeli, mind szellemi erejének demonstrációja volt.

A „Journal des Débats" nem mulasztotta el, hogy szörnyű lármát ne csapjon e bankett miatt.[292] „Hogyan! nem köszöntötték fel a királyt? méghozzá ezt a tósztot nem hanyagságból, nem az illemtudás hiánya folytán mulasztották el — nem, ezt a mulasztást a rendezők egy része támogatásának feltételéül kötötte ki! No hiszen, csinos társaságba csöppent bele a csöndes és békés Duvergier de Hauranne úr, a morális erőt hirdető, monarchista Odilon Barrot úr! No hiszen, ez nem pusztán republikanizmus, ez a fizikai erő követelése, szocializmus, utopizmus, anarchizmus és kommunizmus! De ó, uraim, mi ismerjük önöket — láttuk példáit véres tetteiknek, bizonyítékaink vannak arra, hogy önök miért küzdenek! Ötven évvel ezelőtt önök, uraim, *a jakobinusok klubjának* nevezték magukat!"

A *dühödten mérsékelt* lap vad és dühödt szidalmára másnap a „National" Lajos Fülöp 1790-ben és 1791-ben írt magánnaplójából merített egész csomó idézettel válaszolt,[293] amelyekben az akkori „ifjabb Egalité polgártárs" feljegyzései naponta ilyen szavakkal kezdődtek: „Ma voltam a jakobinusoknál" — „Ma bátorkodtam néhány szót szólni a jakobinusoknál, ahol beszédemet lelkesen megtapsolták" — „Ma rám bízták a kapus tisztségét a jakobinusoknál" stb.

Az ellenzék központi bizottsága felhívta vidéki elvbarátait, kövessék a főváros példáját és rendezzenek mindenütt hasonló banketteket a reform érdekében. Ezt meg is tették, és számos reform-bankettet tartottak Franciaországnak csaknem minden részében. De nem mindenütt sikerült elérni a reformerek valamennyi frakciójának ugyanilyen egységét. Számos kisvárosban a burzsoá liberálisok elég erősek voltak ahhoz, hogy keresztülvigyék a király egészségére való ivást, amivel a demokratákat a részvételből kirekesztették. Más helységekben megpróbálták a pohárköszöntőt ebben a formában elfogadtatni: — „Az alkotmányos királyra és a nép szuverenitására." Minthogy a demokraták ezzel még nem érték be, a liberálisok kibúvót kerestek, s az „alkotmányos király" kifejezést az „alkotmányos intéz-

ményekkel" helyettesítették, amelyekben, természetesen, a királyság hallgatólag bentfoglaltatott. A vidéki liberálisok körében most a hevesen vitatott nagy kérdés az, vajon mondjanak-e le még erről is és hagyjanak fel minden kísérlettel, hogy a királyt valamilyen formában vagy álcázva felköszöntsék, vagy pedig szakadjanak el nyíltan a demokratáktól, akik ebben az esetben külön, konkurrens banketteket rendeznének. Mert a demokrata párt ragaszkodik az eredeti megállapodáshoz, amely szerint a királyt egyáltalán nem szabad belekeverni a dologba, és ha egy esetben a „National" kicsit ingadozott is, a „Réforme" pártja szilárdan kitart a republikanizmus oldalán. Valamennyi nagy városban a liberálisok kénytelenek voltak engedni, s ha kisebb jelentőségű helységekben keresztülvitték a király felköszöntését, ennek az az oka, hogy az ilyen bankettek rengeteg pénzbe kerülnek, s ezért a nép természetesen ki van belőlük rekesztve. A bar-le-duc-i bankettel kapcsolatban a „Réforme" a következőket írja: „Aki az ilyen demonstrációt a franciaországi közvélemény állapotára jellemzőnek tartaná, valóban nagyot tévedne; csupán a középosztályok rendezték, s a nép egészen kimaradt belőle. Ha ez az agitáció a bar-le-duc-i bankett kereteire korlátozódik, akkor el fog tűnni, mint minden burzsoá mozgalom, mint a szabadkereskedelmi mozgalom, amely néhány kongó beszéd után igen hamar elhalt."

Az első nagy bankettet, a párizsi után, szeptember elején Strasbourgban tartották. Elég demokratikus gyűlés volt, s a végén egy munkás pohárköszöntőt javasolt a munka megszervezésére; ezen a kifejezésen Franciaországban azt kell érteni, amit Angliában a National Association of United Trades[77] próbál megvalósítani; ti. a munka felszabadítását a tőke elnyomása alól olymódon, hogy ipari, mezőgazdasági és egyéb vállalkozásokat vagy maguknak a társult munkásoknak a számlájára, vagy az egész nép számlájára folytatnak, demokratikus kormányzás alatt.

Aztán következett a bar-le-duc-i bankett, egy *burzsoá* demonstráció, amely azzal zárult, hogy a polgármester pohárköszöntőt mondott az Alkotmányos Király (csakugyan igen alkotmányos király) egészségére; a colmari, rheimsi és meaux-i bankett; valamennyin teljesen a buzsoázia uralkodott, amely ezekben a másodrendű városokban mindig mindenben érvényesíti akaratát.

Ám a saint-quentini bankett ismét többé-kevésbé demokratikus volt; az orléans-i pedig, szeptember utolsó napjaiban, tisztán demokratikus gyűlés volt elejétől végig. Ez megítélhető a munkásosztályok felköszöntéséből, amire a demokrata Marie úr, Párizs egyik leghíresebb ügyvédje vállalkozott. Beszédét a következő szavakkal kezdte:[294] — „A munkásokra —

azokra az emberekre, akiket mindig mellőznek és elfelednek, de akik mindig híven szolgálják hazájuk érdekeit, mindig készek a haza ügyéért meghalni, akár szülőföldjüket kell megvédeni idegen agresszió ellen, akár intézményeinket kell megóvni belső ellenségek fenyegetésével szemben! Azokra, akiktől követeltük a júliusi napokat, s akiktől megkaptuk őket; akik félelmetesek a cselekvésben, nagylelkűek a diadalban, akiknek bátorsága, becsületessége és önzetlensége tündöklő!" És a pohárköszöntőt így fejezte be: „Szabadság, egyenlőség, testvériség!" Jellemző, hogy az orléans-i bankett volt az egyetlen, amelyen azzal a közléssel találkozunk, hogy terítékeket tartottak fenn a munkások képviselői számára.

A coulommiers-i, a meluni és a cosne-i bankett viszont ismét merőben burzsoá összejövetel volt. A „*balközép*", a „Constitutionnel"[157] és a „Siècle"[100] burzsoá liberálisai kellemesen szórakoztak Barrot, Beaumont, Drouyn de l'huys urak és más hasonló reformszatócsok beszédein. Cosneban a demokraták nyíltan a demonstráció ellen foglaltak állást, mert a rendezők ragaszkodtak a király felköszöntéséhez. Ugyanez a kicsinyes szellem győzedelmeskedett a Loire-menti La Charitéban tartott banketten.

Ezzel szemben a chartres-i reform-estély tisztán demokratikus volt. Nem hangzott el tószt a királyra — ellenben tósztokat mondtak a legszélesebb alapon végrehajtandó választási és parlamentáris reformra, Lengyelországra és Olaszországra, a munka megszervezésére.

E héten Lille-ben, Valenciennes-ben, Avesnes-ben és általában az egész Nord département-ban tartanak banketteket. Valószínű, hogy legalább a lille-i és a valenciennes-i határozottan demokratikus irányú lesz. Dél-Franciaországban, Lyonban és Nyugaton szintén készítenek elő demonstrációkat. A reform-mozgalom korántsem jár a vége felé.

Láthatják ebből a beszámolóból, hogy az 1847-es reform-mozgalmat a kezdet kezdetétől a liberálisok és a demokraták közti harc jellemezte; hogy míg a liberálisoknak sikerült célt érniök minden kisebb helységben, addig a demokraták voltak az erősebbek minden nagy városban: Párizsban, Strasbourgban, Orléans-ban, Chartres-ban, sőt még egy kisebb városban, Saint-Quentinben is; hogy a liberálisok nagyon igyekeztek a demokraták támogatását megszerezni; hogy kibúvókat kerestek és engedményeket tettek, míg a demokraták soha egy jottányit sem engedtek azokból a feltételekből, amelyekhez támogatásukat kötötték, és hogy ahol a demokraták részt vettek a demonstrációkon, ott érvényesíteni tudták álláspontjukat. Így végül az egész mozgalom a demokrácia malmára hajtotta a vizet, mert azok a bankettek, amelyek bizonyos közfigyelmet keltettek, egytől egyig demokratikusak voltak.

Támogatták a reform-mozgalmat a szeptemberben összeült département-tanácsok, amelyeknek kizárólag burzsoá tagjaik voltak. A Côte d'Or, Finistère, Aisne, Moselle, Haut-Rhin, Oise, Vosges, Nord és más département-ok tanácsai többé-kevésbé széleskörű reformokat követeltek, természetesen a burzsoá liberalizmus határai között maradva.

De milyenek a követelt reformok? — kérdezhetik Önök. Annyi a különböző reform-szisztéma, ahány liberális és radikális árnyalat csak van. A legkisebb követelés a választójog kiterjesztése az úgynevezett *képesítésekre* — vagyis amit Angliában tanult foglalkozásoknak neveznének —, mégha nem is fizetnek 200 frank egyenes adót, amihez jelenleg a szavazati jog kötve van. Azután van a liberálisoknak néhány más, a radikálisokkal többékevésbé közös javaslata. Ezek:

1. Terjesszék ki az *összeférhetetlenséget*, vagyis bizonyos kormányzati tisztségeket nyilvánítsanak a képviselői funkcióval összeférhetetlennek. A kormánynak jelenleg több mint 150 beosztott alkalmazottja foglal helyet a képviselőházban; valamennyi bármely percben elbocsátható, s ezért teljesen a kormánytól függ.

2. Nagyobbítsanak meg egyes választókerületeket; ezek közül némelyikben kevesebb mint 150 szavazó van, akiket ennélfogva teljesen a helyi és személyi érdekeikre gyakorolt kormánybefolyás irányít.

3. Egy-egy département valamennyi képviselőjét az összes választóknak a département székhelyén tartandó közös gyűlésén válasszák meg, hogy a helyi érdekek többé-kevésbé feloldódjanak az egész département közös érdekeiben, s így hatástalanná tegyék a kormány korrupciós ténykedését és befolyását.

Vannak továbbá javaslatok a szavazói minősítéshez megkövetelt cenzus különböző mértékű leszállítására. Ezek közül a legradikálisabb a „National"-nak, a republikánus kisvállalkozók lapjának a javaslata, mely követeli, hogy a választójogot a nemzetőrség valamennyi tagjára terjesszék ki. Ez szavazathoz juttatná a kisvállalkozók és boltosok egész osztályát, s a választójogot olyan mértékben terjesztené ki, mint Angliában a Reform Bill[217]; de az ilyen intézkedésnek Franciaországban sokkal jelentősebb következményei lennének. Ebben az országban a kispolgárságot annyira elnyomják és kihasználják a nagytőkések, hogy az, mihelyt választójogot kapna, kénytelen lenne olyan intézkedésekhez folyamodni, melyek közvetlen támadást jelentenek a pénzmágnások ellen. Mint az Önöknek néhány hónappal ezelőtt küldött cikkemben említettem,[295] a kispolgárság egyre tovább sodródna, még saját akarata ellenére is; kénytelen lenne vagy feladni a már kivívott pozíciókat, vagy nyílt szövetségre lépni a munkásosztályokkal,

s ez előbb-utóbb a köztársasághoz vezetne. Bizonyos mértékben a kispolgárok ezt maguk is tudják. Legtöbbjük támogatja az általános választójogot, ezt teszi a „National" is, amely a fenti intézkedésért csak annyiban száll síkra, amennyiben azt kezdő lépésnek tekintik a reform útján. Valamennyi párizsi napilap közül azonban csupán egy van, mely az általános választójognál kevesebbel nem elégszik meg, s a „köztársaság" kifejezésen nem pusztán *politikai* reformokat ért, amelyek nyomán a munkásosztályok végtére is ugyanolyan nyomorultak maradnának, mint azelőtt — hanem szociális reformokat is, méghozzá igen határozottakat. Ez az újság a „Réforme".

A reform-mozgalom azonban nem tekinthető a Franciaországban most folyó agitáció egészének. Szó sincs róla! Mindezeken a banketteken akár liberális, akár demokrata szellemben folytak le, a középosztályok voltak túlsúlyban; az orléans-i az egyetlen, amelyen munkások részt vettek. A munkások mozgalma halad előre, párhuzamosan ezekkel a bankettekkel, csöndben, a föld alatt, csaknem láthatatlanul mindenki számára, aki nem szánja rá magát, hogy nyomon kövesse. De élénkebben halad előre, mint valaha. A kormány nagyon jól tudja ezt. Engedélyezte mindezeket a középosztálybeli banketteket; de amikor a párizsi nyomdászok szeptemberben engedélyt kértek, hogy megtarthassák évi bankettjüket, amelyet eddig minden esztendőben megrendeztek és amelynek semmiféle politikai jellege nem volt, ezt megtagadta tőlük. A kormány annyira fél a munkásoktól, hogy a legcsekélyebb szabadságot sem engedélyezi nekik. Az félemlítette meg, hogy a nép teljesen felhagyott minden felkelési vagy zavargási kísérlettel. A kormány szeretne valamilyen zavargást, minden eszközzel provokálja is. A rendőrség uszító röplapokkal töltött kis bombákat hajigál el, s a bomba robbanásakor a röplapok szétszóródnak az utcán. A Rue St. Honoré egyik műhelyében előfordult affért kihasználták arra, hogy a legdurvábban rátámadjanak a népre, s így zavargásra és erőszakosságra provokálják.[296] Tízezrek gyűltek össze két héten át minden este; a leggyalázatosabb elbánásban volt részük; már-már egészen közel voltak ahhoz, hogy az erőszakra erőszakkal feleljenek, de visszatartották magukat, és nem lehet rábírni őket arra, hogy ürügyet adjanak újabb szájkosár-törvények kibocsátására. Képzeljék csak el, micsoda hallgatólagos egyetértés uralkodhatott köztük, milyen közös megérzése annak, hogy az adott percben mit kell tenniök, micsoda erőfeszítésébe kerülhetett a párizsi népnek, hogy inkább eltűrje ezt a gyalázatos bánásmódot, semmint reménytelen felkelést kíséreljen meg. Milyen óriási haladásról tanúskodik ez az önmegtartóztatás éppen azoknak a párizsi munkásoknak a részéről, akik ritkán mentek ki az utcára úgy, hogy ízzé-porrá ne zúztak volna mindent, ami

útjukba került; akik megszokták a felkeléseket, s éppoly vígan mennek a forradalomba, mint a kocsmába! De súlyos tévedés lenne ebből arra következtetni, hogy a nép forradalmi heve lanyhult. Ellenkezőleg, a forradalom szükségességét, méghozzá az elsőnél mélyebbre hatoló, radikálisabb forradalomét, az itteni munkások erősebben érzik, mint valaha. De az 1830-as tapasztalatból tudják, hogy csupán harcolni nem elég; hogy az ellenség megverése után olyan rendszabályokat kell foganatosítani, amelyek biztosítják vívmányaik szilárdságát; amelyek szétzúzzák a tőkének nem csupán a politikai, hanem a társadalmi hatalmát is, amelyek biztosítják politikai erejük mellett szociális jólétüket is. És ezért igen nyugodtan várnak a megfelelő alkalomra, de addig is komolyan nekilátnak a társadalmi gazdaságtan azon kérdéseinek a tanulmányozásához, amelyeknek megoldása megmutatja, milyen rendszabályok teremthetik csak meg szilárd alapon mindenki jólétét. Egy-két hónap alatt hatezer példányt adtak el a párizsi műhelyekben Louis Blanc úrnak „A munka megszervezése" című művéből, s vegyék tekintetbe, hogy ennek a könyvnek korábban már öt kiadása jelent meg. Számos más művet is olvasnak ezekről a kérdésekről; tíz-húsz emberből álló kis csoportokban találkoznak, s megvitatják a könyvekben felvetett különféle terveket. A forradalomról nem sokat beszélnek, mivel ez olyan dolog, amelyben nem lehet kétség, olyan téma, amelyre nézve valamennyien kivétel nélkül egyetértenek; s ha elérkezik majd az a pillanat, amikor az összeütközés a nép és a kormány között elkerülhetetlen lesz, tüstént az utcákra meg a terekre özönlenek, fölszakítják a kövezetet, omnibuszokkal, szekerekkel és kocsikkal eltorlaszolják az utcákat, elbarikádoznak minden átjárót, erődítménnyé változtatnak minden sikátort, s minden ellenállást elsöpörve nyomulnak előre a Bastille-tól a Tuileriákig. És akkor, attól félek, a reform-bankettek fényes uraságai közül legtöbben elbújnak majd házuk legsötétebb sarkába, vagy szétszóródnak majd a népi vihar szelétől, akár a száraz falevelek. Akkor eléri a vég Odilon Barrot, de Beaumont urakat és a többi liberális mennydörgőt, s a nép ugyanolyan szigorúan fog ítélni fölöttük, ahogy ők most a konzervatív kormányok fölött ítélnek.

The Reform Movement in France

A megírás ideje: 1847 november eleje

A megjelenés helye: „The Northern Star", 1847 november 20. (526.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Párizsi tudósítónktól

[Friedrich Engels]

[Chartista mozgalom]

Az újonnan megválasztott parlament megnyitása — melynek tagjai között ott vannak a nép pártjának kiváló képviselői — szükségképpen rendkívül nagy izgalmat keltett a demokrácia soraiban. A chartisták helyi egyesületei mindenütt újjászerveződnek. A gyűlések száma szaporodik; ezeken a legkülönbözőbb cselekvési módokat javasolják és vitatják meg. A chartista szövetség végrehajtó bizottsága kezébe vette a mozgalom irányítását, s a brit demokráciához intézett üzenetében[297] felvázolta azt a haditervet, amelyet a párt a jelenlegi ülésszak folyamán követni fog.

„Néhány napon belül" — mondja az üzenet — „összeül egy gyűlés, amely a nép színe előtt Anglia képviselőházának meri magát nevezni. Néhány napon belül ez a gyűlés, amelyet a társadalom egyetlen osztálya választott, megkezdi igazságtalan és gyűlöletes munkáját, hogy megszilárdítsa, a nép rovására, ennek az osztálynak az érdekeit.

A népnek kezdettől fogva tömegesen tiltakoznia kell azellen, hogy ez a gyűlés gyakorolja bitorolt törvényhozó-funkcióit. Nektek, az Egyesült Királyság chartistáinak, megvannak ehhez az eszközeitek; kötelességtek, hogy hasznosítsátok őket. Elébetek terjesztünk tehát egy új nemzeti petíciót a népcharta[15] követelésével. Borítsátok el aláírásaitok milliójával; igyekezzetek, hogy úgy nyújthassuk be, mint a nemzeti akarat kifejezését, mint a nép ünnepélyes tiltakozását minden olyan törvény ellen, amelyet hozzájárulása nélkül hoztak, s végül mint *törvényjavaslatot*, melynek célja az évszázadok óta elsikkasztott nemzeti szuverenitás helyreállítása.

De a petíció egymagában nem tehetne eleget e pillanat követelményeinek. Igaz, kivívtunk egy helyet a törvényhozó gyűlésben O'Connor úrnak. A demokrata képviselők benne körültekintő és tetterőtől duzzadó vezérre találnak. O'Connornak azonban támogatást kell kapnia a *külső nyomás* által, s ezt a külső nyomást, ezt az erős és tekintélyt keltő közvéleményt nektek kell megteremtenetek. Alakuljanak újjá mindenütt szövetségünk csoportjai; az összes régi tagok térjenek vissza sorainkba; mindenütt hívjanak össze

gyűléseket; mindenütt tűzzék napirendre a charta megvitatását; minden helyi szervezet szorgalmazza a tagsági járulékokat anyagi alapjaink gyarapítására. Legyetek aktívak, tegyetek tanúságot a régi angol energiáról, s a most meginduló kampány a legdicsőségesebb lesz mindazok közt, amelyeket valaha is folytattunk a demokrácia győzelméért."

A *Testvéri Demokraták* társasága[298], amelyben csaknem valamennyi európai nemzet demokratái képviselve vannak, szintén csatlakozott — nyíltan és fenntartás nélkül — a chartista agitációhoz. A következő határozatot hozta:[299]

„Tekintve, hogy az angol nép nem segítheti elő hatékonyan a demokráciának más országokban folyó küzdelmét, amíg önmaga számára ki nem vívja a demokrácia uralmát;

tekintve, hogy társaságunknak, mely valamennyi ország harcos demokráciájának támogatására alakult, kötelessége csatlakozni az angol demokraták azon erőfeszítéseihez, hogy kivívják a chartán alapuló választási reformot;

a Testvéri Demokraták társasága kötelezi magát arra, hogy minden erejével elősegíti a népchartáért folytatott agitációt."

Ez a Londonban székelő testvéri társaság, amely tagjai közé sorolja a legkiválóbb demokratákat, angolokat és külföldieket egyaránt, napról napra nagyobb jelentőségre tesz szert. Annyira megnőtt, hogy a londoni liberálisok jónak látták, hogy vele szemben egy burzsoá *Nemzetközi Ligát*[300] alakítsanak, amelyet a *free-trade** parlamenti nevezetességei irányítanak. Az új egyesület élén doktor Bowring úr, Thompson ezredes úr és a kereskedelem szabadságának más bajnokai állnak, s célja nem egyéb, mint hogy emberbaráti és liberális frázisok leple alatt szabadkereskedelmi propagandát folytasson a külföldiek között. De úgy látszik nem fogja sokra vinni. Fennállásának hat hónapja alatt szinte semmit sem csinált, míg a Testvéri Demokraták nyíltan felszólaltak minden elnyomó cselekedet ellen, bárki is próbálkozott vele. Éppen ezért a demokrácia — mind az angol, mind a külföldi, amennyiben Londonban képviselve van — a Testvéri Demokratákhoz csatlakozott, s egyszersmind kijelentette, hogy nem fogja hagyni magát kihasználni Anglia szabadkereskedő gyárosai javára.

[Mouvement chartiste]

A megírás ideje: 1847 november 21.

A megjelenés helye: „La Réforme", 1847 november 22.

Eredeti nyelve: francia

Aláírás nélkül

* — *szabadkereskedelem* — *Szerk.*

[Friedrich Engels]

A reform-mozgalom Franciaországban

Szakadás a reform táborában —
A „Réforme" és a „National" —
A demokrácia előretörése

Legutóbbi levelem óta[301] megtartották a bankettet Lille-ben, Avesnesben és Valenciennes-ben. Avesnes merőben konstitucionális volt; Valenciennes felemás; Lille a demokrácia határozott diadala a középosztály intrikái fölött. Ezzel a rendkívül fontos gyűléssel kapcsolatos tények röviden a következők:

A liberálisokon és a „National" párthívein kívül meghívták a „Réforme" demokratáit, s Ledru-Rollin úr és Flocon úr, a fent nevezett lap szerkesztője, elfogadták a meghívást. Odilon Barrot urat, az erényes burzsoá mennydörgőt, szintén meghívták. Minden készen állt, a pohárköszöntők előkészítése megtörtént, amikor Odilon Barrot úr hirtelen kijelentette, hogy nem vehet részt a banketten és nem mondhat felköszöntőt a „parlamenti reformra", ha nem kvalifikálják azt annak hozzátételével, hogy ez a reform „eszköz az 1830 júliusában kivívott intézmények tisztaságának és hamisítatlanságának biztosítására". Ez a hozzátétel természetesen kizárta volna a republikánusokat. A bizottság nagy megrökönyödéssel fogadta ezt a követelést, de Barrot úr hajthatatlan maradt. Végül elhatározták, hogy a kérdést döntésre az egész gyűlés elé terjesztik. A gyűlés azonban egész kereken kijelentette, hogy nem akar semmiféle változtatást a programban; nem akarja megsérteni azt a megállapodást, amelynek alapján a demokraták eljöttek Lille-be. Odilon Barrot úr, liberális képviselőkből és szerkesztőkből álló uszályával együtt, megvetően visszavonult; elküldtek Flocon és Ledru-Rollin úrért, a bankettet a liberálisok ellenére megtartották, s Ledru úr beszédét elragadtatott tapssal fogadták.

Ilymódon a burzsoá reformerek áruló cselszövénye a demokrácia dicsőséges győzelmével végződött. Odilon Barrot úr kénytelen volt

szégyenszemre elvonulni, és többé nem mer majd mutatkozni Lille demokratikus városában. Mentségül csupán azt tudta felhozni, hogy értesülése szerint a „Réforme"-ot képviselő urak a lille-i bankettet forradalom kirobbantására szándékoznak kihasználni — most, a mélységes nyugalom légkörében!

Néhány nappal később Barrot úrnak némi vigasz jutott osztályrészül az avesnes-i banketten, amely nem volt egyéb, mint néhány burzsoá liberálisnak családi összejövetele. Itt megvolt az az öröme, hogy felköszönthette a királyt. De Valenciennes-ben ismét kénytelen volt magába fojtani dédelgetett érzelmét, amely Lille-ben oly szomorúan kútba esett; nem ittak a király egészségére, noha a félelmetes hűbele forradalomcsinálók nem voltak jelen. A kudarcot vallott mennydörgőnek le kell nyelnie erényes fölháborodását, amíg egy újabb zugbanketten módja lesz rá, hogy valamelyik vidéki városka meghökkent szatócsainak és gyertyaöntőinek színe előtt megbélyegezze az „anarchizmust", „a fizikai erő követelését" és a „kommunizmust".

A lille-i bankettről rendkívül nagy vita folyt a sajtóban. A konzervatív lapok győzelmi kiáltásokban törtek ki a reform híveinek sorában keletkezett viszály láttán. Thiers úr öreg és álmos „Constitutionnel"-je és a „Siècle", Barrot úr „saját" lapja, hirtelen a legszörnyűbb görcsökben vonaglott. „Nem" — kiáltotta a méltatlankodó „Siècle" boltosokból álló olvasóközönségének —, „nem, mi nem tartozunk ezek közé az anarchisták közé, nekünk semmi közünk sincs a terroruralomnak ezekhez a restaurátoraihoz, Marat-nak és Robespierre-nek ezekhez a követőihez; az ő véres uralmukkal szemben inkább a jelenlegi rendszert választjuk, még ha százszor rosszabb lenne is, mint amilyen!" És teljes joggal! mert az ilyen békés szatócsokhoz és gyertyaöntőkhöz a fehér hálósipka százszor jobban illik, mint a jakobinusok vörös sapkája. Ezek a lapok azonban ugyanakkor, amikor aljasan és hevesen gyalázták a „Réforme"-ot, a „National" iránt a legnagyobb tiszteletet tanúsították. A „National" ez alkalommal valóban több mint kétesen viselkedett. Ez a lap már a cosne-i bankettel kapcsolatban gáncsolta egyes demokraták viselkedését, akik nem akartak a banketten részt venni azért, mert a király felköszöntése tervbe volt véve. Most is nagyon hűvösen írt a lille-i bankettről, és sajnálkozását fejezte ki a kellemetlen eset miatt, amely egy percre megzavarta a demonstrációt; a „National" több vidéki szövetségese viszont nyíltan támadta Ledru és Flocon úr viselkedését. A „Réforme" most világosabb nyilatkozatra szólította fel a „National"-t. A „National" kijelentette, hogy cikke elég világos volt. Akkor, kérdezte a „Réforme", mi volt a lille-i sajnálatos, kellemetlen

eset? Min sajnálkoznak Önök? Barrot úr vagy Ledru-Rollin úr viselkedését tartják sajnálatosnak? Barrot úr szemtelenségét vagy a balsikerét sajnálják? Vagy talán Ledru úrnak az általános választójogért mondott beszédét? A monarchizmus kudarcát és a demokrácia győzelmét sajnálják? Egyetértenek-e vagy nem azzal, amit vidéki szövetségeseik ez alkalomból írtak? Elfogadják-e a „Siècle" dicséretét, vagy magukra is vonatkoztatják a ránk szórt gyalázkodásokat? Tanácsolták volna-e barátjuknak, Marie úrnak, hogy adja be a derekát, ha Orléans-ban Odilon Barrot úr hasonló igényekkel lépett volna fel? A „National" azt válaszolta, hogy párt-okokból nem akar viszálykodást a „Réforme"-mal; nem felelős azokért a cikkekért, amelyeket vidéki lapokhoz egy *„barátjuk"* küld be; ami a többi kérdést illeti, a „National" múltja megengedi, hogy ne vegyen róluk tudomást és ne fáradjon megválaszolásukkal. A „Réforme" az egész választ közölte, s csupán ezt a megjegyzést fűzte hozzá: „Kérdéseinket fenntartjuk." A demokraták előtt most ott vannak a bizonyítékok — maguk ítélhetnek. Ezt meg is tették; egész csomó radikális, de még liberális francia lap is a leghatározottabban a „Réforme" mellett foglalt állást.

A „National" viselkedése valóban megérdemli a legélesebb elítélést. Ez a lap egyre inkább a középosztályok kezébe kerül. Az utóbbi időben a döntő pillanatban mindig elárulta a demokrácia ügyét; mindig a középosztályokkal való egységet prédikálta, és nemegyszer csupán Thiers-t és Odilon Barrot-t szolgálta. Ha a „National" nem változtatja meg igen hamar a viselkedését, nem fog többé demokratikus lapnak számítani. És ebben a lille-i ügyben, pusztán mert ellenszenvvel viseltetett nálánál radikálisabb emberek iránt, habozás nélkül feláldozta azokat az elveket, amelyeknek alapján ő maga kötött szövetséget a bankettek megrendezésére a liberálisokkal. A történtek után a „National" nem tud többé komolyan szembeszállni, ha további banketteken a király felköszöntését javasolják. A „National" „múltja" nem oly nagyon fényes múlt, amely megengedné, hogy puszta hallgatással válaszolhasson kortársának kérdéseire. Emlékezzenek csak, hogyan védelmezte a párizsi bastille-okat![302]

P. S. — A dijoni reform-bankett ezen a héten zajlott le. Ezerháromszázan ültek le a fehér asztalhoz. Az egész bankett teljesen demokratikus volt. Magától értetődik, hogy nem mondtak pohárköszöntőt a királyra. Valamennyi szónok a „Réforme" pártjához tartozott. Louis Blanc, Flocon, E. Arago és Ledru-Rollin urak voltak a fő szónokok. Flocon úr, a „Réforme" szerkesztője, pohárköszöntőt mondott a külföldi demokratákra, s nagy

tisztelettel említette meg az angol chartistákat. Jövő héten beszédének teljes szövegét elküldöm Önöknek, s egyúttal beszámolok ennek az igen fontos gyűlésnek teljes lefolyásáról.[303]

The Reform Movement in France
Split in the camp — The „Réforme" and the „National" — March of Democracy

A megírás ideje: 1847 november vége

A megjelenés helye: „The Northern Star", 1847 december 4. (528.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

[Az 1830-as lengyel forradalom évfordulója[304]]

Kedves polgártárs!

Tegnap este érkeztem ide, éppen jókor, hogy részt vehessek azon a nyilvános gyűlésen, amelyet az 1830-as lengyel forradalom évfordulójának megünneplésére hívtak egybe.

Sok hasonló összejövetelen vettem részt, de sohasem láttam ilyen általános lelkesedést, ilyen tökéletes és szívélyes egyetértést a különféle nemzetek képviselői között.

Az elnöki tisztet Arnott úrnak, egy angol munkásnak ajánlották fel.

Az első beszédet Ernest Jones úr, a „Northern Star" szerkesztője mondta, aki elítélte a lengyel arisztokráciának az 1830-as felkelés során tanúsított viselkedését, de egyszersmind melegen üdvözölte Lengyelország erőfeszítéseit, amelyekkel igyekszik lerázni elnyomóinak jármát. Remek és erőteljes beszédét lelkesen megtapsolták.

Utána Michelot úr mondott beszédet francia nyelven.

Őt a német Schapper úr követte. Bejelentette a gyűlésnek, hogy a brüsszeli Demokrata Társaság[305] az egyik alelnökét, a német demokrata Marx urat delegálta Londonba, hogy levelező kapcsolatot teremtsen a brüsszeli társaság és a Testvéri Demokraták londoni társasága között, előkészítse a különböző európai nemzetek demokratikus kongresszusának összehívását.

Marx urat, amikor megjelent, a gyűlés hosszas tapssal fogadta.

Német nyelvű beszédében, melyet Schapper úr fordított, Marx úr kijelentette, hogy Anglia fogja megadni a jelet Lengyelország felszabadításához. Lengyelország — mondotta — nem lesz szabad mindaddig, amíg Nyugat-Európa civilizált nemzetei ki nem vívták a demokráciát. Márpedig valamennyi európai demokrácia közül a legerősebb, számbeli-leg is a legnagyobb az angol, amelynek szervezete az egész országra kiterjed. Anglia az, ahol a leginkább kifejlődött a proletariátus és a burzsoázia antagonizmusa, s ahol a döntő küzdelem a társadalom e két osztálya között egyre elkerülhetetlenebbé válik. Így tehát Angliában indul majd

meg — minden valószínűség szerint — az a harc, amely a demokrácia egyetemes győzelmével fog végződni, s amely Lengyelország jármát is széttöri. Az angol chartisták győzelmétől függ a többi európai demokrata sikere, tehát Anglia fogja megmenteni Lengyelországot is.

Ezután Harney úr, a „Northern Star" főszerkesztője, köszönetet mondott a brüsszeli demokratáknak azért, hogy már kezdettől fogva a londoni demokratákhoz fordultak és egyáltalán nem vették figyelembe a londoni Nemzetközi Liga burzsoáinak közeledési kísérleteit; ezt a társaságot a free-traderek alapították, hogy a külföldi demokratákat a szabad kereskedelem érdekében kihasználják, és hogy konkurráljanak a Testvéri Demokraták csaknem kizárólag munkásokból álló társaságával.

Utána Engels úr, Párizsban élő német demokrata, kijelentette, hogy Németország különösen érdekelve van Lengyelország felszabadításában, mivel a német kormányok Lengyelország egy részére is rákényszerítették zsarnokságukat. A német demokráciának szívvel-lélekkel azon kell lennie, hogy megszüntesse ezt a zsarnokságot, amely Németország szégyene.

Tedesco úr, Liège-ből, erőteljes beszédében köszönetet mondott az 1830-as lengyel harcosoknak, amiért fennen hirdették a felkelés elvét. Schapper úr által lefordított beszédét melegen megtapsolták.

Charles Keen úr rövid felszólalása után Oborski ezredes válaszolt a lengyelek nevében.

Wilson úr, angol munkás, akinek heves ellenzéki fellépése következtében a minap majdnem felbomlott a Nemzetközi Liga egy gyűlése, volt a gyűlés utolsó szónoka.

Harney és Engels urak javaslatára háromszoros hurrával üdvözölték Európa három nagy demokratikus lapját: a „Réforme"-ot, a „Northern Star"-t és a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ot; Schapper úr javaslatára háromszoros „pfuj" kiáltást ítéltek meg három antidemokratikus újságnak: a „Journal des Débats"-nak[24], a „Times"-nak[22] és az augsburgi „Allgemeine Zeitung"-nak[264].

A gyűlés a *Marseillaise* eléneklésével végződött, amelyet állva és födetlen fővel az egész gyűlekezet énekelt.

[L'anniversaire de la révolution polonaise de 1830]

A megírás ideje: 1847 november 30.

A megjelenés helye „La Réforme", 1847 december 5.

Eredeti nyelve: francia

Aláírás nélkül

Karl Marx és Friedrich Engels

[Beszédek Lengyelországról

az 1830-as lengyel forradalom 17. évfordulója alkalmából tartott 1847 november 29-i londoni nemzetközi gyűlésen[306]]

[*Marx beszéde*]

A nemzetek egyesülése és testvériesülése olyan frázis, amelyet ma minden párt ajkára vesz, így kiváltképpen a polgári szabadkereskedők. Persze létezik bizonyos fajta testvériség az összes nemzetek burzsoáosztályai között. Ez az elnyomók testvérisége az elnyomottakkal szemben, a kizsákmányolóké a kizsákmányoltakkal szemben. Ahogyan egy-egy ország burzsoáosztálya — a burzsoázia tagjainak egymás közti konkurrenciája és harca ellenére — egyesült és testvériesült ugyanezen ország proletárjaival szemben, éppen így testvériesültek és egyesültek az összes országok burzsoái — a világpiacon vívott kölcsönös harcuk és konkurrenciájuk ellenére — az összes országok proletárjaival szemben. Ahhoz, hogy a népek valóban egyesülhessenek, közöseknek kell lenni érdekeiknek. Ahhoz, hogy közösek lehessenek érdekeik, el kell törölni a mostani tulajdonviszonyokat, mert a mostani tulajdonviszonyok feltételezik a népek egymás közötti kizsákmányolását: a mostani tulajdonviszonyok eltörlése, ez csakis a dolgozó osztály érdeke. S kizárólag neki vannak meg az eszközei is ehhez. A proletariátusnak a burzsoázia fölött aratott győzelme egyszersmind győzelem ama nemzeti és ipari konfliktusok fölött is, amelyek manapság a különböző népeket ellenségesen szembeállítják egymással. Ezért a proletariátusnak a burzsoázia fölötti győzelme egyszersmind jeladás valamennyi elnyomott nemzet felszabadítására.

A régi Lengyelország mindenesetre elveszett, s mi lennénk az utolsók, akik visszaállítását kívánnánk. De nemcsak a régi Lengyelország veszett el. A régi Németország, a régi Franciaország, az egész régi társadalom elveszett. A régi társadalom veszte azonban nem veszteség azoknak,

akiknek semmi veszteni valójuk nincs a régi társadalomban, és ez vonatkozik a nagy többségre minden jelenlegi országban. Ellenkezőleg, mindent meg kell nyerniök a régi társadalom pusztulása által, amely feltételezi egy új, immár nem osztályellentéteken alapuló társadalom kialakulását.

Valamennyi ország közül Anglia az, amelyben a legkifejlettebb a proletariátus és burzsoázia közötti ellentét. Ezért az angol proletároknak az angol burzsoázia fölötti győzelme döntő valamennyi elnyomottnak elnyomóikkal szemben kivívandó győzelme szempontjából. Lengyelországot ezért nem Lengyelországban kell felszabadítani, hanem Angliában. Nektek, chartistáknak, ezért nem az a feladatotok, hogy jámbor óhajokat hangoztassatok a nemzetek felszabadításáról. Mérjetek csapást saját belföldi ellenségeitekre, s akkor abban a büszke tudatban lehettek, hogy csapást mértetek az egész régi társadalomra.

[*Engels beszéde*]

Engedjétek meg, Barátaim, hogy ma kivételesen mint német álljak elétek. Mi német demokraták ugyanis különösen érdekelve vagyunk Lengyelország felszabadításában. Német fejedelmek húztak előnyt Lengyelország felosztásából, német katonák nyomják el még most is Galíciát és Poznant. Nekünk németeknek, nekünk német demokratáknak kell mindenekelőtt azon lennünk, hogy lemossuk nemzetünkről ezt a szégyenfoltot. Nem szabadulhat fel az a nemzet, amely ugyanakkor továbbra is elnyom más nemzeteket. Németország tehát nem szabadulhat fel, ha Lengyelország nem szabadul fel a német elnyomás alól. És ezért közös az érdeke Lengyelországnak és Németországnak, és ezért dolgozhatnak közösen lengyel és német demokraták mindkét nemzet felszabadításán. — Én is azon a nézeten vagyok, hogy az első döntő csapás, amely a demokrácia győzelmét, valamennyi európai ország felszabadulását vonja maga után, az angol chartistáktól fog kiindulni; több évet töltöttem Angliában, s ezen idő alatt nyíltan csatlakoztam a chartista mozgalomhoz. Az angol chartisták viszont azért fognak elsőkként felkelni, mert éppen Angliában a leghevesebb a burzsoázia és a proletariátus közötti harc. És miért itt a leghevesebb? Azért, mert Angliában a modern ipar, a gépek valamennyi elnyomott osztályt egyetlenegy nagy osztállyá gyúrnak össze, amelynek közösek az érdekei — a proletariátus osztályává; azért, mert ezáltal az ellenkező oldalon az elnyomóknak valamennyi osztálya ugyancsak egyetlenegy osztállyá egyesült, a burzsoáziává. Így a harc leegyszerűsödött, s így egyetlen nagy

csapással eldönthető lesz. Hát nem így van? Az arisztokráciának nincs többé hatalma Angliában, a burzsoázia egyedül uralkodik és az arisztokráciát a maga uszályába vette. De a burzsoáziával az egész nép nagy tömege áll szemben, félelmetes falanxszá egyesülve, amelynek az uralkodó tőkések fölötti győzelme mindinkább közelg. És a munkások különböző rétegeit korábban szétválasztó ellentétes érdekeknek ezt a megsemmisülését, az összes munkások élethelyzetének ezt a nivellálódását a gépi berendezésnek köszönhetitek; gépi berendezés nélkül nincs chartizmus, s még ha a gépi berendezés rosszabbítja is pillanatnyi helyzeteteket, mindamellett éppen ezáltal teszi lehetővé győzelmünket. De nemcsak Angliában, hanem minden más országban is ilyen hatása volt a gépi berendezésnek a munkásokra. Belgiumban, Amerikában, Franciaországban, Németországban egyenlővé tette és napról napra mindinkább egyenlővé teszi az összes munkások helyzetét; most mindezekben az országokban ugyanaz a munkások érdeke, nevezetesen, hogy megdöntsék az őket elnyomó osztályt, a burzsoáziát. Valamennyi nemzet munkásai élethelyzetének ez a nivellálódása, pártérdekeiknek ez az azonosulása a gépi berendezés eredménye, és ezért a gépi berendezés roppant nagy történelmi haladás. Mi következik ebből számunkra? Mivel minden ország munkásainak ugyanaz a helyzete, mivel érdekeik ugyanazok, ellenségeik ugyanazok, ezért együtt is kell harcolniok, ezért az összes népek burzsoáinak testvériesülésével az összes népek munkásainak testvériesülését kell szembeállítaniok.

[Reden über Polen
in London am 29. Nov. 1847]

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 december 9. (98.) sz.

Eredeti nyelve: német

Karl Marx

[Megjegyzések Adolphe Bartels úr cikkéhez[307]]

Adolphe Bartels úr azt állítja, hogy számára a közélet véget ért. Valóban, visszavonult a magánéletbe, hogy ki se mozduljon onnan; mindössze arra szorítkozik, hogy ahányszor csak valamilyen politikai esemény végbemegy, tiltakozásokat bocsásson ki, s fennen hirdesse, hogy ő függetlennek tartja magát, hogy a mozgalom nélküle — Bartels úr nélkül — és ellenére — A. Bartels úr ellenére — folyt le, s hogy neki jogában áll attól legfelsőbb szentesítését megtagadni. Mindenki egyet fog érteni abban, hogy ez is egyik módja a közéletben való részvételnek, csakúgy, mint bármely más mód, s hogy mindezen nyilatkozatokkal, proklamációkkal és tiltakozásokkal a közéleti férfiú rejti el magát a magánember szerény külseje mögé. Így tárulkozik fel a meg nem értett és félreismert zseni.

A. Bartels úr nagyon jól tudja, hogy a különböző nemzetek demokratáinak, akik Demokrata Társaság néven szövetséget alakítottak, nincs más céljuk, mint hogy eszmecserét folytassanak és egyetértésre jussanak azokban az elvekben, amelyek a népek egyesülésének és tesvériségének megvalósulását szolgálhatják. Magától értetődik, hogy az ilyen célt kitűző társaságban minden külföldinek kötelessége, hogy véleményét őszintén kifejtse, s valóban nevetséges őket *iskolamestereknek* nevezni, valahányszor szót emelnek, hogy teljesítsék ezt a társaságuk iránti kötelességüket. Ha A. Bartels úr azzal vádolja a külföldieket, hogy mindenkit leckéztetni akarnak, ezt azért teszi, mert a külföldiek nem hajlandók tőle leckéztetést elfogadni.

A. Bartels úr kétségkívül emlékezni fog arra, hogy az ideiglenes bizottságban, melyben részt vett, még javasolta is, hogy a Német Munkásegyletet[308] tegyék az újonnan megalapítandó társaság *magjává*. Ezt a javaslatot a német munkások nevében vissza kellett utasítanom. Csak nem akart A. Bartels úr nekünk véletlenül kelepcét állítani, hogy egy utólagos denunciáláshoz eszközöket szerezzen?

Bartels úrnak módjában áll a mi doktrináinkat „tisztátlanoknak és

barbáraknak" kikiáltani. Ő nem bírál, ő nem bizonyít, ő csak elítél és ortodoxiájáról tesz tanúságot, előre elítélve azt, amit nem ért meg.

Mi türelmesebbek vagyunk A. Bartels úrnál. Mi elnézzük neki „kék ördögeit"*, amelyek teljesen ártatlan ördögök.

Minthogy A. Bartels úr inkább teokrata, mint demokrata, nagyon természetes, hogy segítőtársra talál a „Journal de Bruxelles"-ben[309]. Ez a lap azzal vádol bennünket, hogy meg akarjuk *„javítani az emberi fajtát"*. Nyugodjék meg! Szerencsére előttünk, németek előtt nem ismeretlen, hogy 1640 óta a *„Congregatio de propaganda fidè"-nek*[310] kizárólagos monopóliuma van az emberi fajta megjavítására. Mi túl szerények és túl kicsinyek vagyunk ahhoz, hogy ebben az emberbaráti iparban konkurrálni akarjunk a tisztelendő atyákkal. Ne sajnálják hát a fáradságot és hasonlítsák össze a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" beszámolóját a „Northern Star" beszámolójával, s meggyőződhetnek arról, hogy a „Northern Star" csupán tévedésből adta szájamba a következő szavakat: „Chartisták ... *az emberi fajta megváltóiként* fognak üdvözölni benneteket."[311]

A „Journal de Bruxelles" szavait irgalmasabb szellem sugallta, amikor emlékezetünkbe idézi *Anacharsis Cloots* példáját, aki vérpadra került, mert hazafiasabb akart lenni az 1793-as és 1794-es hazafiaknál. E tekintetben a tisztelendő atyákat semmiféle szemrehányás sem érheti. Ők sohasem voltak hazafiasabbak a hazafiaknál. Ellenkezőleg, mindenütt és mindig azzal vádolták őket, hogy reakciósabbak akarnak lenni a reakciósoknál, s ami még rosszabb, hogy kormányabbak akarnak lenni a nemzeti kormánynál. Ha azokra a szomorú tapasztalataikra gondolunk, amelyeket mostanában szereztek Svájcban, készek vagyunk elismerni, hogy az ellenkező végletnek és a hasonló veszélyeknek elkerülése végett hozzánk intézett dorgáló intelmeiket az első kereszténykehez méltó nagylelkűség sugallja. Köszönetet mondunk értük.

[Remarques à l'article de M. Adolphe Bartels]
A megírás ideje: 1847 december 17. körül
A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 december 19. (101.) sz.
Eredeti nyelve: francia
Aláírás: Karl Marx

* „Diables bleus": szeszélyeket *is jelent.* — *Szerk.*

[Karl Marx]

Lamartine és a kommunizmus

Brüsszel, december 24. A francia lapok Lamartine úrnak egy újabb levelét közlik.[312] Ezúttal a kommunizmus az, amiről ez a poétikus szocialista végre kertelés nélkül nyilatkozik, miután Cabet felszólította erre. Lamartine egyszersmind azt is megígéri, hogy legközelebb *részletesen* tudatja véleményét erről a „fontos tárgyról". Mostanra beéri néhány rövid kinyilatkoztatással: „Nézetem a kommunizmusról" — mondja — „egy *érzésben* foglalható össze"(!), „mégpedig a következőben: Ha isten rámbízna egy vadakból álló társadalmat, hogy civilizáljam és kulturált emberekké tegyem őket, az első intézmény, amelyet adnék nekik, a tulajdon lenne."

„Természeti törvény és életfeltétel" — folytatja Lamartine úr — „hogy az ember elsajátítja az elemeket. Az ember elsajátítja a levegőt azáltal, hogy lélegzik, a teret azáltal, hogy áthalad rajta, a földet azáltal, hogy megműveli, sőt még az időt is, azáltal, hogy gyermekei révén örökkévalóvá teszi magát; a tulajdon az életelv szervezete a világmindenségben; a kommunizmus a munkának és az egész emberiségnek a halála lenne."

„Az ön álma" — vigasztalja végül Lamartine úr Cabet urat — „túl szép e föld számára."

Lamartine úr tehát harcol a kommunizmus ellen, mégpedig nem csupán egy kommunista rendszer ellen, hanem azért lép sorompóba, hogy megvédje a „magántulajdon örökkévalóságát". „Érzése" ugyanis háromfélét mond neki: 1. Hogy a tulajdon civilizálja az embereket, 2. hogy a tulajdon az életelv szervezete a világon, és 3. hogy a tulajdon ellentéte, a kommunizmus túl szép álom e rossz világ számára.

Lamartine úr kétségtelenül „érez" egy jobb világot, amelyben az „életelv" másképp van „megszervezve". De hát ebben a rossz világban mégiscsak életfeltétel az „elsajátítás".

Nem szükséges elemezni Lamartine úr zavaros érzését, hogy ellentmondásaira bontsuk. Csupán egy dolgot akarunk megjegyezni. Lamartine

úr azt hiszi, kimutatta a polgári tulajdon örökkévalóságát azáltal, hogy utal arra, hogy az általában való tulajdon alkotja az átmenetet a vadság állapotából a civilizációéba, és azáltal, hogy értésünkre adja, hogy a lélegzés folyamata és a gyerekcsinálás éppúgy feltételezi a tulajdonjogot, mint a társadalmi magántulajdon.

Lamartine úr semmi különbséget sem lát a vadságból a civilizációba való átmenet korszaka és a mi korszakunk között, éppúgy, ahogy nem lát különbséget a levegő „elsajátítása" és a társadalmi termékek „elsajátítása" között, hiszen mindkettő „elsajátítás", mint ahogy mindkét korszak „átmeneti korszak"!

Lamartine úr a kommunizmus elleni „részletes" polémiájában kétségtelenül talál majd alkalmat arra, hogy ezekből az általános szólamokból, amelyek „érzéséből" fakadnak, egész sor más, még általánosabb szólamra következtessen „logikusan". — Talán akkor majd mi is találunk rá alkalmat, hogy szólamait „részletesebben" megvilágítsuk. — Ezúttal megelégszünk annyival, hogy közöljük olvasóinkkal azokat az „érzéseket", amelyeket egy monarchista-katolikus lap állít szembe Lamartine úr érzéseivel. Az „Union monarchique" ugyanis tegnapi számában a következőképpen fakad ki a lamartine-i érzések ellen: „Itt látjuk, hogy az emberiségnek ezek a felvilágosítói mennyire vezető nélkül hagyják az emberiséget. A boldogtalanok! Elrabolták a szegénytől az Istent, aki őt megvigasztalta; elvették tőle az eget; egyedülhagyták az embert az ő szűkölködésével, az ő nyomorúságával. És aztán jönnek és így szólnak: Birtokolni akarod a földet; nem a tiéd. Élvezni akarod az élet javait; másokéi azok. Részt akarsz a gazdagságból; nem lehet; maradj szegény, maradj mezítelen, maradj elhagyatott — halj meg!"

Az „Union monarchique" Istennel vigasztalja a proletárokat. A „Bien public", Lamartine úr lapja, az „életelvvel" vigasztalja őket.

Lamartine und der Kommunismus

A megírás ideje: 1847 december 24.

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 december 26. (103.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A „Réforme" és a „National"[313]

A lille-i bankettből olyan vita támadt a „Réforme" és a „National" között, amely most e két lap határozott szakítására vezetett.

A tények a következők:

A reform-bankettek megkezdése óta a „National" még az eddiginél is nyíltabban csatlakozott a dinasztikus ellenzékhez[314]. A lille-i banketten Degeorge úr a „National"-tól Odilon Barrot-val együtt visszavonult. Maga a „National" több mint kétesen nyilatkozott a lille-i bankettről. Amikor a „Réforme" közelebbi magyarázatra szólította fel, ezt elutasította azzal az ürüggyel, hogy nem óhajt e lappal polémiába kezdeni. Ez azonban korántsem volt ok arra, hogy magáról a tényről ne nyilatkozzék. Elég az hozzá, a „Réforme" nem ejtette el a dolgot, és végül is megtámadta Garnier-Pagès urat a „National"-tól egy beszédéért, amelyben az osztály létezését tagadta s a burzsoáziát és a proletariátust eltüntette a citoyens français* általános frázisában. Most végre kijelentette a „National", hogy meg fogja védeni barátait egy olyan lappal szemben, amely meggyanúsít minden derék hazafit, mint például Carnot-t, Garnier-Pagèst stb.

A „National", miután nagyon hamar minden ponton vereséget szenvedett, végül nem talált más kiutat, mint azt, hogy a „Réforme"-ot kommunizmussal vádolja. „Önök a népben keletkező bizonytalan törekvésekről, elméletekről és rendszerekről beszélnek, Önök megrónak bennünket, hogy mi nyíltan támadjuk ezeket a, mondjuk ki kereken, kommunista törekvéseket. Nos, jól van, jelentsék ki egyenesen: a kommunizmus mellett vagy ellen vannak-e. Mi fennhangon kijelentjük, hogy semmi közünk sincs a kommunistákhoz, azokhoz, akik tagadják a tulajdont, a családot, a hazát. A csata napján mi ezen förtelmes törekvésekkel nem egysorban, hanem ellenük fogunk vívni. Bennünk nincs megbékélés, nincs türelem e gyűlöletes álmodozások számára, ezen abszurd és durva (sauvage) rendszer számára,

* — francia honpolgárok, polgártársak — *Szerk.*

mely az embert elállatiasítja, vadállattá alacsonyítja (le réduit à l'état de brute). És Önök azt hiszik, a nép Önökkel lesz? A nép feladná azt a kevés tulajdont, melyet orcája verejtékével szerzett, feladná a családot, a hazát? Önök azt hiszik, elhitethetik valaha is a néppel, hogy közömbös, ha Ausztria a zsarnoksága alá vet bennünket, ha a nagyhatalmak feldarabolják Franciaországot?" A kommunizmus elleni ilyetén okokhoz a „National" hozzáfűzi a munkások helyzetének megjavítását szolgáló saját terveit: Postai reformot, pénzügyi reformot, luxusadókat, állami támogatásokat, az octroi-k[178] megszüntetését, szabad konkurrenciát.

Nem fáradozunk azzal, hogy helyesbítsük a „National"-nak a kommunizmusról alkotott nevetséges elképzeléseit. Csak az a komikus, hogy a „National" még mindig a „nagyhatalmak" állandóan fenyegető inváziójának rémült elképzelését festi a falra, hogy még mindig azt hiszi, a Rajna és a Csatorna túlsó partján szuronyok milliói szegeződnek Franciaország felé, ágyútorkok százezrei irányulnak Párizsra. A „Réforme" igen helyesen válaszolt erre: A királyok inváziója esetén nem Párizs erődítményei lesznek a sáncaink, hanem maguk a népek.

A „National" fent idézett cikkére a „Réforme" kijelenti: „Mi nem vagyunk kommunisták, mégpedig azért, mert a kommunizmus nem veszi figyelembe a termelés törvényeit, mert nem törődik azzal, hogy eleget is termeljenek az egész társadalom számára. De a kommunisták közgazdasági javaslatai közelebb állnak hozzánk, mint a »National« javaslatai, mert a »National« minden további nélkül elfogadja a mai polgári közgazdaságtant, Ezután is védelmezni fogjuk a kommunistákat a rendőrséggel és a »National«-lal szemben, mert legalábbis a vitatkozásra való jogukat elismerjük, és mert azok a doktrinák, melyek maguktól a munkásoktól indulnak ki, mindenkor megérdemlik a figyelmet."

Köszönetet mondunk a „Réforme"-nak azért, hogy oly erélyes módon képviselte a valóságos demokráciát a „National"-lal szemben. Köszönetet mondunk a „Réforme"-nak, hogy védelmezi a „National"-lal szemben a kommunizmust. Szívesen elismerjük, hogy mindenkor védelmezte a kommunistákat, amikor a kormány üldözte őket. Az összes párizsi lapok közül *egyedül* a „Réforme" védelmezte a materialista kommunistákat, amikor Delangle úr által törvény elé hurcoltattak;[315] Cabet úr ugyanebben az időben majdnem igazat adott a kormánynak a materialistákkal szemben. Örülünk neki, hogy a „Réforme" még azokban a többé vagy kevésbé fejletlen formákban is, amelyekben a kommunizmus eddig fellépett, felfedezett egy magvat, amelyhez közelebb áll, mint a polgári közgazdaságtan képviselőihez. Mi ezzel szemben reméljük, hogy hamarosan bebizonyíthat-

juk a „Réforme"-nak, hogy az a kommunizmus, amelyet *mi* védelmezünk, sokkal inkább a „Réforme" elveivel rokon, mint magával a kommunizmussal, ahogyan az eddig Franciaországban érvényesült és ahogyan az most részlegesen kivándorol.[316]

Egyébként a „National"-ra vonatkozó elutasító ítéletében a „Réforme" csupán azt az ítéletet mondotta ki, amelyet a német, az angol és a belga demokrácia, a franciát kivéve egyáltalában minden demokrácia már rég meghozott.

Die „Réforme" und der „National"

A megírás ideje: 1847 december vége

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 december 30. (104.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Louis Blanc beszéde a dijoni banketten[317]

A „Northern Star" a dijoni bankettről közölt beszámolójában kritikát gyakorol Louis Blanc úr beszéde fölött, s ezzel a kritikával mi teljesen egyetértünk. A különböző nemzetek demokratáinak egyesülése nem zárja ki a kölcsönös kritikát. Lehetetlen is ilyen kritika nélkül. Kritika nélkül nincs megértés, következésképp egyesülés sincs. Elismételjük a „Northern Star" megjegyzéseit, hogy a magunk részéről is tiltakozzunk olyan előítéletek és illúziók ellen, amelyek a modern demokráciával mindenképp ellenségesen állnak szemben, s ezért fel kell adni őket, ha azt akarjuk, hogy a különböző nemzetek demokratáinak egyesülése ne csak frázis legyen.

Blanc úr a dijoni banketten a következőket mondta:

„Szükségünk van az egyesülésre a demokrácián belül. És senki se essék tévedésbe: mi nem csupán Franciaországért gondolkozunk és dolgozunk, hanem az egész világért, mert Franciaország jövője — az emberiség jövője. Valóban, helyzetünk oly bámulatraméltó, hogy mi anélkül, hogy valaha is megszűnnénk nemzetiek lenni, szükségképpen kozmopoliták vagyunk, sőt inkább kozmopoliták vagyunk, mint nemzetiek. Bárki, aki magát *demokratának* nevezi és egyúttal *angol* akar lenni, *megtagadja* saját országa történelmét, mert Anglia osztályrésze a történelemben mindig az volt, hogy az egoizmusért, a „fraternité" ellen harcoljon. Ugyanígy megtagadná országa történelmét az a francia, aki nem akarna egyúttal kozmopolita lenni: mert Franciaország mindig csak az egész világ hasznára juttathatott egy eszmét uralomra. Uraim! A keresztes hadjáratok idején, amikor Európa hadbavonult a Szent Sír meghódítására, Franciaország vette e mozgalmat védőszárnyai alá. Később, amikor a papok ránk akarták kényszeríteni a pápai szupremácia igáját, gallikán püspökök védelmezték a lelkiismeret jogait. És ki támogatta, a régi monarchia utolsó napjaiban, a fiatal republikánus Amerikát? Franciaország, mindig csak Franciaország! És ami elannyira igaz volt még a monarchikus Franciaországra vonatkozóan is, hogyne lenne igaz a republikánus Franciaországra vonatkozóan? Hol

találunk a történelem könyvében akár csak megközelítőleg is olyan bámulatraméltó, önfeláldozó önzetlenséget, mint a francia köztársaságé, amely a határainkon és a vesztőhelyen kiontott vértől kimerülten, még mindig talált kiontani való vért batáviai testvérei[318] érdekében! Megverten vagy győztesen, Franciaország a saját ellenségeit is megvilágosította zsenijének fénysugaraival! Ám küldjön ellenünk Európa tizenhat hadsereget, és mi cserébe szabadságát küldjük!"

A „Northern Star" megjegyzi erre:

„Semmiképp sem akarjuk lekicsinyelni a francia forradalom hősi küzdelmeit, vagy kisebbíteni azt a hálát, amellyel a világ a köztársaság nagyjainak tartozik. Mindamellett úgy hisszük, hogy Franciaországnak és Angliának a kozmopolitizmusra vonatkozó kölcsönös állásfoglalása a fenti vázlatban egészen helytelenül van jellemezve. Teljességgel tagadjuk a forradalom előtti Franciaországnak tulajdonított kozmopolita jelleget. XI. Lajos és Richelieu kora szolgáljon bizonyítékul! De mit is állít tulajdonképpen Louis Blanc úr Franciaországról? »Franciaország mindig csak az egész világ hasznára juttathatott egy eszmét uralomra.« Nos, azt hisszük, Blanc úr a világ egyetlenegy országát sem tudja megnevezni, mely ebben különbözik vagy egyáltalában különbözhet Franciaországtól. Vegyük például Angliát, amelyet Blanc úr közvetlenül szembeállít Franciaországgal; Anglia találta fel a gőzgépet, Anglia hozta létre a vasutakat, ez két olyan dolog, amely — úgy hisszük — felér jó csomó eszmével. Nos hát! Magának találta-e fel Anglia ezeket, vagy a világnak? A franciák azzal dicsekszenek, hogy mindenütt elterjesztik a civilizációt, főképpen Algirban. És ki terjesztette el a civilizációt Amerikában, Ázsiában, Afrikában és Ausztráliában, ha nem Anglia? Ki alapította éppen ama köztársaságot, amelynek felszabadításában némi része volt Franciaországnak? Anglia — mindig csak Anglia! Ha Franciaország támogatta az amerikai köztársaságot az angol zsarnokság elleni szabadságharcában, viszont két évszázaddal korábban Anglia szabadította fel a holland köztársaságot a spanyol elnyomás alól. Ha Franciaország a múlt század végén dicsőségteljes példát mutatott az egész világnak, nem szabad elhallgatnunk azt a tényt, hogy Anglia 150 évvel korábban mutatott ilyen példát, s ez idő tájt még Franciaországot sem találta felkészülve arra, hogy kövesse őt. És ami azokat az *eszméket* illeti, amelyeket a XVIII. század francia filozófusai, egy Voltaire, Rousseau, Diderot, D'Alembert és mások olyannyira népszerűsítettek, honnan eredtek ezek az eszmék, ha nem Angliából? Sohasem szabad Miltont, Algernon Sydneyt — a királygyilkosság első szószólóját —, Bolingbroke-ot és Shaftesburyt elfelednünk csillogóbb francia utódaik kedvéért!

»Az az angol, aki demokratának nevezi magát, megtagadja saját országa történelmét« — mondja Blanc úr.

Nos jó! Mi minden valódi demokrácia legdöntőbb jellemvonásának tekintjük, hogy meg *kell* tagadnia országát, hogy el *kell* taszítania magától minden felelősséget a nyomorral, zsarnoksággal, osztályelnyomással és babonával teli múltért. Ám ne képzezenek a franciák kivételt a többi demokrata között; ám ne vegyék magukra a felelősséget régmúlt időkben élt királyaik és arisztokratáik tetteiért! Mi ezért nagy előnynek tartjuk, amit Blanc úr az angol demokraták hátrányának vél, azt ugyanis, hogy *kénytelenek* eltaszítani a múltat, és kizárólag a jövőbe nézni.

»Egy francia« — mondja Blanc úr — »szükségképpen kozmopolita.« Igen, olyan világban ahol csak francia befolyás, francia erkölcsök, szokások, eszmék és politikai állapotok uralkodnának! Olyan világban, ahol minden nemzet felvette volna a francia nemzetiség jellegzetes tulajdonságait! De éppen ezellen kell tiltakozniok a más nemzetiségű demokratáknak. Teljesen készek lévén arra, hogy saját nemzetiségük ridegségét feladják, a franciáktól is elvárják ugyanezt. Korántsem elegendő nekik a franciák bizonykodása, hogy ők mint franciák *máris* kozmopoliták. Az efféle bizonykodás ama követelésbe torkollik, hogy mindenki más *legyen* franciává.

Vegyük összehasonlításképp Németországot. Németország megszámlálhatatlan találmány hazája — például a nyomdagépé. Németország, mint általánosan elismerik, sokkal több nagylelkű és kozmopolita eszmét szült, mint Franciaország és Anglia együttvéve. És a gyakorlatban Németország mindig megaláztatott, mindig megcsalatott reményeiben. Németország mondhatja el legjobban, milyen természetű volt a francia kozmopolitizmus. Amilyen mértékben Franciaország felpanaszolhatta az angol politika hitszegését, éppen olyan mértékben tapasztalta Németország ugyanezt a hitszegő politikát Franciaország részéről — XI. Lajostól egészen Lajos Fülöpig. Ha Blanc úr mércéjét akarnánk alkalmazni, akkor a németek lennének az igazi kozmopoliták. A német demokratáktól azonban igen távol áll az, hogy ilyen igényekkel lépjenek fel."

Louis Blanc's Rede
auf dem Bankett zu Dijon

A megírás ideje: 1847 december

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 december 30. (104.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Chartista agitáció[319]

A parlament megnyitása óta a chartista agitáció óriási mértékben növekszik. Petíciókat készítenek elő, gyűléseket rendeznek, a párt megbízottai keresztül-kasul bejárják az országot. A népchartát követelő nagy nemzeti petíción kívül, amelyre ezúttal négymillió aláírást remélnek összegyűjteni, most két másik, a chartista földtársaságra vonatkozó petíciót is terjesztettek jóváhagyásra a nép elé. Az első, amelyet O'Connor szövegezett meg és a „Northern Star" e héten közölt,[320] a következőkben foglalható össze:

„Nagy-Britannia és Írország parlamentben egybegyűlt tisztelt képviselőinek:

Tisztelt urak,

mi, alulírottak, a chartista földtársaság tagjai, helyzetünk szerint munkások, tekintettel arra, hogy a munkánk termékeivel űzött mértéktelen spekuláció, a korlátlan konkurrencia és a gépi termelési eszközök folytonos gyarapodása mindenütt elzárta munkánk elől a felvevőpiacokat;

hogy amilyen mértékben gyarapodnak a gépi termelési eszközök, olyan mértékben csökken a kézi munka, s veszítik el munkalehetőségeiket a munkások;

hogy a vasútépítési munkálatok ideiglenes felfüggesztésére vonatkozó, a minap hozott döntésük a dolgozók ezreit fogja munkanélkülivé tenni, akik túlterhelik majd a munkapiacot és a munkáltatóknak módot adnak arra, hogy a már annyiszor csökkentett béreket újból csökkentsék;

hogy mindazonáltal csak az a kívánságunk, hogy munkánk termékeiből megélhessünk;

hogy visszautasítunk mindenféle szegényadót, mivel az sértő, és csak arra szolgál, hogy a tőkéseknek egy tartalék álljon rendelkezésükre, amelyet bármely pillanatban a munkapiacra dobhatnak, hogy a munkások egymás közötti konkurrenciája útján csökkentsék a béreket;

hogy ha az ipar nem tudja többé alkalmazni a proletártömegeket, amelyeket ő hívott életre, a mezőgazdaság még tág teret nyújt munkánk szá-

mára, mert bebizonyosodott, hogy munkaráfordítással országunk földjének hozamát legalább a négyszeresére lehet emelni;

hogy ennélfogva társaságot alakítottunk földek vásárlására, amelyeken mindegyikünk, családjával együtt, munkájának termékeiből élhet, s nem lesz terhére sem községének, sem az egyéni jótékonyságnak, és nem csökkenti konkurrenciájával a többi munkás bérét;

ezekre az okokra hivatkozva tehát arra kérjük Önöket, Tisztelt Urak, bocsássanak ki törvényt, amely mentesíti a *földtársaságot* bélyegilletékek, valamint téglára, épületfára és egyéb anyagokra kiszabott fogyasztási illetékek megfizetése alól, s fogadják el azt a *törvényjavaslatot*, amelyet ebből a célból Önök elé fogunk terjeszteni."

Ezt a törvényjavaslatot szintén Feargus O'Connor készíti elő, s rövidesen benyújtja a parlamentben.

A második petíció azt kívánja, hogy adják vissza a népnek a parlagon heverő földeket, a községek tulajdonát. Ezeket a földeket, amelyeket harminc év óta nagy táblákban a nagybirtokosoknak adogatnak el, a petíció követelése szerint kis parcellákra felosztva az ottani munkások részére kellene bérbe adni vagy eladni kedvező fizetési feltételekkel. Ezt a petíciót jóváhagyták egy londoni nagygyűlésen, amelyen a parlamentben elfoglalt O'Connor távollétében Harney és Jones urak, a „Northern Star" szerkesztői indokolták meg. Ugyancsak jóváhagyta most egy norwichi nagygyűlés is, amelyen Jones úr, Anglia egyik legjobb szónoka, újból megindokolta ragyogó és ellenállhatatlan beszédében.

Végül a nemzeti petíciót a minap hagyta jóvá egy népes gyűlés Londonban. Ezen az összejövetelen a fő szónok Keen úr, Schapper úr (német) és Harney úr volt. Az utóbbinak a beszéde különösen kitűnt demokrata erélyével.

„Egész társadalmi és politikai rendszerünk" — mondta Harney — „nem egyéb a hazugságok és csalások szörnyű halmazánál, mely a henyéknek és a szemérmetlen csalóknak a javát szolgálja.

Nézzétek az egyházat. Az érsekek meg a püspökök óriási javadalmazásokat harácsolnak össze, míg a plébánosoknak, az egyház dolgozóinak, csak évi néhány fontot hagynak meg. A tized címén milliókat zsarolnak ki a népből; eredetileg ezt a tizedet főleg a templomok fenntartására és a szegények segélyezésére szánták; most e célra külön adókat vetnek ki, s a tized egész összege az egyház zsebébe vándorol. Kérdezlek benneteket, hát nem szervezett csalás ez az egyház?" (Taps.)

„Nézzétek képviselőházunkat. Nem a népet képviseli, hanem az arisztokráciát és a burzsoáziát, s politikai rabszolgaságra ítéli az ország felnőtt

férfilakosságának hathetedét, amikor megtagadja tőlük a szavazati jogot. Ez a ház talán nem törvényesített csalás?" (Tapsvihar.)

„Nézzétek ezeket a tiszteletreméltó főrendeket, akik ügyet sem vetnek egy egész ország vészkiáltására, estéről estére összeülnek, hogy a legnagyobb nyugalommal várjanak a kényszertörvény-javaslatra, amelyet az alsóház majd átküld nekik. Akad-e egy is köztetek, aki be tudná nekem bizonyítani, mi a haszna az efféle gyógyíthatatlanok menhelyének, aki védelmébe merné venni ezt az örökletes csalást?" (Taps.)

„Magától értetődik, hogy a monarchia — őseink bölcsességének e dicső bizonyítéka — iránti tisztelet megtiltja nekem, hogy másként, mint a leglojálisabb szavakkal beszéljek erről a mi érdekes Viktória királynőnkről, aki minden évben szabályszerűen megszül egy beszédet és egy királyi kisbabát." (Derültség.) „A beszédet most megkaptuk, s ha az újságok igazat mondanak, márciusban a kisbabát is megkapjuk. Őfelsége igen kegyesen nagy érdeklődést tanúsít népének szenvedései iránt, csodálja türelmét, s új gyermeket ígér neki. És ó, ebben a tekintetben ígérete sohasem üres szó!" (Kitörő nevetés.) „Azután van nekünk egy Albert hercegünk is, aki kalapokat kreál, sertést hizlal, ezenfelül kitűnő tábornagy, s mindezekért a szolgálataiért jogosan fizettet magának évi harmincezer font sterlinget. Ó nem, polgártársaim, nem, a monarchia nem csalás." (Derültség és taps.)

A szónok, miután a hivatalos társadalom e képével szembeállította a nép szenvedéseinek képét, befejezésül kérte a chartát követelő nemzeti petíció jóváhagyását. A petíciót egyhangúlag hagyták jóvá, s mihelyt az bejárta az országot, Duncombe úr fogja az alsóház asztalára helyezni. Fordítását azonnal beküldöm Önöknek, amint egy másolatot szerzek.[321]

Agitation chartiste

A megírás ideje 1847 december vége

A megjelenés helye: „La Réforme", 1847 december 30.

Eredeti nyelve: francia

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Franciaország

Az „elégedett" többség — Guizot „reform"-terve — Garnier-Pagès úr furcsa nézetei — Demokratikus bankett Chalonban — Ledru-Rollin úr beszéde — Egy demokratikus kongresszus — Flocon úr beszéde — A „Réforme" és a „National"

A francia kamarákat most megnyitották, s nemsokára szerencsénk lesz láthatni, milyen hatást tett a reform-agitáció a 225 „elégedett"[290] többségi képviselőre. Meglátjuk, vajon azzal a módszerrel is meg lesznek-e elégedve, amellyel Guizot Franciaországot a svájci kérdésben egész Európa előtt nevetségessé tette. No de ez a hájas, korrumpáló és korrumpált tőzsdespekuláns, csaló, vérszopó és gyáva többség, ezek pontosan azok az emberek, akik még ezt is lenyelik — „ámen" mondanak arra a trükkre, amellyel Palmerston a spanyol házasságok viszonzásául megtréfálta érdemes Guizot kollegáját[322] —, s kijelentik, hogy Franciaország sohasem volt olyan nagy, olyan dicső, olyan tisztelt, olyan „elégedett", mint éppen e pillanatban.

És éppen e pillanatban minden párizsi lap, a „Débats"-tól a „Réforme"-ig azon vitatkozik — olyan nyíltan, amennyire a körülmények megengedik —, hogy milyen esetleges következményekkel járna Lajos Fülöp halála. A „Débats" attól tartva, hogy a szeme láttára fog felbomlani a többség, naponta figyelmezteti őket, hogy ez az elkerülhetetlen esemény, bármikor következik is be, jeladás lesz valamennyi politikai párt általános találkozójára; hogy akkor a „republikanizmus", „kommunizmus", „anarchizmus", „terrorizmus", és így tovább, kitör majd földalatti oduiból, hogy pusztulást, borzalmat és rombolást árasszon; hogy Franciaország elvész — a szabadság, a biztonság, a tulajdon elvész, ha csak a rend barátai (természetesen Guizot úr & Co.) erős kézzel meg nem fékezik ezeket az irányzatokat; hogy ez a veszedelmes pillanat bármelyik nap bekövetkezhet; s ha Guizot urat nem tartják kormányon, minden el fog veszni. Más lapok, a „Presse", a „Constitutionnel", a „Siècle", ellenkezőleg, azt

mondják, hogy éppen a fordítottja fog történni, hogy egy véres forradalom minden borzalma száguld majd végig az országon, ha Guizot-t, ezt a förtelmes korrumpálót nem váltják fel a király halála percében az ő politikai hőseikkel, Girardin, Thiers, illetve O. Barrot úrral. A radikális lapok, mint nemsokára látni fogjuk, más szempontból tárgyalják a kérdést.

Így tehát közvetve még a „Débats" is elismeri, hogy az „elégedett" Franciaország csak alkalmas pillanatra vár, hogy elégedetlenségének tanújelét adja olyan módon, mint azt a „Débats" ijedt burzsoá képzelete a legnevetségesebb színben ecseteli saját megrettent eszének. Ez azonban az „elégedett" kétszázhuszonötnek mit sem számít. Nekik megvan a saját logikájuk. Ha a nép elégedett, akkor nincs ok a rendszer megváltoztatására. Ha elégedetlen, nos, akkor éppen az elégedetlensége ok arra, hogy még inkább ragaszkodjanak a rendszerhez; mert ha csak egy jottányit engednek, hirtelen előtör a forradalom minden borzalma. Tégy, amit akarsz, ezek a burzsoák mindig azt a következtetést vonják le belőle, hogy ők az ország legjobb kormányzói.

Mindazonáltal Guizot adni fog egy csipetnyi reformot. Kiegészíti majd a választói névjegyzéket a „képesítésekkel", vagyis minden egyetemi végzettségű személlyel, ügyvédekkel, doktorokkal és más hasonló szédelgőkkel. Dicső reform valóban! De ez elég lesz ahhoz, hogy lefegyverezze a „progresszív konzervatívokat", vagy, ahogy most nevezik magukat — mert egyéb teendő híján minden negyedévben nevet változtatnak —, a konzervatív ellenzéket. S ezzel mindjárt üthet egyet Thiers úron, aki, mialatt hadsegédjét, Duvergier de Hauranne urat kiküldte a reformbankettekre, alattomban előkészítette a maga reformtervét, amellyel meg akarta lepni a kamarákat, s amely pontosan azonos volt azzal, amit most riválisa, Guizot ajánl.

Általában lesz majd elég kiabálás, üvöltözés, lárma a kamarákban; de alig hiszem, hogy Guizot úrnak komoly félnivalója lenne az ő hűséges kétszázhuszonötjétől.

Ennyit a hivatalos világról. Időközben folytatódtak a reform-bankettek, meg a „National" és a „Réforme" közötti polémia. Az egyesült ellenzék, vagyis a balközép (Thiers úr pártja), a baloldal (Odilon Barrot úr pártja) és a „józan radikálisok" (a „National") rendezték a bankettet Castresban, Montpellier-ben, Neubourg-ban és egyebütt; az ultra-demokraták (a „Réforme") Chalonban. A montpellier-i és neubourg-i bankettek fő szónoka Garnier-Pagès úr volt, a néhány évvel ezelőtt elhunyt hasonnevű

közismert demokrata* fivére. De az ifjabb Garnier-Pagès úr korántsem hasonlít a bátyjára; teljességgel hiányzik belőle az az erély, az a bátorság és meg nem alkuvó szellem, amely a francia demokrácia elhunyt vezérének olyan kiemelkedő helyet biztosított. Neubourg-ban az ifjabb Garnier-Pagès úr olyan állításokkal hozakodott elő, amelyekből kiderült, hogy egyáltalán nem ismeri a társadalom jelenlegi állapotát, s ennélfogva megjavításának eszközeit sem. Míg minden modern demokrácia azon a nagy tényen alapul, hogy a modern társadalom visszavonhatatlanul két osztályra oszlott: egyrészt a burzsoáziára, vagyis minden termelési eszköz és minden termék birtokosaira, másrészt a proletárokra, akiknek semmijük sincs, amiből megélhetnének, csak a munkájuk; hogy az előbbi osztály társadalmilag és politikailag elnyomja az utóbbi osztályt; míg a modern demokraták bevallott törekvése minden országban az, hogy a politikai hatalmat a középosztályok kezéből a munkásosztályoknak a kezébe juttassák, amelyek a nép óriási többségét alkotják — addig Garnier úr mindezekkel a tényekkel szemben merészen azt állítja, hogy a népnek középosztályokra és munkásosztályokra oszlása a valóságban nem létezik, hogy ez Guizot úr kártékony kitalálása, amellyel meg akarja osztani a népet, hogy ő Guizot ellenére minden franciát *egyenlőnek* ismer el, hogy minden francia egy és ugyanazon életet éli, s hogy ő Franciaországban nem ismer el mást, mint *francia honpolgárokat!* Garnier-Pagès úr szerint tehát Guizot úr kitalálása az is, hogy az összes termelési eszközöket a burzsoázia monopolizálja, ami a proletárokat kényre-kedvre kiszolgáltatja a munkabérek gazdasági törvényének, s a munkások osztályrészét a legminimálisabb élelem szintjére szállítja le! Szerinte az az egész elkeseredett harc, amely ma a világ valamennyi civilizált országában a munka és a tőke között folyik, az a harc, amelynek különböző szakaszait egyesülések, trade-unionok, gyilkolások, zavargások és véres felkelések jelzik — az a harc, amelynek realitását a Lyonban, Prestonban, Langenbielauban, Prágában agyonlőtt proletárok halála tanúsítja[323] — ennek a harcnak nincs mélyebb oka, mint egy francia professzor hazug állítása! Mi mást is jelenthetnének Garnier-Pagès szavai, mint ezt: „Hadd monopolizálják a tőkések továbbra is az összes termelőerőket — hadd éljen a munkás továbbra is puszta éhbéren, de adjuk meg neki szenvedésének kárpótlásául a honpolgár *címet!*" Hát igen, Pagès úr bizonyos körülmények között és bizonyos megszorításokkal talán hozzájárul ahhoz, hogy a népnek választójogot adjanak; de ne gondolhasson a nép soha arra, hogy ezt az adományt olyan intézkedések hozatalára hasz-

* Etienne-Joseph-Louis Garnier-Pagès. — *Szerk.*

nálja fel, amelyek lényegesen megváltoztatnák a gazdagság termelésének és elosztásának jelenlegi módját, amelyek idővel az egész népnek adnák az ország termelőerői fölötti parancsnoklást, s eltávolítanának minden egyéni „munkaadót"! A „Réforme"-nak tökéletesen igaza volt, hogy ezt a tiszteletreméltó úriembert *burzsoá radikálisnak* nevezte.

Az ultra-demokraták, mint már említettem, csak egy bankettet tartottak, de ez grandiózus volt, s fölért egy tucat koalíciópárti bankettel. Több mint kétezer honpolgár ült asztalhoz Chalon-sur-Saône-ban. A „National"-t meghívták, de, igen jellemző módon, nem jött el. A „Réforme" hívei tehát egészen a helyzet urai voltak. Ledru-Rollin úr, akit a „National" az ultra-demokrata párt vezérének nevezett, itt vállalta ezt a pozíciót. Megmagyarázta álláspontját és pártjának álláspontját olymódon, hogy ragyogó összefoglalást adott a francia demokrácia különböző szakaszairól, 1789-től kezdve. Azután igazolta magát a „National" támadásaival szemben, maga is támadta ezt a lapot, s javasolta, hogy nevezzenek ki döntőbíróságot Franciaország minden részének demokratáiból — a két párt egyenlő arányú képviseletével —, és ez döntsön a „Réforme" és a „National" vitájában. „És most" (mondotta), „miután elintéztük ezt a belügyet, nem volna-e jó, ha a francia demokrácia kapcsolatba lépne a többi demokráciával? Jelenleg nagy mozgalom folyik Európában az összes kitagadottak között, akik keserűségtől vagy éhségtől szenvednek. Itt az ideje, hogy vigasztaljuk, erősítsük őket, s érintkezésbe lépjünk velük. Tartsuk meg hát valamennyi nemzet demokratáinak kongresszusát most, amikor a királyok kongresszusa csődöt mondott! Van egy köztársaság Európában, amely éppen most biztosította saját területén a demokrácia fölényét — ez Svájc, az az ország, amely méltó arra, hogy valamennyi nemzet demokratáit vendégül lássa szabad földjén! Így hát, polgártársaim, engedjétek meg, hogy »A francia forradalom egységére« mondott köszöntőmhöz befejezésül hozzáfűzzem: »Valamennyi demokrácia egyesülésére«".

Ezt a beszédet, megérdemelten, lelkes taps fogadta. Mi szívből örülünk Ledru-Rollin úr chaloni szónoki sikerének, de ugyanakkor tiltakoznunk kell egy vigyázatlan kifejezés ellen, amely — biztosra vesszük — sértő szándék nélkül hangzott el. Ledru-Rollin úr azt mondta, itt az ideje annak, hogy a francia demokraták vigasztalják és erősítsék más nemzetek szenvedő munkásait. Meg vagyunk róla győződve, hogy *semmilyen ország* demokratáinak sincs szükségük vigasztalásra senkitől sem. Csodálják a francia demokraták forradalmi büszkeségét, de jogot formálnak arra, hogy maguk is éppoly büszkék és függetlenek legyenek. A négymillió angol chartista bizonyára elég erős ahhoz, hogy a saját dolgát maga végezze el. Amilyen

örömmel látjuk, hogy a francia demokrácia lelkesedéssel karolja fel egy demokrata kongresszus eszméjét és valamennyi demokrácia szövetkezését, olyannyira elvárjuk, mindenekelőtt, a teljes kölcsönösséget és egyenlőséget. Bármilyen szövetkezés, amely nem ismerné el alapjául ezt az egyenlőséget, már önmagában antidemokratikus lenne. Nagyon jól ismerjük azonban a „Réforme" képviselőinek mélyen demokratikus érzelmeit, s ezért nem kételkedünk abban, hogy ők teljesen egyetértenek velünk; csupán azt kívánjuk tőlük, hogy közös ügyünk érdekében tartózkodjanak bizonyos kifejezésektől, amelyek egyáltalán nem tükrözik valódi érzéseiket, hanem abból az időből öröklődtek, amikor egyedül a „National" képviselte a francia demokráciát.

Ugyanezen a banketten Flocon úr mondott beszédet „Az ember és a polgár jogai"-nak felköszöntésével kapcsolatban. Felolvasta a jogok deklarációját, amelyet a nemzeti konvent bocsátott ki,[324] s kijelentette, hogy ez a deklaráció mind a mai napig hű összefoglalása az igazi demokratikus elveknek. Ezzel, amit ő igazi francia elvnek nevezett, szembeállította a pénz uralmának mai rendszerét, amely az embert még a baromnál is alacsonyabb szintre helyezi, mert ember van bőviben, s ha munkájára nincs szükség, többe kerül, mint amennyit természetben ad. Ezt a rendszert — arról az országról, ahol először létrejött — az angol rendszernek nevezte. „De lám" — mondotta —, „mialatt az angol elvet bevezetik a forradalom hazájában, maga az angol nép azért küzd, hogy lerázza nyakáról ennek az elvnek a jármát, s zászlajára a dicső jelszót írja: »Szabadság, egyenlőség, testvériség!« Így hát olyan gyötrelmes fordulat révén, amilyenre a történelem nem egy példát nyújt, ugyanaz a nemzet, amely először tárta az igazságot a világ elé, sötétségbe és tudatlanságba visszahullva hamarosan kénytelen lenne szomszédaitól kérni a forradalmi hagyományokat, amelyeket ő maga nem tudott megőrizni. Lehetséges, hogy mi valaha idáig jussunk? Nem, soha, ameddig olyan demokratáink vannak, amilyenek Önök, s olyan gyűléseink, mint ez a mai! Nem, mi sosem támasztjuk meg azoknak az angol intézményeknek szúette gerendázatát, amelyeket maguk az angolok sem akarnak többé fönntartani!" (Nem, nem!) „Hát akkor fel sátraidhoz, ó Izrael![325] Mindenki a maga hitéért! Emitt a mi oldalunkon van a demokrácia, huszonötmillió felszabadítandó proletárjával, akiket mint polgártársakat, testvéreket, egyenlő és szabad embereket üdvözöl; amott a fattyú-ellenzék, monopóliumaival és pénzarisztokráciájával! Ők arról beszélnek, hogy a választói cenzust felére csökkentik; mi pedig az ember és a polgár jogait proklamáljuk!" (Lelkes és hosszantartó taps, majd az egész gyűlés elénekelte a *Chant du Départ*-t[326].) Sajnáljuk, hogy helyszűke miatt nem

közölhetünk többet azokból a beszédekből, amelyek ezen a pompás és tisztán demokratikus banketten elhangzottak.

Végül a „Réforme" belekényszerítette a „National"-t egy *polémiába*. Kijelentve, hogy csatlakozik azokhoz az elvekhez, amelyeket Garnier-Pagès úr a montpellier-i banketten a francia forradalomról tartott beszédében hirdetett, a „Réforme" ugyanakkor vitatta, hogy olyan embereknek, mint Garnier úr, aki a demokrácia érdekeit feláldozta Odilon Barrot úrnak és a középosztálybeli ellenzéknek, joguk van a forradalom elveinek képviselőiként fellépni. Ez végre válaszra késztette a „National"-t, amely viszont Ledru-Rollint támadta meg. A „National" ellen emelt vád főbb pontjai a következők voltak: 1. Támogatta, hogy bastille-okat emeljenek Párizs körül,[302] amivel a forradalom örökségét ezerkétszáz ágyú ellenőrzése alá helyezték. 2. Hallgatással fogadta tavaly Carnot úr pamfletjét, amely felszólította a demokratákat, csatlakozzanak a balközéphez és a baloldalhoz, hogy az mielőbb kormányra juthasson, ejtsék el átmenetileg a köztársasági elvet, s a választójognak a Charte[327] keretein belül való kiterjesztéséért agitáljanak. Körülbelül ugyanabban az időben az ifjabb Garnier-Pagès úr is hasonló elveket hirdetett; a pamflet kijelentette, hogy nem egyéni véleményt hangoztat, hanem a kamara egyik pártjának véleményét fejezi ki. A „Réforme" támadta mind Garnier beszédét, mind a Carnot-féle pamfletet (Carnot úr a híres konvent-tagnak, a köztársaság hadügyminiszterének* fia), s megpróbálta nyilatkozatra bírni a „National"-t. A „National" azonban tovább hallgatott. A „Réforme" joggal jelentette ki, hogy az a politika, amelyet e két képviselő ajánl, csakis arra irányul, hogy a demokrata pártot teljesen Thiers és Barrot urak irányítása alá helyezze és mint külön pártot egészen megszüntesse. 3. A „National" az egész reform-bankett agitáció során gyakorlatilag a Carnot úr által javasolt politikát követte. 4. Rosszindulatúan és rágalmazó módon támadta a kommunistákat, holott ugyanakkor nem ajánlott semmiféle használható vagy hatékony orvosságot a munkások nyomorának enyhítésére.

A vita legalább egy hétig folyt. Végül a „National" visszavonult a küzdelemtől, amelynek során igen helytelen módon járt el. Szabályos vereséget szenvedett, de hogy vereségét palástolja, végezetül elfogadta Ledru úr javaslatát demokratikus döntőbíróság kinevezésére.

Mi csak azt mondhatjuk, hogy teljes egészében helyeseljük a „Réforme"-nak ebben az ügyben vitt szerepét. Megmentette a francia demokráciának mint különálló pártnak a becsületét, függetlenségét és erejét. Megvédte

* Lazare-Nicolas Carnot. — *Szerk.*

a forradalom elvét, amelyet a „National" irányvonala veszélyeztetett. Kiállt a munkásosztályok jogai mellett a burzsoá túlkapásokkal szemben. Leleplezte ezeket a burzsoá radikálisokat, akik el akarnák hitetni a néppel, hogy osztályelnyomás nincs, akik nem akarják látni, milyen szörnyű polgárháború, osztálynak osztály elleni háborúja folyik a modern társadalomban, s akiknek a munkások számára csak üres szavaik vannak. A „Réforme" azáltal, hogy addig folytatta ezt a küzdelmet, amíg sikerült gőgös ellenfelét hallgatásának megtörésére, ingadozásra, szavainak visszaszívására, magyarázkodásra és végül visszavonulásra kényszeríteni — a „Réforme", állíthatjuk, jól szolgálta a demokráciát.

France.
The „satisfied" majority — Guizot's scheme of „Reform" — Queer notions of M. Garnier-Pagès — Democratic banquet at Chalon — Speech of M. Ledru-Rollin — A democratic congress — Speech of M. Flocon — The „Réforme" and the „National"

A megírás ideje: 1848 január eleje

A megjelenés helye: „The Northern Star", 1848 január 8. (533.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Jelzés: Párizsi tudósítónktól

[Friedrich Engels]

[Az írországi kényszertörvény és a chartisták]

Múlt szerdán hatályba lépett az Írországra vonatkozó kényszertörvény. A grófsági kormányzó késedelem nélkül élt is a zsarnoki teljhatalommal, amelyet ez az új törvény ruházott rá; a kivételes törvényhozás rendelkezései alá került Limerick és Tipperary grófság teljes egészében, továbbá Clare, Waterford, Cork, Roscommon, Leitrim, Cavan, Longford grófságoknak és a *Királyi Grófságnak*[328] több kerülete.

Kérdés persze, milyen lesz a hatása ennek a gyűlöletes intézkedésnek. Hallottuk már erre vonatkozóan annak az osztálynak a véleményét, melynek érdekében ezt az intézkedést hozták, vagyis az ír földtulajdonosokét. Fennen hirdetik sajtójukban, hogy az intézkedésnek semmiféle hatása sem lesz. És evégett egy egész országban bevezetik az ostromállapotot! evégett Írország képviselőinek kilenctizede elpártolt hazájától!

Ez tény. Az elpártolás általános. A törvényjavaslat vitája során még az O'Connell család is kettészakadt: az elhúnyt *felszabadító** két fia, John és Maurice, hű maradt hazájához, míg unokafivérük, Morgan O'Connell,[329] nemcsak megszavazta a törvényjavaslatot, hanem több ízben fel is szólalt mellette. Csupán tizennyolc képviselő szavazott arra, hogy a törvényjavaslatot feltétel nélkül vessék el; csupán huszan szavazták meg Wakley úrnak, egyik londoni külváros chartista képviselőjének módosító javaslatát, amely azt követelte, hogy e kényszertörvénnyel egyidejűleg tegyenek megfelelő intézkedéseket a megtorolni szándékolt bűnök okainak csökkentésére. És még e tizennyolc, illetve húsz szavazó közül is négyen vagy öten angol radikálisok voltak, ketten pedig olyan írek, akik angol helységeket képviseltek; ilymódon az Írország által a parlamentbe küldött száz képviselő közül csak egy tucatnyi akadt, aki komolyan szembehelyezkedett a törvényjavaslattal!

O'Connell halála óta ez volt az első vita egy fontos ír kérdésben. Ebben a vitában kellett eldőlnie, ki foglalja el a nagy agitátor helyét Írország élén.

---

* Daniel O'Connell. — *Szerk.*

A parlament megnyitásáig Írországban hallgatólagosan John O'Connell urat ismerték el atyja utódjaként. De amikor ez a vita megindult, hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy ő korántsem képes a párt vezetésére; másrészt pedig John O'Connell úr félelmetes vetélytársra talált Feargus O'Connorban. A demokrata vezér, akiről Daniel O'Connell azt mondotta: „F. O'Connor urat szívesen odaajándékozzuk az angol chartistáknak", ugyanez a férfiú egyetlen ugrással az ír párt élére került. Ő indítványozta a kényszertörvényjavaslat feltétel nélküli visszautasítását; ő tudta felsorakoztatni maga mellé az egész ellenzéket; ő szólalt fel minden egyes cikkely ellen, s késleltette, amennyire csak lehetett, a szavazást; ő foglalta össze beszédeiben mindazokat a nézeteket, melyeket az ellenzék a törvényjavaslattal szemben felhozott; s végül ő volt az, aki, 1835 óta először, felújította *az unió repealjére*[330] vonatkozó indítványt, amit egyetlen ír képviselő sem tett volna meg.

Az ír képviselők elég kelletlenül fogadták el ezt a vezért. Minthogy szívük mélyén egyszerű whigek, mélységesen gyűlölik O'Connor úr demokrata erélyét. O'Connor nem fogja nekik többé megengedni, hogy a repeal-agitációt eszközül használják fel a toryknak a whigek javára történő megbuktatására, sem azt, hogy még a repeal szót is elfelejtsék, mihelyt a whigek célhoz értek. De a repeal mellett lándzsát törő ír képviselők semmiképpen sem lehetnek meg olyan vezér nélkül, mint O'Connor, s habár Írországban meg is próbálják aláásni újjászülető népszerűségét, a parlamentben kénytelenek behódolni vezetésének.

Amikor a parlamenti ülésszak bezárul, O'Connor valószínűleg körutazást tesz majd Írországban, hogy felélessze a repeal-agitációt és megalapítsa az ír chartista pártot. Nem kétséges, hogy ha O'Connor ezt a tervét megvalósítja, nem telik bele hat hónap sem, s ő áll majd az ír nép élén. Akkor a három királyság demokráciájának vezetését kezében egyesítve olyan helyzetbe kerül, amilyent előtte semmiféle agitátor, még O'Connell sem foglalt el.

Olvasóinkra bízzuk, hogy megítéljék, mennyire fontos a két sziget népeinek küszöbön álló szövetsége. A brit demokrácia, kétmillió bátor és tüzes írrel gyarapodva, sokkal gyorsabban halad majd előre, a szegény Írország pedig végre komoly lépést tesz felszabadulása felé.

[Le bill de coercition pour l'Irlande et les chartistes]
A megírás ideje: 1848 január 4.
A megjelenés helye: „La Réforme", 1848 január 8.
Eredeti nyelve: francia
Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Feargus O'Connor és az ír nép

A „Northern Star" 1848 évi első száma magában foglalja *Feargus O'Connornak*, az angol chartisták ismert vezérének és parlamenti képviselőjének az ír néphez intézett üzenetét, amely megérdemli, hogy minden demokrata teljes terjedelmében elolvassa és megszívlelje, amelynek közléséről azonban nekünk, helyszűke miatt, le kell mondanunk.

Kötelességünk ellen volna viszont, ha hallgatással mellőznők. Ennek az ír néphez intézett erélyes felhívásnak a következményei nagyon hamar erőteljesen, láthatóan és érezhetően meg fognak mutatkozni. Feargus O'Connort, aki maga is írországi születésű, protestáns és több mint 10 év óta Anglia nagy munkásmozgalmának vezetője és támasza, mostantól fogva az ír repealerek[330] és reformbarátok tulajdonképpeni fejének is kell tekinteni. Az újonnan kiadott aljas „ír kényszertörvény" elleni alsóházi fellépése teremtette meg neki az első jogcímet erre, és az Írország ügyéért azóta tovább folytatott agitációja mutatja, hogy éppen Feargus O'Connor az a férfiú, akire Írországnak szüksége van.

Ő valóban komolyan veszi az írországi milliók javát, *neki* a repeal — az unió megszüntetése, tehát egy önálló ír parlament kivívása — nem üres szó, nem álarc, amely mögé rejtőzve magának és barátainak állásokat akar szerezni és jó magánüzleteket csinálni.

Üzenetében kimutatja az ír népnek, hogy Daniel O'Connell, ez a politikai szemfényvesztő, hogyan vezette orruknál fogva és hogyan csalta meg őket 13 év óta a „repeal" szóval.

Kellő megvilágításba helyezi John O'Connell viselkedését, aki atyja politikai örökébe lépett, és hozzá hasonlóan a hiszékeny ír milliókat feláldozza személyes spekulációinak és előnyeinek, s John O'Connellnek a dublini „Engesztelés csarnokában"[331] tartott összes beszédei, összes képmutató ígérgetései és szép frázisai sem lesznek képesek lemosni róla a gyalázatot, amellyel már korábban, de főként most az alsóházban, az „ír kényszertörvénnyel" kapcsolatos viták alkalmából bemocskolta magát.

Az ír népnek fel fog és fel kell hogy nyíljon végre a szeme, és akkor majd egy rúgással messzire röpíti is magától az egész bandát, akik repealereknek nevezik magukat, és ezen álarc mögött a markukba meg az erszényükbe nevetnek, a legmesszebbre pedig a fanatikusan pápista és politikai szélhámos John O'Connellt fogja röpíteni.

Ha ezzel kimerülne az üzenet tartalma, nem tettünk volna külön említést róla.

Az üzenet sokkal általánosabb jelentőségű. Mert Feargus O'Connor nemcsak mint ír lép fel benne, hanem egyszersmind és főként mint angol demokrata, mint chartista.

Olyan világossággal, amelyet még a legvaksibb szemnek is meg kell látnia, fejti ki az ír népnek, mennyire szükségszerű, hogy bensőséges kapcsolatban Anglia dolgozó osztályaival, a chartistákkal, minden erejét latbavetve harcoljon a „népcharta" hat pontjának kivívásáért (évenként választott parlament, általános választójog, titkos szavazás, a választhatóság függetlenné tétele bármiféle tulajdon kimutatásától, a népképviselők díjazása és a választókörzetek lélekszám szerinti beosztása). Csak ha már ezt a hat pontot kivívták, akkor lehet hasznára Írországnak a „repeal" keresztülvitele.

O'Connor kimutatja továbbá, hogy az angol munkások voltak azok, akik már korábban egy $3\,^1/_2$ millió aláírással ellátott petícióban igazságot követeltek Írországnak,[332] hogy most is megint az angol chartisták tiltakoztak számos petícióban az „ír kényszertörvény" ellen, és hogy végül az elnyomott osztálynak Angliában, csakúgy mint Írországban, együtt kell harcolnia, együtt kell győznie, vagy pedig együtt kell továbbra is senyvednie egyazon elnyomás és nyomor súlya alatt, a kiváltságos és uralkodó tőkésosztálytól való egyazon függőségben.

Kétség sem fér hozzá, hogy mostantól az ír nép tömege mind szorosabban csatlakozik az angol chartistákhoz és velük közös terv szerint cselekszik majd. Ezáltal sok évvel közelebb kerül az angol demokraták győzelme és vele együtt Írország felszabadulása. Ez a jelentősége az ír néphez intézett O'Connor-féle üzenetnek.

Feargus O'Connor und das irische Volk

A megírás ideje: 1848 január eleje

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1848 január 9. (3.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Karl Marx

Beszéd a szabadkereskedelem kérdéséről

Elhangzott a brüsszeli Demokrata Társaság 1848 január 9-i nyilvános gyűlésén[333]

Uraim!

A gabonatörvények eltörlése Angliában[14] a legnagyobb győzelem, amelyet a szabadkereskedelem a XIX. században aratott. Minden országban, ahol a gyárosok szabadkereskedelemről beszélnek, főképpen a kenyérmagvak és általában a nyersanyagok szabadkereskedelme lebeg szemük előtt. Védővámokkal sújtani a külföldi kenyérmagvakat — ez gyalázatosság, ez a népek éhezésére való spekuláció.

Olcsó kenyér, magas munkabérek — *cheap food, high wages* — ez az egyetlen cél, amelyre az angol free-traderek milliókat költöttek, s lelkesedésük már átterjedt kontinentális testvéreikre is. Általában, ha szabadkereskedelmet akarnak, akkor azt a dolgozó osztály helyzetének enyhítése végett akarják.

De mily megdöbbentő! a nép, amelynek mindenáron olcsó kenyeret akarnak biztosítani, igen hálátlan. Az olcsó kenyér éppoly rosszhírű Angliában, mint az olcsó kormány Franciaországban. Az olyan önfeláldozó férfiakban, mint Bowring, Bright és társai, a nép a legnagyobb ellenségeit és a legarcátlanabb képmutatókat látja.

Köztudomású, hogy a liberálisok és a demokraták közötti harcot Angliában a free-traderek és a chartisták közötti harcnak nevezik.

Lássuk mármost, hogyan bizonyították be az angol free-traderek a népnek azt a jóindulatot, mely cselekedeteiket vezérli.

Ezt mondták a gyári munkásoknak:

A gabonára kivetett vám a munkabért terhelő adó; ezt az adót ti a földesuraknak, e középkori arisztokratáknak fizetitek; ha helyzetetek nyomorúságos, ennek oka a legszükségesebb létfenntartási eszközök drágasága.

A munkások viszont ezt kérdezték a gyárosoktól: Hogyan van az, hogy az utóbbi harminc évben, amikor iparunk a legnagyobb fejlődésen ment át,

munkabérünk sokkal rohamosabb arányban esett, mint a gabonaárak emelkedtek?

Az az adó, amelyet mi, mint állítjátok, a földtulajdonosoknak fizetünk, a munkást hetenként körülbelül három pennyvel terheli. És mégis egy kézi szövő munkabére 1815-től 1843-ig heti 28 shillingről 5 shillingre szállt le; az automatikus gyárban dolgozó szövő munkabérét pedig 1823-tól 1843-ig heti 20 shillingről 8 shillingre csökkentették.

És az egész idő alatt az az adórész, amelyet a földtulajdonosnak fizettünk, sohasem volt több 3 pennynél. És aztán, 1834-ben, amikor a kenyér nagyon olcsó volt és az üzlet nagyon jól ment, mit is mondtatok nekünk? Ha szerencsétlenek vagytok, ennek az az oka, hogy túlsok gyereket csináltok, s a házasságotok termékenyebb, mint az iparotok!

Ezek a saját szavaitok, amelyeket akkoriban mondtatok nekünk, s nekiláttatok új szegénytörvények készítéséhez meg dologházaknak, ezeknek a proletár-bastille-oknak az építéséhez.

Mire a gyárosok így válaszoltak:

Igazatok van, tisztelt munkás urak; nemcsak a gabona ára határozza meg a munkabért, hanem a kínálkozó munkáskezek közötti konkurrencia is.

Ámde egyet fontoljatok meg: a mi földünk nem áll másból, mint sziklából meg homokzátonyból. Talán csak nem képzelitek, hogy virágcserepekben lehet gabonát termeszteni! Ha tehát ahelyett, hogy tőkénket és munkánkat teljesen terméketlen talajra fecséreljük, feladnánk a földművelést, hogy csakis az iparnak szenteljük magunkat, akkor egész Európa feladná a gyárakat, s Anglia egyetlen nagy gyárvárost alkotna, melynek Európa többi része a földművelő vidéke lenne.

Miközben a gyáros ilyesféleképp beszél saját munkásaihoz, kérdéssel fordul hozzá a kiskereskedő, mondván:

De ha eltöröljük a gabonatörvényeket, tönkretesszük ugyan a földművelést, de ezzel még nem kényszerítjük a többi országot, hogy a mi gyárainktól vásároljanak és a sajátjaikat feladják.

Mi lesz ennek a következménye? Elveszítem a mostani vidéki vevőimet, s a belső kereskedelem elveszíti piacait.

A gyáros, hátat fordítva a munkásoknak, így válaszol a boltosnak: Ami ezt illeti, bízzák csak ránk. Ha egyszer a gabonaadót eltörölték, majd kapunk külföldről olcsóbb gabonát. Azután leszállítjuk a munkabért, amely ugyanakkor a többi országban, ahonnan a kenyérmagvakat hozatjuk, emelkedni fog.

Így a már meglevő előnyeinken kívül még az alacsonyabb munkabérből származó előnyünk is meglesz, s mindezekkel az előnyökkel igenis kényszerítjük a kontinenst, hogy tőlünk vásároljon.

Most azonban a bérlő és a mezőgazdasági munkás is beleelegyedik a vitába.

És mi — kiáltják —, mi lesz velünk!

Mondjuk ki a halálos ítéletet a mezőgazdaságra, amelyből élünk? Tűrjük, hogy kihúzzák a lábunk alól a talajt?

Válasz helyett az Anti-Corn-Law-League[208] megelégedett azzal, hogy díjat tűzött ki a gabonatörvények eltörlésének az angol földművelésre való üdvös hatását tárgyaló három legjobb írásmű jutalmazására.

Ezeket a díjakat Hope, Morse és Greg urak nyerték el, akiknek könyveit vidéken sok ezer példányban terjesztették.[334]

A díjnyertesek egyike azt igyekszik bizonyítani, hogy a külföldi gabona szabad behozatala következtében sem a bérlő, sem a mezőgazdasági munkás nem fog veszíteni, hanem csakis a földtulajdonos. Az angol bérlőnek — kiált fel — nincs félnivalója a gabonatörvények eltörlésétől, mert egyetlen ország sem tud olyan jó minőségű és olyan olcsó gabonát termelni, mint Anglia.

Így tehát, még ha a gabona ára esne is, az sem okozhatna kárt nektek, mert ez az áresés csupán a földjáradékot érintené, amely csökkenne, és semmiképpen sem az ipari profitot és a munkabért, amely ugyanaz maradna.

A másik díjnyertes, Morse úr, ellenkezőleg azt állítja, hogy a gabona ára a gabonatörvények eltörlése következtében emelkedni fog. Mérhetetlen fáradsággal igyekszik bebizonyítani, hogy a védővámok sohasem tudtak a gabonának jövedelmező árat biztosítani.

Kijelentésének alátámasztására idézi azt a tényt, hogy valahányszor külföldi gabonát hoztak be, a gabona ára Angliában jelentősen emelkedett, amikor pedig keveset hoztak be, rendkívül nagy mértékben esett. A díjnyertes író megfeledkezik arról, hogy nem a behozatal okozta a magas árat, hanem a magas ár okozta a behozatalt.

És szöges ellentétben díjnyertes kollégájával, Morse úr azt bizonygatja, hogy a gabonaár minden emelkedése a bérlőnek és a munkásnak válik hasznára, nem pedig a földtulajdonosnak.

A harmadik díjnyertes, Greg úr, aki nagy gyáros és akinek a könyve a nagybérlők osztályához szól, nem érhette be ilyen együgyűségekkel. Az ő nyelvezete tudományosabb.

Greg úr elismeri, hogy a gabonatörvények a járadékot csak a gabona árának emelése útján növelik, és a gabona árát csak azáltal növelik, hogy a tőkét rosszabb minőségű földekkel való foglalkozásra kényszerítik, aminek megvan az egészen természetes magyarázata.

A népesség növekedésének mértékében, ha külföldi gabona nem jöhet be az országba, mind inkább kénytelenek kevésbé termékeny földeket is értékesíteni, amelyeknek megművelése több költséget igényel, s amelyeknek terméke ennek következtében drágább.

Minthogy a gabona megvásárlása kényszerűség, az árat szükségképpen a legköltségesebb földek termékeinek ára fogja szabályozni. A különbség, amely ezen ár és a legjobb földek termelési költségei között van, alkotja a járadékot.

Ha tehát a gabonatörvények eltörlése nyomán a gabona ára és következésképp a járadék is esik, ez azért van, mert a kevésbé termékeny földeket többé nem művelik meg. Ennélfogva a járadék csökkenése múlhatatlanul a bérlők egy részének tönkremenését vonja maga után.

Ezek a megjegyzések szükségesek voltak Greg úr nyelvezetének megértéséhez.

A kisbérlők — mondja Greg úr —, akik nem fogják tudni fenntartani magukat a földművelésben, menedéket találnak majd az iparban. Ami a nagybérlőket illeti, ők feltétlenül nyerni fognak ezen. Vagy kénytelenek lesznek a földtulajdonosok nagyon olcsón eladni nekik földjeiket, vagy pedig a bérleti szerződések, amelyeket velük kötnek, nagyon hosszú lejáratúak lesznek. Ez lehetővé teszi a nagybérlőknek, hogy nagy tőkéket fektessenek a földbe, nagyobb mértékben alkalmazzanak gépeket, és ilymódon takarékoskodjanak a kézi munkán, mely egyébként olcsóbb lesz a munkabér általános csökkenése folytán, ami a gabonatörvények eltörlésének közvetlen következménye.

Bowring doktor mindezeknek az érveknek vallási szentesítést adott, amikor egy nyilvános gyűlésen így kiáltott fel: „Jézus Krisztus — a szabadkereskedelem; a szabadkereskedelem — Jézus Krisztus!"

Érthető, hogy mindez a képmutatás nem volt alkalmas arra, hogy ízletessé tegye a munkásoknak az olcsó kenyeret.

Egyébként hogyan is értették volna meg a munkások ezt a váratlan emberszeretetet a gyárosok részéről, ugyanazon emberek részéről, akik még javában harcoltak a tízórás törvényjavaslat ellen, amely a gyári munkás munkanapját tizenkét óráról tíz órára akarta csökkenteni.[56]

Hogy fogalmat alkothassanak e gyárosok emberszeretetéről, emlékeztetem Önöket, Uraim, az összes gyárakban bevezetett szabályzatokra.

Minden gyárosnak a maga külön használatára valóságos törvénykönyve van, meghatározott bírságokkal minden szándékos és nem szándékos hibáért. Például, a munkás ennyit meg ennyit fizet, ha szerencsétlenségére leül egy székre, ha sugdos, beszélget, nevet, ha néhány perccel elkésik, ha egy

gépalkatrész eltörik, ha a tárgyakat nem a kívánt minőségben készíti stb. stb. A bírságok mindig magasabbak, mint a munkás okozta valóságos kár. És hogy megadjanak a munkásnak minden könnyebbséget a büntetések kiérdemlésére, előreigazítják a gyári órát, rossz nyersanyagot adnak, hogy abból csináljon a munkás jó munkadarabot. Elcsapják azt a művezetőt, amelyik nem elég ügyes a kihágási esetek szaporításában.

Amint látják, uraim, ez a házi törvényhozás azért készült, hogy kihágásokat szüljön, a kihágásokat pedig azért csináltatják, hogy pénzt csináljanak belőlük. A gyáros tehát minden eszközt felhasznál arra, hogy a névleges bért csökkentse, s még azokat a véletleneket is kiaknázza, amelyekről a munkás mit sem tehet.

Ezek a gyárosok ugyanazok az emberbarátok, akik el akarták hitetni a munkásokkal, hogy óriási kiadásokba képesek bocsátkozni egyesegyedül azért, hogy az ő sorsukon javítsanak.

Így tehát a munkás bérét egyfelől a gyári szabályzatokkal a legkicsinyesebb módon megnyírbálják, másfelől a legnagyobb áldozatokra vállalkoznak, hogy az Anti-Corn-Law-League révén felemeljék.

Nagy költséggel palotákat építenek, ahol a Liga úgyszólván a hivatalos székhelyét rendezi be; Anglia minden zugába a misszionáriusok hadát menesztik, hogy a szabadkereskedelem hitvallását prédikálják; a brosúrák ezreit nyomatják ki és osztják szét ingyen, hogy felvilágosítsák a munkást saját érdekeiről; hatalmas összegeket költenek, hogy a sajtó jóindulatát ügyük számára elnyerjék; kiterjedt igazgatást szerveznek a szabadkereskedelmi mozgalmak irányítására, s ékesszólásuk minden gazdagságát kifejtik a nyilvános gyűléseken. E gyűlések egyikén történt, hogy egy munkás így kiáltott fel:

Ha a földtulajdonosok eladnák csontjainkat, ti gyárosok lennétek az elsők, akik megvásárolnák, hogy gőzmalomba vessétek és lisztet készítsetek belőlük.

Az angol munkások nagyon jól megértették a földtulajdonosok és az ipari tőkések közötti harc jelentőségét. Nagyon jól tudják, hogy a kenyér árát azért akarják leszállítani, hogy a munkabért leszállítsák, s hogy az ipari profit annyival emelkedne, amennyivel a járadék csökkenne.

Ricardo, az angol free-traderek apostola, századunk legkiválóbb közgazdásza, ebben a pontban tökéletesen egyetért a munkásokkal.

Híres politikai gazdaságtani művében a következőket mondja:

„Ha ahelyett, hogy saját gabonánkat termelnénk [. . .], új piacot fedezünk fel, ahonnan olcsóbb áron tudjuk magunkat ellátni ezekkel az árukkal, akkor a bérek esni és a profitok emelkedni fognak. A mezőgazdasági termé-

kek áresése nemcsak a földművelésben alkalmazott munkások bérét csökkenti, hanem mindazokét is, akik a kereskedelemben vagy az iparban vannak alkalmazva."[335]

És ne higgyék, Uraim, hogy a munkásnak egészen mindegy, ha, a gabona olcsóbb lévén, már csak 4 frankot kap, holott azelőtt 5 frankot kapott.

Nem esett-e mindig a bére a profithoz viszonyítva? és nem világos-e, hogy szociális helyzete rosszabbodott a tőkéssel szemben? Ezenfelül ténylegesen is veszít.

Amíg a gabonaár magasabb volt, úgyszintén a munkabér is, addig egy kis megtakarítás a kenyérfogyasztásban elég volt ahhoz, hogy a munkás más élvezetekhez is hozzájusson. De mihelyt a kenyér és következésképpen a munkabér nagyon olcsó, szinte semmit sem tud a kenyéren megtakarítani más dolgok megvásárlására.

Az angol munkások éreztették a free-traderekkel, hogy nem ülnek fel illúzióiknak és hazugságaiknak, s ha mégis csatlakoztak hozzájuk a földtulajdonosok ellen, ezt azért tették, hogy lerombolják a feudalizmus utolsó maradványait és már csak egyetlen ellenséggel legyen dolguk. A munkások *nem csalatkoztak számításukban; hiszen a földtulajdonosok*, hogy bosszút álljanak a gyárosokon, közösséget vállaltak a munkásokkal a tízórás törvényjavaslat elfogadtatása ügyében, amelyet ez utóbbiak harminc év óta hiába követeltek, s amely nyomban a gabonavámok eltörlése után elfogadásra került.

Amikor a közgazdászok kongresszusán Bowring doktor[336] hosszú listát húzott elő zsebéből, hogy szemléltesse, hány darab marhát, sonkát, szalonnát, csirkét stb. stb. importáltak fogyasztásra Angliába, hogy ott, mint mondta, a munkások fogyasszák el, sajnos elfelejtette megmondani Önöknek, hogy ugyanebben az időben Manchester és a többi gyárváros munkásait az utcára vetette a kezdődő válság.

Elvben, a politikai gazdaságtanban, sohasem szabad egyetlen év számadatainak csoportosításából általános törvényeket levezetni. Mindig hathét év átlagát kell alapul venni — azt az időközt, amely alatt a modern ipar áthalad a különböző fázisokon, a virágzáson, a túltermelésen, a pangáson, a válságon és befejezi végzetszerű ciklusát.

Ha minden áru ára esik, és ez a szabadkereskedelem szükségszerű következménye, kétségtelenül sokkal több dolgot szerezhetek be egy frankért, mint azelőtt. És a munkás frankja ugyanannyit ér, mint bármely másik. A szabadkereskedelem tehát nagyon előnyös lesz a munkásnak. Csak egy kis bökkenője van ennek, az, hogy a munkás, mielőtt frankját más árukra elcserélné, előbb már elcserélte a maga munkáját a tőkével. Ha ebben a

cserében ugyanazért a munkáért mindig a szóban forgó frankot kapná, és minden más áru ára esnék, akkor ezen az üzleten mindig nyerne. A nehéz pont nem annak a bebizonyítása, hogy minden áru árának csökkenésével ugyanazért a pénzért több árum lesz.

A közgazdászok a munka árát mindig abban a pillanatban ragadják meg, amikor az más árukra elcserélődik. De teljesen figyelmen kívül hagyják azt a pillanatot, amikor a munka a tőkével való cseréjét viszi véghez.

Ha majd kevesebb költség kell ahhoz, hogy mozgásba hozzák az árukat termelő gépet, akkor ennek a gépnek — amelyet munkásnak neveznek — a fenntartásához szükséges dolgok ugyancsak kevesebbe fognak kerülni. Ha minden áru olcsóbb, akkor a munkának, amely szintén áru, ugyancsak csökkenni fog az ára, és — mint később meglátjuk — e munka-áru ára viszonylagosan sokkal inkább csökken, mint a többi árué. A dolgozó, ha még mindig bízik a közgazdászok érvelésében, azon veszi majd észre magát, hogy a frank elolvadt zsebében, és már csak öt souja maradt.

Erre a közgazdászok azt fogják Önöknek mondani: Nos igen, elismerjük, hogy a munkások közötti konkurrencia, mely a szabadkereskedelem uralma alatt bizonyára nem kisebbedik, nemsokára összhangba hozza a munkabéreket az áruk alacsony árával. De másrészt az áruk alacsony ára megnöveli majd a fogyasztást; a nagyobb fogyasztás nagyobb termelést igényel, ami a munkáskezek iránti nagyobb kereslettel jár, s ezt a nagyobb munkáskéz-keresletet a bérek emelkedése fogja követni.

Ez az egész érvelés a következőre lyukad ki: A szabadkereskedelem megnöveli a termelőerőket. Ha az ipar gyarapodóban van, ha a gazdagság, ha a termelékenység, egyszóval, ha a termelő tőke növeli a munka-keresletet, akkor a munka ára és következésképpen a munkabér szintén növekszik. A legkedvezőbb feltétel a munkás számára a tőke gyarapodása. És ezt el kell ismernünk. Ha a tőke egyhelyben vesztegel, az ipar nemcsak vesztegel, hanem hanyatlik is, és ebben az esetben a munkás lesz az első áldozat. Ő előbb fog tönkremenni, mint a tőkés. És az esetben, ha a tőke gyarapodóban van, olyan körülmények között, amelyek, mint mondtuk, a legkedvezőbbek a munkás számára, mi lesz akkor az ő sorsa? Ugyancsak tönkremegy. A termelő tőke gyarapodása magában foglalja a tőkék felhalmozódását és koncentrációját. A tőkék centralizációja nagyobb munkamegosztást és a gépek nagyobbmérvű alkalmazását vonja maga után. A nagyobb munkamegosztás semmivé teszi a dolgozó szaktudását, és azzal, hogy e szaktudás helyébe olyan munkát állít, amelyet mindenki el tud végezni, növeli a munkások közötti konkurrenciát.

Ez a konkurrencia annál is inkább erősödik, mert a munkamegosztás lehetővé teszi a munkásnak, hogy egymaga három ember munkáját végezze el. A gépek ugyanezt az eredményt hozzák létre sokkal nagyobb fokban. A termelő tőke meggyarapodása, arra kényszerítvén az ipari tőkéseket, hogy egyre gyarapodó eszközökkel dolgozzanak, tönkreteszi a kisiparosokat és a proletariátus soraiba taszítja őket. Továbbá, minthogy a kamatláb a tőkék felhalmozódásának arányában csökken, a kis járadékosok, akik nem tudnak többé megélni járadékaikból, kénytelenek lesznek belevetni magukat az iparba, hogy azután a proletárok számát növeljék.

Végül, minél inkább nő a termelő tőke, annál inkább kénytelen olyan piac számára termelni, melynek szükségleteit nem ismeri, minél inkább megelőzi a termelés a fogyasztást, annál inkább igyekszik a kínálat kikényszeríteni a keresletet, s mindezek következtében növekszik a válságok intenzitása és hevessége. De viszont minden válság gyorsítja a tőkék centralizációját és duzzasztja a proletariátust.

Így tehát a termelő tőke gyarapodásához viszonyítva a munkások közötti konkurrencia sokkal nagyobb arányban gyarapszik. A munka díjazása mindnyájuk számára csökken, és a munka terhe néhányuk számára növekszik.

1829-ben Manchesterben 1088 fonómunkást foglalkoztattak 36 gyárban. 1841-ben már csak 448 fonómunkás volt, s ezeket 53 353-mal több orsónál foglalkoztatták, mint 1829-ben az 1088 munkást. Ha a kézi munka részesedése a termelékenységgel arányosan növekedett volna, a munkások számának el kellett volna érnie az 1848-at, ilyenformán a mechanikai tökéletesítések 1100 munkást fosztottak meg a munkától.[337]

Előre tudjuk a közgazdászok válaszát. Ezek a munkától megfosztott emberek, mondják ők, találnak majd más alkalmaztatást. Bowring doktor úr a közgazdászok kongresszusán nem mulasztotta el ennek az érvnek a megismétlését, de nem mulasztotta el önmaga megcáfolását sem.

1835-ben Bowring doktor úr beszédet mondott az alsóházban annak az 50 000 londoni szövőmunkásnak ügyében, akik már nagyon régóta az éhhalállal küzdenek, anélkül, hogy meg tudnák találni azt az új foglalkoztatást, amelyet a free-traderek a messzeségben megcsillogtatnak előttük.

Idézzük Bowring doktor úr e beszédének legkirívóbb részeit.[338]

„A kéziszövők nyomorúsága" — mondja — „elkerülhetetlen sorsa minden olyanfajta munkának, amely könnyen megtanulható és amelyet bármely percben pótolni lehet kevésbé költséges eszközökkel. Minthogy ebben az esetben a munkások közötti konkurrencia rendkívül nagy, a kereslet

legkisebb lanyhulása válságot idéz elő. A kéziszövők úgyszólván az emberi létezés határszélein vannak. Még egy lépés, és lehetetlenné válik létezésük. A legkisebb megrázkódtatás elég, hogy a romlás sodrába taszítsa őket. A gépesítés haladása azzal, hogy a kézi munkát egyre inkább kiszorítja, múlhatatlanul igen sok időleges szenvedésre vezet az átmeneti korszakban. A nemzeti jólét csak bizonyos egyéni bajok árán vásárolható meg. Az iparban csak a lemaradók kárára történik előrehaladás, és minden felfedezés közül a gőz-szövőszék az, amely a legnagyobb súllyal nehezedik a kéziszövőkre. Máris sok, kézzel készült árucikkben tették harcképtelenné a szövőmunkást, de vereséget fog szenvedni a továbbiakban is jó néhány még mindig kézzel készülő dologgal kapcsolatban."

„Kezemben van" — mondja a továbbiakban — „a főkormányzó levélváltása a Kelet-Indiai Társasággal. Ez a levelezés a dakkai kerület takácsaira vonatkozik. A kormányzó ezt mondja leveleiben: Néhány évvel ezelőtt a Kelet-Indiai Társaság hat-nyolcmillió vég pamutkelmét vett át, melyet az ország szövőszékein gyártottak. A kereslet fokozatosan csökkent, s körülbelül egymillió végre zsugorodott.

E pillanatban a kereslet csaknem teljesen megszűnt. Mi több, 1800-ban Észak-Amerika közel 800 000 vég pamutkelmét hozatott Indiából. 1830-ban pedig még 4000 véget sem. Végül, 1800-ban Portugáliába való szállításra egymillió vég pamutkelmét raktak hajóra. 1830-ban Portugália már csak 20 000 véget vett át.

Az indiai takácsok ínségéről szóló tudósítások borzalmasak. És mi volt az eredete ennek az ínségnek?

Az angol termékek jelenléte a piacon, az árucikknek gőz-szövőszékkel való termelése. Nagyon sok takács éhenhalt; a többi más foglalkozásra, főleg mezőgazdasági munkára tért át. Aki nem tudott foglalkozást változtatni, halálra volt ítélve. És e pillanatban a dakkai kerületet elárasztja az angol fonal és szövet. A dakkai muszlin, amely az egész világon híres szépségéről és szövésének tartósságáról, szintén letűnt az angol gépek konkurrenciája következtében. A kereskedelem egész történetében aligha találhatunk hasonló szenvedéseket, amilyeneket Kelet-Indiában ilymódon egész osztályoknak kellett elviselniök."

Bowring doktor úr beszéde annál figyelemreméltóbb, mert a benne idézett tények pontosak, és mert a frázisok, amelyekkel megpróbálja mentegetni őket, teljesen magukon viselik a minden szabadkereskedelmi prédikációban közös képmutató jelleget. A munkásokat termelési eszközöknek tünteti fel, amelyeket kevésbé költséges termelési eszközökkel kell pótolni. Úgy tesz, mintha abban a munkában, amelyről beszél, egészen kivételes

munkát, és a gépben, amely a takácsokat agyonnyomta, ugyancsak kivételes gépet látna. Elfelejti, hogy nincs olyan kézi munka, amely ne juthatna egyik napról a másikra a szövés sorsára.

„A mechanizmus minden tökéletesítésének állandó célja és tendenciája valójában az, hogy az ember munkáját egészen kiküszöböljék, vagy munkájának árát csökkentsék a felnőtt férfimunkások munkájának női és gyermekmunkával, vagy pedig a tanult munkások munkájának tanulatlanokéval való helyettesítése által. A water-fonalat készítő fonodák — azaz *throstle-millek* — többségében az egész fonást tizenhat éves és ezen aluli* lányok végzik. A közönséges mule-nak a self-acting mule-lal való helyettesítése azzal a következménnyel jár, hogy a férfi fonómunkások nagyobb részét elbocsátják, s a serdülőkorúakat meg a gyermekeket tartják meg."

Ure doktor úrnak, a szabadkereskedelem legszenvedélyesebb hívének ezek a szavai[339] Bowring úr vallomásainak kiegészítéséül szolgálnak. Bowring úr bizonyos egyéni bajokról beszél, s ugyanakkor azt mondja, hogy ezek az egyéni bajok egész osztályokat pusztítanak el; az átmeneti idő múló szenvedéseiről beszél, s ugyanakkor, amikor erről beszél, nem titkolja, hogy ezek a múló szenvedések a többség számára az életből a halálba való kimúlást, a megmaradók számára pedig a korábbi helyzetüknél alantasabba való átmenetet jelentették. Ha később azt mondja, hogy ezeknek a munkásoknak a balsorsa elválaszthatatlan az ipar haladásától és szükséges a nemzeti jólléthez, akkor egyszerűen azt mondja, hogy a burzsoáosztály jólétének szükséges feltétele a dolgozó osztály balsorsa.

Az egész vigasz, amellyel Bowring úr a pusztuló munkásokat elhalmozza, és egyáltalában az egész kiegyenlítési doktrina, amelyet a free-traderek felállítanak, erre lyukad ki:

Ti, munkások ezrei, akik elpusztultok, ne csüggedjetek. Egész nyugodtan halhattok meg. Osztályotok nem fog elpusztulni. Mindig eléggé népes lesz ahhoz, hogy a tőke megtizedelhesse anélkül, hogy megsemmisülésétől kellene tartani. Mit képzeltek, hogy máskülönben hogyan találna a tőke hasznos alkalmazásra, ha nem gondoskodnék mindig a kizsákmányolható anyagnak, a munkásoknak a biztosításáról, hogy újból kizsákmányolhassa őket?

De éppen ezért miért vetik fel még mindig megoldásra váró problémaként azt, hogy a szabadkereskedelem megvalósulása milyen hatással lesz a munkásosztály helyzetére? Valamennyi törvény, amelyet a közgazdászok Quesnaytől Ricardóig kifejtettek, azon az előfeltevésen alapul, hogy a

* *Ure-nál:* felüli — *Szerk.*

kereskedelem szabadságát még gátló korlátok többé nem léteznek. Ezek a törvények a szabadkereskedelem megvalósulásának mértékében nyernek megerősítést. E törvények közül az első az, hogy a konkurrencia minden áru árát termelési költségeinek minimumára redukálja. Ennélfogva a bérminimum a munka természetes ára. És mi a bérminimum? Pontosan az, ami ahhoz szükséges, hogy a munkás létfenntartásához nélkülözhetetlen tárgyakat megtermeljék, ahhoz, hogy a munkásnak módjában legyen jól-rosszul táplálkozni és fajtáját valamennyire is továbbplántálni.

Ne higgyük azért, hogy a munkásnak csak ez a bérminimuma lesz meg; még kevésbé higgyük, hogy ez a bérminimuma mindig meglesz.

Nem, e törvény szerint a munkásosztály olykor szerencsésebb lesz. Néha többje lesz a minimumnál; de ez a többlet csak pótlása annak, amivel az ipari pangás idején kevesebbje lesz a minimumnál. Ez azt jelenti, hogy egy bizonyos, mindig periodikusan visszatérő időközben — abban a körforgásban, amelyet az ipar megtesz áthaladván a virágzás, a túltermelés, a pangás, a válság változásain —, ha mindent számbaveszünk, amennyivel a munkásnak többje vagy kevesebbje lesz a szükségesnél, azt fogjuk látni, hogy összesen nem lesz a munkásnak sem többje, sem kevesebbje, mint a minimum: vagyis a munkásosztály mint osztály fennmarad — rengeteg balsors és nyomorúság után és számtalan holttestet hagyva az ipar csataterén. De mit számít ez? Az osztály mégiscsak életben marad, sőt mi több, gyarapodni fog.

De ez még nem minden. Az ipar haladása létrehozza a kevésbé költséges létfenntartási eszközöket. Így pótolta a pálinka a sört, a gyapot a gyapjút meg a lent, a burgonya a kenyeret.

Minthogy tehát mindig találnak módot arra, hogy a munkát olcsóbb és nyomorúságosabb dolgokkal táplálják, a bérminimum mindig csökkenőben van. Ez a bér, amely kezdetben azért késztette munkára az embert, hogy éljen, végül egy gép életének az élésére készteti az embert. Létezésének nincs más értéke, mint egy egyszerű termelőerőének, s a tőkés eszerint bánik is vele.

Ez a törvény, a munka-árunak, a bérminimumnak a törvénye, olyan mértékben fog beigazolódni, amilyenben a közgazdászok előfeltevése, a szabadkereskedelem igazsággá, valósággá válik. Így tehát vagy-vagy: vagy tagadni kell az egész politikai gazdaságtant, amely a szabadkereskedelem előfeltevésén alapul, vagy pedig el kell ismerni, hogy e szabadkereskedelem uralma alatt a munkásokat a gazdasági törvények teljes szigora fogja sújtani.

Foglaljuk össze: A társadalom jelenlegi állapotában mi is az a szabadkereskedelem? A tőke szabadsága. Ha ledöntöttétek azt a néhány nemzeti

korlátot, amely még gátolja a tőke előremenését, csupán teljesen szabaddá tettétek tevékenységét. Ameddig meghagyjátok a bérmunkának a tőkéhez való viszonyát, történjék bár az áruk cseréje közöttük a legkedvezőbb feltételekkel, mindig lesz egy osztály, amely kizsákmányol, és egy osztály, emelyet kizsákmányolnak. Valóban nehéz megérteni a szabadkereskedők elbizakodottságát, akik azt képzelik, hogy a tőke előnyösebb felhasználása el fogja tüntetni az ipari tőkések és a bérmunkások közötti antagonizmust. Éppen ellenkezőleg, ennek mindössze az lesz az eredménye, hogy e két osztály ellentéte még világosabban fog kirajzolódni.

Tegyük fel egy pillanatra, hogy nincsenek többé gabonatörvények, nincsenek vámok, nincsenek octroi-k[178], egyszóval, hogy teljesen eltűntek mindazok a véletlen körülmények, amelyekre a munkás még úgy tekinthet, mint nyomorúságos helyzetének okozóira — ezzel megannyi fátyolt szakítunk szét, amely eltakarta szeme elől valódi ellenségét.

A munkás látni fogja, hogy a szabaddá lett tőke nem kevésbé teszi őt rabszolgává, mint a vámok által zaklatott tőke.

Uraim, ne befolyásoltassák magukat ettől az elvont szótól: *szabadság*. Kinek a szabadsága? Ez nem az egyes egyén szabadsága egy másik egyénnel szemben. Ez a tőke szabadsága, hogy agyonnyomja a munkást.

Hogyan képzelik még, hogy a szabad konkurrenciát szentesíthetik ezzel a szabadságeszmével, amikor ez a szabadság nem egyéb, mint a szabad konkurrencián alapuló állapot terméke?

Megmutattuk, miféle testvériség az, amelyet a szabadkereskedelem egy és ugyanazon nemzet különböző osztályai között életre hív. Az a testvériség, amelyet a szabadkereskedelem a föld különböző nemzetei között létesítene, aligha lenne ennél testvériesebb. Egyetemes testvériség elnevezéssel jelölni a kozmopolita állapotába lépett kizsákmányolást — ez az eszme csak a burzsoázia méhéből születhetett meg. Mindazok a romboló jelenségek, amelyeket a szabad konkurrencia egy országon belül hív életre, gigászibb arányokban újratermelődnek a világpiacon. Fölösleges hosszasabban időznünk azoknál a szofizmáknál, melyeket e tárgyban a szabadkereskedők feltálalnak, és amelyek pontosan annyit érnek, mint három díjnyertesünknek, Hope, Morse és Greg uraknak az érvei.

Azt mondják nekünk, például, hogy a szabadkereskedelem olyan nemzetközi munkamegosztást fog életre hívni, amely minden ország számára természeti előnyeivel összhangban levő termelést szab majd meg.

Önök, Uraim, talán azt hiszik, hogy a kávé- és cukortermelés Nyugat-India természeti rendeltetése.

Két évszázaddal ezelőtt a természet, amely korántsem avatkozik bele a kereskedelembe, nem helyezett oda sem kávécserjét, sem cukornádat.

És talán egy fél évszázadba sem telik, s nem találnak ott többé sem kávét, sem cukrot, mert Kelet-India, olcsóbb termelésével, máris győzelmesen harcol Nyugat-Indiának ezen állítólagos természeti rendeltetése ellen. És ez a Nyugat-India, természeti adottságaival együtt, már éppoly súlyos teher az angoloknak, mint a dakkai takácsok, akiknek szintén rendeltetésük volt az idők kezdetétől, hogy kézzel szőjenek.

Még egy dolgot nem szabad sohasem szem elől téveszteni, s ez az, hogy amiként minden monopóliummá lett, szintúgy van napjainkban néhány iparág, amelyek valamennyi többi fölött uralkodnak, s biztosítják az őket leginkább űző népeknek az uralmat a világpiacon. Így például a nemzetközi kereskedelemben a gyapotnak egymagának nagyobb kereskedelmi jelentősége van, mint a ruhaneműek gyártására felhasznált valamennyi többi nyersanyagnak együttvéve. És valóban nevetséges, ahogy a szabadkereskedők kiemelnek néhány specialitást minden iparágban és ezeket vetik latba a közhasználati termékekkel szemben, amelyeknek a termelése azokban az országokban a legolcsóbb, ahol az ipar a legfejlettebb.

Ha a szabadkereskedők nem tudják megérteni, hogyan gazdagodhat egy ország a másik rovására, ezen nem csodálkozhatunk, hiszen ugyanezek az urak azt sem akarják megérteni, hogyan gazdagodhat egy országon belül egyik osztály a másik osztály rovására.

Ne higgyék azonban, Uraim, hogy amikor a kereskedelmi szabadságot bíráljuk, az a szándékunk, hogy a védővámrendszert védelmezzük.

Mondhatjuk magunkat a konstitucionális rendszer ellenségének anélkül, hogy ezzel az ancien régime* barátjának mondanók magunkat.

Különben is, a védővámrendszer csak eszköz arra, hogy valamely népnél megteremtsék a nagyipart, vagyis hogy e népet a világpiactól függővé tegyék, és attól a pillanattól, hogy a világpiactól függ, már többé-kevésbé a szabadkereskedelemtől függ. Ezenkívül a védővámrendszer elősegíti a szabad konkurrencia kibontakozását az országon belül. Ezért látjuk azt, hogy azon országokban, ahol a burzsoázia kezdi magát osztályként érvényre juttatni, például Németországban, ott nagy erőfeszítéseket tesz, hogy védővámjai legyenek. Ezek az ő számára fegyverek a feudalizmus és az abszolút

* — a régi rend — *Szerk.*

kormányzat ellen, eszközök erőinek összpontosítására és a szabadkereskedelem megvalósítására magán az országon belül.

De általában manapság a védővámrendszer konzervatív, míg a szabadkereskedelmi rendszer destruktív. Felbomlasztja a régi nemzetiségeket és a végsőkig hajtja az antagonizmust a burzsoázia és a proletariátus között. Egyszóval, a kereskedelmi szabadság rendszere sietteti a szociális forradalmat. És csakis ebben a forradalmi értelemben szavazok, uraim, a szabadkereskedelem mellett.

Discours sur la question du libre échange
A megjelenés helye: Külön brosúrában, Brüsszel 1848
Eredeti nyelve: francia
Aláírás: Karl Marx

Karl Marx és Friedrich Engels

A Kommunista Párt kiáltványa

Közzététetett 1848 februárjában[340]

Világ proletárjai, egyesüljetek!

Manifest der Kommunistischen Partei
Veröffentlicht im Februar 1848

A megírás ideje: 1847 december—1848 január

A megjelenés helye: London 1848

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Manifest

der

Kommunistischen Partei.

Veröffentlicht im Februar 1848.

London.
Gedruckt in der Office der „Bildungs-Gesellschaft für Arbeiter"
von J. E. Burghard.
46, Liverpool Street, Bishopsgate.

A „Kommunista Párt kiáltványa" első kiadásának címlapja

Kísértet járja be Európát — a kommunizmus kísértete. Szent hajszára szövetkezett e kísértet ellen a régi Európának minden hatalma: a pápa és a cár, Metternich és Guizot, francia radikálisok és német rendőrök.

Akad-e ellenzéki párt, amelyről kormányon levő ellenfelei nem híresztelték, hogy kommunista, akad-e ellenzéki párt, amelyik nem vágta vissza a kommunizmus megbélyegző vádját a haladottabb ellenzékieknek éppúgy, mint reakciós ellenfeleinek?

Ebből a tényből két dolog következik.

A kommunizmust immár az összes európai hatalmak hatalomnak ismerik el.

Legfőbb ideje, hogy a kommunisták az egész világ előtt nyíltan kifejtsék nézeteiket, céljaikat, törekvéseiket, és a kommunizmus kísértetéről szóló mesékkel magának a pártnak a kiáltványát állítsák szembe.

Evégből a legkülönbözőbb nemzetiségű kommunisták összegyűltek Londonban, és papírra vetették a következő kiáltványt, amelyet angol, francia, német, olasz, flamand és dán nyelven tesznek közzé.

I. Burzsoák és proletárok*

Minden eddigi társadalom története** osztályharcok története.

Szabad és rabszolga, patrícius és plebejus, báró és jobbágy, céhmester*** és mesterlegény, egyszóval: elnyomó és elnyomott folytonos ellentétben álltak egymással, szakadatlan, hol palástolt, hol nyílt harcot vívtak, olyan harcot, amely mindenkor az egész társadalom forradalmi átalakulásával vagy a harcban álló osztályok közös pusztulásával végződött.

A történelem korábbi korszakaiban majdnem mindenütt a társadalomnak különböző rendekre való teljes tagoltságát, a társadalmi állások sokféle fokozatát látjuk. Az ókori Rómában patríciusok, lovagok, plebejusok, rabszolgák; a középkorban hűbérurak, hűbéresek, céhmesterek, mesterlegények, jobbágyok, s ezenkívül még ezeknek az osztályoknak majd mindegyikében ismét külön fokozatok vannak.

A hűbéri társadalom pusztulásából keletkezett modern polgári társadalom nem szüntette meg az osztályellentéteket. Csak új osztályokkal, az elnyomás új feltételeivel, a harc új formáival cserélte fel a régieket.

A mi korszakunkat, a burzsoázia korszakát azonban az jellemzi, hogy egyszerűsítette az osztályellentéteket. Az egész társadalom mindinkább

---

* (*1888*) Burzsoázián a modern tőkések osztálya értendő, akik a társadalmi termelési eszközök tulajdonosai és bérmunkát alkalmaznak. Proletariátuson pedig a modern bérmunkások osztálya, akik, minthogy nincsenek saját termelési eszközeik, kénytelenek eladni munkaerejüket, hogy megélhessenek. — *Engels jegyzete.*

** (*1888; 1890*) Azaz minden *írott* történet. 1847-ben a társadalom őstörténete, az a társadalmi szervezet, mely a feljegyzett történetet megelőzően létezett, jóformán ismeretlen volt. Azóta Haxthausen felfedezte az oroszországi közös földtulajdont, Maurer bebizonyította, hogy ez az a társadalmi alap, amelyből valamennyi germán törzs történelmi fejlődése kiindult, s fokozatosan kiderült, hogy Indiától Írországig mindenütt a föld közös birtoklásán alapuló faluközösségek képviselik vagy képviselték a társadalom ősi formáját. Végül Morgannek a *nemzetség* igazi természetére és a *törzshöz* való viszonyára vonatkozó, betetőző felfedezése feltárta ennek az ősi kommunista társadalomnak belső szervezetét annak tipikus formájában. Ezeknek az őseredeti közösségeknek a felbomlásával kezdődik a társadalomnak különálló és végeredményben antagonisztikus osztályokra való hasadása. Ezt a bomlási folyamatot megpróbáltam nyomon követni „A család, a magántulajdon és az állam eredete" c. könyvemben, II. kiad. Stuttgart, 1886. — *Engels jegyzete.*

*** (*1888*) *Céhmester:* a céh teljesjogú tagja, mester a céhen belül, nem a céh elöljárója. — *Engels jegyzete.*

két nagy ellenséges táborra szakad, két nagy, egymással homlokegyenest szembenálló osztályra: burzsoáziára és proletariátusra.

A középkor jobbágyaiból lettek az első városok polgárai; ebből a polgárságból fejlődtek ki a burzsoázia első elemei.

Amerika felfedezése, Afrika körülhajózása új teret nyitott a felemelkedő burzsoáziának. A kelet-indiai és kínai piac, Amerika gyarmatosítása, a gyarmatokkal folytatott csere, a csereeszközök és egyáltalában az áruk gyarapodása — mindez eddig soha nem ismert lendületet adott a kereskedelemnek, a hajózásnak, az iparnak, és ezzel előidézte a széthulló hűbéri társadalom forradalmi elemének gyors fejlődését.

Az ipar űzésének eddigi feudális vagy céhes módja már nem tudta kielégíteni az új piacokkal megnövekvő szükségletet. Helyébe a manufaktúra lépett. A céhmestereket kiszorította az ipari középrend; a különböző testületek közötti munkamegosztást felváltotta az egyes műhelyen belüli munkamegosztás.

De egyre tágultak a piacok, egyre nőtt a szükséglet. Már a manufaktúra sem tudta kielégíteni. Ekkor a gőz és a gépi berendezés forradalmasította az ipari termelést. A manufaktúra helyébe a modern nagyipar lépett, az ipari középrend helyét ipari milliomosok, egész ipari hadseregek főnökei, a modern burzsoák foglalták el.

A nagyipar létrehozta a világpiacot, amelyet Amerika felfedezése előkészített. A világpiac a kereskedelem, a hajózás, a szárazföldi közlekedés mérhetetlen fejlődését idézte elő. Ez viszont visszahatott az ipar terjeszkedésére, és amilyen mértékben terjeszkedett az ipar, a kereskedelem, a hajózás és a vasút, ugyanolyan mértékben fejlődött a burzsoázia, gyarapította tőkéit és szorította háttérbe a középkorból átöröklött összes osztályokat.

Látjuk tehát, hogy maga a modern burzsoázia egy hosszú fejlődési folyamatnak, a termelési és érintkezési módban végbement sorozatos forradalmi átalakulásoknak a terméke.

A burzsoázia e fejlődésének minden egyes fokát megfelelő politikai haladás* kísérte. A burzsoázia elnyomott rend a hűbérurak uralma alatt, felfegyverzett és önkormányzati társulás a kommunában**, itt független

---

* *Az 1888-as angol kiadásban:* ennek az osztálynak megfelelő politikai haladása — *Szerk.*

** (*1888*) „Commune" volt a neve Franciaországban a keletkező városoknak már azelőtt, hogy mint „harmadik rend" kiharcolták feudális uraiktól és gazdáiktól helyi önkormányzatukat és politikai jogaikat. Általában itt a burzsoázia gazdasági fejlődésének tipikus országául Angliát vesszük, politikai fejlődése példájául pedig Franciaországot. — (*1890*) Kommunának nevezték az olasz- és franciaországi városi polgárok városi közösségüket azután, hogy hűbéruraiktól megváltották vagy kicsikarták első önkormányzati jogaikat. — *Engels jegyzete.*

városköztársaság*, ott a monarchia harmadik, adóköteles rendje**, azután a manufaktúra idején a nemesség ellensúlya a rendi vagy az abszolút monarchiában, s fő alapzata egyáltalában a nagy monarchiáknak, végül a nagyipar és a világpiac létrehozása után a modern képviseleti államban kivívta magának a kizárólagos politikai uralmat. A modern államhatalom nem más, mint az egész burzsoáosztály közös ügyeit igazgató bizottság.

A burzsoáziának a történelemben felettébb forradalmi szerepe volt.

A burzsoázia, ahol uralomra jutott, szétrombolt minden hűbéri, patriarchális, idillikus viszonyt. Könyörtelenül széttépte a tarkabarka hűbéri kötelékeket, melyek az embert természetes feljebbvalójához fűzték, s nem hagyott meg más köteléket ember és ember között, mint a meztelen érdeket, az érzés nélküli „készpénzfizetést". A jámbor rajongás, a lovagi lelkesedés, a nyárspolgári érzelgősség szent borzongását az önző számítás jeges vizébe fojtotta. A személyi méltóságot csereértékké oldotta fel, és az oklevelekben biztosított, nehezen szerzett számtalan szabadság helyébe az *egy* lelkiismeretlen kereskedelmi szabadságot iktatta. Egyszóval, a vallási és politikai illúziókba burkolt kizsákmányolás helyébe a nyílt, szemérmetlen, közvetlen, sivár kizsákmányolást állította.

A burzsoázia megfosztotta dicsfényüktől az összes eleddig tisztelt és jámbor borzadállyal szemlélt tevékenységeket. Fizetett bérmunkásává változtatta az orvost, a jogászt, a papot, a költőt, a tudomány emberét.

A burzsoázia leszaggatta a családi viszonyról meghatóan szentimentális fátylát és e viszonyt puszta pénzviszonyra redukálta.

A burzsoázia leleplezte, hogy annak a brutális erőmegnyilvánulásnak, amelyet a reakció a középkoron annyira csodál, megfelelő kiegészítője a legrenyhébb semmittevés volt. Csak a burzsoázia mutatta meg, mit tud az emberi tevékenység létrehozni. Különb csodaműveket létesített, mint az egyiptomi piramisok, a római vízvezetékek és a gótikus katedrálisok, különb hadjáratokat vitt véghez, mint a népvándorlás és a kereszteshadjáratok.

A burzsoázia nem létezhet anélkül, hogy ne forradalmasítsa folyton a termelési szerszámokat, tehát a termelési viszonyokat, tehát az összes társadalmi viszonyokat. Ezzel szemben minden korábbi ipari osztály első létfeltétele a régi termelési mód változatlan fenntartása volt. A burzsoá korszakot minden előbbi korszaktól a termelés folytonos átalakítása, az összes társadalmi állapotok szakadatlan megrendítése, az örökös bizony-

---

* *Az 1888-as angol kiadásban kiegészítve:* (mint Olaszországban és Németországban) — *Szerk.*

** *A 1888-as angol kiadásban kiegészítve:* (mint Franciaországban) — *Szerk.*

talanság és mozgás különbözteti meg. Az összes szilárd, berozsdásodott viszonyok, a nyomukban járó régtől tisztelt képzetekkel és nézetekkel együtt felbomlanak, az összes újonnan kialakuló viszonyok elavulnak, mielőtt még megcsontosodhatnának. Minden, ami rendi és állandó, elpárolog, mindent, ami szent, megszentségtelenítenek, és az emberek végre arra kényszerülnek, hogy józan szemmel vizsgálják léthelyzetüket, kölcsönös kapcsolataikat.

Az egyre kiterjedtebb piacnak a szükséglete, amelyen termékeit eladhatja, végigkergeti a burzsoáziát az egész földgolyón. Mindenüvé be kell magát fészkelnie, mindenütt be kell rendezkednie, mindenütt összeköttetéseket kell létesítenie.

A burzsoázia a világpiac kiaknázása által valamennyi ország termelését és fogyasztását kozmopolitává formálta. A reakciósok nagy bánatára kihúzta az ipar lába alól a nemzeti talajt. Az ősi nemzeti iparok elpusztultak és napról napra pusztulnak. Új iparok szorítják ki őket, amelyeknek meghonosítása minden civilizált nemzet életkérdésévé válik, olyan iparok, amelyek már nem hazai nyersanyagot dolgoznak fel, hanem a legtávolabbi égövek nyersanyagát, és amelyeknek gyártmányait nemcsak magában az országban, hanem a világ minden részén fogyasztják. A régi, belföldi termékekkel kielégített szükségletek helyébe újak lépnek, amelyeknek kielégítésére a legtávolibb országok és éghajlatok termékei kellenek. A régi helyi és nemzeti önellátás és elzárkózottság helyébe a nemzetek sokoldalú érintkezése, egymástól való sokrétű függése lép. És ez így van nemcsak az anyagi, hanem a szellemi termelésben is. Az egyes nemzetek szellemi termékei közkinccsé válnak. A nemzeti egyoldalúság és korlátoltság mindinkább lehetetlenné válik, és a sok nemzeti és helyi irodalomból világirodalom alakul ki.

A burzsoázia az összes termelési szerszámok gyors tökéletesítése, a végtelenül megkönnyített közlekedés révén valamennyi nemzetet, még a legbarbárabbakat is, belerántja a civilizációba. Áruinak olcsó ára az a nehéztüzérség, amellyel rommá lő minden kínai falat, amellyel kapitulációra bírja a barbárok legmakacsabb idegengyűlöletét is. Minden nemzetet rákényszerít, hogy, hacsak nem akarnak tönkremenni, elsajátítsák a burzsoázia termelési módját; rákényszeríti őket, hogy meghonosítsák maguknál az úgynevezett civilizációt, azaz váljanak burzsoává. Egyszóval: a burzsoázia a saját képmására formált világot teremt magának.

A burzsoázia a falut a város uralma alá vetette. Óriási városokat teremtett, a városi népesség létszámát a falusival szemben nagymértékben megnövelte, s ezzel a népesség jelentékeny részét a falusi élet bárgyúságából kiragadta.

S ahogy a falut a várostól, úgy a barbár és félbarbár országokat a civilizáltaktól, a paraszt népeket a burzsoá népektől, a Keletet a Nyugattól tette függővé.

A burzsoázia mindinkább megszünteti a termelési eszközök, a birtok és a népesség szétforgácsoltságát. A népességet összesűrítette, a termelési eszközöket centralizálta, és a tulajdont kevés kézben koncentrálta. Ennek szükségszerű következménye a politikai centralizáció volt. Független, szinte csak szövetséges viszonyban levő tartományokat, melyeknek különböző érdekeik, törvényeik, kormányaik és vámjaik voltak, *egy* nemzetté tömörítettek, melynek *egy* a kormánya, *egy* a törvénye, *egy* a nemzeti osztályérdeke, *egy* a vámhatára.

A burzsoázia alig százéves osztályuralma alatt tömegesebb és kolosszálisabb termelőerőket hozott létre, mint valamennyi letűnt nemzedék együttvéve. Természeti erők leigázása, gépi berendezés, a vegyészet alkalmazása iparban és földművelésben, gőzhajózás, vasutak, villamos távírók, egész világrészek megművelés alá vétele, folyók hajózhatóvá tétele, lábdobbantásra a földből előpattanó egész népességek — mely korábbi század sejthette, hogy a társadalmi munka méhében ilyen termelőerők szunnyadnak!

Láttuk azonban, hogy azok a termelési és érintkezési eszközök, amelyeknek alapzatán a burzsoázia kialakult, a hűbéri társadalomban jöttek létre. E termelési és érintkezési eszközök fejlődésének bizonyos fokán azok a viszonyok, amelyek között a hűbéri társadalom termelt és cserélt, a földművelés és az ipar feudális szervezete, egyszóval a feudális tulajdonviszonyok nem feleltek meg többé a már kifejlett termelőerőknek. Gátolták a termelést, ahelyett, hogy előmozdították volna. Mindmegannyi béklyóvá váltak. Szét kellett feszíteni, szét is feszítették őket.

Helyükbe a szabad konkurrencia lépett, a neki megfelelő társadalmi és politikai berendezkedéssel, a burzsoáosztály gazdasági és politikai uralmával.

Szemünk előtt hasonló mozgás megy végbe. A polgári termelési és érintkezési viszonyok, a polgári tulajdonviszonyok, a modern polgári társadalom, amely oly hatalmas termelési és érintkezési eszközöket varázsolt elő, ahhoz a boszorkánymesterhez hasonlít, aki nem ura többé az általa felidézett földalatti hatalmaknak. Az ipar és a kereskedelem története évtizedek óta nem egyéb, mint annak a története, hogyan lázonganak a modern termelőerők a modern termelési viszonyok ellen, azok ellen a tulajdonviszonyok ellen, melyek a burzsoáziának és uralmának életfeltételei. Elég a kereskedelmi válságokat említenünk, amelyek periodikus visszatérésükkel egyre fenyegetőbben kétségessé teszik az egész polgári társadalom létezését.

A kereskedelmi válságokban rendszeresen megsemmisül nemcsak az előállított termékeknek, hanem a már létrehozott termelőerőknek egy nagy része is. A válságokban olyan társadalmi járvány tör ki, melyet minden előbbi korszak képtelenségnek tekintett volna — a túltermelés járványa. A társadalom hirtelen a pillanatnyi barbárság állapotába esik vissza; mintha valami éhínség, általános megsemmisítő háború megfosztotta volna minden létfenntartási eszköztől; az ipar, a kereskedelem mintha megsemmisült volna, és miért? Azért, mert a társadalomnak túlsok a civilizációja, túlsok a létfenntartási eszköze, túlsok az ipara, túlsok a kereskedelme. A társadalom rendelkezésére álló termelőerők már nem a polgári civilizáció és* a polgári tulajdonviszonyok előmozdítására szolgálnak; ellenkezőleg, túl hatalmasokká lettek e viszonyok számára, e viszonyok gátolják őket; és mihelyt ezt a gátat leküzdik, az egész polgári társadalomban zavart támasztanak, veszélyeztetik a polgári tulajdon létezését. A polgári viszonyok túl szűkké váltak ahhoz, hogy befogadhassák az önmaguk által létrehozott gazdagságot. — Hogyan küzdi le a burzsoázia a válságokat? Egyrészt úgy, hogy kénytelen megsemmisíteni a termelőerők nagy tömegét; másrészt úgy, hogy új piacokat hódít meg, és alaposabban aknázza ki a régieket. Tehát hogyan? Úgy, hogy még egyetemesebb, még hatalmasabb válságokat készít elő és a válságok elhárításának eszközeit csökkenti.

A fegyverek, amelyekkel a burzsoázia a feudalizmust leterítette, most maga a burzsoázia ellen fordulnak.

De a burzsoázia nemcsak kikovácsolta a fegyvereket, amelyek halálát okozzák; megszülte azokat a férfiakat is, akik e fegyvereket forgatni fogják — a modern munkásokat, a *proletárokat.*

Amilyen mértékben a burzsoázia, azaz a tőke fejlődik, ugyanolyan mértékben fejlődik a proletariátus, a modern munkások osztálya, akik csak addig élnek, amíg munkát kapnak, és akik csak addig kapnak munkát, amíg munkájuk a tőkét gyarapítja. Ezek a munkások, akik darabonként kénytelenek eladni magukat, éppen olyan áruk, mint minden egyéb kereskedelmi cikk, s ezért éppúgy ki vannak téve a konkurrencia minden viszontagságának, a piac minden ingadozásának.

A proletárok munkája a gépi berendezés terjedésével és a munkamegosztással elvesztette minden önálló jellegét és ezzel minden vonzóerejét a munkás számára. A munkás a gép puszta tartozékává válik, akitől csak a

---

* *Az 1872-es és az azt követő kiadásokban az* a polgári civilizáció *és szók kimaradtak.* — *Szerk.*

legegyszerűbb, legegyhangúbb, legkönnyebben megtanulható fogást kívánják meg. Ezért a munkás okozta költségek szinte kizárólag a megélhetéséhez és faja fenntartásához szükséges létfenntartási eszközökre korlátozódnak. De az áruk ára, tehát a munka ára is egyenlő termelési költségeivel. Ezért amilyen mértékben nő a munka ellenszenvessége, olyan mértékben csökken a munkabér. Sőt mi több, amilyen mértékben nő a gépi berendezés és a munkamegosztás, ugyanolyan mértékben nő a munka tömege* is, akár a munkaórák szaporítása, akár az adott idő alatt elvégzendő munka szaporítása, a gépek gyorsabb járatása stb. révén.

A modern ipar a patriarchális mester kis műhelyét az ipari tőkés nagy gyárává változtatta át. Gyárban összezsúfolt munkástömegeket katonásan szerveznek. Mint ipari közkatonákat altisztek és tisztek tökéletesen kiépített hierarchiájának felügyelete alá helyezik őket. Nemcsak a burzsoáosztálynak, a burzsoá államnak a szolgái, hanem napról napra, óráról órára szolgaságba görnyeszti őket a gép, a felügyelő, s mindenekelőtt maga az egyes gyártulajdonos burzsoá. Ez a zsarnokság annál kicsinyesebb, gyűlöletesebb, elkeserítőbb, minél nyíltabban hirdeti végcéljául a nyerészkedést.

Minél kevesebb ügyességet és erőkifejtést kíván meg a kézi munka, azaz minél inkább kifejlődik a modern ipar, annál inkább kiszorítja a férfiak munkáját a női és a gyermekmunka**. A nemi és korkülönbségeknek a munkásosztályt illetőleg nincs többé társadalmi érvénye. Már csak munkaszerszámok léteznek, amelyek koruk és nemük szerint különböző költségeket okoznak.

Ha a munkás kizsákmányolását a gyáros már annyira befejezte, hogy a munkás készpénzben megkapja a munkabérét, akkor megrohanja a burzsoázia többi része: a háztulajdonos, a szatócs, a zálogos stb.

Az eddigi kis középrendek, a kisiparosok, kiskereskedők és járadékosok, a kézművesek és parasztok, mindezek az osztályok*** a proletariátusba süllyednek; részben azért, mert kis tőkéjük nagyipar űzésére nem elegendő és a nagyobb tőkések konkurrenciáját nem bírja ki, részben azért, mert szakmai ügyességüket új termelési módszerek elértéktelenítik. Így toborzódik a proletariátus a népesség minden osztályából.

A proletariátus különböző fejlődési fokokon megy át. Harca a burzsoázia ellen létezésével kezdődik.

Eleinte az egyes munkások, azután egy gyár munkásai, majd egy munka-

---

* *Az 1888-as angol kiadásban:* tömege *helyett:* terhe — *Szerk.*

** *Az 1888-as angol kiadásban az* és a gyermek- *szók kimaradtak.* — *Szerk.*

*** *Az 1888-as angol kiadásban kiegészítve:* fokozatosan — *Szerk.*

ág egy helységben dolgozó munkásai harcolnak az ellen az egyes burzsoá ellen, aki közvetlenül kizsákmányolja őket. Támadásuk nemcsak a polgári termelési viszonyok ellen irányul, hanem maguk a termelési szerszámok ellen is; megsemmisítik a konkurráló idegen árut, szétzúzzák a gépeket, felgyújtják a gyárakat, igyekeznek a középkori munkás már letűnt helyzetét visszaszerezni maguknak.

Ezen a fokon a munkások az egész országban szétszórt és a konkurrencia által szétforgácsolt tömeget alkotnak. A munkások tömegesebb összetartása még nem a saját egyesülésüknek, hanem a burzsoázia egyesülésének a következménye, mert a burzsoáziának, saját politikai céljai elérésére, az egész proletariátust mozgósítania kell, s egyelőre még mozgósíthatja is. Ezen a fokon a proletárok tehát nem saját ellenségeik, hanem ellenségeik ellenségei ellen harcolnak, az abszolút monarchia maradványai, a földtulajdonosok, a nem-ipari burzsoák, a kispolgárok ellen. Így az egész történelmi mozgalom a burzsoázia kezében összpontosul; minden így kivívott győzelem a burzsoázia győzelme.

De az ipar fejlődésével nemcsak szaporodik a proletariátus, hanem nagyobb tömegekbe is zsúfolódik, ereje nő, s ezt mindjobban érzi. A proletariátuson belül az érdekek, az életkörülmények mindjobban kiegyenlítődnek, mert a gépi berendezés mindinkább elmossa a különbségeket munka és munka között, s a bért csaknem mindenütt egyformán alacsony színvonalra szorítja le. A burzsoák növekvő egymás közti konkurrenciája s az ebből fakadó kereskedelmi válságok a munkások bérét mind ingadozóbbá teszik; a gépi berendezés egyre gyorsabban fejlődő, szüntelen tökéletesítése egész életpozíciójukat teszi mind bizonytalanabbá; az egyes munkás és az egyes burzsoá közti összeütközés mindinkább két osztály összeütközésének jellegét ölti. A munkások elkezdenek egyesüléseket* alakítani a burzsoák ellen; tömörülnek munkabérük megvédelmezésére. Sőt állandó szövetségeket is alapítanak, hogy ezen alkalmi zendülések esetére gondoskodjanak a maguk ellátásáról. Helyenként a harc felkelésekben tör ki.

Egyszer-másszor győznek a munkások, de csak ideig-óráig. Harcaik tulajdonképpeni eredménye nem a közvetlen siker, hanem a munkások egyre szélesebben terjedő egyesülése. Ezt előmozdítják a nagyipar által létrehozott egyre növekvő közlekedési eszközök, amelyek a különböző helységek munkásai között kapcsolatot teremtenek. Márpedig csak erre a kapcsolatra van szükség, hogy a sok, mindenütt azonos jellegű helyi harc nemzeti

* *Az 1888-as angol kiadásban kiegészítve:* (szakszervezeteket) — *Szerk.*

méretű harccá, osztályharccá központosuljon. De minden osztályharc politikai harc. És azt az egyesülést, amihez a középkori polgárnak a maga rossz útjaival évszázadok kellettek, a modern proletár a vasutak segítségével néhány esztendő alatt véghez viszi.

A proletároknak ezt az osztállyá és ezáltal politikai párttá szerveződését minduntalan újra szétrobbantja a munkások egymás közötti konkurrenciája, de mindig újra feltámad, erősebben, szilárdabban, hatalmasabban. S kihasználva a burzsoázián belüli meghasonlásokat, kicsikarja a munkások egyes érdekeinek törvény formájában való elismerését. Így például a tízórás törvényt Angliában.

Egyáltalán, a régi társadalmon belüli összeütközések sokféleképpen egyengetik a proletariátus fejlődésének útját. A burzsoázia szakadatlan harcban áll: kezdetben az arisztokráciával, később magának a burzsoáziának ama részeivel, melyeknek érdekei ellentmondásba kerülnek az ipar haladásával; állandóan harcol minden idegen ország burzsoáziájával. Mindezekben a harcaiban kénytelen a proletariátushoz fordulni, segítségét igénybe venni és ezzel a proletariátust a politikai mozgalomba bevonni. Maga a burzsoázia nyújtja tehát a proletariátusnak saját műveltsége elemeit*, vagyis a fegyvert önmaga ellen.

Továbbá, mint láttuk, az ipar haladása az uralkodó osztály egész rétegeit taszítja le a proletariátusba vagy legalábbis fenyegeti életfeltételeiket. Ezek is a műveltség elemeinek** nagy tömegét nyújtják a proletariátusnak.

Végül olyan időkben, amikor az osztályharc döntéshez közeledik, a bomlási folyamat az uralkodó osztályban, az egész régi társadalomban annyira heves, annyira kirívó jelleget ölt, hogy az uralkodó osztály egy kis része elszakad osztályától és a forradalmi osztályhoz csatlakozik, ahhoz az osztályhoz, amelyé a jövő. Ezért ugyanúgy, ahogy korábban a nemesség egy része átpártolt a burzsoáziához, most a burzsoázia egy része pártol át a proletariátushoz, és nevezetesen a burzsoá ideológusok egy része, azok, akik felküzdötték magukat az egész történelmi mozgalom elméleti megértéséig.

Valamennyi osztály közül, amely napjainkban a burzsoáziával szemben áll, csakis a proletariátus valóban forradalmi osztály. A többi osztály a nagyipar kifejlődésével lezüllik és elpusztul, a proletariátus a nagyipar legsajátabb terméke.

---

* *Az 1888-as angol kiadásban:* a politikai és általános műveltség elemeit — *Szerk.*

** *Az 1888-as angol kiadásban:* felvilágosodás és haladás új elemeinek — *Szerk.*

A középrendek, a kisiparos, a kiskereskedő, a kézműves, a paraszt — mind azért harcolnak a burzsoázia ellen, hogy középrendként való létezésüket a pusztulástól megóvják. Ezek tehát nem forradalmiak, hanem konzervatívak. Sőt mi több: reakciósak, mert megpróbálják a történelem kerekét visszafelé forgatni. Ha forradalmiak, akkor azért azok, mert előttük áll a proletariátusba való átmenetük, akkor nem jelenlegi, hanem jövő érdekeiket védelmezik, akkor elhagyják saját álláspontjukat, hogy a proletariátuséra térjenek át.

A lumpenproletariátust, a régi társadalom legalsó rétegeinek ezt a passzív rothadását a proletárforradalom hellyel-közzel belesodorja a mozgalomba, de egész élethelyzete következtében inkább hajlandó arra, hogy magát reakciós üzelmekhez megvásároltassa.

A proletariátus életfeltételeiben már megsemmisültek a régi társadalom életfeltételei. A proletárnak nincsen tulajdona; feleségéhez és gyermekeihez való viszonyának már semmi köze a polgári családi viszonyhoz; a modern ipari munka, a tőke modern igája, amely ugyanaz Angliában és Franciaországban, Amerikában és Németországban, lehántott róla minden nemzeti jelleget. A törvények, az erkölcs, a vallás az ő szemében csupa polgári előítélet, amelyek mögött megannyi polgári érdek rejtőzik.

Minden eddigi osztály, amely az uralmat meghódította, a már megszerzett életpozícióját úgy igyekezett biztosítani, hogy az egész társadalmat alávetette az ő szerzési feltételeinek. A proletárok csak úgy hódíthatják meg a társadalmi termelőerőket, hogy megszüntetik a maguk eddigi elsajátítási módját és ezzel az egész eddigi elsajátítási módot. A proletároknak nincs semmi sajátjuk, amit biztosítaniok kellene, — nekik le kell rombolniok minden eddigi magánbiztonságot és magánbiztosítékot.

Minden eddigi mozgalom kisebbségek mozgalma vagy kisebbségek érdekében folytatott mozgalom volt. A proletármozgalom az óriási többség önálló mozgalma az óriási többség érdekében. A proletariátus, a mai társadalom legalsóbb rétege, nem emelkedhet fel, nem egyenesedhet ki anélkül, hogy levegőbe ne röpítse a hivatalos társadalmat alkotó rétegek fölötte emelkedő egész felépítményét.

Ha nem is tartalmában, de formájában a proletariátusnak a burzsoázia ellen folyó harca eleinte nemzeti. Minden egyes ország proletariátusának természetesen mindenekelőtt a saját burzsoáziájával kell leszámolnia.

A proletariátus fejlődésének legáltalánosabb szakaszait felvázolva, a fennálló társadalmon belül dúló többé vagy kevésbé burkolt polgárháborút követtük nyomon addig a pontig, amelyen nyílt forradalomban tör ki, és a proletariátus a burzsoázia erőszakos megdöntése útján megalapítja uralmát.

Amint láttuk, minden eddigi társadalom az elnyomó és elnyomott osztályok ellentétén nyugodott. De ahhoz, hogy valamely osztályt el lehessen nyomni, biztosítani kell számára azokat a feltételeket, amelyek közt legalább szolgai létét tengetheti. A jobbágy a jobbágyság idején a kommuna tagjává küzdhette fel magát, éppúgy, mint ahogy a kispolgár a feudális abszolutizmus járma alatt burzsoává. Ezzel szemben a modern munkás nemcsak hogy nem emelkedik fel az ipar haladásával, hanem mind mélyebben süllyed saját osztályának feltételei alá. A munkás pauperré válik és a pauperizmus még gyorsabban nő, mint a népesség és a gazdagság. Ebből világosan kitűnik, hogy a burzsoázia képtelen arra, hogy továbbra is a társadalom uralkodó osztálya maradjon és szabályozó törvényként ráerőszakolja a társadalomra osztályának életfeltételeit. Képtelen az uralkodásra, mert képtelen arra, hogy rabszolgájának létét akár csak rabszolgaságának keretében is biztosítsa, mert kénytelen őt olyan helyzetbe süllyeszteni, amelyben neki kell rabszolgáját eltartania, ahelyett, hogy az tartaná el őt. A társadalom nem élhet már alatta, azaz a burzsoázia élete már nem fér össze a társadalommal.

A burzsoáosztály létének és uralmának leglényegesebb feltétele a gazdagságnak magánosok kezében való felhalmozódása, a tőke képződése és gyarapodása; a tőke feltétele a bérmunka. A bérmunka kizárólag a munkások egymás közötti konkurrenciáján nyugszik. Az ipar haladása, amelynek az akarat nélküli és ellenállásra képtelen hordozója a burzsoázia, a munkásoknak a konkurrencia okozta elszigetelődése helyébe a munkásoknak a társulás révén létrejövő forradalmi egyesülését állítja. A nagyipar fejlődésével tehát kicsúszik a burzsoázia lába alól maga a talaj, amelyen termel és a termékeket elsajátítja. Mindenekelőtt saját sírásóját termeli. Pusztulása és a proletariátus győzelme egyaránt elkerülhetetlen.

II. Proletárok és kommunisták

Milyen viszonyban állanak a kommunisták a proletárokkal általában?

A kommunisták nem külön párt a többi munkáspárttal szemben.

Nincsenek az egész proletariátus érdekeitől elütő érdekeik.

Nem állítanak fel külön* elveket, hogy ezek kaptájára húzzák a proletármozgalmat.

* *Az 1888-as angol kiadásban:* szektás — *Szerk.*

A kommunisták a többi proletárpárttól csak abban különböznek, hogy egyrészt a proletárok különböző nemzeti harcaiban az egész proletariátus közös, a nemzetiségtől független érdekeit hangsúlyozzák és érvényesítik, másrészt abban, hogy a proletariátus és a burzsoázia között folyó harc különböző fejlődési fokain mindig az összmozgalom érdekét képviselik.

A kommunisták tehát a gyakorlatban minden ország munkáspártjainak leghatározottabb*, szüntelen továbbhaladásra ösztökélő részét alkotják; az elmélet terén a proletariátus többi tömegével szemben az az előnyük, hogy világosan látják a proletármozgalom feltételeit, menetét és általános eredményeit.

A kommunisták legközelebbi célja ugyanaz, mint valamennyi többi proletárpárté: a proletariátus osztállyá alakítása, a burzsoá uralom megdöntése, a politikai hatalom meghódítása a proletariátus által.

A kommunisták elméleti tételei korántsem egyik vagy másik világboldogító által kitalált vagy felfedezett eszméken, elveken nyugszanak.

E tételek csupán általános kifejezései a meglevő osztályharc, a szemünk láttára végbemenő történelmi mozgalom tényleges viszonyainak. A korábbi tulajdonviszonyok eltörlése nem olyasmi, ami sajátságosan a kommunizmus jellegzetessége.

Minden tulajdonviszony állandó történelmi változásnak, állandó történelmi átalakulásnak volt alávetve.

A francia forradalom például eltörölte a hűbéri tulajdont a polgári tulajdon javára.

Ami a kommunizmust megkülönbözteti, az nem általában a tulajdon eltörlése, hanem a polgári tulajdon eltörlése.

De a modern polgári magántulajdon az utolsó és legtökéletesebb kifejezése a termékek olyan előállításának és elsajátításának, amely osztályellentéteken alapul, azon, hogy az egyik ember a másikat** kizsákmányolja.

Ilyen értelemben a kommunisták ebben az egyetlen kifejezésben foglalhatják össze elméletüket: a magántulajdon megszüntetése.

Nekünk, kommunistáknak szemünkre vetették, hogy el akarjuk törölni a személyesen szerzett, önnönmunkával keresett tulajdont; azt a tulajdont, amely minden személyi szabadságnak, tevékenységnek és önállóságnak alapja.

---

* *Az 1888-as angol kiadásban:* leghaladóbb és leghatározottabb — *Szerk.*

** *Az 1888-as angol kiadásban:* a kisebbség a többséget — *Szerk.*

Munkával keresett, szerzett, megszolgált tulajdon! A kispolgári, kisparaszti tulajdonról beszéltek-e, amely a polgári tulajdont megelőzte? Ezt a tulajdont nem kell eltörölnünk, az ipar fejlődése eltörölte és napról napra eltörli.

Vagy a modern polgári magántulajdonról beszéltek?

De teremt-e a bérmunka, a proletár munkája a proletárnak tulajdont? Semmi esetre. A bérmunka a tőkét teremti meg, vagyis azt a tulajdont, amely a bérmunkát kizsákmányolja, amely csak azzal a feltétellel gyarapodhat, hogy új bérmunkát hoz létre, hogy azt újra kizsákmányolja. A tulajdon mai alakjában a tőke és a bérmunka ellentétében mozog. Vegyük szemügyre ennek az ellentétnek mindkét oldalát.

Tőkésnek lenni nemcsak tisztán személyi, hanem társadalmi helyzet elfoglalását is jelenti a termelésben. A tőke közösségi termék és csak a társadalom sok tagjának együttes tevékenységével, sőt végeredményben csak valamennyi tagjának együttes tevékenységével hozható mozgásba.

A tőke tehát nem személyi, hanem társadalmi hatalom.

Ha tehát a tőkét közösségi tulajdonná változtatjuk át, amely a társadalom valamennyi tagjáé, akkor nem személyi tulajdon változik át társadalmivá. Csupán a társadalmi jellege változik meg a tulajdonnak. A tulajdon elveszti osztályjellegét.

Térjünk át a bérmunkára.

A bérmunka átlagos ára a munkabér minimuma, azaz azoknak a létfenntartási eszközöknek az összege, melyek szükségesek ahhoz, hogy a munkást mint munkást életben tartsák. Amit tehát a bérmunkás a maga tevékenységével elsajátít, az pusztán arra elég, hogy csupasz életét újratermelje. Mi semmi esetre sem akarjuk eltörölni a közvetlen élet újratermelésére szolgáló munkatermékeknek ezt a személyi elsajátítását, azt az elsajátítást, amely nem tesz lehetővé idegen munka fölött hatalmat adó többletet. Mi csak ennek az elsajátításnak nyomorúságos jellegét akarjuk megszüntetni, amikor a munkás csak azért él, hogy a tőkét gyarapítsa, csak annyiban él, amennyiben az uralkodó osztály érdeke megkívánja.

A polgári társadalomban az eleven munka csak eszköz a felhalmozott munka gyarapítására. A kommunista társadalomban a felhalmozott munka csak eszköz a munkások életfolyamatának kibővítésére, gazdagítására, előmozdítására.

A polgári társadalomban tehát a múlt uralkodik a jelenen, a kommunista társadalomban a jelen a múlton. A polgári társadalomban a tőke önálló és személyisége van, a munkálkodó egyén ellenben önállótlan és személytelen.

És ennek a viszonynak a megszüntetését nevezi a burzsoázia a személyiség és a szabadság megszüntetésének! És joggal. Kétségtelenül a burzsoá személyiség, a burzsoá önállóság és a burzsoá szabadság megszüntetéséről van szó.

Szabadságon a mai polgári termelési viszonyok között a szabadkereskedelmet, a szabad adásvételt értik.

De ha elesik a kalmárkodás, akkor elesik a szabad kalmárkodás is. A szabad kalmárkodásról hangoztatott szólamoknak éppúgy, mint burzsoáziánk minden egyéb szabadságkérkedésének, egyáltalában csak a kötött kalmárkodással, a középkor elnyomott polgáraival szemben van értelmük, de nem a kalmárkodásnak, a polgári termelési viszonyoknak és magának a burzsoáziának kommunista megszüntetésével szemben.

Rémüldöztök, hogy mi meg akarjuk szüntetni a magántulajdont. De fennálló társadalmatokban a társadalom tagjainak kilenctized részére nézve megszűnt a magántulajdon; a magántulajdon éppen azáltal létezik, hogy a társadalom kilenctized részére nézve nem létezik. Azt vetitek tehát szemünkre, hogy olyan tulajdont akarunk megszüntetni, amelynek szükségszerű előfeltétele, hogy a társadalom óriási többségének nincs tulajdona.

Egyszóval azt vetitek szemünkre, hogy a ti tulajdonotokat akarjuk megszüntetni. Valóban, ezt akarjuk.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a munka nem változtatható át tőkévé, pénzzé, földjáradékká, egyszóval monopolizálható társadalmi hatalommá, azaz attól a pillanattól, hogy a személyi tulajdon nem csaphat át polgári tulajdonba, attól a pillanattól kezdve szerintetek megszűnt a személyiség.

Beismeritek tehát, hogy személyiségen senki mást nem érttek, mint a burzsoát, a polgári tulajdonost. És ezt a személyiséget csakugyan meg kell szüntetni.

A kommunizmus senkitől sem veszi el azt a hatalmat, hogy társadalmi termékeket elsajátítson, csupán azt a hatalmat veszi el, hogy ezen elsajátítás révén idegen munkát leigázzon.

Akadt olyan ellenvetés, hogy a magántulajdon megszüntetésével megszűnik minden tevékenység és általános lustaság kap lábra.

Eszerint a polgári társadalomnak rég tönkre kellett volna mennie a restség miatt; mert azok, akik dolgoznak benne, nem szereznek, és azok, akik szereznek benne, nem dolgoznak. Az egész aggály arra a tautológiára lyukad ki, hogy mihelyt nincs tőke, nincs többé bérmunka.

Mindazokat az ellenvetéseket, amelyeket az anyagi termékek kommunista elsajátítási és termelési módja ellen felhoztak, ugyanúgy kiterjesztették a szellemi termékek elsajátítására és termelésére is. Ahogy a burzsoá

szemében az osztálytulajdon megszűnése magának a termelésnek a megszűnése, úgy az osztályműveltség megszűnése az ő szemében azonos egyáltalában a műveltség megszűnésével.

Az a műveltség, melynek vesztét siratja, az óriási többség számára a géppé idomítást jelenti.

De ne vitatkozzatok velünk úgy, hogy a polgári tulajdon eltörlését a szabadságról, műveltségről, jogról stb.-ről alkotott polgári elképzeléseiteken méritek. Eszméitek maguk is a polgári termelési és tulajdonviszonyok termékei, amiként jogotok csupán osztályotok törvényre emelt akarata, olyan akarat, amelynek tartalma adva van osztályotok anyagi életfeltételeiben.

Abban az érdek sugallta elképzelésben, amellyel ti a magatok termelési és tulajdonviszonyait* történelmi, a termelés fejlődésében átmeneti viszonyokból örök természeti és észtörvényekké változtatjátok át, osztoztok minden letűnt uralkodó osztállyal. Amit meg tudtok érteni, ha az ókori tulajdonról van szó, amit meg tudtok érteni, ha a hűbéri tulajdonról van szó, azt már nem szabad megértenetek a polgári tulajdonnál.

A család megszüntetése! Még a legradikálisabbak is felháborodnak a kommunisták e gyalázatos szándékán.

Mi a jelenlegi, a polgári család alapja? A tőke, a magánszerzés. Teljesen kifejlett alakban ez a család csak a burzsoázia számára létezik; de kiegészítői a proletár kényszerű családtalansága és a nyilvános prostitúció.

A burzsoá családja természetesen megszűnik e kiegészítőjének a megszűnésével és mindkettő eltűnik a tőke eltűnésével.

Szemünkre vetitek, hogy mi meg akarjuk szünteni azt, hogy a szülők kizsákmányolják gyermekeiket? Ezt a bűntényt beismerjük.

De, mondjátok ti, mi megszüntetjük a legmeghittebb viszonyokat, amikor az otthoni nevelés helyébe a társadalmit tesszük.

Vajon nem a társadalom határozza-e meg a ti nevelésteket is? Nem azok a társadalmi viszonyok határozzák-e meg, amelyek közt neveltek, a társadalomnak az iskola stb. révén történő közvetlenebb vagy közvetettebb beavatkozása? Nem a kommunisták találták ki a társadalom hatását a nevelésre; ők csupán megváltoztatják e hatás jellegét, kiragadják a nevelést az uralkodó osztály befolyása alól.

A családról és a nevelésről, a szülők és gyermekek közötti meghitt viszonyról hangoztatott polgári szólamok annál visszataszítóbbak, minél inkább széttépi a nagyipar a proletárok minden családi kötelékét, minél

---

* *Az 1888-as angol kiadásban:* amellyel a jelenlegi termelési módotokból és tulajdonformátokból fakadó társadalmi formákat — *Szerk.*

inkább változtatja a gyermekeket közönséges kereskedelmi cikké és munkaszerszámmá.

De ti, kommunisták, a nőközösséget akarjátok bevezetni, kiáltja felénk karban az egész burzsoázia.

A burzsoá puszta termelési szerszámnak tekinti feleségét. Hallja, hogy a termelési szerszámok közösségi kiaknázását követelik, és persze nem tud egyebet gondolni, mint azt, hogy ez a közösségi sors a nőket szintén éri majd.

Nem sejti, hogy éppen arról van szó, hogy megszüntessük a nőknek azt a helyzetét, amelyben puszta termelési szerszámok.

Egyébként semmi sem nevetségesebb, mint burzsoáink magasztos erkölcsi felháborodása a kommunisták állítólagos hivatalos nőközösségén. A kommunistáknak nem kell a nőközösséget bevezetniök, mert ez majdnem mindig létezett.

Burzsoáink nem elégednek meg azzal, hogy proletárjaik felesége és leányai rendelkezésükre állanak, a hivatalos prostitúcióról nem is beszélve, hanem fő gyönyörűségüket abban lelik, hogy egymás feleségét elcsábítják.

A polgári házasság a valóságban feleségközösség. Legfeljebb azt lehetne a kommunistáknak szemükre vetni, hogy a képmutatóan leplezett nőközösség helyett hivatalos, őszinte nőközösséget akarnak bevezetni. Egyébként magától értetődik, hogy a mostani termelési viszonyok megszűnésével a belőlük fakadó nőközösség, vagyis a hivatalos és nem hivatalos prostitúció is eltűnik majd.

Továbbá szemükre vetették a kommunistáknak, hogy el akarják törölni a hazát, a nemzetiséget.

A munkásoknak nincs hazájuk. Nem lehet tőlük elvenni azt, amijük nincs. Minthogy a proletariátusnak mindenekelőtt a politikai hatalmat kell meghódítania, nemzeti osztállyá* kell emelkednie, önmagát nemzetté kell szerveznie, ezért maga is még nemzeti, bár semmi esetre sem burzsoá értelemben.

A népek nemzeti elkülönülése és ellentétei már a burzsoázia fejlődésével, a szabadkereskedelemmel, a világpiaccal, az ipari termelés és az ennek megfelelő életviszonyok egyformaságával egyre inkább és inkább eltűnnek.

A proletariátus uralma még inkább eltünteti majd őket. Együttes cselekvés — legalábbis a civilizált országoké — a proletariátus felszabadulásának egyik első feltétele.

Amilyen mértékben megszűnik az egyik egyén kizsákmányolása a másik

* *Az 1888-as angol kiadásban:* a nemzet vezető osztályává — *Szerk.*

által, olyan mértékben szűnik meg az egyik nemzet kizsákmányolása a másik által.

A nemzeten belüli osztályellentéttel együtt a nemzetek egymással szemben ellenséges magatartása is eltűnik.

Azokat a vádakat, amelyeket a kommunizmus ellen vallási, filozófiai és egyáltalában ideológiai szempontból emelnek, nem érdemes részletesen tárgyalni.

Kell-e mélységes belátás annak megértéséhez, hogy az emberek életviszonyaival, társadalmi vonatkozásaival, társadalmi létével együtt megváltoznak képzeteik, nézeteik és fogalmaik, egyszóval tudatuk is?

Mi egyebet bizonyít az eszmék története, mint azt, hogy a szellemi termelés az anyagi termeléssel együtt alakul át? Valamely kor uralkodó eszméi mindenkor csak az uralkodó osztály eszméi voltak.

Beszélnek eszmékről, melyek egy egész társadalmat forradalmasítanak; ezzel csak azt a tényt mondják ki, hogy a régi társadalom kebelében kialakultak egy újnak az elemei, hogy a régi életviszonyok felbomlásával lépést tart a régi eszmék felbomlása.

Amikor az antik világ pusztulóban volt, az antik vallásokon győzedelmeskedett a keresztény vallás. Amikor a keresztény eszméket a XVIII. században legyűrték a felvilágosodás eszméi, a hűbéri társadalom haláltusáját vívta az akkor forradalmi burzsoáziával. A lelkiismereti és vallásszabadság eszméi csak a szabad konkurrencia uralmát fejezték ki a lelkiismeret* terén.

„Csakhogy" — mondják majd — „a vallási, erkölcsi, filozófiai, politikai, jogi stb. eszmék a történelmi fejlődés folyamán kétségtelenül módosultak. De a vallás, az erkölcs, a filozófia, a politika, a jog e változások közepette mindenkor fennmaradtak.

Vannak azonkívül örök igazságok, mint szabadság, igazságosság stb., amelyek közösek valamennyi társadalmi állapotban. A kommunizmus azonban eltörli az örök igazságokat, eltörli a vallást, az erkölcsöt, ahelyett, hogy újjáalakítaná őket, ellentmond tehát minden eddigi történelmi fejlődésnek."

Mire redukálódik ez a vád? Az egész eddigi társadalom története osztályellentétekben mozgott, amelyek a különböző korszakokban különböző alakot öltöttek.

De bárminő formát öltöttek is ezek az osztályellentétek, valamennyi

---

* *Az 1872-es és az azt követő kiadásokban:* lelkiismeret [Gewissen] *helyett:* tudás [Wissen] — *Szerk.*

elmúlt évszázad közös ténye az, hogy a társadalom egyik része kizsákmányolta a másikat. Ezért nem csoda, hogy mindezen századok társadalmi tudata, minden változatossága és különfélesége ellenére, bizonyos közös formákban mozog, olyan tudatformákban, melyek csak az osztályellentét teljes eltűnésével fognak egészen elenyészni.

A kommunista forradalom a leggyökeresebb szakítás a hagyományos tulajdonviszonyokkal, nem csoda, hogy fejlődése során a leggyökeresebben szakít a hagyományos eszmékkel.

De ne foglalkozzunk tovább a burzsoáziának a kommunizmussal szemben tett ellenvetéseivel.

Már fentebb láttuk, hogy a munkásforradalom első lépése a proletariátus uralkodó osztállyá emelése, a demokrácia kivívása.

A proletariátus arra használja majd fel politikai uralmát, hogy a burzsoáziától fokról fokra elragadjon minden tőkét, hogy az állam, azaz az uralkodó osztállyá szervezett proletariátus kezében centralizáljon minden termelési szerszámot és a lehető leggyorsabban növelje a termelőerők tömegét.

Ez természetesen eleinte csak a tulajdonjogba és a polgári termelési viszonyokba való zsarnoki beavatkozások útján történhetik, tehát olyan rendszabályok útján, amelyek gazdasági szempontból elégteleneknek és tarthatatlanoknak látszanak, amelyek azonban a mozgalom folyamán túlhajtanak önmagukon*, és mint az egész termelési mód átalakításának eszközei elkerülhetetlenek.

Ezek a rendszabályok természetesen országonként különbözők lesznek.

A legelőrehaladottabb országokban azonban meglehetős általánosan alkalmazhatók lesznek a következők:

1. A földtulajdon kisajátítása és a földjáradék állami kiadásokra fordítása.
2. Erős progresszív adó.
3. Az örökösödési jog eltörlése.
4. Az összes emigránsok és lázadók tulajdonának elkobzása.
5. A hitel centralizálása az állam kezében nemzeti bank révén, amely állami tőkével és kizárólagos monopóliummal rendelkezik.
6. Az egész közlekedésügy centralizálása az állam kezében.
7. A nemzeti gyárak, termelési szerszámok gyarapítása, a földek megművelhetővé tétele és javítása közös terv szerint.
8. Mindenkire kiterjedő egyenlő munkakötelezettség, ipari hadseregek felállítása, különösen a mezőgazdaság számára.

---

* *Az 1888-as angol kiadásban:* felülmúlják önmagukat, a régi társadalmi rendbe való további beavatkozásokat tesznek szükségessé — *Szerk.*

9. A mezőgazdaság és az ipar űzésének egyesítése, a város és a falu közötti ellentét* fokozatos megszüntetésének előmozdítása**.

10. Minden gyermek nyilvános és ingyenes nevelése. A gyermekek mai formában való gyári munkájának eltörlése. A nevelés egyesítése az anyagi termeléssel stb. stb.

Amikor majd a fejlődés folyamán az osztálykülönbségek eltűntek, és minden termelés a társult egyének kezében összpontosult, akkor a közhatalom elveszti politikai jellegét. A politikai hatalom, voltaképpeni értelmében, valamely osztálynak egy más osztály elnyomására szolgáló szervezett hatalma. Ha a proletariátus a burzsoázia elleni harcában szükségszerűen osztállyá egyesül, forradalom útján uralkodó osztállyá teszi magát, és mint uralkodó osztály a régi termelési viszonyokat erőszakkal megszünteti, akkor e termelési viszonyokkal együtt megszünteti az osztályellentétnek, egyáltalában az osztályoknak a létfeltételeit***, és ezzel sajátmagának mint osztálynak az uralmát is.

A régi polgári társadalom s a vele járó osztályok és osztályellentétek helyébe olyan társulás lép, amelyben minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele.

III. Szocialista és kommunista irodalom

1. A reakciós szocializmus

a) A feudális szocializmus

A francia és az angol arisztokráciát történelmi helyzete arra rendelte, hogy pamfleteket írjon a modern polgári társadalom ellen. Az 1830-as francia júliusi forradalomban, az angol reform-mozgalomban az arisztokráciát ismét legyűrte a gyűlölt felkapaszkodott jövevény. Komoly politikai harcról nem lehetett szó többé. Már csak az irodalmi harc maradt meg számára. De még az irodalom területén is lehetetlenné váltak a restaurációs korszaknak° a régi szólamai. Az arisztokráciának, hogy rokonérzést kelthessen, úgy

---

* *Az 1872-es és az azt követő kiadásokban:* különbség — *Szerk.*

** *Az 1888-as angol kiadásban kiegészítve:* a népességnek az egész országban való egyenletesebb elosztása révén — *Szerk.*

*** *Az 1872-es és az azt követő kiadásokban:* egyáltalában az osztályoknak a létfeltételeit *helyett:* létfeltételeit, egyáltalában az osztályokat — *Szerk.*

° (*1888*) Nem az 1660—1689-es angol restauráció, hanem az 1814—1830-as francia restauráció. — *Engels jegyzete.*

kellett tennie, mintha szem elől tévesztené saját érdekeit és csakis a kizsákmányolt munkásosztály érdekében formulázná meg vádiratát a burzsoázia ellen. Így készítette elő azt az elégtételt, hogy gúnydalokat énekelhessen új urára, s többé-kevésbé vészterhes jóslatokat súghasson fülébe.

Ilymódon keletkezett a feudális szocializmus — félig siratóének, félig gúnydal, félig a múlt utórezgése, félig a jövő fenyegetődzése — hellyelközzel szíven találva a burzsoáziát keserű, szellemesen maró ítéletével, de mindig nevetséges hatást keltve azáltal, hogy teljesen képtelen a modern történelem menetének megértésére.

A proletár koldustarisznyát lengették zászlóként kezükben, hogy a népet maguk mögé gyűjtsék. Valahányszor azonban a nép utánuk indult, meglátta hátsó felükön a régi feudális címert, s hangos és tiszteletlen kacagással faképnél hagyta őket.

A francia legitimisták egy része és az „Ifjú Anglia" adták elő ezt a színjátékot.

Amikor a feudálisok azt bizonyítják, hogy a kizsákmányolás általuk alkalmazott módja másféle volt, mint a polgári kizsákmányolás, csak arról feledkeznek meg, hogy ők egészen más és ma már idejüket múlt körülmények és feltételek között zsákmányoltak ki. Amikor bebizonyítják, hogy az ő uralmuk alatt a modern proletariátus nem létezett, csak arról feledkeznek meg, hogy éppen a modern burzsoázia az ő társadalmi rendjüknek a szükségszerű hajtása volt.

Egyébként oly kevéssé titkolják kritikájuknak reakciós jellegét, hogy fővádjuk a burzsoázia ellen éppen az, hogy annak uralma alatt egy olyan osztály fejlődik, amely az egész régi társadalmi rendet a levegőbe fogja röpíteni.

Sokkal inkább azt vetik a burzsoázia szemére, hogy forradalmi proletariátust, mint azt, hogy egyáltalában proletariátust hoz létre.

A politikai gyakorlatban ezért részt vesznek a munkásosztály ellen irányuló minden erőszakos intézkedésben, a köznapi életben pedig nem tartják méltóságukon alulinak, hogy hangzatos szólamaik ellenére aranyalmákat* szüreteljenek és a hűséget, szeretetet, becsületet a gyapjú-, cukorrépa- és pálinka-kalmárkodással cseréljék fel.**

---

* *Az 1888-as angol kiadásban:* az ipar fájáról lehullott aranyalmákat — *Szerk.*

** (*1888*) Ez főképp Németországra vonatkozik, ahol a földbirtokos arisztokrácia és a junkerek birtokaik nagy részét saját számlájukra, intézőikkel műveltetik meg, és ezen felül répacukrot gyártanak és burgonyaszeszt főznek nagy mennyiségben. A gazdagabb angol arisztokraták még nem jutottak el idáig, de azok is tudják, hogyan kárpótolhatják magukat földjáradékuk csökkenéséért azzal, hogy nevüket odakölcsönzik többé-kevésbé kétes részvénytársaságok alapítóinak. — *Engels jegyzete.*

Ahogy a pap mindig egy húron pendült a hűbérúrral, azonképpen a papi szocializmus a feudális szocializmussal.

Mi sem könnyebb, mint a keresztény aszketizmust szocialista mázzal bevonni. Nem kelt-e ki a kereszténység is a magántulajdon ellen, a házasság ellen, az állam ellen? Nem prédikálta-e helyébe a jótékonyságot és a koldulást, a cölibátust és a test sanyargatását, a szerzetesi életet és az egyházat? A szent* szocializmus csupán az a szenteltvíz, amellyel a pap az arisztokraták bosszúságát megszenteli.

b) A kispolgári szocializmus

A feudális arisztokrácia nem az egyetlen osztály, amelyet a burzsoázia megdöntött, amelynek életfeltételei a modern polgári társadalomban elsorvadtak és elhaltak. A középkori polgári rend és kisparaszti rend a modern burzsoázia előfutára volt. Az iparilag és kereskedelmileg fejletlenebb országokban ez az osztály még el-eltengődik a felemelkedő burzsoázia mellett.

Azokban az országokban, ahol a modern civilizáció kifejlődött, egy új kispolgárság képződött, amely a proletariátus és a burzsoázia között lebeg és a polgári társadalom kiegészítő részeként állandóan újból képződik; tagjait azonban a konkurrencia szüntelenül letaszítja a proletariátusba, sőt, a nagyipar fejlődésével ők maguk is közeledni látják azt az időpontot, amikor teljesen eltűnnek mint a modern társadalom önálló része, és amikor a kereskedelemben, az iparban és a földművelésben munkafelügyelőkkel és alkalmazottakkal helyettesítik őket.

Olyan országokban mint Franciaország, ahol a parasztosztály a népességnek jóval több mint a fele, természetes volt, hogy azok az írók, akik a proletariátus érdekében felléptek a burzsoáziával szemben, a burzsoá rendszert bírálva kispolgári és kisparaszti mértékkel mértek, s a kispolgárság álláspontjáról fogták pártját a munkásoknak. Így keletkezett a kispolgári szocializmus. Ennek az irodalomnak Sismondi a feje nemcsak Franciaországban, hanem Angliában is.

Ez a szocializmus felette éleselméjűen szedte ízekre a modern termelési viszonyokban levő ellentmondásokat. Leleplezte a közgazdászok képmutató szépítgetéseit. Cáfolhatatlanul kimutatta a gépi berendezés és a munkamegosztás romboló hatásait, a tőkék és a földbirtok koncentrációját, a túlter-

* *Az 1848-as kiadásokban sajtóhiba:* mai [heutig]; *a Hirschfeld-féle kiadásban:* szent [heilig]. *Az 1872-es és az azt követő kiadásokban:* keresztény — *Szerk.*

melést, a válságokat, a kispolgárok és kisparasztok szükségszerű pusztulását, a proletariátus nyomorát, a termelés anarchiáját, a gazdagság megoszlásának kiáltó visszásságait, a nemzetek között dúló ipari megsemmisítő háborút, a régi erkölcsöknek, a régi családi viszonyoknak, a régi nemzetiségeknek a felbomlását.

Ami azonban a pozitív tartalmát illeti, ez a szocializmus vagy a régi termelési és érintkezési eszközöket akarja visszaállítani és velük együtt a régi tulajdonviszonyokat és a régi társadalmat, vagy pedig a modern termelési és érintkezési eszközöket akarja visszaerőszakolni a régi tulajdonviszonyok keretébe, amelyet ezek már szétfeszítettek, szét kellett hogy feszítsenek. Mindkét esetben reakciós és utopikus egyszerre.

Céhrendszer az iparban és patriarchális gazdálkodás a falun, ebben merül ki minden tudománya.

További fejlődésében ez az irányzat gyáva csömörbe fulladt.*

c) *A német vagy az „igazi" szocializmus*

A franciaországi szocialista és kommunista irodalom, amely egy uralmon levő burzsoázia nyomása alatt keletkezett és az ezen uralom elleni harcnak irodalmi kifejezése, olyan időben került Németországba, amikor a burzsoázia éppen csak megkezdte harcát a feudális abszolutizmus ellen.

Német filozófusok, félfilozófusok és széplelkek mohón rávetették magukat erre az irodalomra, és csak arról feledkeztek meg, hogy ezeknek az írásoknak Franciaországból való bevándorlásával nem vándoroltak be egyszersmind a francia életviszonyok is Németországba. A német viszonyokkal szemben e francia irodalom elvesztette minden közvetlen gyakorlati jelentőségét és tisztán irodalmi ábrázatot öltött. Az igazi társadalomról,** az emberi lényeg megvalósításáról való üres spekulációként kellett megjelennie. Így a XVIII. század német filozófusainak szemében az első francia forradalom követeléseinek csak az volt az értelmük, hogy ezek általában a „praktikus ész" követelései, a forradalmi francia burzsoázia akaratmegnyilvánulása pedig az ő szemükben a tiszta akarat törvényeit jelentette — az akaratét, aminőnek lennie kell, az igazán emberi akaratét.

---

* *Az 1888-as angol kiadásban az utolsó mondat helyett:* Végül, amikor a kérlelhetetlen történelmi tények eloszlatták az önáltatás minden kábító hatását, a szocializmusnak ez a formája nyomorult csömörbe fulladt. — *Szerk.*

** *Az 1872-es és az azt követő kiadásokban az* Az igazi társadalomról *szók kimaradtak. Az 1888-as angol kiadásban az egész mondat kimaradt.* — *Szerk.*

A német literátorok munkája kizárólag abban állt, hogy az új francia eszméket összhangba hozzák a maguk régi filozófiai lelkiismeretével, vagy jobban mondva, hogy a maguk filozófiai álláspontjáról sajátítsák el a francia eszméket.

Ez az elsajátítás ugyanolyan módon történt, ahogy általában idegen nyelvet szokás elsajátítani: fordítás útján.

Ismeretes, hogy a szerzetesek olyan kéziratokra, amelyeken a pogány ókor klasszikus művei voltak feljegyezve, ráírták a katolikus szentekről szóló ízetlen történeteiket. A német literátorok ennek éppen a fordítottját cselekedték meg a profán francia irodalommal. Filozófiai badarságaikat a francia eredeti mögé írták. Például a pénzviszonyok* francia bírálata mögé ezt írták: „az emberi lényeg külsőlegessé válása", a burzsoá állam francia bírálata mögé pedig ezt: „az elvontan általános uralmának megszüntetése" stb.

Ezeket a francia fejtegetések mögé becsempészett filozófiai szólamaikat elkeresztelték „a tett filozófiájának", „igazi szocializmusnak", „a szocializmus német tudományának", „a szocializmus filozófiai megokolásának" stb.

A francia szocialista-kommunista irodalmat ilymódon valósággal kiherélték. És minthogy német kézben ez az irodalom nem fejezte ki többé egyik osztálynak a másik elleni harcát, a német abban a tudatban volt, hogy legyűrte a „francia egyoldalúságot", hogy igazi szükségletek helyett az igazság szükségletét, és a proletariátus érdekei helyett az emberi lényeg érdekeit képviselte, az emberét egyáltalában, azon emberét, aki nem tartozik semmiféle osztályhoz, aki egyáltalában nem a valósághoz, hanem csak a filozófiai fantázia ködfellegeihez tartozik.

Ez a német szocializmus, amely a maga esetlen iskolai gyakorlatait oly komolyan és ünnepélyesen vette, és olyan vásári módon kürtölte világgá, eközben fokról fokra elvesztette pedáns ártatlanságát.

A német, főként a porosz burzsoáziának a feudálisok és az abszolút királyság elleni harca, egyszóval a liberális mozgalom komolyabbá vált.

Az „igazi" szocializmus számára tehát adva volt a várva várt alkalom, hogy a politikai mozgalommal szembeszegezze szocialista követeléseit, hogy a hagyományos átkokat szórja a liberalizmusra, a képviseleti államra, a polgári konkurrenciára, a polgári sajtószabadságra, a polgári jogra, a polgári szabadságra és egyenlőségre, s a néptömegnek azt prédikálja, hogy ebben a polgári mozgalomban semmit sem nyerhet, sőt ellenkezőleg,

* *Az 1888-as angol kiadásban:* pénz gazdasági funkcióinak — *Szerk.*

mindent elveszíthet. A német szocializmus éppen jókor feledte el, hogy a francia kritika, amelynek ő szellemnélküli visszhangja volt, feltételezi a modern polgári társadalmat a neki megfelelő anyagi életfeltételekkel és a hozzászabott politikai alkotmánnyal, s hogy mindez csupa olyan előfeltétel, amelynek még csak a kivívásáról van szó Németországban.

A német abszolút kormányoknak és papokból, iskolamesterekből, kurtanemesekből és bürokratákból álló kíséretüknek az „igazi" szocializmus kapóra jött madárijesztő volt a fenyegetően feltörekvő burzsoázia ellen.

Édeskés kiegészítője volt azoknak a keserű korbácsütéseknek és puskagolyóknak, amelyekkel ugyanezek a kormányok a német munkásfelkeléseket megdolgozták.*

Amikor az „igazi" szocializmus ilymódon a német burzsoázia elleni fegyverré vált a kormányok kezében, ugyanakkor közvetlenül is egy reakciós érdeket képviselt, a német rendi polgárság érdekét. Németországban a fennálló állapotok tulajdonképpeni társadalmi alapja a XVI. századból átöröklődött és itt azóta különböző formában mindig újból felbukkanó kispolgárság.

Ennek fennmaradása egyet jelent a fennálló német állapotok fennmaradásával. E kispolgárság retteg a burzsoázia ipari és politikai uralmától, mert a saját biztos pusztulását látja benne, egyrészt a tőke koncentrációja, másrészt egy forradalmi proletariátus felemelkedése következtében. Úgy tűnt néki, hogy az „igazi" szocializmus egy csapásra agyonüti mind a két legyet. S az „igazi" szocializmus járványként terjedt el.

A spekulatív pókhálóból szőtt, finomkodó lelkek szóvirágaival kihímzett, az ömlengő szeretet kedélyharmatától átitatott köntös, ez az agyoncicomázott köntös, amelybe a német szocialisták néhány vézna „örök igazságukat" bebugyolálták, csak növelte árujuk kelendőségét ennél a közönségnél.

A német szocializmus pedig a maga részéről mindinkább felismerte azt a hivatását, hogy ennek a rendi polgárságnak fellengző képviselője legyen.

Kikiáltotta a német nemzetet mintanemzetnek, a német nyárspolgárt pedig mintaembernek. Teljesen visszájára fordított, rejtett, magasabb, szocialista értelmet adott a német nyárspolgár minden hitványságának. Csak a végső következtetést vonta le, amikor egyenesen nekitámadt a kommunizmus „nyersen destruktív" irányzatának és kijelentette, hogy

---

* *A Hirschfeld-féle kiadásban:* megdolgozták [bearbeiteten] *helyett:* megválaszolták [beantworteten] — *Szerk.*

pártatlan fennköltségében fölötte áll minden osztályharcnak. Csekély kivétellel mindaz, ami Németországban mint állítólag szocialista és kommunista mű közkézen forog, ennek az ernyesztő szennyirodalomnak körébe tartozik.*

2. *A konzervatív vagy burzsoá szocializmus*

A burzsoázia egy része orvosolni akarja a *társadalmi visszásságokat*, hogy ezzel a polgári társadalom fennmaradását biztosítsa.

Közgazdászok, emberbarátok, jótétlelkek, a dolgozó osztályok helyzetén javítók, jótékonyságszervezők, állatvédők, antialkoholista egyesületek alapítói, zugreformerek tartoznak ide a legtarkább változatosságban. S ezt a burzsoá szocializmust egész rendszerekké is kidolgozták.

Példaként Proudhon „Philosophie de la misère"-jét említjük meg.

A szocialistáskodó burzsoák a modern társadalom életfeltételeit akarják, a belőlük szükségszerűen fakadó harcok és veszedelmek nélkül. A fennálló társadalmat akarják, az azt forradalmasító és felbomlasztó elemek híjával. Burzsoáziát akarnak proletariátus nélkül. A burzsoázia azt a világot, amelyben *ő* uralkodik, természetesen minden világok legjobbikának tartja. A burzsoá szocializmus ezt a vigasztaló elképzelést többé vagy kevésbé teljes rendszerré dolgozza ki. Amikor a proletariátust felszólítja, hogy váltsa valóra az *ő* rendszereit, hogy bevonulhasson az új Jeruzsálembe, akkor alapjában véve nem mást követel tőle, mint azt, hogy rekedjen *meg a mai társadalomban, de róla alkotott gyűlöletes elképzeléseit* vetkezze le.

E szocializmus egy második, kevésbé rendszeres, de gyakorlatibb formája azzal próbálta elvenni a munkásosztály kedvét minden forradalmi mozgalomtól, hogy kimutatta: nem ilyen vagy olyan politikai változás, hanem csakis az anyagi életviszonyok, a gazdasági viszonyok megváltozása válhat hasznára. Az anyagi életviszonyok megváltoztatásán azonban ez a szocializmus semmiképpen sem a polgári termelési viszonyok eltörlését érti, ami csakis forradalmi úton érhető el, hanem adminisztratív javítgatásokat, amelyek e termelési viszonyok talaján történnek, tehát a tőke és a bérmunka viszonyán mit sem változtatnak, hanem a legkedvezőbb esetben csökkentik

* *(1890)* Az 1848-as forradalmi vihar az egész mocskos irányzatot elsöpörte és képviselőinek elvette a kedvét attól, hogy továbbra is szocializmusban utazzanak. Ennek az irányzatnak fő képviselője és klasszikus típusa Karl Grün úr. — *Engels jegyzete.*

a burzsoázia számára uralkodásának költségeit és egyszerűsítik államháztartását.

A burzsoá szocializmus akkor éri el csak igazán a megfelelő kifejezését, amikor puszta szónoki fordulattá válik.

Szabadkereskedelem! a munkásosztály érdekében; védővámok! a munkásosztály érdekében; cellás fogházak! a munkásosztály érdekében; ez a burzsoá szocializmus utolsó szava, az egyetlen, amit komolyan gondol.

A burzsoá szocializmus éppen abban áll, hogy kijelenti, a burzsoák — a munkásosztály érdekében burzsoák.

3. A kritikai-utopikus szocializmus és kommunizmus

Nem arról az irodalomról szólunk itt, amely minden nagyobb modern forradalomban a proletariátus követeléseinek adott hangot (Babeuf írásai stb.).

A proletariátus első kísérletei, hogy az általános felindulás idején, a hűbéri társadalom megdöntésének időszakában, közvetlenül saját osztályérdekét érvényesítse, szükségszerűen megfeneklettek magának a proletariátusnak fejletlen voltán, úgyszintén felszabadulása anyagi feltételeinek hiányán, hiszen ezek csak a polgári korszak termékei. Az a forradalmi irodalom, amely a proletariátusnak ezeket az első mozgalmait kísérte, tartalmát tekintve szükségszerűen reakciós. Általános aszkétizmust és durva egyenlősítést hirdet.

A tulajdonképpeni szocialista és kommunista rendszerek, Saint-Simon, Fourier, Owen stb. rendszerei, a proletariátus és a burzsoázia közötti harcnak abban az első, fejletlen időszakában bukkannak fel, amelyet előbb tárgyaltunk. (Lásd: Burzsoázia és proletariátus.)

E rendszerek feltalálói látják ugyan az osztályok ellentétét, valamint a szétbomlasztó elemek működését magában az uralkodó társadalomban. De nem látnak a proletariátus részéről semminemű történelmi öntevékenységet, semminemű őt sajátosan jellemző politikai mozgalmat.

Minthogy az osztályellentét fejlődése egy ütemben halad az ipar fejlődésével, ugyanígy nem találják meg a proletariátus felszabadításának anyagi feltételeit sem, és olyan társadalmi tudományt, olyan társadalmi törvényeket kutatnak, amelyek ezeket a feltételeket megteremtenék.

A társadalmi tevékenység helyébe személyes feltaláló tevékenységüknek kell lépnie, a felszabadítás történelmi feltételeinek helyébe képzeletalkotta feltételeknek, a proletariátus fokozatosan végbemenő osztállyá szervezodése

helyébe a társadalom külön kieszelt szervezetének. A világ jövendő történelme számukra a maguk társadalmi tervezeteinek propagandájává és gyakorlati megvalósításává oldódik fel.

Tudatában vannak ugyan annak, hogy tervezeteikben főképpen a munkásosztálynak mint a legszenvedőbb osztálynak érdekeit képviselik. A proletariátus csak ebből a szempontból, csak mint a legszenvedőbb osztály létezik számukra.

Az osztályharc fejletlen formája, valamint saját élethelyzetük azonban azzal jár, hogy úgy vélik, magasan fölötte állnak ennek az osztályellentétnek. A társadalom minden tagjának élethelyzetén, a legjobb sorban levőkén is javítani akarnak. Ezért szüntelen az egész társadalomhoz apellálnak, megkülönböztetés nélkül, sőt kiváltképpen az uralkodó osztályhoz. Hiszen csak meg kell érteni rendszerüket ahhoz, hogy a lehető legjobb társadalom lehető legjobb tervezetének ismerjék el.

Elvetnek tehát minden politikai, s főként minden forradalmi akciót, céljukat békés úton akarják elérni, és megpróbálnak apró, természetesen kudarcba fulladó kísérletekkel, a példa erejével utat törni az új társadalmi evangéliumnak.

A jövendő társadalmának ez a fantasztikus rajza — egy olyan időben, amikor a proletariátus még nagyon fejletlen, tehát maga is még fantasztikusan fogja fel saját helyzetét — a társadalom általános átalakítására irányuló első, sejtelem sugallta törekvéseinek felel meg.

Ezek a szocialista és kommunista írások azonban kritikai elemeket is tartalmaznak. Megtámadják a fennálló társadalom összes alapjait. Rendkívül értékes anyaggal járultak tehát hozzá a munkások felvilágosításához. A jövő társadalmára vonatkozó pozitív tételeik, például a város és a falu közötti ellentétnek, a családnak, a magánszerzésnek, a bérmunkának a megszüntetése, a társadalmi harmónia meghirdetése, az államnak a termelés puszta igazgatásává változtatása — mindezek a tételek csupán azt fejezik ki, hogy eltűnik majd az osztályellentét, amely éppen csak kifejlődőben van, amelyet ők még csak első alaktalan határozatlanságában ismernek. Ezeknek a tételeknek tehát még tisztára utopikus értelmük van.

A kritikai-utopikus szocializmus és kommunizmus jelentősége fordított viszonyban van a történelmi fejlődéssel. Amilyen mértékben fejlődik és alakul az osztályharc, ugyanolyan mértékben veszti el ez az osztályharcon való képzeletbeli felülemelkedés, az osztályharcnak ez a képzeletben való leküzdése minden gyakorlati értékét, minden elméleti jogosultságát. Ezért ha e rendszerek megalapítói sok tekintetben forradalmiak voltak is, tanítványaik mindenkor reakciós szektákat alkotnak. A proletariátus további

történelmi fejlődésével szemben ragaszkodnak a mesterek régi nézeteihez. Ezért következetesen azon igyekeznek, hogy az osztályharc újból eltompuljon és az ellentétek kiegyenlítődjenek. Még mindig álmodoznak társadalmi utópiáik kísérleti megvalósításáról, különálló falanszterek alakításáról, home-kolóniák alapításáról, kis Ikária felállításáról* — az új Jeruzsálem zsebkiadásáról —, és mindezeknek a légváraknak felépítéséhez a polgári szívek és pénzeszsákok emberszeretetére kell apellálniok. Lassacskán az előbb jellemzett reakciós vagy konzervatív szocialisták kategóriájába süllyednek és már csak abban különböznek tőlük, hogy pedantériájuk rendszeresebb, s hogy fanatikus, babonás hittel bíznak társadalmi tudományuk csodahatásaiban.

Ezért elkeseredetten szembeszállnak a munkások minden politikai mozgalmával, mert azok csakis az új evangéliumban nem bízó vak hitetlenségből fakadhatnak.

Az angliai owenisták, a franciaországi fourieristák amott a chartistákat, emitt a reformistákat támadják.

IV. A kommunisták viszonya a különböző ellenzéki pártokhoz

A II. fejezetben elmondottak után magától értetődik, hogy mi a kommunisták viszonya a már megalakult munkáspártokhoz, tehát az angol chartistákhoz és az észak-amerikai agrár-reformerekhez.

A kommunisták a munkásosztály közvetlen céljaiért és érdekeiért küzdenek, de a jelen mozgalomban egyszersmind a mozgalom jövendőjét képviselik. Franciaországban a kommunisták a szocialista-demokrata** párthoz csatlakoznak a konzervatív és radikális burzsoázia ellen, nem mondva

* (*1888*) Falansztereknek hívták a Charles Fourier tervezte szocialista kolóniákat; Ikáriának nevezte Cabet a maga Utópiáját, majd később az általa létesített amerikai kommunista kolóniát. — (*1890*) Home-kolóniáknak (anyaországon belüli kolóniáknak) nevezte Owen a maga kommunista mintatársaságait. Falansztereknek a Fourier által tervbe vett társadalmi palotákat nevezték. Ikária volt a neve annak az utopikus képzeletbeli országnak, amelynek kommunista intézményeit Cabet vázolta fel. — *Engels jegyzete.*

** (*1888*) Akkoriban ezt a pártot a parlamentben Ledru-Rollin, az irodalomban Louis Blanc, a napisajtóban a „La Réforme" képviselte. A szocialista-demokrata név a névnek ezeknél a feltalálóinál a demokrata vagy köztársasági párt többé-kevésbé szocialista színezetű szekcióját jelentette. — (*1890*) Az akkoriban magát szocialista-demokratának nevező francia párt az volt, amelyet a politikában Ledru-Rollin, az irodalomban Louis Blanc képviselt; annyira különbözött tehát a mai német szociáldemokráciától, mint ég a földtől. — *Engels jegyzete.*

le arról a jogukról, hogy kritikai magatartást tanúsítsanak a forradalmi hagyományokból sarjadzó szólamokkal és illúziókkal szemben.

Svájcban a radikálisokat támogatják, de nem tévesztik szem elől, hogy ez a párt ellentmondásos elemekből áll, egyrészt francia értelemben vett demokrata szocialistákból, másrészt radikális burzsoákból.

A lengyeleknél a kommunisták azt a pártot támogatják, amelyik az agrárforradalmat vallja a nemzeti felszabadulás feltételének, azt a pártot, amely az 1846. évi krakkói felkelést életre hívta.

Németországban a kommunista párt, mihelyt a burzsoázia forradalmi módon lép fel, együtt küzd a burzsoáziával az abszolút monarchia, a feudális földtulajdon és a kispolgáriság ellen.

Egyetlen pillanatra sem mulasztja el azonban, hogy a munkásokban a lehető legvilágosabban tudatosítsa a burzsoázia és a proletariátus közötti kibékíthetetlen ellentétet, hogy így a német munkások azokat a társadalmi és politikai feltételeket, amelyeket a burzsoáziának uralmával meg kell teremtenie, azonnal mint megannyi fegyvert a burzsoázia ellen fordíthassák, hogy így, a németországi reakciós osztályok megdöntése után, nyomban megindulhon a harc maga a burzsoázia ellen.

Németországra irányítják a kommunisták legnagyobb figyelmüket, mert Németország polgári forradalom küszöbén áll, és mert ezt az átalakulást általában az európai civilizáció előrehaladottabb feltételei között és sokkal fejlettebb proletariátussal hajtja végre, mint Anglia a XVII. és Franciaország a XVIII. században, a német polgári forradalom tehát csak egy proletárforradalom közvetlen előjátéka lehet.

Egyszóval, a kommunisták mindenütt támogatnak a fennálló társadalmi és politikai állapotokkal szembeforduló minden forradalmi mozgalmat.

Mindezekben a mozgalmakban a kommunisták a mozgalom alapvető kérdéseként a tulajdon kérdését helyezik előtérbe, függetlenül attól, hogy ez a kérdés többé vagy kevésbé fejlett formát öltött-e.

A kommunisták végül mindenütt az egész világ demokratikus pártjainak szövetkezésén és egyetértésén munkálkodnak.

A kommunisták nem titkolják nézeteiket és szándékaikat. Nyíltan kijelentik, hogy céljaik csakis minden eddigi társadalmi rend erőszakos megdöntésével érhetők el. Reszkessenek az uralkodó osztályok egy kommunista forradalomtól. A proletárok e forradalomban csak láncaikat veszíthetik. Cserébe egy egész világot nyerhetnek.

Világ proletárjai, egyesüljetek!

Friedrich Engels

Az 1847-es év mozgalmai

Kétségtelen, hogy 1847 hosszú idő óta a legmozgalmasabb évünk volt. Poroszországban alkotmány és egyesült Landtag[21], Itáliában a politikai élet váratlanul gyors ébredése és általános fegyverkezés Ausztria ellen, Svájcban polgárháború, Angliában új, határozottan radikális színezetű parlament, Franciaországban botrányok és reform-bankettek, Amerikában Mexikó meghódítása az Egyesült Államok által — mindez a változásoknak és mozgásoknak olyan sora, amilyet nem mutathatott fel az utóbbi évek egyike sem.

1830 volt a történelem legutóbbi fordulópontja. A júliusi forradalom Franciaországban, a Reform Bill[217] Angliában biztosította a burzsoázia végleges győzelmét, mégpedig Angliában már az ipari burzsoázia, a gyárosok győzelmét a nem ipari burzsoázia, a pénztőkések felett. Követte a példát Belgium és részben Svájc; itt is győzött a burzsoázia.[341] Lengyelország felkelt, Itália megrázkódott Metternich járma alatt, Németország teljes erjedésben volt. Minden ország óriási harcokra készülődött.

De 1830 óta minden visszafelé ment. Lengyelország elbukott, a felkelt romagnaiakat szétverték,[342] a németországi mozgalmat elnyomták. A francia burzsoázia leverte a republikánusokat az országon belül, és elárulta más országok liberálisait, akiket ő maga bujtott felkelésre. Angliában a liberális kormány semmit sem tudott keresztülvinni. Végül 1840-re a reakció teljesen kivirult. Lengyelország, Itália, Németország politikailag halott, Poroszországban a „Berliner politisches Wochenblatt" ül a trónon,[343] Hannoverben Dahlmann úr fenebölcs alkotmánya félredobva,[344] az 1834-es bécsi konferencia határozatai[345] erejük teljében. Svájcban a konzervatívok és a jezsuiták a legnagyobb előnyomulásban. Belgiumban a katolikusok a kormányrúdnál. Franciaországban Guizot győzelme, Angliában a whig-kormány végvonaglása Peel növekvő hatalmának nyomása alatt; a chartisták hasztalan újjászerveződési kísérletei 1839-es nagy vereségük[346] után. Mindenütt a reakciós párt győzelme, mindenütt az összes haladó pártok teljes

felbomlása és szétverése. A történelmi mozgás megbénulása — ez volt, látszólag, 1830 óriási harcainak végső eredménye.

De 1840 a tetőpontja is volt a reakciónak, mint ahogy 1830 tetőpontja volt a buzsoázia forradalmi mozgalmának. 1840-től újra kezdődtek a fennálló rend ellen irányuló mozgalmak. Gyakori vereségeik ellenére egyre több és több teret nyertek. Angliában, miközben a chartisták újraszerveződtek és erősebbek lettek, mint valaha, Peel kénytelen volt egyre-másra elárulni saját pártját, halálos döfést mérni rá a gabonatörvények eltörlésével, végül pedig magának is távoznia kellett. Svájcban előrehaladást értek el a radikálisok, Németországban, s nevezetesen Poroszországban a liberálisok követelései évről évre hevesebbek lettek. Belgiumban az 1847-es választásokon ugyancsak a liberálisok győztek. Csupán Franciaország adott hallatlan többséget reakciós minisztereinek az 1846-os választásokon; csupán Itália maradt halott, míg IX. Pius trónra nem lépett és nem tett néhány, 1846 végén még igen kétes reform-kísérletet.

Így virradt ránk az elmúlt év és vele a győzelmek sorozata csaknem minden ország haladó pártjai számára. Még ott is, ahol vereséget szenvedtek, kudarcuk jobban előre vitte őket, mint ahogy ezt az azonnali győzelem megtehette volna.

Az 1847-es év semmit sem döntött el, de mindenütt élesen és világosan szembeállította egymással a pártokat, véglegesen egyetlen kérdést sem oldott meg, de az összes kérdéseket úgy tette fel, hogy most meg kell oldani őket.

Az 1847-es év mozgalmai és változásai közül a legjelentősebbek a poroszországiak, az itáliaiak és a svájciak voltak.

Poroszországban IV. Frigyes Vilmost végre rákényszerítették egy alkotmányra. Sanssouci[347] meddő Don Quijotéja hosszú harcok és vajúdási fájdalmak után olyan alkotmányt szült meg, amelynek örök időkre biztosítania kellett volna a feudális-patriarchális-abszolutisztikus-bürokratikus-papi reakció győzelmét. De elszámította magát. A burzsoázia már elég hatalmassá vált ahhoz, hogy még ebben az alkotmányban is fegyverre találjon ellene és a társadalom összes reakciós osztályai ellen. Mint mindenütt, Poroszországban is a pénzek megtagadásával kezdte.[88] A király kétségbe volt esve. Mondhatni, hogy a pénzek megtagadása utáni első napokban Poroszországnak nem is volt királya; az ország teljes forradalomban volt, anélkül, hogy tudott volna róla. Aztán jött szerencsére a tizenöt orosz millió;[90] és Frigyes Vilmos újra király lett, a Landtag burzsoái ijedten összecsuklottak, s a forradalmi viharfelhők elvonultak. A porosz burzsoázia pillanatnyilag vereséget szenvedett. De mégis nagyot lépett előre, fórumot hódított meg magának, bizonyságot tett hatalmáról a ki-

rálynak és izgalomba hozta az egész országot. Az a kérdés, hogy ki uralkodjék Poroszországban, a nemesek, bürokraták és papok szövetsége-e, élén a királlyal, vagy pedig a burzsoázia, most úgy van feltéve, hogy el kell dőlnie az egyik vagy a másik oldal javára. Az egyesült Landtagban még volt lehetőség a két párt kiegyezésére; most nincs többé. Most életre-halálra megy a harc kettőjük között. Azonfelül e pillanatban ülnek össze a bizottságok, a berlini alkotmánygyárosok e szerencsétlen találmánya.[348] Ezek a már amúgy is összekuszált jogi kérdést olyannyira össze fogják kuszálni, hogy senki sem tudja majd, hányadán áll. Gordiuszi csomót csinálnak belőle, amelyet karddal kell majd szétvágni; ők fogják betetőzni a poroszországi *burzsoá* forradalom utolsó előkészületeit.

Így hát a legnagyobb nyugalommal kivárhatjuk ezt a porosz forradalmat. 1849-ben újra össze kell majd hívni az egyesült Landtagot, akár akarja a király, akár nem. Addig, de nem tovább adunk haladékot Őfelségének. Akkor kénytelen lesz átengedni jogarát és híres „meg nem gyengült" koronáját[349] — birodalma keresztény és zsidó burzsoáinak.

Az 1847-es év eszerint kitűnően sikerült a porosz burzsoák politikai ügyletei szempontjából, pillanatnyi vereségük ellenére. Ezt a többi német állam burzsoái és nyárspolgárai is észrevették, és igen élénk rokonszenvet tanúsítottak irántuk. Tudják, hogy a porosz burzsoák győzelme saját győzelmük.

Itáliában megértük ama furcsa színjátékot, hogy az az ember, aki egész Európa legreakciósabb posztján foglal helyet, aki a középkor megkövesedett ideológiáját képviseli — a pápa —, élére állt egy liberális mozgalomnak. A mozgalom egy csapásra, váratlanul lett hatalmassá, magával ragadta a toszkánai osztrák főherceget* és az áruló szardíniai Károly Albertet, alá-aknázza nápolyi Ferdinánd trónját, hullámai Lombardián túl a Tiroli- és a Stájer-Alpokig csapnak.

A jelenlegi itáliai mozgalom ugyanaz, ami Poroszországban 1807 és 1812 között végbement. Csakúgy, mint akkor Poroszországban, két dologról van szó: függetlenségről kifelé, reformokról befelé. Alkotmányokat egyelőre nem követelnek, csupán adminisztratív reformokat, időlegesen kerülnek minden komolyabb összeütközést a kormánnyal, hogy az idegen túlerővel szemben minél egységesebbek lehessenek. De miféle reformok ezek? kinek a javát szolgálják? Mindenekelőtt a burzsoáziáét. A sajtót kedvezményekben részesítik, a bürokráciát a burzsoázia érdekeinek szolgálatába állítják (lásd a szardíniai reformokat, a római consultát[350] és a minisz-

* II. Lipót. — *Szerk.*

tériumok újjászervezését); a burzsoák nagyobb befolyást kapnak a helyi igazgatásban, a nemesség és a bürokrácia bon plaisirjét* korlátozzák, a burzsoáziát a guardia civica** képében *felfegyverzik*. Mostanáig minden reform kizárólag a burzsoázia érdekében történt, s kellett történnie. Hasonlítsuk össze velük a napóleoni kor porosz reformjait. Ezek pontosan ugyanilyenek, csakhogy sok vonatkozásban még tovább mennek: az adminisztráció alárendelése a burzsoázia érdekeinek, a nemesség és a bürokrácia önkényének letörése, a városi rendtartás[351], a Landwehr, a jobbágyi szolgáltatások megváltása. Mint akkor Poroszországban, úgy most Itáliában a burzsoázia lett — növekvő gazdagsága révén, és főként az iparnak és a kereskedelemnek az egész nép exisztenciája szempontjából növekvő jelentősége révén — azzá az osztállyá, amelytől elsősorban függ az ország felszabadítása az idegen uralom alól.

Az itáliai mozgalom tehát határozottan burzsoá mozgalom. A reformokért lelkesedő összes osztályok, a fejedelmektől és a nemességtől a piffereráról és a lazzaronékig,[352] időlegesen mint burzsoák lépnek fel, s a pápa egyelőre az első burzsoája Itáliának. Mindezeknek az osztályoknak azonban nagy csalódásban lesz részük, mihelyt egyszer az osztrák igát lerázták. Ha majd a burzsoák leszámoltak a külső ellenséggel, akkor odahaza el fogják választani a kosokat a bárányoktól; akkor majd a fejedelmek és grófok ismét segélykiáltásokkal fordulnak Ausztriához, de már késő lesz, s akkor majd Milánó, Firenze és Nápoly munkásai rájönnek, hogy az *ő* munkájuk még csak most kezdődik igazán.

Végül *Svájc*. Létezése óta először játszott Svájc bizonyos szerepet az európai államrendszerben, először kockáztatott meg egy határozott cselekedetet, először volt bátorsága már nem 22 egymástól vadidegen kanton halmazaként fellépni, hanem szövetségi köztársaságként. A nagy határozottsággal elfojtott polgárháború révén biztosította a központi hatalom szupremáciáját, egyszóval központosította magát.[280] A ténylegesen fennálló központosítást a szövetségi szerződés küszöbön álló reformjával fogja törvényesíteni.

S kinek a javát szolgálják, kérdjük ismét, a háború eredményei, a szövetségi reform, a Sonderbundban[278] részt vett kantonok átszervezése? A győztes pártét, azét a pártét, amely 1830 és 1834 között egyes kantonokban győzelmet aratott, a liberálisokét és a radikálisokét, vagyis a burzsoákét és a parasztokét. Az egykori birodalmi városok patrícius-uralma már a júliusi forradalom következtében megdőlt. Ahol ténylegesen újból helyreállt,

---

* — (királyi) tetszését; kénye-kedvét — *Szerk.*

** — polgárőrség — *Szerk.*

mint Bernben és Genfben, ott 1846-ban forradalmak következtek be. Ahol pedig még sértetlenül fenntartotta magát, mint Basel-Stadtban, ott ugyanabban az évben jelentős megrázkódtatásokat szenvedett. Feudális nemesség alig volt Svájcban, s ahol még fennállt, ott fő erejét a Magas-Alpok pásztoraival való szövetsége jelentette. Ezek voltak a burzsoák utolsó, legszívósabb, legdühödtebb ellenségei. Ők alkották a liberális kantonokban a reakciós elemek hátvédjét. Ők hálózták be a jezsuiták és a pietisták közreműködésével egész Svájcot egy reakciós összeesküvés szövevényével (lásd Waadt). Ők hiúsították meg a Tagsatzungban[289] a burzsoázia minden tervét. Ők akadályozták meg az egykori birodalmi városokban a nyárspolgári patriciátus végső vereségét.

A svájci burzsoák ezen utolsó ellenfeleit 1847-ben teljesen szétverték.

Kereskedelmüket és iparukat illetően a svájci burzsoáknak csaknem valamennyi kantonban már eddig is meglehetősen szabad kezük volt. A céhek, amennyiben még léteztek, vajmi kevéssé hátráltatták a burzsoázia fejlődését. Belső vámok úgyszólván nem is voltak. Ahol a burzsoázia valamelyest kifejlődött, ő tartotta kezében a politikai hatalmat. De miközben az egyes kantonokon belül előre haladt és támogatásra talált, éppen a fő dolog, a központosítás hiányzott neki. Ahogy a feudalizmus, a patriarchalizmus és a nyárspolgárság elkülönült tartományokban és magukban álló városokban fejlődik ki, ugyanúgy a burzsoáziának a maga kifejlődéséhez minél nagyobb területre van szüksége, neki 22 kis kanton helyett *egy* nagy Svájc kellett. A kantonok szuverenitása, a *régi* Svájc legmegfelelőbb formája, a burzsoák szempontjából nyomasztó bilinccsé vált. Nekik egy központi hatalom kellett, amely elég erős ahhoz, hogy egy meghatározott vágányra terelje az egyes kantonok törvényhozását, a maga túlsúlyával kiegyenlítse az alkotmányok és törvények különbségeit, eltávolítsa a feudális, patriarchális és nyárspolgári törvényhozás maradványait, kifelé pedig energikusan képviselje a svájci burzsoák érdekeit.

Ezt a központi hatalmat ki is vívta magának.

De vajon a Sonderbund megdöntésénél nem munkálkodtak-e közre a parasztok is? Kétségtelenül. Ami a parasztokat illeti, ők a burzsoákkal szemben egyelőre még ugyanazt a szerepet fogják betölteni, amit oly soká töltöttek be a kispolgárokkal szemben. A burzsoák kizsákmányolt karja maradnak, ők vívják majd meg amazoknak a csatáit, ők szövik majd kartonszöveteiket és szalagaikat, belőlük regrutálódik proletariátusuk. De mi mást is tehetnének? Tulajdonosok lévén éppúgy, mint a burzsoák, egyelőre közös velük csaknem minden érdekük. Mindazok a politikai rendszabályok, melyeknek keresztülviteléhez elég erősek, még sokkal inkább a burzsoák-

nak használnak, mint nekik maguknak. De a burzsoákkal szemben gyöngék, mert azok gazdagabbak és kezükben tartják az ipart, amely századunkban minden politikai hatalom emelője. A burzsoákkal együtt sokra képesek, a burzsoák ellen semmire.

Eljön persze az az idő, amikor a parasztok kiszipolyozott, elszegényedett része odacsatlakozik az addigra tovább fejlődött proletariátushoz, és hadat üzen a burzsoáziának, — de ezzel itt nem foglalkozunk.

Elég az hozzá, hogy a jezsuitáknak és csatlósaiknak, a burzsoák e szervezett ellenségeinek kiűzése, az egyházi nevelés helyett a *polgári* nevelés általános bevezetése, az egyházi javak többségének állami birtokbavétele mindenekelőtt a burzsoázia javát szolgálja.

Így tehát az 1847-es év három legkiemelkedőbb mozgalmában közös az, hogy mindegyik elsősorban és főképpen a burzsoázia érdekében való. A haladó párt mindenütt a burzsoák pártja volt.

S valóban, e mozgalmak jellemző ismérve az, hogy éppen az 1830-ban elmaradt országok tavaly megtették az első döntő lépéseket, hogy 1830 magaslatára emelkedjenek, vagyis hogy kivívják a burzsoázia győzelmét.

Eddig tehát láttuk, hogy az 1847-es év ragyogó éve volt a burzsoáziának.

Menjünk tovább.

Angliában új parlamentünk van, s ez, mint a kvéker John Bright mondja,[353] a leghamisítatlanabb burzsoá parlament, amely valaha is összeült. John Bright a leghamisítatlanabb burzsoája egész Angliának, nálánál jobb szaktekintélyt nem is kívánhatnánk. De a burzsoá John Bright nem az a burzsoá, aki Franciaországban uralkodik, sem az, aki IV. Frigyes Vilmos ellen patetikus hősködéssel mennydörög. A burzsoán, ha John Bright szájából hangzik el, a gyáros értendő. Angliában a burzsoázia egyes frakciói már 1688 óta uralmon vannak; de hogy megkönnyítsék maguknak az uralom meghódítását, a névleges uralmat meghagyták adósaiknak, akik függnek tőlük, az arisztokratáknak. Habár így Angliában a harc valójában magának a burzsoáziának az egyes frakciói — a pénztőkések és a gyárosok — közötti harc, a gyárosok ezt mégis az arisztokrácia és a burzsoázia közötti harcnak tüntethetik fel, sőt, szükség esetén még az arisztokrácia és a nép közötti harcnak is. A gyárosoknak nem áll érdekükben, hogy fenntartsák az arisztokrácia uralmának látszatát, mert nekik nem tartoznak a lordok, a bárók és a squire-ok egy fillérrel sem. Ellenkezőleg, nagyon is érdekük az, hogy megdöntsék ezt a látszatot, mert e látszattal odavész a pénztőkések utolsó mentsvára. S ezt el fogja végezni a mostani burzsoá- vagy gyáros-parlament. Át fogja változtatni az öreg, feudálisnak látszó Angliát egy többé-kevésbé modern, polgári módon szervezett országgá. Hasonlóvá fogja tenni az

angol alkotmányt a francia és a belga alkotmányhoz. Be fogja tetőzni az angol ipari burzsoázia győzelmét.

Ez ismét a burzsoázia előrehaladása, hiszen a burzsoázián belüli előrehaladás is a burzsoá uralom kiszélesedése, megerősödése.

Úgy tűnik, mintha az egy *Franciaország* kivétel lenne. Az uralom, amely 1830-ban a nagyburzsoázia egészének a kezébe került, évről évre egyre inkább e nagyburzsoázia leggazdagabb frakciójának uralmára, a pénztőkések és tőkespekulánsok uralmára korlátozódik. S ezek érdekeik szolgálatába állították a nagyburzsoázia többségét. A kisebbség, amelynek élén a gyárosoknak és a hajózási vállalkozóknak egy része áll, egyre jelentéktelenebbé válik. Ez a kisebbség most szövetkezett a választójogból kizárt közép- és kisburzsoákkal, és reform-banketteken ünnepli e szövetséget. Nem meri remélni, hogy az eddigi választókkal valaha is uralomra juthat. Ezért hosszú ingadozás után rászánta magát arra, hogy megígérje a politikai hatalomban való részesedést a közvetlen alatta álló burzsoáknak, és nevezetesen a burzsoá ideológusoknak, mint a legveszélytelenebbeknek: az ügyvédeknek, orvosoknak stb. Persze attól, hogy ígéretét megtarthassa, még nagyon távol áll.

Így tehát Franciaországban is közeledni látjuk azt a burzsoázián belüli harcot, mely Angliában már úgyszólván befejeződött. Csakhogy Franciaországban a helyzetnek, mint mindig, élesebben kirajzolódó, forradalmibb jellege van. Ez a két táborra való határozott elkülönülés szintén a burzsoázia előrehaladása.

Belgiumban a burzsoázia az 1847-es választásokon döntő győzelmet aratott: a katolikus kormánynak távoznia kellett, s most itt is egyelőre a liberális burzsoák uralkodnak.

Amerikában Mexikó meghódításának[354] voltunk tanúi, és ez megörvendeztetett bennünket. Az is előrehaladás, hogy egy országot, amely eddig kizárólag önmagával foglalkozott, amelyet örökös polgárháborúk marcangoltak és megakadályoztak minden fejlődésben, egy olyan országot, amelyre legfeljebb az várt, hogy Anglia ipari vazallusává váljék, hogy egy ilyen országot erőszakkal belesodornak a történelmi mozgásba. Saját fejlődésének érdeke, hogy a jövőben az Egyesült Államok gyámsága alá kerüljön. Egész Amerika fejlődésének érdeke, hogy az Egyesült Államok Kalifornia birtoklása útján megszerezze a Csendes-óceán fölötti uralmat. De elsősorban kinek a javát szolgálja, kérdjük ismét, a háború? Csakis a burzsoáziáét. Az észak-amerikaiak Kaliforniában és Új-Mexikóban új területet nyernek, hogy rajta új tőkét hozzanak létre, vagyis új burzsoákat hívjanak életre, s a már létezőket gazdagabbá tegyék; hiszen minden manapság

létrehozott tőke a burzsoázia kezébe kerül. És a tehuantepeci földszoros annyira sürgetett átvágása[355] ki másnak a javát szolgálja, mint az amerikai hajózási vállalkozókét? A Csendes-óceán fölötti uralom kinek a javát szolgálja, ha nem ugyanezekét a hajózási vállalkozókét? Ki fogja ellátni ipari termékekkel a meghódított országokban kialakuló új vevőkört, ha nem az amerikai gyárosok?

Tehát Amerikában is nagyot haladt előre a burzsoázia, és ha képviselői most ellenzik a háborút, ez csupán azt bizonyítja, félnek, hogy ezt az előrehaladást egy s más szempontból túl drágán vásárolták meg.

Még egész barbár országokban is előrehaladt a burzsoázia. Oroszországban hatalmas léptekkel fejlődik az ipar, s még a bojárokból is egyre inkább és inkább burzsoát csinál. Oroszországban és Lengyelországban korlátozzák a jobbágyrendszert, s ezzel meggyöngül — a burzsoák érdekének megfelelően — a nemesség, és létrejön egy szabad parasztosztály, amelyre mindenütt szüksége van a burzsoáziának. Üldözik a zsidókat — s ez teljességgel érdeke a megtelepedett keresztény polgároknak, akiknek üzletét a házalók elrontották. — Magyarországon a feudális urak egyre inkább gabona-, gyapjú- és marhanagykereskedőkké válnak, és az országgyűlésben következetesen mint burzsoák lépnek fel. — És a „civilizációnak" mindeme dicsteljes előrehaladása Törökországban, Egyiptomban, Tuniszban, Perzsiában és más barbár országokban, mi más ez, mint egy eljövendő burzsoázia felvirágzásának előkészítése? Ezekben az országokban ma beteljesedik a próféta szava: „Készítsétek az Úrnak útját... Ti kapuk, emeljétek fel fejeiteket, és emelkedjetek fel ti örökkévaló ajtók, hadd menjen be a dicsőség királya! Kicsoda ez a dicsőség királya?"[356] A burzsoá.

Ahová csak tekintünk, a burzsoázia mindenütt hatalmas előrehaladásban van. Magasan hordja fejét és dacosan kihívja ellenségeit. Döntő győzelmekre számít, s reményében nem fog csalatkozni. Az egész világot a maga zsinórmértéke szerint akarja berendezni, s a föld egy jelentős részén ez sikerülni is fog neki.

Mi nem vagyunk barátai a burzsoáziának, ez ismeretes. De ezúttal nem sajnáljuk tőle diadalát. Nyugodtan mosolyoghatunk fennhéjázó tekintetén, amellyel kivált Németországban lenézi a demokraták és kommunisták látszólag oly maroknyi csoportját. Nekünk csöppet sincs ellenünkre, ha mindenütt keresztülviszi szándékait.

Mi több: még egy ironikus mosolyt is megengedhetünk magunknak, amikor látjuk, mily szörnyű komolysággal, mily patetikus lelkesedéssel törik magukat céljaikért a burzsoák csaknem mindenütt. Ezek az urak valóban azt

hiszik, hogy önmaguknak dolgoznak. Elég korlátoltak azt hinni, hogy az ő győzelmükkel a világ a végső formáját kapja meg. Pedig mi sem nyilvánvalóbb, mint hogy ők mindenütt csak *nekünk*, a demokratáknak és a kommunistáknak egyengetik az utat; hogy legfeljebb néhány évnyi nyugalom nélküli élvezetet vívnak ki, hogy aztán nyomban megint megdöntessenek. Mindenütt ott áll mögöttük a proletariátus, hol részt véve törekvéseikben és részint illúzióikban is, miként Itáliában és Svájcban, hol hallgatagon és tartózkodóan, de a felszín alatt a burzsoázia megdöntését előkészítve, miként Franciaországban és Németországban; hol pedig, végül, miként Angliában és Amerikában, nyíltan fellázadva az uralkodó burzsoázia ellen.

De megtehetünk még többet is. Megmondhatjuk a burzsoáknak mindezt egyenesen, játszhatunk nyílt kártyákkal. Ám hadd tudják meg előre, hogy csak a mi érdekünkben dolgoznak. Emiatt még nem adhatják fel harcukat az abszolút monarchia, a nemesség és a papok ellen. Győzniök kell, vagy pedig már most elpusztulnak.

Sőt, nagyon rövid időn belül Németországban kénytelenek lesznek éppenséggel a mi segítségünket kérni.

Harcoljatok hát csak bátran tovább, nagyságos urai a tőkének! Egyelőre szükségünk van rátok, sőt itt-ott uralkodásotokra is szükségünk van. Nektek kell eltávolítanotok az utunkból a középkor maradványait és az abszolút monarchiát, nektek kell megsemmisítenetek a patriarchalizmust, nektek kell központosítanotok, nektek kell igazi proletárokká, a mi regrutáinkká változtatnotok az összes többé-kevésbé vagyontalan osztályokat, nektek kell gyáraitokkal és kereskedelmi kapcsolataitokkal az alapját szolgáltatnotok azon anyagi eszközöknek, amelyekre a proletariátusnak szüksége van a maga felszabadításához. Fizetségképpen ám uralkodjatok egy rövid időre. Ám diktáljatok törvényeket, sütkérezzetek a magatok teremtette felség verőfényében, bankettezzetek királyi teremben, lépjetek nászra a szép királyleánnyal, de ne feledjétek —

„Az ajtó előtt a hóhér."[357]

Die Bewegungen von 1847

A megírás ideje: 1848 január 20. körül

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1848 január 23. (7.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás: F. E.

Friedrich Engels

A vég kezdete Ausztriában

„Engem és Metternichet még elbír" — mondta a boldogult Ferenc császár. Ha Metternich nem akarja hazugságban hagyni császárját, akkor hamarosan meg kell halnia.

Ez a tarkabarka, összeörökölt és összelopkodott osztrák monarchia, tíz nyelvnek és nemzetnek e szervezett zűrzavara, a legellentmondóbb szokásoknak és törvényeknek e tervszerűtlen elegye, végre valahára elkezd széthullani.

A becsületes német polgár évek óta a legnagyobb bámulattal adózott e recsegő-ropogó államgépezet karmesterének: Metternichnek, ennek a gyáva gazembernek és orgyilkosnak. Talleyrand, Lajos Fülöp és Metternich — három nagyon középszerű fő, akik ezért nagyon illenek középszerű korunkhoz — a német polgár szemében annak a három istennek számítanak, akik harminc év óta a világtörténelmet holmi bábjáték módjára dróton rángatták. Saját mindennapi tapasztalatához híven a becsületes polgár a történelmet nagyobb méretű kocsmai összeesküvésnek és vénasszonyi pletykázásnak nézi.

Az biztos, hogy egyetlen ország fölött sem múlt el nyomtalanabbul a forradalom viharáradata és a háromszoros napóleoni invázió, mint Ausztria fölött. Az biztos, hogy egyetlen országban sem maradt fenn szeplőtlenebbül és harmonikusabban az atyai mogyoróvessző védelme alatt feudalizmus, patriarchalizmus és alázatos nyárspolgáriasság, mint Ausztriában. De tehet-e erről Metternich?

Min alapszik az Osztrák Ház hatalma, szívóssága, stabilitása?

Amikor a középkor második felében Itália, Franciaország, Anglia, Belgium, Észak- és Nyugat-Németország egymás után kiküzdötték magukat a feudális barbárságból, amikor kifejlődött az ipar, kiszélesedett a kereskedelem, felemelkedtek a városok, politikai jelentőségre tettek szert a polgárok, akkor Németország egy része visszamaradt a nyugat-európai fejlődés mögött. A polgári civilizáció a tengerpartokat és a nagy folyók útját követte. A tengerektől távoli belvidékek, különösen a terméketlen

és úttalan magas hegységek a barbárságnak és a feudalizmusnak a fészke maradtak. Főként a délnémet és délszláv belvidékek voltak azok, amelyeken ez a barbárság összpontosult. E belvidékeknek, melyeket az Alpok védtek az olasz civilizációtól, a cseh és morva hegységek pedig az északnémet civilizációtól, ráadásul még az a szerencséjük is megvolt, hogy ők Európa egyetlen reakciós folyamának vízgyűjtő területét alkották. A Duna korántsem sodorta be őket a civilizációba, éppen ellenkezőleg, még sokkal erőteljesebb barbársággal hozta összeköttetésbe e területeket.

Amikor Nyugat-Európában a polgári civilizáció nyomán kifejlődtek a nagy monarchiák, a Felső-Duna melletti belvidékeknek ugyancsak egy nagy monarchiává kellett egyesülniök. Ezt már a védelem is megkívánta. Itt, Európa központjában, a mindenféle nyelvű és nemzetiségű barbárok a Habsburg-ház jogara alatt társultak. Itt a tömény barbárság hátvédét találták meg Magyarországban

A Duna, az Alpok, meg Csehország sziklás mellvédei: ezek az osztrák barbárság és az osztrák monarchia létezésének alapjai.

Ha a Habsburg-ház egy ideig támogatást nyújtott a polgároknak a nemességgel szemben, a városoknak a fejedelmekkel szemben, ennek oka az, hogy ez az egyetlen feltétel, amely mellett egy nagy monarchia egyáltalában lehetséges volt. Ha később ismét támogatást nyújtott a kispolgároknak, ennek oka az, hogy a kispolgárok Európa többi részében már maguk is reakciósakká lettek a nagyburzsoáziához képest. Mind az egyik, mind a másik alkalommal határozottan reakciós szándékkal nyújtott támogatást a kispolgároknak. Csakhogy most balul üt ki ez a módszer.

Így tehát az Osztrák Ház kezdettől fogva a barbárság, a mozdulatlanság, a reakció képviselője volt Európában. Hatalma az úttalan hegyek mögé elsáncolt patriarchalizmus ostobaságán, a barbárság megközelíthetetlen brutalitásán nyugodott. Egy tucatnyi nemzet, amelyeknek szokásai, jelleme és intézményei a legkirívóbb ellentétet alkották, összetartott a civilizációval szemben érzett közös ellenszenvénél fogva.

Ezért volt az Osztrák Ház leküzdhetetlen, amíg érintetlenül maradt alattvalóinak barbársága. Ezért fenyegette őt csak egy veszély: a polgári civilizáció behatolása.

De ez az *egy* veszély elháríthatatlan volt. Ideig-óráig ki lehetett rekeszteni a polgári civilizációt, ideig-óráig hozzá lehetett idomítani az osztrák barbársághoz, alá lehetett rendelni ennek. Előbb vagy utóbb azonban a polgári civilizációnak felül kellett kerekednie a feudális barbárságon, s ezzel szét volt szaggatva az egyetlen kötelék, amely a legkülönbözőbb tartományokat összetartotta.

Innen a passzív, habozó, gyáva, mocskos és álnok osztrák politika. Ausztria nem léphet fel többé, mint korábban, nyílt brutalitással, határozott barbársággal, mert évről évre engedményeket kell tennie a civilizációnak, mert évről évre kevésbé lehet biztos saját alattvalóiban. Minden határozott lépés változást idézne elő odahaza vagy tőszomszédainál; minden változás rést ütne a gátakon, amelyek mögött Ausztria fáradságosan védekezik a modern civilizáció emelkedő árja ellen; az első áldozata minden változásnak maga az Osztrák Ház lenne, amely a barbársággal áll vagy bukik. Ausztria 1823-ban és 1831-ben még ágyúgolyókkal kergethette szét a piemonti, nápolyi és romagnai rebelliseket, de már 1846-ban Galíciában egy még fejletlen forradalmi elemet, a parasztokat kellett megmozgatnia, 1847-ben pedig kénytelen volt megálljt parancsolni csapatainak Ferraránál, és összeesküvéshez folyamodni Rómában.[358] Az ellenforradalmi Ausztria forradalmi eszközöket alkalmaz — ez a legbiztosabb jele annak, hogy a végét járja!

Amikor már el voltak fojtva az 1831-es itáliai felkelések meg az 1830-as lengyel forradalom, amikor a francia burzsoák már biztosítékot nyújtottak jó magaviseletükre, Ferenc császár békével szállhatott sírba; az idők elég nyomorúságosaknak látszottak ahhoz, hogy még vízfejű sarját* is elbírják.

Forradalmaktól egyelőre még biztonságban volt a megkoronázott idióta birodalma. De ki biztosította a forradalmak *okai* ellen?

Amíg az ipar háziipar maradt, amíg minden parasztcsalád vagy legalábbis minden falu maga készítette el ipari termék-szükségletét anélkül, hogy sokat a kereskedelembe vitt volna, addig maga az ipar is feudális volt és kitűnően hozzáillett az osztrák barbársághoz. Amíg maga is puszta manufaktúra, falusi ipar maradt, addig kevés belföldi terméket vitt ki, kevés külkereskedelmet hozott létre, csak egyes kerületekben létezett, és könnyen beleilleszthető volt az osztrák status quóba. A manufaktúra, amely még Angliában és Franciaországban is csak kisszámú nagyburzsoáziát hozott létre, a gyéren lakott félreeső Ausztriában legföljebb egy szerény középrendet tudott létrehozni, s ezt is csak itt-ott. Amíg fennállt a kézi munka, addig Ausztria biztonságban volt.

De feltalálták a gépeket és a gépek tönkre tették a kézi munkát. Az ipari termékek ára oly gyorsan és oly mélyre zuhant, hogy tönkrement elsőnek a manufaktúra, majd lassacskán maga a régi feudális háziipar is.

Ausztria a gépek ellen következetes tilalmi rendszer mögé sáncolta el magát. De mindhiába. Éppen a tilalmi rendszer hozta be Ausztriába a

* I. (mint magyar király V.) Ferdinánd. — *Szerk.*

gépeket. Csehország a pamutipart, Lombardia pedig a selyemfonást gépekkel űzte; sőt, Bécs kezdett gépeket csinálni.

A következmények nem maradtak el. A manufaktúra-munkások kenyértelenekké lettek. A manufaktúra-kerületek egész népessége kiszakadt örökölt életmódjából. Az eddigi nyárspolgárok soraiból nagyburzsoák nőttek ki, akik munkások százainak parancsoltak, csakúgy mint hercegi és grófi szomszédaik a jobbágyok százainak. A jobbágyok a régi ipar bukása által régi kereseti ágakat vesztettek el, és az új ipar által új szükségletekre tettek szert. A modern ipar mellett már nem lehetett a földművelést feudális módon űzni. A jobbágyi szolgáltatások megváltása szükségletté lett. A parasztok és a földesúr közötti feudális helyzet tarthatatlanná vált. A városok felemelkedtek. A céhek a fogyasztók szempontjából nyomasztóvá, a céhbeliek szempontjából hiábavalóvá, a gyárosok szempontjából elviselhetetlenné lettek. A konkurrenciát hallgatólagosan engedélyezni kellett. Teljesen megváltozott a társadalom valamennyi osztályának helyzete. A régi osztályok egyre inkább háttérbe szorultak a két új osztály, a burzsoázia és a proletariátus mögött; a földművelés vesztett súlyából az iparral szemben, a falu visszavonult a városok elől.

Ezek voltak a gépek következményei Ausztria egyes vidékein, nevezetesen Csehországban és Lombardiában. Többé vagy kevésbé visszahatottak az egész monarchiára, mindenütt aláásták a régi barbárságot és vele az Osztrák Ház alapzatát. —

Mialatt 1831-ben az agyonsulykolt osztrák katonák Romagnában kartáccsal válaszoltak a „Viva l'Italiá"-ra*, Angliában megépültek az első vasutak. Csakúgy, mint a gépek, a vasutak is azonnal szükségletté váltak minden európai ország számára. Ausztriának — akarva, nem akarva — adoptálnia kellett őket. Nehogy újabb hatalmat adjon a már növekvőben levő burzsoáziának, a kormány maga építtetett vasutakat. De a Szküllából a Kharübdiszbe került.[359] Csak úgy akadályozhatta meg hatalmas burzsoá részvénytársaságok alakulását, hogy a burzsoáktól vette kölcsön a pénzt a vasútépítéshez, hogy elzálogosította magát Rothschildnál, Arnstein és Eskelesnél, Sinánál stb.

A vasutak hatásaitól még kevésbé menekült meg az Osztrák Ház.

A hegygerincek, amelyek elválasztották az osztrák monarchiát a külvilágtól, amelyek elválasztották Csehországot Morvaországtól és Ausztriától, Ausztriát Stájerországtól, Stájerországot Illíriától, Illíriát Lombardiától, leomlanak a vasutak előtt. A gránitfalak, amelyek mögött mindegyik tar-

* — az „Éljen Itália"-ra — *Szerk.*

tomány megőrizte külön nemzetiségét, korlátolt lokális létezését, megszűnnek korlátok lenni. A nagyiparnak, a gépeknek a termékei rögtön és csaknem szállítási költségek nélkül behatolnak a monarchia legtávolabbi zugaiba, megsemmisítik a régi kézi munkát, felrázzák a feudális barbárságot. A tartományok egymás közötti kereskedelme, a civilizált külfölddel való kereskedelem soha nem ismert jelentőséget kap. A visszafelé folyó Duna megszűnik a birodalom ütőere lenni, az Alpok és a Cseh-erdő nem léteznek többé; az új ütőér Triesztől Hamburgig, Ostende-ig és Le Havre-ig húzódik, messze túl a birodalom határain, a hegyfalakon át, egészen az Északi-tenger és az Óceán legtávolibb partjaiig. Az állam összérdekeiben, a külvilág eseményeiben való részvétel szükségszerűséggé válik. A lokális barbárság eltűnik. Az érdekek itt elválnak, ott egybeolvadnak. A nemzetiségek az egyik helyen elkülönülnek, hogy egy másikon kapcsolatba lépjenek, és az egymástól idegen tartományok zilált agglomerátumából meghatározott, nagyobb csoportok válnak ki, amelyeknek közösek a törekvéseik és az érdekeik.

„Engem és Metternichet még elbír." A francia forradalmat, Napóleont és a júliusi viharokat elbírta. De a *gőzt* nem bírja el. A gőz utat tört magának az Alpokon és a Cseh-erdőn át, a gőz varázsütésszerűen elvette a Dunától a szerepét, a gőz ronggyá tépte az osztrák barbárságot és ezzel kihúzta a talajt a Habsburg-ház lába alól.

Az európai és amerikai közönségnek e pillanatban megvan az az élvezete, hogy végignézheti, hogyan zúzódik össze a gőzgép kerekei között Metternich és az egész Habsburg-ház, hogyan szabdalják darabokra az osztrák monarchiát saját mozdonyai. Ez nagyon szívderítő látvány. Itáliában fellázadnak a vazallusok és Ausztria mukkanni sem mer; a liberalizmus pestise elharapódzik Lombardiában, s Ausztria habozik, ingadozik, remeg a saját alattvalóitól. Svájcban a legrégibb osztrákellenes rebellisek, az ősvájciak, Ausztria felségjoga alá helyezik magukat; megtámadják őket, de Ausztria megremeg Ochsenbein merész szavaitól: Mihelyt *egy* osztrák katona Svájc földjére lép, húszezer embert dobok át Lombardiába és proklamálom az olasz köztársaságot — és Ausztria hasztalan koldul segítséget München, Stuttgart és Karlsruhe lenézett udvarainál! Csehországban a rendek megtagadnak 50 000 forintnyi adót, Ausztria mégis be akarja hajtani, ám annyira szüksége van csapataira az Alpokban, hogy kénytelen, fennállása óta először, engedni a rendeknek és lemondani az 50 000 forintról! Magyarországon az országgyűlés forradalmi javaslatokat készít elő és biztos a szótöbbségben; Ausztria pedig, amelynek kellenek a magyar huszárok Milánóban, Modenában és Pármában, Ausztria maga tesz forra-

dalmi javaslatokat az országgyűlésnek, noha nagyon jól tudja, hogy e javaslatok saját halálát jelentik![360] Ez a megrendíthetetlen Ausztria, a barbárságnak ez az örök védőbástyája, nem tudja már, hová forduljon. A legborzasztóbb bőrkiütése van: ha elől vakarózik, hátul viszket, ha meg hátul vakarózik, elől viszket.

És ezzel a nevetséges vakarózással az Osztrák Ház levakarja magát a föld színéről.

Ha az öreg Metternich nem követi gyorsan az ő „jámbor" Ferencét, akkor még megélheti, hogyan hullik szét oly fáradságosan összetartott császári monarchiája és hogyan kerül legnagyobbrészt a burzsoák kezére; akkor megélheti azt a hallatlan dolgot, hogy a „polgári ruhakészítők" és a „polgári fűszeres szatócsok" már nem emelik meg előtte sapkájukat a Praterben és kurtán-furcsán csak Metternich úrnak titulálják. Még egypár megrázkódtatás, még egypár költséges fegyverkezés, és Charles Rothschild felvásárolja az egész osztrák monarchiát.

Mi igaz gyönyörűséggel nézünk elébe annak a győzelemnek, amelyet a burzsoák az osztrák császárság felett aratnak. Csak azt szeretnénk, hogy azok a burzsoák, akik ezt a tiszteletreméltó ősi birodalmat megvásárolják, igen közönséges, igen mocskos, igen zsidó burzsoák legyenek. Az ilyen undorító, botozó, atyai, tetves kormányzat azt érdemli, hogy egy igen tetves, igen lengyelfürtös, igen bűzlő ellenfél gyűrje le. Metternich úr nyugodt lehet, hogy ezt a tetves ellenfelet később éppoly könyörtelenül megkopasztjuk, mint ahogy az őt nemsokára meg fogja kopasztani.

Számunkra, németek számára, Ausztria bukásának még külön jelentősége is van. Ausztria hozott bennünket abba a hírbe, hogy idegen nemzetek elnyomói, minden országban a reakció bérencei vagyunk. Osztrák zászló alatt tartják rabságban a németek Lengyelországot, Csehországot, Itáliát. Az osztrák monarchiának köszönhetjük, hogy a németeket Szirakuzától Trientig, Genovától Velencéig a zsarnokság megvetendő zsoldosaiként gyűlölik. Aki tanúja volt, milyen halálos gyűlölet, milyen véres és teljesen jogos bosszúvágy uralkodik Itáliában a tedeschókkal* szemben, annak már csak ezért is olthatatlanul gyűlölnie kell Ausztriát és tapsolnia kell, amikor összeomlik a barbárságnak ez a védőbástyája, ez a Németország szégyenét hirdető pellengér.

Minden okunk megvan arra a reményre, hogy a németek bosszút állnak majd Ausztrián azért a gyalázatért, amellyel a német nevet beszennyezte. Minden okunk megvan arra a reményre, hogy németek fogják Ausztriát

* — németekkel — *Szerk.*

megdönteni és németek fogják a szláv meg az olasz szabadság útjában álló akadályokat eltakarítani. Minden elő van készítve; az áldozati állat itt fekszik és várja a kést, amely torkának átmetszésére hivatott. Bárcsak ezúttal ne mulasztanák el a németek a kellő időpontot, bárcsak elég bátrak lennének kimondani a szót — azt a szót, amelyet még Napóleon sem merészkedett kimondani:

La dynastie de Habsbourg a cessé de régner!*

Der Anfang des Endes in Österreich

A megírás ideje: 1848 január 25. körül

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1848 január 27. (8.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás: F. E.

* — A Habsburg-dinasztia megszünt uralkodni! — *Szerk.*

[Karl Marx]

A „Débat social" február 6-i száma az Association démocratique-ról

A „Débat social"[361] február 6-i száma védelmébe veszi a brüszszeli Association démocratique-ot[305] és annak fióktársaságait. Bátorkodunk néhány megjegyzést tenni védelmének módját és módszerét illetően.

Lehet, hogy a belga radikális pártnak érdekében áll bebizonyítani a katolikusoknak, mennyire saját érdekük ellen cselekszenek, amikor megvádolják a belga radikális pártot. Lehet, hogy a belga radikális pártnak érdekében áll különbséget tenni az alsóbb és a magasabb klérus között, s a klérus egészét bókokkal kárpótolni azért, ami igazságot az egyik részének megmond. Ehhez mi nem értünk. Mi csak csodálkozunk azon, hogyan kerülhette el a „Débat" figyelmét, hogy a flamand katolikus lapoknak a demokrata társaságok elleni támadásait azonnal kinyomatták az „Indépendance"-ban[362], az „Indépendance" pedig, tudomásunk szerint, nem katolikus lap.

A „Débat social" kijelenti, hogy a belgák a demokrata társaságok révén politikai reformokat követelnek.

Megértjük, hogy a „Débat" egy pillanatra elfeledkezik az Association démocratique kozmopolita jellegéről. Talán nem is feledkezett el róla. Hanem csupán arra emlékezett, hogy egy olyan társaság, mely a demokráciát minden országban igyekszik elősegíteni, elsősorban arra az országra lesz hatással, amelyben székel.

A „Débat social" nem elégszik meg azzal, hogy megmondja, mit akarnak a belgák a demokrata társaságokkal; ő tovább megy, megmondja, hogy mit nem akarnak a belgák ezekkel a társaságokkal, vagyis, hogy mit nem *szabad* akarnia annak, aki ahhoz a társasághoz tartozik, amelyet a belgák alapítottak politikai reformok követelése végett. Avis aux étrangers!*

* — Figyelmeztetés a külföldiek számára! — *Szerk.*

„A politikai reformok, melyeket a belgák a demokrata társaságok révén követelni akarnak" — mondja a „Débat" — „nem utópiák, amilyeneket bizonyos demokraták kergetnek olyan országokban, ahol a társadalmi intézmények nem nyújtanak reményt hatékony reformokra, ahol tehát éppoly ésszerű dolog légvárakra gondolni, mint a már szabad népek szerény jólétére. Akinek semmije sincs, az éppoly jól álmodhat magának egyszeriben milliókat, mint száz tallér járadékot vagy profitot."

A „Débat" itt nyilvánvalóan a *kommunistákról* beszél.

Meg szeretnénk kérdezni tőle, vajon a „szabad" Anglia „szerény jóléte" abban nyilvánul-e meg, hogy a szegényadó gyorsabban növekszik, mint a népesség?

Meg szeretnénk kérdezni tőle, vajon a flamand nyomorúságot érti-e a „szabad népek szerény jólétén"?

Ki szeretnénk kérdezni arról a titokról, amely által száz tallér *profittal* vagy *járadékkal* akarja helyettesíteni a munkabért. Vagy talán a „szabad népek szerény jólétén" a szabad tőkések és földbirtokosok szerény jólétét érti!

Végül meg szeretnénk kérdezni tőle, vajon megbízta-e a brüsszeli Association démocratique azzal, hogy meghazudtolja a „szabad népek szerény boldogságában" nem hivő utopistákat?

De a „Débat social" szemlátomást nem általában a kommunistákról beszél, hanem a *német kommunistákról*, akik, mivel hazájuk politikai fejlődése sem egy német „Alliance", sem egy német „Association libérale"[363] alapítását nem engedi meg nekik, kétségbeesésükben a kommunizmus karjaiba zuhannak.

Figyelmébe ajánljuk a „Débat"-nak, hogy a kommunizmus nem Németországból, hanem Angliából és Franciaországból származik.

Hogy a német kommunizmus a leghatározottabb ellenfele mindenfajta utopizmusnak, és hogy korántsem zárja ki a történelmi fejlődést, hanem éppen ellenkezőleg, ezen alapul — egyelőre ezt az állítást adjuk cserébe a „Débat social"-nak, viszonzásul az ő állítására.

Németország visszamaradt a politikai fejlődésben, hosszú politikai fejlődésen kell átmennie. Mi lennénk az utolsók, akik tagadják ezt. Másrészt azonban azt hisszük, hogy egy több mint 40 millió lakosú ország, ha forradalmat készít elő, mozgalmának mércéjét nem fogja kis szabad országok radikalizmusában keresni.

A „Débat" netán az osztályellentéteknek és az osztályharcnak az előtérbe hozását érti kommunizmuson? Akkor nem a kommunizmus kommunista, hanem a politikai gazdaságtan, a polgári társadalom.

Mint tudjuk, Robert Peel megjósolta, hogy a modern társadalom osztályellentétének egy szörnyű válságban kell kirobbannia. Mint tudjuk, maga Guizot is úgy véli, hogy civilizáció-történetében[364] csupáncsak az osztályharcnak bizonyos formáit ábrázolta. De hát Peel és Guizot utopisták. Realisták pedig azok a férfiak, akik még a társadalmi tényeknek a kimondását is a jóakaratú életbölcsesség ellen elkövetett vétkeknek tekintik.

A „Débat social"-nak jogában áll, hogy csodálja és idealizálja Észak-Amerikát és Svájcot.

Kérdjük tőle, vajon Észak-Amerika politikai berendezkedését valaha is be lehet-e vezetni Európában nagy szociális átalakulások nélkül? Mi például úgy véljük — bocsássa meg nekünk a „Débat" ezt a vakmerőséget —, hogy az angol charta csak azzal az előfeltétellel válhatott egyeseknek az általános választójogról való álmodozása helyett egy nagy nemzeti párt követelésévé, hogy az angol munkások egy hosszadalmas folyamatban osztállyá egyesültek; úgy véljük továbbá, hogy erre a chartára egészen más szándékkal törekszenek, és hogy ez szükségképpen egészen más szociális következményeket fog előidézni, mint amilyenekre Amerika és Svájc alkotmánya valaha is törekedett vagy amilyeneket valaha is előidézett. A mi szemünkben azok az utopisták, akik a politikai formákat elválasztják társadalmi alapjuktól, s általános, elvont dogmákként állítják oda őket.

Hogy a „Débat social" miképpen igyekszik védeni az Association démocratique-ot azáltal, hogy egyszersmind kiküszöböl „bizonyos demokratákat", akik nem elégednek meg „a szabad népek szerény jólétével", azt a továbbiakban bizonyítja be, amikor rátér a Társaságban tartott szabadkereskedelmi vitákra.

„Hat ülést szenteltek" — mondja a „Débat" — „ezen érdekes kérdés megvitatásának, és ezeken sok munkás — városunk különböző üzemeiből — olyan érveket juttatott kifejezésre, amelyek feltétlenül helyénvalók lettek volna a tavaly szeptemberben Brüsszelben tartott híres közgazdász-kongresszuson is."

Ezt megelőzően a „Débat social" megjegyzi, hogy a Társaság csaknem egyhangúlag szavazott az összes népek közötti abszolút szabadkereskedelemre, mint a demokrácia egyik céljára.

Ezt követően a „Débat" ugyane számában Lehardy de Beaulieu úrnak egy egészen silány, az angol free-trade lacikonyhák legromlottabb hulladékaiból összekapart beszéde van.[365]

Végezetül pedig Cobdent ünneplik.[366]

Kételkedhet-e valaki a „Débat social" által adott ilyetén ábrázolás után abban, hogy a Társaság nagy többsége a közgazdász-kongresszus értelmezése szerinti, a polgári free-traderek értelmezése szerinti szabadkereskedelem mellett szavazott? —

Der „Débat social" vom 6. Februar
über die Association démocratique

A megírás ideje: 1848 február 10. körül

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1848 február 13. (13.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

Három új alkotmány

Valóban, jövendöléseink a burzsoázia küszöbönálló diadaláról[367] hamarabb teljesülnek, mint várhattuk volna. Nem egész két hét alatt három abszolút monarchia: Dánia, Nápoly és Szardínia alkotmányos állammá válik.

Az itáliai mozgalom bámulatos gyorsasággal bontakozott ki. Az egyházi állam, Toszkána, Szardínia egymás után állt e mozgalom élére; egyik ország mindig tovább hajtotta a másikat, egyik előrehaladás mindig újabb előrehaladást vont maga után. Az itáliai Vámegylet[368] volt az első lépés ahhoz, hogy konstituálódjék az olasz burzsoázia, amely határozottan élére állt a nemzeti mozgalomnak és napról napra mindinkább összeütközésbe került Ausztriával. A burzsoázia elért majdnem mindent, ami az abszolút monarchia alatt elérhető volt, a képviseleti alkotmány napról napra sürgetőbb szükségletévé lett. De az alkotmányos intézmények kivívása — ez volt éppen a nehézség az itáliai burzsoák számára. A fejedelmek nem akarták; a burzsoák nem léphettek fel velük szemben túlságosan fenyegetően, nehogy ismét Ausztria karjaiba kergessék őket. A Vámegylet olaszai még sokáig várhattak volna, amikor hirtelen egész váratlan oldalról kaptak segítséget: Szicília felkelt; Palermo népe hallatlan bátorsággal verte ki a királyi csapatokat a városból,* az Abruzzók, Apulia, Calabria új felkelést kísérelt meg, maga Nápoly is harcra készült, s a mindenfelől szorongatott véreb Ferdinánd, minthogy nem reménykedhetett osztrák csapatokban, kénytelen volt az összes itáliai fejedelmek közül elsőként alkotmányt és teljes sajtószabadságot engedélyezni. A hír eléri Genovát és Torinót; mindkét város követeli, hogy Szardínia ne maradjon el Nápoly mögött; Károly Albert, túlságosan belebonyolódva a mozgalomba, semhogy visszakozhatna, ezenfelül pénzszűkében az Ausztria elleni fegyverkezés miatt,

* A 200 000 lakosú Palermo 13 000 katonát győzött le, az egymillió lakosú Párizs a júliusi forradalomban 7—8000 katonát. — *Engels jegyzete.*

Károly Albert kénytelen engedni a torinóiak és a genovaiak nagyon nyomatékos szemrehányásainak, és ugyancsak engedélyezni egy alkotmányt. Kétség sem fér hozzá, hogy ezután Toszkánának kell következnie, hogy magának IX. Piusnak is újabb engedményeket kell tennie.

Palermo utcáin döntő győzelmét vívta ki az olasz burzsoázia. Most győzelmet aratott; ami ezután jön, az már csak ennek a győzelemnek a mindenoldalú kihasználása és eredményeinek Ausztriával szemben való biztosítása lehet.

Az olasz burzsoáziának ez a győzelme újabb vereség Ausztriának. Hogy csikorgathatta fogát dühében az öreg Metternich, ő, aki már messziről látta közeledni a nápolyi forradalmat, aki újra meg újra kérte a pápa és Toszkána engedélyét csapatainak átvonulásához és mégis kénytelen volt visszatartani pandurjait és horvátjait a Pónál! Futár futár után érkezett hozzá Nápolyból, Ferdinánd, Cocle és Del Carretto segítségért kiáltoztak, és Metternich, aki 1823-ban és 1831-ben oly mindenható ura volt Itáliának, semmit sem tehetett. Kénytelen volt nyugodtan nézni, hogyan verik meg és alázzák le utolsó, legmegbízhatóbb itáliai szövetségesét, hogyan dobta bele a forradalom a mérleg serpenyőjébe Nápoly egész súlyát Ausztria ellen. És százötvenezer embere állt a Pónál! De ott volt Anglia, és ha az osztrákok átkelnek a Pón, ez jeladás lett volna Velence elfoglalására és Trieszt bombázására — s ezért Metternich hóhérlegényei kénytelenek voltak nyugodtan helyben maradni és, fegyverrel kezükben, végignézni, hogy veszítik el Nápolyt.

Anglia magatartása az egész itáliai ügy alatt nagyon tisztességes volt. Míg a többi nagyhatalom, Franciaország csakúgy mint Oroszország, mindent megtett Metternich támogatására, Anglia egészen egyedül az olasz mozgalom oldalára állt. Az angol burzsoáziának igen nagy érdeke, hogy meggátoljon egy osztrák-olasz védővámszövetséget, de viszont létrehozzon Itáliában egy osztrákellenes, a kereskedelem szabadságán alapuló vámszövetséget. — Ezért támogatja az olasz burzsoáziát, melynek magának is egyelőre még szüksége van fejlődéséhez a kereskedelem szabadságára, s amely emiatt természetes szövetségese az angol burzsoáziának.

Közben Ausztria fegyverkezik. Ezek a fegyverkezések teljesen tönkreteszik pénzügyeit. Ausztriának nincs pénze, Rothschildhoz fordul kölcsön végett; Rothschild kijelenti, hogy nem akar háborút és ezért nem ad pénzt a háború támogatására. Melyik bankár is előlegezne még pénzt a korhadt osztrák monarchiának arra a háborúra, amelybe beavatkozhat egy olyan ország, mint Anglia? A burzsoákra tehát Metternich már nem számíthat.

Oroszország császárjához fordul, aki néhány év óta az urali és az altáji bányák révén meg a gabonakereskedelem révén szintén nagytőkéssé lett, a fehér cárhoz, aki IV. Frigyes Vilmost már kisegítette egyszer 15 millió ezüstrubellel,[90] és aki úgylátszik általában minden lehanyatló abszolút monarchia Rothschildjává válik. Miklós cár állítólag 75 millióhoz adta hozzájárulását — persze orosz kamatra és jó biztosítékkal. Annál jobb. Ha a cárnak saját kiadásain kívül még a porosz és az osztrák királyság költségeit is fedeznie kell, ha pénze az Itália elleni eredménytelen fegyverkezésekre pocsékolódik, akkor nagyon hamar kimerülnek majd kincsei. —

Megkockáztat-e Ausztria egy háborút? Alig hisszük. Pénzügyei ziláltak; Magyarország teljes erjedésben van, Csehország nem biztos; magán a csatatéren, Lombardiában, a földből nőnének ki mindenütt a gerillaharcosok. És mindenekelőtt az Angliától való félelem fogja visszatartani Metternichet. E pillanatban Lord Palmerston a leghatalmasabb ember Európában; az ő elhatározása döntő súlyú, és elhatározása ezúttal elég világosan került a nyilvánosság elé.

Európa másik végében, Dániában, meghal egy király.* Fia**, ez a durva, jovális pálinkabarát, azonnal összehívja a notabilitások gyűlését[369], egy rendi választmányt, hogy megvitassa a hercegségek*** és Dánia közös alkotmányát. És hogy a németek mindenütt blamálják magukat, a hercegségeknek ki kell jelenteniök, hogy nem óhajtják ezt az alkotmányt, mert ez elszakítaná őket német összhazájuktól![370]

Ez valóban túlontúl nevetséges. A hercegségeknek jóval kisebb a lakosságuk Dániáénál, és mégis egyenlő számú képviselőjük lenne. Anyanyelvük a gyűlésen, a jegyzőkönyvekben, mindenütt egyenlő jogú lenne. Egyszóval, a dánok minden lehető engedményt megadnak a németeknek, és a németek ragaszkodnak ízetlen nemzeti önfejűségükhöz. A németek sohasem voltak nemzetiek, amikor a nemzetiség érdekei és a haladás érdekei egybeestek; mindenkor azok voltak, amikor a nemzetiség szembefordult a haladással. Amikor nemzetinek kellett volna lenniök, a kozmopolitát játszották; amikor nem kellett volna közvetlenül nemzetinek lenniök, az ízetlenségig nemzetiek voltak. Mindkét esetben nevetségessé tették magukat.

Vagy rátermett emberek a hercegségek lakosai és előrehaladottabbak,

* VIII. Keresztély. — *Szerk.*
** VII. Frigyes. — *Szerk.*
*** Schleswig és Holstein. — *Szerk.*

mint a dánok, akkor a rendi kamarában fölénybe kerülnek a dánokkal szemben és nincs okuk panaszra. Vagy német álomszuszékok, s az ipari és politikai fejlődésben elmaradtak a dánok mögött, akkor pedig legfőbb ideje, hogy a dánok a vontatókötelükre vegyék őket. De az már valóban abszurdum, hogy ezek a jámbor schleswig-holsteiniek a 40 millió némethez könyörögnek segítségért a dánok ellen és vonakodnak kiállni olyan csatatéren, amelyen ugyanolyan előnyökkel harcolhatnak, mint ellenfeleik; az már mégis abszurdum, hogy a Német Szövetség[371] rendőrségéért kiáltanak egy alkotmány ellen.

Poroszországra nézve a dániai alkotmány hasonló csapás, mint Ausztriára a nápolyi, jóllehet maga ez az alkotmány csak a balul sikerült február 3-i porosz alkotmány-kísérletnek[21] a visszahatása. A porosz kormány a sok nehézségéhez még egy új alkotmányos állam szomszédságát is megkapja; egyúttal egy hűséges védencét és szövetségesét veszti el.

Miközben Itália és Dánia ilymódon az alkotmányos államok sorába lépett, Németország visszamarad. Minden nép előrehalad, a legkisebb, leggyengébb nemzetek is mindig találnak az európai bonyodalmakban olyan momentumot, amikor nagy, reakciós szomszédaik ellenére egyik modern intézményt a másik után csikarhatják ki. Csupán a 40 millió német nem mozdul. Aludni már nem alszanak ugyan, de még csak fecsegnek és malom alatt politizálgatnak, még nem cselekszenek.

Ha azonban a német kormányok netán nagy reményeket fűznének a burzsoáknak ehhez a cselekvéstől való félelméhez, keservesen csalódnának. A németek azért az utolsók, mert az ő forradalmuk egészen más lesz, mint a szicíliai. A német burzsoák és nyárspolgárok nagyon jól tudják, hogy mögöttük egy napról napra növekvő proletariátus áll, amely a forradalom másnapján egészen más követelésekkel fog előállni, mint amilyeneket ők maguk óhajtanának. Ezért viselkednek a német burzsoák gyáva, határozatlan, ingadozó módon, egy összecsapástól nem kevésbé félnek, mint a kormánytól.

Egy német forradalom egészen másképp komoly ügy, mint egy nápolyi forradalom. Nápolyban csak Ausztria és Anglia áll szemben; egy német forradalomban az egész Kelet és az egész Nyugat áll szemben egymással. Egy nápolyi forradalom önmagától elérte célját, mihelyt határozott burzsoá intézményeket vívott ki; egy német forradalom csak akkor kezdődik el igazán, amikor eljutott idáig.

Ezért a németeknek előbb alaposan kompromittálniok kell magukat valamennyi többi nemzet előtt, egész Európa csúfjává kell lenniök, még nagyobb mértékben mint ma, *kényszeríteni* kell őket arra, hogy megcsi-

nálják a forradalmat. Akkor azonban fel is fognak kelni — nem a gyáva német polgárok, hanem a német munkások; fel fognak lázadni, hogy véget vessenek az egész tisztátalan, zilált hivatalos német rezsimnek, és egy radikális forradalommal helyreállítsák a német becsületet.

Drei neue Konstitutionen

A megírás ideje: 1848 február közepe

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1848 február 20. (15.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

Karl Marx és Friedrich Engels

Az 1846 február 22-i lengyel forradalom második évfordulójának megünneplése Brüsszelben[372]

[*Marx beszéde*]

Uraim!

A történelemben vannak meglepő analógiák. 1793 jakobinusa napjaink kommunistájává lett. 1793-ban, amikor Oroszország, Ausztria és Poroszország megosztozott Lengyelországon, a három hatalom az állítólagos jakobinus elvei miatt egyhangúlag elítélt 1791-es alkotmányt használta ürügyül.

És mit proklamált ez, az 1791-es lengyel alkotmány? Semmi egyebet, mint az alkotmányos monarchiát; a törvényhozásnak az ország képviselői kezébe való letételét, a sajtószabadságot, a lelkiismereti szabadságot, a bírósági tárgyalások nyilvánosságát, a jobbágyság eltörlését stb. És mindezt akkor színtiszta jakobinizmusnak nevezték! Mint látják, Uraim, a történelem haladt. Az akkori jakobinizmus ma liberalizmus dolgában a legeslegmérsékeltebbé vált.

A három hatalom haladt a történelemmel. 1846-ban, amikor Krakkót Ausztriába bekebelezve[28] elkobozták a lengyel nemzeti lét utolsó töredékeit is, a kommunizmus elnevezéssel helyettesítették be azt, amit egykor jakobinizmusnak hívtak.

Mi hát a krakkói forradalom kommunizmusa? Azért volt kommunista, mert vissza akarta állítani a lengyel nemzeti létet? Ugyanígy azt is mondhatnók, hogy az európai koalíciónak a nemzetiségek megmentése jegyében viselt Napóleon-ellenes háborúja kommunista háború volt, s hogy a bécsi kongresszus[373] koronás kommunistákból állott. Vagy pedig azért volt kommunista a krakkói forradalom, mert demokratikus kormányt akart létesíteni? Senki sem fogja a berni és New York-i milliomos polgárokat kommunista hajlandóságokkal vádolni.

A kommunizmus tagadja az osztályok létezésének szükségességét; el akar törölni minden osztályt, minden osztálykülönbséget. A krakkói

forradalmárok csak az osztályok közötti politikai különbségeket akarták eltüntetni; a különböző osztályoknak egyenlő jogokat akartak adni.

Milyen tekintetben volt hát végül is kommunista ez a krakkói forradalom?

Talán azért, mert megpróbálta széttörni a feudalizmus láncait, felszabadítani a béklyóba vert tulajdont, s átalakítani szabad tulajdonná, modern tulajdonná?

Ha azt mondanók a francia tulajdonosoknak: „Tudjátok-e, mit akarnak a lengyel demokraták? A lengyel demokraták be akarják vezetni náluk a tulajdonnak azt a formáját, amely nálatok már létezik", akkor a francia tulajdonosok így válaszolnának: „Nagyon jól teszik." De ha, mint Guizot úr, azt mondják a francia tulajdonosoknak: „A lengyelek el akarják törölni azt a tulajdont, amelyet ti az 1789-es forradalommal létesítettetek és amely nálatok ma is létezik", akkor így kiáltanának fel: „Hogyisne! Hiszen ezek forradalmárok, kommunisták! El kell tiporni e gazokat." A céhek, korporációk eltörlését, a szabad konkurrencia bevezetését most Svédországban *kommunizmusnak* nevezik. A „Journal des Débats" még tovább megy: eltörölni azt a járadékot, amelyet a korrupcióra való jog alkot kétszázezer választó számára — ez egy jövedelmi forrás eltörlését, egy szerzett tulajdon megsemmisítését jelenti, ez kommunistaságot jelent. Kétségtelen, hogy a krakkói forradalom szintén el akart törölni egyfajta tulajdont. De a tulajdon melyik fajtáját? Azt, amelyiket éppúgy nem lehetne megsemmisíteni Európa többi részében, mint a *Sonderbundot*[278] Svájcban, mivel sem az egyik, sem a másik nem található meg többé.

Senki sem tagadja, hogy Lengyelországban a politikai kérdés összekapcsolódott egy társadalmi kérdéssel. Az egyik mindenkor elválaszthatatlan a másiktól.

Kérdezzétek erről inkább a reakciósokat! Vajon a restauráció idején csak a politikai liberalizmus és annak obligát poggyásza, a voltairianizmus ellen hadakoztak-e?

Egy hírneves reakciós író nyíltan bevallotta, hogy egy de Maistre és egy de Bonald legemelkedettebb metafizikája végső fokon pénzkérdésbe torkollik, s minden pénzkérdés vajon nem közvetlenül társadalmi kérdés-e? A restauráció emberei nem titkolták, hogy a jó politika visszaállításához vissza kell állítani a jó tulajdont, a feudális tulajdont, a morális tulajdont. Mindenki tudja, hogy a monarchikus hűség nem lehet meg a tized és a robot nélkül.

Menjünk vissza még régebbre. 1789-ben az emberi jogok politikai kérdése magában foglalta a szabad konkurrencia társadalmi kérdését.

És Angliában mi történik? Minden kérdésben, a Reform Billtől[217] a gabonatörvények eltörléséig[14], harcoltak-e a politikai pártok másért, mint a tulajdonnal kapcsolatos változásokért, tulajdonkérdésekért, társadalmi kérdésekért?

Még itt Belgiumban is, a liberalizmus és a katolicizmus harca egyéb-e, mint az ipari tőke és a nagy földtulajdon harca?

És azok a politikai kérdések, amelyeket tizenhét év óta vitatnak, alapjában nem társadalmi kérdések-e?

Így tehát bármilyen álláspontra helyezkedik valaki, liberális, radikális, vagy akár arisztokratikus álláspontra, hogyan tehetne ezek után szemrehányást a krakkói forradalomnak azért, hogy egy társadalmi kérdést egy politikai kérdéssel kapcsolt össze?

Azoknak az embereknek, akik a krakkói forradalmi mozgalom élén álltak, benső meggyőződésük volt, hogy csakis egy demokratikus Lengyelország lehet független, a lengyel demokrácia pedig lehetetlen a feudális jogok eltörlése nélkül, olyan agrármozgalom nélkül, amely a jobbágyparasztokat szabad tulajdonosokká, modern tulajdonosokká tenné. Ha az orosz egyeduralkodó helyére lengyel arisztokratákat állíttok, csak honossági bizonyítványt adtatok a zsarnokságnak. Így cseréltek fel a németek az idegenek ellen viselt háborújukban egy Napóleont harminchat Metternichre.[374]

Ha a lengyel hűbérúr fölött nem lesz többé orosz hűbérúr, a lengyel paraszt fölött akkor is lesz egy hűbérúr, noha rabszolga hűbérúr helyett szabad hűbérúr. Ez a politikai változás mitsem változtatna a lengyel paraszt társadalmi helyzetén.

A krakkói forradalom dicső példát mutatott egész Európának, azonosítván a nemzetiség ügyét a demokrácia ügyével és az elnyomott osztály felszabadításával.

Ha ezt a forradalmat bérgyilkosok véres kezével el is fojtották egy pillanatra, dicsőségesen és diadalmasan támad most fel Svájcban és Olaszországban. Elveinek megerősítésére talál Írországban, ahol a szűklátókörűen nemzeti párt O'Connell-lel sírba szállt, s ahol az új nemzeti párt mindenekelőtt reformátor és demokrata.[375]

Megint Lengyelország kezdeményezett, de már nem a feudális Lengyelország, hanem a demokratikus Lengyelország, s ettől a pillanattól kezdve felszabadulása Európa összes demokratáinak becsületbeli ügye lett.

[*Engels beszéde*]

Uraim!

A felkelés, melynek ma évfordulóját ünnepeljük, elbukott. Krakkót néhány napi hősi ellenállás után bevették, s Lengyelország vérző kísértete, mely egy pillanatra felegyenesedett gyilkosainak szeme előtt, újból sírjába szállt.

A krakkói forradalom vereség volt, nagyon sajnálatos vereség. Adjuk meg a végtisztességet az elesett hősöknek, sirassuk meg bukásukat, szenteljük együttérzésünket a húszmillió lengyelnek, akiknek láncait ez a bukás még szorosabbra fűzte.

De, Uraim, ez minden, amit tennünk kell? Elegendő-e, ha könnyet ontunk egy szerencsétlen ország sírja fölött és engesztelhetetlen, de mind ez ideig kevéssé hatékony gyűlöletet esküszünk elnyomói ellen?

Nem, Uraim! A krakkói évforduló nem csupán gyásznap, az nekünk, demokratáknak örömnap is, mert magában a vereségben győzelem rejlik, olyan győzelem, amelynek gyümölcsei biztosak számunkra, míg a vereség következményei csak ideiglenesek.

Ez a győzelem a demokratikus ifjú Lengyelország győzelme az arisztokratikus régi Lengyelország fölött.

Igen, Lengyelországnak az idegen elnyomók ellen vívott legutóbbi harcát megelőzte egy rejtett, titkos, de döntő harc magán Lengyelországon belül, az elnyomott lengyelek harca az elnyomó lengyelek ellen, a lengyel demokrácia harca a lengyel arisztokrácia ellen.

Hasonlítsuk össze 1830-at és 1846-ot, hasonlítsuk össze Varsót és Krakkót. 1830-ban Lengyelország uralkodó osztálya éppoly önző, éppoly korlátolt, éppoly gyáva volt a törvényhozó gyűlésben, amilyen önfeláldozó, lelkes és bátor volt a harcmezőn.

Mit akart a lengyel arisztokrácia 1830-ban? Megvédeni szerzett jogait, a maga jogait a cárral szemben. A felkelést arra a kis országra korlátozta, amelyet a bécsi kongresszus Lengyel Királyságnak[376] kegyeskedett nevezni; fékezte a többi lengyel tartomány lendületét; érintetlenül hagyta a parasztokat elállatiasító jobbágyságot, a zsidók gyalázatos helyzetét. Ha az arisztokrácia a felkelés folyamán kénytelen volt is engedményeket tenni a népnek, ezeket akkor tette, amikor már túl késő volt, amikor a felkelés már elveszett.

Mondjuk ki nyíltan: az 1830-as felkelés nem volt sem nemzeti forradalom (Lengyelország háromnegyedét kirekesztette), sem társadalmi vagy politikai forradalom; semmit sem változtatott a nép belső helyzetén; konzervatív forradalom volt.

De e konzervatív forradalmon belül, magában a nemzeti kormányban volt egy férfiú, aki hevesen támadta az uralkodó osztály korlátolt nézeteit. Valóban forradalmi rendszabályokat javasolt, s ezeknek merészségétől visszahőköltek a diéta arisztokratái. A teljes régi Lengyelország fegyverbe hívásával, s így a lengyel függetlenségi háborúnak európai háborúvá tételével, a zsidók és a parasztok emancipálásával, utóbbiaknak a földtulajdonban való részesítésével, Lengyelországnak a demokrácia és az egyenlőség alapján való helyreállításával a nemzeti ügyet a szabadság ügyévé akarta tenni, a lengyel nép érdekét valamennyi nép érdekével akarta azonosítani. E férfiú, akinek lángelméje ezt az oly nagyszabású és mégis oly egyszerű tervet alkotta — kell-e őt megneveznem? — Lelewel volt.

1830-ban ezeket a javaslatokat az érdekeitől elvakított arisztokrata többség minduntalan elvetette. De ezeket az elveket, a tizenöt évi szolgaság tapasztalata által megérlelve és tovább fejlesztve, ugyanezeket az elveket ott láthattuk a krakkói felkelés zászlajára írva. Krakkóban, jól láttuk, nem voltak már olyanok, akiknek sok veszteni valójuk lett volna; nem voltak ott egyáltalán arisztokraták; minden megtett lépés magán hordta annak a demokrata, mondhatnám szinte proletár merészségnek a bélyegét, amely csak a nyomorúságát veszítheti el, s egy egész hazát, egész világot nyerhet. Nem volt ott semmilyen habozás, semmilyen aggály; egyszerre támadták meg mindhárom hatalmat; meghirdették a parasztok szabadságát, a földreformot, a zsidók emancipációját, egy percig sem törődve azzal, hogy ez ilyen vagy amolyan arisztokrata érdeket sérthet.

A krakkói forradalom nem akarta sem a régi Lengyelországot helyreállítani, sem konzerválni azt, amit az ósdi lengyel intézményekből az idegen kormányzatok érvényben hagytak; nem volt sem reakciós, sem konzervatív.

Nem, a krakkói forradalom magával Lengyelországgal még ellenségesebben állt szemben, mint idegen elnyomóival — ellenségesen állt szemben a régi, barbár, feudális, arisztokrata Lengyelországgal, mely a nép többségének szolgaságán alapult. Korántsem akarta helyreállítani ezt a régi Lengyelországot, sőt, tetőtől talpig fel akarta forgatni, s romjain egy egészen új osztállyal, a nép többségével egy új Lengyelországot, modern, civilizált, demokratikus, a tizenkilencedik századhoz méltó Lengyelországot akart alapítani, amely valóban a civilizáció előretolt őrszeme lenne.

A különbség 1830 és 1846 között, az óriási haladás, amely magában a szerencsétlen, vérző, szétszaggatott Lengyelország belsejében végbement; az, hogy a lengyel arisztokrácia teljesen elkülönült a lengyel néptől, és hazája elnyomóinak karjaiba vetette magát; hogy a lengyel nép vissza-

vonhatatlanul a demokratikus ügy oldalára állt; végül hogy az osztályharc, minden társadalmi haladás hajtóoka éppúgy kialakult Lengyelországban, mint itt — íme a demokrácia győzelme, amelyet a krakkói forradalom konstatált, íme az eredmény, amely még gyümölcsözni fog, amikor a felkelők vereségéért már bosszút álltak.

Igen, Uraim, a krakkói felkelés révén a lengyel ügy nemzeti ügyből, ami volt, valamennyi nép ügyévé vált; az együttérzés kérdéséből, ami volt, az érdek kérdésévé vált minden demokrata számára. 1846-ig egy bűntett várt bosszúnkra; ezentúl szövetségesek várnak támogatásunkra, s ezt meg is fogják kapni.

És mindenekelőtt a mi Németországunknak kell örvendeznie Lengyelország demokratikus szenvedélyeinek e kitörésén. Mi magunk is azon a ponton állunk, hogy egy demokratikus forradalmat hajtsunk végre; meg kell majd küzdenünk Ausztria és Oroszország barbár hordáival. 1846 előtt még kételkedhettünk, hogy kinek a pártjára áll Lengyelország egy németországi demokratikus forradalom esetében. A krakkói forradalom minden kételyt elsöpört. Ezentúl a német nép és a lengyel nép visszavonhatatlanul szövetségesek. Ugyanazok az ellenségeink, ugyanazok az elnyomóink, mert az orosz kormány ránk is nehezedik, éppúgy mint a lengyelekre. Mind Németország, mind Lengyelország felszabadításának első feltétele Németország jelenlegi politikai állapotának forradalmi átalakulása, Poroszország és Ausztria bukása, Oroszország visszaszorulása a Dnyeszteren és a Dvinán túlra.

A két nemzet szövetsége tehát korántsem csak szép álom, csábos illúzió; nem, Uraim, ez a két nemzet közös érdekeiből fakadó elkerülhetetlen szükségszerűség, s a krakkói forradalom által vált szükségszerűséggé. A német nép, amelynek a maga számára eddigelé szinte csak szavai voltak, lengyelországi testvéreiért cselekedni fog; és ahogyan mi, itt megjelent német demokraták kezet nyújtunk a lengyel demokratáknak, úgy fogja az egész német nép ünnepelni szövetségét a lengyel néppel már az első csata mezején, amelyben közös erővel győzelmet arattunk közös elnyomóinkon.

Célébration, à Bruxelles,
du deuxième anniversaire de la
Révolution Polonaise du 22 février 1846
A megjelenés helye: külön brosúrában,
Brüsszel 1848
Eredeti nyelve: francia

Friedrich Engels

Egy szó a „Riformá"-hoz[377]

A luccai „Riforma" válaszol azoknak az ismert aljas cikkeknek egyikére[378], amelyeket az augsburgi „Allgemeine Zeitung" a bécsi udvari kancellária megbízásából szokott közzétenni.

A Lech-menti szennylap nemcsak hogy égig magasztalta az 518 000 osztrák katona hűségét az ő vízfejű Ferdinándjuk iránt, hanem még azt is állította, hogy mindezek a katonák — csehek, lengyelek, szlovákok, horvátok, hajdúk, románok, magyarok, olaszok stb. — lelkendeznek Németország egységéért, és szívesen odaadják érte életüket, *mihelyt ez lesz a császár akarata!*

Mintha nem éppen az volna a szerencsétlenség, hogy Németország addig, ameddig Ausztria fennáll, azt a kockázatot kénytelen elviselni, hogy hajdúk, horvátok és románok védjék az egységét, mintha Németország egysége addig, ameddig Ausztria él, valami más lenne, mint Németországnak horvátokkal, románokkal, magyarokkal és olaszokkal való egysége!

A „Riforma" igen jól válaszol az „All-Gemeine"-nek* arra a hazug állítására, hogy Ausztria Lombardiában a német nemzet érdekeit védelmezi, majd cikkét a németekhez szóló felhívással fejezi be, s ebben párhuzamot von az 1848-as olasz mozgalom meg az 1813-as és 1815-ös német szabadságháborúk között.

A „Riforma" nyilvánvalóan azt hitte, hogy ezzel bókot mond a németeknek, különben biztosan nem állította volna egy sorba — jobb meggyőződése ellenére — a mai haladó olasz mozgalmat éppen e reakciós háborúkkal, hiszen pontosan ezeknek köszönheti Itália, hogy Ausztria leigázta, Németország, hogy amennyire csak lehetett, visszaállították a régi összekuszáltságot, szétforgácsoltságot és zsarnokságot, és egész Európa, hogy sor kerülhetett az 1815-ös gyalázatos szerződésekre.

---

* „Allgemeine": „Általános"; „All-Gemeine": „mindennél aljasabb". — *Szerk.*

A „Riforma" elhiheti nekünk: Németország tökéletesen fel van világosítva a felszabadító háborúk felől, mégpedig mind maguknak e háborúknak a következményei, mind ama csúfos vég által, amelyre annak a „dicsteljes" kornak valamennyi hőse jutott. Már csak a kormány megfizetett lapjai harsogják teli tüdőből e butaságittas kor dicséretét; a közönség nevet rajta és még a vaskereszt[379] is elpirul szégyenében.

Azonkívül éppen ezek a lapok, éppen ezek a lelkes 1813-as franciafalók kiabálnak ugyanúgy az olaszok ellen, mint korábban a franciák ellen, éppen ezek zengenek dicshimnuszokat Ausztriának, a keresztény-germán Ausztriának és prédikálnak kereszteshadjáratot a welsch* álnokság és a welsch könnyűvérűség ellen — hiszen az olaszok épp annyira welschek, mint a franciák!

Akarják az olaszok egyetlen példából látni, hogy milyen részvétre számíthatnak a felszabadítási idők jámbor szájhőseinél, hogy milyen elképzeléseik vannak e vörösfürtű ábrándozóknak az olasz nemzetről? Csak A. A. L. Follen ismert dalát idézzük:[380]

> Csak zengje minden csodálva a tájat,
> hol mandolin-raj pendül és gitár-had,
> s arany narancs parázslik lomb ölén;
> én a német bíborszilvát dicsérem
> s Borsdorf almáját lombos ág hegyében,

meg ahogyan ez az örök-józan tovább locsog a maga költői őrjöngésében. Ezután a legmulatságosabb képzelgések következnek banditákról, tőrökről, tűzokádó hegyekről, welsch álnokságról, olasz asszonyok hűtlenségéről, poloskákról, skorpiókról, méregről, kígyókról, orgyilkosokról stb.; az erényes szilvakedvelő szerint ezek tucatszám szaladgálnak az összes olasz országutakon; végül ez az ábrándos nyárspolgár megköszöni istenének, hogy ő a szeretet és barátság országában, a széklábakkal való verekedésnek, a kékszemű és hűséges papkisasszonyoknak, a jóravalóságnak és kedélyességnek az országában — egyszóval a német hűség országában van. Ilyen babonás regényes hiedelmeket alkotnak az 1813-as hősök Itáliáról, amelyet persze sohasem láttak.

A „Riforma", és általában az olasz mozgalom részvevői higgyék el: a németországi közvélemény határozottan az olaszok oldalán áll. A német nép ugyanannyira érdekelve van Ausztria bukásában, mint

* welsch: *a franciák és olaszok gúnyneve.* — *Szerk.*

az olasz. Osztatlan helyesléssel üdvözli az olaszok minden előrehaladását, és reméljük, a megfelelő időben nem fog hiányozni a csatatérről sem, hogy egyszer s mindenkorra véget vessen az egész osztrák dicsőségnek.

Ein Wort an die „Riforma"

A megírás ideje: 1848 február 22. körül

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1848 február 24. (16.) szám

Eredeti nyelve: német

Aláírás: F. Engels

[Friedrich Engels]

Forradalom Párizsban

Az 1848-as év jónak ígérkezik. Alig múlt el a szicíliai forradalom, alkotmányokból álló hosszú uszályával,[381] máris győzelmes felkelést él meg Párizs.

Az ellenzéki képviselők nyilvánosan kötelezettséget vállaltak, hogy egy merész demonstrációval megvédelmezik a gyülekezési jogot Guizot-val, Duchâtellel és Hébert-rel szemben.

Minden előkészület megtörtént. A terem készen állt és várta a bankett vendégeit. Ekkor hirtelen, amint cselekvésre került sor, a baloldali pipogyák, Odilon Barrot úrral az élen, gyáván visszavonultak, mint mindig.

A bankettet lerendelték. De Párizs népe, amelyet felizgattak a kamara nagy szájhősei, amely dühöngött ezeknek a szatócsoknak a gyávasága miatt, és amelyet egyúttal elégedetlenné tett a tartós általános munkanélküliség, Párizs népe nem hagyta magát lerendelni.

Kedd* délben egész Párizs az utcákon volt. A tömegek kiáltoztak: „Le Guizot-val, éljen a reform!" Guizot palotája elé vonultak, melyet csak üggyel-bajjal védtek meg a csapatok; de az ablakokat mégis beverték.

A tömegek azonban Odilon Barrot háza elé is felvonultak, kiáltoztak, hogy „Le Barrot-val!" és az ő ablakait ugyancsak beverték. Barrot úr, az egész lázadás gyáva okozója, a kormányhoz fordult és biztonsági őrséget kért!

A csapatok ott álltak és nyugodtan szemlélték a történteket. Csak a garde municipale[277] avatkozott közbe, mégpedig a legnagyobb brutalitással. A garde municipale olyan alakulat, mely javarészt elzásziakból és lotaringiaiakból áll, tehát fél-németekből, akik napi három és fél frankot kapnak éa nagyon vaskos és jóltáplált külsejűek. A garde municipale a létező legaljasabb katonai alakulat, rosszabb a csendőrségnél, rosszabb a régi svájci gárdánál; meg fog gyűlni a baja, ha a nép győz.

---

* 1848 február 22. — *Szerk.*

Estefelé a nép kezdett ellenállást kifejteni. Barikádokat hoztak létre, őrszobákat rohamoztak meg és gyújtottak fel. Egy rendőrkémet a Place de la Bastille-on leszúrtak. Több fegyverboltot kifosztottak.

Öt órakor riadót doboltak a nemzetőrségnek. De csak nagyon kevesen jöttek, és azok is azt kiáltozták: „Le Guizot-val!"

Éjszaka helyreállították a rendet. Bevették az utolsó barikádokat, és a lázadás befejezettnek látszott.

Ámde szerda reggel újult erővel ismét megkezdődött a felkelés. Párizs központjának nagy részét, a Rue Montmartre-tól keletre fekvő részt, erősen elbarikádozták; 11 órától a csapatok már nem mertek oda bemenni. A nemzetőrség nagy számban összejött, de csupán azért, hogy a csapatokat visszatartsa minden támadástól a nép ellen, és hogy kiáltozza: „Le Guizot-val, éljen a reform!"

Párizsban 50 000 katona volt, akiket Gérard tábornagy védelmi terve szerint állítottak fel,[382] és akik minden stratégiai pontot megszállva tartottak. De annyi ilyen pont volt, hogy az összes csapatok le voltak kötve ezekkel, és már ezáltal tétlenségre kényszerültek. Támadásra a garde municipale-on kívül úgyszólván semmi katonaság nem állt rendelkezésre. Gérard kiváló terve végtelenül sokat használt a lázadásnak; megbénította a csapatokat és megkönnyítette a passzivitásukat, amelyre amúgyis hajlottak. A különálló erődök szintén csak ártottak a kormánynak. Megszállva kellett maradniok és ezáltal ugyancsak elvonták a csapatok egy tetemes részét a küzdőtérről. Ágyúzásra senki sem gondolt. Egyáltalában senki sem gondolt arra, hogy a bastille-ok léteznek. Egy bizonyítékkal több, hogy mennyire meddő minden védelmi terv egy nagyváros tömeges felkelésével szemben!

Délfelé a kormány elleni zajongás oly erős lett a nemzetőrség soraiban, hogy több ezredes megüzente a Tuileriákba: ha a kormány marad, nem állnak jót légiójukért.

Két órakor az öreg Lajos Fülöp kénytelen volt Guizot-t elejteni és új kormányt alakítani. Alighogy ezt közhírré tették, a nemzetőrség ujjongva hazament és kivilágította házait.

De a népnek, a munkásoknak, az *egyetleneknek*, akik a barikádokat emelték, akik a garde municipale elleni harcot vezették, akik a golyókkal, a szuronyokkal, a lópatákkal szembeszálltak, a munkásoknak semmi kedvük sem volt, hogy pusztán Molé úrért és Billault úrért[383] verekedjenek. Ők folytatták a harcot. Amíg a Boulevard des Italiens csupa ujjongás és öröm volt, a Rue Sainte-Avoie-n és a Rue Rambuteaun heves lövöldözés zajlott. A harc még késő éjszakáig tartott és csütörtök reggel tovább foly-

tatódott. Hogy a munkások ebben a harcban általánosan vettek részt, azt bizonyítja az összes vasútvonalak síneinek felszaggatása Párizs körül.

A burzsoázia megcsinálta a maga forradalmát, megdöntötte Guizot-t, s vele együtt a nagy tőzsdések kizárólagos uralmát. Most azonban, a harc második felvonásában, már nem a burzsoázia egyik része áll szemben a másik részével, most a proletariátus áll szemben a burzsoáziával.

*

Az imént érkezett a hír, hogy a nép győzött és kikiáltotta a köztársaságot. Bevalljuk, hogy nem reméltük a párizsi proletariátus e ragyogó sikerét.

Az ideiglenes kormány három tagja ahhoz a határozott demokrata párthoz tartozik, melynek sajtószerve a „Réforme". A negyedik tagja *egy munkás* — először a világ valamely országában. A többiek: Lamartine, Dupont de l'Eure és a „National" két embere.[384]

A francia proletariátus ezzel a dicsőséges forradalommal ismét az európai mozgalom élére állt. Tisztelet a párizsi munkásoknak! Olyan lökést adtak a világnak, amelyet sorban minden ország meg fog érezni; mert a köztársaság győzelme Franciaországban, az a demokrácia győzelme egész Európában.

Beköszönt a mi időnk, a demokrácia ideje. A Tuileriák és a Palais Royal lángjai a proletariátus hajnalpírja. A burzsoá uralom most mindenütt össze fog roppanni vagy meg fogják dönteni.

Németország remélhetőleg követi Franciaországot. Most fogja kiküzdeni magát megalázottságából vagy soha. Ha van a németekben némi erély, némi büszkeség, némi bátorság, akkor négy héten belül mi is kiálthatjuk:

„Éljen a német köztársaság!"

Revolution in Paris

A megírás ideje: 1848 február 25—26.

A megjelenés helye: „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1848 február 27. (17.) sz.

Eredeti nyelve: német

Aláírás nélkül

[Friedrich Engels]

A „Northern Star" szerkesztőjéhez[385]

Tisztelt Uram!

A Franciaországban végbement fontos események után a belga nép és kormány által elfoglalt álláspont nagyobb érdekességű, mint rendes időkben. Sietek ezért tájékoztatni az Ön olvasóit arról, ami péntek — február 25-e — óta történt.

Aznap este általános volt az izgalom és a nyugtalanság ebben a városban. Mindenféle híresztelések keltek szárnyra, de semminek sem adtak valóban hitelt. A vasútállomást megtöltötte a legkülönbözőbb osztályokhoz tartozó emberek tömege, amely türelmetlenül leste az újabb híreket. A francia követ, de Rumigny ex-márki maga is ott volt. Éjjel fél egykor befutott a vonat a csütörtöki forradalom dicső hírével, s az egész néptömeg a lelkesedés egységes, hirtelen kitörésével kiáltotta: *Vive la République!** A hír gyorsan elterjedt az egész városban. Szombaton csönd volt. Vasárnap azonban az utcákon rengeteg ember hömpölygött, s mindenki kíváncsi volt, milyen lépéseket tesz két egyesület: az Association démocratique[305] és az Alliance.[363] Mindkét testület este ülést tartott. Az Alliance, egy középosztálybeli radikálisokból álló társaság, úgy határozott, hogy várakozó álláspontra helyezkedik, s ilymódon visszavonult a mozgalomtól. Az Association démocratique viszont egész sor igen fontos határozatot hozott, ami által ez a testület a mozgalom élére állt. Elhatározták, hogy ezentúl nem hetenként, hanem naponként gyűlnek egybe; petíciót küldenek a városi tanácsnak azzal a követeléssel, hogy fegyverezzék fel a kerületek valamennyi polgárát és ne csupán a középosztálybeli polgárőrséget. Este némi zavargás volt az utcákon. A nép azt kiáltotta, *Vive la République*, és tömegesen gyülekezett a városháza körül. Több letartóztatást foganatosítottak, de semmi jelentősebb nem történt.

---

* — *Éljen a köztársaság!* — *Szerk.*

A letartóztatott személyek között két német volt — egy politikai menekült, Wolff úr, és egy munkás. Valószínűleg tudomása van arról, hogy létezett itt Brüsszelben egy Német Munkásegylet,[308] amelyben politikai és társadalmi kérdésekről vitatkoztak, s egy német demokratikus újság*. A Brüsszelben lakó németeket általában nagyon aktív és meg nem alkuvó demokratáknak ismerték. Majdnem mindannyian tagjai voltak az Association démocratique-nak, s a német egyesület alelnöke, dr. Marx, egyúttal az Association démocratique alelnöke is volt.

A kormány, amely igen jól tudja, hogy a nacionalizmus korlátolt érzése egy olyan kis országban, mint Belgium, eluralkodik a népesség bizonyos osztályában, ezeket a körülményeket nyomban kihasználta azon híresztelés terjesztésére, hogy az egész köztársasági agitáció a németektől eredt — olyan emberektől, akiknek semmi veszteni valójuk sincs, akiket már három vagy négy országból kiutasítottak gyalázatos cselekedeteik miatt, s akiknek az volt a céljuk, hogy magukat állítsák a tervbe vett belga köztársaság élére. Ezt a becses újdonságot hétfőn városszerte elhíresztelték, s egy nap sem telt bele, az egész szatócsarisztokrácia — amelyből a polgárőrség zöme kikerül — egyhangú vészkiáltásba tört ki a német rebellisek ellen, akik forradalmasítani akarják az ő boldog belga hazájukat.

A németek egy kávéházat jelöltek ki találkozóhelyül, hogy mindegyikük hozza el oda a legújabb párizsi híreket. De a szatócsarisztokraták kiáltozása olyan hangos volt, s oly sokféle híresztelés kelt szárnyra a kormánynak a németek elleni rendszabályairól, hogy az egymás közti érintkezésnek még erről az ártatlan módjáról is le kellett mondaniok.

Vasárnap este a rendőrségnek már sikerült rábeszélnie a vendéglőst, a német egyesület termének a tulajdonosát, hogy semmiféle további összejövetelre ne adja oda a németeknek a termet.

A németek igen jól viselkedtek ezalatt. A rendőrség legkicsinyesebb zaklatásainak kitéve sem hagyták el posztjukat. Minden este részt vettek az Association démocratique összejövetelén. Tartózkodtak minden lármás utcai csődülettől, de kimutatták — jóllehet ez számukra kockázattal járt —, hogy a veszély órájában nem fogják cserbenhagyni belga testvéreiket.

Amikor, néhány nap múlva, a vasárnapi és hétfői rendkívüli izgalom lecsillapodott, amikor az emberek visszatértek munkájukhoz, amikor a kormány magához tért első rémületéből, az üldözések újabb sorozata indult meg a németek ellen. A kormány rendeleteket bocsátott ki, melyek értelmében minden külföldi munkást, mihelyt nincs munkája, azonnal ki kell

* „Deutsche-Brüsseler-Zeitung". — *Szerk.*

utasítani az országból; s ugyanígy kell kezelni minden külföldit, különbség nélkül, akinek nincs rendben az útlevele. Mialatt ezeket a rendszabályokat meghozták, rémhírterjesztéssel a munkáltatókat valamennyi külföldi munkás ellen izgatták, s így lehetetlenné tették, hogy egyetlen német is munkát találjon. Még azok is, akiknek volt munkájuk, elvesztették azt, s ettől a perctől ki voltak téve a kiutasító parancsnak.

Nem csupán a munkanélküli munkásokat, hanem a nőket is üldözni kezdték. Egy fiatal német demokrata, aki francia és belga szokás szerint házasemberek módjára él együtt egy francia nővel, és akinek brüsszeli tartózkodása a rendőrséget, úgy látszik, nyugtalanította, egyszerre a kedvese ellen irányuló sorozatos üldöztetésnek volt kitéve. Az asszonyt, nem lévén útlevele — és ki gondolt ezelőtt Belgiumban valaha is arra, hogy útlevelet kérjen egy nőtől? — azonnali kiutasítással fenyegették! és a rendőrség kijelentette, hogy ez nem miatta történik, hanem a férfi miatt, akivel él. Három nap alatt hétszer jelent meg a rendbiztos az asszony lakásán; többször neki kellett azt felkeresnie hivatalában, ahonnan egy rendőr kíséretében elküldték a főkapitányságra — és ha egy befolyásos belga demokrata nem járt volna közbe, bizonyára kénytelen lett volna távozni az országból.

De ez még mind semmi. Munkások üldözése — rémhírek terjesztése, hogy ezt vagy azt az egyént letartóztatják, hogy kedd este általános hajtóvadászat indul a németek ellen a város minden vendéglőjében — mindez semmi ahhoz képest, amiről most akarok beszámolni.

Péntek* este dr. Marx — másokkal egyetemben — királyi parancsot kapott, amely elrendelte, hogy huszonnégy órán belül hagyja el az országot. Éppen bőröndjeit csomagolta az útra, amikor hajnali egy órakor — jóllehet a törvény tiltja, hogy magánlakásba napnyugta és napkelte között behatoljanak — tíz fegyveres rendőr egy rendőrtiszt vezetésével betört a házába, megragadták és a városháza börtönébe hurcolták. Semmilyen indokot sem hoztak fel, csak azt, hogy az útlevele nincs rendben, noha legalább három útlevelet mutatott be nekik, és noha már három év óta lakott Brüsszelben! Elhurcolták. Felesége rémületében azonnal elszaladt egy belga ügyvédhez, aki az üldözött külföldieknek mindenkor felajánlotta szolgálatait — ugyanahhoz, akinek baráti közbenjárását fentebb említettük —, Jottrand úrhoz, az Association démocratique elnökéhez. Visszatérőben találkozott egy belga barátunkkal, Gigot úrral. Ez hazakísérte őt. Dr. Marx házának kapujában ott találtak két rendőrt azok közül, akik Marxot letartóztatták. Hova vitték a férjemet? kérdezte az asszony. Ha

* *Az eredetiben:* Szombat — *Szerk.*

velünk jön, megmutatjuk, hol a férje. Elvezették Gigot úrral együtt a városházára, de ahelyett, hogy ígéretüket teljesítették volna, mindkettőjüket átadták a rendőrségnek, és az *börtönbe vetette őket*. Marxnét — aki három kis gyermekét csak egy szolgálóra bízva hagyta otthon — olyan helyiségbe vezették, ahol a legalantasabb prostituáltak társaságát találta, ezekkel kellett töltenie az éjszakát. Másnap reggel egy teljesen fűtetlen helyiségbe vezették, ahol három óra hosszat kellett várakoznia, a hidegtől vacogva. Gigot urat szintén bent tartották. Marx urat egy *dühöngő őrülttel* zárták össze, akivel minden pillanatban birkóznia kellett. Ezt a gyalázatos eljárást a börtönőrök legbrutálisabb bánásmódja egészítette ki.

Délután három órakor végre a bíró elé vezették őket, aki hamarosan elrendelte szabadlábra helyezésüket. És mivel vádolták Marxnét és Gigot urat? *Csavargással*, mert egyiknek sem volt útlevél a zsebében!

Marx urat szintén szabadon bocsátották, s elrendelték, hogy még aznap este hagyja el az országot. Így tehát, miután az ügyei rendezésére engedélyezett huszonnégy órából tizennyolc óra hosszat önkényesen börtönben tartották, miután az egész idő alatt nemcsak őt magát, hanem feleségét is elválasztották három gyermekétől, akik közül a legidősebb nem töltötte be még a negyedik esztendejét, úgy utasították ki, hogy ügyeinek rendezésére egy perce sem maradt.

Amikor Gigot urat letartóztatták, alig egy napja volt annak, hogy elhagyta a börtönt. Hétfőn reggel hat órakor ugyanis, három liège-i demokratával együtt, egy szállodában elfogták és csavargásért letartóztatták, mivel nem volt náluk útlevél. Szabadlábra helyezésüket kedden elrendelték, de törvényellenesen mégis bent tartották őket csütörtökig. Egyikük, Tedesco úr, még mindig börtönben ül; senki sem tudja, mivel vádolják. Őt is és Wolff urat is e hét folyamán vagy szabadlábra helyezik, vagy bíróság elé állítják.

El kell azonban mondanom, hogy a belga munkások és sok más belga demokrata, különösen Jottrand úr, rendkívül szépen viselkedtek az üldözött németek irányában. Megmutatták, hogy teljesen fölébe emelkednek minden kicsinyes nacionalista érzésnek. Nem idegeneket, hanem demokratákat láttak bennünk.

Hallom, hogy letartóztatási parancsot adtak ki egy belga munkás és derék demokrata, De Guasco úr ellen. Egy másikat, Dassy urat, akit múlt vasárnap tartóztattak le lázadásért, tegnap állították bíróság elé; ügyében ítéletet még nem hirdettek.

Én naponta és a nap minden órájában várom, hogy megkapom a kiutasítóparancsot, ha ugyan nem még rosszabbat, mert senki sem tudhatja előre,

mi mindent merészel ez a belga-orosz kormány. Készen állok az ország azonnali elhagyására. Ilyen a helyzete egy német demokratának ebben a *szabad* országban, amelynek — mint a lapok írják — nincs semmi irigyelni valója a francia köztársaságtól.

Üdvözlet és testvériség

Brüsszel, március 5.

A megírás ideje: 1848 március 5.

A megjelenés helye: „The Northern Star", 1848 március 25. (544.) sz.

Eredeti nyelve: angol

Aláírás: R é g i b a r á t j a

Karl Marx

[Levél a „Réforme" szerkesztőjéhez]

Szerkesztő Úr!

E pillanatban a belga kormány teljesen felsorakozott a Szent Szövetség[386] politikája mellé. Reakciós dühe hallatlan brutalitással veti rá magát a német demokratákra. Ha nem sajogna annyira szívünk az üldözések miatt, melyeknek tárgya speciálisan mi voltunk, őszintén kacagnánk, mily nevetségessé teszi magát a Rogier-minisztérium, megvádolván néhány németet, hogy rá akarja kényszeríteni a belgákra — a belgák akarata ellenére — a köztársaságot; de ebben a speciális esetben, amelyre utalunk, az aljasság felülmúlja a nevetségességet.

Mindenekelőtt, Uram, tudnia kell, hogy csaknem az összes brüsszeli újságokat franciák szerkesztik, s ezeknek többsége Franciaországból menekült, hogy elkerüljék a megbecstelenítő büntetést, amely őket hazájukban fenyegette. Ezeknek a franciáknak e pillanatban a legnagyobb érdekük, hogy megvédjék a belga függetlenséget, amelyet 1833-ban valamennyien elárultak.[387] A király, a kormány és híveik felhasználták e lapokat annak elhitetésére, hogy egy republikánus szellemű belga forradalom csupán egy *francequillonnerie** utánzata lenne, és minden demokratikus agitáció, mely e pillanatban Belgiumban észlelhető, csakis exaltált németek bujtogatásának következménye.

A németek korántsem tagadják, hogy őszintén csatlakoztak a belga demokratákhoz, s ezt minden exaltáció nélkül tették. A királyi ügyész szemében azonban ez annyi, mint a munkásokat a burzsoák ellen uszítani, annyi, mint bizalmatlanná tenni a belgákat annyira szeretett *német* királyukkal szemben, annyi, mint megnyitni Belgium kapuit egy francia invázió előtt.

Miután március 3-án este öt órakor megkaptam a parancsot, hogy huszonnégy órán belül hagyjam el a belga *királyságot*, ugyanaznap éjszaka még úti előkészületeimmel voltam elfoglalva, amikor egy rendőrtiszt tíz közrendőr kíséretében behatolt lakásomba, feltúrta az egész házat,

* — *franciáskodás (flamandul)* — *Szerk.*

s befejezésül, azzal az ürüggyel, hogy nincsenek papírjaim, letartóztatott. Azokról az igen szabályos papírokról nem is szólva, amelyeket Duchâtel úr adott át nekem Franciaországból való kiutasításomkor, kezemben volt az a kiutasítási útlevél is, amelyet Belgium állított ki számomra alig néhány órával előzőleg.

Nem beszéltem volna Önnek, Uram, letartóztatásomról és az elszenvedett brutalitásokról, ha nem kapcsolódnék ehhez olyan körülmény, amelyet még Ausztriában is bajosan lehetne megérteni.

Közvetlenül letartóztatásom után feleségem elment Jottrand úrhoz, a belgiumi Association démocratique elnökéhez, hogy felkérje a szükséges intézkedések megtételére. Hazatérve egy rendőrt talál a kapuban, aki választékos udvariassággal azt mondja neki, ha beszélni akar Marx úrral, csak kövesse őt. Feleségem készséggel elfogadta a rendőr ajánlatát. Az elvezette a rendőrségre, ahol a rendőrtiszt először kijelentette neki, hogy Marx úr nincs itt; majd brutálisan kérdőre vonta, kicsoda ő, mi dolga volt Jottrand úrnál, és nála vannak-e a papírjai. Gigot urat, egy belga demokratát, aki a rendőrrel együtt elkísérte feleségemet a rendőrségre, s felháborodott a rendőrtiszt képtelen és arcátlan kérdésein, a rendőrök elhallgattatták, lefogva és börtönbe vetve őt. Csavargás ürügyével feleségemet a városháza börtönébe kísérték, s utcalányok közé, egy sötét terembe zárták. Délelőtt tizenegy órakor, fényes nappal, csendőrfedezettel a vizsgálóbíró irodájába vitték. Két órán át magánzárkában tartották, noha mindenfelől a leghevesebb tiltakozások futottak be. Ott kellett maradnia, kitéve az évszak egész zordonságának és a csendőrök legaljasabb beszédének.

Végül a vizsgálóbíró előtt áll, aki egészen elcsodálkozik, hogy a rendőrség, gondosságában, nem tartóztatta le a kiskorú gyermekeket is. A kihallgatás persze csak mondvacsinált lehetett, feleségem minden bűne az, hogy bár a porosz arisztokráciához tartozik, osztozik férje demokratikus érzelmeiben.

Nem bocsátkozom bele e felháborító eset minden részletébe. Csupán annyit közlök még, hogy amikor szabadlábra kerültünk, éppen letelt a huszonnégy óra, s úgy kellett távoznunk, hogy még a legszükségesebb dolgokat sem tudtuk magunkkal vinni.

A megírás ideje: 1848 március 6. körül
A megjelenés helye: „La Réforme", 1848 március 8. sz.
Eredeti nyelve: francia
Aláírás: Charles Marx
a brüsszeli Association démocratique alelnöke

[Karl Marx]

[Külföldiek üldözése Brüsszelben][388]

Vasárnap, február 27-én tartotta a brüsszeli Association démocratique első nyilvános gyűlését a francia köztársaság kikiáltásának hírül vétele óta. Előre tudtuk, hogy rengeteg munkás fog a gyűlésen részt venni, eltökélve arra, hogy aktív közreműködésével támogassa mindazokat a rendszabályokat, amelyeknek megtételét a Társaság célszerűnek véli.

A kormány a maga részéről azt a hírt terjesztette, hogy Lipót király kész lemondani a trónról, mihelyt a nép úgy kívánja. Ez a belga demokratáknak állított csapda volt, nehogy bárminő határozott lépést kezdeményezzenek egy ilyen jó király ellen, aki legszívesebben letenné a királyság terhét, feltéve, hogy illő tisztelettel tisztes nyugdíjban részesítik.

Ugyanakkor a király kormánya készen tartott egy listát azokról a személyekről, akiket helyesnek ítélt ugyanaznap este őrizetbe vétetni mint a közrend megbontóit. Megállapodás történt Hody úrral, a közbiztonsági osztály főnökével, hogy ebben a listában a külföldiek egy mondvacsinált zendülés fő felbujtóiként szerepeljenek, egyrészt az elszánt republikánusokként ismert belgák letartóztatásának leplezése, másrészt nemzeti bizalmatlanság keltése végett. Ez a magyarázata annak is, miért tétetett közzé később Rogier úr őexcellenciája — aki éppoly kevéssé belga, amily kevéssé Lipót király őfelsége francia — egy olyan rendeletet, amely minden hatóságnak előírja, hogy szigorúan tartsák szemmel a franciákat — Rogier honfitársait — és a németeket — Lipót honfitársait. Ez a rendelet, szövegezésének formája szerint, a gyanúsak-törvényére[389] emlékeztet.

Ennek az oly jól átgondolt tervnek a végrehajtása annál is inkább galád és brutális módon történt, mert a február 27-én este letartóztatott személyek mindenféle provokációtól tartózkodtak.

Szinte azt mondhatnók, hogy kedvtelésből tartóztatták le ezeket a személyeket, hogy tetszésük szerint bántalmazhassák és gyalázhassák őket.

Letartóztatásuk után azonnal záporoztak rájuk az ökölcsapások, rúgások, kardlapozások. Arcul köpték őket, ezeket a *republikánusokat*. A filantróp

Hody jelenlétében bántalmazták őket, aki örült, hogy mindenhatóságát külföldieknek bizonyíthatja be.

Mivel semmi terhelő mozzanat nem volt ellenük, nem maradt más hátra, mint hogy visszaadják szabadságukat. De nem! Zárkában tartották őket hat napig! Aztán kiemelték a foglyok közül a külföldieket, s ezeket rabszállító kocsikba helyezték, hogy egyenesen a vasúthoz vigyék. Ott újból rabszállító vagonokba kerültek, mindegyikük külön cellába helyezve, s ilymódon expediálták őket Quiévrainbe, ahol a belga csendőrök vártak rájuk, hogy a francia határra vonszolják őket.

Amikor végre a szabadság földjén kissé eszmélethez térhettek, nem találtak a zsebükben egyebet, mint a kiutasítási útlevelet, a letartóztatás előtt napról keltezve. Az egyik kiutasított, Allard úr, francia.

Ugyanakkor a királyocska kormánya kinyilatkoztatta a képviselőházban, hogy a belga *királyság*, beleértve mindkét Flandriát,[390] a létező *köztársaságok* legjobbika, s hogy mintarendőrsége van, amelyet olyan férfiú vezet, mint Hody úr, aki egy személyben régi republikánus, falanszterista, s lecsatlakozott lipótista. A Ház örömkönnyeket ontott, s a katolikus meg a liberális lapok lelkendeztek Lipót király házi erényein, és házi cselédjének, Rogier-nek közéleti erényein.

A belga nép republikánus. Lipót pártján csak a nagyburzsoázia, a földbirtokos arisztokrácia, a jezsuiták, az állami hivatalnokok meg az ex-franciák vannak, akik, miután Franciaországból kiűzték őket, most a belga közigazgatás és sajtó élére kerültek.

Metternich el van ragadtatva, hogy Franciaország határán éppen a legjobbkor egy Koburg, a francia forradalom született ellensége áll. Csak arról feledkezik meg, hogy a mai Koburgok már semmiben sem számítanak, csupán házassági kérdésekben.

[Persécutions des étrangers à Bruxelles]
A megírás ideje: 1848 március 10. körül
A megjelenés helye: „La Réforme", 1848 március 12. sz.
Eredeti nyelve: francia
Aláírás nélkül

Friedrich Engels

[A belgiumi helyzet[391]]

Brüsszel, március 18.

Két hete, hogy a belga burzsoázia megtagadta a köztársaságot a néptől; most meg ő készül kezdeményezésre a republikánus mozgalomban. Még nem merik egész nyíltan proklamálni a köztársaságot, de lépten nyomon mondogatják egymásnak Brüsszelben: „Bizonyos, hogy Lipótnak mennie kell; bizonyos, hogy csak a köztársaság menthet meg bennünket, de nekünk jó és megbízható köztársaság kell, a munka megszervezése nélkül, általános választójog nélkül, a munkások beavatkozása nélkül!"

Ez már haladás. A derék brüsszeli polgárok, akik alig néhány napja a végsőkig tiltakoztak a francia köztársaság utánzásának minden szándéka ellen, megérezték a párizsi pénzügyi válság visszahatását. Miközben egyre ócsárolták a politikai utánzást, el kellett szenvedniök a pénzügyi utánzást. Miközben egyre a belga függetlenség és semlegesség dicshimnuszát zengték, azt tapasztalták, hogy a brüsszeli tőzsde a legteljesebben, a legmegalázóbban függ a párizsitól. A déli határt megszállva tartó katonai kordon nem akadályozta meg, hogy az értékpapír-bessz dobszóval be ne vonuljon Belgium garantáltan semleges területére.

Valóban, a brüsszeli piacon uralkodó döbbenet a lehető legáltalánosabb. A csőd megtizedeli a közép- és a kiskereskedelmet, az értékpapírok nem találnak többé vevőkre, az árfolyamjegyzések csak névlegesek, a pénz még gyorsabban tűnik el, mint Párizsban, a kereskedelem teljes pangásban van, s a legtöbb gyáros már elbocsátotta munkásait. Íme néhány példa az általános elértéktelenedésre: Néhány nappal ezelőtt egy kereskedő eladásra kínált 150 darab, egyenként 100 frankos, dendre-i vasútrészvényt, amelyet a februári forradalom előtt parin felül jegyeztek a londoni tőzsdén. Első nap visszautasította a 45 frankos ajánlatot, második nap a 35 frankosat, a harmadik napon eladta a részvényeket darabonként 10 frankért! Telkek, amelyeket két évvel ezelőtt hatezer frankért vásároltak, ennek az összegnek a harmadáért sem találnak már vevőt.

És az általános pániknak ebben a pillanatában követeli a kormány először is az egyenes adók kétharmadának megelőlegezését, továbbá ötven-hatvan milliónyi kényszerkölcsönt, amely rendszabályok rémületet keltenek az egyre növekvő költségvetés miatt máris elégedetlen adófizetők között!

Íme a dolgok olyan állapota, amely feltétlenül meggyőzte a mi derék polgárainkat arról, hogy a monarchia iránti lelkesedésükkel csak azt nyerték, hogy mindenestől osztozhatnak a franciaországi helyzet kellemetlenségeiben, anélkül, hogy a kivívott előnyök bármelyikében részesülnének. Íme a születőfélben levő republikanizmusuk hatóoka.

Eközben a munkások egyáltalán nincsenek csöndben. Gand-ban több napos zavargások voltak; itt tegnapelőtt számos munkásösszejövetel zajlott le, melyek a királyhoz intézett petícióval zárultak, s Lipót leereszkedett, hogy személyesen vegye át a petíciót az átnyújtó kérges kezekből. Komolyabb tüntetések bekövetkezése sem fog késlekedni. Napról napra nagyszámú munkáscsoportok válnak munkanélkülivé. Csak még egy ideig tartson az ipari válság kibontakozása, csak még egy kissé forróbbá váljanak az elmék a munkásosztályon belül, s a belga burzsoázia — akárcsak a párizsi — megköti „érdekházasságát" a köztársasággal.

[La situation en Belgique]

A megírás ideje: 1848 március 18.

Az első megjelenés helye: Marx-Engels Gesamtausgabe I. rész, 6. köt., Berlin 1932

Eredeti nyelve: francia

MELLÉKLETEK

I

Feljegyzések és dokumentumok

I

[Marx feljegyzése a Kommunisták Szövetsége brüsszeli csoportjának megalakulásáról 1847 augusztus 5.[392]]

Augusztus 5. Az új csoport megalakulása
Megválasztva: Elnök — Marx
Titkár és pénztáros: Gigot
Körzeti vezetőség: Gigot, Junge, Marx, Wolff

2

Az összes népek egységét és testvériségét célul kitűző, Brüsszelben (Belgium) székelő Association démocratique a svájci néphez[393]

Svájciak, Testvéreink!

Egy fájdalmas harc fejeződött be most Nálatok.[280] E harcot az összes nemzetek azzal a bánattal vegyes aggodalommal szemlélték, amelyet a nemes szívek egy polgárháború láttán mindenkor éreznek.

Nem feladatunk, hogy itt e viszály okaival foglalkozzunk. A két párt egyedül akarta elintézni, bárki közbeavatkozásának felkérése nélkül.

Ám sújtsa a vétkes oktalanság szemrehányása azokat, akik hívatlanul a Ti otthoni vitáitok hivatalos bíráivá tolták fel magukat.

De az a veszély fenyeget, hogy ez az oktalanság másféle jelleget ölt.

A szabadság minden barátjának joga van emiatt felháborodni, ha nem éppen nyugtalankodni.

A többé vagy kevésbé heves, többé vagy kevésbé őszinte óhajok, sőt az egyik vagy másik ügy számára felajánlott szolgálatok még megmagyarázhatók voltak anélkül, hogy rögtön más indítóokokhoz kellett volna visszanyúlni, mint a politikai vagy vallási hit dolgában való emberi nézetek különbségének indítóokaihoz.

Ma másról van szó.

Egy királykongresszus beavatkozása[394] a Ti ügyeitekbe nem értelmezhető másként, mint nyílt vagy rejtett támadásként intézményeitek ellen, és főként ama fejlődés ellen, melyet Ti ezeknek az intézményeknek az utóbbi tizenöt évben törvényesen adtatok.

Ti, akik csaknem hat évszázad óta őriztek egy letétet — a szabadságot, amelyet a bitorló feudalizmus egymás után száműzött Európának majdnem minden más részéből, Ti, svájciak, testvéreink, tartoztok nekünk, tartoztok önmagatoknak azzal, hogy ezt a drága letétet e döntő órában, amikor minden nemzet készül részt kérni belőle, még egy utolsó alkalommal megvédelmezzétek.

Ha engednétek, hogy megfosszanak őrhelyetektől, akkor az állhatatos éberség hat évszázada, melyekért hamarosan teljes hálával fogunk tartozni nektek, kárbaveszett lenne számotokra és Európa többi része számára.

A tenger túlsó partjára, egy új világ talajára száműzve a demokratikus intézmények hosszú időre megszűnnének állandóan tanulmányozható és könnyen utánozható mintaképeink lenni.

Az állam kormányzása mindenki által választott vezetők révén; — az állam igazgatása adósságokkal terhelt pénzügyek nélkül, a dolgozóknak a fölösleges alkalmazottak serege javára való tönkretétele nélkül; — az állam védelme állandó hadseregek nélkül; — az állam kereskedelmi és ipari prosperitása vámok nélkül; — vallásszabadság teokratikus uralom nélkül; — hol találnánk meg, hogy utánozzuk a mintaképét ennek a rendszernek, amelyre ma egész Európa törekszik, ha Svájc megengedi, hogy ügyeibe beleszóljon a királyoknak, bankároknak, miniszteréknek, zsoldosoknak, monopolistáknak, szektáriusoknak az összejátszása.

Az ő beavatkozásuknak nem lehet más célja, mint hogy végre letöröljék Európa közepéről ezt a reájuk oly végzetes példát, egy olyan nemzetnek a példáját, amely önélkülük kormányozza magát.

Mi ezt annyira megértettük, Svájciak, Testvéreink, hogy e legutóbbi időknek a politikai véletlenei folytán Európa minden pontjáról itt egybegyűlvén, és egy hozzátok hasonlóan s majdnem a Ti módotokon szabad kis nép közé keveredvén, elengedhetetlennek tartottuk egyhangúlag azzal az óhajjal fordulni Hozzátok, hogy tanúsítsatok ellenállást ama diplomáciai intrikákkal szemben, melyeket rovástokra terveznek.

Kérünk tehát Benneteket, ne hallgassatok ezekre az álnok közvetítési ajánlatokra, amelyeket öt udvar (nem azt mondjuk, hogy öt nép) tett Nektek, szövetkezve, hogy halálos kelepcébe csalogasson Benneteket.

Ha fenyegetésekhez folyamodnának, a félelem nem férhet közel szívetekhez. Csakis a fortélyuk az, amitől őrizkednetek kell.

Ha pedig komolyakká válnának fenyegetéseik, erőiteket minden vakmerőség nélkül összemérhetitek azon erőkkel, amelyekkel ezek az udvarok a napról napra gyarapodó otthoni zavaraik közepette valóságosan rendelkeznek.

És azután, ha arra gondolnának, hogy erőszakkal kényszerítsenek Benneteket, segítőtársakban nem lesz hiánytok. Még egyszer a figyelmetekbe ajánljuk, Svájciak, Testvéreink, az európai demokratikus szabadságnak azt a szent letétjét, amelyet eddig oly jól megőriztetek, s amelyet ezekben az utóbbi időkben a többség jogainak és érdekeinek javára tudtatok gyümölcsöztetni.

Fogadjátok itt — előre is hálánkkal adózva azért a szilárdságért, amelyet a világnak mutatni fogtok —

a legélénkebb rokonszenvünk kifejezését.

A fentnevezett Association démocratique nevében, és annak a határozatnak az alapján, amelyet az 1847 november 29-i közgyűlés fogadott el a brüsszeli városházán megtartott lengyel emlékünnepély után,

a társaság bizottsága

Mellinet tábornok, az 1830-as polgári légiók feje, tiszteletbeli elnök
L. Jottrand, ügyvéd, az 1830-as belga nemzeti kongresszus volt tagja, elnök
Maynz, ügyvéd a brüsszeli feljebbviteli bíróságon
Imbert, alelnök, a marseille-i „Peuple souverain" volt szerkesztője
Karl Marx, a „Rheinische Zeitung" volt szerkesztője, alelnök
Lelewel, Joachim, a nemzeti kormány tagja

George Weerth
A társaság titkára, *A. Picard*, ügyvéd a brüsszeli feljebbviteli bíróságon
Spilthoorn, ügyvéd a gand-i bíróságon, Flandria 1830-as ideiglenes kormányának feje
Pellering, cipészmunkás
A. de Bornstedt, a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" szerkesztője

Csatlakoztak a fenti üzenethez az egyletbe tömörült brüsszeli német munkások[308] is. E csatlakozást az egylet bizottságának alulírott tagjai igazolják.

Az elnök — *Wallau*
Az alelnök — *Hess*
Wolff, titkár
Riedel, pénztáros

3

A Kommunisták Szövetségének szervezeti szabályzata[395]

Világ proletárjai, egyesüljetek!

I. szakasz

A SZÖVETSÉG

1. cikkely. A Szövetség célja a burzsoázia megdöntése, a proletariátus uralma, a régi, osztályellentéteken alapuló polgári társadalom megszüntetése és egy új, osztályok nélküli és magántulajdon nélküli társadalom megalapítása.

2. cikkely. A tagság feltétele:

a) ennek a célnak megfelelő életmód és tevékenység;

b) forradalmi energia és buzgó propagandamunka;

c) a kommunizmus elismerése;

d) tartózkodás minden kommunistaellenes politikai vagy nemzeti társaságban való részvételtől, és bármily társaságban való részvétel bejelentése a megfelelő vezető szervnek;

e) engedelmeskedés a Szövetség határozatainak;

f) titoktartás a Szövetség minden ügyében;

g) egyhangú felvétel valamelyik csoportba.

Aki nem felel már meg ezeknek a feltételeknek, azt kizárják. (Lásd VIII. szakasz.)

3. cikkely. Az összes tagok egyenlők és testvérek, s mint ilyenek kötelesek segíteni egymást minden helyzetben.

4. cikkely. A tagok szövetségi neveket vesznek fel.

5. cikkely. A Szövetség szervezeti felépítése: csoportok, körzetek, vezetőkörzetek, Központi Vezetőség és kongresszusok.

II. szakasz

A CSOPORT

6. cikkely. A csoport legalább három és legfeljebb húsz tagból áll.

7. cikkely. Minden csoport választ egy elöljárót és egy elöljáró-helyettest. Az elöljáró vezeti az ülést, a helyettes kezeli a pénztárt és helyettesíti az elöljárót távolléte esetén.

8. cikkely. Új tagok felvétele a csoport elöljárója és az ajánló tag útján történik a csoport előzetes hozzájárulásával.

9. cikkely. A különböző csoportok kölcsönösen ismeretlenek egymás előtt és nem folytatnak egymással levelezést.

10. cikkely. A csoportok megkülönböztető neveket vesznek fel.

11. cikkely. Minden tag, aki lakóhelyét megváltoztatja, tartozik erről elöljáróját előzetesen értesíteni.

III. szakasz

A KÖRZET

12. cikkely. A körzet legalább két és legfeljebb tíz csoportot foglal magában.

13. cikkely. A körzeti vezetőség a csoportok elöljáróiból és helyetteseikből áll. Ez saját kebeléből elnököt választ. Levelezést folytat a hozzá tartozó csoportokkal és a vezetőkörzettel.

14. cikkely. A körzeti vezetőség a körzet összes csoportjainak végrehajtó hatalma.

15. cikkely. Magukban álló csoportoknak vagy valamelyik már meglevő körzethez kell csatlakozniok, vagy más magukban álló csoportokkal együtt új körzetet kell alakítaniok.

IV. szakasz

A VEZETŐKÖRZET

16. cikkely. Egy ország vagy egy tartomány különböző körzetei egy vezetőkörzet alá tartoznak.

17. cikkely. A Szövetség körzeteinek tartományonként való beosztását és a vezetőkörzetek kinevezését a Központi Vezetőség javaslatára a kongresszus végzi el.

18. cikkely. A vezetőkörzet a hozzá tartozó tartomány valamennyi körzetének végrehajtó hatalma. Levelezést folytat ezekkel a körzetekkel és a Központi Vezetőséggel.

19. cikkely. Újonnan keletkező körzetek a legközelebb fekvő vezetőkörzethez csatlakoznak.

20. cikkely. A vezetőkörzetek időlegesen a Központi Vezetőségnek és végső fokon a kongresszusnak tartoznak beszámolni.

V. szakasz

A KÖZPONTI VEZETŐSÉG

21. cikkely. A Központi Vezetőség az egész Szövetség végrehajtó hatalma, és mint ilyen a kongresszusnak tartozik beszámolni.

22. cikkely. Legalább öt tagból áll és annak a helységnek körzeti vezetősége választja, amelyet a kongresszus a Központi Vezetőség székhelyéül kijelölt.

23. cikkely. A Központi Vezetőség levelezést folytat a vezetőkörzetekkel. Minden három hónapban jelentést tesz az egész Szövetség állapotáról.

VI. szakasz

KÖZÖS RENDELKEZÉSEK

24. cikkely. A csoportok és a körzeti vezetőségek, valamint a Központi Vezetőség legalább kéthetenként egyszer összeülnek.

25. cikkely. A körzeti vezetőségek és a Központi Vezetőség tagjait egy évre választják, újraválaszthatók és választóik bármikor elmozdíthatják őket.

26. cikkely. A választások szeptember hónapban történnek.

27. cikkely. A körzeti vezetőségeknek a csoportok vitáit a Szövetség céljának megfelelően kell irányítaniok.

Ha a Központi Vezetőség bizonyos kérdések megvitatását általános és közvetlen érdekűnek tartja, akkor az egész Szövetséget fel kell szólítania ezeknek a megvitatására.

28. cikkely. Az egyes szövetségi tagok legalább háromhavonként, az egyes csoportok legalább havonként kötelesek körzeti vezetőségükkel levélben érintkezni.

Minden körzet köteles legalább kéthavonként a vezetőkörzetnek, minden vezetőkörzet legalább háromhavonként a Központi Vezetőségnek jelentést tenni a maga területéről.

29. cikkely. A Szövetség minden szervének kötelessége, hogy a Szervezeti Szabályzat keretében saját felelősségére megtegye a Szövetség biztonságához és hathatós működéséhez szükséges intézkedéseket, s ezekről a felsőbb szervet haladéktalanul értesítse.

VII. szakasz

A KONGRESSZUS

30. cikkely. A kongresszus az egész Szövetség törvényhozó hatalma. A Szervezeti Szabályzat módosítására vonatkozó összes javaslatok a vezetőkörzetek útján a Központi Vezetőségnek küldendők be, s a Központi Vezetőség terjeszti őket a kongresszus elé.

31. cikkely. Minden körzet küld képviselőt.

32. cikkely. 30 tagig minden egyes körzet egy, 60 tagig két, 90 tagig három képviselőt küld stb. A körzetek képviseltethetik magukat olyan szövetségi tagok által is, akik nem az illető körzet területéhez tartoznak.

Ebben az esetben azonban képviselőjüknek részletes megbízólevelet kell küldeniök.

33. cikkely. A kongresszus minden év augusztusában ül össze. Sürgős esetekben a Központi Vezetőség rendkívüli kongresszust hív egybe.

34. cikkely. A kongresszus határozza meg mindenkor, hol legyen a következő évben a Központi Vezetőség székhelye és hol üljön össze a legközelebbi kongresszus.

35. cikkely. A Központi Vezetőség a kongresszuson részt vesz, de szavazati joga nincs.

36. cikkely. A kongresszus minden ülésszak után körlevelén kívül a párt nevében kiáltványt bocsát ki.

VIII. szakasz

A SZÖVETSÉG ELLENI VÉTSÉGEK

37. cikkely. Aki a tagsági feltételeket megsérti (2. cikkely,) azt a körülményektől függően vagy eltávolítják, vagy kitaszítják a Szövetségből.

A kitaszítás kizárja az újrafelvételt.

38. cikkely. Kiválás felől csak a kongresszus dönt.

39. cikkely. Egyes tagokat eltávolíthat a körzet vagy a magában álló csoport, azonnal értesítve erről a felsőbb szerveket. Végső fokon ebben is a kongresszus dönt.

40. cikkely. Eltávolított tagok újrafelvételét a körzet indítványára a Központi Vezetőség intézi.

41. cikkely. A Szövetség elleni bűnök ügyében a körzeti vezetőség ítélkezik, s ő gondoskodik az ítélet végrehajtásáról.

42. cikkely. Az eltávolított és kitaszított egyének, valamint általában a gyanús személyek szövetségileg megfigyelés alatt tartandók és ártalmatlanná teendők. Ilyen egyének üzelmeit azonnal jelenteni kell az illető csoportnak.

IX. szakasz

A SZÖVETSÉGI PÉNZEK

43. cikkely. A kongresszus minden egyes országra vonatkozóan megállapítja azt a minimális járulékot, amelyet minden tagnak fizetnie kell.

44. cikkely. Ez a járulék felerészben a Központi Vezetőséghez kerül, felerészben a körzeti, illetve csoportpénztárban marad.

45. cikkely. A Központi Vezetőség a rendelkezésére álló összegeket a következőkre fordítja:

1. a levelezési és ügyintézési költségek fedezésére;
2. propagandaröpiratok kinyomtatására és terjesztésére;
3. a Központi Vezetőség megbízottainak meghatározott célból való kiküldésére.

46. cikkely. A helyi vezetőségek a rendelkezésükre álló összegeket a következőkre fordítják:

1. a levelezési költségek fedezésére;
2. propagandaröpiratok kinyomtatására és terjesztésére;
3. alkalmi megbízottak kiküldésére.

47. cikkely. Azokat a csoportokat és körzeteket, amelyek hat hónapon át nem rótták le járulékukat a Központi Vezetőségnek, a Központi Vezetőség értesíti a Szövetségből való eltávolításukról.

48. cikkely. A körzeti vezetőségek kötelesek a hozzájuk tartozó csoportoknak legalább háromhavonként elszámolni a kiadásokról és bevételekről. A Központi Vezetőség a kongresszusnak számol el a szövetségi pénzek kezeléséről és a Szövetség pénztár-állományáról. A szövetségi pénzek hűtlen kezelése a legszigorúbb büntetéssel sújtandó.

49. cikkely. Rendkívüli költségeket és a kongresszusok költségeit rendkívüli járulékokból kell fedezni.

X. szakasz
FELVÉTEL

50. cikkely. A csoport elöljárója a felvételre jelentkezőnek felolvassa az 1—49. cikkelyeket, megmagyarázza őket, rövid beszédben külön hangsúlyozza a kötelezettségeket, amelyeket a belépő vállal és azután a következő kérdést intézi hozzá: „Be akarsz-e hát lépni ebbe a Szövetségbe?" Ha „Igen!"-nel felel, az elöljáró becsületszavát veszi, hogy a szövetségi tag kötelezettségeinek eleget fog tenni, a Szövetség tagjává nyilvánítja és a következő ülésen bevezeti a csoportba.

London, 1847 december 8.
Az 1847. őszi, második kongresszus nevében

a titkár
Engels

az elnök
Karl Schapper

4

[A „Kommunista Párt kiáltványa" eredeti fogalmazványának egyetlen fennmaradt oldala[396]]

[Marxné kézírása]

[prole]tárok, a tízórás törvényért, anélkül, hogy osztoznának illúzióikban e rendszabály eredményeit illetőleg.

[Marx kézírása]

Egyébként láttuk:

A kommunisták nem állítanak fel új elméletet a magántulajdonról. Csak kimondják azt a történelmi tényt, hogy a ⟨termelési és⟩* polgári termelési s ezzel a polgári tulajdonviszonyok ⟨és⟩ ⟨fej⟩ ⟨meghatározott⟩ a ⟨fejl⟩⟨társ⟩ társadalmi termelőerők fejlettségének már nem ⟨felelnek meg⟩ és ezért ⟨Magába az ipar fejlődésébe⟩ és a

De ne vitatkozzatok velünk úgy, hogy a polgári tulajdon eltörlését a szabadságról, műveltségről stb.-ről való polgári eszméiteken ⟨állítjátok szembe⟩ méritek! Eszméitek maguk is ⟨a⟩ ⟨termé⟩ ⟨a⟩ a ⟨fennálló⟩ polgári termelési és tulajdonviszonyok⟨nak felelnek meg⟩ termékei, amiként jogotok csupán osztályotok törvényre emelt akarata. ⟨Olyan⟩ Olyan akarat, amelynek tartalma meg van határozva osztályotok anyagi életfeltételei által. [456]

⟨A ti⟩ Abban az érdeksugallta elképzelésben ⟨amellyel⟩, hogy a magatok ⟨polgári⟩ termelési viszonyait és tulajdonviszonyait történelmi ⟨és csak⟩ átmeneti, a termelő⟨erők⟩ erők meghatározott ⟨érettségének⟩ fejlődési fokának ⟨megfelelő v⟩ ⟨vi⟩ megfelelő viszonyokból örök természeti és észtörvényekké változtassátok át, osztoztok minden letűnt uralkodó osztállyal! [456]

Amit meg tudtok érteni, ha a hűbéri tulajdonról van szó, azt már nem értitek meg a polgári tulajdonnál. [456]

És mégsem tagadhatjátok azt a tényt, hogy ⟨annak folyamán, hogy a polgári⟩ az ipar fejlődése során az egyoldalú, arra

A kommunisták nem állítanak fel új elméletet a tulajdonról. Tényt mondanak ki. Ti tagadjátok a legcsattanósabb tényeket. Nektek tagadnotok kell őket. Ti hátrafelé fordult utopisták vagytok.

---

* *A Marx által kihúzott részek csúcsos zárójelben vannak. A szögletes zárójelben megadott oldalszámok a végleges szövegben is meglevő bekezdések e kötetbeli helyére utalnak. — Szerk.*

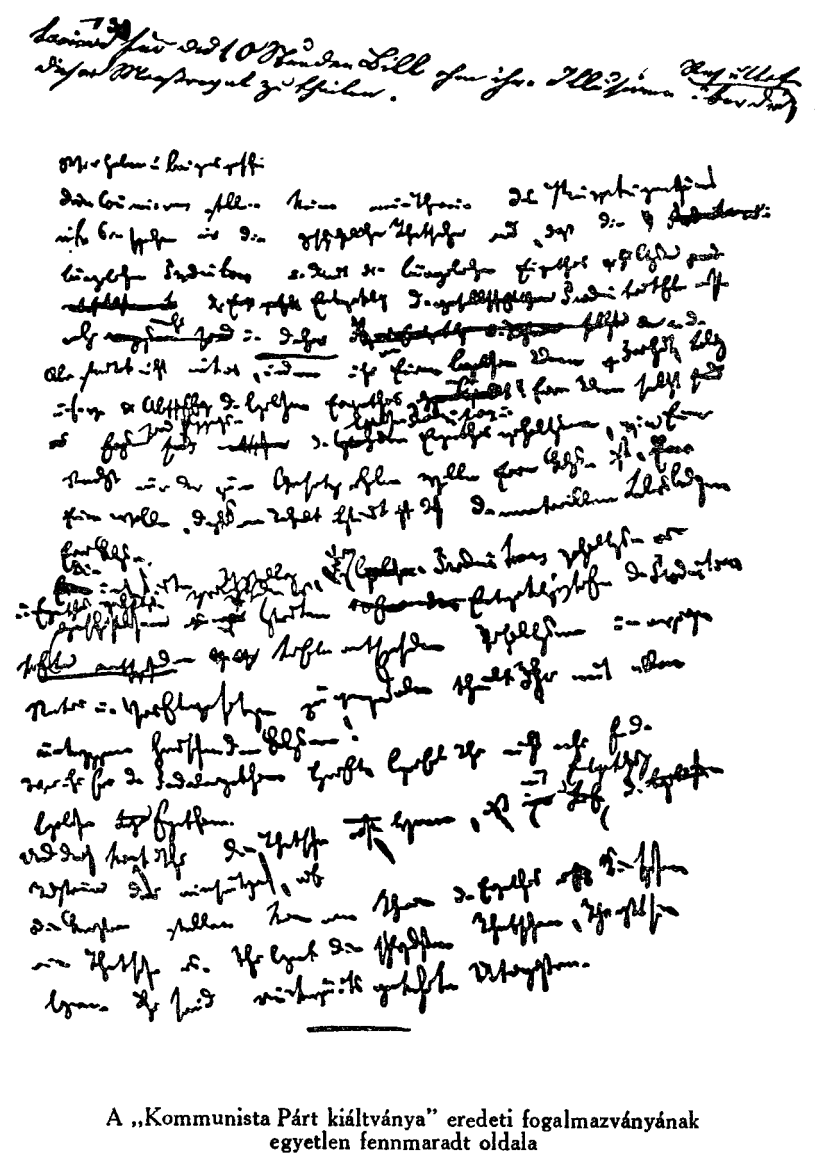

A „Kommunista Párt kiáltványa" eredeti fogalmazványának egyetlen fennmaradt oldala

5

A brüsszeli Association démocratique a Londonban egybegyűlt Fraternal Democratsnak[397]

Megkaptuk múlt év decemberében írott levelüket; a benne foglalt javaslatokat: egy nemzetközi demokrata kongresszus összehívását és az Önök társasága meg a miénk között létesítendő havi levélváltást azonnal megvitattuk.[398]

Azokat a javaslatokat, hogy az első demokrata kongresszust itt Brüsszelben tartsuk, kilátásba helyezve, hogy a másodikat majd Londonba hívják össze, továbbá hogy az első kongresszust a mi társaságunk a belga forradalom évfordulójára, ez év szeptemberére hívja össze, s a munkaprogramot e társaságnak a bizottsága készítse elő — egyhangúlag és lelkesen elfogadták.

Ajánlatukat, hogy szívesen leveleznének rendszeresen és havonta a mi társaságunkkal, szintén a legnagyobb lelkesedéssel üdvözölték.

Most pedig igyekszünk Önöknek rövid áttekintést adni előrehaladásunkról és általános helyzetünkről.

Társaságunk olyan viruló állapotban van, amilyent csak kívánhatunk. Tagjaink száma hétről hétre nő, s ugyancsak növekszik az érdeklődés tevékenységünk iránt általában a közönségben és különösen a munkásosztályokban.

Előrehaladásunk legjobb bizonyítéka azonban az az érdeklődés, amelyet mozgalmunk vidéken keltett. Belgium legjelentősebb városaiból felhívásokat kaptunk, hogy küldjünk delegátusokat a miénkhez hasonló demokrata egyesületek létesítése és a fővárosi társasággal való állandó kapcsolatok fenntartása végett.

Ezekre a kérésekre azonnal felfigyeltünk. Küldöttséget menesztettünk Gand-ba, hogy fiókegyesület alakítására hívjon össze nyilvános gyűlést. A gyűlés rendkívül népes volt, s a különböző nemzetiségű tagokból álló küldöttségünket leírhatatlan lelkesedéssel fogadta. Azonnal határozatot hoztak egy demokrata egyesület alapításáról, s összeírták a tagok neveit. Azóta azt a hírt kaptuk Gand-ból, hogy az egyesület véglegesen megalakult, s újabb gyűlést tartott, amely létszámban és lelkesedésben még fölülmúlta az elsőt. Több mint háromezer polgártárs volt jelen, s örömmel mondhatjuk, hogy a többség munkásokból állt.

Megítélésünk szerint a gand-i térhódítás ügyünk igen fontos előrehaladása ebben az országban. Gand Belgium legfőbb ipari városa, több mint százezer lakosa van, s nagymértékben vonzási központja Flandria egész dolgozó népességének. Gand állásfoglalása döntő az ország egész munkásmozgalma számára. E belga Manchester gyári munkásainak egy tiszta demokratikus mozgalom újjáéledéséhez való csatlakozását tehát úgy fogadhatjuk, hogy ez magában foglalja és előre jelzi a belga proletárok zömének csatlakozását.

Reméljük, hogy következő levelünkben az ország más városaiban tett további előrehaladásunkról is beszámolhatunk, s így majd fokozatosan elérjük, hogy helyreálljon az erős, egységes és szervezett demokrata párt Belgiumban.

Teljesen egyetértünk azzal a nézetükkel, amelyet Nagy-Britannia és Írország munkásaihoz intézett minapi üzenetükben[399] a „nemzeti védelem" kérdéséről kifejtettek. Reméljük, hogy ez az üzenet nagy mértékben hozzájárul ahhoz, hogy Anglia népe felvilágosodjék atekintetben, kik az igazi ellenségei.

Ugyancsak nagy örömmel láttuk azt is, hogy az angol chartisták zöme lépéseket tett, hogy végre szoros szövetséget érjenek el az ír nép és Nagy-Britannia népe között. Láttuk, hogy most jobb lehetőség van arra, mint bármikor, hogy eloszlassák az ír nép előítéletét, amely arra indította, hogy közös gyűlöletben egy kalap alá vegye Anglia elnyomott osztályait mindkét ország elnyomóival. Reméljük, hogy igen hamar egyesülni fog az angol és az ír népi mozgalom vezetése Feargus O'Connor kezében; s a két ország elnyomott osztályainak ezt a közelgő szövetségét, amely a demokrácia zászlaja alatt egyesíti őket, egyetemes ügyünk igen fontos előrehaladásának tekintjük.

Befejezésül fogadják testvéri üdvözletünket,

az Association démocratique bizottsága

L. Jottrand, elnök
K. Marx, alelnök
A. Picard, ügyvéd, titkár

Brüsszel, 1848 február 13.

6

[A „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" az Association démocratique 1848 február 20-i összejöveteléről[400]]

Brüsszel. A Demokrata Társaság febr. 20-i ülése. Elnök: Marx úr. — Elsőnek Friedrich Engels szólalt fel, hogy válaszoljon egy cikkre, melyet a francia kormány a „Moniteur Parisien"-ben[401] az ő Franciaországból való kiutasításáról közzétett. Néhány rövid szóban elmondta, hogy kiutasítása milyen körülmények között ment végbe.[402]

Friedrich Engels kijelentései teljesen kielégítették a társaságot. Ezt a hozzászólók közül többen kifejezésre juttatták, és ehhez még megjegyzéseket fűztek a francia kormánynak idegenek kiutasításakor már korábban tanúsított magatartásáról.

A Demokrata Társaság hivatalos jelentésébe bejegyezték ezeket a tárgyalásokat . . .

7

A Francia Köztársaság ideiglenes kormánya tagjainak[403]

Brüsszel, 1848 február 28.

Polgártársak!

Az összes népek egységét és testvériségét célul kitűző Association démocratique — amely néhány hónappal ezelőtt alakult meg Brüsszelben, s Európa több nemzetének tagjaiból áll, akik a belgákkal együtt ezek földjén olyan intézményeket élveznek, melyek már hosszabb idő óta lehetővé teszik minden politikai és vallási nézet szabad és nyilvános kifejtését —, e társaság tisztelettel gratulál Önöknek a francia nemzet által most végrehajtott nagy feladathoz, s kifejezi háláját azért az óriási szolgálatért, melyet e nemzet az emberiség ügyének tett.

Alkalmunk volt már gratulálni a svájciaknak, akik nemrég előjátékot szolgáltattak a népek felszabadításának művéhez, amely művet előrevinni azzal az erélyyel, melyet Párizs hősi népe mindannyiszor tanúsít, valahányszor elérkezik az ideje, Önöket illette meg. Bizton számítottunk rá, hogy módunkban lesz, nagyobb késedelem nélkül, megismételni azt az üdvözletünket a franciáknak, amelyet korábban a svájciaknak küldtünk. De Franciaország sokkal közelebb hozta azt az időpontot, amelyben üzenetünkkel hozzáfordulhatunk, mint ahogy mi számítottuk.

Ez egyébként csak egy okkal több arra, hogy mostantól fogva az összes nemzetek siessenek követni Önöket.

Úgy gondoljuk, bizton feltételezhetjük, hogy a Franciaországgal leginkább szomszédos nemzetek lesznek azok, amelyek elsőként követik Franciaországot imént megkezdett pályáján.

Ez a feltevés annál biztosabb, mert a Franciaország által véghezvitt forradalom sokkal inkább arra van hivatva, hogy szorosabbra fűzze azokat a szálakat, melyek valamennyi nemzethez kötik, semmint arra, hogy ezek közül bármelyiknek a függetlenségét fenyegesse. 1848 februárjának Franciaországában a népek példaképét üdvözöljük, nem pedig urukat. Mostantól fogva Franciaország más tiszteletnyilvánítást nem fog elvárni.

Már látjuk, hogy ez a nagy nemzet, melynek sorsát kizárólag a köz bizalmából fakadó tekintéllyel ma Önök irányítják, már látjuk, polgártársak, hogyan fogja ez a nemzet megújítani szövetségét még a régóta hatalmi vetélytársainak tartott népekkel is, azt a szövetséget, amelyet csak néhány ember gyűlöletes politikája ingathatott meg.

Anglia és Németország ismét kezüket nyújtják az Önök nagy országának. Spanyolország, Itália, Svájc és Belgium felkel, illetve nyugodtan és szabadon megpihen e hármas oltalom alatt.

Lengyelország Lázárként fog feltámadni a hozzá intézett háromnyelvű felhívásra.

Lehetetlen, hogy mindebbe végül maga Oroszország is ne elegyítsen bele olyan hangokat, amelyek még alig-alig ismeretesek a nyugati és déli népek fülének.

Önöké, franciáké, az érdem, Önöké a dicsőség, hogy lerakták a legfőbb alapjait a népek e szövetségének, melyet halhatatlan Béranger-jük oly prófétai módon megénekelt.

Engedjék meg, polgártársak, hogy a rendíthetetlen testvériség érzelmeivel telten, mélységes hálával adózzunk Önöknek.

Az összes népek egységét és testvériségét célul kitűző, Brüsszelben székelő Association démocratique bizottsága.

L. Jottrand, ügyvéd, elnök
Ch. Marx, alelnök
Mellinet tábornok, tiszteletbeli elnök
Lelewel
Spilthoorn
Maynz
F. Ballin, pénztáros
A. Battaille, másodtitkár
J. Pellering, munkás
Labiaux

8

Julian Harney úrnak, a „Northern Star" szerkesztőjének, a londoni Fraternal Democrats társasága titkárának[404]

Brüsszel, 1848 február 28.

Önök már tudnak a Párizsban most végbement dicsőséges forradalomról.

Közölnünk kell Önökkel, hogy itt e fontos esemény következtében az Association démocratique békés, de erélyes agitációba fogott, hogy elérjük a belga politikai intézményeknek megfelelő úton azokat az előnyöket, melyeket a francia nép most kivívott magának.

A következő határozatokat fogadtuk el, a leglelkesebb helyesléssel:

1. Az Association démocratique minden este gyűlést tart, a nyilvánosság bevonásával;

2. A társaság nevében üzenetet küldünk a francia ideiglenes kormánynak, hogy kifejezzük együttérzésünket a február 24-i forradalommal;

3. Üzenetet nyújtunk át a brüsszeli városi tanácsnak, amelyben felszólítjuk, hogy a köznyugalom fenntartására és mindenfajta vérontás elkerülésére szervezzenek olyan városi fegyveres erőket, amelyek az általános polgárőrségből, azaz a rendes körülmények között is felfegyverzett polgárokból, továbbá kézművesekből állnak, akiket az ország törvényei értelmében rendkívüli időkben fel lehet fegyverezni. Így a fegyvereket egyformán bíznák rá a középosztályra és a munkásosztályra.

Tájékoztatni fogjuk majd Önöket, amilyen gyakran csak lehet, azokról a lépésekről és előrehaladásokról, melyeket a későbbiekben teszünk.

Reméljük, hogy Önöknek viszont hamarosan sikerülni fog a népchartát[15] országuk törvényei közé iktattatni, s hogy ez aztán arra fog Önöknek szolgálni, hogy egyéb előrehaladásokat is tegyenek.

Végül felkérjük Önöket, hogy e fontos válságban tartsanak fenn velünk gyakori érintkezést, és értesítsenek bennünket országuk összes újdonságairól, amelyek olyan természetűek, hogy kedvező hatással lehetnek a belga népre.

(Következnek a bizottság tagjainak aláírásai)

9

[Marx feljegyzései Wilhelm Wolff letartóztatásáról, bántalmazásáról és kiutasításáról (1848 február 27— március 1)[405]]

Petits Carmes*. 5 étrangers**, 34 belga.

Wolff jobb szeme összeverve, bajosan nyeri vissza látóképességét.

Vasárnap, február 27, este 10 és 11 óra között.

Tulajdonképpeni bántalmazás az Hôtel de Ville-ben***, mindenfelől ökölcsapások. A tulajdonképpeni bántalmazás csupán a rendőrfőnökségen, ahol egy csomó részeg garde civique°. Rendőr ökölbeszorított kézzel Wolffnak jobb szemébe csap, úgyhogy l[átóképessége]

Szemüvegét lerántották, arcába köptek, rugdalták, ököllel verték, szidalmazták stb. Az egyik garde civique azzal mutatta ki hősiességét, hogy csatlakozott ezekhez a megnyilvánulásokhoz. Megkínozták.

Közben megérkezett Hody, chef de la sureté publique°°, aljas filantróp, képmutató gazember.

Wolff ⟨1⟩ $^1/_2$ [órai] tárgyalás vele, a gazember jelenlétében, aki szörnyű bántalmazások közepette letartóztatja.

Hody dühe Wolffnak nála tett látogatása miatt. Dühödten nyilatkozott a német Munkásegylet ellen. „Tudtam, mondta többek között, hogy azok közül, akiket ma este le fognak tartóztatni, mintegy $^2/_3$ német lesz." Wolff azt mondta: „Oui°°°, amennyiben ugyanis már előre kijelölik őket, hogy letartóztatandók" a törrel.

A permanence-ról + az amigóba++ szállítva. Wolff [... ? ...] este [. . ? . .]

Az egész aznap esti história a rendőrség által szervezett provokáció. A minisztériumnak minden áron foglyok kellettek, nevezetesen németek is.

---

* Fogház Brüsszelben. — *Szerk.*

** — külföldi — *Szerk.*

*** — a városházán — *Szerk.*

° — polgárőr — *Szerk.*

°° — a közbiztonsági osztály főnöke (rendőrfőnök) — *Szerk.*

°°° — Igen — *Szerk.*

\+ — az ügyeletes városházi rendőrőrszobáról — *Szerk.*

++ — a dutyiba (*amigo a börtön népies elnevezése Belgiumban és Észak-Franciaországban*) — *Szerk.*

Az amigón: hamarosan más letartóztatottak is befutnak; akik Wolffhoz társultak: belgák. Őt a rendőrség annyira bántalmazta és megsebesítette, hogy legalább 1 icce vért vesztett. Egy harmadikról ld. 2. oldalon.

Hétfőn stb. a Petits Carmes-ba szállítva.

Szerdán megkapja a 6 letartóztatott külföldi a kiutasítási útlevelét. De a Wolffé vasárnapról, február 27-ről van keltezve, még letartóztatása *előttről*. A börtönben irtózatosan bántak vele.

10

A Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének 1848 március 3-i határozata[406]

Világ proletárjai, egyesüljetek!

A Kommunisták Szövetségének Központi Vezetősége, Brüsszel székhellyel, miután tudomásul vette az eddigi londoni Központi Vezetőség határozatát, amely szerint a Központi Vezetőség székhelyét Brüsszelbe teszi át és önmagát mint Központi Vezetőséget feloszlatja, amely határozat által tehát a brüsszeli vezetőkörzet körzeti vezetősége Központi Vezetőséggé alakult,

tekintettel arra:

hogy Brüsszelben a mostani körülmények között a szövetségi tagoknak és főként a német tagoknak bármiféle egyesítése lehetetlen;

hogy itt a vezető szövetségi tagok vagy már le vannak tartóztatva, illetve ki vannak utasítva, vagy minden órában várják Belgiumból való kiutasításukat;

hogy e pillanatban Párizs az egész forradalmi mozgalom központja;

hogy a jelenlegi körülmények a szövetség igen erélyes vezetését követelik meg, amihez feltétlen szükség van egy pillanatnyi diszkrécionális hatalomra;

a következőket határozza:

1. cikkely. A Központi Vezetőség át van helyezve Párizsba.

2. cikkely. A brüsszeli Központi Vezetőség az összes szövetségi ügyek pillanatnyi központi igazgatása céljából diszkrécionális teljhatalmat ruház Karl Marx szövetségi tagra, aki ezért az újonnan megalakítandó Központi Vezetőségnek és a legközelebbi kongresszusnak tartozik felelősséggel.

3. cikkely. A brüsszeli Központi Vezetőség megbízza Marxot, hogy Párizsban, mihelyt a körülmények megengedik, új Központi Vezetőséget alakítson saját választása szerint a legmegfelelőbb szövetségi tagokból, és evégett még olyan szövetségi tagokat is odarendeljen, akik nem Párizsban laknak.

4. cikkely. A brüsszeli Központi Vezetőség feloszlatja magát.

Elhatároztatott Brüsszelben, 1848 március 3-án.

A Központi Vezetőség

Engels F. Fischer Gigot H. Steingens
K. Marx

II

[A Kommunisták Szövetsége párizsi csoportja 1848 március 8-i ülésének jegyzőkönyve[407]]

Az 1848 március 8-i csoportülés jegyzőkönyve

Megválasztva { *elnöknek:* K. Schapper.
titkárnak: K. Marx.

Schapper: javasolja, hogy már ne különálló csoportként, hanem párizsi körzetként alakuljunk meg.

Támogatva Marx és mások által. Elfogadva.

Felvéve: *Hermann.*

Vita az eltávolított csoporttagok újrafelvételéről;

Born jelentést tesz a Café l'Europe-ban tartott összejövetelről; *Sterbitzki* úgyszintén. Nagy szótöbbséggel elhatározva, hogy nem megyünk ebbe a kávéházba, ahol Decker és Venedey tartanak összejövetelt.

Engler, Buchfink és Vogler (weitlingisták) egyhangúlag felvéve.

Egyhangúlag elhatározva: a három fentnevezett szövetségi tag megbízást kap a Weitling-féle csoport azon tagjainak felvételére, akiket ők megfelelőnek tartanak.

Schilling egyhangúlag felvéve.

A nyilvános munkásegylet számára elfogadva:

Elnökként: H. Bauer

Alelnökként: Hermann

Titkárokként: Born és Vogel

Pénztárosként: Moll

Rendezőkként: Buchfink, Schapper, Horne

Elfogadva, hogy az elnök ezt a megszólítást használja: „barátaim", mindenki más olyat, amilyet akar.

Marx terjesszen elő alapszabály-tervezetet a munkásegylet számára.

A nyilvános egylet neve *Német Munkások Klubja*[408] legyen.

Wilhelm Höger felvéve szövetségi tagnak (javasolta Schapper, támogatta H. Bauer).

A nyilvános egylet helyisége a város központjában legyen. Néhány tag megbízást kap, hogy megfelelő helyiséget keressen.

A szövetség ülése St. Honorében, a Rue St. Louis 6-ban tartandó.

Sterbitzki javasolja Hermannt, felvétetik.

K. Marx
titkár

K. Schapper
elnök

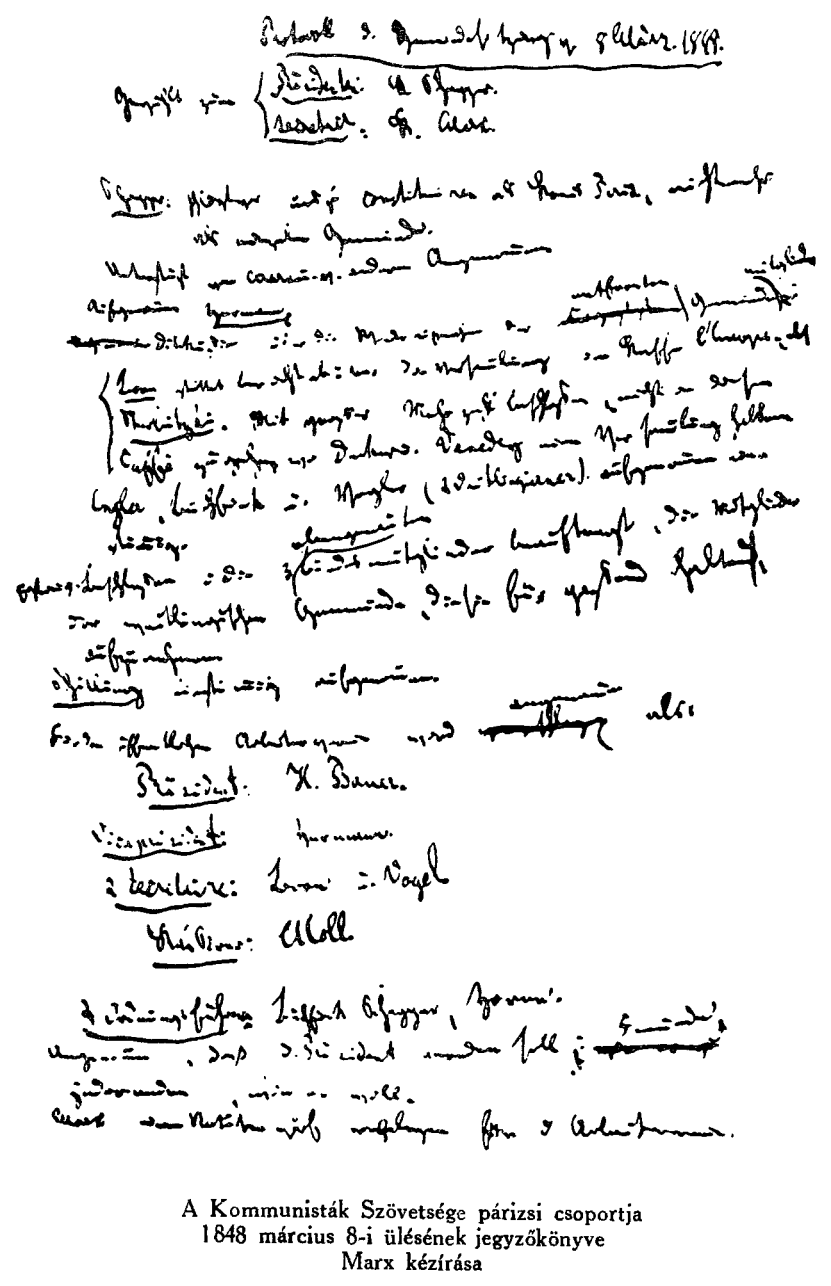

A Kommunisták Szövetsége párizsi csoportja
1848 március 8-i ülésének jegyzőkönyve
Marx kézírása

12

[A Kommunisták Szövetsége párizsi körzete 1848 március 9-i ülésének jegyzőkönyve[409]]

Március 9-én este 9 órakor tartott ülés

Marx előterjeszti alapszabály-tervezetét,[410] melyet megvitatnak.

1. cikkely elfogadva; két kisebbségi szavazat ellenében. 2. cikkely egyhangúlag elfogadva; ugyanúgy 3., 4., 5. és 6. cikkely.

Az alapszabály-tervezet tehát változatlan formában került elfogadásra. A titkár felolvassa a Kommunisták Szövetségének szervezeti szabályzatát. Az újonnan felveendő tagok a szervezeti szabályzat meghallgatása után kijelentik, hogy belépnek a Kommunisták Szövetségébe.

Marx javasolja, hogy az összes szövetségi tagok adják le nevüket és címüket. Erről vita folyik és a határozat végül az, hogy minden szövetségi tag adja meg azt a nevet, amelyen itt ismerik és a címét.

Schapper javasolja, hogy az elnök és a titkár mellé még öt személy kerüljön, hogy Párizs körzeti vezetőségét alkossák.

Mind a négy csoportból megválasztandó egy-egy személy. Választás elhalasztandó a következő ülésig.

Schapper beszámol a Központi Vezetőségről. Schapper javaslatára elfogadva, hogy mindenki, aki felszólal, feláll és leveszi a kalapját.

A Központi Vezetőség, Marx javaslata szerint, a következő ülésen beszámol a szövetség általános helyzetéről.

Born, akit kiküldtek, hogy beszámoljon a manège-ban* tartott gyűlésről,[411] háromnegyed óra múltán visszatér és ecseteli ennek az egyletnek a siralmas állapotát.

A következő ülés jövő szombaton 8 órakor lesz, Café Belge, St. Honoré, Rue Grenelle.

A tagok az ülés végén leadják nevüket címükkel együtt a titkárnak. Marx javasolja, hogy minden szövetségi tag hordjon *vörös* szalagot. Egyhangúlag elfogadva.

Schapper javaslatára elfogadva, hogy egy tag vegyen vérvörös szalagot mindenki számára. *B. Saxot* bízzák meg ezzel.

---

* — lovardában — *Szerk.*

II

Előszók a „Filozófia nyomorúsága” és a „Kommunista Párt kiáltványa” későbbi kiadásaihoz[412]

Friedrich Engels

Előszó
[a „Filozófia nyomorúsága" 1885-ös német kiadásához]

Az előttünk fekvő írás 1846—1847 telén keletkezett, abban az időben, amikor Marx már tisztázta önmaga előtt új történelmi és közgazdasági szemléletmódjának alapvonásait. Proudhonnak éppen akkor megjelent „Système des contradictions économiques ou philosophie de la misère"-je alkalmat adott neki arra, hogy ezeket az alapvonásokat annak az embernek a nézeteivel ellentétben fejtse ki, aki akkortól a legjelentősebb helyet volt hivatva betölteni a kor francia szocialistái között. Azóta, hogy ez a két férfi Párizsban gyakran egész éjszakákon át vitatkozott közgazdasági kérdésekről, útjaik egyre inkább szétváltak; Proudhon írása bebizonyította, hogy kettőjük között most már áthidalhatatlan szakadék tátongott; ezt ignorálni akkor lehetetlen volt; és így Marx ebben a válaszában a gyógyíthatatlan szakadást konstatálta.

Marx összefoglaló ítélete Proudhonról az ezen előszó után következő tanulmányban van lefektetve, amely a berlini „Sozialdemokrat" 1865. évi 16., 17. és 18. számában jelent meg.[413] Ez volt az egyetlen cikk, amelyet Marx ebbe a lapba írt; von Schweitzer úrnak csakhamar nyilvánvalóvá lett kísérletei, hogy a lapot feudális és kormányvizekre terelje, arra kényszerítettek bennünket, hogy már néhány hét után nyilvánosan felmondjuk munkatársi kapcsolatunkat.

Németország számára az előttünk fekvő írásnak éppen a jelen pillanatban olyan jelentősége van, amelyet maga Marx soha nem sejtett. Hogyan is tudhatta volna, hogy Proudhonra sújtva a mai történő-bálványt, Rodbertust találta el, aki akkoriban még név szerint is ismeretlen volt előtte?

Nem itt a helye annak, hogy belebocsátkozzam Marx és Rodbertus viszonyába; erre valószínűleg hamarosan alkalmam nyílik majd.[414] Itt csak annyit, hogy amikor Rodbertus azzal vádolja Marxot, hogy őt „megrabolta" és „Zur Erkenntnis" című írását „»Tőké«-jében egészen csinosan felhasználta anélkül, hogy őt idézné", ezzel olyan rágalomra ragadtatja magát, amely csak a félreismert zseni bosszúságával és a Poroszországon kívül történő dolgok felől, kiváltképpen pedig a szocialista és közgazdasági irodalom felől való bámulatos tudatlanságával magyarázható. Marxnak sem ezek a vádak, sem Rodbertus említett írása nem kerültek soha a szeme elé; Rodbertustól egyáltalában csak a három „Soziale Briefe"-t ismerte, ezeket is semmi esetre sem 1858 vagy 1859 előtt.

Több okkal állítja Rodbertus ezekben a levelekben, hogy „Proudhon konstituált értékét" ő már Proudhon *előtt* felfedezte; emellett persze ismét tévesen hízeleg

magának azzal, hogy ő az *első* felfedező. Mindenesetre tehát a bírálat ebben az írásban egyúttal őrá is vonatkozik, és ez kényszerít engem arra, hogy röviden belebocsátkozzam „Zur Erkenntnis unsrer staatswirtschaftlichen Zustände" (1842) című „alapvető" művecskéjébe, amennyiben ugyanis ez a szintén (ismét öntudatlanul) benne foglalt Weitling-féle kommunizmuson kívül Proudhon-anticipációkat is napfényre hoz.

Amennyiben a modern szocializmus, egyre megy, hogy milyen irányzatú, a polgári politikai gazdaságtanból indul ki, csaknem kivétel nélkül a ricardoi értékelmélethez kapcsolódik. Azt a két tételt, melyet Ricardo 1817-ben rögtön a „Principles" elején proklamál, hogy ugyanis: 1. minden áru értékét egyesegyedül a termeléséhez szükséges munkamennyiség határozza meg, és 2. hogy az egész társadalmi munka terméke a földbirtokosok (földjáradék), tőkések (profit) és munkások (munkabér) három osztálya között kerül elosztásra, ezt a két tételt Angliában már 1821 óta felhasználták szocialista következtetésekre, mégpedig részben olyan élességgel és határozottsággal, hogy ez a most csaknem elkallódott, nagyrészt csupán Marx által ismét felfedezett irodalom a „Tőke" megjelenéséig felülmúlhatatlan maradt. Erről más alkalommal. Ha tehát Rodbertus 1842-ben a maga részéről fenti tételekből szocialista következtetéseket vont le, ez egy némettől akkoriban bizonyára nagyon jelentős lépés volt előre, de legfeljebb Németországban számíthatott új felfedezésnek. Hogy a ricardoi elméletnek ilyen alkalmazása mily kevéssé volt új, azt Marx Proudhonnal szemben bizonyítja be, aki hasonló önhittségben szenvedett.

„Aki csak egy kissé is ismeri a politikai gazdaságtan fejlődését Angliában, annak tudnia kell, hogy — különböző korszakokban — az országnak majd minden szocialistája javasolta a ricardoi elmélet *egyenlősítő*" (azaz szocialista) „alkalmazását. Idézhetnők Proudhon úrnak: *Hopkins* Politikai gazdaságtanát (1822);[54] *William Thompson* An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth, most conducive to Human Happiness (1827)[55] c. művét; *T. R. Edmonds* Practical, Moral and Political Economy (1828) c. művét stb. stb. és még négy oldalra való stb.-t. Mi megelégszünk azzal, hogy egy angol kommunistát szólaltatunk meg: Bray urat. Idézni fogjuk Labour's Wrongs and Labour's Remedy (Leeds 1839) című figyelemreméltó művét."[415] És már csupán az itt megadott Bray-idézetek is jó darabot eloszlatnak a Rodbertus igényelte elsőbbségből.

Akkor Marx még sohasem járt a British Museum olvasótermében. A párizsi és brüsszeli könyvtárakon kívül, az én könyveimen és kivonataimon kívül csak a Manchesterben felkutatható könyveket nézte át azon hathetes angliai utazás idején, amelyet együtt tettünk meg 1845 nyarán. A szóban forgó irodalom tehát a negyvenes években még korántsem volt olyan hozzáférhetetlen, mint netán manapság. Ha ennek ellenére Rodbertus számára mindenkor ismeretlen maradt, az csupán az ő porosz helyi korlátoltságának tulajdonítható. Rodbertus a tulajdonképpeni megalapítója a specifikusan porosz szocializmusnak, és most végre elismerik mint ilyet.

De még szeretett Poroszországában sem maradhatott meg Rodbertus zavartalanul. 1859-ben megjelent Berlinben Marxtól „A politikai gazdaságtan bírálatához.

Első füzet". Ebben a közgazdászoknak Ricardo elleni kifogásai között második ellenvetésként a következő van kiemelve (40. old.[416]):

„Ha egy termék csereértéke egyenlő a benne foglalt munkaidővel, akkor egy munkanap csereértéke egyenlő egy munkanap termékével. Vagyis a munkabérnek a munka termékével egyenlőnek kell lennie. Márpedig ennek az ellenkezője áll fenn." Amihez a következő jegyzet van: „Ezt a polgári* közgazdaságtani részről Ricardo ellen felhozott ellenvetést később szocialista részről felkapták. Feltételezvén a formula elméleti helyességét, ostorozták az elméletnek ellentmondó gyakorlatot, és arra kérték a polgári társadalmat, hogy gyakorlatilag vonja le elméleti elvének a vélt következményét. Ezen a módon fordították legalábbis angol szocialisták a csereérték ricardoi formuláját a politikai gazdaságtan ellen." Ugyanabban a jegyzetben utalás történik Marxnak a „Misère de la philosophie"-jára, amely akkoriban még mindenütt kapható volt a könyvkereskedelemben.

Rodbertusnak tehát elég alkalma volt meggyőződni arról, hogy 1842-ben tett felfedezései valóban újak voltak-e. Ehelyett azonban újra meg újra hirdeti és olyan páratlanoknak tartja őket, hogy még csak eszébe sem jut, hogy Marx éppen úgy önállóan levonhatta a következtetéseit Ricardóból, mint ő maga, Rodbertus. Tisztára lehetetlen! Marx őt „megrabolta"— őt, akinek ugyanez a Marx minden alkalmat megadott, hogy megbizonyosodhassék arról, milyen sokkal mindkettőjük előtt kimondták már ezeket a végkövetkeztetéseket Angliában, legalábbis abban a nyers formában, amelyet Rodbertusnál még öltenek!

A ricardoi elmélet legegyszerűbb szocialista felhasználása mármost a fent megadott. Ez sok esetben olyan meglátásokra vezetett az értéktöbblet eredetére és természetére vonatkozólag, amelyek Ricardón messze túlmennek; így többek között Rodbertusnál is. Attól eltekintve, hogy Rodbertus sehol sem nyújt bármit, amit már előtte legalább éppoly jól el ne mondtak volna, ábrázolása, csakúgy, mint az elődeié, abban szenved, hogy a közgazdasági kategóriákat: munka, tőke, érték stb., a közgazdászoktól rámaradt nyers, a jelenséghez tapadó formában látatlanban veszi át anélkül, hogy tartalmukat megvizsgálná. Ezáltal nemcsak hogy elvágja maga előtt a további fejlődés minden útját — ellentétben Marxszal, aki először csinált valamit ezekből a most már 64 év óta sűrűn ismételt tételekből —, hanem, mint majd kitűnik, meg is nyitja magának az utópiába vezető egyenes utat.

A ricardoi elmélet fenti felhasználása, hogy a munkásoké, mint az egyetlen valóságos termelőké az egész társadalmi termék, *az ő* termékük, egyenesen a kommunizmusba vezet. Ámde — ahogy Marx a fenti helyen céloz is erre — ez a felhasználás gazdaságtani szempontból formailag helytelen, mert egyszerűen az erkölcs alkalmazása a gazdaságra. A polgári gazdaság törvényei szerint a termék legnagyobb része *nem* a munkásoké, akik azt termelték. Ha mármost azt mondjuk: ez igazságtalan, ennek nem szabad lennie, akkor ez egyelőre nem tartozik a gazdaságtanra. Ezzel csak azt mondjuk, hogy ez a gazdasági tény ellentmond erkölcsi érzékünknek. Ezért Marx sohasem erre alapozta kommunista követeléseit, hanem a tőkés termelési

* *Engelsnél a* polgári *szó kimaradt. — Szerk.*

módnak szükségszerű, szemünk előtt napról napra inkább végbemenő összeomlására; ő csak azt mondja, hogy az értéktöbblet meg nem fizetett munkából áll, ami egyszerű tény. De ami gazdaságtani szempontból formailag helytelen, az azért még világtörténelmileg helyes lehet. Ha a tömeg erkölcsi tudata igazságtalannak nyilvánít egy gazdasági tényt, mint annakidején a rabszolgaságot vagy a jobbágymunkát, akkor ez annak bizonyítéka, hogy az a tény már túlélte magát, hogy más gazdasági tények léptek közbe, amelyek következtében amaz elviselhetetlenné és tarthatatlanná vált. A formális gazdasági helytelenség mögött tehát egy nagyon is igaz gazdasági tartalom rejtőzhet. Hogy közelebbről belebocsátkozzunk az értéktöbbletelmélet jelentőségébe és történetébe, annak nem itt van a helye.

Emellett azonban a Ricardo-féle értékelméletből még más következtetéseket is lehet levonni és ilyeneket le is vontak. Az áruk értékét az előállításukhoz szükséges munka határozza meg. Ámde megesik, hogy e rossz világban az árukat hol értékükön felül, hol azon alul adják el, mégpedig nem csupán a konkurrencia ingadozásai következtében. A profitrátának éppen úgy megvan az a tendenciája, hogy minden kapitalista számára egyazon szintre egyenlítődjék ki, mint ahogy az áruk árának megvan az a tendenciája, hogy kereslet és kínálat révén a munkaértékre redukálódjék. A profitrátát azonban az egy-egy ipari üzletbe befektetett össztőke után számítják. Minthogy pedig lehetséges, hogy két különböző üzletágban az évi termék egyenlő munkamennyiségeket testesít meg, tehát egyenlő értékeket képvisel, és a munkabér is egyenlő magas mindkettőben, de az előlegezett tőkék az egyik üzletágban kétszer vagy háromszor akkorák lehetnek, mint a másikban, ami gyakran előfordul — itt a Ricardo-féle értéktörvény, mint már maga Ricardo felfedezte, ellentmondásba kerül az egyenlő profitráta törvényével. Ha mindkét üzletág termékeit értékükön adják el, akkor a profitráták nem lehetnek egyenlők; ha pedig a profitráták egyenlők, akkor nem mindig adhatók el mindkét üzletág termékei az értékükön. Itt tehát ellentmondás van, két gazdasági törvény antinómiája; ennek gyakorlati megoldása Ricardo szerint (I. fej. 4. és 5. szakasz) rendszerint a profitráta javára és az érték rovására megy végbe.

Mármost van azonban a ricardoi értékmeghatározásnak, ominózus tulajdonságai ellenére, egy olyan oldala, amely a derék polgár számára kedvessé és becsessé teszi. Ez a meghatározás ellenállhatatlan erővel apellál igazságérzetére. Igazságosság és a jogok egyenlősége, ez az a két alappillér, amelyre a XVIII. és XIX. század polgára szeretné saját társadalmának épületét a feudális igazságtalanságok, egyenlőtlenségek és kiváltságok romjai fölött felállítani. S az áru értékének a munka által való meghatározása és a munkatermékeknek az ezen értékmérő szerint végbemenő szabad cseréje egyenjogú árutulajdonosok között, ezek — mint már Marx bebizonyította — a valóságos alapok, amelyeken a modern polgárság egész politikai, jogi és filozófiai ideológiája felépült. Mihelyt adva van az a felismerés, hogy az áru értékének a munka a mértéke, máris mélyen sértenie kell a derék polgár jobb érzését egy olyan világ gonoszságának, amely az igazságosságnak ezt az alaptörvényét névleg elismeri ugyan, de a lényeget illetően, úgy tűnik, minden pillanatban gátlás nélkül félretolja. S főleg a kispolgár, akinek tisztességes munkája — még ha az csak segédei és tanoncai

munkája is — napról napra mindinkább elértéktelenedik a nagyüzemi termelésnek és a gépeknek a konkurrenciája következtében, főleg a kistermelő kénytelen olyan társadalomra vágyódni, amelyben a termékeknek munkaértékük szerinti cseréje végrevalahára teljes és kivétel nélküli igazsággá lesz; másszóval: a kispolgár kénytelen olyan társadalomra vágyódni, amelyben az árutermelés egyetlen egy törvénye kizárólagosan és csorbítatlanul érvényesül, de ki vannak küszöbölve azok a feltételek, amelyek között ez a törvény egyáltalában érvényesülhet, nevezetesen az árutermelésnek és ezen túlmenőleg a tőkés termelésnek a többi törvényei.

Hogy ez az utópia milyen mélyen be van ágyazva a modern — valódi vagy eszmei — kispolgár gondolkodásmódjába, bizonyítja az a tény, hogy már 1831-ben John Gray szisztematikusan kifejtette, hogy a harmincas években Angliában gyakorlatilag megkísérelték és elméletileg agyoncsépelték, hogy 1842-ben Rodbertus Németországban, 1846-ban Proudhon Franciaországban mint vadonatúj igazságot hirdette, hogy még 1871-ben Rodbertus újból kinyilatkoztatta a szociális kérdés megoldásaként és mintegy szociális végrendeleteként, és hogy 1884-ben ismét követőkre talál a törtetők ama seregében, amely Rodbertus nevére hivatkozva a porosz államszocializmus kiaknázására készülődik.

Ennek az utópiának a kritikáját Marx oly kimerítően nyújtotta mind Proudhonnal, mind pedig Grayvel szemben (lásd e mű függelékét[417]), hogy itt beérhetem ez utópia megokolásának és lefestésének sajátosan rodbertusi formájára vonatkozó néhány megjegyzéssel.

Mint már mondottam, Rodbertus a hagyományos gazdaságtani fogalommeghatározásokat teljesen abban a formában veszi át, amelyben azok a közgazdászoktól reámaradtak. Még csak meg sem kísérli, hogy megvizsgálja őket. Szerinte az érték „valamely dolog mennyiségi érvénye a többivel szemben, ezt az érvényt mértéknek felfogva". Ez az — enyhén szólva — igen lompos definíció a legjobb esetben arról ad nekünk fogalmat, hogy körülbelül milyennek látszik az érték, de egyáltalában nem mondja meg, hogy az micsoda. De mivel ez minden, amit Rodbertus nekünk az értékről mondani tud, érthető, hogy az értéken kívül fekvő értékmércét keres. Miután harminc oldalon át használati értéket és csereértéket — az elvont gondolkodásnak Adolph Wagner úr által oly végtelenül megcsodált erejével — zagyván összevissza hányt, arra az eredményre jut, hogy valódi értékmérő nincs, és meg kell elégednünk egy pótmérővel. Ilyennel szolgálhatna a munka, de csak akkor, ha egyenlő munkamennyiségek termékei mindig egyenlő munkamennyiségek termékeivel cserélődnek ki; akár úgy, hogy „már önmagában ez az eset áll fenn, akár úgy, hogy intézkedéseket tesznek" ennek biztosítására. Érték és munka tehát bármiféle tárgyi összefüggés nélkül maradnak, noha Rodbertus az egész első fejezetet arra fordítja, hogy megmagyarázza nekünk, hogy és miért „kerülnek" az áruk „munkába", és semmi másba, mint munkába.

Mármost a munkát ismét látatlanban abban a formában veszi, amelyben a közgazdászoknál fordul elő. Sőt még csak így sem. Mert, ha két szóval utal is a munkaintenzitás különbségeire, a munkát mégis egészen általánosan úgy szerepelteti mint amibe „kerül" valami, tehát mint értékmérőt, akár a normális társadalmi átlagfelté-

telek között történik a ráfordítás, akár nem. Hogy a termelők tíz napot használnak-e fel olyan termékek előállítására, melyek egy nap alatt előállíthatók, avagy csak egyet, hogy a legjobb avagy a legrosszabb szerszámokat használják-e, hogy munkaidejüket társadalmilag szükséges cikkek előállítására és a társadalmilag megkövetelt mennyiségben használják-e fel, avagy egészen nem kívánt cikkeket, vagy pedig kívánt cikkeket szükségleten felül vagy alul készítenek-e — minderről szó sem esik: a munka munka, egyenlő munka termékét egyenlő munka termékével kell kicserélni. Rodbertus, aki egyébként bármikor, akár helyénvaló, akár nem, kész arra, hogy nemzeti álláspontra helyezkedjék és az általános társadalmi őrtorony magasságából tekintse át az egyes termelők viszonyait, itt ezt aggodalmasan elkerüli. Mégpedig csakis azért, mert már könyvének első sorától egyenesen a munkapénz utópiája felé hajózik, és a munkának a maga értékképző tulajdonságában való minden vizsgálata kikerülhetetlen sziklazátonyokat gördítene vizeire. Ösztöne itt jelentősen erősebb volt, mint elvont gondolkodásának ereje, amelyet Rodbertusnál mellékesen szólva csak a legkonkrétabb gondolatnélküliség fedezhet fel.

Az utópiára való átmenet mármost egy szempillantás alatt megtörténik. Azok az „intézkedések", amelyek a munkaérték szerinti árucserét kivétel nélküli szabályként biztosítják, nem okoznak nehézséget. Ennek az irányzatnak a többi utopistája, Graytől Proudhonig, töri magát, hogy olyan társadalmi berendezkedéseket eszeljen ki, amelyek e cél megvalósítására hivatottak. Ők legalább megkísérlik, hogy a gazdasági kérdést gazdasági úton, maguknak a cserélő árutulajdonosoknak az akciója révén oldják meg. Rodbertusnak sokkal könnyebb. Mint jó porosz, az államhoz apellál: a reformot az államhatalom egy dekrétuma megparancsolja.

Ezzel hát az érték szerencsésen „konstituálva" van, de korántsem áll ugyanez eme konstituálásnak Rodbertus által igényelt elsőbbségére. Ellenkezőleg, Gray, csakúgy mint Bray — s mellettük sokan mások — gyakran és jóval Rodbertus előtt unosuntig elismételték e gondolatot: a jámbor óhajt olyan intézkedésekre, amelyeknek segítségével a termékek minden körülmények között állandóan és csakis munkaértékükön cserélődnek ki.

Miután az állam az értéket — legalább a termékek egy részének értékét, hiszen Rodbertus szerény is — ilymódon konstituálta, kibocsátja a maga munkapapírpénzét, az ipari tőkéseknek előleget ad belőle, amellyel ezek a munkásokat díjazzák, mire a munkások a kapott munkapapírpénzzel megveszik a termékeket, s így közvetítik a papírpénz visszaáramlását kiindulópontjára. Hogy ez mily csodaszépen bonyolódik le, azt magától Rodbertustól kell meghallgatnunk.

„Ami a második feltételt illeti, azt a szükséges intézkedést, hogy a cédulán nyugtázott érték valóban megvan a forgalomban, azáltal foganatosítják, hogy csak az, aki valóban lead egy terméket, kap cédulát, amelyen pontosan megjelölik a munkamennyiséget, amellyel a terméket előállította. Aki kétnapi munka termékét adja le, olyan cédulát kap, amelyen »két nap« megjelölés áll. E szabálynak a kibocsátásnál való pontos szemmeltartása által szükségképpen e második feltételnek is teljesülnie kell. Hiszen, mivel feltevésünk szerint a javak valóságos értéke mindig egybeesik azzal a munkamennyiséggel, amelybe előállításuk került, és ennek a

munkamennyiségnek a mércéje a közönséges időbeosztás, tehát valaki, aki odaad egy terméket, amelyre kétnapi munkát használt fel, ha két napot kap nyugtázva, nem is kapott sem több, sem kevesebb értéket nyugtatva vagy kiutalva, mint amennyit valóban leszállított; — és mivel továbbá *csakis* az kap ilyen nyugtát, aki valóban szállított a forgalomba terméket, tehát az is biztos, hogy a cédulán jelzett érték a társadalom kielégítésére megvan. Bármily tágnak gondoljuk is el mármost a munkamegosztás körét, ha ezt a szabályt pontosan betartjuk, akkor a *meglevő érték összegének a nyugtázott érték összegével pontosan egyenlőnek kell lennie.* Minthogy azonban a nyugtázott érték összege pontosan a kiutalt érték összege is, ezért ennek is *szükségképpen egyeznie kell a meglevő értékkel, minden igény kielégül, és helyesen eszközlik az elszámolást.*" (166—167. old.)

Ha eddig Rodbertusnak mindig az a balszerencséje volt, hogy elkésett új felfedezéseivel, ezúttal legalább az az érdeme megvan, hogy *egy* módon eredeti: ebben a gyerekesen naiv, átlátszó, mondhatnám valódi pomerániai formában egyetlen versenytársa sem merte kimondani a munkapénz-utópia balgaságát. Minthogy minden papírjegyért megfelelő értéktárgyat szállítottak, és semmiféle értéktárgyat nem adnak le újra, csak megfelelő papírjegy ellenében, tehát a papírjegyek összegének állandóan fedezve kell lennie az értéktárgyak összegével; a számítás maradéktalanul egyezik, munkamásodpercnyire stimmel, és nincs az a szolgálatban mégúgy megőszült állami-járadékhivatali-főpénztárszámfejtő, aki a legkisebb számítási hibát is kimutathatná. Mit kívánhatunk még?

A mai tőkés társadalomban minden ipari tőkés a saját szakállára termel, azt, úgy és annyit, ahogy akarja. A társadalmi szükséglet azonban ismeretlen nagyság marad számára, mind a szükségelt tárgyak minőségét, fajtáját, mind a mennyiségét illetőleg. Ami ma nem szállítható elég gyorsan, azt holnap esetleg a szükségletet messze meghaladóan kínálhatják. Ennek ellenére a szükségletet végül is így vagy úgy, jól vagy rosszul, kielégítik, és a termelés nagyjában-egészében végül is a szükségelt tárgyakra irányul. Hogyan érik el az ellentmondásnak ezt a kiegyenlítődését? A konkurrencia által. És hogyan viszi véghez a konkurrencia ezt a megoldást? Egyszerűen úgy, hogy a pillanatnyi társadalmi szükséglet számára fajtájuk vagy mennyiségük szerint használhatatlan árukat munkaértékük alá értékteleníti, és ezen a kerülőúton érezteti a termelőkkel, hogy vagy egyáltalában használhatatlan cikkeket, vagy magukban véve használható cikkeket használhatatlan, fölös mennyiségben állítottak elő. Ebből két dolog következik:

Először az, hogy az áruk árának az áruk értékétől való folytonos eltérése az a szükséges feltétel, amelynek alapján és amely által az áruérték egyáltalában létrejöhet. Csak a konkurrenciának és vele az áruk árának ingadozásai által érvényesül az árutermelés értéktörvénye, ezáltal válik valósággá az áruértéknek a társadalmilag szükséges munkaidő által történő meghatározása. Hogy eközben az érték megjelenési formája, az ár, rendszerint kissé másképp fest, mint az érték, amelyet megjelenít, ebben a sorsban az érték a legtöbb társadalmi viszonnyal osztozik. A király is többnyire egészen másképp fest, mint a monarchia, amelyet jelképez. Aki tehát az egymással cserélő árutermelők társadalmában helyre akarja állítani a munkaidő által történő érték-

meghatározást, azáltal, hogy a konkurrenciának megtiltja, hogy ezt az értékmeghatározást az árakra gyakorolt nyomással az egyetlen módon állítsa helyre, amelyen egyáltalában helyreállítható, az ezzel csak azt bizonyítja, hogy, legalábbis ezen a téren, magáévá tette a gazdasági törvények szokásos utopikus semmibevevését.

Másodszor: a konkurrencia, amikor az egymással cserélő árutermelők társadalmában érvényre juttatja az árutermelés értéktörvényét, éppen ezáltal valósítja meg a társadalmi termelésnek az adott körülmények között egyedül lehetséges szervezetét és rendjét. Csupán a termékek elértéktelenedése vagy túlértékelése segítségével lehet az egyes árutermelőkkel kézzelfoghatóan megértetni azt, hogy a társadalomnak milyen és mennyi termékre van, illetve nincs szüksége. Éppen ezt az egyetlen szabályozót akarja azonban a Rodbertus által is képviselt utópia felszámolni. És ha ezután megkérdezzük, miféle biztosítékunk van arra, hogy minden termékből a szükséges mennyiséget és nem többet fognak termelni, hogy nem fogunk-e hiányt szenvedni gabonában és húsban, miközben torkig leszünk répacukorral és belefulladunk a burgonyapálinkába, hogy lesz-e elegendő nadrágunk, amellyel csupaszságunkat befedjük, miközben milliószámra hemzsegnek a nadrággombok, — akkor Rodbertus diadalmaskodva megmutatja nekünk remek számítását, amely szerint minden felesleges font cukorról, minden eladatlan hordó pálinkáról, minden felvarrhatatlan nadrággombról a helyes nyugtát állították ki, egy olyan számítást, amely pontosan „egyezik", amely szerint „minden igény kielégül és helyesen eszközlik az elszámolást". És aki nem hiszi, forduljon X állami-járadékhivatali-főpénztárszámfejtőhöz Pomerániában, aki a számítást felülvizsgálta, helyesnek találta, és aki teljesen szavahihető, mivelhogy még sohasem kapták rajta pénztárhiányon.

És most figyeljük meg azt a naivitást, amellyel Rodbertus az ipari és kereskedelmi válságokat utópiája segítségével ki akarja küszöbölni. Mihelyt az árutermelés világpiaci méreteket öltött, a kiegyenlítődés a magánszámlára termelő egyes termelők és a szükséglet mennyisége és minősége szempontjából előttük többé-kevésbé ismeretlen piac között, amelynek számára termelnek — egy világpiaci vihar, egy kereskedelmi válság útján megy végbe.* Ha mármost megtiltják a konkurrenciának, hogy az árak emelkedése vagy esése által közölje az egyes termelőkkel, hogyan áll a világpiac, akkor végképp bekötik ezek szemét. Az árutermelést úgy berendezni, hogy a termelők már semmit se tudhassanak meg annak a piacnak állásáról, amelynek számára termelnek — ez csakugyan olyan kúrája a válság-betegségnek, amelyért a legmerészebb csodadoktor is megirigyelhetné Rodbertust.

Most már érthető, miért határozza meg Rodbertus az áruk értékét sommásan a „munka" által és miért enged meg legfeljebb csak annyit, hogy a munkának különböző intenzitásfokai vannak. Ha megvizsgálta volna, hogy mi által és hogyan

* Legalábbis ez volt a helyzet a legutóbbi időkig. Amióta Anglia világpiaci monopóliumát egyre inkább megtöri Franciaországnak, Németországnak és mindenekelőtt Amerikának a világkereskedelemben való részvétele, úgy látszik, a kiegyenlítődés egy új formája jut érvényre. A válságot megelőző általános prosperitás periódusa még mindig nem akar bekövetkezni. Ha ez teljesen elmaradna, akkor a modern ipar normális állapotává a csupán kisebb ingadozásokkal járó krónikus pangásnak kellene válnia. — *Engels jegyzete.*

hoz létre a munka értéket, és hogy ennélfogva határozza meg és méri is, akkor eljutott volna a társadalmilag szükséges munkához, amely az egyes termék számára mind az azonos fajtájú többi termékhez, mind a társadalmi összszükséglethez viszonyítva szükséges. Ezzel eljutott volna az elé a kérdés elé: hogyan megy végbe az egyes árutermelők termelésének a társadalom összszükségletéhez való alkalmazkodása; ez pedig egész utópiáját lehetetlenné tette volna. Rodbertus ezúttal tényleg jobbnak látta, hogy „elvonatkoztasson", mármint attól, amin éppen megfordul a dolog.

Most végre eljutunk ahhoz a ponthoz, ahol Rodbertus valóban valami újat nyújt nekünk; valamit, ami őt mindmegannyi munkapénz-cseregazdálkodást hirdető társától megkülönbözteti. Mindezek abból a célból követelik ezt a csereberendezkedést, hogy eltöröljék a bérmunkának a tőke által való kizsákmányolását. Minden termelőnek meg kell kapnia termékének teljes munkaértékét. Ebben Graytől Proudhonig mindnyájan megegyeznek. Semmi esetre sem — mondja Rodbertus. A bérmunka és annak kizsákmányolása megmarad.

Először is a munkás a társadalomnak semmilyen elképzelhető állapotában sem kaphatja meg fogyasztásra termékének egész értékét; a termelt alapból mindenkor fedezni kell egész sor gazdaságilag improduktív, de szükséges funkciót is, egyúttal tehát az illető embereket is el kell tartani. — Ez csak addig helyes, amíg a munka mai megosztása van érvényben. A termelőmunkát általánosan kötelezővé tevő társadalomban, amely pedig szintén „elképzelhető", ez elesik. Megmaradna azonban egy társadalmi tartalék- és felhalmozási alap szükségessége, s ezért *a* munkások, azaz valamennyien, akkor is össztermékük birtokában és élvezetében maradnának ugyan, de nem élvezné minden egyes a maga „teljes munkahozadékát". Gazdaságilag improduktív funkcióknak a munkatermékből való fenntartása nem kerülte el más munkapénz-utopisták figyelmét sem. Ők azonban a munkásokra bízzák, hogy e célból önmagukat adóztassák meg a szokásos demokratikus módon, Rodbertus ellenben, aki teljes 1842-es szociálreformját az akkori porosz állam testére szabta, az egész dolgot ráhagyja a bürokrácia tetszésére, amely a munkásnak a saját termékében való részesedését felülről határozza meg és kegyként juttatja neki.

Másodszor pedig Rodbertus szerint a földjáradéknak és a profitnak is csorbítatlanul fenn kell maradnia. Mert a földbirtokosok és az ipari tőkések is gyakorolnak bizonyos társadalmilag hasznos vagy éppen szükséges, bár gazdaságilag improduktív funkciókat, és a földjáradékban meg a profitban mintegy fizetést kapnak ezért — amely felfogás tudvalevőleg még 1842-ben sem volt semmiképpen új. Tulajdonképpen most túlontúl sokat kapnak azért a kevésért, amit — és elég rosszul — teljesítenek, dehát Rodbertusnak, legalább a legközelebbi 500 évre, szüksége van kiváltságos osztályra, és ezért az értéktöbblet jelenlegi rátájának, hogy szabatosan fejezzem ki magam, fenn kell maradnia, de nem szabad emelkednie. Az értéktöbblet e jelenlegi rátáját Rodbertus 200 százaléknak veszi, azaz a munkás napi tizenkét órai munka után ne tizenkét óráról kapjon nyugtát, hanem csak négyről, és a többi nyolc óra alatt termelt érték a földbirtokos és a tőkés között osztandó el. A rodbertusi munkanyugták tehát hazudnak. De viszont éppenséggel pomerániai junker földbirtokosnak

kell lenni valakinek ahhoz, hogy azt képzelje, akad olyan munkásosztály, amely hajlandó tizenkét órát dolgozni, hogy négy munkaóráról szóló nyugtát kapjon. Ha lefordítják a tőkés termelés hókuszpókuszát erre a naiv nyelvre, amelyben leplezetlen rablásként jelenik meg, akkor lehetetlenné teszik azt. A munkásnak adott minden egyes elismervény lázadásra való egyenes felhívás lenne és a német Birodalmi Büntetőtörvénykönyv 110. §-ának hatálya alá esnék. Csak az képzelheti el, hogy ilyen arcátlanságot lehet a munkásoknak ajánlani, aki soha nem látott más proletariátust, mint a még ténylegesen féljobbágyságban tartott napszámos proletariátust egy pomerániai junkerbirtokon, ahol a bot és a korbács uralkodik, és ahol a falu minden csinos nőszemélye a nagyságos úr háreméhez tartozik. Dehát a mi konzervatívjaink egyben legnagyobb forradalmáraink is.

Ha azonban munkásaink eléggé szelíd lelkűek, s el lehet hitetni velük, hogy teljes tizenkét órai kemény munka alatt a valóságban csak négy órát dolgoztak, akkor jutalmul garantáltatik nekik, hogy saját termékükben való részesedésük, amíg a világ világ, nem süllyed az egyharmad alá. Ez aztán tényleg a jövő zenéje gyermektrombitán előadva, és nem éri meg, hogy egy szót is vesztegessünk rá. Amennyiben tehát Rodbertus a munkapénz-csere utópiában valami újat nyújt, ez az új egyszerűen gyerekes és mélyen alatta áll mind az előtte, mind az utána működő számos társa teljesítményének.

Ahhoz az időhöz képest, amikor megjelent, Rodbertusnak „Zur Erkenntnis etc."-ja feltétlenül jelentős könyv volt. Hogy Ricardo értékelméletét az egyik irányban továbbfejlesztette, sokat ígérő kezdet volt. Bár ez csupán az ő számára és Németország számára volt új, mégis egészében ugyanazon a szinten áll, mint a jobb angol elődeinek teljesítményei. De éppen csak hogy kezdet volt, amelyből csak további alapos és kritikai munkával lehetett volna az elmélet számára valódi nyereséget elérni. Ezt a továbbvitelt azonban önmaga elvágta azáltal, hogy mindjárt eleve Ricardónak a másik irányban, az utópia irányában való továbbviteléhez is hozzálátott. Ezzel elveszítette minden kritika első feltételét — az elfogulatlanságot. Előre elhatározott céllal fogott munkához, irányzatos közgazdásszá vált. Utópiájának rabságába esvén, elzárta maga elől a tudományos haladás minden lehetőségét. 1842-től haláláig ugyanabban a körben forog, állandóan ugyanazokat a már első írásában kimondott vagy érintett gondolatokat ismétli, félreismertnek érzi, megraboltnak véli magát, holott nem volt mit elrabolni tőle, és végül, nem minden szándékosság nélkül, elzárkózik annak felismerésétől, hogy alapjában véve csak már régen felfedezettet fedezett fel újból.

*

Néhány helyen a fordítás eltér a nyomtatott francia eredetitől. Ez Marx kézirati változtatásain alapul, amely változtatásoknak a most előkészített új francia kiadásban is helyt fogunk adni.

Aligha szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy az ebben a műben használt kifejezésmód nem teljesen egyezik a „Tőké"-vel. Így e mű még a *munkáról* mint áruról, a munka vételéről és eladásáról beszél, a munka*erő* helyett.

Kiegészítésül csatolva van még ehhez a kiadáshoz: 1. egy részlet Marxnak „A politikai gazdaságtan bírálatához" című művéből, Berlin 1859, John Gray *első* munkapénz-csere utópiájáról, és 2. Marx brüsszeli, a szabadkereskedelemről mondott beszédének (1848) fordítása, amely a szerzőnek ugyanahhoz a fejlődési periódusához tartozik, mint a „Misère".[417]

London, 1884 október 23.

Friedrich Engels

Friedrich Engels

[A „Filozófia nyomorúsága" második német kiadásához]

A második kiadáshoz

csak annyi megjegyezni valóm van, hogy a francia szövegben elírt Hopkins nevet (45. old.*) a helyes Hodgskin[54] névvel helyettesítettem, és ugyanott William Thompson művének megjelenési évét 1824-re[55] helyesbítettem. Ezzel remélhetőleg megnyugszik Anton Menger professzor úr bibliográfiai lelkiismerete.[418]

London, 1892 március 29.

Friedrich Engels

* *Lásd 94. old. — Szerk.*

Karl Marx és Friedrich Engels

Előszó
[a Kommunista Párt kiáltványa 1872-es német kiadásához]

A Kommunisták Szövetsége, egy nemzetközi munkásegyesülés, amely az akkori viszonyok között magától értetődően csak titkos lehetett, az 1847 novemberében Londonban megtartott kongresszusán megbízta az alulírottakat egy a nyilvánosságnak szánt, részletes elméleti és gyakorlati pártprogram megfogalmazásával. Így keletkezett az itt következő „Kiáltvány", amelynek kézirata néhány héttel a februári forradalom előtt jutott el kinyomtatás végett Londonba. Először németül kerülvén nyilvánosságra, ezen a nyelven Németországban, Angliában és Amerikában legalább tizenkét különböző kiadásban nyomtatták ki. Angolul első ízben 1850-ben Londonban, a „Red Republican"-ben jelent meg, Miss Helen Macfarlane fordításában, majd 1871-ben Amerikában, legkevesebb három különféle fordításban. Franciául első ízben Párizsban, rövid idővel az 1848-as júniusi felkelés előtt, nemrégen pedig a New York-i „Le Socialiste"-ban jelent meg. Egy újabb fordítása előkészületben van. Lengyelül Londonban jelent meg, rövid idővel első német kiadása után. Oroszul Genfben a hatvanas években. Dán nyelvre ugyancsak hamarosan megjelenése után fordították le.

Bármennyire megváltoztak is a viszonyok az utóbbi huszonöt esztendő alatt, az ebben a „Kiáltvány"-ban kifejtett általános alapelvek nagyjában és egészében még ma is teljesen helyesek. Egyes részletek itt-ott javítandók lennének. Ezen alapelvek gyakorlati alkalmazása, jelenti ki maga a „Kiáltvány", mindenütt és mindenkor a történelmileg meglevő körülményektől fog függni, és ezért egyáltalában nem helyezünk különös súlyt a II. fejezet végén javasolt forradalmi rendszabályokra. Ez a passzus ma sok tekintetben másképp hangzanék. Tekintettel a nagyiparnak az utóbbi huszonöt esztendőben tett óriási továbbfejlődésére és a munkásosztálynak ezzel együtt tovább haladó pártszervezettségére, az először a februári forradalomból, majd, még sokkal inkább, a Párizsi Kommünből adódó gyakorlati tapasztalatokra — amikor a proletariátus első ízben volt két hónapon át a politikai hatalom birtokában —, ma ez a program helyenként elavult. Nevezetesen a Kommün bebizonyította, hogy „a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet, hogy azt saját céljaira működésbe hozza". (Lásd „A polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának Üzenete" német kiadásának 19. oldalát, ahol ez a gondolat bővebben ki van fejtve.) Továbbá magától értetődik, hogy a szocialista irodalom kritikája mai szempontból hézagos, mert csak 1847-ig terjed; ugyanúgy az is, hogy a kommunistáknak a különböző ellenzéki pártokhoz

való viszonyára vonatkozó megjegyzések (IV. fejezet), bár alapvonásaikban még ma is helyesek, kifejtésükben azonban ma már azért is elavultak, mert a politikai helyzet teljesen átalakult, és a történelmi fejlődés a legtöbb ott felsorolt pártot elsöpörte a föld színéről.

De a „Kiáltvány" történelmi dokumentum, amelyen változtatni már nincs jogunk. Egy későbbi kiadás talán majd az 1847-től máig terjedő időközt áthidaló bevezetés kíséretében fog megjelenni; a jelenlegi lenyomat túl váratlanul ért minket ahhoz, hogy időt hagyjon erre.

London, 1872 június 24.

Karl Marx Friedrich Engels

Karl Marx és Friedrich Engels

[Előszó az 1882-es orosz kiadáshoz*]

A „Kommunista Párt kiáltványá"-nak első orosz kiadása, Bakunyin fordításában, a hatvanas évek elején** jelent meg a „Kolokol" nyomdájában. A Nyugat az idő tájt ebben (a „Kiáltvány" *orosz* kiadásában) csak egy irodalmi kuriózumot láthatott. Az ilyen felfogás ma lehetetlen volna.

Hogy mennyire korlátolt területet foglalt el még akkoriban (1847 decemberében) a proletármozgalom, azt legvilágosabban megmutatja a „Kiáltvány" utolsó fejezete: A kommunisták viszonya a különböző ellenzéki pártokhoz a különböző országokban. Itt ugyanis éppen Oroszország és az Egyesült Államok hiányzanak. Az az idő volt ez, amikor Oroszország az egész európai reakció utolsó nagy tartalékát alkotta; amikor az Egyesült Államok a fölös európai proletárerőket bevándorlás révén felszívta. Mindkét ország nyersanyaggal látta el Európát és egyben ipari termékeinek felvevőpiaca volt. Akkoriban tehát mindkét ország, így vagy úgy, a fennálló európai rend támasza volt.

Mennyire másként van ma! Éppen az európai bevándorlás tette képessé Észak-Amerikát arra az óriási mezőgazdasági termelésre, melynek konkurrenciája alapjaiban rendíti meg az európai földtulajdont — a nagyot csakúgy, mint a kicsit. Ezenfelül ez tette lehetővé az Egyesült Államoknak, hogy roppant ipari segélyforrásait olyan energiával és olyan fokon aknázza ki, hogy annak rövidesen meg kell törnie Nyugat-Európa és kiváltképpen Anglia ipari egyeduralmát. Mindkét körülmény forradalmasítóan hat vissza magára Amerikára. A farmer kis és közepes földtulajdona, az egész politikai berendezkedés bázisa, mindinkább áldozatául esik az óriásfarm konkurrenciájának; egyidejűleg az ipari kerületekben most először fejlődik ki egy tömeges proletariátus és a tőkék mesébe illő koncentrációja.

És hát Oroszország! Az 1848/49-es forradalom idején nemcsak az európai fejedelmek, hanem az európai burzsoák is az orosz beavatkozásban találtak egyetlen menekvésre az éppen hogy ébredező proletariátus elől. A cárt az európai reakció főnökeként proklamálták. Ma a cár a forradalom hadifoglya Gatcsinában és Oroszország az európai forradalmi akció élcsapata.

A „Kommunista Kiáltvány" feladata az volt, hogy proklamálja a modern polgári tulajdon elkerülhetetlenül küszöbön álló felbomlását. Oroszországban azonban

---

* *Az előszó szövegét a német nyelvű eredeti alapján közöljük.* — *Szerk.*

** *Helyesen:* 1869-ben — *Szerk.*

azt látjuk, hogy a gyorsan felvirágzó kapitalista szédelgés és az éppen hogy kifejlődő polgári földtulajdon mellett a földnek nagyobbik fele a parasztok közös birtokában van. Az a kérdés most: átmehet-e az orosz obscsina, a föld ősrégi közös birtoklásának egyik, jóllehet erősen megrendült formája, közvetlenül a közös birtoklás magasabb, kommunista formájába? Vagy, ellenkezőleg, végig kell-e előbb mennie ugyanazon felbomlási folyamaton, amely a Nyugat történelmi fejlődését alkotja?

Az egyetlen válasz, amely erre manapság lehetséges, a következő: ha az orosz forradalom jeladás lesz egy nyugati proletárforradalomra, úgy, hogy a kettő egymást kiegészíti, akkor a mostani orosz közös földtulajdon kiindulópontja lehet egy kommunista fejlődésnek.

London, 1882 január 21.

Karl Marx F. Engels

Friedrich Engels

Előszó az 1883-as német kiadáshoz

A jelen kiadás előszavát, sajnos, egyedül kell aláírnom. Marx, az a férfiú, akinek Európa és Amerika egész munkásosztálya többet köszönhet, mint bárki másnak — Marx a highgate-i temetőben nyugszik, és sírja fölött immár az első fű zöldell. Halála óta a „Kiáltvány" átdolgozásáról vagy kiegészítéséről már éppenséggel nem lehet szó többé. Annál inkább szükségesnek tartom, hogy itt még egyszer nyomatékosan leszögezzem a következőket.

A „Kiáltványon" végighúzódó alapgondolat: hogy a gazdasági termelés és minden történelmi korszaknak ebből szükségszerűen folyó társadalmi tagozódása az alapja e korszak politikai és szellemi történetének; hogy ennek megfelelően (a föld ősrégi közös birtoklásának felbomlása óta) az egész történelem osztályharcok története volt, kizsákmányolt és kizsákmányoló, elnyomott és elnyomó osztályok között a társadalmi fejlődés különböző fokain folytatott harcok története; hogy ez a harc azonban most olyan fokot ért el, amelyen a kizsákmányolt és elnyomott osztály (a proletariátus) már csak úgy szabadíthatja fel magát az őt kizsákmányoló és elnyomó osztály (a burzsoázia) alól, ha egyidejűleg az egész társadalmat mindenkorra megszabadítja a kizsákmányolástól, az elnyomástól és az osztályharcoktól — ez az alapgondolat egyedül és kizárólag Marxé.*

Ezt már gyakran kijelentettem; de éppen most szükséges, hogy ez itt álljon maga a „Kiáltvány" előtt is.

London, 1883 június 28.

F. Engels

---

* (*1890*) „Ehhez a gondolathoz" — mondom az angol fordításhoz készült előszóban —, „amely véleményem szerint arra van elhivatva, hogy a történelemtudományban ugyanolyan haladásnak legyen az alapja, mint aminőnek Darwin elmélete volt a természettudományban — ehhez a gondolathoz mindketten már több esztendővel 1845 előtt fokozatosan közeledtünk. Hogy mennyire haladtam ebben az irányban önállóan előre, legjobban mutatja »A munkásosztály helyzete Angliában« című munkám. Mikor azonban 1845 tavaszán Brüsszelben ismét találkoztam Marxszal, ő már teljesen kidolgozta ezt a gondolatot, és majdnem olyan világos szavakkal tárta elém, mint amelyekkel azt itt összefoglaltam." — *Engels jegyzete.*

Friedrich Engels

Előszó az 1888-as angol kiadáshoz

A „Kiáltvány" a Kommunisták Szövetségének, egy eleinte kizárólag német, később nemzetközi munkásegyesülésnek a programjaként jelent meg, amely egyesülés a kontinens 1848 előtti politikai viszonyai között elkerülhetetlenül titkos társaság volt. A Szövetség 1847 novemberében Londonban tartott kongresszusa megbízta Marxot és Engelst, hogy dolgozzanak ki közzététel céljából egy teljes elméleti és gyakorlati pártprogramot. A német nyelvű kéziratot 1848 januárjában, néhány héttel a február 24-i francia forradalom előtt küldték el kinyomtatás végett Londonba. Egy francia fordítást rövid idővel az 1848-as júniusi felkelés előtt adtak ki Párizsban. Az első angol fordítás, Miss Helen Macfarlane munkája, George Julian Harney „Red Republican"-jében jelent meg Londonban 1850-ben. Egy dán és egy lengyel kiadást is közzétettek.

Az 1848 júniusi párizsi felkelésnek — a proletariátus és a burzsoázia közötti első nagy csatának — a veresége következtében az európai munkásosztály társadalmi és politikai törekvései egy időre ismét háttérbe szorultak. A harc a hatalomért ettől kezdve, akárcsak a februári forradalom előtt, ismét kizárólag a vagyonos osztály különböző csoportjai között folyt; a munkásosztály arra volt korlátozva, hogy a politikai mozgásszabadságért küzdjön, és hogy a burzsoá radikálisok szélsőbal szárnyának szerepét töltse be. Ahol független proletármozgalmak még életjelt adtak magukról, kíméletlenül üldözték őket. Így a porosz rendőrség kinyomozta a Kommunisták Szövetségének akkoriban Kölnben székelő Központi Bizottságát. A Bizottság tagjait letartóztatták és 18 havi vizsgálati fogság után 1852 októberében bíróság elé állították. Ez a híres „kölni kommunista per" október 4-től november 12-ig tartott; a letartóztatottak közül hetet háromtól hat évig terjedő várfogságra ítéltek. Nyomban az ítélet kihirdetése után a megmaradt tagok a szövetséget formailag is feloszlatták. Ami a „Kiáltvány"-t illeti, úgy látszott, hogy ettől kezdve feledésre van kárhoztatva.

Amikor az európai munkásosztály ismét eléggé megerősödött az uralkodó osztályok elleni új támadáshoz, létrejött a Nemzetközi Munkásszövetség. De ez a szövetség, amely kifejezetten abból a célból alakult, hogy Európa és Amerika egész harcos proletariátusát egyetlen testületbe forrassza össze, nem proklamálhatta azonnal a „Kiáltvány"-ban lefektetett alapelveket. Az Internacionálé programjának eléggé tágnak kellett lennie ahhoz, hogy az angol trade-unionok, a francia, belga, olasz és spanyol proudhonisták és a németországi lassalleánusok* elfogadhassák. Marx, aki

ezt a programot valamennyi párt megelégedésére megfogalmazta, szilárdan bízott a munkásosztály szellemi fejlődésében, amelynek az együttes cselekvésből és a kölcsönös véleménycseréből szükségszerűen ki kellett sarjadnia. Maguk a tőke ellen vívott harc eseményei és viszontagságai — a vereségek még jobban, mint a győzelmek — elkerülhetetlenül kellett, hogy tudatára ébresszék az embereket különböző kedvenc csodaszereik elégtelenségének, és egyengessék az utat a munkásosztály felszabadulása igazi feltételeinek tökéletesebb átlátásához. És Marxnak igaza volt. Amikor 1874-ben az Internacionálé feloszlott, a munkások egészen más emberek voltak már, mint alapításakor, 1864-ben. A proudhonizmus Franciaországban, a lassalleánizmus Németországban kihalóban volt és még a konzervatív angol tradeunionok is — ámbár legtöbbjük már régen megszüntette kapcsolatát az Internacionáléval — fokozatosan haladtak a felé a pont felé, amelyen a múlt évben Swanseaben elnökük így szólhatott nevükben: „A kontinentális szocializmus nem ijesztő már számunkra." Valóban, a „Kiáltvány" alapelvei jelentős előrehaladást tettek az egész világ munkásai között.

Ilymódon maga a „Kiáltvány" is megint előtérbe került. A német szöveget 1850 óta többször újranyomták Svájcban, Angliában és Amerikában. 1872-ben angolra fordították New Yorkban, ez a fordítás a „Woodhull and Claflin's Weekly"-ben jelent meg. Ennek az angol szövegnek alapján a New York-i „Le Socialiste"-ban egy francia fordítás is napvilágot látott. Azóta Amerikában legalább két további — többékevésbé csonka — angol fordítás készült, amelyek egyikét Angliában utánnyomták. Az első orosz fordítás, Bakunyin műve, 1863 körül** jelent meg Herzen *„Kolokol"-jának* nyomdájában Genfben, egy második ugyancsak Genfben, 1882-ben, a hős Vera Zaszulics[419] fordításában. Egy újabb dán kiadás található a „Socialdemokratisk Bibliothek"-ban (Koppenhága 1885); egy újabb francia fordítás a „Le Socialiste"-ban (Párizs 1886***). Ez utóbbi kiadás alapján spanyol fordítás készült, amelyet 1886-ban Madridban adtak ki. A német utánnyomások számát nem lehet pontosan megállapítani, egészben véve legalább tizenkettő van. Egy örmény fordítás, amelynek néhány hónappal ezelőtt kellett volna megjelennie Konstantinápolyban, értesülésem szerint azért nem látott napvilágot, mert a kiadó félt Marx nevével közzétenni egy könyvet, a fordító viszont nem volt hajlandó a „Kiáltvány"-t a saját termékének mondani. Más nyelvekre történt további fordításokról hallottam ugyan, ezeket azonban nem láttam. Így hát a „Kiáltvány" története nagymértékben tükrözi a modern munkásmozgalom történetét; jelenleg kétségtelenül az egész szocialista irodalom legelterjedtebb, legnemzetközibb terméke, közös program, melyet Szibériától Kaliforniáig munkások milliói ismernek el.

És mégis, megírása idején nem nevezhettük volna *szocialista* kiáltványnak.

---

* Személy szerint Lassalle előttünk mindig Marx tanítványának vallotta magát és, mint ilyen, a „Kiáltvány" talaján állott. De nyilvános agitációjában, 1862—1864-ben, nem ment túl az állami hitellel támogatott termelőszövetkezetek követelésén. — *Engels jegyzete.*

***Helyesen*: 1869-ben — *Szerk.*

****Helyesen*: 1885 — *Szerk.*

Szocialistának 1847-ben egyrészt a különböző utopikus rendszerek híveit nevezték, az angol owenistákat és a francia fourieristákat; ezek is, azok is akkor már puszta szektává zsugorodtak és fokozatosan kihalóban voltak; másrészt a legkülönfélébb szociális kuruzslókat, akik azt állították, hogy mindenfajta toldással-foldással, a tőke és a profit minden veszélyeztetése nélkül orvosolják az összes társadalmi bajokat — mindkét esetben olyan embereket, akik a munkásosztály mozgalmán kívül állottak és inkább a „művelt" osztályoknál kerestek támogatást. A munkásosztálynak az a része, amelyik meggyőződött a pusztán politikai átalakulások elégtelenségéről és a társadalom teljes átformálásának szükségességét hirdette, ez a rész akkor kommunistának nevezte magát. Nyers, csiszolatlan, merőben ösztönös kommunizmus volt ez, mégis érintette a legfontosabb pontot, és elég erős volt a munkásosztályban ahhoz, hogy létrehozza Franciaországban Cabet, Németországban pedig Weitling utopikus kommunizmusát. Tehát 1847-ben szocializmus burzsoámozgalmat, kommunizmus munkásmozgalmat jelentett. A szocializmus, legalábbis a kontinensen, „tiszteletreméltó" volt, a kommunizmus épp az ellenkezője. És minthogy mi kezdettől fogva azon a nézeten voltunk, hogy „a munkásosztály felszabadítása magának a munkásosztálynak a műve kell hogy legyen", semmi kétségünk nem lehetett afelől, hogy a két név közül melyiket kell választanunk. Sőt, azóta sem jutott sohasem eszünkbe, hogy e nevet megtagadjuk.

Bár a „Kiáltvány" kettőnk közös munkája, kötelességemnek tartom megállapítani, hogy alapgondolata, mely az egésznek magva, Marxé. Ez a gondolat a következő: hogy minden történeti korszakban az uralkodó gazdasági termelési és cseremód és az ebből szükségszerűen folyó társadalmi szervezet az az alap, amelyre e korszak politikai és szellemi története épült és amelyből ez egyedül megmagyarázható; hogy következésképpen az emberiség egész története (a földet közös tulajdonban birtokló kezdetleges nemzetségi társadalom felbomlása óta) osztályharcok története volt, kizsákmányoló és kizsákmányolt, uralkodó és elnyomott osztályok küzdelmeié; hogy ezeknek az osztályharcoknak története a fejlődés során most olyan fokot ért el, amelyen a kizsákmányolt és elnyomott osztály — a proletariátus — csak úgy érheti el felszabadulását a kizsákmányoló és uralkodó osztály — a burzsoázia — járma alól, ha egyidejűleg az egész társadalmat egyszer s mindenkorra megszabadítja minden kizsákmányolástól és elnyomástól, osztálykülönbségtől és osztályharctól.

Ehhez a gondolathoz, amely véleményem szerint arra van elhivatva, hogy a történelemtudományban ugyanolyan haladásnak legyen az alapja, mint aminőnek Darwin elmélete volt a természettudományban — ehhez a gondolathoz mindketten már több esztendővel 1845 előtt fokozatosan közeledtünk. Hogy mennyire haladtam ebben az irányban önállóan előre, legjobban mutatja „A munkásosztály helyzete Angliában" című munkám.* Mikor azonban 1845 tavaszán Brüsszelben ismét találkoztam Marxszal, ő már teljesen kidolgozta ezt a gondolatot és majdnem olyan világos szavakkal tárta elém, mint amelyekkel azt itt összefoglaltam.

* *Frederick Engels:* „The Condition of the Working Class in England in 1844", fordította Florence Kelley-Wischnewetzky. New York, Lovell — London, W. Reeves 1888. — *Engels jegyzete.*

Az 1872-es német kiadáshoz írt közös előszavunkból idézem az alábbiakat: „Bármennyire megváltoztak is a viszonyok az utóbbi huszonöt esztendő alatt, az e »Kiáltvány«-ban kifejtett általános alapelvek nagyjában és egészében még ma is teljesen helyesek. Egyes részletek itt-ott javítandók lennének. Ezen alapelvek gyakorlati alkalmazása, jelenti ki maga a »Kiáltvány«, mindenütt és mindenkor a történelmileg meglevő körülményektől fog függni, és ezért egyáltalában nem helyezünk különös súlyt a II. fejezet végén javasolt forradalmi rendszabályokra. Ez a passzus ma sok tekintetben másképp hangzanék. Tekintettel a nagyiparnak az utóbbi huszonöt esztendőben tett óriási továbbfejlődésére és a munkásosztálynak ezzel együtt továbbhaladó pártszervezettségére, az először a februári forradalomból, majd, még sokkal inkább, a Párizsi Kommünből adódó gyakorlati tapasztalatokra — amikor a proletariátus első ízben volt két hónapon át a politikai hatalom birtokában —, ma ez a program helyenként elavult. Nevezetesen a Kommün bebizonyította, hogy »a munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet, hogy azt saját céljaira működésbe hozza«. (Lásd „A polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának Üzenete", London, Truelove 1871, 15. old., ahol ez a gondolat bővebben ki van fejtve.) Továbbá magától értetődik, hogy a szocialista irodalom kritikája mai szempontból hézagos, mert csak 1847-ig terjed; ugyanúgy az is, hogy a kommunistáknak a különböző ellenzéki pártokhoz való viszonyára vonatkozó megjegyzések (IV. fejezet), bár alapvonásaikban még ma is helyesek, kifejtésükben azonban ma már azért is elavultak, mert a politikai helyzet teljesen átalakult és a történelmi fejlődés a legtöbb ott felsorolt pártot elsöpörte a föld színéről.

De a »Kiáltvány« történelmi dokumentum, amelyen változtatni már nincs jogunk."

A jelen fordítás Samuel Moore úr műve, aki Marx „Tőké"-jének nagyobbik részét is fordította. A munkát közösen átnéztük és ahhoz a történelmi célzások megvilágítására néhány jegyzetet csatoltam.

London, 1888 január 30.

Friedrich Engels

Friedrich Engels

[Előszó az 1890-es német kiadáshoz]

A fentiek* megírása óta ismét szükségessé vált a „Kiáltvány" egy új német kiadása, és sok mindenféle történt is vele, ami itt megemlítendő.

Egy második orosz fordítás — Vera Zaszulicstól[419] — jelent meg 1882-ben Genfben; előszavát Marx és én írtuk. Az eredeti német kézirat, sajnos, elkallódott, oroszból kell tehát visszafordítanom, ami semmiképpen sem válik a munka javára. Így hangzik:**

— — —

Körülbelül ugyanabban az időben új lengyel fordítás jelent meg Genfben: „Manifest komunistyczny".

Továbbá egy új dán fordítás jelent meg a „Socialdemokratisk Bibliothek"-ban, Koppenhága 1885. Sajnos, nem egészen teljes; kimaradt belőle néhány lényeges rész, amely a fordítónak úgy látszik nehézséget okozott, s egyebekben is itt-ott észrevehetők a felületesség nyomai, ami annál kellemetlenebbül feltűnő, mert a munkán meglátszik, hogy a fordító kissé több gonddal kitűnőt tudott volna nyújtani.

1886-ban*** új francia fordítás jelent meg a párizsi „Le Socialiste"-ban; az eddig megjelentek között ez a legjobb.

Ennek nyomán ugyanabban az évben először a madridi „El Socialista"-ban, majd brosúraként spanyol átültetést hoztak nyilvánosságra: „Manifiesto del Partido Comunista" por Carlos Marx y F. Engels, Madrid, Administración de „El Socialista", Hernán Cortés 8.

Mint kuriózumot megemlítem még, hogy 1887-ben örmény fordítás kéziratát ajánlották fel egy konstantinápolyi kiadónak; de a jóembernek nem volt bátorsága ahhoz, hogy kinyomasson valamit, amin a Marx név állott és azt akarta, hogy a fordító inkább magát nevezze meg szerzőként, amit azonban ez visszautasított.

Miután majd az egyik, majd a másik többé-kevésbé pontatlan amerikai fordítást több ízben újranyomták Angliában, végre 1888-ban hiteles fordítás jelent meg. Samuel Moore barátom készítette és kinyomatása előtt mégegyszer mindketten együtt átnéztük. Címe: „Manifesto of the Communist Party" by Karl Marx

*Az 1883-as német kiadás előszava. — *Szerk.*

***A „Kiáltvány" orosz előszavának német eredetije azóta előkerült. Szövegét lásd 565—566. old. — *Szerk.*

****Helyesen:* 1885-ben — *Szerk.*

and Frederick Engels. Authorized English Translation, edited and annotated by Frederick Engels, 1888. London, William Reeves, 185 Fleet St. E. C. Ennek a kiadásnak néhány jegyzetét átvettem a jelenlegibe.

A „Kiáltvány"-nak megvolt a maga saját életpályája. Megjelenése pillanatában a tudományos szocializmusnak akkoriban még kislétszámú élcsapata lelkesen köszöntötte (mint ezt az első előszóban felsorolt fordítások bizonyítják), a párizsi munkások 1848 júniusi leveretésével kezdődő reakció azonban csakhamar háttérbe szorította, és végül a kölni kommunisták 1852 novemberében történt elítélésével „törvény szerint" kiközösítették. A februári forradalomtól datálódó munkásmozgalomnak a nyilvánosság színpadáról való letűntével a „Kiáltvány" is a háttérbe szorult.

Amikor az európai munkásosztály ismét kellőképp megerősödött az uralkodó osztályok hatalma elleni új rohamhoz, létrejött a Nemzetközi Munkásszövetség. Célja az volt, hogy *egy* nagy hadtestté olvassza össze Európa és Amerika egész harcos munkásságát. Ezért nem lehetett a „Kiáltvány"-ban lefektetett alapelvekből *kiindulnia*. Olyan programmal kellett rendelkeznie, amely nem csapta be az ajtót az angol trade-unionok, a francia, belga, olasz és spanyol proudhonisták, meg a német lassalleánusok* előtt. Ezt a programot — az Internacionálé szervezeti szabályzatának elvi indokolását — Marx még Bakunyin és az anarchisták által is elismert mesteri módon fogalmazta meg. A „Kiáltvány"-ban felállított tételek végső győzelmét illetően Marx csakis és kizárólag a munkásosztály szellemi fejlődésére hagyatkozott, melynek az együttes cselekvésből és a véleménycseréből szükségszerűen ki kellett sarjadnia. A tőke ellen vívott harc eseményei és viszontagságai, a vereségek még jobban, mint a sikerek, elkerülhetetlenül fel kellett hogy világosítsák a harcolókat eddigi csodaszereik elégtelenségéről, és koponyáikat fogékonyabbá kellett hogy tegyék a munkások felszabadulása igazi feltételeinek alapos átlátására. És Marxnak igaza volt. A munkásosztály 1874-ben, az Internacionálé feloszlásakor, egészen más munkásosztály volt, mint 1864-ben, alapításakor. A proudhonizmus a latin országokban, a specifikus lassalleánizmus Németországban kihalóban volt, és még az akkori megrögzött konzervatív angol trade-unionok is fokozatosan haladtak a felé a pont felé, amelyen 1887-ben swanseai kongresszusuk elnöke így szólhatott nevükben: „A kontinentális szocializmus nem ijesztő már számunkra." De a kontinentális szocializmus 1887-ben már csaknem kizárólag az az elmélet volt, amelyet a „Kiáltvány" hirdet. És így a „Kiáltvány" története bizonyos fokig a modern munkásmozgalom történetét tükrözi, 1848-tól kezdve. Jelenleg kétségtelenül az egész szocialista irodalomnak legszélesebb körben elterjedt, legnemzetközibb terméke, a világ sokmillió munkásának közös programja Szibériától Kaliforniáig.

És mégis, megjelenése idején nem nevezhettük volna *szocialista* kiáltványnak. Szocialistán 1847-ben kétfajta embert értettek. Egyrészt a különböző utopikus

* Személy szerint Lassalle előttünk mindig Marx „tanítványának" vallotta magát és, mint ilyen, természetesen a „Kiáltvány" talaján állott. Másképp áll a dolog azokkal a híveivel, akik nem mentek túl követelésén, az állami hitellel támogatott termelőszövetkezeteken, s az egész munkásosztályt felosztották államsegélyesekre és önsegélyesekre. — *Engels jegyzete.*

rendszerek híveit, különösen az angol owenistákat és a francia fourieristákat — mindkét irányzat már akkor fokozatosan kihaló puszta szektává zsugorodott. Másrészt a legkülönfélébb szociális kuruzslókat, akik különböző csodaszereikkel és mindenféle toldással-foldással akarták a társadalmi visszásságokat kiküszöbölni, anélkül, hogy a tőkének és a profitnak a legkisebb fájdalmat is okoznák. Mindkét esetben olyan embereket, akik a munkásmozgalmon kívül állottak, és inkább a „művelt" osztályoknál kerestek támogatást. Ezzel szemben a munkásoknak az a része, amelyik a pusztán politikai átalakulások elégtelenségéről meggyőződve a társadalom alapvető átformálását követelte, ez a rész akkor *kommunistának* nevezte magát. Még csiszolatlan, csak ösztönös, néha kissé nyers kommunizmus volt ez; de elég erős volt ahhoz, hogy az utopikus kommunizmus két rendszerét hozza létre: Franciaországban Cabet „ikáriai" kommunizmusát, Németországban Weitlingét. 1847-ben szocializmus burzsoámozgalmat, kommunizmus munkásmozgalmat jelentett. A szocializmus, legalábbis a kontinensen, szalonképes volt, a kommunizmus épp az ellenkezője. És minthogy mi már akkor igen határozottan azon a nézeten voltunk, hogy „a munkásosztály felszabadítása magának a munkásosztálynak a műve *kell* hogy legyen", egyetlen pillanatig sem lehettünk kétségben afelől, hogy a két név közül melyiket válasszuk. S azóta sem jutott sohasem eszünkbe, hogy e nevet megtagadjuk.

„Világ proletárjai, egyesüljetek!" Csak kevés hang válaszolt, amikor e szavakat világgá kiáltottuk, immár 42 esztendővel ezelőtt, az első olyan párizsi forradalom előestéjén, amelyben a proletariátus saját követeléseivel állott elő. De 1864 szeptember 28-án a legtöbb nyugat-európai ország proletárjai egyesültek a dicső emlékezetű Nemzetközi Munkásszövetségben. Igaz, maga az Internacionálé csak kilenc esztendeig élt. De hogy a világ proletárjainak általa megalapozott örök szövetsége még él, és erőteljesebben él, mint valaha, arra nincs jobb tanú, mint éppen a mai nap. Mert ma, amikor e sorokat írom, az európai és amerikai proletariátus seregszemlét tart első ízben mozgósított harci erői fölött, amelyeket *egy* hadseregként, *egy* zászló alatt és *egy* legközelebbi célért mozgósított: a törvényben lerögzítendő nyolcórás normál-munkanapért, amelyet már az Internacionálé 1866-os genfi kongresszusa, majd ismételten az 1889-es párizsi munkáskongresszus proklamált. És a mai nap látványa az egész világ tőkéseinek és földesurainak felnyitja majd a szemét a tekintetben, hogy ma a világ proletárjai valóban egyesültek.

Bárcsak mellettem állana még Marx, hogy ezt saját szemével láthatná!

London, 1890 május 1.

F. Engels

Friedrich Engels

[Előszó az 1892-es lengyel kiadáshoz*]

Az a tény, hogy a „Kommunista Kiáltvány"-ból új lengyel kiadás vált szükségessé, különböző észrevételekre ad indítékot.

Először is figyelemreméltó, hogy a „Kiáltvány" újabban mintegy fokmérője lett a nagyipar fejlettségének az európai kontinensen. Amilyen mértékben terjeszkedik egy országban a nagyipar, ugyanolyan mértékben nő azon ország munkásai között a kívánság is, hogy felvilágosodjanak helyzetükről, amelyet mint munkásosztály a vagyonos osztályokkal szemben elfoglalnak, ugyanolyan mértékben szélesedik ki közöttük a szocialista mozgalom és fokozódik a kereslet a „Kiáltvány" iránt. Úgyhogy nemcsak a munkásmozgalom állása, hanem a nagyipar fejlettségi foka is meglehetős pontossággal lemérhető minden országban azon, hogy a „Kiáltvány" hány példányban van elterjedve az ország nyelvén.

Eszerint az új lengyel kiadás a lengyel ipar határozott előrehaladását jelzi. És hogy ez az előrehaladás a tíz évvel ezelőtt megjelent legutóbbi kiadás óta valóban végbement, ahhoz kétség sem férhet. Orosz-Lengyelország — a Kongresszusi Lengyelország — az Orosz Birodalom nagy iparvidéke lett. Míg az orosz nagyipar sporadikusan szét van szórva — egy része a Finn-öböl mentén, másik része a központban (Moszkva és Vlagyimir), harmadik része a Fekete- és az Azovi-tengernél, egyéb részei pedig másutt vannak szétszóródva —, addig a lengyel ipar aránylag kis területen zsúfolódott össze és élvezi az ebből a koncentrációból fakadó előnyöket és hátrányokat. Az előnyöket elismerték a konkurrens orosz gyárosok, amikor védővámokat követeltek Lengyelországgal szemben, noha oly sóváran kívánták a lengyeleket oroszokká változtatni. A hátrányok — a lengyel gyárosok és az orosz kormány szempontjából — a szocialista eszméknek a lengyel munkások közötti rohamos elterjedésében és a „Kiáltvány" iránti fokozódó keresletben mutatkoznak.

A lengyel ipar gyors fejlődése pedig, amely feje fölé nőtt az orosz iparnak, a maga részéről újabb bizonyítéka a lengyel nép elpusztíthatatlan életerejének és újabb biztosítéka küszöbönálló nemzeti helyreállításának. Egy független, erős Lengyelország helyreállítása azonban olyan ügy, amely nemcsak a lengyelekre tartozik, hanem valamennyiünkre. Az európai nemzetek őszinte nemzetközi együttműködése csak akkor lehetséges, ha e nemzetek mindegyike teljesen autonóm a saját házában. Az 1848-as forradalom, amely proletár zászló alatt, proletár harcosokkal végül is

* *Az előszó szövegét a német nyelvű eredeti alapján közöljük. — Szerk.*

csak a burzsoázia munkáját végeztette el, testamentumának végrehajtói — Louis Bonaparte és Bismarck — révén is keresztülvitte Olaszország, Németország, Magyarország függetlenségét; de Lengyelországot, amely 1792 óta többet tett a forradalomért, mint ez a három együttvéve, Lengyelországot magára hagyták, amikor 1863-ban a tízszeres orosz túlerő legyűrte. Lengyelország függetlenségét a nemesség sem megtartani, sem újra kiharcolni nem tudta; a burzsoáziának ez a függetlenség ma legalábbis közömbös. Márpedig Lengyelország függetlensége szükségszerűség az európai nemzetek harmonikus együttműködése számára. E függetlenséget csak a fiatal lengyel proletariátus harcolhatja ki, és nála jó kézben van. Hiszen valamennyi többi európai ország munkásainak éppúgy szükségük van Lengyelország függetlenségére, mint maguknak a lengyel munkásoknak.

London, 1892 február 10.

F. Engels

Friedrich Engels

Az olasz olvasóhoz*

A „Kommunista Párt kiáltványá"-nak közzététele szinte napra egybeesett 1848 március 18-ával, a milánói és a berlini forradalommal, annak a két nemzetnek a fegyveres felkelésével, amelyek központi helyet foglalnak el, az egyik a kontinensen, a másik a Földközi-tengeren, annak a két nemzetnek a fegyveres felkelésével, amelyeket ez ideig a megosztottság és belső viszály gyengített, s amelyek ennek következtében idegen uralom alá kerültek. Ha Olaszország az osztrák császárnak volt alávetve, Németország a minden oroszok cárjának közvetett, de azért nem kevésbé hatékony igáját viselte. 1848 március 18 következményei megszabadították Olaszországot és Németországot ettől a szégyentől; ha ezt a két nagy nemzetet 1848 és 1871 között helyreállították és bizonyos mértékben a maga urává tették, akkor ez, mint Karl Marx mondotta, azért történt, mert azok az emberek, akik az 1848-as forradalmat leverték, akaratuk ellenére e forradalom végrendeletének végrehajtói voltak.

Az akkori forradalom mindenütt a munkásosztály műve volt; a munkásosztály volt az, amely a barikádokat emelte és életét vásárra vitte. De csak a párizsi munkásoknak volt eltökélt szándékuk, hogy a kormányt megdöntvén, megdöntik a burzsoázia uralmát is. Bármennyire tudatában voltak azonban a saját osztályuk és a burzsoázia között létező végzetes antagonizmusnak, sem az ország gazdasági haladása, sem a francia munkástömegek szellemi fejlődése nem érkezett el arra fokra, amely a társadalmi átalakulást lehetővé tette volna. A forradalom gyümölcseit tehát végeredményben a tőkésosztály szakította le. A többi országban — Olaszországban, Németországban, Ausztriában, Magyarországon — a munkások először nem is tettek mást, mint azt, hogy a burzsoáziát hatalomra juttatták. De a burzsoázia uralkodása egy országban sem lehetséges nemzeti függetlenség nélkül; az 1848-as forradalomnak tehát maga után kellett vonnia azon nemzetek egységét és autonómiáját, amelyek azt addig nélkülözték: Olaszországét, Magyarországét, Németországét. Lengyelországé is sorra fog kerülni.

Tehát az 1848-as forradalom, ha nem is volt szocialista forradalom, egyengette az utat és előkészítette a talajt ez utóbbi számára. Az elmúlt 45 év burzsoá uralma, azzal a lendülettel, amelyet minden országban a nagyiparnak adott, mindenütt

* *Az előszó szövegét a francia nyelvű eredeti alapján közöljük. — Szerk.*

nagyszámú, koncentrált és erős proletariátust teremtett; felnevelte tehát — hogy a „Kiáltvány" kifejezésével éljünk — saját sírásóit. Az egyes európai nemzetek autonómiájának és egységének helyreállítása nélkül sem a proletariátus nemzetközi egyesülése, sem ezeknek a nemzeteknek közös célok érdekében való békés és ésszerű együttműködése nem volna megvalósítható. Képzeljük el az olasz, magyar, német, lengyel, orosz munkások nemzetközi és közös fellépését az 1848 előtti politikai feltételek között!

Ilymódon 1848 csatái nem voltak hiábavalók; nem múlt el haszontalanul az a 45 esztendő sem, amely bennünket ettől a forradalmi időszaktól elválaszt. A gyümölcsök érlelődnek, és csak azt kívánom, hogy a „Kiáltvány" ezen olasz fordításának a közzététele éppoly kedvező előjel legyen az olasz proletariátus győzelme számára, amilyen az eredetinek a közzététele volt a nemzetközi forradalom számára.

A „Kiáltvány" teljes igazságot szolgáltat a kapitalizmus múltbeli forradalmi akciójának. Az első kapitalista nemzet Itália volt. A feudális középkor végét, a modern kapitalista korszak hajnalát gigászi alak jelzi. Az olasz Dante ez, a középkor utolsó és egyben az újkor első költője. Ma is, mint 1300-ban, új történelmi korszak bontakozik ki. Vajon kitermeli-e számunkra Olaszország az új Dantét, aki jelezni fogja e proletár korszak megszületésének óráját?

London, 1893 február 1.

Friedrich Engels

FÜGGELÉK

Jegyzetek*

[1] A Kriege-féle „Volkstribun" (v. ö. 2. jegyz.) elleni határozatokat és azok indokolását tartalmazó körlevelet a Marx és Engels által alapított brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság adta ki. A körlevelet sokszorosított formában terjesztették; majd a Kommunista Levelező Bizottság követelésére Kriege kénytelen volt a szöveget a „Volkstribun"-ban (1846 jún. 6., 13.) közölni. A körlevelet közölte a „Westphälisches Dampfboot" (v. ö 36, jegyz.) 1846 júliusi száma is, azonban eltorzított formában, önkényes betoldásokkal és változtatásokkal, és elébe iktattak egy Lüningtől származó bevezetést. A „Westphalisches Dampfboot" szövegét közölte újra 1902-ben Mehring hagyaték-kiadása. A jelen kiadás alapjául a kőnyomatos sokszorosítás szövege szolgált. (Engels Marxnak írt 1846 okt. 23-i leveléből kitűnik, hogy ugyanez év őszén még egy második körlevelet adtak ki Kriege ellen, ennek szövege azonban nem maradt fenn.) — *1*

[2] „Der Volkstribun" amerikai német hetilap, „igazi szocialista" irányzatú; 1846 jan. 5-től dec. 31-ig jelent meg New Yorkban Kriege szerkesztésében. — *1*

[3] Az Ifjú Amerika (Young America) amerikai kézművesek és munkások szervezete; ez alkotta magát az 1845-ben alapított Nemzeti Reform-szövetségnek, melynek célkitűzése az volt, hogy minden dolgozó kapjon ingyenesen földparcellát. A 40-es évek második felében a szövetség földreformot követelt — ezzel kapcsolatosan fellépett a rabszolgatartó ültetvényesek és a földspekulánsok ellen — és egy sor ezen túlmenő demokratikus követelést is támasztott (10 órás munkanap, a rabszolgaság eltörlése, az állandó hadsereg megszüntetése). A szövetség befolyása széles körökre kiterjedt; tevékenységében sok kivándorolt német kézműves is részt vett. Egy időben csatlakozott a Nemzeti Reform-szövetséghez Kriege csoportja is, de a szövetségben az „igazi szocializmus" utopikus elképzeléseinek propagandájával a demokratikus harci feladatoktól eltérítő befolyást gyakorolt a német emigránsokra. — *5*

[4] V. ö. Goethe: „Prometheus". — *8*

[5] Sieyès: „Qu'est-ce que le Tiers-Etat?" („1. Mi a Harmadik Rend? *Minden.* 2. Mi volt mostanáig a Harmadik Rend a társadalomban? *Semmi.* 3. Mit kíván a Harmadik Rend? Lenni *valamivé.*") — *12*

[6] Esszéusok vagyonközösséget hirdető misztikus vallási szekta Judeában az i. e. II. sz.-tól az i. sz. III. sz.-ig. — *14*

[7] „Verordnung wegen der künftigen Behandlung des gesamten Staatsschuldenwesens" (Rendelet az egész államadósság-ügy jövendő kezeléséről), 1820 jan. 17. (a „Northern

* Csak azokhoz a nevekhez, művekhez stb. adtunk jegyzetet, amelyekről a mutató egymagában nem adna kellő tájékoztatást. A jegyzettel nem magyarázott nevek és művek közvetlenül a mutatóban keresendők, ugyanígy a jegyzetekben említett személyek és források részletesebb adatai is.

Star"-ban hibásan jún. 22.). II. szakasz: „Ha az állam a jövőben a maga fenntartása vagy a közjó előmozdítása végett kénytelen lenne újabb kölcsön felvételéhez folyamodni, ez csak a jövendő birodalmi rendi gyűlés bevonásával és szavatosságvállalásával történhetik meg." — *16*

[8] Az 1822. évi úgynevezett második angol kölcsönről van szó, melynek összege 3 500 000 £ (= 24 500 000 tallér) volt. — *16*

[9] A Seehandlung (Tengeri kereskedés) 1772-ben II. Frigyes által alapított pénz- és kereskedelmi intézet, amelynek feladata volt „porosz lobogó alatt tengerhajózást folytatni". 1820-ban átalakították a porosz állam pénzügyi szervévé és bankjává, és segítségével kijátszották az 1820 jan. 17-i államadóssági törvényt. — *16*

[10] „Le Charivari" francia élclap, 1832-től 1866-ig jelent meg Párizsban; munkatársai közé tartozott Daumier is. — *17 241*

[11] A levél — a brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság levelezésének egyik fennmaradt darabja — válasz Köttgen 1846. jún. 10-i levelére, aki igyekezett egyesíteni a szocialista és kommunista nézetek képviselőit a Wuppertalban. Az e csoportban uralkodó ideológiai zilálság következtében a Wuppertalban végül is nem került sor arra, hogy a Marx és Engels levelében kezdeményezett kommunista levelező bizottságot létrehozzák. — *18*

[12] A brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság már 1846 február vége körül tervbe vette, hogy a nyilvánosság előtt határozat formájában állást foglal Cooper és O'Connor akkoriban kezdődő konfliktusa ügyében (v. ö. Harney 1846 márc. 30-i levelét Engelsnek). A Levelező Bizottság üzenetét 1846 júl. 20-án felolvasták a Fraternal Democrats Jones elnökletével megtartott rendes heti ülésén (v. ö. „Northern Star", 1846 júl. 25.). — *22*

[13] 1846 júliusában O'Connor egy képviselőjelölő gyűlésen többséget kapott Hobhouse-zal szemben. Angliában 1872-ig kézfelemeléssel történt a képviselőjelölés; a jelölésen részt vehettek választójoggal nem rendelkező személyek is. Magán a választáson — amelyen a jelölőgyűlésen elutasítottak is indulhattak — csak a választók vagyoni, helybenlakási stb. cenzussal szűkre szabott köre vett részt. (Mindennek ellenére O'Connor az 1847 augusztusi választásokon is el tudta nyerni a szavazattöbbséget és bekerült a parlamentbe.) — *22*

[14] 1846 júniusában a tory Peel-kormány eltörölte a nagy földbirtokosok érdekében hozott gabonatörvényeket. (A gabonatörvényekről v. ö. pl. 2. köt. 413—416., 456—457., 548—552. old.) A gabonatörvények eltörlése a szabadkereskedelem jelszavával küzdő ipari burzsoázia győzelme volt. — *22 292 422 498*

[15] „Népcharta" („People's Charter") a chartisták követeléseit tartalmazó, a mozgalom nevét adó okirat, amelyet 1838 máj. 8-án tettek közzé, mint a parlament elé terjesztendő törvényjavaslatot. Követelései: általános választójog (21 éven felüli férfiaknak); évenkénti parlamenti választások; titkos szavazás; a választókerületek kiegyenlítése; a képviselőjelöltek vagyoni cenzusának eltörlése; napidíj fizetése a képviselőknek. (V. ö. még 2. köt. 413—414. old.) — A National Charter-Association (Nemzeti Charta-szövetség), a chartisták egyesülete, 1840 júliusában alakult Manchesterben a szétszórt helyi egyesületek összefogásából. Ez a forradalmi, bár nem szocialista szövetség volt a munkások első tömegpártja; a 40-es évek elején mintegy 40 000 tagot számlált; fő követelése a charta elfogadása volt. Az alsóház 1839-ben és 1842-ben elvetette a charta elfogadását követelő petíciókat. 1847—48-ban a chartisták újabb tömegmozgalmat

vezettek a charta elfogadtatására. (A chartizmus 48-as veresége után a szövetség hanyatlásnak indult és az 50-es években beszüntette tevékenységét.) — *22 172 314 387 540*

[16] „Nottingham Election" (Nottinghami választás); „Northern Star", 1846 júl. 11. — *23*

[17] „The Northern Star" angol hetilap, a chartisták központi lapja; 1837-től 1852-ig jelent meg, előbb Leedsben, majd (1844 novemberétől) Londonban, különféle alcímekkel. Az újság alapítója és első szerkesztője F. O'Connor volt, a 40-es években J. Harney is szerkesztette. 1845-től 1848-ig Engels a lap munkatársa volt. — *23 314 318*

[18] „Le National" francia napilap, 1830-tól 1851-ig jelent meg Párizsban, alapítói Thiers, Mignet és Carrel; a negyvenes években a mérsékelt polgári republikánusok lapja volt. — *25 176 243*

[19] „La Réforme" francia napilap, 1843-tól 1850-ig jelent meg Párizsban, Ledru-Rollin és Flocon szerkesztésében; demokratikus köztársaságpárti újság. (A lap körül tömörülő republikánus demokratákat és kispolgári szocialistákat reformistáknak — réformistes — nevezték.) 1847 októberétől 1848 januárjáig Engels cikkeket írt a lapba. — *25 39*

[20] „Histoire édifiante et curieuse de Rothschild Ier, Roi des Juifs"; a pamflet szerzője G. M. Mathieu-Dairnvaell. (A két első kiadás névtelenül, a harmadik kiadás — még ugyanaz évben — Satan álnéven.) — *25*

[21] IV. Frigyes Vilmos 1847 febr. 3-án pátenst adott ki a porosz egyesült Landtag egybehívásáról. A porosz egyesült Landtag a nyolc meglevő tartományi Landtag egyesítése volt, a király belátása szerint hívták össze és két kúriára oszlott: a főrendi kúriára és a három rend kúriájára. Az előbbi a főnemesség 70 képviselőjéből, az utóbbi a lovagság 237, a városok 182 és a falusi községek 124 képviselőjéből állt. Az egyesült Landtag jogköre új kölcsönök jóváhagyására és új adókivetések, adóemelések megszavazására korlátozódott; törvényjavaslatokat illetően csak tanácskozási joga volt és petíciókat intézhetett a királyhoz. — Az 1847 ápr. 11-én megnyitott egyesült Landtagot már jún. 26-án a király parancsára hazaküldték, mert többsége elvetette a kormány pénzügyi kívánságait és leszavazta az új államkölcsönt (v. ö. még 88. jegyz.). — *27 55 471 494*

[22] „The Times" a legnagyobb angol konzervatív irányú napilap; 1785-ben alapították Londonban „Daily Universal Register" címmel, 1788 óta jelenik meg „The Times" címmel. — *27 291 394*

[23] „The Globe and Traveller" angol napilap, 1803-ban alapították Londonban; a whigek újságja, a whig kormányok idején hivatalos kormánylap. — *27 318*

[24] „Journal des Débats politiques et littéraires" francia polgári napilap, 1789-től kezdve jelent meg Párizsban különféle címekkel; a júliusi monarchia alatt kormánylap, az orléanista burzsoázia lapja. — *27 394*

[25] Preussisch-deutscher Zollverein (porosz-német vámegylet) porosz vezetés alatt álló német gazdaságpolitikai egyesülés a belső vámok kiküszöbölésére és a behozatali vámok közös szabályozására; 1834 jan. 1-én alakult meg Poroszországból és a Német Szövetség 17 más államából; több mint 23 millió lakosú területre terjedt ki. Ausztria és néhány délnémet állam kívülmaradt a vámegyleten. — *28 43 55 228*

[26] A rajz szerzőségéről lásd Marx 1847 május 15-i levelét Engelsnek. A karikatúra aláírása: „Én és Házam, Mi az Urat akarjuk szolgálni!" A „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" (v. ö. 85. jegyz.) május 30-i számában megjelent „Magyarázat" szerint a király körül öreg, megrokkant tábornokok tartják a királyság jelvényeit, a zászlót, a birodalom kardját, a jogart stb. A trón mögött egyfajta súgólyukban áll von Thile tábornok és súgja a királynak a trónbeszédet. A trónnal szemben láthatók a tartományi rendek, égnek áll a hajuk a király beszédétől. — Mint a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" ugyanezen száma közli, a berlini porosz királyi litográfiai intézet is készített és terjesztett kőnyomatban rajzot a trónbeszédről, ugyancsak ezt a mondatot ragadva ki: „Én és Házam, Mi az Urat akarjuk szolgálni!" Ezt a IV. Frigyes Vilmost népszerűsíteni kívánó rajzot a porosz monarchista sajtó („Rheinischer Beobachter", „Spenersche Zeitung" stb.) buzgón hirdette, ilymódon akaratlanul elősegítve a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" karikatúrájának terjesztését. — *29*

[27] 1789 máj. 5-re 175 évi szünet után ismét egybehívták az Általános rendeket (Etats généraux — a nemesség, a papság és a harmadik rend képviselői). Jún. 17-én a harmadik rend képviselői Alkotmányozó nemzetgyűléssé (Assemblée nationale constituante) nyilvánították magukat. — *32*

[28] 1846 februárjában a lengyel területeken — elsősorban lengyel forradalmi demokraták — felkelést készítettek elő, amely Lengyelország nemzeti felszabadítását tűzte ki céljául. A kisnemesi árulás és a mozgalom vezetőinek a porosz rendőrség által történt letartóztatása következtében az általános felkelés meghiúsult és csak elszigetelt forradalmi zavargásokra került sor. Csupán az 1815 óta Ausztria, Oroszország és Poroszország közös ellenőrzése alá vetett Krakkói Szabadállamban sikerült febr. 22-én diadalra vinni a felkelést és nemzeti kormányt alakítani, amely kiáltványában eltörölte a feudális terheket. Ugyanakkor kirobbant a galíciai ukrán parasztok felkelése. Az osztályellentétek és nemzeti ellentétek kihasználásával az osztrák hatalmi szerveknek helyenként sikerült összeütközéseket előidézni a felkelő kisnemesi csapatok és a lázadó parasztok között. 1846 március elején leverték a krakkói felkelést, azután pedig eltiporták a galíciai parasztmozgalmat is. 1846 novemberében Ausztria, Oroszország és Poroszország szerződést írt alá, amelynek értelmében Krakkót Ausztriához csatolták. — *17 34 496*

[29] A cikknek a „Trier'sche Zeitung"-ban és a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ban megjelent szövege számos részletben különböző. A jelen kiadáshoz egybevetettük a két változatot; ennek során lényegében a MEGA I. rész 6. köt. 259—261. oldalán adott szöveget követtük. — Marxnak a nyilatkozat elején említett készülő munkája a „Filozófia nyomorúsága" (v. ö. 47. jegyz.). — *35*

[30] „Trier'sche Zeitung" német napilap, 1757-ben alapították Trierben, 1815-től jelent meg ezzel a címmel: a 40-es években polgári radikális újság, szerkesztője F. Walthr; 1843-tól K. Grün befolyása alá kerül és az „igazi szocializmus" szócsövévé válik; 1851-ig jelent meg. — *35 187 237 307*

[31] „Rhein- und Moselzeitung" német katolikus napilap, 1831-től 1850-ig jelent meg Koblenzban. — A tudósítás az 1847 márc. 12-i számban, „Párizs, márc. 8." keltezéssel. — *35*

[32] Proudhon: „Système des contradictions économiques ou philosophie de la misère"; Grün fordítása: „Philosophie der Staatsökonomie oder Notwendigkeit des Elends". — *35*

[33] „Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe" német napilap, 1842 januárjától 1843 márciusáig jelent meg Kölnben. Az újságot a porosz abszolutizmussal szemben

ellenzéki rajnai burzsoázia képviselői alapították. Az újság munkatársának bevontak néhány baloldali hegeliánust is. Marx 1842 áprilisától kezdve munkatársa, októberétől kezdve főszerkesztője volt a lapnak. A „Rheinische Zeitung" Engels néhány cikkét is közölte. Marx szerkesztősége alatt a lap egyre határozottabban forradalmi demokrata jelleget öltött. A „Rheinische Zeitung"-nak ez az irányzata, melynek népszerűsége Németországban egyre növekedett, nyugtalanította a kormán yköröket és dühödt hajszát váltott ki a lap ellen a reakciós sajtóból. 1843 jan. 13-án a porosz kormány rendeletileg 1843 ápr. 1-i hatállyal betiltotta a lapot, és addig is kettős cenzúra alá vetette. Mintlogy a „Rheinische Zeitung" részvényesei mérsékelni akarták az újság hangját, Marx 1843 márc. 17-én bejelentet.e kilépését a szerkesztőségből; a lapot azonban ez már nem mentette meg. (V. ö. még 1. köt. 114. és 134. jegyz.) — *35*

[34] Marx—Engels: „A szent család vagy a kritikai kritika kritikája"; lásd 2. köt. 1—210. old. és 1. jegyz. (A 35. oldalon említett rész a mű IV. fejezetében van; 2. köt. 21—53. old.) — *35 237*

[35] Proudhon Marxnak, 1846 máj. 17.; kiadva Proudhon: „Les confessions d'un révolutionnaire" („Oeuvres complètes", a D. Halévy-féle Párizs 1929-es kiadásban 434—437. old.). — *35*

[36] „Das Westphälische Dampfboot" német havi folyóirat, 1845 januárjától 1848 márciusáig jelent meg Bielefeldben, majd (1847 januárjától) Paderbornban; szerkesztője O. Lüning, „igazi szocialista" irányzatú; Engelsnek is jelent meg benne írása. (V. ö. még 149. jegyz.) — *36 237*

[37] Marx recenziója: „Karl Grün: »Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien« (Darmstadt 1847) vagy az igazi szocializmus történetírása", „Westphälisches Dampfboot", 1847. VIII. és IX. füz. A recenzió a „Német ideológia" egyik fejezete (II. kötet IV. fej.; lásd 3. köt.), melyet Marx külön közzétett a folyóiratban. — *36*

[38] A „Deutsch-Französische Jahrbücher"-t Marx és Ruge szerkesztésében adták ki Párizsban német nyelven. Csak első (kettős) füzete jelent meg, 1844 februárjában. Magában foglalta Marx írásait: „A zsidókérdéshez" és „A hegeli jogfilozófia kritikájához. Bevezetés", valamint Engels írásait: „A nemzetgazdaságtan bírálatának vázlata" és „Anglia helyzete. Thomas Carlyle: »Past and Present«", továbbá leveleket Marxtól, Rugétól, Bakunyintól, és Feuerbachtól (Marx és Engels írásait lásd az 1. kötetben). Ezenkívül írásokat tartalmazott még Rugétól, Hesstől, Heinétől, Herweghtől és Bernaystól. A folyóirat megszűnésének fő oka a Marx és a polgári radikális Ruge között kiéleződő elvi nézeteltérés volt. — *37*

[39] „Neue Anekdota" cikkgyűjtemény, Darmstadt, 1845 május vége; különféle, a cenzúra által betiltott újságcikkeket tartalmazott M. Hesstől, K. Grüntől, O. Lüningtől és másoktól, amelyek túlnyomórészt 1844 első felében íródtak (a cím célzás a régi „Anekdotá"-ra; v. ö. 1. köt. 1. jegyz.). Marx és Engels a gyűjteménnyel kapcsolatban mindjárt megjelenése után — v. ö. Grün levelét Hessnek — egy sor éles kritikai megjegyzést tett. — *37*

[40] A cikk közvetlen indítékát az 1847 febr. 3-i királyi pátens (1. 21. jegyz.) és az egyesült Landtag ápr. 11-i egybehívása adta meg. Engels 1847-ben külön brosúrában akarta megjelentetni, de a kiadó (Vogler) letartóztatása miatt kinyomatására nem került sor. (V. ö. még Engels 1847 márc. 9-i levelét Marxnak és Marx 1847 máj. 15-i levelét Engelsnek.) A csonkán ránkmaradt kéziratot először 1929 júliusában tették közzé. — *38*

[41] Legitimisták az 1830-ban megdöntött Bourbon-uralkodóház hívei, az örökletes nagybirtok érdekeinek képviselői; egy részük az uralmon levő orléanisták ellen, akik a pénzarisztokráciára és a nagyburzsoáziára támaszkodtak, a szociális demagógia fegyveréhez folyamodott és a dolgozóknak a burzsoá kizsákmányolás elleni védelmezőjeként lépett fel. — *40 339*

[42] Az Ifjú Anglia (Young England) angol tory politikusok és irodalmárok csoportja, a 40-es évek elején alakult. Az irányzat képviselői — ellensúlyozni akarva a burzsoáziának a földbirtokos arisztokrácia rovására gyarapodó gazdasági és politikai hatalmát — igyekeztek befolyást szerezni a munkásosztályra és felhasználni azt a burzsoázia elleni küzdelmükben; tilantróp, emberbaráti célkitűzéseket hirdettek. Nevesebb képviselőik Ashley, Oastler, Carlyle, Disraeli stb. (V. ö. még pl. 1. köt. 526. old., 2. köt. 470. old. lábj.) — *40*

[43] Kontinentális rendszer az I. Napóleon által elrendelt Anglia elleni gazdasági zárlat. A francia flotta trafalgari veresége után Napóleon gazdaságilag igyekezett Anglia hatalmát megtörni; 1806 nov. 21-i berlini dekrétumában többek között kijelenti: „A brit szigetek blokád alatt vannak . . . a brit szigetekkel való kereskedés és a velük való bármiféle kapcsolat tilos." A blokádban — Napóleon oroszországi vereségéig — Franciaország minden csatlósa és szövetségese részt vett. — *43*

[44] Marx és Engels rendszeres közreműködése a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ban (v. ö. 85. jegyz.) 1847 szeptemberében kezdődött, de már ezt az időpontot megelőzőleg is voltak bizonyos kapcsolatok köztük és a lap között. A lap 1847 ápr. 8-i száma közölte Marx nyilatkozatát Grün ellen (lásd 35—37. old.), máj. 6-i száma pedig Engels karikatúráját IV. Frigyes Vilmos trónbeszédéről (lásd 29. old.); Marx és Engels személyes kapcsolatban állt a lap többi munkatársával Az itt közölt cikk tartalma, stílusa, valamint közeli gondolati és fogalmazásbeli rokonsága Engels mintegy két hónappal korábban keletkezett, befejezetlenül fennmaradt kéziratával: „A status quo Németországban" (lásd 38—54. old.) arra enged következtetni, hogy ennek is Engels volt a szerzője, vagy legalábbis Engels közvetlen sugalmazására és irányítása mellett íródott. — *55*

[45] Spandaui kormányzati rendszer: a Berlin melletti Spandau-erődről, amely a kaszárnyaszellem jelképe és központja, azonkívül az „államellenes bűnözők" börtöne volt. — *55*

[46] A porosz kormány beleegyezett abba, hogy az 1846-os krakkói felkelés leverése után Ausztria annektálja Krakkót (v. ö. még 28. jegyz.). Ennek egyik következménye az volt, hogy Krakkó az osztrák vámterület része lett és a porosz árukra magas vámokat vetettek ki. — *55*

[47] Marx a „Filozófia nyomorúsága" megírását — a kritikai leszámolást Proudhon nézeteivel és ezzel kapcsolatban a forradalmi munkásmozgalom fontos elméleti és taktikai kérdéseinek pozitív kifejtését a francia közönség számára — 1846 legvégén határozta el, miután (dec. 20-át követőleg) elolvasta Proudhon „Système des contradictions économiques"-ját (v. ö. erről 1846 dec 28-i levelét Annyenkovnak). Januárban már dolgozott a könyvön (v. ö. Engels 1847 jan. 15-i levelét Marxnak), április elejére lényegében elkészült vele és nyomdába adta (v. ö. 35. old.). A könyv 1847 július elején jelent meg a brüsszeli C. G. Voglernál és a párizsi A. Franknál, 800 példányban (v. ö. Vogler 1847 szept 21-i levelét Marxnak). Új teljes kiadása Marx életében nem jelent meg. (Csak a II. fej. 5. §-át közölte 1875-ben német fordításban a wiener-neustadti szocialista „Gleichheit", majd ennek nyomán a „Volksstaat", 1875 szept. 8., 10., 15. sz.; 1880-ban az „Egalité" c. francia szocialista hetilap Marx jóváhagyásával elkezdte ugyan a mű folytatólagos közlését, ápr. 7., 21., máj. 5. sz., de a harmadik közlemény után már több nem jelent meg; a könyv befejező részletét 1881-ben fordításban közölte a „Freiheit" c.

londoni német anarchista hetilap is, márc. 3. sz.) A tervezett új kiadás számára Marx egy Natalja Utyinának 1876 január 1-én dedikált példányba számos változtatást jegyzett be. — A „Filozófia nyomorúsága" új kiadására 1885-ben Stuttgartban került sor német nyelven, Bernstein és Kautsky fordításában. A fordítást Engels átnézte és felhasználta az Utyina-féle példányban jelzett változtatásokat (v. ö. ezekről az Előszót — 560. old. —, valamint az 1896-os francia kiadás kiadói megjegyzését), jegyzeteket írt a kötethez és előszóval látta el. A német szöveg második kiadása 1892-ben jelent meg; előszóként Engels rövid bevezető megjegyzésével. Fennmaradt ezenkívül Engels hagyatékában egy francia nyelvű lista „Jegyzetek és változtatások" címmel, nyilván a már 1884-ben tervbe vett francia kiadás számára. 1886-ban jelent meg Vera Zaszulics fordításában az első orosz kiadás. Az új francia kiadás már csak Engels halála után, 1896-ban jelent meg, Laura Marx-Lafargue gondozásában. Ez a kiadás szintén tekintetbe vette a Marx hagyatékában talált változtatásokat. — Kiadásunk az első francia kiadást követi; az Utyina-féle példány, valamint a későbbi kiadások változtatásait lábjegyzetben közöljük, éppígy Engels jegyzeteit az 1885-ös német kiadáshoz. Az előszók megírásuk időrendje szerint a sorozat későbbi köteteiben jelennek meg; jelen kötetben mellékletként közöljük őket (551—562. old.). Az Utyina-féle példány eredetije nem volt fellelhető, a marxi bejegyzéseknek csak idegen kéztől eredő másolata maradt fenn a hagyatékban; jegyzeteink erre támaszkodnak. Az elveszettnek hitt eredeti példány újabb adatok szerint Németország Szociáldemokrata Pártja könyvtárából 1921 júliusában T. Kusida japán professzorhoz került, majd ennek halála után a sendai-i egyetem könyvtárába; v. ö. erről „Keizai-sirin (Economic Review)", a Hosei daigaku keizai-gakukai (a Hosei Egyetem Közgazdasági Társasága) folyóirata, 1952 januári sz. — *59*

[48] A Holland Kelet-Indiai Társaság az Angliával való konkurrenciaharcban a Szunda- és Molukka-szigeteken az árak fenntartása végett szétdúlt ültetvényeket és nagy tömegben égetett el értékes gyarmatárukat, különösen fűszereket. — *71*

[49] Restauráció a Bourbon-ház visszaállításának időszaka (1814—1830). — *75*

[50] Engels: „A nemzetgazdaságtan bírálatának vázlata"; lásd 1. köt. 497—522. old., elsősorban az 519. oldalon. (A „Deutsch-Französische Jahrbücher"-ről v. ö. 38. jegyz.) — *80*

[51] Engels: „A munkásosztály helyzete Angliában"; lásd 2. köt. 286. old. — *80*

[52] Juvenalis: „Satirae", VIII. 84. sor. — *86*

[53] V. ö. Vergilius: „Aeneis", II. könyv 325. sor (és Euripidész: „Tróadesz", 581. sor). — *92*

[54] A bibliográfiai utalás pontatlanságát Engels az 1892-es német kiadásban részben kiigazította (v. ö. még 55. jegyz.): Hopkinst Hodgskinra javította (v. ö. Előszó, 562. old.). A szóba jöhető könyvek adatai: Th. Hopkins: „Economical Enquiries", London 1822; Th. Hodgskin: „Popular Political Economy", London 1827; a zavar nyilvánvalóan e művek összekeveréséből származott (v. ö. még 418. jegyz.). Marx egykorú jegyzetfüzetének könyvfelsorolásában Hodgskin könyve szerepel. — *94 552 562*

[55] Engels az 1892-es német kiadásban Thompson könyvének megjelenési évszámát kiigazította 1824-re. Thompson szóba jöhető könyveinek adatai: „An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth", London 1824; „Labour Rewarded", London 1827. — *94 552 562*

[56] A tízórás törvényt (Ten Hours' Bill), amely a fiatalok és nők munkanapját tíz órára korlátozta, több mint fél évszázadig folyó harc után 1847 jún. 8-án fogadta el, bizonyos megszorításokkal, a parlament. A törvényt a gyárosok tetemes része kijátszotta. — *100 425*

[57] Az első cserebankot 1830-ban alapították Londonban, R. Owen részvételével. 1832-ben — szintén R. Owen részvételével — Anglia több városában alapítottak úgynevezett National Equitable Labour-Exchange-Bazaarokat (Nemzeti igazságos munkacsere-áruházakat). Forgalmi eszközeik munkautalványok voltak (az úgynevezett munkapénz), amelyek igazolták a szolgáltatott áru előállításához szükséges munkaidőt, és amelyekért megfelelő mennyiségű más árut lehetett kapni. Ez az utopikus kísérlet, pénznélküli árucsere tőkés viszonyok között, szükségképpen hamarosan megbukott. — 1849 elején Proudhon St. Denis-ben megnyitott egy úgynevezett népbankot. Ezt az angol cserebankokhoz hasonló elvek szerint szervezték meg, azonfelül kamatmentes hitel nyújtása volt a feladata; célja a burzsoázia és a proletariátus Proudhon prédikálta összeműködésének elősegítése lett volna. Proudhon letartóztatása és az ellene indított bírói eljárás a népbank tevékenységének gyorsan véget vetett. — *101*

[58] V. ö. Smith: „Wealth of Nations", I. könyv II. fej. — *104*

[59] Voltaire: „Histoire du Parlement de Paris"; 60. fej.: „Finances et système de Las [Law] pendant la régence" (Pénzügyek és Law-rendszer a régensség idején); „Oeuvre complètes", Gotha 1785, XXVI. köt. 279. old. — *105*

[60] Tours-i livre (livre tournois) a franciaországi Tours-ban vert pénz; súlya a Párizsban vert livre súlyának $^4/_5$-e. — *105*

[61] Ricardo: „Principes de l'économie politique", Constancio kiad., II. köt. 206—207. old.; Say jegyzete. — *108*

[62] Cooper könyvét Marx a London 1831-es kiadásban használta; a 331. oldali idézetet tartalmazó fejezet Cooper könyvének 1826-os kiadásában még nincs meg, az 1831-es kiadásban a 363—364. oldalon van; mindkét idézet megtalálható Marx kivonatfüzetében (Manchester 1845), amely az 1831-es kiadást tünteti fel forrásként. (Az idézet ellenőrzése a Columbia 1829-es kiadás alapján történt.) — *110 331*

[63] Quesnay: „Analyse du Tableau économique" és az ehhez fűzött „Observations importantes" (Daire kiadásában I. rész 57—78. old.). — *120*

[64] Baudeau kommentárja Quesnayhez: „Explication du Tableau économique" (Daire kiadásában II. rész 822—867. old.). — *120*

[65] V. ö. Hegel: „Logik", III. könyv III. szakasz 3. fej. — *123*

[66] Lucretius: „De rerum natura", III. könyv 882. sor. — *125*

[67] Lemontey: „Raison, folie, chacun son mot". — *139*

[68] Lemontey: „Influence morale de la division du travail". (Az 1840-es kiadás nem hozzáférhető; az 1829-es kiadású I. kötetben az idézet a 194. és 213. oldalon van.) — *140*

[69] 1825-ben tört ki Angliában az első túltermelési válság, mely kiterjedt az egész akkori tőkés világra. A válság 1826 közepéig tartott. — *147*

[70] Ure: „Philosophy of Manufactures", I. köt., I. rész I. fej. Ure-t (mint ahogy több más angol szerzőt is) Marx a francia kiadás szerint idézi; a Marx használta Brüsszel 1836-os francia kiadás oldalszámait adtuk meg a szövegben szögletes zárójelben. — *148*

[71] A nem-katolikus országokbeli egyházmegyékbe kinevezett püspökök (címzetes püspökök) címének kiegészítése; átvitt értelme: csak látszólag létező, sehol sem létező. — *153 266*

[72] Steuartot Marx a Párizs 1789-es kiadás nyomán idézi (bizonyos tömörítésekkel), ennek oldalszámait adtuk meg a szövegben szögletes zárójelben. — *157*

[73] Voltaire: „L'homme aux quarante écus"; „Oeuvres complètes", Gotha 1787, XLV köt. 44. old. — *159*

[74] V. ö. Petty: „Political Arithmetic". — *167*

[75] L. Faucher: „Les coalitions condamnées par les ouvriers anglais"; „Journal des Economistes", Párizs 1845 aug. — nov. sz., 113—120. old. — *169*

[76] Az 1791-ben az Alkotmányozó gyűlés által elfogadott úgynevezett Le Chapelier-törvény és az 1810-es napóleoni büntetőtörvénykönyv (Code pénal) szigorú büntetések terhe mellett megtiltotta a munkások egyesülését és szervezkedését. (A szervezkedés tilalmát Franciaországban csak 1884-ben oldották fel.) — *170*

[77] National Association of United Trades (Az Egyesült Szakmák Nemzeti Szövetsége) 1845-ben alapított angol trade-unionista szervezet; tevékenysége a munkaerő jobb eladási feltételeiért és a jobb gyári törvényhozásért vívott harcra szorítkozott. A szovetség a 60-as évek elejéig állt fenn, de már az 50-es évek kezdetétől nem volt jelentős szerepe a szakszervezeti mozgalomban. — *172 382*

[78] Célzás Lassalle-ra, különösen annak 1862 ápr.12-én a berlini kézműves-egyletben tartott előadására: „Über den besonderen Zusammenhang der gegenwärtigen Geschichtsperiode mit der Idee des Arbeiterstandes" (A jelen történelmi időszak különös összefüggéséről a munkásrend eszméjével) — önállóan többnyire „Arbeiterprogramm" (Munkásprogram) címen kiadva. — *173*

[79] G. Sand: „Jean Ziska", Bevezetés. — *174*

[80] Sheridan vígjátékának címe. — *175*

[81] Pandóra szelencéjét (hombárját) a görög mitológia szerint az istenek megtöltötték minden földi bajjal és meghasonlással, s amikor Pandóra kíváncsiságból kinyitotta a szelencéjét, ezek kiszöktek és rászabadultak az emberiségre. (V. ö. pl. Hésziodosz: „Erga kai hémerai" (Munkák és napok), 54—105. sor.) — *176*

[82] Belly, ventre (has): a francia képviselőház Guizot-támogató reakciós többségének gúnyneve. — *176 228*

[83] Szállóige; eredete Terentius: „Andria" (Az androszi lány), I. 1., 99. sor. — *177*

[84] „Rheinischer Beobachter" német napilap, 1844-től 1848 tavaszáig jelent meg Kölnben, Bercht kiadásában; kormánylap. — Marx cikke válasz a reakciós porosz kormánykörök azon kísérletére, hogy egy keresztény-feudális szocializmus propagálásával a néptomegeket eltérítsék az abszolutisztikus rendszer elleni küzdelemtől és felhasználják a polgári ellenzék elleni harcban. E propaganda egyik fő képviselője H. Wagener magdeburgi konzisztoriumi hivatalnok volt. Eichhorn kegyeltje, a későbbi konzervatív vezető (feltehető, hogy a Marx által kritizált cikknek — „Politische Gänge. Achter Gang"; 1847 júl. 25. sz.; utánanyomva néhány sornyi kihagyással „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", szept 2. sz. — is ő volt a szerzője). Marx szerzőségére és a „királyi porosz kormányszocializmussal" kapcsolatos állásfoglalására vonatkozóan v. ö. Marx és Engels 1865 febr. 23-i keltezésű nyilatkozatát a „Sozialdemokrat" szerkesztőségéhez. — *182 238*

[85] „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" hetenként kétszer megjelenő német lap, 1847 januárjától 1848 februárjáig adták ki Brüsszelben; a német demokrata politikai emigránsok lapja. Szerkesztője, A. Bornstedt eleinte igyekezett a lapban közös nevezőre hozni valamennyi radikális és demokratikus irányzatot. Marxnak és Engelsnek, valamint társaiknak befolyására azonban az újság 1847 nyarától kezdve mindinkább forradalmi demokratikus és kommunista eszmék hirdetőjévé vált. Marx és Engels közvetlen munkatársi részvétele a lapnál 1847 szeptemberében kezdődött (v. ö. erről 44. jegyz.), 1847 végén gyakorlatilag ők irányították az újság szerkesztését és az alakuló forradalmi proletárpárt, a Kommunisták Szövetsége lapjává tették. — *182*

[86] 1840 augusztusában Eichhornt nevezték ki porosz vallás-, oktatás- és egészségügyi miniszterré, azzal a feladattal, hogy leküzdje a hegeli filozófia hatását és egyáltalában könyörtelen harcot folytasson a bármely formában jelentkező haladó gondolkodás ellen. Hivatalát 1848 márciusáig töltötte be. — *183*

[87] „Gesetz wegen Entrichtung einer Mahl- und Schlachtsteuer" (Törvény őrlési és vágási adó fizetéséről), 1820 máj. 30., 2. § a): „Az őrlési adó kivettetik minden olyan gabonaneműre, magra és hüvelyesre, amelyet malom segítségével lisztté, durva-, közép- és finomdarává, valamint grízzé dolgoznak fel"; 8. §: „A vágási adó kirovatik minden levágott szarvasmarhára, juhra, kecskére és sertésre, beleértve a borjúkat, bárányokat és malacokat". — *185*

[88] Az egyesült Landtag (v. ö. 21. jegyz.) — minthogy a porosz király nem volt hajlandó bizonyos részreformok elfogadására — 1847 tavaszán elvetette az elé terjesztett királyi pénzügyi törvénytervezeteket, pl. a keletporosz-berlini vasútvonal építéséhez kért 30 milliós államkölcsönt, a jövedelmi adó bevezetését, földjáradékbankok létesítését. — *186 472*

[89] Duesberg emlékirata megjelent: „Der Erste Vereinigte Landtag", Berlin 1847, I. rész 40—64. old. — *190*

[90] Miután az egyesült Landtag megtagadta hozzájárulását újabb adókhoz és kölcsönökhöz, IV. Frigyes Vilmos az orosz cári kormánytól kapott 15 milliós kölcsönnel hidalta át pillanatnyilag pénzügyi nehézségeit. — *192 472 493*

[91] XIV. Lajosnak tulajdonított mondás (1655 áprilisában a parlament előtt). — *192*

[92] XVI. Lajos beszéde az 1789 jún. 23-i királyi ülésen. — *192*

[93] IV. Frigyes Vilmos trónbeszéde az egyesült Landtag megnyitásakor, 1847 ápr. 11.: „... ünnepélyesen kinyilatkoztatom, hogy soha a Föld semminő hatalmának sem fog sikerülni Engem arra indítani, hogy a fejedelem és nép közötti természetes ... viszonyt konvencionális, konstitucionális viszonnyá változtassam és Én sem most, sem soha el nem fogom ismerni, hogy ... egy teleírt papírlap ... pótolja az ősi, szent hűséget." („Allgemeine Preussische Zeitung", 1847 ápr. 12. sz.; „Der Erste Vereinigte Landtag", Berlin 1847, I. rész 20—26. old.) — *192*

[94] V. ö. Hobbes: „De cive". — *193*

[95] Az „igazi szocializmus" költészetéről szóló írásokon Engels 1846 végén kezdett dolgozni. Az anyag eredetileg (v. ö. még 141. jegyz.) a „Német ideológiá"-nak az „igazi szocializmust" tárgyaló részéhez készült, de a könyv megfelelő részébe nem iktatták be vagy kiemelték onnan. A Grün könyvéről szóló cikk 1847 január elején készen volt (v. ö. Bernays

1847 jan. 13-i levelét Engelsnek), a cikket azután átdolgozta Engels (v. ö. erről 1847 jan 15-i levelét Marxnak), és ez később a Beckről szóló írással együtt külön megjelent a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ban. — *195*

[96] Enkeladosz az olümposzi istenekkel harcoló százkarú gigasz a görög mitológiában. — *196*

[97] I. Lajos bajor király: „Gedichte", III. rész 92. old. — *196 218*

[98] „Leipziger Allgemeine Zeitung" német napilap, 1837-től jelent meg Lipcsében, F. A. Brockhaus kiadásában; a 40-es évek elején haladó polgári lap; 1842 dec. 28-án kabinetparanccsal kitiltották Poroszország területéről (v. ö. még 1. köt. 152—170. old. és 126. jegyz.); 1843 ápr. 1-vel a lap e címen megszűnt (folytatása, a „Deutsche Allgemeine Zeitung" 1879-ig jelent meg). Mottója: „Igazság és jog, szabadság és törvény". — *196*

[99] A carbonaro vente-ok a carbonarók francia titkos társaságának (La Charbonnerie) csoportjai; a társaság 1820—21 fordulóján alakult az olasz carbonarók mintájára. A mozgalom különböző politikai irányzatok képviselőit egyesítette, akiknek közös céljuk a Bourbonok megdöntése volt. 1822-ben összeesküvést szerveztek, amely több város (Belfort, La Rochelle stb.) helyőrségében felkelést akart szítani. Az összeesküvés kudarca és több vezető kivégzése után a carbonarók beszüntették tevékenységüket. — *198*

[100] „Le Siècle" francia napilap, 1836-tól jelent meg Párizsban, L. Perrée szerkesztésében; a 40-es években a mérsékelt alkotmányos reformokat óhajtó kisburzsoázia lapja. — *198 383*

[101] Schiller: „Don Carlos", I. felv. 6. szín. — *202*

[102] Az Ifjú Németország (Junges Deutschland) liberális írók és kritikusok csoportja, amely a 30-as években keletkezett Németországban és egy időben Heine és Börne befolyása alatt állt. Az Ifjú Németország írói (a többi között Gutzkow, Laube, Wienbarg, Mundt), akik szépirodalmi és publicisztikai műveikben a kispolgárság ellenzéki hangulatait tükrözték, felléptek a lelkiismereti és sajtószabadság mellett. Többen közülük követelték a zsidók emancipációját. Az ifjúnémetek nézeteit ideológiai éretlenség és politikai határozatlanság jellemezte; legtöbbjük hamarosan polgári liberálissá süllyedt. 1848 után a csoport szétesett. — *204*

[103] V. ö. Schiller: „Der Jüngling am Bache". — *205*

[104] 1844 július második felében a prágai textilmunkások felkelésben törtek ki; a prágai eseményeket Csehország sok más iparvidékén is munkászavargások követték, így a Litomeřice- és Prága-kerületben, Liberecben, Česká Lipában stb. a munkások megostromolták a textilgyárakat és szétrombolták a gépeket. — *206*

[105] „Reiters Morgenlied" (Hauff: „Kriegs- und Volkslieder"); zenéjét szerezte Friedrich Silcher. — *206*

[106] Schiller: „Kabale und Liebe", V. felv. 7. szín. — *206*

[107] A Fény barátai vallási áramlat, amely a hivatalos protestáns egyházban uralkodó pietizmus, szélsőséges miszticizmus és álszentség ellen irányult. Ez az áramlat egyfajta vallásos oppozíció volt, amely a német polgárságnak a reakciós állapotokkal való elégedetlenségéből fakadt. — *210*

[108] V. ö. Horatius: „Satirae", I., 69—70. sor. — *210*

[109] V. ö. Schiller: „Der Taucher". — *212*

[110] Goethe: „Faust", I. rész (Nacht). — *212*

[111] Shakespeare: „Hamlet", I. felv. 2. szín. — *212*

[112] Holbach a „Système de la nature"-t J.-B. de Mirabaud-nak, a Francia Akadémia 1760-ban meghalt titkárának nevén jelentette meg. — *213*

[113] Goethe: „Ultimatum" (a „Gott und Welt" ciklusból). — *214*

[114] V. ö. MacCulloch: „The Principles of Political Economy", 23—28. old.; A. Blanqui: „Histoire de l'économie politique", XXIV. fej., 100—107. old. — *214*

[115] Addison „Cato"-ja 1713-ban íródott; Goethe „Werther"-e 1774-ben jelent meg. — *214*

[116] Az 1819-es szövetségi határozatokat (Karlsbadi határozatok) Metternich osztrák kancellár szorgalmazására hozták 1819 augusztusában a német szövetségi államok karlsbadi miniszteri konferenciáján és 1819 szept. 20-án fogadta el őket a Szövetségi gyűlés (v. ö. 371. jegyz.); céljuk a napóleoni háborúk idején kialakult viszonylagos liberalizálódásnak és a nemzeti és demokratikus mozgalmaknak a felszámolása volt. A határozatok előírták az egyetemek legszigorúbb felügyeletét, a diákegyesületek betiltását, fokozott cenzúrát vezettek be a folyóiratokra és könyvekre és központi vizsgálóbizottságot hívtak létre az úgynevezett demagóg üzelmek felderítésére. — *215*

[117] Thermidor kilencedike (1794 júl. 27.) Robespierre és a jakobinus diktatúra bukásának napja, a nagyburzsoázia ellenforradalmának kezdete. — *215*

[118] Brumaire tizennyolcadika (1799 nov. 9.) a burzsoá ellenforradalom betetőzése; Napóleon e napon döntötte meg a forradalom folytatásától és a királyság restaurációjától egyaránt rettegő direktóriumot, amely Franciaország kormányzata volt 1794-től. Ezzel teljessé vált Napóleon egyeduralma. — *215*

[119] K. Grün: „Politik und Sozialismus"; „Rheinische Jahrbücher" I. köt. — „Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform" évkönyv, kiadta H. Püttmann; két kötete jelent meg, az első 1845 nyarán Darmstadtban, a második 1846 végén a Konstanz melletti Bellevue-ben. Az évkönyvek alapvető irányzatát az „igazi szocialisták" adták meg, de itt jelent meg az első kötetben Engels két elberfeldi beszéde (lásd 2. köt. 504—523. old.), a második kötetben a londoni nemzetek-ünnepéről szóló cikke (lásd 2. köt. 571—584. old.). Az évkönyveket Marx és Engels a „Német ideológiá"-ban élesen kritizálják (II./1., IV. fej.; lásd 3. köt.). — *216*

[120] Marx: „A zsidókérdéshez"; lásd 1. köt. 363—370. old. (A „Deutsch-Französische Jahrbücher"-ről v. ö. 38. jegyz.) — *216*

[121] Goethe: „Faust", I. rész (Studierzimmer). — *216*

[122] Marx: „A zsidókérdéshez"; lásd 1. köt. 369—370. old. — *217*

[123] Marx—Engels: „A szent család", VI. fej. 3. d.; lásd 2. köt. 123—133. old. — *217*

[124] Fourier: „Traité de l'association domestique-agricole"; I. köt. 215—218. old. — *218*

[125] Goethe: „Faust", II. rész II. felv. (Laboratorium skk.) — *219*

[126] L. Börne: „Briefe aus Paris", 51. levél (1831 okt. 8./ stb.; W. Menzel: „Die deutsche Literatur". — *221*

[127] Proudhon: „Qu'est-ce que la propriété?", 1. skk. old. — *222*

[128] Goethe „Bürgergeneral"-jában (amelyet először 1793-ban hozott nyilvánosságra névtelenül) egy falusi széltoló kiadja magát jakobinus titkosmegbízottnak és generálisnak, hogy a patriarchális idillben élő parasztcsalád öregétől — a forradalom szemléltető magyarázatának ürügyén — kicsikarja magának reggelire az áhított köcsög tejet. — *222*

[129] Goethe: „Briefe aus der Schweiz" (A „Werther" kiegészítése), I. rész 153. old. — *223*

[130] Goethe: „Wilhelm Meisters Lehrjahre", V. könyv 3. fej. — *224*

[131] Goethe: „Alexander von Joch, über Belohnung und Strafen nach türkischen Gesetzen", „Frankfurter gelehrte Anzeigen", 1772 dec. 25. — „Frankfurter gelehrte Anzeigen" német folyóirat, 1772-től 1790-ig jelent meg Majna-Frankfurtban; szerkesztésében részt vett Goethe, Herder és több más haladó költő és tudós. — *224*

[132] Goethe: „Venezianische Epigramme", 54. — *225*

[133] Goethe: „Hermann und Dorothea", IX. ének. — *227*

[134] V. ö. Hegel: „Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte", Bevezetés. — *227*

[135] Goethe: „Zahme Xenien", V. rész. — *227*

[136] Goethe: „Zur Naturwissenschaft im Allgemeinen". — *227*

[137] Goethe: „Zahme Xenien", IV. rész. — *229*

[138] Ghibellinek a XII. sz.-ban keletkezett olasz politikai párt, a császár és a pápa harcában a császárt támogató feudális nemességet tömörítette a pápa mellett álló guelfek ellen, akik az olasz városok kereskedőinek és kézműveseinek felső rétegére támaszkodtak. A ghibellin és a guelf párt egészen a XV. sz.-ig fennállt. Dante, aki a császári hatalomban látta az Olaszország szétforgácsoltsága elleni küzdelem eszközét, 1302-ben a ghibellinekhez csatlakozott. — *232*

[139] V. ö. Goethe „Vanitas! vanitatum vanitas!" — *233*

[140] Goethe: „Warnung" (az „Epigrammatisch" ciklusból); Titánia és Zuboly Shakespeare „Midsummer Night's Dream"-jének alakjai, v. ö. IV. felv. 1. szín. — *235*

[141] Ez a cikk — akárcsak az előző, a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ban megjelent cikkek az „igazi szocializmus" költészetéről (v. ö. 95. jegyz.) — a „Német ideológia" II. kötetébe volt szánva, mint annak közvetlen folytatása és befejezése. Az „igazi szocializmus" 1847 elején különböző (vesztfáliai, szász, berlini stb.) csoportokra bomlott; Engels ezzel kapcsolatban azt tervezte, hogy a „Német ideológiá"-nak az „igazi szocializmusról" szóló részét átdolgozza, kiegészíti és megadja az egyes „igazi szocialista" csoportok kritikáját (v. ö. 1847 jan. 15-i levelét Marxnak). A munka nagy részét valószínűleg februárban elvégezte, mert márciusban már más irodalmi feladatok foglalkoztatták (v. ö. 1847 márc.

9-i levelét Marxnak), de lezárása még legalább áprilisig elhúzódott (a szövegben említi a „Grenzboten" 1847 ápr. 10-i számát — v. ö. 191. jegyz.). Hogy teljes-e a kézirat, vagy volt-e még folytatása, amely azonban elveszett, azt nem lehet bizonyossággal megállapítani. 1883-ban Engels azt tervezte, hogy közzéteszi a kéziratot a zürichi „Sozialdemokrat"-ban (v. ö. 1883 jún. 13-i és aug. 27-i levelét Bernsteinnek, valamint Bernstein közlését a „Neue Zeit"-ben, 1896 II. sz., 217. old.). A kézirat szövege először 1932-ben jelent meg, MEGA I. rész 6. köt. — *236*

142 „Kölnische Zeitung" német napilap, e címmel 1802-től jelent meg Kölnben; a 30—40-es években a katolicizmust védelmező, ugyanakkor a liberalizmussal kacérkodó újság; 1842—43-ban a „Rheinische Zeitung" (v. ö. 33. jegyz.) dühödt ellenfele volt. — *237*

143 Célzás Hermann Kriegére, aki a „Volkstribun" (v. ö. 2. jegyz.) szerkesztője volt. — *237*

144 J. Meyer: „Die Volkswirtschaftslehre in heutiger und zukünftiger Gestaltung", „Dies Buch gehört dem Volke", II. évf. 95—105. old. — „Dies Buch gehört dem Volke" évkönyv, kiadta O. Lüning; három kötete jelent meg, az első kettő 1845-ben és 1846-ban Bielefeldben, a harmadik 1847-ben Paderbornban. (A cím célzás Bettina von Arnim könyvére: „Dies Buch gehört dem König" (Ez a könyv a királyé).) — *237*

145 A csillagképek nevei az „igazi szocializmus" képviselőit jelölik: „Oroszlán" — H. Kriege; „Rák" — J. Helmich; „Ikrek" — az egyik feltehetőleg R. Rempel, a másik J. Meyer; „Kos" — J. Weydemeyer; „Bika" — O. Lüning. A csillagképekkel való jellemzésekről v. ö. még 149., 164., 170., 173., 183., 187., 188., 193. jegyz. (Az alább következő „mode simple", „mode composé" kifejezések Fourier-ből valók.) — *237*

146 A „Wenn ich ein Vöglein wär' " (Ha madárka volnék) kezdetű német népdalból (Erlach gyűjteményében: „Die Volkslieder der Deutschen", I. köt. 151—152. old.). — *237*

147 „Weltbegebenheiten" (Világesemények) címmel O. Lüning írt 1845-ben rendszeres világpolitikai szemlét a „Westphälisches Dampfboot"-ba. — *238*

148 Schnake cikke: „Das Westphälische Dampfboot, redig. von Dr. O. Lüning", „Gesellschaftsspiegel", 1846 VII. és VIII. füz. — „Gesellschaftsspiegel" német folyóirat, 1845—46-ban jelent meg Elberfeldben (összesen 12 füzet). Engels részt vett a folyóirat előkészítésében, de azután nem lett tagja a szerkesztőségnek. A folyóiratot M. Hess vezette, és elsősorban „igazi szocialisták" cikkeit közölte, de Marx, Engels, G. Weerth néhány írását is. — *238*

149 „Weser-Dampfboot" német újság, 1844-ben jelent meg Mindenben A. Osterwald szerkesztésében, januártól októberig kétszer hetenként, novembertől havonta. Kispolgári irányzatú lap, majd „igazi szocialista" befolyás alá került; októberig O. Lüning a lap segédszerkesztője, novembertől társszerkesztője volt. 1844 végén a lapot betiltották; 1845 elejétől „Das Westphälische Dampfboot" címmel jelent meg (v. ö. 36. jegyz.). — Eridanus folyót jelképező csillagkép a déli égbolton. — *238*

150 Marx—Engels: „Körlevél Kriege ellen"; lásd 1—15. old. (V. ö. 1. jegyz.) — *238*

151 V. ö. Weydemeyer cikke: „Die Werkstatt; redigiert von Georg Schirges"; „Das Westphälische Dampfboot", 1846 szeptemberi sz. — „Die Werkstatt" német havi folyóirat, 1845-től 1847-ig jelent meg Hamburgban, G. Schirges szerkesztésében; „igazi szocialista" irányzatú. (Schirges cikke: „Die Kommunisten über das Unglück der Reichen"; „Die Werkstatt". 1846 IV. füz.) — *239*

[152] XI—XII. sz.-i rigmus; vsz. a salernoi orvosiskola versikéiből. — *240*

[153] Horatius: „Epodi", N2. — *240*

[154] Schiller: „An die Freude". — *241*

[155] Husz mondta a hagyomány szerint 1415 júl. 6-án, a máglyán, egy öregasszonyra, aki buzgón hordta a fát a tűzre, hogy jobban égjen. (Eredetileg idézet cesareai Eusebius egyháztörténelmének aquilejai Rufinustól származó folytatásából.) — *241*

[156] Guizot beszéde 1[illegible]46 júl. 17-én hangzott el a lisieux-i választói banketten; szövegét v. ö. „Journal des Débats", 1846 júl. 28. sz. — *242*

[157] „Le Constitutionnel" francia napilap, 1815-től 1870-ig jelent meg Párizsban; a 40-es években a mérsékelt orléanisták lapja, Thiers szerkesztésében. (1848—49-ben a Thiers vezette ellenforradalmi burzsoázia lapja, 1851 decembere után bonapartista.) — *243 383*

[158] „Le Corsaire-Satan" francia polgári színházi, irodalmi és élclap, 1844-től 1847-ig jelent meg Párizsban, Lepoitier Saint-Alme szerkesztésében; a „Satan" (1842-től; azelőtt „Nouveau Figaro", majd „Les Coulisses") és a „Corsaire" (1822-től) c. lapok egyesüléséből keletkezett (1847-től 1852-ig megint „Le Corsaire" címmel). — *243*

[159] A teutoburgi erdőben semmisítették meg i. sz. 9-ben a felkelő germánok Hermann (Arminius) cheruszk törzsfőnök vezetésével Varus római helytartó három légióját. A teutoburgi csatát a XIX. sz. elejétől a német nemzeti nagyság jelképének tekintették. — *243 373*

[160] V. ö. pl. „Réforme", 1846 nov. 5. sz.; „National", 1846 okt. 24., nov. 10. sz.; „Démocratie pacifique", 1846 okt. 29., 31., nov. 1., 4. sz.—A „National"-ról és a „Réforme"-ról v. ö. 18. ill. 19. jegyz.; „La Démocratie pacifique" a francia fourieristák napilapja, 1843 augusztusától 1851 januárjáig jelent meg Párizsban, V. Considérant szerkesztésében. — *244*

[161] A. Monteil „Histoire des Français des divers états" c. könyvének 64. fejezetéből kivonatos fordítás jelent meg „Die französische Bettlermonarchie des siebzehnten Jahrhunderts" címmel a „Westphälisches Dampfboot" 1846-os évfolyamában, 448—455. old.; a kivonatok a XV. században a százéves háborút követő nyomorúságban létrejött kolduskirályság szervezetét (választott király és egyéb „állami funkciók" rendszere) és felbomlási folyamatát írják le. — Az Anneke becsületbírósági ügyéről szóló cikk: „Beitrag zur Kenntnis des Instituts der Ehrengerichte" (Adalék a becsületbíróságok intézményének ismeretéhez); „Das Westphälische Dampfboot", 1846-os évf., 458—466. old; a kardviselési vitáról „Bielefeld, szept. 28." keltezésű tudósítás; uo. 485—487. old. — *244*

[162] Szorzójellel (×) jegyezve 10 cikk jelent meg a „Westphälisches Dampfboot" 1846-os évfolyamában; ezek között szerepel a „Humanismus—Kommunismus" cikk (455—458. old.). — *245*

[163] Nemeszisz a bosszú és a büntető igazságszolgáltatás istennője (a rómaiaknál Justitia); a „Gesellschaftsspiegel" címképe őt ábrázolta. — *245*

[164] A Gorgók a görög mitológia három kígyóhajú nőalakja; szörnyű külsejük megpillantása az embert kővé változtatja. Perszeusz, Zeusz és Danaé fia (akiről a csillagkép is nevét kapta), megölte egyiküket, Meduszát, mégpedig úgy, hogy hátrafelé lépkedve közelítette

meg és Athéné pajzsának megszépítő tükrében tartotta szemmel (a többiek bosszúja elől láthatatlanná tevő sisakjában menekült el), majd a levágott Gorgó-főt, amelynek kővé dermesztő hatása megmaradt, a pajzsra tűzte. (Ezt követőleg pedig megszabadította és feleségül vette Andromedát, akiről szintén neveztek el csillagképet.) — *245*

[165] Az 1. alatti két idézet Schnake (F. Sch.) Gutzkow-ról írt jegyzetéből; „Gesellschaftsspiegel", 1846 áprilisi sz. — A 2. alatti idézet: Schnake (F. Sch.); „Ein neuer kritischer Evangelist" [Opitzról]; „Gesellschaftsspiegel", 1846 júniusi sz. — A 3. alatti idézet: V. ö. Schnake (F. Sch.): „Herr Fr. Steinmann über den Pauperismus und Kommunismus"; uo. — *246*

[166] V. ö. Biblia, I. Timót. 2, 2. — *246*

[167] Goethe: „Totalität". — *246*

[168] V. ö. Fourier: „Le nouveau monde industriel", XLI. fej. (v. ö. még „Théorie des quatre mouvements", az öt periódusról szóló részben). — *247*

[169] Schiller: „Der Taucher"; a 249. oldalon megváltoztatva („hullák" — „Leichen" — az eredetiben „lárvák" — „Larven"), a 255. oldalon eredeti formájában. — *249 255*

[170] A német államok nagy részében érvényes sajtótörvények szerint a húsz nyomtatott ív terjedelmet meg nem haladó könyvek előzetes cenzúrának voltak alávetve. — A Nagy Medve és a Fiastyúk (Pleïades) egymáshoz közel látható csillagképek az északi égbolton. — *249*

[171] V. ö. Biblia, Eféz, 6. 13—17. — *249*

[172] Goethe: „Lilis Park". — *250*

[173] Bootes (Ökörhajtó), másképp Arctophylax (Medveőrző) csillagkép az északi égbolton maga előtt hajtja az Ursa Majort (Nagy Medvét); H. Semmiget jelöli. — Püttmann idézett cikke: „Sächsische Zustände. Von Dr. H. Semmig"; „Rheinische Jahrbücher" 1846, 241—245. old. (A korábbi idézetek szintén Püttmann cikkeiből: „Heuchelei", 129—149. old.; „Après le déluge", 226—240. old.) — *252*

[174] Marx—Engels: „A német ideológia", II., „Az igazi szocializmus", I/A. fej. (lásd 3. köt.). — Semmig idézett cikke: „Kommunismus, Sozialismus, Humanismus"; „Rheinische Jahrbücher", 1845, 167—174. old. — *252*

[175] Goethe: „Faust", I. rész (Nacht). — *252*

[176] M. Hess: „Beachtenswerte Schriften für die neuesten Bestrebungen"; „Deutsches Bürgerbuch", 1845, 85—99. old. — „Deutsches Bürgerbuch" évkönyv, kiadta H. Püttmann; két kötete jelent meg, az első 1845 végén Darmstadtban, a második 1846 nyarán Mannheimban. Az évkönyv egy sor „igazi szocialista" cikken kívül írásokat közölt F. Wolfftól és G. Weerthtől is; itt jelent meg az első kötetben Engels névtelen ismertetése a kommunista településekről (lásd 2. köt. 490—503. old.), a második kötetben Fourier-nak egy töredéke a kereskedelemről Engels fordításában, bevezetésével és utószavával (lásd 2. köt. 565—570. old.). — *252*

[177] Rautenkrone (rutakorona) a legmagasabb szász érdemrend, 1807-ben alapította I. Frigyes Ágost magasállású államhivatalnokok kitüntetésére. — *253*

[178] Octroi-k francia városoknak engedélyezett feudális jellegű kiváltságok (behozott fogyasztási cikkek megvámolásának joga stb.). — *253 403 433*

[179] Così fan tutti (így tesznek mind) szállóige Lorenzo da Ponte és Mozart vígoperájának címéből: „Così fan tutte" (Így tesznek mind a nők). — *255*

[180] „Veilchen" német hetilap, 1846-tól 1847-ig jelent meg a szászországi Bautzenban, G. Schlüssel szerkesztésében; „igazi szocialista" irányzatú. — *256*

[181] Goethe: „Das Veilchen". — *256*

[182] Semmig: „Einer Frau ins Stammbuch"; „Veilchen", 1847 I. sz., 13—14. old. — *256*

[183] Luise Otto cikke: „Alfred Meissners neueste Poesien"; „Veilchen", 1847 I. sz., 14—18. old. — Andromedáról v. ö. 164. jegyz. — *257*

[184] V. ö. Schiller: „Über Bürgers Gedichte". — *257*

[185] Shakespeare: „Hamlet", I. felv. 2. szín. — *257*

[186] Goethe: „Faust", I. rész (Marthens Garten). — *257*

[187] Orion nagy csillagkép az északi égbolton (Óriónról, a mitológia boiótiai vadászáról elnevezve). — *258*

[188] Canis Minor (Kis Kutya) csillagkép az északi égbolton. — *258*

[189] Karl Moor, Schweizer, Spiegelberg: Schiller „Die Räuber" c. drámájának alakjai. — *258*

[190] V. ö. Stirner: „Der Einzige und sein Eigentum". — *262 311*

[191] Alfred Meissner (Ad.) tudósítása: „Aus Paris"; „Die Grenzboten", 1847 14. sz., 32—34. old. — „Die Grenzboten" német hetilap, 1841-től 1923-ig jelent meg, először Brüsszelben, majd (1842-től) Lipcsében; alapítója I. Kuranda; pályafutásának elején a lap liberális irányzatú és különösen a flamand és osztrák liberalizmussal való kapcsolatok fejlesztését tűzte ki céljául. — *266*

[192] A leendő, de meg nem levő német flotta dicsőítésére verseket írt pl. Herwegh („Die deutsche Flotte") és Freiligrath („Flottenträume", „Zwei Flaggen"). — *266*

[193] Ophiuchus (Kígyótartó) nagy csillagkép az északi és déli égbolton, mely nevét a Rhodoszt a kígyóktól megszabadító Phorbaszról kapta. — *268*

[194] Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten (A porosz államok általános országos joga); Landrechtnek nevezték a külön tartományi (országos) jogokat, megkülönböztetve az általános német jogtól. (A tartományi jogok sajátszerűségeiről v. ö. pl. Marxnak a „Rheinische Zeitung"-ban megjelent cikkeit, lásd pl. 1. köt. 94., 148—151. old.) — *268*

[195] „Menschenhass und Reue" — Kotzebue egyik drámája. — *269*

[196] Freiligrath: „Requiescat!". — *269*

[197] F. Sass: „Berlin in seiner neuesten Zeit und Entwicklung". — *270*

[198] Bürger: „Lenore". — *270*

[199] V. ö. „Trier'sche Zeitung", 1847 jan. 24., márc. 1., máj. 16., jún. 1., júl. 15. (Hatzfeld grófné válópere a negyvenes évek legnagyobb port felvert botránypere, amely évekig húzódott s egyik fél sem válogatott az eszközökben. A grófné ügyvédje Lassalle volt.) — *271*

[200] Klopstock: „Der Zürchersee". — *271*

[201] Heinének az „Album"-ban megjelent költeményei: „Pomare", „Dieselbe", „Eine Andere" (későbbi kiadásokban mindhárom „Pomare" közös cím alatt), „Guter Rat" (később „Wanderer!"), „Zur Doktrin" (később „An die Jungen"), „Das Wiegenlied" (később „Karl I"), „Die schlesischen Weber" (később „Die Weber"). — *271*

[202] Weerthnek az „Album"-ban megjelent költeményei: „Handwerksburschenlieder" (I—V.), „Lieder aus Lancashire" (I—V.), „Der Kanonengiesser", „Gebet eines Irländers". — *271*

[203] 1845 aug. 12-én Lipcsében a szász katonaság fegyverrel támadott meg és vert szét egy tüntetést, amely a János szász trónörökös lipcsei tartózkodásakor rendezett ünnepségek és katonai parádé alkalmából tiltakozott a német-katolikusok és egyik vezetőjük, J. Ronge üldözése ellen. A német-katolikusok mozgalma 1844-ben bontakozott ki, s a polgárság és kispolgárság jelentős rétegeit ragadta magával; a német-katolikusok elutasították a pápa főségét és egy sor katolikus hittételt és szertartást, s igyekeztek a katolicizmust az erősödő német burzsoázia igényéhez idomítani. — *274*

[204] A nemzetközi közgazdász-kongresszus (szabadkereskedelmi kongresszus) 1847 szeptember 16-tól 18-ig ülésezett Brüsszelben. A kongresszus feladata annak megvitatása volt, hogy az országok közti gazdasági korlátok ledöntésének az Anti-Corn-Law-League (v. ö. 208. jegyz.) által kezdeményezett mozgalmát hogyan lehetne a kontinensre is kiterjeszteni és győzelemre vinni. — A kongresszuson Marx és G. Weerth is rész vett. (Marx neve szerepel a hivatalos résztvevő-listán, v. ö. „Journal des Economistes", Párizs 1847, októberi sz., 275. old.). — *280*

[205] Célzás G. Weerth fellépésére, aki azonban nem a második napon szólalt fel, hanem mint a harmadik nap első szónoka. (Beszédének németre fordított szövegét közölte az „Ameise" (A Hangya) c. lap (Grimma) 1847 okt. 15-i száma; a teljes francia nyelvű szöveg az elveszett „Atelier démocratique" c. lapban (v. ö. 210. jegyz.) jelent meg. A beszéd eredeti francia vázlata fennmaradt és az amszterdami Nemzetközi Társadalomtörténeti Intézet birtokában van. A szöveget és a közlések ismertetését lásd G. Weerth: „Sämtliche Werke", Berlin 1956, II. köt., 128—133., 493—498. old.; a beszéd egy részét Engels idézi „A brüsszeli szabadkereskedelmi kongresszus" c. cikkében, lásd 288—297. old.) — *280*

[206] A. Blanqui: „Histoire de l'économie politique". — *282*

[207] Bentham úgy végrendelkezett, hogy csontvázát tudományos célokra használják fel; Bowring volt a végrendelkezés végrehajtója. — *283*

[208] National Anti-Corn-Law-League (Nemzeti Gabonatörvény-ellenes Liga) szabadkereskedő egyesületet, Cobden és Bright gyárosok alapították 1838-ban Manchesterben. A Liga teljes kereskedelmi szabadságot követelt és küzdött a gabonatörvények eltörléséért (v. ö. 14. jegyz.); a gabona árának csökkentése ugyanis feltétele volt a munkabér csökkentésének és a földbirtokos arisztokrácia gazdasági és politikai gyengítésének. A földbirtokosok elleni harcában a Liga igyekezett a munkásokat is felhasználni, ezt azonban

az önálló munkásmozgalom, a chartizmus fellendülése megakadályozta. A gabonatörvények eltörlése után a Liga feloszlott. — *283 340 424*

209 A cikknek nem jelent meg folytatása a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ban. (A kongresszus további üléseiről v. ö. Engels tudósítását a „Northern Star"-ban, lásd 288—297. old.) — *284*

210 Az írás egy részlete annak a beszédnek, amelyet Marx a brüsszeli közgazdász-kongresszuson (v. ö. 204. jegyz.) akart tartani. (Marxnak eleinte nem állt szándékában felszólalni — v. ö. G. Weerth 1847 szept. 27-i levelét Wilhelm Weerthnek —, de a harmadik napon mégis szót kért.) Minthogy nem kapta meg a szót, meg nem tartott beszédét a kongresszus után átdolgozta a sajtó számára és a francia nyelvű szöveget több újságnak megküldte (többek közt a „Réforme"-nak is, v. ö. Engels 1847 okt. 25-i, nov. 14—15-i leveleit Marxnak), de a szöveget csak az „Atelier démocratique" c. belga újság közölte 1847 szept. 29-én (a közlés tényéről v. ö. a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" okt. 7-i számának tudósítását). Az „Atelier démocratique" 1846-tól 1847-ig jelent meg Brüsszelben, L. Heilbergnek, a Kommunista Levelező Bizottság tagjának kiadásában; az újság példányai azóta elvesztek. Ránk csak a beszédnek egy része — a felénél valamivel kevesebb — maradt, német fordításban; ezt J. Weydemeyer adta ki 1848 nyarán külön brosúrában („Zwei Reden über die Freihandels- und Schutzzollfrage von Karl Marx", franciából fordította és előszóval, valamint magyarázó jegyzetekkel ellátta J. Weydemeyer, Hamm 1848), a brosúra ezenkívül tartalmazta még az „Atelier démocratique" szerkesztőségi bevezető megjegyzését a beszédhez, továbbá Marx későbbi, 1848 jan. 9-i beszédét a szabadkereskedelemről (lásd 422—435. old.). A beszéd második, nagyobbik felét Weydemeyer nem közölte kiadványában, arra való hivatkozással, hogy tartalma a későbbi beszédben ismétlődik. Kiadásunkban Marx beszédét a Weydemeyer-féle fordítás alapján adjuk. A beszéddel kapcsolatban még a következő anyagok maradtak fenn: Marx egyik jegyzetfüzetének utolsó oldalán „Protekcionisták" címmel német nyelven egy sor tézis, nyilván a tervezett beszéd előzetes vázlata, továbbá a teljes beszéd eléggé kötetlen angol fordítása Engels „Northern Star"-beli tudósításában (lásd 294—297. old.). A Weydemeyer-féle szöveget később újra közölte a New York-i „Volkszeitung", 1891 márc. 3. sz., majd ennek nyomán a „Neue Zeit", XIX. évf. I. köt. 794—796. old. — *285*

211 G. v. Gülich: „Geschichtliche Darstellung des Handels". — *285*

212 „The Economist" angol gazdasági és politikai hetilap, 1843 szeptemberétől jelenik meg Londonban; az ipari nagyburzsoázia lapja. — *288*

213 „The League" angol hetilap, 1843 novemberétől 1846 júliusáig jelent meg Londonban; a Gabonatörvény-ellenes Liga lapja. — *289*

214 „The Manchester Guardian" angol napilap, 1821-től jelenik meg; a szabadkereskedők, majd a liberális párt lapja. — *289 318*

215 Weerth beszédének Engels által idézett szövege néhány ponton eltér a fennmaradt szövegtől (v.ö. 205. jegyz.): pl. az angol változatban Weerth „öt millió angol munkás nevében" beszél, a Weerth-féle fennmaradt szövegben „három millió angol munkás" szerepel; az angol változatban csak 1845 vége felé léptek időleges szövetségre a chartisták a Ligával, a Weerth-féle szövegben 1843 szerepel. — *289*

216 1842 augusztusában a Gabonatörvény-ellenes Liga tüntetésekre bujtogatta a munkásokat és igyekezett a chartizmust saját szolgálatában hadba vinni a kormány és a landlordok ellen. A sztrájkok és demonstrációk lendülete azonban megrémítette a liberális burzsoáziát, úgyhogy támogatását adta a kormány megtorló rendszabályaihoz. A polgári radikáli-

soknak és liberálisoknak ez a provokációs magatartása meggyorsította a chartisták teljes szembefordulását a burzsoá pártokkal. — *291*

[217] A Reform Billt 1831-ben szavazta meg a parlament és 1832 jún. 7-én erősítette meg a király. A törvény megszüntetett ötvenhat 2000 lakoson aluli lélekszámú szavazókerületet (azelőtt voltak vidéki kerületek, amelyekben 12 lakos választott egy-egy képviselőt, míg például Londonnak 1821-ben, amikor lakosainak száma már 1 379 000-re növekedett, csak négy képviselője volt), és megadta a választójogot azoknak, akik évente legalább 10 font st. föld- vagy házadót fizettek. A reform a liberális burzsoázia kompromisszuma volt a földbirtokos és finánccarisztokráciával, amelynek politikai monopóliumát a törvény megtörte, kiküszöbölve az angol választójogból a legdurvább feudális maradványokat és bejuttatva az ipari burzsoázia képviselőit a parlamentbe. A proletariátus és a kispolgárság, amely a reformért folytatott harc fő ereje volt, nem kapott szavazati jogot. — *291 369 384 471 498*

[218] A párizsi munkások az 1830-as júliusi forradalomban kikényszerítették a Bourbonok bukását. A finánceburzsoázia a néptömegek győzelmét kihasználva megteremtette saját uralmát Lajos Fülöp alatt. — 1830 augusztusában Belgiumban polgári-nemzeti forradalom tört ki; kiküzdötték a Hollandiától való elszakadást és Belgium függetlenségét. — *291*

[219] A lyoni munkások felkeléseit — 1831-ben és 1834-ben — vérbefojtották. — Buzançais-ben (Indre département) 1847 elején a kormánycsapatok büntetőakciókat rendeztek az éhező munkások ellen, akik megtámadták a gabonaspekulánsok raktárait. — *292*

[220] Ricardo: „Principles of Political Economy", V. fej. — *296*

[221] A Heinzen ellen írt két cikk a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" „Polémia"-rovatában jelent meg, válaszul az 1847 szept. 26-án megjelent „Karl Heinzen und die Kommunisten" c. cikkre; az első cikkhez a következő szerkesztőségi megjegyzést fűzték: „A Karl Heinzen által beküldött írásra (a 77. számban) kommunista részről feleletképpen az alább következőket kaptuk; mindamellett úgy hisszük, nyomatékosabban, mint valaha, meg kell ismételnünk a jó tanácsot: a közös ellenség elleni harcban ne viszálykodjunk." — A cikket Engels már szept. 27-én, a Heinzen cikke megjelenését követő napon a nyomdába vitte; a megjelenés körülményeiről v. ö. Engels levelét Marxnak 1847 szept. 30. — *298*

[222] A „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" szerkesztősége Heinzen cikkéhez az 1847 szept. 26-i számban hosszabb bevezető megjegyzést írt; ebben többek közt ez olvasható: „... azonfelül úgy hisszük, mindkét félnek azt a tanácsot kell adnunk, hogy ha másutt megint felmerülne a polémia, inkább mondjanak le róla". — *298*

[223] K. Heinzen: „Die preussische Bureaukratie". — J. Venedey: „Preussen und Preussentum". — *299*

[224] K. Heinzen 1845—46-os röpiratai összegyűjtve megjelentek Heinzen könyvében: „Teutsche Revolution. Gesammelte Flugschriften"; az előszó 1847 januári keltezésű. — *301*

[225] Wat Tyler felkelése 1381-ben, Jack Cade-é 1450-ben volt Angliában, a francia parasztfelkelés (jacquerie) 1358-ban, a német parasztháború 1524—25-ben. — *302*

[226] Comité de salut public (Közjóléti bizottság) a Nemzeti konvent 9—12 tagú bizottsága, Robespierre idején a jakobinus diktatúra központi irányító szerve; rendelkezéseit a hadiállapot kikényszerítette szükségintézkedéseknek tekintette. — *303 342*

[227] A „Neue Politik" első kiadása C. Junius álnéven jelent meg; második kiadása: J. Fröbel: „System der sozialen Politik". — *305*

[228] Illuminátusok (megvilágosultak) a szabadkőművesekhez hasonló titkos szövetség, 1776-ban alakult Bajorországban; tagjai a fejedelmi zsarnoksággal szembenálló, ellenzéki polgárok és nemesek voltak, akik azonban féltek minden demokratikus mozgalomtól is. Szabályzatuk szerint a társaság egyszerű tagjai feltétlen engedelmességgel tartoztak elöljáróiknak. A szövetséget 1784-ben a bajor hatóságok feloszlatták. — *309*

[229] Heine: „Atta Troll", 24. fej. — *312*

[230] Engels szerzőségéről és általában munkatársi tevékenységéről a „Réforme"-ban v. ö. 1847 okt. 25—26-i, továbbá nov. 14—15-i, 26-i, 1848 jan. 14-i levelét Marxnak. — *314*

[231] J. Noakes: „The Right of the Aristocracy to the Soil". — Az ismertetés a „Northern Star" 1847 okt. 23-i számában jelent meg. — *314*

[232] A napilap kiadására nem került sor. — *314*

[233] A zártkörű szavazáson csak a választójogosultak vehettek részt (v. ö. még 13. jegyz.). — *315*

[234] Engels szerzőségéről v. ö. 1847 okt. 25—26-i levelét Marxnak. — *317*

[235] „L'Atelier" francia havi folyóirat, 1840-től 1850-ig jelent meg Párizsban; katolikus szocialista irányzatú, kiadói Buchez és Carbon; a szerkesztőségbe három-három havonként választott munkásképviselőket delegáltak. — *317*

[236] Heinzen cikke „Ein »Repräsentant« der Kommunisten"; „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 okt. 21.; Heinzen ebben Engels cikkére (lásd 298—313. old. és 221. jegyz.) válaszol; Marx írása szintén a „Polémia"-rovatban jelent meg folytatólagosan. (V. ö. még Engels 1847 okt. 25—26-i levelét Marxnak.) A szerkesztőség Marx cikkéhez is bevezető megjegyzést fűzött, amelyben ismét kitér a vita hangnemének kérdésére, ugyanakkor pedig elhatárolja magát Heinzen cikkétől és a kommunisták mellett nyilatkozik. Feltehetőleg ez a szerkesztőségi megjegyzés indította Marxot arra, hogy a következő számba (okt. 31.) a második közlemény élére odahelyezze az általunk a cikk elején közölt lábjegyzetet. (A nov. 14-i számban a szerkesztőség kijelenti, hogy Heinzen beérkezett válaszcikkét, üres gyalázkodó volta miatt, nem hajlandó közzétenni, és hogy ugyanez lesz a sorsa Heinzen minden további írásának is; a válaszcikket Heinzen az első cikkel együtt nyomtatásban kiadta „Die Helden des teutschen Kommunismus. Dem Herrn Karl Marx gewidmet" (A német kommunizmus hősei. Karl Marx úrnak ajánlva), Bern 1848, c. kötetében. — *319*

[237] Thrason szájas, hetvenkedő katona Terentius „Eunuchus" c. vígjátékában. — *319*

[238] Salamon és Markalf egy XII—XIII. sz.-i német népi ének („Salman und Môrolf") hősei; Salamon bölcs, de ügyefogyott király, Markalf fortélyos paraszt. — *320*

[239] Hegeli kifejezés; v. ö. Hegel: „Phänomenologie", V. C. a. 3. és V. C. c. — *320*

[240] „Henneke (Heinecke) Knecht" régi alnémet költemény; szerepel Arnim és Brentano gyűjteményében: „Des Knaben Wunderhorn". — *320*

[241] Shakespeare: „Love's Labour's Lost", V. felv. 1. szín. (Shakespeare-t itt Marx a Schlegel—Tieck-féle kiadás szerint idézi.) — *320*

[242] Therszitész a legrútabb a Trója alatt egybegyűlt görögök között, szemtelen és rágalmazó; v. ö. „Iliasz", II. ének 212. skk. sor. — *320*

[243] Shakespeare: „Troilus and Cressida", II. felv. 1. szín; III. felv. 3. szín. (Schlegel—Tieck szerint.) — *321*

[244] Jean Paul „Leben des Quintus Fixlein" c. regényének hőse, iskolamester. — *322*

[245] Homérosz: „Iliasz", XI. ének 558—565. sor. — *323*

[246] „Karl Heinzen und die Kommunisten"; „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 szept. 26. sz. — Erre a cikkre válaszolt Heinzennek Engels (v. ö. 221., 222. jegyz.). — *323*

[247] Goethe: „Reineke Fuchs", XII. ének. — *323*

[248] A középkori kommunákról v. ö. pl. Engels jegyzetét a „Kommunista Párt kiáltványá"-hoz; lásd 443. old. — *327*

[249] Az „igazi levellerekről" (egyenlősítőkről) vagy „diggerekről" (ásókról) van szó, akik az angol polgári forradalomban a levellerek szélső balszárnyát alkották és később külön is váltak tőlük. A diggerek a legszegényebb falusi és városi néprétegek érdekeit képviselték és azt hirdették, hogy a dolgozó népnek közös földművelést kell folytatnia, mégpedig bérleti díj fizetése nélkül. Néhány faluban önhatalmúlag elfoglaltak megműveletlen földeket és feltörték őket az állam számára. Amikor Cromwell katonái szétkergették őket, nem tanúsítottak ellenállást, mert harcukban csak a békés eszközök és a meggyőzés jogosságát ismerték el. — *329*

[250] Buonarroti: „Conspiration pour l'égalité dite de Babeuf". A könyv nagymértékben hozzájárult a babeufi hagyományok feléledéséhez a forradalmi munkásmozgalomban. — *329*

[251] A W. M. Meredith vezette bizottság jelentése 1825 jan. 29-én a pennsylvaniai kongresszusnak a szegénytörvények hatásáról; „The Register of Pennsylvania", 1828 aug. 9., 16. sz. (Az idézett hely: aug. 16. sz., 68. old.) — *330*

[252] „Niles' Weekly Register" amerikai polgári hetilap, 1811-től 1849-ig jelent meg Baltimore-ban, H. Niles és fia kiadásában; politikai, gazdasági, földrajzi stb. kérdésekkel foglalkozott. (Az idézett hely: 1826 szept. 9. sz., 32. old.) — *330*

[253] Ariosto: „Orlando Furioso", I. ének 11. — *331*

[254] Shakespeare: „King Henry IV", I. rész, II. felv. 4. szín. (Schlegel—Tieck szerint.) — *332*

[255] A Lajos Fülöp ellen 1835 júl. 28-án elkövetett merényletre hivatkozva a francia kormány 1835 szeptemberében törvényeket bocsátott ki, amelyek korlátozták az esküdtbíróságok tevékenységét és szigorú rendszabályokat vezettek be a sajtó ellen (az időszaki sajtótermékek óvadékának felemelése, börtön és magas pénzbüntetések a tulajdon és a fennálló államrend ellen irányuló közlemények szerzőire). — *338*

[256] Fontanella a fejelágya helyén égetett seb, amely a középkori orvosok szerint arra való, hogy a szervezet itt kigennyezze összes rossz nedveit. — *339*

[257] V. ö. Marx „A hegeli jogfilozófia kritikájához. Bevezetés"; lásd 1. köt. 378—391. old. (A „Deutsch-Französische Jahrbücher"-ről v. ö. 38. jegyz.) — *339*

[258] Sziléziában 1844 júniusában takácsfelkelések törtek ki, a mozgalom középpontjai Langenbielau és Peterswaldau sziléziai falvak voltak; a felkelést katonai erővel verték le. Ez volt a proletariátus és a burzsoázia első nagy osztály-összeütközése Németországban. — A csehországi munkásfelkelésekről v. ö. 104. jegyz. — *339*

[259] A hambachi ünnepségen énekelt dalok főként a német fejedelmek ellen irányultak; az ünnepséget 1832. máj. 27-én tartották a hambachi kastélyban (bajor Pfalz), résztvevői a német liberális és radikális polgárság képviselői voltak; a szónokok a németeket egységre hívták fel a német fejedelmek ellen, a polgári szabadságjogokért vívott harcban. — *339*

[260] A lengyelek számára Rousseau is, Mably is írt alkotmánytervezetet (Rousseau: „Considérations sur le gouvernement de Pologne et sur sa réformation projetée"; Mably: „Du gouvernement et des lois de Pologne"), a korzikaiak számára csak Rousseau: („Lettres sur la législation de la Corse"). — *341*

[261] A girondistákról van szó, akik 1793 nyarán a département-ok autonómiára és föderációra való jogának jelszavával ellenforradalmi lázadást szítottak a jakobinus-kormány ellen. A lázadás leverése után sok girondista vezetőt (köztük Barbaroux-t) a forradalmi törvényszék elé állítottak és lenyakaztak. — *342*

[262] J. H. Campe ifjúsági könyveiről van szó, főleg „Die Entdeckung von Amerika" c. művéről, amelynek egy része a perui inkákkal és Peru spanyol meghódításával foglalkozik. — *343*

[263] Horatius: „Carmina", II. 10. — *343*

[264] „Allgemeine Zeitung" német napilap, 1798-ban alapította Tübingenben J. F. Cotta; 1810-től 1882-ig Augsburgban jelent meg. 1842-ben az utopikus kommunizmus és szocializmus eszméinek kiforgatásával fellépett a „kommunista fantáziák" ellen. (A célzás az „Allgemeine Zeitung" 1842 okt. 11-i cikkére vonatkozik: „Die Kommunistenlehren"; v. ö. Marx cikkét: „A kommunizmus és az augsburgi »Allgemeine Zeitung«"; lásd 1. köt. 105—109. old., valamint 1. köt. 91. jegyz.) — *344 394*

[265] LXXII. Henrik, Lobenstein és Ebersdorf fejedelme 1844 okt. 12-én a következőket rendelte parancsként kihirdetni: „... Húsz esztendeje lovaglok egy elven, tudniillik azt kívánom, hogy mindenkit a címén nevezzenek meg. Ez még mindig nem így történik. Ennélfogva ezennel kivételes intézkedésként 1 talléros pénzbüntetést szabok ki mindenki szolgálatomban állóra, aki másvalaki szolgálatomban állót nem a címén vagy rendfokozatán nevez meg." — *346*

[266] A „Kommunizmus alapelvei" programtervezet a Kommunisták Szövetsége számára. Egy katekizmus formájában kidolgozandó program gondolata már felmerült a szövetség első kongresszusán, 1847 júniusában, amikor az Igazak Szövetsége újjászerveződött és felvette a Kommunisták Szövetsége nevet. A kongresszuson Engels is részt vett. A program ügyében azonban nem jutottak döntésre és a kérdést elhalasztották a második kongresszusra. Még 1847 szeptembere előtt a szövetség londoni központi vezetősége (Schapper, H. Bauer és Moll) szétküldte egy „Kommunista hitvallás" tervezetét a

szövetség szerveinek. Ez a tervezet, akárcsak az az „istenien megjavított" és Párizsban el is fogadott változata, amelyet M. Hess készítette, az utopikus szocializmus befolyása alatt állt, és nem elégíthette ki Marxot és Engelst. A párizsi körzeti vezetőség ülésén, okt. 22-én, Engels igen behatóan és élesen bírálta a tervezetet, s egyhangúlag megbízást kapott, hogy újat készítsen. Ezt követően fogalmazta meg a „Kommunizmus alapelvei"-t. Engels ezt az írást csak előzetes vázlatnak tekintette, és azt indítványozta Marxnak, hogy hagyják el a katekizmus-formát és legyen a címe Kommunista Kiáltvány (v. ö. 1847 nov. 23—24-i levelét Marxnak). A „Kommunizmus alapelvei"-t az Engels hagyatékában talált példány alapján közöljük (ezt először 1914-ben tette kozzé Bernstein); a kézirat valószínűleg okt. 23. és 29. között, közvetlenül a párizsi vita után keletkezett. — *348*

[267] Az osztálytársadalmakat megelőző őstársadalomról v. ö. pl. Engels megjegyzését a „Kommunista Párt kiáltványá"-hoz; lásd 442. old. — *348*

[268] A kéziratban itt Engels csillaggal jelezte, hogy magyarázó jegyzetet akar adni. A magyarázó jegyzetek nem készültek el. — *350 350 353 353 354 355 357 361*

[269] A felelet helyén a kéziratban féloldalnyi üres hely maradt. — A tervezett feleletre vonatkozólag közvetlen adattal nem rendelkezünk, mert sem a Szövetség eredeti „Hitvallás"-tervezete nem maradt fenn (leszámítva a londoni Munkás Művelődési Társaság 1847 okt. 19—nov. 23-i ülési jegyzőkönyveiben fennmaradt néhány megfogalmazást, amelyeket feltehetőleg a „Hitvallás" egyes paragrafusainak megvitatása eredményeképpen rögzítettek; közölve M. Nettlau cikkében, „Grünbergs Archiv", Lipcse 1919-es évf., 393—394. old.), sem a „Kommunizmus alapelvei"-nek nem ismerjük más változatát. Közvetett adatokat nyújt azonban egy 1847 legvégén Stockholmban megjelent (és nemrég előkerült) svéd nyelvű névtelen brosúra: „Om proletariatet och dess befrielse genom den sanna kommunismen etc." (A proletariátusról és annak az igazi kommunizmus útján való felszabadításáról stb.). Ez a kiadvány lényeges részeiben az „Alapelvek" átdolgozása, és szövegegyezésekből stb. kimutatható, hogy szerzője rendelkezett a londoni „Hitvallás" szövegével és a „Kommunizmus alapelvei" szövegének valamilyen változatával. A svéd brosúra huzamos szószerinti és gondolatmenetbeli egyezéseket mutat fel az „Alapelvek" ránk maradt kéziratával; az eltérések ezeken a helyeken (a katekizmus-forma elmaradásán kívül) leginkább kihagyások és egyszerűsítések. Ugyanakkor a brosúra egésze utopikus kommunista (lényegében cabetista-ikárista) színezetű. Ennek ellenére bizonyos fenntartásokkal következtetéseket lehet belőle levonni az „Alapelvek" hiányzó részeinek jellegére. A 9. feleletnek megfelelő helyen a brosúrában a következők olvashatók (6—7. old.): „A kézműves, aki kezdetben rendszerint nem rendelkezik más tőkével saját mesterségén és munkaképességén kívül, ezért valójában a proletariátushoz tartozik, de általában csak bizonyos ideig marad proletár. Célja az, hogy ő maga tőkét szerezzen, hogy ez úton a maga részéről is lehetősége legyen mások munkájának felhasználására. Ezt a célt gyakran elég gyorsan eléri ott, ahol megmaradtak a céhek, illetve ahol a termelés szabadsága még nem vezetett el a kézműveskészítmények előállításának gyári módjához és ezzel az éles konkurrenciához. De mihelyt megkezdődik a gyári termelés és felvirágzik a konkurrencia, ez a távlat elsötétül és a kézműves mindinkább proletárrá válik. A kézműves azzal szabadul fel, hogy vagy — kedvező feltételek esetén — burzsoává válik, illetve általában bekerül a középrétegekbe, vagy pedig (amint ez rendszerint lenni szokott) a konkurrencia kedvezőtlen feltételei rákényszerítik, hogy proletárrá váljék és a proletariátushoz csatlakozzék, vagyis többé vagy kevésbé tudatosan a kommunista előrevivő mozgalomhoz." (V. ö. „Научно-информационный бюллетень сектора произведений К. Маркса и Ф. Энгельса" (K. Marx és F. Engels Művei szektorának tudományos-tájékoztató közlönye), a moszkvai Marxizmus-Leninizmus Intézet sokszorosított kiadványa, Moszkva 1959, 2. sz. 1—16. old.) — *351*

[270] Az ipari válságciklusról v. ö. pl. Engels előszavát a „Munkásosztály helyzete" 1892-es kiadásához; lásd 2. köt. 599. old. — *354*

[271] A 22. és 23. felelet helyén álló „marad" szó az Engels által kritizált tervezet megfelelő részeire vonatkozik. (Ellentétben Bernstein feltevésével, amely szerint a „Kommunizmus alapelvei"-nek még egy piszkozata volt, ahol ezek a feleletek meg voltak fogalmazva. A körülmények: a kézirat egész külalakja, a „szörnyűséges sietség", amellyel Engels a szöveget kidolgozta, mindez arra mutat, hogy a fennmaradt szöveg nem tisztázat, hanem egyetlen, illetve első változat.) — A svéd brosúrában (v. ö. 269. jegyz.) a 22. feleletnek megfelelő helyen a következők olvashatók (14—15. old.): „Ami a nemzetiséget illeti, azokat a népeket, amelyek a közösség elvének jegyében egyesülnek, az egyesülés kevéredésre és megszűnésre fogja kényszeríteni, ahogyan a rétegek és a rétegkülönbségek az őket szülő ok, a magántulajdon megszűnésével elesnek." — *361 361*

[272] Ez a „Réforme" számára írt cikk angol fordításban megjelent a „Northern Star" 1847 nov. 6-i számában is egy bevezető megjegyzéssel; a lap nov. 13-i száma hírt ad arról, hogy a manchesteri nyilvános chartista gyűlés határozatilag köszönetét fejezte ki a „Réforme"-nak szolidaritásáért. Engels szerzőségéről v. ö. 1847 okt. 25-i levelét Marxnak és magában a cikkben az O'Connort támadó lapok felsorolását a 365. oldalon (a felsorolás forrása O'Connor — névtelen — válasza a „Northern Star" okt. 23-i számában). — A chartistákról v. ö. 15. jegyz. — *364*

[273] A bankettet 1847 okt. 25-én tartották Londonban, abból az alkalomból, hogy O'Connort és még néhány radikális politikust megválasztottak az alsóházba. Engels szerzőségéről v. ö. a cikk bevezető utalását az előző cikkre. — *367*

[274] A „teljes választójog" (complete suffrage) — körvonalazatlan és elmosódó — jelszavát az angol radikális burzsoák vezették be 1843-ban, hogy ellensúlyozzák vele a chartisták követelésének, az általános választójognak (universal suffrage) népszerűségét. (V. ö. még 2. köt. 418. old.) — *367*

[275] A „Northern Star" 1847 okt. 30-i száma kivonatokat közölt Lamartine manifesztumából. — *370*

[276] Ez és a következő bekezdés szabad idézet a „Réforme" 1847 okt. 25-i számában megjelent névtelen cikkből; a cikk szerzője Louis Blanc volt (v. ö. Engels 1847 okt. 25-i levelét Marxnak). — *371*

[277] Garde municipale (községi gárda) a párizsi városi lovascsendőrség. — *371 505*

[278] Sonderbund (különszövetség) a hét — gazdaságilag legelmaradottabb — svájci katolikus kanton 1843-ban kötött reakciós szövetsége; célja a haladó polgári átalakulások megakadályozása, valamint az egyház és a jezsuiták kiváltságainak megvédelmezése volt. — *371 474 497*

[279] „Le Bien public" francia napilap, 1843 augusztusától 1848 decemberéig jelent meg, előbb Mâçonban majd (1848 májusától) Párizsban, Lamartine szerkesztésében; a mérsékelt polgári republikánusok lapja. — *372*

[280] A svájci polgárháborút a Sonderbund (v. ö. 278. jegyz.) robbantotta ki 1847-ben, amikor a polgári liberálisok és radikálisok a legtöbb kantonban és ennélfogva a Tagsatzungban (v. ö. 289. jegyz.) is túlsúlyra kerültek, különféle reformokat fogadtattak el, és végül 1847 júliusában a Tagsatzung határozatot hozott a Sonderbund feloszlatásáról. Ezt a Sonderbund nem ismerte el, és november elején csapataival megtámadta a többi kantont.

Nov. 23-án a szövetségi kormány csapatai megverték a Sonderbundot; a győzelem után 1848-ban Svájc egy új alkotmány elfogadásával államszövetségből szövetségi állammá alakult át. — *373 474 524*

281 A sempachi csatában (Luzern kanton) 1386 júl. 9-én a svájciak legyőzték III. Lipót osztrák herceg csapatait. — A murteni csatában (Freiburg kanton) 1476 jún. 22-én a svájciak legyőzték Merész Károly burgundi herceg csapatait. — *373*

282 Ős-Svájc azok a hegyi kantonok, amelyek körül a XIII. és XIV. sz.-ban a svájci szövetség kialakult (az első három kanton Schwyz, Uri és Unterwalden volt). — *373*

283 A Morgartennál vívott csatában 1315 nov. 15-én a svájciak legyőzték Habsburg Lipót csapatait. — *374*

284 Marathónnál (i. e. 490-ben), Plataiainál (i. e. 479-ben), Szalamisznál (i. e. 480-ban) a görögök nagy győzelmet arattak a perzsa háborúk idején. — *374*

285 Eskütétel a Grütlin (Rütlin) a svájci szövetség legendás alapítóaktusa; a szövetség 1291-ben jött létre a három ős-kanton (v. ö. 282. jegyz.) szerződéséből. A hagyomány szerint a három kanton képviselői 1307-ben találkoztak a Grütli mezején és esküvel fogadtak egymásnak örök hűséget az osztrák uralom elleni közös harcban. — *374*

286 A gransoni (grandsoni) csatában (Waadt kanton) 1476 márc. 2-án a svájciak legyőzték Merész Károly burgundi herceg csapatait. — *375*

287 A nancyi csatában (Lotaringia) 1477 jan. 5-én svájciak, lotaringiaiak, elzásziak és németek legyőzték Merész Károly seregét. — *375*

288 V. ö. Biblia, Lukács 15, 21. — *376*

289 Tagsatzung (országgyűlés) a svájci szövetség szövetségi gyűlése, amely a kantonok kiküldötteiből állt és a szövetség legfőbb határozathozó szerve volt. 1848-ban az új alkotmányos berendezkedés (v. ö. 280. jegyz.) megszüntette. — *379 475*

290 A „kétszázhuszonöt" vagy az „elégedettek" a parlament Guizot-t támogató többsége (v. ö. még 82. jegyz., valamint Engels cikkét a „Northern Star" 1847 júl. 3-i számában; lásd 175—181. old.). — *380 411*

291 A château-rouge-i bankettről szóló tudósítás: „Northern Star", 1847 júl. 17., 24. sz. — *381*

292 A lap különböző vezércikkeiből összeállítva: „Journal des Débats", 1847 júl. 13., 15., 18., 19. és főképp aug. 7. sz. (A „Journal des Débats"-ról v. ö. 24. jegyz.) — *381*

293 A „Journal du duc de Chartre" idézett részletei a „National" 1847 aug. 12-i számában jelentek meg; a szövegben az évszámot kiigazítottuk, Engelsnél eredetileg 1791—92. (A „National"-ról v. ö. 18. jegyz.) — *381*

294 Az orléans-i bankettről szóló tudósítás: „Réforme", 1847 okt. 1. sz. (A „Réforme"-ról v. ö. 19. jegyz.) — *382*

295 V. ö. Engels cikkét a „Northern Star" 1847 júl. 3-i számában; lásd 175—181. old. — *384*

[296] A leírt események 1847 augusztus végén és szeptember elején zajlottak le; előzményük a munkások összetűzése volt egy Rue Saint-Honoré-i cipészműhely tulajdonosával, aki az egyik munkást hamis elszámolással próbálta becsapni. — *385*

[297] V. ö. „The Executive Committee to the Chartists of the United Kingdom" (A Végrehajtó Bizottság az Egyesult Királyság chartistáihoz), 1847 nov. 18., Christopher Doyle titkár aláírásával; „Northern Star", 1847 nov. 20. sz. — *387*

[298] A Fraternal Democrats (Testvéri demokraták) nemzetközi demokratikus társaság, 1845-ben alapították Londonban a baloldali chartisták, német munkások (az Igazak Szövetségének tagjai) és más nemzetiségű londoni forradalmár emigránsok; célja a kulonböző országok demokratikus mozgalmai közötti szoros kapcsolatok megteremtése volt. Marx és Engels részt vettek a szervezet előkészítésében (v. ö. 2. kot. 310., 316. jegyz., valamint a beszámolót a társaság alapját megvető 1845 szept. 22-i gyülésről, 2. kot. 571—584. old.) és állandó kapcsolatot tartottak a Fraternal Democratsszal, bírálták tagjainak nézeteit, igyekeztek e társaság útján elvi befolyást gyakorolni a chartizmusra. A társaság proletár magva 1847-ben tagja lett a Kommunisták Szovetségének. A chartisták 1848-as veresége után ellanyhult a Fraternal Democrats tevékenysége, 1853-ban a társaság széthullott. — *388*

[299] V. ö. „The Fraternal Democrats" (A testvéri demokraták); „Northern Star", 1847 nov. 20. sz. — *388*

[300] Nemzetközi Liga vagy Nemzetközi Népliga polgári demokratikus társaság, 1847-ben alapították Londonban angol radikálisok, liberálisok és szabadkereskedők; a Liga tevékenységében részt vett Th. Cooper, W. Fox, J. Bowring és W. J. Linton. Az olasz, magyar és lengyel emigránsok kozül is többen csatlakoztak a társasághoz, pl. Mazzini, aki egyik kezdeményezője volt. A társaság főleg gyülések és előadások rendezésével, röpiratok kiadásával foglalkozott. 1848-ig állt fenn. — *388*

[301] V. ö. „A reform-mozgalom Franciaországban"; „Northern Star", 1847 nov. 20. sz. (lásd 380—386. old.) — *389*

[302] 1840-ben a francia kormány Párizs körül egy sor erődítmény építésébe kezdett, azzal az indokolással, hogy ez a fővárosnak ellenséges támadásoktól való megvédéséhez szukséges. Az erődítéseket valójában a népfelkelések letörésére tervezték. A demokratikus korok erélyesen tiltakoztak azellen, hogy új bastille-okat építsenek Párizsban; a polgári ellenzék langyosabb elemei azonban, köztük a „National" hívei, honvédő szempontokra hivatkozva támogatták az erődítményépítést. — *391 416*

[303] Engels következő cikkét a reform-mozgalomról a „Northern Star" 1847 dec. 18-i száma kozolte. E tudósítás német nyelvű változata megjelent a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" 1847 dec. 30-i számában. Kiadásunkban csak az utóbbi cikk fordítását kozoljük; lásd 402—404. old — *392*

[304] Engels a tudósítást mint a „Réforme" szerkesztőjéhez címzett londoni levelet fogalmazta meg. Marx és Engels Lengyelországról tartott beszédét ismertette ezen a tudósításon kívül még a „Deutsche-Brusseler-Zeitung" 1847 dec. 9-i száma (lásd 395—397. old.), továbbá közolte a „Deutsche Londoner Zeitung" 1847 dec. 3-i száma (K. Schapper fordításában, ill. kivonatolásában), és részletes ismertetést adott a gyűlésről a „Northern Star" 1847 dec. 4-i száma (ez valószínűleg G. J. Harneytól származik — v. ö. erről 311. jegyz.). — *393*

[305] Az Association démocratique (Demokrata társaság) belgiumi nemzetközi egyesület, 1847 szeptemberében alapították Brüsszelben haladó polgári és kispolgári demokraták, valamint — elsősorban emigráns német — proletárforradalmárok; Marx és Engels tevékeny szerepet játszott a társaság megalapításában. 1847 nov. 15-én Marxot alelnökké választották, az elnök L. Jottrand lett. A társaság a nemzetközi demokratikus mozgalom egyik legfontosabb központjává vált. A francia februári forradalom idején a társaság proletár szárnya küzdött a belga munkások felfegyverzéséért és megindította az átfogó harcot a demokratikus köztársaságért. Marx 1848 márciusi kiutasítása után és a társaság legkövetkezetesebb elemeinek rendőri üldöztetése közepette azonban a belga polgári demokraták nem tudták a dolgozók monarchiaellenes harcát irányítani; a társaság ettől kezdve csak korlátozott, merőben helyi tevékenységet folytatott és 1849-ben már ténylegesen megszűnt működni. — *393 487 508*

[306] V. ö. erről még Engels tudósítása a „Réforme" 1847 dec. 5-i számában (lásd 393—394. old.), valamint 304. jegyz. — *395*

[307] A. Bartels cikke a „Journal de Charleroi" 1847 dec. 12-i számában jelent meg (az újság ma már nem lelhető fel); a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" már Marx válasza előtt, a dec. 16-i számban hosszabb cikkben felel Bartels támadására, és ebben több idézetet hoz Bartelsnak az „idegenek" elleni rágalmaiból, „akik bennünket, belgákat, ki akarnak tanítani", „a legvisszataszítóbb alapelveket" prédikálják, „üvöltenek" a burzsoázia ellen, tanaik „szennyesek és barbárak". — *398*

[308] A Deutscher Arbeiterverein (Német Munkásegylet) belgiumi proletár szervezet, 1847 augusztusában alapította Brüsszelben Marx és Engels; célja a Belgiumban élő német munkások politikai felvilágosítása és a tudományos szocializmussal való megismertetése volt. Az egylet a belgiumi forradalmi proletár erők tömörülésének legális központjává vált; leghaladottabb elemei tagjai lettek a Kommunisták Szövetségének. Az egyletnek kiemelkedő szerepe volt az Association démocratique (v. ö. 305. jegyz.) megalapításában. Nem sokkal a francia februári forradalom után, amikor a belga rendőrség letartóztatta és kiutasította tagjait, az egylet megszüntette működését. — *398 509 526*

[309] „Journal de Bruxelles" belga napilap, 1820-tól jelent meg; konzervatív-katolikus újság egyházi irányítás alatt. A Marx londoni utazásáról szóló hivatkozott (Brüsszel, dec. 13-i keltezésű) tudósítás az 1847 dec. 14-i számban jelent meg. (A „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-nak a 307. jegyzetben említett cikke ezt a tudósítást is idézi.) — *399*

[310] Congregatio de propaganda fide (Kongregáció a hit terjesztésére) a XVII. sz.-ban a pápa által alapított katolikus szervezet a hittérítés és a missziós tevékenység irányítására, eretnekek elleni harcra. — *399*

[311] A „Northern Star" 1847 dec. 4-i száma részletes tudósítást közölt a nov. 29-i londoni lengyel emlékünnepségről (v. ö. 304. jegyz.); a tudósítás Marx beszédét rövidítve és pontatlanul közli, és beszédének befejezéseképpen az idézett szavakat adja Marx szájába. — *399*

[312] Lamartine levelét (keltezése Saint-Point, 1847 dec. 17.) először a mâconi „Bien public" (v. ö. 279. jegyz.) közölte, majd megjelent röpiratként: „Opinion du citoyen Lamartine sur le communisme. Lettre adressée au citoyen Cabet". Közölte a levelet az „Union monarchique" 1847 dec. 23-i száma. — „L'Union monarchique" több újság egyesítéséből keletkezett francia napilap, e címen 1847 februárjától (mint a „Quotidienne" folytatása) jelent meg 1848 febr. 27-ig (akkor a címből elhagyták a „monarchique"-ot); szerkesztői Laurentie és Lubis; elvtelen reakciós irányzatú. — *400*

[313] Engels szerzőségéről v. ö. 1848 jan. 14-i levelét Marxnak, ahol ezt a cikket több más általa írt cikk között felsorolja. Az idézetek fő forrása a „Réforme" 1847 dec. 21-i számának vezércikke. — *402*

[314] Dinasztikus ellenzék a júliusi monarchia idején a francia küldöttkamara egyik csoportja, vezetője O. Barrot volt; a csoport az ipari és kereskedelmi burzsoázia mérsékelt liberális köreinek politikai felfogását fejezte ki, és reformpolitikával (választójogi reform stb.) elejét akarta venni a forradalomnak és fenntartani a júliusi monarchiát. — *402*

[315] Materialista kommunisták titkos összeesküvő társaság, a 40-es években alakult francia munkásokból, akik Dézamy eszméinek befolyása alatt álltak. A materialista kommunisták pere 1847 júliusában folyt le és sokéves börtönbüntetésekkel végződött. — *403*

[316] A kommunizmus kivándorlása célzás az ikáriai kommunistákra, Cabet utopikus kommunizmusának követőire, akiknek egy része Cabet-val együtt 1847-ben kivándorolt Amerikába, hogy ott Ikáriát alapítsanak maguknak. — *404*

[317] A cikk a „Northern Star" 1847 dec. 18-i számában megjelent „Reform Movement in France — Banquet of Dijon" c. tudósítás (v. ö. 303. jegyz.) német változata; a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" mint a „Northern Star" tudósításának kivonatát közli (v. ö. a cikk első bekezdését). A két cikk nagy részében pontosan megegyezik egymással, csak a „Northern Star" változata bevezetőben elmondja, hányan és kik vettek részt a banketten, röviden ismertet két pohárköszöntőt, majd befejezésül részletesen közli Flocon beszédét. — Az idézetek forrása: „Réforme", 1847 nov. 24—25. sz. — *405*

[318] Batáviai Köztársaság a franciák által elfoglalt Németalföld neve 1795-től 1806-ig; 1806-ban Napóleon királysággá változtatta és öccsét, Lajost ültette a trónra. — *406*

[319] Engels szerzőségéről v. ö. 1848 jan. 21-i levelét Marxnak; a levél valószínűsíti a „Réforme" 1848 jan. 19-i számában közölt „Mouvement chartiste" c. beszámolón (Jones és Harney beszédének fordítása) és a jan. 10-i számban ugyanilyen címmel megjelent cikken (a „Fraternal Democrats" egy üzenetének fordításán) kívül, amelyeket nem vettünk fel kiadásunkba, a jelen cikkre nézve is Engels szerzőségét. A tudósítás fő forrása: „Northern Star", 1847 dec. 25. sz. — *408*

[320] A petíciót O'Connornak a chartista földtársaság (v. ö. 364—366. old.) tagjaihoz intézett nyílt levele foglalja magában, amelyet a „Northern Star" 1847 dec. 25-i száma közölt. Engels erősen tömörítve idézi. — *408*

[321] A nemzeti petíció fordítása nem jelent meg a „Réforme"-ban. — *410*

[322] 1846-ban a Guizot-kormánynak sikerült megakadályoznia II. Izabella spanyol királynőnek Anglia által szorgalmazott házasságát Koburg Lipóttal (a királynőt ehelyett unokabátyjával házasították meg) és ugyanaznap megházasítania Lajos Fülöp legifjabb fiát a királynő trónörökös hugával. — A svájci polgárháborúban Palmerston belevitte a francia kormányt abba, hogy öthatalmi intervenciós tervvel kiálljon a Sonderbund mellett, ugyanakkor ő maga támogatta a Sonderbund leverését. Guizot diplomáciája teljes vereséget szenvedett. — *411*

[323] A munkások agyonlövetéséről v. ö. Lyon: 219. jegyz.; Langenbielau: 258. jegyz.; Prága: 104. jegyz.; a Prestonban lefolyt 1842 augusztusi véres összeütközésekről v. ö. 2. köt. 417. old. — *413*

324 Az ember és a polgár jogainak nyilatkozata (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) a francia forradalmi alkotmányok első, elvi bevezető része. Az 1792-ben egybegyűlt Nemzeti konvent által a jakobinus diktatúra első hónapjaiban kidolgozott 1793-as köztársasági alkotmány, bár sérthetetlennek nyilvánítja a magántulajdont, túllép a formális demokrácián, mert a társadalom kötelességének nyilvánítja, hogy munkát és a munkaképteleneknek ellátást biztosítson; az alkotmányt a háború befejezése után tervezték életbeléptetni, ezt azonban az ellenforradalmi burzsoázia győzelme meghiúsította. (V. ö. még 2. köt. 314. jegyz.) — *415*

325 V. ö. Biblia, IV. Mózes 24, 5. — *415*

326 Chant du départ (Induló-dal) a francia forradalomnak a Marseillaise mellett legnépszerűbb dala; szerzője Chénier, zenéjét szerezte Méhul. — *415*

327 Charte constitutionnelle (Alkotmány-charta) az 1830-as polgári forradalom után elfogadott francia alkotmány, a júliusi monarchia alaptörvénye. — *416*

328 King's County (Királyi grófság) a — több területből összevont — közép-írországi Offaly grófság angol neve, amelyet a XVI. sz. közepén kapott az angol hódítóktól a Tudor Máriával házasságra lépett II. Fülöp spanyol király tiszteletére. — *418*

329 Morgan O'Connell egyike volt Daniel O'Connell négy fiának, tehát testvére (és nem unokatestvére, ahogy Engels tévesen írja) Johnnak és Maurice-nak. — *418*

330 Az angol—ír uniót az 1798-as ír felkelés leverése után kényszerítette Írországra az angol kormány. Az 1801 jan. 1-én életbe lépett unió feloszlatta az ír parlamentet és felszámolta Írország autonómiájának utolsó maradványait is. Az unió eltörlésének (Repeal of Union) követelése a 20-as évektől kezdve a legnépszerűbb követelés lett Írországban. A nemzeti mozgalom élén álló polgári liberálisoknak, O'Connellnak és társainak azonban a repeal-agitáció csak eszköz volt arra, hogy engedményeket kapjanak az angol kormánytól az ír burzsoázia számára. 1835-ben O'Connell megállapodott az angol whigekkel és teljesen beszüntette az agitációt. A tömegmozgalom hatására azonban az ír liberálisok 1840-ben mégis megalakították a repeal-szövetséget (Repeal Association), ezt azonban az angol uralkodó osztályokkal való kompromisszum útjára igyekeztek terelni. Ennek ellenére a harc a 40-es években fellángolt, O'Connellt bíróság elé is állították és elítélték egy évre (az ítéletet utóbb megsemmisítették). — *419 420*

331 Engesztelés csarnoka (Conciliation Hall) nyilvános gyűlésterem Dublinban. — *420*

332 A petíciót 1842-ben nyújtották be a chartisták a parlamentnek; a petíció a charta elfogadásán kívül többek közt követelte az 1801-es angol—ír unió eltörlését is. A parlament a petíciót elutasította. — *421*

333 Marx e beszédét a szabadkereskedelemről 1848 február elején tették közzé Brüsszelben francia nyelven külön brosúrában, az Association démocratique határozatára; ugyanez évben megjelent német fordításban is a Weydemeyer-féle kiadásban (v.ö. 210. jegyz.). 1885-ben Engels kívánságára a beszédet új fordításban függelékként csatolták a „Filozófia nyomorúsága" első német kiadásához; ezután a „Filozófia nyomorúságá"-val együtt több ízben megjelent (ezek a kiadások a beszédet hibásan 1849-ből keltezik). Ugyancsak 1885-ben kiadták a beszédet orosz nyelven Plehanov fordításában, Genfben; 1889-ben jelent meg egy amerikai kiadása Bostonban, Engels előszavával (az előszó már 1888 júliusában német nyelven cikként megjelent a „Neue Zeit"-ben). — *422*

334 A három pályadíjnyertes tanulmányt „Three Prize Essays on Agriculture and Corn Law" címmel jelentették meg közös kötetben. — *424*

335 Ricardo: „Principles of Political Economy", VII. fej.; Marx Constancio francia kiadásából idézi: Párizs 1835, I. köt. 178—179. old. — *427*

336 A közgazdász-kongresszusról v. ö. 280—284. és 288—297. old.; Bowring beszédéről 283. és 292. old. — *427*

337 Az 1848-as francia, valamint a későbbi kiadásokban nyilván sajtóhiba: vagy 1848 helyett 1548 a helyes, vagy 1100 helyett 1400. — *429*

338 Bowring 1835 júl. 28-i alsóházi beszéde: „Hansard's Parliamentary Debates", III. sorozat XXIX. köt., 1164—1177; az idézett rész 1169—1170. A beszéd e szakaszát W. Atkinson is idézi: „Principles of Political Economy", 35—38. old., jegyzetfüzeteiből ítélve Marx innen vette át. (A beszéd dátuma az 1848-as kiadásban hibásan 1833, az 1885-ös és köv. kiadásokban pedig 1838.) — *429*

339 Ure: „Philosophy of Manufactures", 23. old.; Marx a Brüsszel 1836-os francia kiadásból idézi. — *431*

340 A „Kommunista Párt kiáltványa" a Kommunisták Szövetsége II. londoni kongresszusa (1847 nov. 29—dec. 8.) megbízásából — Engels különböző közlései szerint 1847 decemberében, ill. 1848 januárjában — íródott. Marx és Engels levélváltásából és más adatokból kitűnik, hogy az együttes munkához decemberben a kongresszust közvetlenül követő néhány nap (kb. dec. 13-ig, Marx visszautazásáig Brüsszelbe), majd pedig legfeljebb tíznapos együttes brüsszeli tartózkodásuk (dec. 17-től kezdve; dec. 20. és 28. között Engels visszatért Párizsba) állt rendelkezésükre. A „Kiáltvány" végső megfogalmazása nyilván Marxtól származik (v. ö. a kéziratnak a Mellékletekben közölt fennmaradt oldalát is; lásd 532. old.). Január 24-én a kézirat még nem érkezett meg kinyomatási helyére, Londonba (v. ö. a londoni központi vezetőség 1848 jan. 26-i levelét a brüsszeli körzeti vezetőségnek). Az első kiadás 1848 februárjában (valószínűleg a hónap legvégén) jelent meg a londoni J. E. Burghard-féle „Bildungsgesellschaft für Arbeiter"-nél (Munkás Művelődési Társaságnál) 23 oldalnyi terjedelemben. A szöveget 1848 márciusától júliusáig folytatólagosan közölte a „Deutsche Londoner Zeitung", a német demokratikus emigránsok lapja. Ugyanez évben szintén Burghardnál megjelent a „Kiáltvány"-nak egy újabb, 30 oldalas kiadása, amelyben az első kiadás néhány sajtóhibáját kiigazították, az interpunkción javítottak. Ez a 30 oldalas kiadás szolgált a „Kiáltvány" későbbi kiadásainak alapjául. (Egy harmadik 1848-as keltezésű kiadásról, amely R. Hirschfeldnél jelent meg, kimutatható, hogy valójában mindenképpen 1855 után készült; e kiadás eltérései közül kettő látszott érdemesnek tekintetbevételre, v. ö. 462. és 465. old.) Az 1848-as kiadások nem tüntetik fel Marx és Engels nevét; ez először a G. J. Harneytól származó szerkesztőségi megjegyzésben történik meg, amelyet a „Red Republican" c. chartista lapban 1850 folyamán megjelent — Helen Macfarlane-től származó — első angol fordítás elé írt. 1872-ben új német kiadás jelent meg; e kiadásnak, valamint az ezt követő 1883-as és 1890-es (Engels lábjegyzeteivel ellátott) német kiadásoknak címe: „A Kommunista Kiáltvány". Még 1848-ban megkezdték a „Kiáltvány" lefordítását különféle nyelvekre; a tervezett kiadásokra azonban legtöbb esetben nem került sor. Az első orosz kiadás 1869-ben jelent meg Genfben Bakunyin fordításában; ez néhány helyen eltér az eredeti szövegtől. Új orosz fordítása jelent meg Genfben 1882-ben Plehanovtól (a fordító személyére nézve v. ö. 419. jegyz.). 1888-ban jelent meg a „Kiáltvány" új, önálló angol kiadása S. Moore fordításában, Engels szerkesztésében és lábjegyzeteivel. Engels által átnézett francia kiadása 1885-ben jelent meg a „Socialiste"-ban

Laura Marx-Lafargue fordításában. (A „Kiáltvány" kiadásainak történetére nézve v. ö. még 563., 565., 568—569., 572—573. old.) Egy sor későbbi kiadáshoz (1872-es német, 1882-es orosz, 1883-as német, 1888-as angol, 1890-es német, 1892-es lengyel, 1893-as olasz) Marx és Engels, ill. Engels először írt, ezeket mellékletként kozoljuk (lásd 563—578. old.). — Kiadásunk alapja — lényegtelen pontosításokkal — az 1848-as 30 oldalas kiadás; a szövegben, lábjegyzetben kozoljuk a későbbi kiadásokhoz fűzott szerzői jegyzeteket, valamint szerkesztőségi lábjegyzetekben megadjuk a kulonféle kiadások néhány leglényegesebb eltérését és kiegészítését. — *437*

[341] Belgiumban 1830 őszén forradalom tort ki, s ennek eredményeképp Belgium elszakadt a Németalföldi Királyságtól és a Koburg-dinasztia alatt polgári alkotmányos monarchiává vált. — A francia júliusi forradalom után Svájcban is erősodott a liberális reform-mozgalom, egyes kantonokban a liberálisok és radikálisok tobbséget szereztek és liberális alkotmánymódosításokat vittek keresztul (v. ö. még 280. jegyz.). — *471*

[342] 1831 febr. 5-én Modenában és a Romagnában (az Egyházi Állam északkeleti része) felkelés tort ki az olasz polgárság forradalmi elemeinek vezetésével; a mozgalom a pápa világi hatalma és az osztrák uralom ellen irányult, s Itália egyesítését tuzte ki céljául. Március végére az osztrák és pápai csapatok leverték a felkelést. — *471*

[343] „Berliner politisches Wochenblatt" szélső reakciós német hetilap, 1831-tól 1841-ig jelent meg K. L. Haller, H. Leo, F. Raumer és mások kozreműkodésével; Frigyes Vilmos trónorokos (1840-től IV. Frigyes Vilmos király) támogatását élvezte. — A lap címe egyet jelentett Frigyes Vilmos nevével. — *471*

[344] 1833-ban Hannoverben a kispolgári-liberális mozgalom nyomására új állami alaptörvényt léptettek életbe; kidolgozásában Dahlmann nagy szerepet játszott. A hannoveri király 1837-ben a reakciós földbirtokosok támogatásával hatálytalanította ezt az alkotmányt, majd 1840-ben új alkotmányt hirdetett ki, amely minimálisra csokkentette a képviseleti testuletek jogait. — *471*

[345] A bécsi konferenciát Metternich és a porosz kormánykorok kezdeményezésére hívták össze 1834-ben, hogy kozos rendszabályokat beszéljenek meg a liberális ellenzék és a demokratikus mozgalom ellen. A konferencia határozatainak meghozatalában egy sor német állam minisztere részt vett; a konferencián elhatározták a képviseleti testuletek jogainak korlátozását azokban a német államokban, ahol ilyenek fennálltak, a cenzúra szigorítását, az egyetemek szigorúbb felugyeletét és megtorló rendszabályok alkalmazását az ellenzéki diákszervezetek résztvevőivel szemben. — *471*

[346] 1839-ben a chartisták által előkészített walesi felkelés véres vereséget szenvedett, főként azért, mert a munkások árulás kovetkeztében idő előtti támadásra kényszerultek. — *471*

[347] Sanssouci (Gondtalan) Nagy Frigyes Potsdam melletti királyi kastélya és kedvenc tartózkodási helye; 1745—47-ben épult. — *472*

[348] A tartományi Landtagok képviselőiből alakult úgynevezett egyesult bizottságokat 1848-ban osszehívták egy új buntetőtorvénykonyv megtanácskozására. A porosz kormány az egyesult bizottságok osszehívásával reformokra való készségét akarta kifejezésre juttatni, hogy csillapítsa a novekvő forrongást. A bizottságok tevékenységének a márciusi forradalmi mozgalom vetett véget. (Az egyesult Landtagról v. ö. 21. jegyz.) — *473*

[349] IV. Frigyes Vilmos az egyesult Landtag megnyitásán, 1847 ápr. 11-én tartott trónbeszédében többek kozott ezt a fordulatot használta: „Mint egy meg nem gyengult

korona örököse, amelyet utódaimnak meg nem gyengülten kötelességem és akaratom megőrizni" (a forrásra v. ö. 93. jegyz.). — *473*

350 A római consulta vagy államtanács IX. Pius pápa által 1847 végén létrehívott tanácskozó szerv, amelyben részt vettek a liberális földbirtokosok és az ipari és kereskedelmi burzsoázia képviselői is. — *473*

351 A Stein-féle 1808 nov. 19-i városi rendtartás szabályozta a városi önkormányzatok kérdését és beleszólást engedett a városi polgárságnak a községi igazgatásba; az intézkedés egyik fontos része volt a Napóleon elleni háború sikeres megszervezése érdekében Németországban bevezetett liberális reformoknak. — *474*

352 Pifferaro (piffero = pásztorsíp) az Appenninek pásztorainak elnevezése; az olasz utcai énekesek közhasználatú neve. — Lazzarone a deklasszált elemek, lumpenproletárok elnevezése Itáliában, főként a Nápolyi Királyságban; az abszolutisztikus kormányok gyakran mozgósították őket ellenforradalmi célokra a liberális és demokratikus mozgalom ellen. — *474*

353 J. Bright 1847 dec. 13-i alsóházi beszéde: „Hansard's Parliamentary Debates" III. sorozat XCV. köt. I.; idézve: „Northern Star", 1847 dec. 25., 1848 jan. 1. sz. — *476*

354 Az amerikai rabszolgatartó ültetvényesek és a nagyburzsoázia területi igényei következtében 1846—48-ban háború folyt az Egyesült Államok és Mexikó között. A háborúban az Egyesült Államok meghódította csaknem a felét a mexikói területnek, így egész Texast, Új-Kaliforniát és Új-Mexikót. — *477*

355 Az Egyesült Államokban több ízben is felmerült az a terv, hogy a tehuantepec-i földszoroson csatornát vágva a Mexikói-öblöt összekössék a Csendes-óceánnal, és így megkönnyítsék a közép-amerikai kereskedelmi utakra és piacokra való eljutást. A 70-es években azonban a tervet megint elejtették, mert a mexikói vasútépítés kifizetődőbb volt. — *478*

356 V. ö. Biblia, Ésaiás 40, 3.; Zsoltár 24, 7—10. — *478*

357 Heine: „Ritter Olaf". — *479*

358 1820 júliusában a Nápolyi Királyságban polgári forradalmárok (carbonarók) felkelést indítottak az abszolutisztikus rendszer ellen és kivívtak egy mérsékelt liberális alkotmányt. 1821 márciusában kitört a felkelés a Szárd Királyságban, Piemontban. A felkelés liberális vezetői alkotmányt hirdettek és az osztrák uralom ellen Észak-Itáliában kibontakozó mozgalmat igyekeztek az országnak a Piemontban uralkodó Savoyai-dinasztia alatt való egyesítésére felhasználni. A Szent Szövetség intervenciója, Nápoly és Piemont osztrák megszállása után az abszolutisztikus rendet visszaállították. Az 1831-es romagnai felkelésről v. ö. 342. jegyz. — Az 1846-os krakkói felkelés idején az osztrákok összeütközéseket provokáltak Galíciában a felkelő parasztok és a kisnemesi csapatok között (v. ö. 28. jegyz.). — 1847 júliusában az osztrákok, az Egyházi Államban kibontakozó népmozgalom miatt nyugtalankodva, megszállták Ferrara pápai határvárost, s magában Rómában is mindenképpen támogatták a IX. Pius liberális reformjait felszámolni akaró köröket. Ferrara megszállása egész Itáliában óriási felháborodást váltott ki, s az osztrák kormány csakhamar kénytelen volt visszahívni csapatait. — *482*

359 V. ö. „Odüsszeia", XII. ének 85—110. sor. — *483*

[360] Az 1847—48-as magyar rendi országgyűlésen a kormány királyi javaslatok formájában gazdasági és társadalmi reformokat is kezdeményezett (nádorválasztás, a városok országgyűlési szavazata, az ősiség módosítása, az örökváltság megkönnyítése, a régi vámvonal megszüntetése stb.), hogy ezzel a többségben levő nemesi ellenzéket megbontsa. — *485*

[361] „Le Débat social" belga hetilap, 1844-től 1849-ig jelent meg Brüsszelben, A. Bartels és (1846-tól) L. Jottrand kiadásában; polgári radikális irányzatú. — A hivatkozás az 1848 febr. 6. sz. vezércikkére vonatkozik: „Les Associations démocratiques. Leur principe. Leur but" (A Demokrata társaságok. Elvük. Céljuk). — *487*

[362] „L'Indépendance Belge" napilap, 1813-ban alapították Brüsszelben; a 40-es években a liberálisok lapja. A hivatkozott cikk az 1848 febr. 5-i számban. — *487*

[363] Alliance és Association libérale 1841-ben ill. 1847-ben alapított polgári liberális egyesületek Belgiumban. — *488 508*

[364] Guizot: „Histoire générale de la civilisation en Europe". — *489*

[365] „Discours prononcé par M. Lehardy de Beaulieu" (Lehardy de Beaulieu úr előadása); „Débat social", 1848 febr. 6. sz. — *489*

[366] „Opinion de M. Cobden sur les dépenses de la guerre et de la marine" (Cobden úr véleménye a háborús és haditengerészeti kiadásokról); uo. — *489*

[367] A jövendölésekről v. ö. Engels: „Az 1847-es év mozgalmai"; lásd 471—479. old. — *491*

[368] 1847 novemberében a szárd király, a pápa és a toszkánai herceg megállapodtak abban, hogy konferenciára hívják egybe az olasz államokat egy vámegylet megalakítása végett. Ez a terv megfelelt az olasz nagyburzsoázia ama törekvésének, hogy „felülről" valósítsák meg Itália egyesítését, a pápa vagy a Savoyai-ház fősége alatti monarchikus föderáció formájában, de az 1848—49-es itáliai forradalom és az 1849-es ellenforradalom miatt nem valósult meg. — *491*

[369] 1787 februárjában a francia monarchia pénzügyeinek rendezésére összehívták az Assemblée des notables-t (Előkelők gyűlését), ez a rendi gyűlés azonban, kiváltságait féltve, megtagadta az általános adókötelezettség és egyéb reformok megszavazását. — *493*

[370] Schleswig-Holstein német lakosságának mozgalma a Dániával közös (1848 jan. 28-án nyilvánosságra hozott) alkotmány tervezete ellen szeparatista jellegű volt; Schleswig-Holsteint a mozgalom egy újabb német kisállammá akarta tenni, amely csatlósává vált volna Poroszországnak. Az 1848-as német forradalom kitörése után a schleswig-holsteini függetlenségi mozgalom is haladó forradalmi jelleget öltött, és Schleswig-Holstein visszatérése a német államba minden haladó erő követelésévé lett. — *493*

[371] A Német Szövetség (Deutscher Bund), amelyet 1815 jún. 8-án létesítettek a bécsi kongresszuson (v. ö. 373. jegyz.) elfogadott Szövetségi Szerződéssel (Bundesakte), kezdetben 35, később 28 német fejedelemséget és 4 szabad várost ölelt fel; 1866-ig állt fenn. A Szövetség nem szüntette meg Németország feudális szétforgácsoltságát. A német államok képviselőiből álló, Ausztria elnökletével Majna-Frankfurtban ülésező közös Szövetségi gyűlés, a Bundestag, a reakció fellegvárává lett. — *494*

[372] A krakkói felkelés emlékének szentelt brüsszeli ünnepségen Marxon és Engelsen kívül felszólaltak még Lelewel, Wallau, Lubliner, Kats, Pellering is. A „Deutsche-Brüsseler-

Zeitung" 1848 febr. 24-i száma rövid tudósítást közöl az ünnepségről és a következő számra részletes beszámolót ígér; a lap következő (és egyben utolsó) számában erre nem került sor. A beszédek külön brosúrában jelentek meg márc. 15-én Marx sajtó alá rendezésében Vogler brüsszeli kiadónál (v. ö. Vogler 1848 márciusi leveleit Marxnak); a brosúrában kinyomatták az 1846-os krakkói ideiglenes kormány kiáltványát is. — *496*

[373] Az 1814 szept. 18. és 1815 jún. 9. között lefolyt bécsi kongresszuson Napóleon legyőzői találkoztak össze győzelmük kiaknázására. A kongresszus célja — bár a nemzetek felszabadítását is hirdette — a francia forradalom előtti feudális-reakciós rendszer visszaállítása volt; Franciaországot visszaszorították 1792-es határai közé. A francia gyarmatokat Anglia kapta meg. Németország és Olaszország szétdaraboltságát, Lengyelország felosztottságát, Magyarország leigázottságát a kongresszus megerősítette. — *496*

[374] Az 1813—14-es háború Németországnak a napóleoni hódítás alóli felszabadításával végződött. A reakciós feudális erők, élükön a fejedelmekkel, arra használták fel a népnek Napóleonon aratott győzelmét, hogy megszilárdítsák a kisállamiságot (Németország 35 államra maradt szétdarabolva) és megsemmisítsék az egyrészt a franciák által bevezetett, másrészt a franciák elleni háborúban a német kormányzó körök által nyújtott liberálisabb és haladóbb intézkedéseket és lehetőségeket. (V. ö. még 371. jegyz.) — *498*

[375] 1847 januárjában az ír nemzeti mozgalomnak a Repeal Associationből (v. ö. 330. jegyz.) kilépett radikális és demokrata elemei megalapították az Ír Konföderációt. A mozgalom legtöbb képviselője az Ifjú Írország csoportjához tartozott, amely 1842-ben alakult az ír polgárság és kispolgári értelmiség képviselőiből. Az Ír Konföderáció forradalmi balszárnya az angol uralom elleni népfelkelés pártján volt és az ír függetlenségi harcot demokratikus reformok követelésével kapcsolta össze. Az ír felkelés leveretése után az Ír Konföderáció 1848 nyarán beszüntette működését. — *498*

[376] Az 1807-ben Napóleon által létrehozott Varsói Nagyhercegséget 1815-ben a bécsi kongresszus Lengyel Királysággá minősítette és a cár fennhatósága alá helyezte. — *499*

[377] „La Riforma" külön napi közlönyt megjelentető olasz hetilap, 1847 novemberétől 1850 elejéig jelent meg Luccában, A. di Francesco Giorgetti szerkesztésében; polgári demokratikus irányzatú. (A lap 1848 márc. 3-i száma átvette és közölte Engelsnek „A vég kezdete Ausztriában" c. cikkét.) — Az idézett cikk a „Riforma" 1848 febr. 11-i számának vezércikke. — *502*

[378] „Von der italienischen Grenze" (Az olasz határról); „Allgemeine Zeitung", 1848 jan. 31. sz. (Az „Allgemeine Zeitung"-ról v. ö. 264. jegyz.) — *502*

[379] Vaskereszt (Eisernes Kreuz) magas porosz hadi érdemrend, 1813-ban alapította III. Frigyes Vilmos a Napóleon elleni háborúban szerzett katonai érdemek kitüntetésére. — *503*

[380] A. A. L. Follen szerezte a dal zenéjét; szövegét J. Fr. W. Friedrichsen írta. Engels a szöveget több eltéréssel idézi. — *503*

[381] A szicíliai alkotmányról és az azt követő eseményekről v. ö. 491—495. old. — *505*

[382] A kormánycsapatok elhelyezésének és hadmozdulatainak Gérard marsall által egy esetleges párizsi felkelés letörésére kidolgozott tervéről van szó, amelyet 1840-ben fogadtak el. (V. ö. még 302. jegyz.) — *506*

383 A Guizot-kormány 1848 febr. 23-i bukása után az orléanisták mérsékelt monarchistákból (Thiers, Billault stb.) akartak kormányt alakítani Molé gróf elnökletével. A népfelkelés ezt a kísérletet elsöpörte. — *506*

384 Az ideiglenes kormány tagjai voltak a „Réforme" köréből: Ledru-Rollin, Flocon, valamint L. Blanc; a kormány munkástagja: Albert (Alexandre Martin); a „National" szerkesztői: Marrast és Garnier-Pagès; továbbá polgári republikánusok: Lamartine-on és Dupont de l'Eure-ön kívül Crémieux, Arago és Marie. — *507*

385 Engels szerzőségéről v. ö. 1848 márc. 8-i levelét Marxnak. A cikk csak húsz nappal megírása után jelent meg; a „Northern Star" a szerkesztőségi megjegyzésben a a késést azzal indokolja, hogy a cikk érkezésekor a szerkesztő (Harney) Párizsban volt. — *508*

386 A Szent Szövetség az ellenforradalmi hatalmak egyesülése Európa minden haladó megmozdulása ellen; 1815 szept. 26-án alakították a cár kezdeményezésére a Napóleon felett győztes hatalmakból. Az uralkodók kötelezték magukat egymás kölcsönös támogatására, ha bárhol forradalom törne ki. — *513*

387 A francia orléanisták a 30-as évek elején, miközben biztatták a belgákat a Hollandiától való elszakadásra, titokban terveket kovácsoltak arra, hogy Belgiumot bekebelezzék Franciaországba. A nagyhatalmak (Anglia, Franciaország, Oroszország, Ausztria és Poroszország) londoni konferenciáján a belga érdekekre hátrányos egyezményt kötöttek a Hollandiát támogató államokkal. Emiatt Belgium arra kényszerült, hogy elfogadja a holland király által javasolt szerződés kedvezőtlen feltételeit (1833 máj.) és területe egy részéről lemondjon Hollandia javára. — *513*

388 A cikkről v. ö. Engels 1876-os „Neue Welt"-beli cikkét W. Wolffról, amely 1885-ben W. Wolff „Die schlesische Milliarde" c. könyvének előszavaként jelent meg. Az eseményekről v. ö. még 508—512. old., valamint Marx feljegyzéseit Wolff letartóztatásáról a Mellékletekben; lásd 541—542. old. — *515*

389 Gyanúsak-törvényei (lois des suspects): a Nemzeti konvent 1793 szept. 17-i dekrétumáról, amely „gyanúsnak" minősített minden személyt, aki „magatartásával vagy kapcsolataival, beszédeivel vagy publikációival a zsarnokok hívének mutatkozott", minden nemest, aki nem bizonyította be lojalitását a köztársaság iránt, minden állásától felmentett államhivatalnokot stb., és elrendelte letartóztatásukat. — *515*

390 Mindkét Flandria: Kelet- és Nyugat-Flandria belgiumi tartományok. Az 1814-es párizsi béke és az 1815-ös bécsi kongresszus értelmében Flandriát Németalföldhöz csatolták; 1830-tól az újonnan létesült Belga Királysághoz tartoztak. — *516*

391 A cikk Engels hagyatékában maradt fenn; feltehetőleg a „Réforme" számára írta, de nem küldte el. — *517*

392 A feljegyzés Marx kézírása; eredeti nyelve német. — *523*

393 „L'Association démocratique, ayant pour but l'union et la fraternité de tous les peuples, établie à Bruxelles (Belgique) au Peuple suisse"; eredeti nyelve francia. Az üzenet eredetije a Svájci Szövetségi Archívumban van; a szöveg megjelent a „Réforme" 1847 dec. 5-i számában. — *524*

394 Az 1847-es svájci polgárháborúban több európai nagyhatalom, elsősorban az osztrák és a francia kormány minden eszközzel támogatta a Sonderbund reakciós katolikus

kantonjait. Guizot kidolgozta a diplomáciai beavatkozás tervét, Metternich katonai intervencióra tett javaslatot az öt nagyhatalomnak (Franciaország, Anglia, Oroszország, Ausztria és Poroszország); Svájc belső berendezkedésének kérdését a nagyhatalmak közös döntésétől tették volna függővé. 1847 november végén a nagyhatalmak a svájci harcoló felek közti közvetítés tervét készítették elő, amely szerint e hatalmak konferenciát tartanak a svájci kérdésben, Ausztria és Franciaország már korábban hangoztatott kívánságának megfelelően. E tervek megvalósítását azonban a Sonderbund leveretése meghiúsította. (V. ö. még 280., 322. jegyz.) — *524*

395 „Statuten des Bundes der Kommunisten"; eredeti nyelve német. Az 1847 júniusi I. Szövetségi kongresszuson fogadták el; megfogalmazásában Marx és Engels tevékeny részt vett. A Szövetség szerveiben való megvitatás után a november-decemberi II. kongresszuson még egyszer megtárgyalták, és dec. 8-án végérvényesen elfogadták. A dokumentum fennmaradt: Wermuth—Stieber: „Die Kommunistenverschwörungen des neunzehnten Jahrhunderts etc." (A tizenkilencedik század kommunista összeesküvései stb.), Berlin 1853, I. rész, X. melléklet, 239—243. old. — *527*

396 A „Kiáltvány" fogalmazványának fennmaradt oldalát Engels küldte el Bernsteinnek emlékül (v. ö. 1883 jún. 12-i levelét Bernsteinnek). A fogalmazvány fakszimiléje először a „Wahrer Jakob" c. szatirikus folyóirat 1908 márc. 17-i számában (Marx-emlékszám) jelent meg. — *532*

397 „The Association démocratique of Brussels to the fraternal Democrats assembling in London"; eredeti nyelve angol. Megjelent a „Northern Star" 1848 márc. 4-i számában. (A Fraternal Democratsról v. ö. 298. jegyz.) — *535*

398 A Fraternal Democrats levele az Association démocratique-hoz 1847 dec. 11-én jelent meg a „Northern Star"-ban és 1847 dec. 26-án a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ban. A rendszeres kapcsolatok kiépítésére és egy nemzetközi demokrata kongresszus előkészítésére vonatkozó javaslatot a Fraternal Democrats képviselői és az Association démocratique képviseletében fellépő Marx együttesen tárgyalták meg Marx és Engels 1847 november végi—december eleji londoni tartózkodása idején. — *535*

399 A Nagy-Britannia és Írország munkásaihoz intézett 1848 jan. 3-i üzenet jan. 8-án jelent meg a „Northern Star"-ban. Az üzenet fellépett az ellen a soviniszta hírverés ellen, amellyel egy állítólag előkészületben levő francia inváziót hivatkozva a munkásosztályt el akarták téríteni a demokratikus reformokért folytatott küzdelemtől, közös ellenállásra hívta fel a munkásokat az „összeesküvők ellen, akik egymásra uszítják a népeket azzal az alávaló hazugsággal, hogy a különböző országok emberei természetes ellenségek", s megállapítja, hogy Anglia védelmi képességének valódi erősödését az jelentené, ha az angol nép demokratikus jogokat és szabadságokat kapna. — *536*

400 A „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" 1848 febr. 24-i tudósításából; eredeti nyelve német. — *537*

401 „Le Moniteur Parisien" francia estilap, 1830-ban alapították, 1839-től naponta jelent meg; minden kormányt támogatott. — *537*

402 Engels kiutasítására a párizsi német forradalmár emigránsok 1847 dec. 31-i szilveszteri ünnepélyén történt fellépése adott alkalmat. 1848 január végén a párizsi rendőrség eljárást indított Engels ellen, azt állítva, hogy beszéde kormányellenes politikai célzásokat tartalmazott. 1848 jan. 29-én írásbeli felszólítást kapott, hogy 24 órán belül hagyja el Franciaországot, máskülönben kiadják a porosz rendőrségnek. Engels kiutasításával és a

nála tartott éjszakai házkutatással egy időben letartóztattak egy sor kommunista-gyanús német munkásemigránst. A kormánybarát sajtónak az üggyel kapcsolatos rágalomhadjáratára az ellenzéki lapok több cikkben válaszoltak. — *537*

[403] „Aux citoyens, Membres du gouvernement provisoire de la République Française"; eredeti nyelve francia. Az üzenet eredetije a párizsi Archives Nationales-ban van az ideiglenes kormány iratai között; a szöveg megjelent a „Débat social" 1848 márc. 1-i és a „Réforme" 1848 márc. 4-i számában, néhány kisebb eltéréssel (ezenkívül a „Débat social"-ban az aláírások felsorolása helyett csak a „Következnek az aláírások" megjegyzés szerepel). — *538*

[404] „A M. Julien Harney, rédacteur du journal le Northern Star, secrétaire de l'association Fraternal Democrats à Londres"; eredeti nyelve francia. Megjelent a „Débat social" 1848 márc. 1-i számában; az aláírások nincsenek felsorolva (minthogy ezt és az előző dokumentumot ugyanazon a febr. 28-i ülésen fogadták el, valószínű, hogy ezen is ugyanazok az aláírások szerepeltek; lásd 539. old.). — *540*

[405] A feljegyzések valószínűleg még Brüsszelben, márc. 1. és 4. között íródtak; eredeti nyelvük német. Az eseményekről v. ö. 508—512. old., valamint 388. jegyz. — *541*

[406] „Beschluss der Zentralbehörde des Bundes der Kommunisten"; eredeti nyelve német. A dokumentum fennmaradt Wermuth—Stieber idézett könyvében (v. ö. 395. jegyz.), I. rész 65—66. old. (A brüsszeli rendőrség aktái között megtalálható a határozat francia fordítása.) — *543*

[407] A jegyzőkönyv Marx kézírása; eredeti nyelve német. — *544*

[408] A Német Munkások Klubját (Klub der deutschen Arbeiter) 1848 márc. 8—9-én hozták létre Párizsban a Kommunisták Szövetségének vezetői. A klubban Marxé volt a vezető szerep. A klub fő feladata az volt, hogy a párizsi német munkásoknak megmagyarázza a proletariátus taktikáját a polgári demokratikus forradalomban; fellépett a polgári és kispolgári demokraták nacionalista propagandája és ama kalandor tervük ellen, hogy az emigránsok felfegyverzett önkéntes-légiókkal betörjenek Németországba; azt tanácsolta a munkásoknak, hogy tartsák távol magukat a légiótól, és vegyenek részt a francia munkások osztályharcában, ill. a németországi forradalmi helyzet megérlelődésével egyenként térjenek haza forradalmi propagandát folytatni. A klub nagy szervező munkát végzett, és mintegy 3—400 munkást juttatott haza Németországba, köztük a Szövetség tagjainak nagy többségét is. — *544*

[409] A jegyzőkönyv Marx kézírása; eredeti nyelve német. (Ugyanarra az ívre írva, mint az előző jegyzőkönyv.) — *547*

[410] A Német Munkások Klubjának alapszabályai; v. ö. 544. old. és 408. jegyz. — *547*

[411] A manège-ben tartották az 1848-as februári forradalom után Párizsban alakult Német Demokrata Társaság (Deutsche Demokratische Gesellschaft) gyűlését. A társaság vezetői, Herwegh, Bornstedt, Decker stb. voltak a kezdeményezői az emigráns forradalmi légiók felállításának (v. ö. 408. jegyz.), s így akarták Németországot forradalmasítani. — *547*

[412] E részben Marx és Engels előszóit közöljük a „Filozófia nyomorúsága" és a „Kommunista Párt kiáltványa" későbbi kiadásaihoz. Ezek az előszók a sorozat időrendi elvének megfelelően a megírási idejük szerinti kötetekbe tartoznak; itt csak azért közöljük őket, hogy az olvasó együtt rendelkezzék az idetartozó minden anyaggal. Az előszókhoz csak

néhány jegyzetet adtunk, a részletes jegyzeteket és magyarázatokat a megfelelő későbbi kötetek fogják nyújtani. — *549*

[413] Az említett írás Marx levele Schweitzernek, a „Sozialdemokrat" szerkesztőjének, amely a lap 1865 febr. 1., 3., 5. számában jelent meg; a levelet a „Filozófia nyomorúsága" 1885-ös és későbbi kiadásai mellékletként (Engels előszava után) közölték. — *551*

[414] Ez megtörtént a „Tőke" II. könyvének előszavában (1885 máj. 5.). — *551*

[415] Marx: „A filozófia nyomorúsága", I. fej. 2. §; lásd 94—99. old. — *552*

[416] Marx: „A politikai gazdaságtan bírálatához", I. fej. A. — *553*

[417] A „Filozófia nyomorúsága" 1885-ös és későbbi kiadásai függelékben közölték a „Politikai gazdaságtan bírálatához" Grayvel foglalkozó részletét (II. fej. B. vége) és az 1848 jan. 9-i brüsszeli szabadkereskedelmi beszéd (lásd 422—435. old. és 333. jegyz.) német fordítását. — *555 561*

[418] A. Menger állítása szerint — „Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag", Stuttgart 1886, 50. old. (1891-es kiad. 52—53. old.) — Marx John Hopkins (Jane Marcet) angol írónővel keveri össze Hodgskint; ez nem helytálló. Az adatokra nézve v. ö. 54. jegyz. — *562*

[419] Engels az „Oroszországi társadalmi kérdések" c. cikkéhez 1894-ben írt utószavában — „Internationales aus dem Volksstaat (1871—1875)" (Nemzetközi tárgyú cikkek a „Volksstaat"-ból (1871—1875)), Berlin 1894 — Plehanovot említi mint a „Kiáltvány" orosz fordítóját. A „Kiáltvány" 1900-as orosz kiadásában (8. old. lábj.) Plehanov is megállapítja, hogy ő volt a fordító. — *569 572*

Marx és Engels életének és tevékenységének adatai

(1846 május—1848 március)

1846

Marx és Engels a brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság élén harcol a különböző országok szocialistáinak és haladó munkásainak ideológiai és szervezeti összefogásáért.

május 5 Marx levélben felkéri Proudhont, legyen a brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság franciaországi levelezője, s vegyen részt a munkásmozgalom elméleti és taktikai kérdéseinek megvitatásában. Proudhon május 17-én válaszol; elutasítja a közreműködést, s kijelenti, hogy ellenzi a forradalmi módszereket.

május 11 A brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság ülésén elfogadják a Marx és Engels által megfogalmazott körlevelet az „igazi szocialista" Hermann Kriege ellen. A körlevelet megküldik az összes Kommunista Levelező Bizottságoknak. — Ezzel egyidőben a brüsszeli Levelező Bizottság felkéri a londoni Igazak Szövetségét és a Munkás Művelődési Egyletet, alakítsanak Londonban Kommunista Levelező Bizottságot.

nyár Marx és Engels befejezi a „Német ideológia" fő részeit. A mű kiadása a cenzúraviszonyok és az „igazi szocialisták" ellenállása miatt meghiúsul.

június 15 Marx és Engels egy Köttgennek írt levélben rendszeres levelezést javasol a brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság s a kommunista és szocialista felfogású wuppertaliak között.

július 17 Marx és Engels megfogalmazza „A brüsszeli német demokrata kommunisták üzenetét Feargus O'Connor úrhoz" választási győzelme alkalmából. Az üzenet július 25-én megjelenik a „Northern Star"-ban.

augusztus 1 Leske kiadónak írt levelében Marx beszámol „A politika és a nemzetgazdaságtan bírálata" c. művének terveiről. Szeptembertől az év végéig ezen dolgozik, jegyzeteket és kivonatokat készít többek között Owen és Quesnay műveiből, de a könyv befejezetlen marad.

augusztus 15 Engels átköltözik Párizsba, hogy ott a brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság megbízásából propaganda és szervező munkát fejtsen ki az Igazak Szövetsége párizsi csoportjainak tagjai között.

augusztus 15 és 19 között Engels Párizsban megismerkedik a francia utopikus kommunista Etienne Cabet-val.

augusztus 19 Engels levélben tájékoztatja a brüsszeli Kommunista Levelező Bizottságot a párizsi német munkásmozgalomról és a franciaországi szocialista sajtó

helyzetéről. Decemberig rendszeresen beszámol a Bizottságnak a szocialista és munkásmozgalom franciaországi fejlődéséről, valamint a német munkáskörök helyzetéről.

kb. szeptember 1 Engels cikket ír a franciaországi helyzetről, írása a „Northern Star" szeptember 5-i számában jelenik meg.

szeptember Engels Marxnak írott leveleiben bírálja Proudhon kispolgári nézeteit.

október Engels a párizsi német munkások három összejövetelén fellép Proudhon kispolgári utópiája és az „igazi szocialista" Karl Grün nyárspolgári nézetei ellen. Tevékenysége következtében az Igazak Szövetsége párizsi csoportjainak legtöbb tagja elfordul az „igazi szocializmustól" és Proudhontól.

kb. október közepe Engels tanulmányozza Feuerbach „Das Wesen der Religion" c. művét s egy Marxnak írott levelében kritikai megjegyzéseket tesz Feuerbach filozófiájára.

kb. október 20 A brüsszeli kommunisták egy második körlevelet bocsátanak ki Kriege ellen, amelyen csak Marx aláírása szerepel. A körlevél szövege nem maradt fenn.

december A párizsi hatóságok rendőri megfigyelés alá helyezik Engelst.

december 28 Marx Annyenkovnak írt levelében bírálja Proudhon „Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère"-jét s a bírálat során kifejti a történelmi materializmus legfontosabb alapelveit.

1847

január—június 15 Marx Proudhon művére írt válaszán, a „Filozófia nyomorúságá"-n dolgozik.

január—április Engels megírja „Az igazi szocialisták" c. tanulmányát a „Német ideológia" második kötetének kiegészítéseként.

január 20 Az Igazak Szövetségének londoni bizottsága meghatalmazza J. Mollt, hogy Brüsszelbe és Párizsba utazva kérje fel Marxot és Engelst az Igazak Szövetségébe való belépésre, s ajánlja fel nekik, hogy működjenek közre a Szövetség újjászervezésében és programjának a „kritikai kommunizmus" alapján való kidolgozásában. Marx és Engels a belépés mellett döntenek.

február vége Engels cikket ír „A porosz alkotmány" címmel, a cikk a „Northern Star" március 6-i számában jelenik meg.

március—április Engels megírja „A status quo Németországban" c. tanulmányát.

április 6 Marx nyilatkozatban válaszol a „Trier'sche Zeitung" Karl Grün által sugalmazott rágalmazó kirohanásaira; cikke a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" április 8-i és a „Trier'sche Zeitung" április 9-i számában jelenik meg.

június eleje Engels részt vesz a Kommunisták Szövetségének első kongresszusán Londonban, és aktívan közreműködik annak munkájában. A kongresszus megvitatja az új szervezeti szabályzatot, s elhatározza, hogy az Igazak Szövetsége elnevezést Kommunisták Szövetségére változtatja át. A Szövetség korábbi jelszavát: „Minden ember testvér", a „Világ proletárjai, egyesül-

jetek" jelszóval helyettesítik. A kongresszus határozatot hoz egy kommunista hitvallás előkészítéséről, valamint a weitlingisták kizárásáról. — Engels a kongresszus után visszatér Párizsba.

június 26 Engels megírja „Guizot hanyatlása és közelgő bukása — A francia burzsoázia helyzete" c. cikkét, amely a „Northern Star" július 3-i számában jelenik meg.

július eleje Megjelenik Marx „A filozófia nyomorúsága" c. műve.

július vége Engels a Kommunisták Szövetségének ügyeiben Brüsszelbe utazik Marxhoz.

augusztus 5 Megalakul a Kommunisták Szövetségének brüsszeli csoportja és körzete. Marxot a csoport elnökévé és a körzeti vezetőség tagjává választják.

augusztus vége Marx és Engels megalakítja a brüsszeli Német Munkásegyletet, amelyet a Kommunisták Szövetsége brüsszeli csoportja irányít.

augusztus—szeptember A „Német ideológia" egy Marx által írt fejezete — „Karl Grün: »Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien«" — mint újságcikk megjelenik a „Westphälisches Dampfboot"-ban.

szeptember 12 A „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" közli Marxnak „A »Rheinischer Beobachter« kommunizmusa" c. cikkét és Engels „Német szocializmus versben és prózában" c. kritikai értekezésének első részét. Ettől az időtől kezdve Marx és Engels állandó munkatársai a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-nak. Befolyásukra az újság a kommunizmus és a demokrácia propagandájának orgánumává válik.

szeptember 16—18 Marx és Engels részt vesz a brüsszeli nemzetközi közgazdász-kongresszuson (szabadkereskedelmi kongresszus). Marx a harmadik napon szót kér, de ezt a vita berekesztésének ürügyével megtagadják tőle. Elmondatlan beszédének szövege szeptember 29-én megjelenik a brüsszeli „Atelier démocratique"-ban, valamint Engels „A brüsszeli szabadkereskedelmi kongreszszus" c. cikkében, amelyet a „Northern Star" október 9-i száma közöl.

szeptember 27 Engels részt vesz a brüsszeli demokraták nemzetközi bankettjén, amelyen elhatározzák az Association démocratique megalapítását.

október 3 és 7 A „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" közli Engels két polemikus cikkét „A kommunisták és Karl Heinzen" címmel.

október közepe Engels Brüsszelből visszautazik Párizsba, ahol hozzákezd a Kommunisták Szövetsége szervezeteinek kiépítéséhez és megerősítéséhez.

október második fele Engels felveszi a kapcsolatot a „Réforme" köré csoportosuló francia demokratákkal. Megállapodik a szerkesztőséggel, hogy cikkeket fog írni az angliai és a németországi helyzetről, valamint a chartista mozgalom előrehaladásáról. Engels munkatársi tevékenysége a „Réforme"-nál október 26-án kezdődik az angliai kereskedelmi válságról írt cikkének közlésével és 1848 januárjáig tart.

október 18 A Kommunisták Szövetségének londoni központi vezetősége felhívja a brüsszeli körzetet, küldjön egy delegátust a Szövetség második kongresszusára, és kéri Marxot, hogy személyesen jelenjék meg a kongresszuson.

október 22 A Kommunisták Szövetsége párizsi körzeti vezetőségének ülésén Engels élesen bírálja az „igazi szocialista" Moses Hess által készített hitvallás-

tervezetet. A körzeti vezetőség megbízza Engelst egy új kommunista hitvallás-tervezet kidolgozásával.

kb. október 25—november vége Marx cikksorozatot ír Heinzen ellen „A moralizáló kritika és a kritizáló morál" címmel. A cikkek a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" öt számában, október 28. és november 25. között jelennek meg.

október vége—november Engels a Kommunisták Szövetsége párizsi körzeti vezetőségének megbízásából a Szövetség programtervezeteként megfogalmazza a „Kommunizmus alapelvei"-t.

november eleje Engels „A reform-mozgalom Franciaországban" c. cikkén dolgozik, amely november 20-án a „Northern Star"-ban jelenik meg.

november 14 A Kommunisták Szövetségének párizsi körzeti vezetősége Engelst választja küldöttjévé a Szövetség második kongresszusára.

november 15 A brüsszeli Association démocratique közgyűlésén Marxot, J. Imbert mellett, a társaság alelnökévé választják.

november 23—24 Engels levele Marxnak a Kommunisták Szövetsége hitvallásának tervezetéről: „Fontold meg kissé a hitvallást. Azt hiszem, legjobban tesszük, ha elhagyjuk a katekizmus-formát és azt a címet adjuk a dolognak: Kommunista K i á l t v á n y."

november 27 Marx és Engels Brüsszelből ill. Párizsból Londonba utazik, hogy részt vegyen a Kommunisták Szövetségének második kongresszusán. Ostendeban találkoznak és megbeszélik a küszöbönálló kongresszus kérdéseit.

november 29—december 8 Marx és Engels részt vesz a Kommunisták Szövetségének második kongresszusán. Hosszú viták után egyhangúlag elfogadják Marx és Engels nézeteit. Marxot és Engelst megbízza a kongresszus „egy a nyilvánosságnak szánt, részletes elméleti és gyakorlati pártprogram megfogalmazásával". A kongresszus jóváhagyja a Kommunisták Szövetségének szervezeti szabályzatát.

november 25 Marx és Engels beszédet mond Londonban egy nemzetközi gyűlésen, amelyet a Fraternal Democrats rendezett az 1830-as lengyel felkelés évfordulójának megünneplésére. Marx átadja a Fraternal Democratsnak a brüsszeli Association démocratique üzenetét, amely javasolja, hogy a két társaság létesítsen szorosabb kapcsolatot és a következő évben hívjanak össze nemzetközi demokrata kongresszust. A gyűlésről, valamint Marx és Engels beszédéről szóló tudósítások megjelennek a „Northern Star" december 4-i, a „Réforme" december 5-i és a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" december 9-i számában.

november 30 Marx és Engels előadást tart a londoni német Munkás Művelődési Egylet gyűlésén. Marx beszámol a brüsszeli Német Munkásegylet tevékenységéről.

december eleje Marx és Engels tárgyal a chartisták vezetőivel, Harneyval, Jonesszal és másokkal.

december 7 Engels a londoni német Munkás Művelődési Egylet ülésén előadást tart gazdasági kérdésekről.

december 9—december vége A Kommunisták Szövetségének második kongresszusa után Marx és Engels a „Kommunista Párt kiáltványá"-n dolgozik.

kb. december 13 Marx visszatér Londonból Brüsszelbe.

kb. december 15 Engels egy cikkben bírálja Louis Blanc-nak a dijoni banketten mondott beszédét; a cikk december 18-án a „Northern Star"-ban jelenik meg, majd némi változtatásokkal december 30-án a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ban.

december 17 Engels Londonból Brüsszelbe érkezik.

december második fele Marx a brüsszeli Német Munkásegyletben előadásokat tart a bérmunkáról és tőkéről. Az előadások anyagának összeállítása során jön létre a „Munkabér" c. kézirat is.

kb. december 20 A londoni Fraternal Democrats felkéri Engelst, legyen párizsi képviselője.

december 20 A brüsszeli Association démocratique ülésén Marx beszámol az 1830-as lengyel forradalom évfordulójának tiszteletére rendezett londoni gyűlésről, és felolvassa a Fraternal Democrats üdvözlőlevelét. Az ülésen megválasztják Engelst az Association démocratique párizsi képviselőjévé.

kb. december 21 Engels visszautazik Brüsszelből Párizsba.

december 31 Marx részt vesz és rövid beszédet mond a brüsszeli Német Munkásegylet szilveszteri ünnepélyén. Engels a párizsi német forradalmi emigránsok szilveszteri ünnepélyén mond beszédet.

1848

január 9 Marx a brüsszeli Association démocratique nyilvános ülésén előadást tart a szabadkereskedelemről, amelyet a társaság 1848 február elején brosúrában jelentet meg.

január második fele Marx befejezi a „Kommunista Párt kiáltványá"-t és január végén Londonba küldi kinyomtatásra.

január 23 Engels „Az 1847-es év mozgalmai" c. cikke megjelenik a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ban.

január 27 Engels „A vég kezdete Ausztriában" c. cikke megjelenik a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ban.

január 29 A párizsi munkások között végzett forradalmi tevékenysége miatt a francia kormány kiutasítja Engelst Franciaországból.

január 31 Engels Brüsszelbe érkezik.

február Marx sajtó alá rendezi a brüsszeli Német Munkásegyletben tartott előadásait a bérmunkáról és tőkéről, s a kéziratot átadja egy brüsszeli nyomdásznak, kinyomtatását azonban Marx Belgiumból való kiutasítása megakadályozza, csak 1849 áprilisában jelenik meg a mű egy része a „Neue Rheinische Zeitung"-ban „Bérmunka és tőke" címmel.

február 13 Marx részt vesz a brüsszeli Association démocratique ülésén. Az ülésen megvitatják a nemzetközi demokrata kongresszus összehívását és jóváhagy-

ják a londoni Fraternal Democ ratshoz intézett válaszlevelet, amelye Marx is aláír mint alelnök. A válaszlevél március 4-én megjelenik a „Northern Star"-ban.

február 20 Marx elnököl a brüsszeli Association démocratique egy ülésén, amelyen Engels beszámol a demokratáknak a francia kormány általi üldözéséről és ecseteli Párizsból való kiutasításának politikai okait.

február 22 Marx és Engels beszédet mond azon az emlékünnepségen, amelyet a brüsszelit Association démocratique a krakkói felkelés 2. évfordulója alkalmából rendezett. Marx és Engels beszédei 1848 márciusában megjelennek a krakkói felkelés második évfordulójának szentelt gyűjteményes kötetben.

kb. február 24 Megjelenik Londonban a „Kommunista Párt kiáltványa".

február 25—március eleje Marx és Engels aktívan részt vesz Belgiumban a francia februári forradalom hatására kibontakozó köztársasági mozgalomban. Marx nagyobb összeget adományoz a brüsszeli munkások felfegyverzésére és részt vesz egy brüsszeli köztársasági felkelés előkészítésében.

február 25—26 Engels megírja „Forradalom Párizsban" c. cikkét, amely február 27-én jelenik meg a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-ban.

kb. február 27 A francia forradalommal kapcsolatban a Kommunisták Szövetségének londoni központi vezetősége átruházza jogkörét a Marx által vezetett brüsszeli körzeti vezetőségre.

február 27 Marx és Engels javaslatára az Association démocratique elhatározza, hogy a brüsszeli városi tanácshoz intézendő feliratban követeli a munkások felfegyverzését. Elhatározza továbbá, hogy naponta összegyűlnek s rendszeres kapcsolatot tartanak fenn más országok demokratáival is.

február 28 Marx részt vesz az Association démocratique két üzenetének (Harneyhoz a „Northern Star" szerkesztőjéhez és a Fraternal Democrats titkárához, valamint a Francia Köztársaság ideiglenes kormányához) kidolgozásában, s a társaság vezetőségének tagjaival együtt aláírja azokat.

kb. március 1 Ferdinand Flocon, a Francia Köztársaság ideiglenes kormányának tagja, levélben közli Marxszal, hogy a Guizot-kormány által ellene kiadott kiutasítási rendelkezés érvényét vesztette, s felkéri, térjen vissza Franciaországba.

március 3 A „Deutsche Londoner Zeitung"-ban megindul a „Kommunista Párt kiáltványá"-nak első utánnyomása.

március 3 A Kommunisták Szövetségének brüsszeli központi vezetősége elhatározza, hogy a Szövetség székhelyét átteszi Párizsba. Marxot megbízzák, alakítson Párizsban új központi vezetőséget. — Marx délután 5 óra tájban királyi parancsot kap, hogy 24 órán belül hagyja el Belgiumot.

március 4-re virradó éjszaka Mialatt Marx utazási előkészületeket tesz, a rendőrség behatol lakásába és letartóztatja. Március 4-én feleségét is letartóztatják. 18 órai fogvatartás után Marxot és feleségét Belgium azonnali elhagyására kényszerítik.

március 5 Marx családjával együtt Párizsba érkezik. Engels aktívan részt vesz a Marx és más politikai emigránsok belgiumi üldözése elleni tiltakozó kampányban. A „Northern Star" szerkesztőjéhez intézett levelében megbélyegzi a belga kormány magatartását. A levél március 25-én jelenik meg.

március 6 Marx részt vesz a párizsi német munkások gyűlésén, amelyet a franciaországi forradalmi események alkalmából hívtak össze.

március 6— március közepe Marx harcol az ellen a kispolgári demokraták (Herwegh, Bornstedt és mások) által javasolt kalandor terv ellen, hogy Párizsban német emigránsokból állítsanak fel szabadcsapatot, és ezzel törjenek be Németországba. Azt ajánlja a német munkásoknak, hogy egyelőre ne térjenek vissza Németországba, hanem vegyenek részt a párizsi proletariátus küszöbönálló fegyveres felkelésében.

március 8 Marx a „Réforme"-ban nyílt levelet tesz közzé Belgiumból való kiutasításáról. — Marx részt vesz a Kommunisták Szövetsége párizsi csoportjának ülésén. Ezen az ülésen elhatározzák a Kommunisták Szövetsége párizsi körzetének megalakítását, valamint egy nyilvános munkásegyletnek, a Német Munkások Klubjának megalapítását. Marxot megbízzák, hogy dolgozza ki a klub alapszabályainak tervezetét.

március 9 A Kommunisták Szövetsége párizsi körzetének ülésén elfogadják a Német Munkások Klubja számára Marx által készített alapszabály-tervezetet.

kb. március 10 Megalakul Párizsban a Kommunisták Szövetségének központi vezetősége, s Marxot választja elnökké. Engelst, aki még Brüsszelben időzik, távollétében a központi vezetőség tagjává választják.

kb. március 15 Marx megkezdi az előkészületeket a Szövetség tagjainak és más német munkásoknak Németországba való visszajuttatására, s tervbe veszi egy pártlap kiadását Németországban.

március 19 A Kommunisták Szövetségének londoni körzeti vezetősége 1000 példányt küld a „Kommunista Párt kiáltványá"-ból a Szövetség párizsi központi vezetőségének.

Mutató

*(Nevek — idézett művek: hatóságok közleményei, újságok és folyóiratok)**

A

ABYBERG, Johann Theodor (1795—1869) — svájci politikus, a konzervatív párt vezetője Schwyz kantonban. — *374*

ACKERSDIJK, Jan (1790—1861) — holland közgazdász, professzor az utrechti egyetemen. — *292*

ADDISON, Joseph (1672—1719) — angol író és államférfi, az angol felvilágosodás egyik előfutára. — *214*
— *Cato, a Tragedy.* (Cato, tragédia.) (1713) — *214* (115)

ALBERT Francis Charles Augustus Emmanuel, herceg (1819—1861) — Viktória angol királynő férje. — *410*

Albert *lásd* Martin

Album. Originalpoesien von Georg Weerth, N . . h . . s, Friedrich Sass, H. Semmig, Theodor Opitz, Miss Speridan Carrey, Alfred Meissner, Karl Beck, Shelley, Weitling, Ferdinand Freiligrath, Anastasius Grün, Heinrich Heine, Adoph Schults, Karl Eck, Johannes Scherr, Rudolph Schwerdtlein, Joseph Schweitzer, E. W., Hermann Ewerbeck, Richard Reinhardt, Volksstimmen, Edward P. Mead in Birmingham, Ludwig Köhler, L. Seeger und dem Hrsg. H. Püttmann. (Album. Eredeti költemények, írták Georg Weerth ... és a kiadó, H. Püttmann.) Borna 1847; *lásd még* az egyes szerzőknél. — *267—279*

ALEMBERT, Jean Le Rond d' (1717—1783) — francia felvilágosító, matematikus és természettudós. — *406*

ALLARD — francia demokrata, Brüsszelben élő politikai emigráns. — *516*

»*Allgemeine Preussiche Zeitung*« (Általános porosz újság), Berlin. — *267*

»*Allgemeine Zeitung*« (Általános újság), Augsburg. — *344 394 502* (264 378)

ANDERSON, Adam (1692—1765) — skót közgazdász. — *71*
— *An Historical and Chronological Deduction of the Origin of Commerce from the Earliest Accounts to the Present Time.* (A kereskedelem eredetének történelmi és időrendi levezetése a legrégibb jelentésektől a jelenkorig.) (1764), London 1801. — *71*

---

* Az idegen nyelvű szövegeket itt és mindenütt — nyelvi sajátszerűségeiket érintetlenül hagyva — mai helyesírásuk szerint adtuk. A művek kiadási adatait csak ott tüntettük fel, ahol Marx és Engels az általuk használt kiadást megjelölik, vagy az kétséget kizáróan megállapítható. Az újságok és folyóiratok közül egy csillaggal (*) jelöltük azokat, amelyeknek Marx és Engels ez időben munkatársa volt, két csillaggal (**) azokat, amelyeknek szerkesztésében részt vettek, vagy amelyek befolyásuk alatt áll tak.

ANNEKE, Friedrich (Fritz) (kb. 1817–kb. 1872) – porosz tüzértiszt, a hadseregből kizárták (kizárásáról kiadott egy brosúrát: „Ein ehrengerichtlicher Prozess" (Egy becsületbírósági per), Lipcse 1846); 1848-ban tagja a Kommunisták Szövetsége kölni szervezetének, a 48-as forradalom idején egyik alapítója és titkára a kölni Munkásegyletnek, a szélső demokrata „Neue Kölnische Zeitung" szerkesztője; később részt vett a badeni felkelésben, majd kivándorolt Amerikába és részt vett a polgárháborúban. – *244 270* (161)

ANTINOUS (Antinoosz) (II. sz.) – Hadrianus császárkegyence; a késő-római művészetben a szép ifjú eszményképe. – *376*

ARAGO, Etienne (1803–1892) – francia demokrata politikus és író; a „Réforme" munkatársa; 1848-ban a Posta igazgatója, kispolgári republikánus. – *391* (384)

ARIOSTO, Lodovico (1474–1533) – olasz költő. – *331*
– *L'Orlando furioso.* (Az őrjöngő Roland.) – *331* (253)

ARKWRIGHT, Sir Richard (1732–1792) – angol vállalkozó; az ipari forradalom időszakában megkaparintott különféle szabadalmakat s emiatt a fonógép feltalálójának tartották. – *148*

ARNOTT, John – angol munkásvezető; 1850–52 a chartista végrehajtóbizottság tagja. – *393*

ARNSTEIN, Adam Isaak – osztrák bankár, a bécsi Arnstein és Eskeles bankház egyik alapítója (1774). – *483*

ASHER, Karl Wilhelm (1798–1864) – német közgazdász és jogász; szabadkereskedő. – *293*

Ashley *lásd* Shaftesbury

Aston *lásd* Meier

»*L'Atelier, organe spécial de la classe laborieuse, rédigé par des ouvriers exclusivement*« (A műhely, a dolgozó osztály külön lapja, szerkesztik kizárólag munkások), Párizs. – *317* (*318*) (235)

ATKINSON, William (XIX. sz. első fele) – angol közgazdász; védővámos. – *92*
– *Principles of Political Economy, or the Laws of the Formation of National Wealth etc.* (A politikai gazdaságtan alapelvei, vagy a nemzeti gazdagság kialakulásának törvényei stb.) London 1840. – *92* (38c)

B

BABBAGE, Charles (1792–1871) – angol matematikus, mechanikus és közgazdász. – *146*
– *Traité sur l'économie des machines et des manufactures.* (Értekezés a gépek és a manufaktúrák gazdaságosságáról.) Angolból ford. Ed. Biot; Párizs 1833. – *146*

BABEUF, François-Noël (Gracchus) (1760–1797) – francia forradalmár, utopikus kommunista, az „egyenlők" összeesküvésének megszervezője. – *248–249 329 467*

BAKUNYIN, Mihail Alekszandrovics (1814–1876) – orosz forradalmár, az 1848-as német forradalom résztvevője; később anarchista, harcolt a marxizmus és Marx politikai irányvonala ellen, 1872-ben kizárták az I. Internacionáléból. – *565 569 573* (38 340)

BALLIN, F. – belga radikális demokrata, az Association démocratique tagja. – *539*

BARBAROUX, Charles-Jean-Marie (1767–1794) – francia politikus, a konvent tagja, a girondisták egyik vezetője. – *342* (261)

BARING, Alexander, Lord Ashburton (1774–1848) – angol bankár, publicista és politikus; tory. – *240*

BARROT, Camille-Hyacinthe-Odilon (1791–1873) – francia politikus, a liberális dinasztikus ellenzék vezetője; 1848 decemberétől 1849 októberéig az ellenforradalmi monarchista blokkra támaszkodó kormány miniszterelnöke. – *25 178 242 381 383 836 389–391 402 412 416 505* (314)

BARTELS, Adolphe (1802–1862) – belga demokrata, publicista, kispolgári szocialista; 1844–46 a „Débat social" főszerkesztője. – *398–399* (307 361)

BARTELS, Jules – belga ügyvéd. – *280*

BASTIAT, Frédéric (1801–1850) – franciavulgáris közgazdász; szabadkereskedő. – *281 289*

– *Sophismes économiques.* (Közgazdasági szofizmák.) II. kiad., Párizs 1846. – *281 289*

BATTAILLE (Bataille), A. – belga forradalmár munkás, az Association démocratique tagja. – *539*

BAUDEAU, Nicolas, abbé (1730–1792) – francia politikus és közgazdász; fiziokrata. – *120*

– (Névtelenül:) *Explication du Tableau économique, à Madame de ***, par l'auteur des Ephémérides.* (A Gazdasági táblázat magyarázata, *** asszonynak, az „Efemeridák" szerzőjétől.) (1776), „Physiocrates etc.", II. rész, Daire kiad., Párizs 1846. – *120* (63)

BAUER, Bruno (1809–1882) – német ifjúhegeliánus filozófus, bibliakritikus; 1866 után nemzeti liberális. – *36*

BAUER, Heinrich – német cipész, az Igazak Szövetségének egyik vezetője; a Kommunisták Szövetsége központi vezetőségének tagja; 1851 Ausztráliába emigrált. – *544* (366)

BEAULIEU, Lehardy de, Jean-Charles-Marie-Joseph (1816–1871) – belga közgazdász és mineralógus; szabadkereskedő. – *280 489*

– *Discours prononcé par M. Lehardy de Beaulieu etc.* (Lehardy de Beaulieu előadása stb.) „Débat social", 1848 febr. 6. – *489* (365)

BEAUMONT de La Bonninière, Gustave-Auguste de (1802–1866) – francia polgári publicista és politikus; könyveket írt az Egyesült Államok-beli rabszolgaságról és büntetőintézetekről. – *383 386*

BECK, Karl Isidor (1817–1879) – német kispolgári költő; a 40-es években „igazi szocialista". – *195–211 259 264* (95)

– *Saul.* Tragédia 5 felvonásban, Lipcse 1840. – *197*

– *Auferstehung.* (Feltámadás.) „Gedichte", Berlin 1845. – *264*

– *Lieder vom armen Mann.* (Dalok a szegényemberről.) Lipcse 1846. – *195–211*

BENTHAM, Jeremy (1748–1832) – angol polgári társadalomfilozófus; a hasznossági elmélet szélsőségesen burzsoá irányzatának (az utilitarizmusnak) hirdetője. – *283* (207)

BERANGER, Pierre-Jean de (1780–1857) – francia demokrata költő, dalok és politikai szatírák szerzője. – *539*

BERLICHINGEN, Gottfried (Götz) von (1480–1562) – német lovag, 1525-ben a parasztháború egyik vezére; elárulta a parasztok ügyét. – *220 231*

»*Berliner politisches Wochenblatt*« (Berlini politikai hetilap). – *471* (343)

Biblia. Marx és Engels (a Vulgatán kívül) Luther fordítását használta; mi általában Károli Gáspár fordítását követtük. – *88 192 232 246 249 376 415 478* (166 171 288 325 356)

»*Le Bien Public*« (A közjó), Mâçon–Párizs. – *372 401* (279 312)

BILLAULT, Auguste-Adolphe-Marie (1805–1863) – francia ügyvéd, politikus, orléanista, a dinasztikus ellenzék tagja. 1848–49 az alkotmányozó gyűlés tagja, 1849 után bonapartista, 1854–58 belügyminiszter. – *506* (383)

BISMARCK, Otto, Fürst von (1815–1898) — porosz politikus, 1861-től miniszterelnök, 1871–90 birodalmi kancellár; reakciós úton egyesítette Németországot; a szocialistaellenes kivételes törvény megalkotója. — *576*

BLANC, Jean-Joseph-Louis (1811–1882) — francia kispolgári szocialista, történész és újságíró; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja; 1871-ben a versailles-iak mellé állt. — *386 391 405–407 469* (*507*) (276 384)

— *Organisation du travail.* (A munka megszervezése.) (1839), IV. kiad., Brüsszel 1845. — *386*

BLANQUI, Jérôme-Adolphe (1798–1854) — francia közgazdász, Say követője (a forradalmár Auguste Blanqui testvére). — *80 214 242 282 284 288*

— *Histoire de l'économie politique en Europe depuis les anciens jusqu'à nos jours etc.* (A politikai gazdaságtan története Európában, a régi időktől napjainkig stb.) (1839), „Cours d'économie politique" (Politikai gazdaságtani tanfolyam), Brüsszel 1842 (1843). — *214 282* (114 266)

BLESSINGTON, Marguerite, Countess of (1789–1849) — angol liberális írónő; Byron barátnője. — *23*

BOISGUILLEBERT, Pierre le Pesant, Sieur de (1646–1714) — francia közgazdász; a fiziokraták előfutára. — *92 109*

— *Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs etc.* (Értekezés a gazdagság, a pénz és az adók természetéről stb.) „Économistes financiers etc.", Daire kiad., Párizs 1843. — *92 109*

BOLINGBROKE, Henry Saint-John, Viscount (1678–1751) — angol deista és szkeptikus filozófus; a tory párt egyik vezetője. — *406*

BONALD, Louis-Gabriel-Ambroise, vicomte de (1754–1840) — francia politikus és publicista; monarchista; az arisztokrácia és a klerikális reakció képviselője és teoretikusa. — *497*

BORN, Stephan (Simon Buttermilch) (1824–1898) — német szedő, az Igazak és a Kommunisták Szövetségének tagja, részt vett az 1848-as német forradalomban; később polgári radikális újságíró és irodalomtörténész-professzor Svájcban majd Londonban. — *313 346–347 544 547*

— (Stephan:) *Der Heinzensche Staat. Eine Kritik.* (A Heinzen-féle állam. Kritika.) Bern 1847. — *313 346–347*

BORNSTEDT, Adalbert von (1808–1851) — német publicista, kispolgári demokrata; kezdetben porosz katonatiszt, majd kivándorlása után (1830) kalandor és a porosz kormány titkos ügynöke; 1847–48 kiadója és szerkesztője a „Deutsche-Brüsseler-Zeitung"-nak; tagja a Kommunisták Szövetségének. 1848 márciusában kizárják a Szövetségből a szabadcsapatok szervezése miatt; ezek betörésekor a porosz csapatok elfogják; a börtönben megőrül. — *526* (85 411)

BOURBONOK — francia uralkodóház 1589–1792 és 1814–1830. — *378* (41 49 99 218)

BOWRING, Sir John (1792–1872) — angol politikus, nyelvész és irodalmár; Bentham tanítványa, szabadkereskedő; Anglia távol-keleti gyarmatpolitikájának végrehajtója. — *283 288–289 291–293 388 422 425 427 429–431* (207 300 336)

— *Alsóházi beszéd.* 1835 júl. „Hansard's Parliamentary Debates", III. sorozat, XXIX. köt. — *429–430* (338)

BÖRNE, Karl Ludwig (Baruch Löb) (1786–1837) — német publicista és kritikus, a kispolgári radikalizmus képviselője, az „Ifjú Németország" ideológusa; élete végén a kereszténységszocializmus híve. — *5 221 235* (102 126)

— *Briefe aus Paris.* (Párizsi levelek.) 1832–34. — *221*

BRAY, John Francis (1809–1895) — angol-amerikai közgazdász, Owen követője, chartista. — *94–99 101 552 556*

— *Labour's Wrongs and Labour's Remedy; or the Age of Might and the Age of Right.* (A munka bajai és a munka gyógyszere; vagy a hatalom kora és a jog kora.) Leeds 1839. — *94–98 552*

BRIGHT, John (1811–1889) — angol gyáros és politikus; a Gabonatörvény-ellenes Liga egyik vezetője. — *291 422 476* (208)

— *Alsóházi beszéd.* 1847 dec. 13. „Hansard's Parliamentary Debates", III. sorozat, XCV. köt. I. — *476* (353)

BROWN, Sir William (1784–1864) — angol bankár; szabadkereskedő. — *288–289*

BUCHEZ, Philippe-Joseph-Benjamin (1796–1865) — francia politikus és történész, polgári republikánus, Saint-Simon tanítványa, újkatolikus szocializmus hirdetője; 1848-ban az ideiglenes kormány elnöke. — *215 225* (235)

— és P. C. ROUX: *Histoire parlementaire de la Révolution française ou journal des Assemblées Nationales, depuis 1789 jusqu'en 1815 etc.* (A Francia Forradalom parlamenti története, vagy a Nemzetgyűlések naplója 1789-től 1815-ig stb.) Párizs 1834–38. — *215*

BUCHFINK — a Kommunisták Szövetségének tagja. — *544*

BULWER, Edward George, Earl Lytton (1803–1873) — angol író és politikus, whig, majd tory, gyarmatügyi miniszter; romantikus történelmi regényeket írt. — *268*

BUONARROTI, Filippo Michele (1761–1837) — olasz származású francia forradalmár, utopikus kommunista, Babeuf harcostársa; küzdött a babeufi hagyományoknak a forradalmi munkásmozgalomban való feleleventéséért. — *329*

— *Conspiration pour l'égalité dite de Babeuf etc.* (A Babeuf-féle összeesküvés az egyenlőségért stb.) Brüsszel 1828. — *329* (250)

BÜRGER, Gottfried August (1747–1794) — német költő és műfordító. — *270*

— *Lenore.* (Lenóra.) — *270* (198)

Bürgerbuch *lásd* Deutsches Bürgerbuch

C

CABET, Etienne (1788–1856) — francia jogász és publicista, utopikus kommunista. — *539 248 400 403 469 570 574* (312 316)

CADE, John (Jack) (megh. 1450) — dél-angliai paraszt- és kézművesfelkelés vezetője; 1450 júliusában bevonult Londonba és néhány napig a város ura volt. Menekülés közben megölték. — *302* (225)

CAMPAN — a bordeaux-i kereskedelmi kamara tagja; szabadkereskedő. — *283*

CAMPE, Joachim Heinrich (1746–1818) — német ifjúsági író, nyelvész és pedagógus. — *343–344* (262)

— *Die Entdeckung von Amerika. Ein Unterhaltungsbuch für Kinder und junge Leute.* (Amerika felfedezése. Szórakoztató könyv gyermekek és ifjak részére.) V. kiad., Braunschweig 1801. — *343–344* (262)

CAMPHAUSEN, Ludolf (1803–1890) — kölni bankár, a rajnai liberális burzsoázia egyik vezetője; 1848 márc.–jún. porosz miniszterelnök. — *340–341*

CARNOT, Lazare-Hippolyte (1801–1888) — francia publicista és politikus, mérsékelt polgári republikánus; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja. — *402 416*

— *Les radicaux et la charte.* (A radikálisok és az alkotmány.) Párizs 1847. — *416*

CARNOT, Lazare-Nicolas-Marguerite (1753–1823) — francia matematikus, politikus és katonai szakértő, polgári republikánus; a francia forradalomban jakobinus, majd thermidorista; 1795-ben a Direktórium tagja, 1797-ben Németországba menekült, Napóleon visszahívta, 1800-ban hadügyminiszter; Napóleon császárrá választását ellenezte; 1814-ben Napóleon mellé állt; 1815-ben a Bourbonok elől Németországba menekült. — *416*

CARRELL, Armand (1800–1836) — francia liberális publicista, a „National" egyik alapítója és szerkesztője. — *176* (18)

CATO, Marcus Porcius sen. (i. e. 234–149) — római politikus. — *214*

CERVANTES Saavedra, Miguel de (1547–1616) — spanyol realista író. — *320*
— *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha.* (Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha.) Brüsszel 1617. — *320 472*

»*Le Charivari*« (A zenebona), Párizs. — *17 241* (10)

CHERBULIEZ, Antoine-Elisée (1797–1869) — svájci francia közgazdász; Sismondi követője. — *164*

CLOOTS, Jean-Baptiste, baron de (Anacharsis) (1755–1794) — porosz arisztokrata, a francia forradalom híve, a konvent tagja, a vallásellenes mozgalom egyik vezetője. — *399*

COBBETT, William (kb. 1762–1835) — angol politikus és publicista, a chartisták előfutára az általános választójogért és a dolgozók helyzetének megjavításáért vívott harcban. — *365*

COBDEN, Richard (1804–1865) — angol gyáros és politikus; a Gabonatörvény-ellenes Liga egyik vezetője. — *291 489* (308 366)

COCLE, Celestino Maria (1783–1857) — olasz teológus és reakciós politikus, II. Ferdinánd nápolyi király gyóntatója. — *492*

COLBERT, Jean-Baptiste (1619–1683) — francia államférfi; a merkantilista gazdaságpolitika legkövetkezetesebb képviselője. — *153*

CONSTANCIO, Francisco Solano (1772–1846) — portugál orvos, politikus és történész; Godwin, Malthus, Ricardo és mások műveinek francia fordítója. — *69 76*

»*Le Constitutionnel*« (Alkotmányos Újság), Párizs. — *243 383 390 411* (157)

CONZE, Alexander — amerikai német; a „Volkstribun" levelezője. — *6 15*

COOPER, Thomas (1759–1840) — angol, később amerikai demokrata politikai író, közgazdász és kémikus. — *82 110 330–331*
— *Lectures on the Elements of Political Economy.* (Előadások a politikai gazdaságtan elemeiről.) Columbia 1826 [London 1831]. — *110 331* (62)

COOPER, Thomas (1805–1892) — angol költő és újságíró, kispolgári radikális; a 40-es évek elején a chartizmus híve, később metodista prédikátor. — *23* (12 300)

»*Le Corsaire*« (A kalóz), Párizs. — *243–244* (158)

CUBIERES Amédée-Louis-Despans de (1786–1853) — francia tábornok és politikus, orléanista; 1839–40 hadügyminiszter; 1847-ben megvesztegethetőségért lefokozták. — *175–176*

D

DAHLMANN, Friedrich Christophe (1785–1860) — német történész, egyetemi tanár, liberális politikus; Hannoverben közreműködött az 1833-as alaptörvény létrehozásában. 1837-ben hat társával protestált a törvény hatályon kívül helyezése ellen, ezért el kellett hagynia az országot; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés jobbközépi tagja. — *184 471* (334)

DAIRE, Louis-François-Eugène (1798–1847) – francia publicista és közgazdász, a „Collection des principaux économistes" (Legjelesebb közgazdászok gyűjteménye) kiadója. – *92 109* (63 64)

Dairnvaell *lásd* Mathieu-Dairnvaell

D'Alembert *lásd* Alembert

DANTE ALIGHIERI (1265–1321) – olasz költő. – *232 578* (138)
– *La Divina Commedia.* (Az isteni színjáték.) – *232*

DARWIN, Charles (1809–1882) – angol természetbúvár, a fejlődéstan megalapozója. – *567 570*

DASSY F. J. – belga munkás, demokrata, a brüsszeli Association démocratique tagja. – *511*

DAVID, Christian Georg Nathan (1793–1874) – dán politikus, statisztikus és közgazdász, liberális publicista. – *281*

»*Le Débat social. Organe de la démocratie*« (Társadalmi vita. A demokrácia lapja), Brüsszel. – *242 411–412 487–490* (361 365 366 403 404)

de Bonald *lásd* Bonald

DECAZES, Elie, duc (1780–1860) – francia jogász és politikus; monarchista, a földbirtokosok és a nagyburzsoázia közti megegyezés híve. – *240*

DECKER – német kispolgári demokrata. – *544* (411)

Déclaration des droits de l'homme et du citoyen. (Az ember és a polgár jogainak nyilatkozata.) 1793. – *415* (324)

DEGEORGE, Frédéric (1797–1854) – francia publicista, a „National" munkatársa, mérsékelt republikánus. – *402*

DELANGLE, Claude-Alphonse (1797–1869) – francia jogász, reakciós politikus; 1847-ben párizsi főügyész. – *403*

DEL CARRETTO, Francesco Saverio, Marchese (1788–1862) – olasz reakciós politikus, 1831–48 a nápolyi királyság rendőrminisztere. – *492*

de Maistre *lásd* Maistre

»*La Démocratie pacifique, Journal des intérêts des gouvernements et des peuples*« (A békés demokrácia, a kormányok és a népek érdekeinek lapja), Párizs. – *244* (160)

den Tex *lásd* Tex

**»*Deutsch-Französische Jahrbücher*« (Német-francia évkönyvek), Párizs. – *37 80 216–217 339* (38)

**»*Deutsche-Brüsseler-Zeitung*« (Brüsszeli német újság). – (*37 58*) *182* (*194 235 284*) *298 313 320 323 325 328 332 341 346* (*347 379*) *394* (*397*) *399* (*401 404 407 421 479 486 495 499 504 507*) *509 526 537* (26 29 44 84 85 209 221 222 236 246 303 304 307 309 317 372 398 400)

*»*Deutsches Bürgerbuch für 1845*« (A német polgár könyve 1845-re), Darmstadt. – *252* (176)

de Witt *lásd* Witt

DEZAMY, Théodore (1803–1850) – francia publicista, az utopikus kommunizmus forradalmi irányzatának képviselője. – *5* (315)

DICKENS, Charles John Huffam (Boz) (1812–1870) – angol regényíró. – *23*

DIDEROT, Denis (1713–1784) – a francia felvilágosodás legkiemelkedőbb filozófusa, az enciklopedisták vezetője, harcos materialista és ateista. – *406*

»*Dies Buch gehört dem Volke*« (Ez a könyv a népé), Bielefeld. — *237* (144)

DIETSCH, Andreas (megh. 1846) — német kefekötő, Weitling híve; 1844-ben Észak-Amerikában „Új Helvécia" néven kommunista kolóniát alapított, amely 1845-ig állt fenn. — *12*

»*Dorfzeitung*« (Falu-újság), Elberfeld. — *248*

DRONKE, Ernst (1822—1891) — német publicista és író, kezdetben „igazi szocialista" majd a Kommunisták Szövetségének tagja; 1848—49 egyik szerkesztője a „Neue Rheinische Zeitung"-nak; Svájcba, majd Angliába emigrált, ott kereskedőként élt és visszavonult a politikától. — *267—269*

— *Berlin.* Majna-Frankfurt 1846. — *269*

— *Polizeigeschichten.* (Rendőrségi történetek.) Lipcse 1846. — *268—269*

— *Aus dem Volk.* (A népből.) Majna-Frankfurt 1846. — *269*

DROUYN DE LHUYS, Edouard (1805—1881) — francia politikus, Guizot ellenfele; liberális, 1848-tól bonapartista; több ízben külügyminiszter. — *383*

DROZ, François-Xavier-Joseph (1773—1850) — francia erkölcsfilozófus, történetíró és közgazdász; eleinte szenzualista, később a katolicizmus védelmezője. — *80*

DUCHATEAU — francia gyáros, a védővámrendszer híve. — *283 289*

DUCHATEL, Charles-Marie-Tanneguy, comte (1803—1867) — francia politikus, orléanista; a júliusi monarchia idején kereskedelmi, majd belügyminiszter; malthusianus. — *24 175—181 198 371 505 514*

DUESBERG, Franz von (1793—1872) — porosz politikus, 1846—48 pénzügyminiszter. — *190*

— *Denkschrift, betreffend die Aufhebung der Mahl- und Schlachtsteuer, die Beschränkung der Klassensteuer und die Erhebung einer Einkommensteuer.* (Emlékirat az őrlési és vágási adó megszüntetéséről, az osztályadó korlátozásáról és jövedelemadó kivetéséről.) „Der Erste Vereinigte Landtag etc." (Az első egyesült Landtag), I. köt., Berlin 1847. — *190* (89)

DUMAS, Alexandre, sen. (Dumas père) (1803—1870) — francia regényíró. — *268*

DUMAS, Jean-Baptiste (1800—1884) — francia kémikus, a Sorbonne professzora; 1849—51 földművelési és kereskedelmi miniszter. — *213*

DUNCOMBE, Thomas Slingsby (1796—1861) — angol politikus, polgári radikális, a 40-es években kapcsolatot tartott a chartistákkal; parlamenti képviselő. — *175 291 410*

DUNOYER, Barthélemy-Charles-Pierre-Joseph (1786—1862) — francia vulgáris közgazdász és polgári politikus. — *87 284 288*

— *De la liberté du travail ou simple exposé des conditions dans lesquelles les forces humaines s'exercent avec le plus de puissance.* (A munka szabadságáról, vagy egyszerű kifejtése azon feltételeknek, amelyek között az emberi erők leghatékonyabban működnek.) Párizs 1845. — *284*

DUPONT DE L'EURE, Jacques-Charles (1767—1855) — francia liberális politikus, mérsékelt republikánus; 1848-ban az ideiglenes kormány elnöke. — *507* (384)

DUVERGIER DE HAURANNE, Prosper (1798—1881) — francia liberális politikus és publicista, a „Siècle" munkatársa; az 1848-as forradalomban balközépi. — *381 412*

E

ECK, Karl Gottlieb (szül. 1823) — német kézműves, „igazi szocialista"; költeményeket írt Püttmann „Album"-a és a hamburgi „Werkstatt" számára; 1850-ben felségsértésért 8 évre ítélték. — *272*

— *Waldfrevel.* (Erdőkihágás.) „Album", Borna 1847. — *272*

«The Economist» (A közgazdász), London. — *288* (212)

EDMONDS, Thomas Rowe (1803—1889) — angol közgazdász, biztosítóintézeti igazgató; utopikus szocialista, aki Ricardo elméletéből szocialista végkövetkeztetéseket vont le. — *94 552*

— *Practical Moral and Political Economy, or the Government, Religion and Institutions, most conducive to Individual Happiness and to National Power.* (Gyakorlati erkölcsi és politikai gazdaságtan, vagy az egyéni boldogságot és a nemzeti hatalmat leginkább előmozdító kormányzat, vallás és intézmények.) London 1828. — *94 552*

Égalité: ifjabb Égalité polgártárs *lásd* Lajos Fülöp

EGMONT (Lamoral, Egmont grófja, Gavre hercege) (1522—1568) — németalföldi szabadságharcos, a spanyol uralom elleni nemesi ellenállás egyik vezére; 1559-ben Flandria és Artois helytartója; Alba herceg kivégeztette. — *229*

EICHHORN, Johann Albrecht Friedrich (1779—1856) — porosz politikus, szélső reakciós, 1840—48 kultuszminiszter; nevéhez fűződik a porosz állam fellépése a hegeli filozófia ellen. — *183 193* (84 86)

ENGELMANN, Wilhelm (1785—1823) — lipcsei könyvkiadó cég alapítója. — *197*

ENGELS, Friedrich (1820—1895). — *(1 19 23 305 313) 319 322—326 338 342—343 345—346 357 543* (1 11 12 17 19 26 36 38 39 40 44 47 54 55 84 85 95 119 141 148 174 176 205 210 215 221 230 234 236 246 248 266 267 268 270 271 272 273 276 290 293 295 298 304 305 306 308 313 319 320 329 333 340 367 372 377 385 388 391 395 396 398 402 412 413)

— *Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie.* (A nemzetgazdaságtan bírálatának vázlata.) „Deutsch-Französische Jahrbücher", Párizs 1844. — 80 (50)

— *Die Lage der arbeitenden Klasse in England etc.* (A munkásosztály helyzete Angliában stb.) Lipcse 1845. — *80 567* (51)

— *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats.* (A család, a magántulajdon és az állam eredete.) II. kiad., Stuttgart 1886. — *442*

— *The Condition of the Working Class in England in 1844.* (A munkásosztály helyzete Angliában 1844-ben.) Ford. Florence Kelley-Wischnewetzky; New York 1887. — *570*

— *lásd még* Marx

ENGLER — a Kommunisták Szövetségének tagja. — *544*

»L'Epoque. Journal complet et universel« (A korszak. Teljes és egyetemes újság), Párizs. — *177—178 242*

EPPS, John (1805—1869) — angol orvos, radikális demokrata. — *367—369*

ESKELES, Bernhard, Freiherr von (1753—1839) — osztrák bankár, a bécsi Arnstein és Eskeles bankház és az osztrák Nemzeti Bank egyik alapítója, az utóbbinak 1816-tól igazgatója. — *483*

EWART, William (1798—1869) — angol liberális politikus; szabadkereskedő. — *283 288—289*

EWERBECK, August Hermann (1816—1860) — német orvos és író, az Igazak Szövetsége párizsi csoportjának vezetője, majd a Kommunisták Szövetségének tagja; 1844—51 szoros kapcsolatban állt Marxszal és Engelsszel; 1850-ben kilép a Szövetségből, majd Amerikában és ismét Franciaországban él. — *274*

— *Lied.* (Dal.) „Album", Borna 1847. — *275*

— *Schlachtlied.* (Csatadal.) „Album", Borna 1847. — *274*

F

FAIDER, Victor — belga ügyvéd és politikus, polgári demokrata. — *280*

FARADAY, Michael (1791—1867) — angol fizikus és kémikus. — *213*

FAUCHER, Léon (1803–1854) – francia polgári publicista és politikus, mérsékelt liberális, a munkásmozgalmak elkeseredett ellensége. – *169*
– *Les coalitions condamnées par les ouvriers anglais.* (Az angol munkások elítélik az egyesüléseket.) „Journal des Economistes", 1845 aug.–nov. sz. – *169* (75)

FERDINÁND, I. (1793–1875) – osztrák császár 1835–1848 (mint magyar király V. Ferdinánd). – *482 502*

FERDINÁND, II. (1810–1859) – Szicília és Nápoly királya 1830–1859; Messina 1849 szeptemberi ágyúzásáért a Bomba-király nevet kapta. – *377 473 491–492*

FERENC, II. (1768–1835) – német-római császár 1792–1806; I. Ferenc néven osztrák császár 1804–1835. – *480 482 485*

FERGUSON, Adam (1723–1816) – skót történetíró, erkölcs- és társadalomfilozófus; A. Smith tanítója. – *140*
– *Essai sur l'histoire de la société civile.* (Tanulmány a polgári társadalom történetéről.) Angolból ford. Bergier; Párizs 1783. – *140*

FEUERBACH, Ludwig (1804–1872)–német materialista filozófus.– *36 218 220 300* (38)

FISCHER, F. – a Kommunisták Szövetségének tagja. – *543*

FLOCON, Ferdinand (1800–1866) – francia kispolgári radikális politikus és publicista, a „Réforme" szerkesztője; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja. – *389–391 411 415 (507)* (19 317 384)

FLORIAN, Jean-Pierre-Claris de (1755–1794) – francia költő és író; Wilhelm Tellről is írt. – *374*

FOLLEN, August Adolf Ludwig (1794–1855) – német költő, publicista és politikus, 1815-ben az ellenzéki diákmozgalom résztvevője; 1817-ben az elberfeldi „Allgemeine Zeitung" szerkesztője; *lásd még* Friedrichsen. – *503* (380)

FOULD, Achille (1800–1867) – francia bankár és politikus, orléanista, majd bonapartista; 1848-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja; III. Napóleon alatt pénzügyminiszter. – *24 380*

FOURIER, François-Marie-Charles (1772–1837) – francia utopikus szocialista.– *218 239 247 467 469* (145 176)
– *Traité de l'association domestique-agricole.* (Értekezés a házi-mezőgazdasági társulásról.) Besançon–Párizs 1822. – *218*
– *Le nouveau monde industriel et sociétaire etc.* (Az új ipari és társadalmas világ stb.) (1828), Párizs 1829–30. – *247* (168)

»*Frankfurter gelehrte Anzeigen*« (Frankfurti tudományos közlemények), Majna-Frankfurt. – *224*

FREILIGRATH, Ferdinand (1810–1876) – német forradalmár költő; 1848–49 a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője, a Kommunisták Szövetségének tagja; az ötvenes évektől kispolgári radikális. – *257 266–267 269 299* (192)
– *Ça ira!* (Menni fog!) Herisau 1846. – *266*
– *Wie man's macht.* (Hogyan csináljuk.) „Album", Borna 1847. – *267*
– *Requiescat!* (Nyugodjék!) – *269* (196)

FRIEDRICHSEN, Johann Friedrich Wilhelm (XVIII–XIX. sz.) – német költő.
– *Mag alles Wunder von dem Lande singen.* (Csak zengje minden csodálva a tájat.) (Zenéjét szerezte A. A. L. Follen), „Deutsches Liederbuch für Hochschulen", Stuttgart 1813. – *503* (380)

FRIGYES, II. (Nagy) (1712–1786) – porosz király 1740–1786. – *472* (347)

FRIGYES, VII. (1808–1863) – dán király 1848–1863. – *493*

FRIGYES VILMOS, II. (1744–1797) – porosz király 1786–1797. – *226*

FRIGYES VILMOS, III. (1770–1840) – porosz király 1797–1840. – *27* (379)

FRIGYES VILMOS, IV. (1795–1861) – porosz király 1840–1861. – *21 27 34 55 192–193 341 472 476 493* (21 26 44 90 313)

– *Patent, die standischen Einrichtungen betreffend.* (Pátens a rendi intézményekről.) 1847 február 3. „Der Erste Vereinigte Landtag" (Az első egyesült Landtag), I. kot., Berlin 1847. – *27*

– *Thronrede Sr. Majestät des Königs am 11. April 1847.* (Őfelsége a király 1847 április 11-i trónbeszéde.) „Der Erste Vereinigte Landtag", I. köt., Berlin 1847.–*192 473* (26 93 319)

FRÖBEL, Julius (1805–1893) – német kispolgári demokrata publicista, könyvkiadó; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés balszárnyának tagja; 1849-ben Amerikába emigrált. – *305*

– (C. Junius:) *Neue Politik.* (Új politika.) Mannheim 1846. – *305* (227)

– *System der sozialen Politik.* (A szociális politika rendszere.) II. kiad., Mannheim 1847. – *305* (227)

FULCHIRON, Jean-Claude (1774–1859) – francia nagyiparos és konzervatív politikus; a finánciarisztokrácia érdekeinek képviselője. – *240 371 380*

FÜLÖP, I. (1052–1108) – francia király 1060–1108. – *105–106*

G

GARNIER-PAGES, Etienne-Joseph-Louis (1801–1841) – francia politikus, polgári demokrata; az 1830-as forradalom után a republikánus ellenzék élén állt. – *413*

GARNIER-PAGES, Louis-Antoine (1803–1878) – francia politikus, mérsékelt republikánus; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja és Párizs polgármestere. – *402 411–413 416 (507)* (384)

GERARD, Etienne-Maurice, comte (1773–1852) – francia marsall és politikus, részt vett Napóleon hadjárataiban; 1830 és 1834 hadügyminiszter, 1838–42 a nemzetőrség főparancsnoka. – *506* (382)

GERVINUS, Georg Gottfried (1805–1871) – német történetíró és irodalomtörténész, heidelbergi professzor, liberális; 1847–48 a „Deutsche Zeitung" szerkesztője; 1848-ban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés jobbközépi tagja. – *184*

**Gesellschaftsspiegel. Organ zur Vertretung der besitzlosen Volksklassen und zur Beleuchtung der gesellschaftlichen Zustände der Gegenwart* (A társadalom tükre. Folyóirat a vagyontalan néposztályok képviseletére és a jelenkori társadalmi állapotok megvilágítására), Elberfeld. – *238 245 248–249* (148 163 165)

GESSNER, Salomon (1730–1788) – svájci idillikus-édeskés költő és festő. – *265 325*

GIGOT, Philippe (szül. 1820) – belga levéltáros, a Kommunisták Szövetségének tagja, Marx köréhez tartozott Brüsszelben. – *1 19 23 510–511 514 523 543*

GIRARDIN, Alexandre, comte de (1776–1855) – francia tábornok, részt vett Napóleon hadjárataiban; Emile de Girardin apja. – *177 412*

GIRARDIN, Emile de (1806–1881) – francia politikus és publicista; 1830–60 közt megszakításokkal a „Presse" szerkesztője; orléanista, burzsoá republikánus, majd bonapartista. – *175–178 380*

»*The Globe and Traveller*« (A földgömb és az utazó), London. — *27 318 365* (23)

GOETHE, Johann Wolfgang von (1749—1832) — német költő és tudós.—*211—235 246 323*
— *Alexander von Joch, über Belohnung und Strafen nach türkischen Gesetzen.* (Alexander von Joch: „A török törvények szerinti jutalmazásról és büntetésről".) „Frankfurter gelehrte Anzeigen", 1772. — *224* (131)
— *Belagerung von Mainz.* (Mainz ostroma.) — *226*
— *Briefe aus der Schweiz.* (Levelek Svájcból.) — *223* (129)
— *Der Bürgergeneral.* (A polgártábornok.) — *222 226* (128)
— *Egmont.* — *229*
— *Eigentum.* (Tulajdon.) — *230*
— *Faust.* — *212 216 219—220 232 252 257* (110 121 125 175 186)
— *Götz von Berlichingen mit der eisernen Hand.* (Götz von Berlichingen, a vaskezű.)—*220 231*
— *Hermann und Dorothea.* (Hermann és Dorothea.) — *226—227* (133)
— *Iphigenie auf Tauris.* (Iphigeneia Tauriszban.) — *220*
— *Kampagne in Frankreich 1792.* (Franciaországi hadjárat 1792.) — *225*
— *Katechisation.* (Vallatás.) — *222*
— *Die Leiden des jungen Werthers.* (Az ifjú Werther szenvedései.)—*213—214 223—224 229 259* (115)
— *Lilis Park.* (Lili parkja.) — *250—251* (172)
— *Maskenzüge.* (Álarcos menetek.) — *220*
— *Zur Naturwissenschaft im Allgemeinen, einzelne Betrachtungen und Aphorismen.* (A természettudományról általában, egyes észrevételezések és aforizmák.) — *227* (136)
— *Prometheus.* (Prométheusz.) — *8 220 222* (4)
— *Reineke Fuchs.* (Reineke róka). — *323* (247)
— [*Römische*] *Elegien.* ([Római] elégiák.) — *234*
— *Stella.* — *224*
— *Tag- und Jahreshefte als Ergänzung meiner sonstigen Bekenntnisse.* (Naplófüzetek egyéb vallomásaim kiegészítéseképpen.) — *214*
— *Die natürliche Tochter.* (A törvénytelen leány.) — *225*
— *Totalität.* (Teljesség.) — *246* (167)
— *Ultimatum.* (Ultimátum.) „Gott und Welt" (Isten és világ). — *214* (113)
— *Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten.* (Német kivándorlók beszélgetései.) — *226*
— *Vanitas! vanitatum vanitas!* (Hívság! Hívságok hívsága!) — *233* (139)
— *Das Veilchen.* (Az ibolya.) — *256* (181)
— *Venezianische Epigramme.* (Velencei epigrammák.) — *225—226* (132)
— *Die Wahlverwandtschaften.* (Vonzások és választások.) — *233*
— *Warnung.* (Intés.) „Epigrammatisch" (Epigrammatikusan). — *235* (140)
— *Wilhelm Meisters Lehrjahre.* (Wilhelm Meister tanulóévei.) — *224 229 232—233* (130)
— *Zahme Xenien.* (Szelíd xéniák.) — *220 227 229* (135 137)

GRAHAM, Sir James Robert George, of Netherby (1792—1861) — angol politikus; whig, majd Peel híve, 1841—46 belügyminiszter; később ismét szakít a konzervatívokkal. — *175 179*

GRAY, John (1798—1850) — angol utopikus szocialista, Owen követője.— *555—556 559 561* (417)

GREG, William Rathbone (1809—1881) — angol gyáros és publicista; szabadkereskedő; *lásd még* Prize Essays. — *424—425 433*

»*Die Grenzboten. Zeitschrift für Politik und Litteratur*« (Hírnökök a határról. Politikai és irodalmi folyóirat), Lipcse. — *266* (141 191)

GROSVENOR, Richard, Marquis of Westminster (1795—1869) — angol nagybirtokos. — *240*

GRÜN, Karl (Ernst von der Haide) (1817–1887) — német kispolgári publicista, a 40-es években az „igazi szocializmus" egyik fő képviselője.—*35–37 211–235 236 247 306–307 346 466* (30 32 89 44 95)

— *Bausteine. Zusammengetragen und mit einem Sendschreiben an seine Osnabrücker Freunde begleitet von Karl Grün.* (Építőkövek. Összehordta és osnabrücki barátaihoz írt nyílt levéllel kísérte Karl Grün.) Darmstadt 1844. — *37*

— *Politik und Sozialismus.* (Politika és szocializmus.) „Rheinische Jahrbücher", 1845. — *216* (119)

— *Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien. Briefe und Studien.* (A franciaországi és belgiumi társadalmi mozgalom. Levelek és tanulmányok.) Darmstadt 1845. — *35–36 211 216*

— *Über Goethe vom menschlichen Standpunkte.* (Goethéről emberi szempontból.) Darmstadt 1846. — *211–235*

GUASCO, De — belga asztalos, részt vett a belgiumi demokrata és munkásmozgalmakban. — *511*

GUDIN — César-Charles-Etienne Gudin tábornok fia, Lajos Fülöp szárnysegéde, 1847 májusában a Jockey Clubban hamiskártyázáson fogták, ezért elbocsátották a szolgálatból. — *175*

GUIZOT, François-Pierre-Guillaume (1787–1874) — francia történész és politikus; orléanista, 1840–48 Franciaország bel- és külpolitikájának irányítója, a finánctburzsoázia érdekeinek képviselője. — *24 175–177 179–181 241–242 371 411–413 441 471 489 497 505–507* (156 290 322 383 394)

— *Histoire générale de la civilisation en Europe depuis la chute de l'Empire Romain jusqu'à la Révolution Française.* (Az európai civilizáció általános története a Római Birodalom bukásától a Francia Forradalomig.) „Cours d'histoire moderne" (A modern történelem tanfolyama), Párizs 1828. — *489* (364)

GUTZKOW, Karl Ferdinand (1811–1878) — német író, az „Ifjú Németország" vezető képviselője, 1838–43 a „Telegraph für Deutschland" szerkesztője. — *246 248* (102)

GÜLICH, Gustav von (1791–1847) — német vállalkozó, közgazdász és gazdaságpolitikus, feltaláló; a német védővámosok feje. — *285 286*

— *Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaus der bedeutendsten handeltreibenden Staaten unserer Zeit.* (A kereskedelem, az iparok és a földművelés történeti leírása korunk legjelentősebb kereskedő államaiban.) Jena 1830, 1842–45. — *285* (211)

H

HABSBURGOK — osztrák uralkodóház 1273–1918. — *379 480–486*

HANSEMANN, David Justus Ludwig (1790–1864) — német nagytőkés, a rajnai liberális burzsoázia egyik vezetője, 1848 márciustól porosz pénzügyminiszter, júniustól szeptemberig miniszterelnök. — *340–341*

HARCOURT, François-Eugène-Gabriel, duc d' (1786–1865) — francia liberális politikus és diplomata; szabadkereskedő. — *293*

HARNEY, George Julian (1817–1897) — a chartisták balszárnyának vezére; a „Northern Star" szerkesztője; Marx és Engels barátja. — *315 368–369 394 409 540 568* (12 17 304 319 340 385 404)

HARRING, Harro Paul (1798–1870) — német író, kispolgári radikális. — *10–11 14*

HARTMANN, Moritz (1821–1872) — osztrák író, a 40-es években „igazi szocialista". — *258*

— *Kelch und Schwert.* (Kehely és kard.) Lipcse 1845. — *258*

HARVEY, William (1578–1657) — angol fiziológus, a vérkeringés felfedezője; I. Károly háziorvosa. — *155*

HATZFELD, Sophie, grófné (1805–1881) — Lassalle híve és támogatója. — *271* (199)

HAXTHAUSEN, August, Freiherr von (1792–1866) — porosz állami tisztviselő, közgazdasági író; elsőnek írta le az oroszországi paraszti földközösségi rendszert. — *442*

HEBERT, Michel-Pierre-Alexis (1799–1887) — francia jogtudós, konzervatív politikus, orléanista; 1847–48 igazságügyminiszter. — *178–179 505*

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) — német objektív idealista filozófus. — *120–121 123–124 127–128 216 218 220 227 232 324*

— *Die Phänomenologie des Geistes.* (A szellem fenomenológiája.) (1807), „Werke" (Művei), II. köt., kiadta J. Schulze, Berlin 1832. — *232 320* (238)

— *Die Wissenschaft der Logik.* (A logika tudománya.) (1812–16), „Werke" (Művei), III–V. köt., kiadta L. Henning, Berlin 1833–34. — *123* (65)

— *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie.* (Előadások a filozófia történetéről.) „Werke" (Művei), XIII–XV. köt., kiadta K. L. Michelet, Berlin 1833–36. — *216*

— *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte.* (Előadások a történelem filozófiájáról.) „Werke" (Művei), IX. köt., kiadta E. Gans, Berlin 1837. — *227* (134)

HEILBERG, Louis (Lazarus) (1818–1852) — német újságíró, politikai emigráns Brüsszelben; az „Atelier démocratique" kiadója; 1846-ban tagja a brüsszeli Kommunista Levelező Bizottságnak, majd a Kommunisták Szövetségének; 1848-ban Londonba megy, majd ősztől Németországban mint újságíró és szervező részt vesz a forradalomban; a forradalom után ismét emigrál. — *1* (210)

HEINE, Heinrich (1797–1856) — német költő és író; 1843-tól Marx barátja. — *205 271* (88 102)

— *Atta Troll. Ein Sommernachtstraum.* (Atta Troll. Nyáréji álom.) — *312 342* (229)

— [*Hét költemény.*] „Album", Borna 1847. — *271* (201)

— *Ritter Olaf. Romanze.* (Olaf lovag. Románc.) — *479* (357)

HEINZEN, Karl Peter (1809–1880) — német, később német-amerikai radikális publicista, republikánus; a „Leipziger Allgemeine Zeitung" és a „Rheinische Zeitung" munkatársa; 1849-től Amerikában él; Marx és a kommunizmus heves ellenfele. — *298–313 319–347* (221 222 236)

— *Die Preussische Bureaukratie.* (A porosz bürokrácia.) Darmstadt 1845. — *299* (223)

— *Ein Steckbrief.* (Egy körözőlevél.) Schaerbeek 1845. — *323 345*

— *Polemik. Karl Heinzen und die Kommunisten.* (Polémia. Karl Heinzen és a kommunisták.) „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 szept. 26. sz. — *323* (221 222 246)

— *Ein „Repräsentant" der Kommunisten.* (A kommunisták egyik „képviselője".) „Deutsche-Brüsseler-Zeitung", 1847 okt. 21. sz. — *319 323 325 328 332–333 341* (236)

— *Teutsche Revolution. Gesammelte Flugschriften.* (Német forradalom. Összegyűjtött röpiratok.) Bern 1847. — *301* (224)

HELMICH, Julius — vesztfáliai kiadó és könyvkereskedő, „igazi szocialista"; a „Westphälisches Dampfboot" kiadója; 1846-ban kivándorolt Amerikába és a „Volkstribun" üzletvezetője lett. — *237* (145)

Henneke Knecht. (Henneke szolga.) „Des Knaben Wunderhorn" (A fiú csodakürtje), Arnim és Brentano gyűjteménye, II. köt., Heidelberg 1808. — *320* (240)

HENRIK, LXXII. (1797–1853) — Lobenstein–Ebersdorf törpeállam fejedelme. — *346* (265)

HENRY (Henri), Joseph (szül. kb. 1795) — francia kereskedő; 1849 júl. 9-én sikertelen merényletet követett el Lajos Fülöp ellen; életfogytiglani kényszermunkára ítélték. — *24 242*

HERMANN, Alfred — a Kommunisták Szövetségének, később az Internacionálé Főtanácsának belga tagja. — *544*

HERMANN (Arminius), (a cheruszk) (i. e. kb. 17—i. sz. kb. 20) — a Róma ellen fellázadó germán törzsek vezére. — *237 274* (159)

HERWEGH, Georg Friedrich (1817—1875) — német forradalmár költő. — *257* (38 192 411)

HERZEN, Alekszandr Ivanovics (1812—1870) — orosz forradalmi demokrata filozófus, publicista és író, a „Kolokol" szerkesztője és kiadója. — *569*

HESS, Moses (1812—1875) — német publicista, a „Rheinische Zeitung" egyik alapítója és munkatársa; a 40-es évek közepén az „igazi szocializmus" egyik fő képviselője, később lassalleánus. — *218 526* (38 39 148 266)

— *Beachtenswerte Schriften für die neuesten Bestrebungen.* (Figyelmet érdemlő írások a legújabb törekvéseket illetően.) „Deutsches Bürgerbuch", 1845. — *252* (176)

HILDITCH, Richard (XIX. sz. közepe) — angol ügyvéd és közgazdász; a földbirtok államosítását követelte. — *164*

HILLER, Johann — egy sváb, aki 1845 júniusában nyomora miatti kétségbeesésében megölte öt gyermekét. — *272 277—278*

Histoire édifiante *lásd* Dairnvaell

HOBBES, Thomas (1588—1679) — angol filozófus, mechanikus materialista; az abszolút monarchia híve. — *193*

— *Elementa philosophiae. De cive.* (A filozófia elemei. A polgárról.) (1642) — *193* (94)

HOBHOUSE, John Cam, Baron Broughton de Gyfford (1786—1869) — angol liberális politikus. — *22* (13)

HODGSKIN, Thomas (1787—1869) — angol közgazdász, a ricardoi elméletből kiindulva proletár álláspontról bírálta a klasszikus politikai gazdaságtant. — *94 552 562* (54)

— *Popular Political Economy etc.* (Népszerű politikai gazdaságtan stb.) London 1827. — *94 552* (54)

HODY, Alexis-Guillaume, baron (1807—1880) — a 40-es években brüsszeli rendőrfőnök. — *515—516 541*

HOFFMANN VON FALLERSLEBEN, August Heinrich (1798—1874) — német költő és filológus. — *257*

HOLBACH, Paul-Henri-Dietrich, baron d' (1723—1789) — francia filozófus, mechanikus materialista, ateista. — *213 216—218*

— (Mirabaud:) *Système de la nature ou des lois du monde physique et du monde moral.* (A természet rendszere, vagy a fizikai világ és az erkölcsi világ törvényei.) London [Párizs] 1770. — *213* (112)

HOMÉROSZ — legendás görög költő, akinek többek közt az „Iliasz" és az „Odüsszeia" c. eposzokat tulajdonítják (keletkezési idejük i. e. kb. IX—VII. sz.). — *320 322* (359)

— *Ἰλιάς.* (Iliasz.) — *320 323* (242 245)

HOPE, George (1811—1876) — angol bérlő és agronómus; szabadkereskedő; *lásd még* Prize Essays. — *424 433*

HOPKINS, Thomas (XIX. sz. 1—2. harmada) — angol közgazdász, több gazdaságpolitikai és meteorológiai mű szerzője. — *94 552 562* (54)

— *Economical Enquiries relative to the Laws which regulate Rent, Profit, Wages and the Value of Money.* (Gazdasági vizsgálódások a járadékot, a profitot, a munkabért és a pénz értékét szabályozó törvényekre vonatkozóan.) London 1822. — *94 552* (54)

HORATIUS, Quintus Flaccus (i. e. 65–8) — római költő. — *210 240*
— *Carmina.* (Dalok.) — *343* (263)
— *Epodi.* (Epódoszok.) — *240* (153)
— *Satirae.* (Szatírák.) — *210* (108)

HORNE — a Kommunisták Szövetségének tagja. — *544*

HÖGER, Wilhelm — a Kommunisták Szövetségének tagja. — *544*

HUSKISSON, William (1770–1830) — angol politikus, tory; 1823–27 kereskedelemügyi miniszter. — *170*

I

IFFLAND, August Wilhelm (1759–1814) — német színész és író; 1796–1814 a berlini Nemzeti Színház igazgatója; a reakciós társadalmat idealizáló, filiszteri színdarabok szerzője. — *210*

IMBERT, Jacques (1793–1851) — francia forradalmi demokrata; a 20-as években carbonaro; részt vett a júliusi forradalomban; 1833–34 kiadta Marseilles-ban a „Peuple souverain"-t, 1834-ben részt vett a blanquista felkelésben, a börtönből Belgiumba szökött, 1846–47 a brüsszeli „Atelier démocratique" munkatársa; a brüsszeli Association démocratique alelnöke; szoros kapcsolatban volt Marxszal és Engelsszel; a februári forradalomban Ledru-Rollin mellé áll. — *525*

»*L'Indépendance Belge*« (A belga függetlenség), Brüsszel. — *487* (362)

ITZSTEIN, Johann Adam von (1775–1855) — német politikus, a liberális ellenzék vezére a badeni Landtagban; 1848-ban a frankfurti nemzetgyűlés tagja. — *227*

J

JACKSON, Charles Thomas (1805–1880) — észak-amerikai orvos, 1846-ban először használta az étert érzéstelenítésre. — *222*

JACOBY, Johann (1805–1877) — német orvos, publicista és politikus, demokrata; 1848-ban az előparlament tagja, a porosz nemzetgyűlés balszárnyának egyik vezetője; a frankfurti nemzetgyűlés tagja; később szembeszáll Bismarck politikájával; 1872-től szociáldemokrata. — *304*

JEAN PAUL (Johann Paul Friedrich Richter) (1763–1825) — német kispolgári szatirikus író. — *322*
— *Leben des Quintus Fixlein, aus fünfzehn Zettelkästen gezogen etc.* (Quintus Fixlein élete, tizenöt cédulásdobozból előráncigálva stb.) Bayreuth 1796. — *322* (244)

JEFFERSON, Thomas (1743–1826) — amerikai államférfi, felvilágosító író; a függetlenségi nyilatkozat szerzője (1776); az Egyesült Államok elnöke 1801–1809. — *332*
— *Memoir, Correspondence and Miscellanies, from the Papers of Thomas Jefferson.* (Emlékiratok, levelezés és különfélék Thomas Jefferson irataiból.) Kiadta Thomas Jefferson Randolph, II. kiad., Boston–New York 1830. — *332*

JERROLD, Douglas William (1803–1857) — angol drámaíró és humorista; a „Punch" munkatársa. — *23*

JONES, Ernest Charles (1819–1869) — angol proletárköltő és publicista; a chartisták balszárnyának egyik vezetője; több chartista lap kiadója; az ötvenes években szoros kapcsolatban volt Marxszal és Engelsszel. — *368 393 409* (12 319)

JOTTRAND, Lucien-Leopold (1804–1877) — belga ügyvéd és publicista, radikális demokrata; részt vett az 1830-as forradalomban; 1847-ben az Association démocratique elnöke; a „Débat social" szerkesztője. — *510–511 514 525 536 539* (305 361)

JÓZSEF, I. (1678–1711) — német-római császár 1705–1711. — *258 300 338*

»*Journal de Bruxelles. Politique, Littérature et Commerce*« (Brüsszeli Újság. Politika, irodalom és kereskedelem), Brüsszel. — *399* (309)

»*Journal des Débats politique et littéraires*« (A politikai és irodalmi viták lapja), Párizs. — *27 381 394 411–412 497* (24 156 292)

JUNGE, Adolph Friedrich — német forradalmár, az Igazak Szövetségének és a Kommunisták Szövetségének tagja; 1848 elején Amerikában telepedett le. — *523*

JUVENALIS, Decimus Junius (kb. 60–140) — római szatíraköltő.
— *Satirae.* (Szatírák.) — *86* (52)

K

KANT, Immanuel (1724–1804) — német filozófus. — *141*

KÁROLY, I. („Nagy") (kb. 742–814) — frank király 768–814; római császár 800–814. — *105*

KÁROLY, I. (1600–1649) — angol király 1625–1649. — *193*

KÁROLY, II. (1630–1685) — angol király 1660–1685. — *167*

KÁROLY, X. (1757–1836) — francia király 1824–1830. — *377*

KÁROLY ALBERT (1798–1849) — szárd király 1831–1849. — *473 491–492*

KÁROLY ÁGOST (1757–1828) — Szászország–Weimar–Eisenach nagyhercege 1815–1828. — *231*

KEEN, Charles — angol chartista; a Fraternal Democrats angol titkára. — *394 409*

KELLEY-WISCHNEWETZKY, Florence (1860–1932) — amerikai szocialista; Engels „A munkásosztály helyzete Angliában" c. művének angolra fordítója. — *570*

KERESZTÉLY, VIII. (1786–1848) — dán király 1839–1848. — *493*

KETCH, John (Jack) (megh. 1686) — angol hóhér; neve fogalommá vált. — *372*

KLEIST, Ewald Christian von (1715–1759) — porosz katonatiszt és költő. — *203*

KLOPSTOCK, Friedrich Gottlieb (1724–1803) — német klasszikus költő. — *218*
— *Der Zürchersee.* (A zürichi tó.) — *271* (200)

KOCH, Heinrich (1800–1879) — német órás, utopikus kommunista; 1832-ben kivándorolt Amerikába, ott ateista és kommunista propagandát folytatott és újságokat adott ki, a „Volkstribun" munkatársa is volt; a 60-as években Communia néven kommunista kolóniát alapított, amely azonban hamar feloszlott. — *12 15*

»*Колоколъ*« (A harang), London, majd Genf. — *565 569*

KOTZEBUE, August Friedrich Ferdinand von (1761–1819) — német színműíró, az orosz cár ügynöke, a liberális mozgalmak ellensége. — *210 269*
— *Menschenhass und Reue.* (Embergyűlölet és bűnbánat.) Berlin 1789. — *269* (195)

KÖHLER, Ludwig (1819–1862) — német író, a 40-es években „igazi szocialista". — *271*
— *Mutterliebe.* (Anyai szeretet.) „Album", Borna 1847. — *272*

»*Kölnische Zeitung*« (Kölni újság). — *237* (142)

KÖTTGEN (Koettgen), Gustav Adolph (1805—1882) — német festő és költő; a 40-es években részt vett a munkásmozgalomban, közel állt az „igazi szocialistákhoz". — — *18—19* (11)

KRIEGE, Hermann (1820—1850) — német újságíró, a brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság és az Igazak Szövetsége tagja, ennek kiküldötteként 1845-ben New Yorkba utazott; 1846-ban kiadta a „Volkstribun"-t; „igazi szocialista" nézeteket vallott, majd nyilvánosan szakított a kommunizmussal és a demokrata párthoz csatlakozott, s mint ilyen vett részt a német forradalomban; utána visszatért Amerikába, lapszerkesztő lett; 1850-ben megőrült. — *1 3—15 (237—238) (243)* (1 3 143 145)

— (Névtelenül:) *Andreas Dietsch.* „Der Volkstribun", 1846 febr. 21. sz. — *12*

— (Névtelenül:) *Arbeit! Arbeit! Arbeit!* (Munkát! Munkát! Munkát!) „Der Volkstribun", 1846 febr. 21. sz. — *13—14*

— (Névtelenül:) *Was ist das Proletariat?* (Mi a proletariátus?) „Der Volkstribun", 1846 febr. 21. sz. — *12—13*

— *Hermann Kriege an Harro Harring.* (Hermann Kriege Harro Harringnak.) „Der Volkstribun", 1846 márc. 7. sz. — *10—12 14*

— (Névtelenül:) *Was wir wollen.* (Mit akarunk.) „Der Volkstribun", 1846 márc. 7. sz. — *6—8 10—11*

— (Névtelenül:) *Frühling.* (Tavasz.) „Der Volkstribun", 1846 márc. 14. sz. — *15*

— *Antwort an Koch, den Antipfaffen.* (Válasz a papellenes Kochnak.) „Der Volkstribun", 1846 márc. 21. sz. — *12—13 15*

— *Antwort an Sollta.* (Válasz Solltának.) „Der Volkstribun", 1846 márc. 28. sz. — *4—5 8—10*

— (Névtelenül:) *An die Frauen.* (Az asszonyokhoz.) „Der Volkstribun", 1846 márc. 28. sz. — *2—4 7 14—15*

— (Névtelenül:) *Antwort [an Alexander Conze].* (Válasz [Alexander Conzénak].) „Der Volkstribun", 1846 ápr. 4. sz. — *6 15*

L

LABIAUX — belga üzleti utazó, radikális demokrata; 1847—48 a brüsszeli Association démocratique aktív tagja. — *539*

LAFFITTE, Jacques (1767—1844) — francia bankár és politikus, a finánchurzsoázia képviselője. — *24 198—199*

LAFONTAINE (La Fontaine), August Heinrich Julius (1758—1831) — német kispolgári regényíró. — *265*

LAGENTIE DE LAVAÏSSE, E. (XVIII—XIX. sz.) — francia író, Lauderdale fordítója. — *68*

LAJOS, I. (1786—1868) — bajor király 1825—1848. — *196 204 218 275*

— *Gedichte.* (Költemények.) München 1839. — *196 218* (97)

LAJOS, XI (1423—1483) — francia király 1461—1483. — *406—407*

LAJOS, XIV. (1638—1715) — francia király 1643—1715. — *109 192 232* (91)

LAJOS, XV. (1710—1774) — francia király 1715—1774. — *120 181 192* (92)

LAJOS, XVI. (1754—1793) — francia király 1774—1792. — *192—193 341 377*

LAJOS FÜLÖP (1773—1850) — orléans-i herceg, francia király 1830—1848; a király halálára szavazó Orléans-i („Égalité") Fülöp fia. — *24—25 181 199—200 381 382 407 411 480 506* (218 235 293)

LALLY-TOLENDAL, Trophime-Gérard, marquis de (1751–1830) — francia politikus; a francia forradalom alatt mersékelt royalista; a nagypolgárság és a polgáriasodó nemesség képviselője. — *341*

LAMARTINE, Alphonse-Marie-Louis de (1790–1869) — francia költő, történész és politikus; a 40-es években a mérsékelt republikánusok egyik vezetője; 1848-ban az ideiglenes kormány kulugyminisztere. — *370–372 400–401 507* (275 279 384)

— *Opinion du citoyen Lamartine sur le communisme. Lettre adressée au citoyen Cabet.* (Lamartine polgár véleménye a kommunizmusról. Levél Cabet polgárhoz.) 1847. — *400* (312)

LAMENNAIS (La Mennais), Hugues-Félicité-Robert de (1782–1854) — francia abbé, publicista, keresztény szocializmust hirdet, az egyház és az állam szétválasztásáért kuzd; 1848-ban az alkotmányozó gyules tagja (hegypárti). — *5 13*

LA SAGRA, Ramón de (1798–1871) — spanyol liberális kozgazdász, történetíró és természetbúvár. — *288*

LASSALLE, Ferdinand (1825–1864) — német író és politikus, az Általános Német Munkásegylet megalapítója (1863), támogatta Németország „felulről" való egyesítését, titkos egvezségre lépett Bismarckkal; a német szocáldemokráciában az opportunista irányzat első képviselője. — *80 569 573* (78)

LAUDERDALE, James Maitland, Earl of (1759–1839) — angol politikus és kózgazdász; whig, majd tory; Smith elméletének ellenfele. — *68–69 78 114*

— *Recherches sur la nature et l'origine de la richesse publique etc.* (Vizsgálódások a társadalmi gazdagság természetéről és eredetéről stb.) ford. E. Lagentie de Lavaïsse, Párizs 1808. — *68 114–115*

»*The League. The Exponent of the Principles of Free Trade, and the Organ of the National Anti-Corn-Law-League*« (A Liga. A szabadkereskedelem elveinek szóvivője és a Nemzeti Gabonatorvény-ellenes Liga lapja), London. — *289* (213)

LEDRU-ROLLIN, Alexandre-Auguste (1807–1874) — francia ügyvéd, publicista és politikus, a kispolgári demokraták egyik vezetője; a „Réforme" szerkesztője; 1848-ban az ideiglenes kormány belugyminisztere — *389–391 411 414 416 469 507* (19 384)

Lehardy de Beaulieu *lasd* Beaulieu

»*Leipziger Allgemeine Zeitung*« (Lipcsei általános újság). — *196* (98)

LELEWEL, Joachim (1786–1861) — lengyel történész és forradalmár; az 1830-as lengyel felkelés résztvevője és az ideiglenes kormány tagja; a lengyel emigráció demokrata szárnyának egyik vezetője; 1847–48 a brusszeli Association démocratique vezető tagja. — *500 525 539* (372)

LEMONTEY, Pierre-Edouard (1762–1826) — francia kozgazdász és történész; 1791–92 a torvényhozó nemzetgyulés tagja; a jakobinus uralom elől kulfoldre menekult. — *139–140 150*

— *Raison, folie, chacun son mot; petit cours de morale mis à la portée des grands enfants.* (Okosság, ostobaság· mindegyiknek a magáét; kis erkolcstanfolyam a nagy gyermekek felfogóképességéhez szabva.) Párizs 1801. — *139* (67)

— *Influence morale de la division du travail* (A munka megosztásának erkolcsi hatása.) „Oeuvres complètes" (Összes muvei), I kot., Párizs 1840. — *139–140 150* (68)

LESSING, Gotthold Ephraim (1729–1781) — német felvilágosító; költő és kritikus. — *218*

LEVERRIER, Urbain-Jean-Joseph (1811–1877) — francia csillagász. — *222*

LIEBIG, Justus, Freiherr von (1803–1873) — német természetbúvár, kémikus, a mezőgazdasagi kemia úttorője. — *213*

LIPÓT, I. (1790–1865) – belga király 1831–1865. – *515–518*

LIPÓT, II. (1787–1870) – toszkánai nagyherceg 1824–1859. – *473*

LIST, Friedrich (1789–1846) – közgazdász, az 1848 előtti német burzsoázia képviselője, védővámos, a német vámegylet előharcosa. – *285–286 294 331*
– *Das nationale System der politischen Ökonomie etc.* (A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere stb.) Stuttgart–Tübingen 1841. – *331*

»*Lloyd's Weekly London Newspaper*« (Lloyd londoni heti újsága). – *365*

Louis Bonaparte *lásd* Napóleon, III.

LOYD, Samuel Jones, Baronet Overstone (1796–1883) – angol bankár és közgazdász; a currency-elmélet híve, az 1844-es banktörvény szerzője. – *240*

LUCRETIUS Carus, Titus (i. e. kb. 96–kb. 55) – római ateista és materialista filozófus, költő. – *125*
– *De rerum natura.* (A dolgok természetéről.) – *125* (36)

LÜNING, Otto (1818–1868) – német orvos és publicista; 1844-től az „igazi szocializmus" híve; 1866 után nemzeti liberális. – *236–238* (*241–242*) (*244–245*) (*252*) (1 36 39 144 145 148 149)
– (L.:) *Weltbegebenheiten.* (Világesemények.) „Das Westphälische Dampfboot", 1846. – *238 241–244* (147)

M

MABLY, Gabriel-Bonnot de (1709–1785) – francia társadalomfilozófus, utopikus kommunista. – *341*
– *Du gouvernement et des lois de Pologne.* (Lengyelország kormányzatáról és törvényeiről.) (1771), „Collection complète des oeuvres" (Műveinek teljes gyűjteménye), Párizs 1794–95, VIII. köt. – *341* (26c)

MACADAM – az írországi lentermelés előmozdítására alakult társaság titkára; szabadkereskedő. – *292*

MACCULLOCH (McCulloch), John Ramsay (1789–1864) – angol polgári közgazdász és statisztikus, apologéta, Ricardo ellaposítója. – *214*
– *The Principles of Political Economy ; with a Sketch of the Rise and Progress of the Science.* (A politikai gazdaságtan alapelvei; e tudomány kialakulásának és haladásának vázlatával.) Edinburgh 1825. – *214* (114)

MACFARLANE, Helen – A „Kommunista Kiáltvány" első angol fordítója. – *563 568* (340)

MACGRATH, Philip – angol munkásvezető, a chartista végrehajtó bizottság tagja. – *368*

MACHIAVELLI, Niccolò (1469–1527) – olasz politikus, történész és szépíró; a feltörekvő olasz burzsoázia ideológusa. – *216 223*

MAISTRE, Joseph-Marie, comte de (1754–1821) – francia író, monarchista, az arisztokrata és klerikális reakció ideológusa, a francia forradalom elkeseredett ellensége. – *497*

MALOUET, Pierre-Victor (1740–1814) – francia politikus, a francia forradalom idején mérsékelt royalista; a nagyburzsoázia és a polgárosodó nemesség képviselője. – *341*

MALTHUS, Thomas Robert (1766–1834) – angol pap és reakciós közgazdász, a dolgozók nyomorát szükségszerűnek feltüntető népesedési elmélet szerzője. – *296*

»*The Manchester Examiner*« (Manchesteri vizsgáló). – *365*

»*The Manchester Guardian*« (Manchesteri figyelő). – *289 318* (214)

MARAT, Jean-Paul (1744–1793) – francia természettudós és publicista, a francia forradalomban a jakobinusok egyik legkövetkezetesebb vezetője. – *390*

MARIE de Saint-Georges, Alexandre-Thomas (1795–1870) – francia ügyvéd és politikus, polgári republikánus; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja. – *382 391* (384)

MARRAST, Armand (1801–1852) – francia publicista, mérsékelt republikánus; a „National" szerkesztője; az 1848-as forradalomban az ideiglenes kormány tagja, támogatta a júniusi felkelés leverését. – *(507)* (384)

MARTIN, Alexandre (Albert) (1815–1895) – francia munkás, blanquista titkos szervezkedések résztvevője; 1848-ban az ideiglenes kormány tagja. – *(507)* (384)

MARX, Jenny (szül. von Westphalen) (1814–1881) – Marx felesége és munkatársa. – *510–511 532*

MARX, Karl Heinrich (1818–1883). – *(1 19 23 63) 293–294 305 307 319 509 511 523 525 536 539 543 544* (1 11 26 33 35 37 38 39 40 44 47 54 62 70 72 84 85 95 119 141 148 174 194 204 210 221 230 234 236 264 266 276 298 304 305 307 308 309 311 313 319 333 335 338 339 340 378 385 388 392 395 398 407 409 412 413)

– *Zur Judenfrage.* (A zsidókérdéshez.) „Deutsch-Französische Jahrbücher", Párizs 1844. – *216–217* (36 120 122)

– *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung.* (A hegeli jogfilozófia kritikájához. Bevezetés.) „Deutsch-Französische Jahrbücher", Párizs 1844. – *339* (38 257)

– és Friedrich ENGELS: *Die heilige Familie, oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und Konsorten.* (A szent család vagy a kritikai kritika kritikája. Bruno Bauer és társai ellen.) Majna-Frankfurt 1845. – *35 217 237* (34 123)

– *Karl Grün: Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien (Darmstadt 1847), oder die Geschichtsschreibung des wahren Sozialismus.* (Karl Grün: „A franciaországi és belgiumi szociális mozgalom" (Darmstadt 1847) vagy az igazi szocializmus történetírása.) [Recenzió], „Das Westphälische Dampfboot", 1847, VIII–IX. füz. – *36* (37)

– és Friedrich ENGELS: *[Zirkular gegen Kriege* (Körlevél Kriege ellen.)] 1846. – *238* (1 150)

– *Misère de la philosophie. Réponse à la Philosophie de la misère de M. Proudhon.* (A filozófia nyomorúsága. Válasz Proudhon úrnak „A nyomorúság filozófiája"-ra.) Párizs–Brüsszel 1847. – *35 59–174 553 561* (29 47 415 418)

– *Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons „Philosophie des Elends".* (A filozófia nyomorúsága. Válasz Proudhonnak „A nyomorúság filozófiája"-ra.) Stuttgart 1885; II. kiad. 1892. – *551–562* (333 415 417 418)

– és Friedrich ENGELS (Névtelenül): *Manifest der Kommunistischen Partei.* (A Kommunista Párt kiáltványa.) London 1848. – *568* (340)

– és Friedrich ENGELS: *Manifesto of the Communist Party.* (A Kommunista Párt kiáltványa.) „Red Republican", 1850-es évf. – *563 568* (340)

– és Friedrich ENGELS: *Манифест коммунистической партии.* (A Kommunista Párt kiáltványa.) Genf [1869] 1870. – *563 565 569* (340)

– és Friedrich ENGELS: *Das Kommunistische Manifest.* (A Kommunista Kiáltvány.) Új kiadás, a szerzők előszavával, Lipcse 1872. – *563 564* (340)

– és Friedrich ENGELS: *Manifesto of the Communist Party.* (A Kommunista Párt kiáltványa.) „Woodhull and Claflin's Weekly", 1872-es évf. – *569*

– és Friedrich ENGELS: *Манифест коммунистической партии.* (A Kommunista Párt kiáltványa.) Az 1872-es német kiadás fordítása, a szerzők előszavával, Genf 1882. – *565–566 569 572* (340)

– és Friedrich ENGELS: *Manifest Komunistyczny.* (A Kommunista Kiáltvány.) Genf 1882. – *565 572*

– és Friedrich ENGELS: *Das Kommunistische Manifest.* (A Kommunista Kiáltvány.) III. jogosított német kiadás, a szerzők előszavával, Hottingen–Zürich 1883. – *567* (340)

– és Friedrich ENGELS: *Manifeste du Parti Communiste.* (A Kommunista Párt kiáltványa.) „Le Socialiste", Párizs, 1885-ös évf. – *569 572* (340)

— és Friedrich ENGELS: *Det Kommunistiske Manifest.* (A Kommunista Kiáltvány.) Koppenhága 1885. — *569 572*
— és Friedrich ENGELS: *Manifiesto del Partido Comunista.* (A Kommunista Párt kiáltványa.) Madrid 1886. — *569 572*
— és Friedrich ENGELS: *Manifesto of the Communist Party.* (A Kommunista Párt kiáltványa.) Jogosított angol fordítás, kiadta és jegyzetekkel ellátta Friedrich Engels, London 1888. — *568—571 572—573* (340)
— és Friedrich ENGELS: *Das Kommunistische Manifest.* (A Kommunista Kiáltvány.) IV. jogosított német kiadás, Friedrich Engels új előszavával, „Sozialdemokratische Bibliothek" (Szociáldemokrata könyvtár), XXXIII. füz., London 1890. — *572—574* (340)
— és Friedrich ENGELS: *Manifest Komunistyczny.* (A Kommunista Kiáltvány.) 1892. — *575—576* (340)
— és Friedrich ENGELS: *Il Manifesto del Partito Comunista.* (A Kommunista Párt kiáltványa.) Friedrich Engels új előszavával az olasz olvasóhoz, Milánó 1893. — *577—578* (340)
— *Zur Kritik der Politischen Ökonomie.* (A politikai gazdaságtan bírálatához.) Első füzet. Berlin 1859. — *552—553 555 561* (416 417)
— *Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie.* (A tőke. A politikai gazdaságtan bírálata.) I. köt. Hamburg 1867. — *80 551—552 560 571*
— (Névtelenül:) *The Civil War in France. Address of the General Council of the International Working-Men's Association.* (A polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának Üzenete.) II., átnézett kiad., [London] 1871. — *571*
— (Névtelenül:) *Der Bürgerkrieg in Frankreich. Adresse des Generalrats der Internationalen Arbeiterassoziation an alle Mitglieder in Europa und den Vereinigten Staaten. Separatabdruck aus dem Volksstaat.* (A polgárháború Franciaországban. A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának Üzenete minden taghoz Európában és az Egyesült Államokban. Különlenyomat a „Volksstaat"-ból.) Lipcse 1871. — *563*

MATHIEU-DAIRNVAELL, Georges-Marie.
— (Névtelenül:) *Histoire édifiante et curieuse de Rothschild Ier, Roi des Juifs, suivie du récit détaillé et fidèle de la catastrophe du 8 juillet. Par un témoin oculaire.* (Első Rothschildnak, a zsidók királyának épületes és különös története, csatolva a július 8-i katasztrófa részletes és hű leírása. Írta egy szemtanú.) (A III. kiad. „Satan" álnéven.) Párizs 1846. — *25* (20)

MAURER, Georg Ludwig, Ritter von (1790—1872) — bajor politikus és történész; a németországi földmagántulajdon történelmi kialakulását vizsgálta. — *442*

MAYNZ, Karl Gustav (Charles-Gustave) (1812—1882) — német jogász, 1831-től Belgiumban élt; ügyvéd a brüsszeli feljebbviteli bíróságon. — *525 539*

MEIER, Luise (Luise Aston), szül. Hoche (1814—1871) — német költőnő és írónő; kispolgári demokrata; feminista. — *271*

MEISSNER, Alfred (1822—1885) — német demokrata író; a 40-es években „igazi szocialista", majd liberális. — *257—266*
— *Gedichte.* (Költemények.) II. kiad., Lipcse 1846. — *258* (182)
— *Žižka.* Lipcse 1846. — *266*
— (Ad.:) *Aus Paris.* (Párizsból.) „Die Grenzboten", 1847, 14. sz. — *266* (191)

MELLINET, Antoine-François (1768—1852) — francia származású belga tábornok, radikális demokrata; katonai vezető az 1830-as forradalomban; a brüsszeli Association démocratique tiszteletbeli elnöke. — *525 539*

MENGER, Anton (1841—1906) — osztrák jogász, egyetemi tanár. — *562*
— *Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag etc.* (A teljes munkahozadékra való jog stb.) Stuttgart 1886; II. kiad. 1891. — *562* (418)

MENZEL, Wolfgang (1798–1873) – német reakciós író és irodalomkritikus; Heine denunciálója. – *221 235*

– *Die deutsche Literatur.* (A német irodalom.) Stuttgart 1828. – *221* (126)

MEREDITH, William Morris (1799–1873) – amerikai jogász és államférfi; *lásd még* Report etc. into the Operation of the Poor Laws. – *330* (251)

METTERNICH, Clemens Wenzel Lothar, Fürst von (1773–1859) – osztrák politikus; 1809–21 külügyminiszter, 1821–48 kancellár; a Szent Szövetség egyik létrehozója. – *372 441 471 480 484–485 492–493 498* (116 345)

MEYER, Julius (megh. 1867) – német vállalkozó és publicista; „igazi szociallista". – *237* (145)

– *Die Volkswirtschaftslehre in heutiger und zukünftiger Gestaltung.* (A nemzetgazdaságtan mai és jövőbeni alakulása.) „Dies Buch gehört dem Volke", 1845. – *237* (144)

MICHELOT – francia demokrata, a Fraternal Democrats tagja. – *393*

MIKLÓS, I. (1796–1855) – orosz cár 1825–1855. – *372 441 493 499 565*

MILL, James (1773–1836) – angol történész, filozófus és közgazdász; Ricardo barátja és híve. – *164*

MILL, John Stuart (1806–1873) – az előbbi fia, angol filozófus és közgazdász; szabadkereskedő, a klasszikus gazdaságtan epigonja. – *110*

– *Essays on some Unsettled Questions of Political Economy.* (Tanulmányok a politikai gazdaságtan néhány eldöntetlen kérdéséről.) London 1844. – *110*

MILTON, John (1608–1674) – angol író. – *406*

MIRABEAU, Honoré-Gabriel-Victor Riqueti, comte de (1749–1791) – francia író és politikus; a forradalomban a nagyburzsoázia és a polgárosult nemesség képviselője. – *341*

Mirabaud *lásd* Holbach

MOLÉ, Louis-Mathieu, comte (1781–1855) – francia politikus, konzervatív monarchista; 1836–39 miniszterelnök; a forradalom után a „rendpárt" egyik vezetője. – *181 506* (383)

MOLL, Joseph (1812–1849) – német órás, az Igazak Szövetségének és a Kommunisták Szövetségének vezető tagja; 1848-ban a Kölni Munkásegylet elnöke; elesett a badeni felkelésben. – *544* (246)

»*Le Moniteur Parisien*« (Párizsi értesítő). – *537* (401)

MONTEIL (Montheil), Amans-Alexis (1769–1850) – francia történész, a francia forradalom eszméinek védelmezője. – *244*

– *Histoire des Français des divers états aux cinq derniers siècles.* (A különféle rendekbeli franciák története a legutóbbi öt évszázadban.) Párizs 1828–44. – *244* (161)

– *Die französische Bettlermonarchie des siebzehnten Jahrhunderts etc.* (A tizenhetedik századi francia kolduskirályság stb.) [Kivonatos fordítás az „Histoire des Français" 64. fejezetéből], „Das Westphälische Dampfboot", 1846. – *244* (161)

MOORE, Samuel (1830–1912) – angol bíró, Marx és Engels barátja, a „Kommunista Kiáltvány"-nak és a „Tőke" első kötetének angol fordítója. – *571 572* (340)

MORGAN, Lewis Henry (1818–1881) – amerikai etnológus, archeológus és őstörténész. – *442*

MORSE, Arthur – angol újságíró és író; szabadkereskedő; *lásd még* Prize Essays. – *424 433 442*

MORUS (More), Sir Thomas (1478–1535) — angol politikus, lordkancellár; humanista író, utopikus kommunista. — *216*

— *De optimo statu rei publicae deque nova insula Utopia.* (Az állam legjobb állapotáról, valamint az új Scholsincs-szigetről.) Louvain 1516. — *216*

MOUNIER, Jean-Joseph (1758–1806) — francia politikus, mérsékelt royalista; 1789-ben a nemzetgyűlés elnöke; később Svájcba emigrált. — *341*

MUCIUS Scaevola, Gaius — legendás római hős; az i. e. 508-ban Rómát ostromló etruszkok királya ellen merényletet kísérelt meg, majd miután elfogták, az etruszkok szemeláttára elégette jobbkezét, hogy a rómaiak rettenthetetlenségét bizonyítsa. — *198*

MURNER, Thomas (1475–1537) — német szatirikus író és teológus, Luther és a reformáció ellensége; a lutheránusok libaprédikátornak nevezték. — *320*

MÜLLER, Johannes von (1752–1809) — német konzervatív történetíró és politikus; egyetemes történeti műveket írt, a többi között Svájc történetéről. — *374*

N

NAPÓLEON, I. (Bonaparte) (1769–1821) — francia császár 1804–1814 és 1815. — *43 126 215 221 484 486 498* (43 118 318 373 376 386)

NAPÓLEON, III. (Louis Bonaparte) (1808–1873) — 1848–52 a második köztársaság elnöke, francia császár 1852–1870; Napóleon unokaöccse. — *576*

»*Le Notional*« (Nemzeti Újság), Párizs. — *25 27 176 243–244 381–382 384–385 389–391 402–404 411–412 414–417 507* (18 160 293 302 384)

NELSON, Horatio, Viscount (1758–1805) — angol admirális, Napóleon flottájának legyőzője. — *377*

Neue Anekdota. (Új kiadatlan írások.) Kiadta Karl Grün; Darmstadt 1845. — *37* (39)

NEUHAUS, Gustav Reinhard (1823–1892) — német író, „igazi szocialista". — *273*

— (G. R. N . . h . . s:) *Proletarierlied.* (Proletárdal.) „Album", Borna 1847. — *273*

NILES, Hezekiah (1777–1839) — amerikai polgári újságíró, újságkiadó. — *330* (251)

»*Niles' Weekly Register*« (Niles heti nyilvántartása), Baltimore. — *330* (252)

NOAKES, John — angol radikális publicista. — *314*

— *The Right of the Aristocracy to the Soil etc.* (Az arisztokrácia joga a földre stb.) London 1847. — *314* (231)

»*The Nonconformist*« (A nonkonformista), London. — *365*

*»*The Northern Star*« (Észak csillaga), Leeds, majd London. — (*17 21*) *23* (*26*) *27* (*34 181 297*) *314–315 318 364–365 368* (*372 386 392*) *393–394 399 405–406 408–409* (*417*) *420 508 512 540* (7 12 16 17 209 210 231 272 275 290 291 295 297 299 301 303 304 311 317 319 320 353 385 397 398 399 404)

»*Nottingham Mercury*« (Nottinghami hírnök). — *365*

O

OBORSKI, Ludwig (Louis) (1787–1873) — lengyel forradalmár, emigráns Londonban, a Fraternal Democrats tagja; 1848-ban vezető szerepe volt a poznani felkelésben. — *394*

OCHSENBEIN, Johann Ulrich (1811–1890) — svájci politikus és tábornok; az 1847-es polgárháborúban a radikálisok és liberálisok vezére; 1847–48 szövetségi elnök. — *484*

O'CONNELL, Daniel (1775–1847) — ír ügyvéd és politikus, az ír függetlenségi mozgalom jobbszárnyának vezére. — *418–419 420 498* (329 330)

O'CONNELL, John (1810–1858) — ír politikus, liberális; Daniel O'Connell fia, apja halála után a repeal-mozgalom vezetője. — *418–419 420–421* (329)

O'CONNELL, Maurice (1803–1853) — ír politikus, liberális; Daniel O'Connell fia. — *418* (328)

O'CONNELL, Morgan (1804–1885) — ír politikus; Daniel O'Connell fia; ellenezte az 1801-es angol–ír unió felbontását. — *418* (329)

O'CONNOR, Feargus Edward (1794–1855) — angol munkásvezető; 1832–35 ír parlamenti képviselő, majd a chartisták balszárnyának egyik vezetője, a „Northern Star" alapítója és szerkesztője; 1848 után reformista. — *22 291 314 364–366 367–368 383 408–409 419 420–421 536* (12 13 17 272 273 320)

OPITZ, Theodor — német író, ifjúhegeliánus publicista; B. Bauer párthíve. — *246 272*

OTTO-Peters, Luise (1819–1895) — német írónő, „igazi szocialista", később feminista. — *257* (*258*) (*273*)

— *Alfred Meissners neueste Poesien. Gedichte von Alfred Meissner etc.* (Alfred Meissner legújabb versei. Alfred Meissner: „Költemények" stb.) [Recenzió], „Veilchen", 1847, 1. sz. — *257* (183)

OWEN, Robert (1771–1858) — angol utopikus szocialista. — *171 467 469 570 574* (57)

P

PALMERSTON, Henry John Temple, Viscount (1784–1865) — angol politikus; eleinte tory, 1830-tól a whigek jobbszárnyának egyik vezetője; 1830–34, 1835–41, 1846–51 külügyminiszter, 1852–55 belügyminiszter, 1855–58, 1859–65 miniszterelnök. — *315 411 493* (322)

PARNY, Evariste-Désiré De Forges, vicomte de (1753–1814) — francia költő. — *234*

— *Goddam!* (Istenverte!) „Oeuvres" (Művei), II. köt., Párizs 1826. — *234*

PEEL, Sir Robert, Jun. (1788–1850) — angol államférfi; mérsékelt tory; 1841–46 miniszterelnök; a liberálisok támogatásával 1846-ban keresztülvitte a gabonatörvények eltörlését. — *471–472 489* (14)

PELLERING, Jean (1817–1877) — belga munkás, szocialista; az Association démocratique tagja. — *526 539* (372)

The People's Charter:

William LOVETT és Francis PLACE: *The People's Charter; being the Outline of an Act to provide for the Just Representation of the People of Great Britain in Common's House of Parliament etc.* (A népcharta; vagyis egy törvény körvonalazása, amely biztosítaná Nagy-Britannia népének igazságos képviseletét a parlament alsóházában stb.) London 1838. — *22 314 387 540* (15)

»*The People's Journal*« (Néplap), London. — *23*

PERIKLÉSZ (i. e. kb. 493–429) — athéni politikus, az athéni demokrácia vezetője annak virágkorában. — *371*

PETTY, Sir William (1623–1687) — angol klasszikus közgazdász és statisztikus. — *167*

— *Political Arithmetic.* (Politikai számtan.) (1676), „Several Essays etc." (Különféle tanulmányok stb.), London 1699. — *167* (74)

»*Le Peuple souverain*« (A szuverén nép), Marseille. — *525*

PICARD, Albert — belga jogász, ügyvéd a brüsszeli feljebbviteli bíróságon; az Association démocratique titkára. — *526 536*

PIUS, IX. (1792—1878) — római pápa 1846—1878. — *441 472—474 492* (350 358 368)

PLATÓN (i. e. kb. 427—kb. 347) — görög idealista filozófus. — *371*

PLAYFAIR, Sir Lyon, Baron Playfair of St. Andrews (1818—1898) — angol kémikus. — *213*

»*La Presse*« (A sajtó), Párizs. — *175—177 242 317—318 411*

The Three Prize Essays on Agriculture and Corn Law. (A három pályadíjnyertes tanulmány a mezőgazdaságról és a gabonatörvényről.) Kiadta a Nemzeti Gabonatörvény-ellenes Liga, G. Wilson bevezetésével, Manchester—London 1842. [Gyűjtemény; tartalmazza G. Hope, W. R. Greg, A. Morse egy-egy azonos című értekezését: Agriculture and Corn Law. Prize Essay. Showing the Injourious Effects of the Corn Law upon Tenant Farmers and Farm Labourers (Mezőgazdaság és gabonatörvény. Pályadíjnyertes tanulmány. Kimutatja a gabonatörvény káros hatásait a mezőgazdasági bérlőkre és a mezőgazdasági munkásokra).] — *424—433* (334)

PROUDHON, Pierre-Joseph (1809—1865) — francia publicista, kispolgári szocialista, az anarchizmus megalapítója. — *5 35 37 59 63—76 78—91 93—94 99 101—133 222 230 311—312 466 551—552 555—556 559* (35 57)

— *Qu'est-ce que la propriété? ou recherches sur le principe du droit et du gouvernement. Premier mémoire.* (Mi a tulajdon? avagy vizsgálódások a jog és a kormányzat elvéről. Első értekezés.) Párizs 1841. — *222* (127)

— *Système de contradictions économiques, ou philosophie de la misère.* (A gazdasági ellentmondások rendszere vagy a nyomorúság filozófiája.) Párizs 1846. — *35 59—174 466 551* (32 47)

— *Philosophie der Staatsökonomie oder Notwendigkeit des Elends.* (Az államgazdaság filozófiája vagy a nyomorúság szükségessége.) Németre átdolg. Karl Grün; Darmstadt 1847.—*35* (32)

PRUTZ, Robert Eduard (1816—1872) — német politikai lírikus és irodalomtörténész; az 1848-as forradalomban polgári demokrata. — *257*

PÜTTMANN, Hermann (1811—1894) — német radikális költő és újságíró, könyvkiadó; a 40-es években „igazi szocialista"; a forradalom leverése után kivándorolt Melbourne-be és ott német újságot alapított. — *249* (*250—252*) (*254*) *271* (*272*) (*275*) (*277—279*) (119 176)

— (Névtelenül:) *Vorwort.* (Előszó.) „Rheinische Jahrbücher", II. köt., 1846. — *251*

— *Heuchelei.* (Képmutatás.) „Rheinische Jahrbücher", II. köt., 1846.—*250—252 277* (173)

— *Après le déluge.* (Az özönvíz után.) „Rheinische Jahrbücher", II. köt., 1846. — *251* (173)

— *Sächsische Zustände. Von dr. H. Semmig.* (Szászországi állapotok. Írta dr. H. Semmig.) „Rheinische Jahrbücher", II. köt., 1846. — *252—255* (173)

— *Johann Hiller.* „Album", Borna 1847. — *272 277—278*

— *Friedhofs-Idyllen.* (Temetői idillek.) „Album", Borna 1847. — *278*

— *Trotz des Proletariats.* (A proletariátus daca.) „Album", Borna 1847. — *279*

Q

QUESNAY, François (1694—1774) — francia orvos és közgazdász, a fiziokratizmus megalapítója. — *120 431*

— *Analyse du Tableau économique.* (A Gazdasági táblázat elemzése.) (1766), „Physiocrates etc.", I. rész, Daire kiad., Párizs 1846. — *120* (63 64)

R

*»*The Red Republican*« (A vörös republikánus), London. — *563 568* (349)

*»*La Réforme*« (A reform), Párizs. — *25 27 39 244 (316 366 369) 370—372 382 385 (388) 389—391 394 402—404 (410) 411—412 414—417 (419) 469 507 513 514 516* (19 160 210 230 272 276 294 306 313 317 319 321 384 393 403)

REINHARDT, Richard (1829—1898) — német költő, párizsi emigráns; Heine titkára; szoros kapcsolatban állt Marxszal és Engelsszel. — *275*

— *An die junge Menschheit.* (Az ifjú emberiséghez.) „Album", Borna 1847. — *275*

Reiters Morgenlied. (A lovas reggeli dala.) „Hauff: Kriegs- und Volkslieder". — *206* (105)

REMPEL, Rudolf (kb. 1815—kb. 1869) — német vállalkozó, „igazi szocialista". — *(237)* (145)

Report of the Committee appointed to Inquire into the Operation of the Poor Laws. (A szegénytörvények vizsgálatával megbízott bizottság jelentése.) 1825 jan. 29., „Register of Pennsylvania", 1828 aug. 9., 16. sz. — *330* (251)

»*Rhein- und Moselzeitung*« (Rajnai és moseli újság), Koblenz. — *35* (31)

*»*Rheinische Jahrbücher zur gesellschaftlichen Reform*« (Rajnai évkönyvek a társadalmi reform előmozdítására), Darmstadt—Bellevue. — *216 249—250 252 254* (119 173 174)

**»*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*« (Rajnai újság — politika, kereskedelem és ipar), Köln. — *35—36 525* (23 142 194)

»*Rheinischer Beobachter*« (Rajnai figyelő), Köln. — *182—193 238* (26 84)

RICARDO, David (1772—1823) — angol klasszikus közgazdász. — *69 75—80 82—83 90 93 108—109 114 120 135—136 159—161 163 295—296 336 344 426 431 552—554 560*

— *On the Principles of Political Economy and Taxation.* (A politikai gazdaság és az adózás alapelveiről.) London 1817. — *296 426—427 552*

— *Des principes de l'économie politique et de l'impôt.* (A politikai gazdaság és az adózás alapelveiről.) ford. F.-S. Constancio, J.-B. Say jegyzeteivel; II. kiad., Párizs 1835. — *69 76—80 90—91 108—114* (61 230 335)

RICHELIEU, Armand-Jean du Plessis, duc de (1585—1642) — francia politikus, bíboros; 1624—42 XIII. Lajos főminisztere; a Francia Akadémia alapítója. — *406*

RIEDEL, Richard — német munkás, brüsszeli emigráns; az Association démocratique és a Kommunisták Szövetsége aktív tagja. — *526*

RIETZ (Ritz) — II. Frigyes Vilmos porosz király komornyikja, látszatházasságot kötött Wilhelmine Enkével, a későbbi Lichtenau grófnővel. — *226*

»*La Riforma*« (A reform), Lucca. — *502—503* (377)

RITTINGHAUSEN, Moritz (1814—1890) — német publicista, kispolgári demokrata; 1848-ban a „Neue Rheinische Zeitung" munkatársa; az I. Internacionálé tagja, később szociáldemokrata képviselő. — *282 289*

ROBESPIERRE, Maximilien-Marie-Isidore de (1758—1794) — a francia forradalom politikusa, a jakobinusok vezetője, 1793—94 a forradalmi kormány feje. — *390* (117 226)

ROCHOW, Friedrich Eberhardt, Freiherr von (1734—1805) — német pedagógus; banális, moralizáló ifjúsági könyvek szerzője. — *265*

— *Der Kinderfreund. Ein Lesebuch zum Gebrauch in Landschulen.* (A gyermekek barátja. Olvasókönyv falusi iskolák használatára.) Brandenburg—Lipcse 1776. — *265*

RODBERTUS-Jagetzow, Johann Karl (1805—1875) — porosz földbirtokos és közgazdász; katedraszocialista. — *551—560*

— *Zur Erkenntnis unsrer staatswirtschaftlichen Zustände.* (Államgazdasági állapotaink megismeréséhez.) Első füz., Neubrandenburg—Friedland 1842. — *551—552 555—560*

— *Soziale Briefe an von Kirchmann.* (Szociális levelek von Kirchmannhoz.) Berlin 1850—51. — *551*

— *Zur Beleuchtung der sozialen Frage. Unveränd. Abdr. meines zweiten und dritten sozialen Briefes an von Kirchmann etc.* (A szociális kérdés megvilágításához. Von Kirchmannhoz írt második és harmadik szociális levelem változatlan lenyomata stb.) Berlin [1875]. — *551*

— *Das Kapital. Vierter sozialer Brief an von Kirchmann.* (A tőke. Negyedik szociális levél von Kirchmannhoz.) Kiadta Theophil Kozak; Berlin 1884. — *551*

ROEBUCK, John Arthur (1801—1879) — angol politikus és publicista, polgári radikális. — *175*

ROGIER, Charles-Latour (1800—1885) — belga államférfi, mérsékelt liberális; 1847—52 miniszterelnök és belügyminiszter. — *513 515—516*

RONGE, Johannes (1813—1887) — német pap, a német-katolikus mozgalom alapítója és vezetője. — *210* (203)

ROSSI, Pellegrino Luigi Odoardo, comte (1787—1848) — olasz származású francia politikus és vulgáris közgazdász; 1848-ban az Egyházi Állam miniszterelnöke. — *80 156*

— *Cours d'économie politique. Année 1836—1837.* (Politikai gazdaságtani tanfolyam. 1836—1837-es tanév.) (1840), „Cours d'économie politique", Brüsszel 1842 (1843). — *156*

ROTHSCHILD — nemzetközi bankház. — *195—203*

ROTHSCHILD, Charles (1788—1855) — a Rothschild-bankház nápolyi képviselője; M. A. Rothschild fia. — *485*

ROTHSCHILD, James, baron de (1792—1868) — a bankház párizsi képviselője; M. A. Rothschild fia. — *24—26 181 240 371 380*

ROTHSCHILD, Salomon (1774—1855) — a bankház bécsi képviselője; M. A. Rothschild fia. — *483 492*

ROUSSEAU, Jean-Jacques (1712—1778) — francia felvilágosító, kispolgári demokrata. — *284 341 406*

— *Lettres sur la législation de la Corse.* (Levelek Korzika törvényhozásáról.) Párizs 1765. — *341* (360)

— *Considérations sur le gouvernement de Pologne et sur sa réformation projetée.* (Megfontolások Lengyelország kormányzatáról és annak tervezett megreformálásáról.) Párizs 1772. — *341* (360)

ROWCLIFFE, William — angol radikális; a 40-es években a chartisták párthíve. — *315*

RUGE, Arnold (1802—1880) — német publicista, ifjúhegeliánus; a „Hallische", majd „Deutsche Jahrbücher" szerkesztője, 1844 Marxszal együtt kiadja a „Deutsch-Französische Jahrbücher"-t; kispolgári demokrata, 1866 után nemzeti liberális. — *183 299—300 307 309 343 345* (38)

RUMIGNY, Marie-Hippolyte Gueilly, marquis de (1784—1871) — francia diplomata — *508*

S

SADLER, Michael Thomas (1780—1835) — angol politikus és publicista, szociálreformer; tory. — *111*

— *The Law of Population: a Treatise, in six Books; in Disproof of the Superfecundity of Human Beings, and Developing the Real Principle of their Increase.* (A népesedés törvénye:

értekezés hat könyvben; az emberi lények túltermékenységének cáfolata és szaporodásuk igazi elvének kifejtése.) London 1830. — *111*

Sagra *lásd* La Sagra

SAINT-SIMON, Claude-Henri de Rouvroy, comte de (1760—1825) — francia utopikus szocialista. — *467*

Salman und Mörolf. (Salamon és Markalf.) — *320* (238)

SAND, George (Amandine-Lucie-Aurore Dupin, baronne Dudevant) (1804—1876) — francia romantikus regényírónő. — *174*

— *Jean Ziska. Episode de la guerre des Hussites.* (Jan Žižka. Epizód a huszita háborúból.) Brüsszel 1843. — *174* (79)

SASS, Friedrich (1819—1851) — német publicista, „igazi szocialista"; 1848-tól emigráns. — *270*

— *Berlin in seiner neuesten Zeit und Entwicklung.* (Berlin legújabb kora és fejlődése.) Lipcse 1846. — *270* (197)

— *Des alten Europas Zukunft.* (A vén Európa jövője.) „Album", Borna 1847. — *270*

SAUZET, Jean-Pierre (Paul) (1800—1876) — francia ügyvéd, konzervatív politikus; 1839—48 a küldöttkamara elnöke. — *198*

SAX — a Kommunisták Szövetsége tagja. — *547*

SAY, Horace (1794—1860) — francia vulgáris közgazdász; Jean-Baptiste Say fia. — *288*

SAY, Jean-Baptiste (1767—1832) — francia vulgáris közgazdász. — *69 75 84 108 134 295* (61)

— *Traité d'économie politique, ou simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent et se consomment les richesses.* (Értekezés a politikai gazdaságtanról, vagy egyszerű ismertetése annak, hogyan keletkezik, oszlik el és fogyasztódik el a gazdagság.) III. kiad., Párizs 1817. — *139*

SCHAPPER, Karl (1813—1870) — német forradalmár, az Igazak Szövetsége és a Kommunisták Szövetsége vezető tagja; a forradalom alatt a „Neue Rheinische Zeitung" korrektora, a kölni munkásegylet elnöke; a Kommunisták Szövetsége kettészakadásakor a Marx-ellenes frakció egyik vezetője, majd szakít a frakciózással és újra csatlakozik Marxhoz; az I. Internacionálé Főtanácsának tagja. — *393—394 409 531 544 547* (266 304)

SCHERR, Johannes (1817—1886) — német liberális irodalmár és műtörténész. — *272*

— *Schwäbische Ballade.* (Sváb ballada.) „Album", Borna 1847. — *272*

SCHILLER, Friedrich von (1759—1805) — német költő. — *218 221 257 271 374 376*

— *Über Bürgers Gedichte.* (Bürger költeményeiről.) — *257* (184)

— *Don Carlos, Infant von Spanien.* (Don Carlos, spanyol infáns.) — *202* (101)

— *An die Freude.* (Az örömhöz.) — *241* (154)

— *Der Jüngling am Bache.* (Az ifjú a pataknál.) — *205* (108)

— *Kabale und Liebe.* (Ármány és szerelem.) — *207* (106)

— *Die Kindesmörderin.* (A gyermekgyilkos anya.) — *271*

— *Die Räuber.* (A haramiák.) — *258—266* (189)

— *Der Taucher.* (A búvár.) — *212 249 255* (109 169)

— *Wilhelm Tell.* — *374*

SCHILLING — a Kommunisták Szövetségének tagja. — *544*

SCHIRGES, Georg Gottlieb (1811—1879) — német író és publicista; „igazi szocialista". — *239* (151)

— *Die Kommunisten über das Unglück der Reichen.* (A kommunisták a gazdagok boldogtalanságáról.) „Die Werkstatt", 1846, IV. füz. — *239* (151)

SCHLEGEL, August Wilhelm von (1767–1845) – német költő, műfordító és irodalomtörténész; Shakespeare fordítója. – *321*

SCHLÜSSEL, G. – német kispolgári publicista, a „Veilchen" szerkesztője és kiadója. – *256*

SCHNAKE, Friedrich – német újságíró, „igazi szocialista". – *238 245* (*246–248*) (*252*) (*255*)
– *Das Westphälische Dampfboot, redig. von Dr. O. Lüning etc.* („Das Westphälische Dampfboot", szerk. dr. O. Lüning stb.) „Gesellschaftsspiegel", 1846, VII–VIII. füz. – *238* (148)
– (F. Sch.:) [Jegyzet Gutzkow-nak a „Weserzeitung" vasárnapi mellékletében megjelent cikkéről], „Gesellschaftsspiegel", 1846, X. füz. – *246 248* (165)
– (Névtelenül:) *Volkstribun.* [Jegyzet], „Gesellschaftsspiegel", 1846, X. füz. – *248*
– (F. Sch.:) *Herr Fr. Steinmann über den Pauperismus und Kommunismus.* (Fr. Steinmann úr a pauperizmusról és kommunizmusról.) „Gesellschaftsspiegel", 1846, XII. füz. – *247* (165)
– (F. Sch.:) *Ein neuer kritischer Evangelist.* (Egy új kritikai evangélista.) „Gesellschaftsspiegel", 1846, XII. füz. – *246–247* (165)

SCHWEITZER, Johann Baptist von (1834–1875) – német ügyvéd, publicista, 1865–71 az Általános Német Munkásegylet elnöke, a „Sozialdemokrat" kiadója és főszerkesztője; a Bismarck politikájának támogatója és képviselője a munkásmozgalomban. – *551* (413)

SCHWEITZER, Joseph – német költő, „igazi szocialista". – *272 274*
– *Leipzig.* (Lipcse.) „Album", Borna 1847. – *274*
– *Die Parole.* (A jelszó.) „Album", Borna 1847. – *274*

SCHWERDTLEIN, Rudolf – német költő, „igazi szocialista". – *275–276*
– *Feuer!* (Tűz!) „Album", Borna 1847. – *276*
– *Frisch auf!* (Rajta!) „Album", Borna 1847. – *276*

SEILER, Sebastian (kb. 1810–kb. 1890) – német publicista; Weitling, majd Marx és Engels köréhez tartozott, tagja a Kommunisták Szövetségének; a forradalom után Angliába, majd Amerikába emigrál. – *1*

SEMMIG, Friedrich Hermann (1820–1897) – német író, „igazi szocialista". – *252* (*253–257*) *272* (*273*) (173)
– *Kommunismus, Sozialismus, Humanismus.* (Kommunizmus, szocializmus, humanizmus.) „Rheinische Jahrbücher", 1845. – *252 273* (174)
– *Sächsische Zustände nebst Randglossen und Leuchtkugeln etc.* (Szászországi állapotok, széljegyzetekkel és világítógolyókkal stb.) Hamburg 1846. – *252* (173)
– *Frühlingsruf.* (Tavaszi kiáltás.) „Album", Borna 1847. – *272–273*
– *Kauft Veilchen.* (Ibolyát vegyenek.) „Album", Borna 1847. – *273*
– *Einer Frau ins Stammbuch.* (Egy asszony emlékkönyvébe.) „Veilchen", 1847, 1. sz. – *256* (182)

SENIOR, Nassau William (1790–1864) – angol vulgáris közgazdász, a kapitalizmus apologétája. – *110 336*
– *An Outline of the Science of Political Economy.* (A politikai gazdaságtan tudományának vázlata.) „Encyclopaedia Metropolitana, or Universal Dictionary of Knowledge etc." (Nagyvárosi enciklopédia vagy a tudás egyetemes szótára), „Mixed Sciences" (Elegyes tudományok) szekció, IV. köt., London 1836. – *110*

SHAFTESBURY, Anthony Ashley Cooper, Earl of (1671–1713) – angol erkölcsfilozófus és politikus; felvilágosító; whig. – *406*

SHAKESPEARE, William (1564–1616) – angol drámaíró és költő. – *320–321*
– *Hamlet, Prince of Denmark.* (Hamlet, dán királyfi.) – *212 257* (111 185)
– *King Henry IV, First Part.* (IV. Henrik, Első rész.) – *332* (254)
– *Love's Labour's Lost* (Felsült szerelmesek.) – *320* (241)
– *A Midsummer Night's Dream.* (Szentivánéji álom.) – *235* (140)
– *Troilus and Cressida.* (Tróilosz és Krésszida.) – *321* (243)

SHERIDAN, Richard Brinsley (1751–1816) – skót vígjátékíró; Pitt ellenzékének egyik vezére. – *175*
– *The School for Scandal.* (A botrány iskolája.) (1777) – *175* (80)

SIDNEY (Sydney), Algernon (1622–1683) – angol politikus, az I. Károly halálos ítéletét megszavazó Legfelsőbb Bíróság tagja. – *406*

»*Le Siècle*« (A század), Párizs. – *198 383 390–391 411* (160)

SIEYES, Emmanuel-Joseph, comte (1748–1836) – francia abbé, a francia forradalom politikusa, a harmadik rend vezető képviselője. – *12*
– *Qu'est-ce que le Tiers-Etat?* (Mi a Harmadik Rend?) Bordeaux 1789. – *12* (5)

SINA, Georg Simon, Freiherr von (1782–1856) – német bankár, egy bécsi bankház alapítója. – *483*

SISMONDI, Jean-Charles-Léonard Simonde de (1773–1842) – svájci francia közgazdász és történész, a politikai gazdaságtan romantikus kritikusa. – *68–69 91 93 140*
– *Etudes sur l'économie politique.* (Tanulmányok a politikai gazdaságtanról.) Brüsszel 1837–38. – *68 91*

SMITH, Adam (1723–1790) – angol klasszikus közgazdász. – *74–77 83 104 135–136 139–140 146 148 157 295 336 344*
– *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations.* (Vizsgálódás a nemzeti gazdagság természetéről és okairól.) (1776) – *76 104* (58)
– *Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations.* (Vizsgálódás a nemzeti gazdagság természetéről és okairól.) Ford. és jegyz. G. Garnier; Párizs 1802. – *157*

»*El Socialista*« (A szocialista), Madrid. – *572*

»*Le Socialiste*« (A szocialista), New York. – *563 569*

*»*Le Socialiste*« (A szocialista), Párizs. – *569 572* (340)

*»*Der Sozialdemokrat. Organ des Allgemeinen deutschen Arbeitervereins*« (A szociáldemokrata. Az Általános Német Munkásegylet lapja), Berlin. – *551*

SOLLTA – New Yorkban élő német-amerikai; a Kommunisták Szövetségének ellenfele, a „Volkstribun" munkatársa; a Kriege elleni körlevél megjelenése után üdvözlő költeményben fordult Kriegéhez. – *4–5*

SPILTHOORN, Charles-Louis (1804–1872) – belga demokrata, republikánus; a brüsszeli Association démocratique tagja. – *526 539*

STAUFFACHER, Werner (XIII–XIV. sz.) – legendás svájci szabadsághős; Schwyz kanton osztrák uralom elleni felkelésének vezére. – *377*

STEFFENS, Henrik (1773–1845) – norvég származású német természetkutató, költő és filozófus, Schelling követője; tevékeny részt vett a Napóleon elleni mozgalmakban. – *377*

STEINGENS, Sweetbert Heinrich Hermann (szül. kb. 1817) – német festő, a Kommunisták Szövetségének tagja. – *543*

STEINMANN, Friedrich Arnold (1801–1875) – német publicista és író; bírósági titkár Münsterben. – *246* (165)

Stephan *lásd* Born, Stephan

STERBITZKI – a Kommunisták Szövetségének tagja. – *544*

STEUART (Stewart), Sir James Denham, Bart. (1712–1780) – angol klasszikus közgazdász, merkantilista. – *157*

– *Recherches des principes de l'économie politique, ou essai sur la science de la police intérieure des nations libres.* (Vizsgálódás a politikai gazdaságtan elveiről vagy tanulmány a szabad nemzetek belpolitikájának tudományáról.) Párizs 1789. – *157* (72)

STIRNER, Max (Johann Kaspar Schmidt) (1806–1856) – német idealista filozófus, a polgári individualizmus és anarchizmus ideológusa. – *36 262 311*

– *Der Einzige und sein Eigentum.* (Az egyetlen és tulajdona.) Lipcse 1845. – *262 311* (190)

STORCH, Heinrich Friedrich von (Henri) (1766–1835) – német-orosz közgazdász, kritizálta a merkantilistákat és Smitht. – *72*

– *Cours d'économie politique, ou exposition des principes qui déterminent la prospérité des nations.* (Politikai gazdaságtani előadások vagy azon elvek ismertetése, amelyek a nemzetek virágzását meghatározzák.) J.-B. Say jegyzeteivel, Párizs 1823. – *72*

SUE, Eugène (1804–1857) – francia nyárspolgári író, érzelgős társadalmi regények szerzője. – *268*

Sydney *lásd* Sidney

T

TALLEYRAND-Périgord, Charles-Maurice de, prince de Bénévent (1754–1838) – francia politikus, diplomata, többször külügyminiszter ; Franciaország képviselője a bécsi kongresszuson. – *480*

TEDESCO, Victor André (1821–1897) – belga ügyvéd, forradalmi demokrata és szocialista; az Association démocratique tagja, szoros kapcsolatban volt Marxszal és Engelsszel. – *394 511*

TELL, Wilhelm – a XIV. sz.-i svájci szabadságharc legendás népi hőse. – *373*

TEX, Cornellis Anne den (1795–1854) – holland jogtudós, a politikai gazdaságtan kérdéseivel foglalkozott. – *293*

THIERS, Louis-Adolphe (1797–1877) – francia polgári történész és politikus, orléanista; több ízben miniszter és miniszterelnök; 1871–73 köztársasági elnök, a Párizsi Kommün vérbefojtója. – *25 181 242–243 390–391 412 416* (18 383)

THOMPSON, Thomas Peronnet (1783–1869) – angol politikus, vulgáris közgazdász, szabadkereskedő. – *283–284 288–289 388*

THOMPSON, William (kb. 1785–1833) – ír földbirtokos, közgazdász; Owen követője, ricardiánus szocialista. – *94 552 562*

– *An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth, most conducive to Human Happiness etc.* (Vizsgálódás a gazdagság elosztásának azon elveiről, amelyek leginkább előmozdítják az emberi boldogságot.) London 1824. – *94 552 562* (55)

– *Labour Rewarded. The Claims of Labour and Capital conciliated etc.* (A munka jutalmazása. A munka és a tőke támasztotta követelések összebékítése stb.) London 1827. – *94 552 562* (55)

THORVALDSEN, Bertel (1768–1844) – dán szobrász. – *378*

The Three Prize Essays *lásd* Prize Essays

»*The Times*« (Az idők), London. — *27 291 394* (22)

TOOKE, Thomas (1774—1858) — angol közgazdász és statisztikus, a currency-elmélet ellenfele; ártörténész. — *110*

— *A History of Prices and of the State of the Circulation, from 1793 to 1837 etc.* (Az áraknak és a forgalom állapotának története 1793-tól 1837-ig stb.) London 1838. — *110*

»*Trier'sche Zeitung*« (Trieri újság). — *35 187 237 256 270—271 307—308* (29 30 199)

TSCHUDI, Aegidius (1505—1572) — svájci krónikaíró és ellenreformátor; tudományosan megalapozatlan és reakciós tendenciájú történeti művek szerzője. — *374*

TÜRTAIOSZ (i. e. VII. sz.) — görög elégiaköltő, a spártaiak buzdítója. — *264*

TYLER, Wat (megh. 1381) — az 1381-es angol parasztfelkelés vezére. — *302* (225)

U

»*L'Union monarchique*« (A monarchikus unió), Párizs. — *401* (312)

URE, Andrew (1778—1857) — angol kémikus, vulgáris közgazdász, szabadkereskedő. — *148 150 431*

— *Philosophie des manufactures, ou économie industrielle de la fabrication du coton, de la laine, du lin et de la soie, avec la description des diverses machines employées dans les ateliers anglais.* (A manufaktúrák filozófiája vagy a pamut, gyapjú, lenvászon és selyem gyártásának ipari gazdaságossága, az angliai üzemekben használt különféle gépek leírásával.) Brüsszel 1836. — *148 150 431* (70 339)

V

VAN DE CASTEELE — lille-i gyáros, szabadkereskedő. — *293*

»*Veilchen. Harmlose Blätter für die moderne Kritik*« (Ibolyák. Ártatlan lapok a modern kritika számára), Bautzen. — *256—257 273* (180 182 183)

VENEDEY, Jakobus (1805—1871) — német radikális politikus és publicista; az 1848-as forradalomban az előparlament és a frankfurti nemzetgyűlés baloldali tagja; később liberális. — *299 544*

— *Preussen und Preussentum.* (Poroszország és poroszság.) Mannheim 1839. — *299* (223)

VERGILIUS Maro, Publius (i. e. 70—19) — római költő.

— *Aeneis.* — *92* (53)

VIKTÓRIA (1819—1901) — angol királynő 1837—1901. — *238 410*

VILLENEUVE-Bargemont, Jean-Paul-Alban, vicomte de (1784—1850) — francia reakciós politikus és közgazdász; a feudális szocializmus képviselője. — *133*

— *Histoire de l'économie politique.* (A politikai gazdaságtan története.) Brüsszel 1839. — *133*

VILMOS, III. (Orániai) (1650—1702) — németalföldi helytartó 1672—1702, angol király 1689—1702. — *157*

VOGEL — a Kommunisták Szövetségének tagja. — *544*

VOGLER — a Kommunisták Szövetségének tagja. — *544*

»*Der Volkstribun*« (A néptribun), New York. — *1—15 238 248* (1 2)

VOLTAIRE (François-Marie Arouet) (1694–1778) – francia író és történész, felvilágosító, deista filozófus. – *105 159 284 406 497*
– *Histoire du Parlement de Paris.* (A párizsi parlament története.) „Oeuvres complètes" (Összes művei), Gotha 1784–90, XXVI. köt. – *105* (59)
– *L'homme aux quarante écus.* (A negyventalléros ember.) „Oeuvres complètes" (Összes művei), Gotha 1784–90, XLV. köt. – *159* (73)

W

WAGNER, Adolph (1835–1917) – német közgazdász, a keresztényszocialista párt alapítója; Bismarck politikájának híve. – *555*

WAKLEY, Thomas (1795–1862) – angol orvos, radikális politikus és publicista. – *418*

WALLAU, Karl (1823–1877) – német szedő, a Kommunisták Szövetségének tagja, a mainzi Munkás Művelődési Egylet elnöke; még a forradalom idején a demokrata párthoz csatlakozik, később nyomdatulajdonos, majd Mainz főpolgármestere. – *526* (372)

WALPOLE, Sir Robert, Earl of Orford (1676–1745) – angol államférfi, whig; 1721–42 miniszterelnök. – *293*

»*The Weekly Dispatch*« (Heti értesítő), London. – *365*

WEERTH, Georg (1822–1856) – német proletárköltő és publicista, a Kommunisták Szövetségének tagja, Marx és Engels barátja. – *19 271 281 289–293 526* (148 176 204 210)
– [*Tizenkét költemény.*] „Album", Borna 1847. – *271* (202)
– *Rede auf dem Freihandelskongress in Brüssel.* (Beszéd a brüsszeli szabadkereskedelmi kongresszuson.) „Die Ameise", Grimma, 1847 okt. 15. – *289–292* (205 215)

WEITLING, Christian Wilhelm (1808–1871) – eredetileg szabó, az első német munkásíró, az utopikus egyenlősítő kommunizmus teoretikusa. – *1 346 570 574*

WELCKER, Karl Theodor (1790–1869) – német jogász és publicista; liberális. – *227*

Wenn ich ein Vöglein wär'. (Ha madárka lennék.) „Erlach: Die Volkslieder der Deutschen", I. köt. – *237* (146)

»*Die Werkstatt*« (A műhely), Hamburg. – *239* (151)

»*Weser-Dampfboot*« (Weseri gőzhajó), Minden. – *238* (149)

Westminster *lásd* Grosvenor

WESTPHALEN, Edgar von (1819–1890) – a brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság tagja; Jenny Marx testvére. – *1*

*»*Das Westphälische Dampfboot*« (A vesztfáliai gőzhajó), Bielefeld, majd Paderborn. – *36 237–239 243* (1 36 37 147 148 149 151 161 162)

WEYDEMEYER, Joseph (1818–1866) – német forradalmár, volt tüzértiszt, a Kommunisták Szövetségének tagja; Marx és Engels barátja; részt vett az 1848-as forradalomban; 1851-ben Amerikába emigrált, részt vett az amerikai polgárháborúban; a marxizmus első propagandistája az Egyesült Államokban. – *(237–242) (245) (252)* (145 210 333)
– *Die Werkstatt; redigiert von Georg Schirges.* („Die Werkstatt"; szerkeszti Georg Schirges.) [Recenzió], „Das Westphälische Dampfboot", 1846. – *239* (151)

WIELAND, Christoph Martin (1733–1813) – német költő, Shakespeare és antik szerzők fordítója. – *218*

WILSON, Isaac – angol munkás, chartista. – *394*

WILSON, James (1805–1860) – angol politikus és közgazdász, szabadkereskedő; az „Economist" alapítója és szerkesztője. – *288–289 293*

WINKELRIED, Arnold – a XIV. sz.-i svájci szabadságharc legendás népi hőse. – *373 375 377*

Wischnewetzky *lásd* Kelley-Wischnewetzky

WITT, Jan de (1625–1672) – németalföldi politikus, a kereskedő burzsoázia érdekeit képviselte. – *293*

WOLFF (Wolf), Ferdinand (1812–1895) – német újságíró, a Kommunisták Szövetségének tagja; az 1848-as forradalomban a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője; a forradalom után emigrált. – *1 19 523 526* ([176])

WOLFF (Wolf), Wilhelm (Lupus) (1809–1864) – német tanító és újságíró, Marx és Engels barátja, a Kommunisták Szövetsége vezető tagja; az 1848-as forradalomban a „Neue Rheinische Zeitung" egyik szerkesztője; a forradalom után emigrált; emlékének ajánlotta Marx a „Tőke" I. kötetét. – *509 511 541–542* ([388])

WOLOWSKI, Louis (1810–1876) – lengyel származású francia vulgáris közgazdász és polgári politikus. – *281–283 288–289 293*

*»*Woodhull and Claflin's Weekly*« (Woodhull és Claflin hetilapja), New York. – *569*

WYATT, John (1700–1766) – angol feltaláló. – *148*

Z

ZASZULICS, Vera Ivanovna (1851–1919) – orosz forradalmár, részt vett a Munka Felszabadítása csoport megalakításában; Marx néhány munkáját lefordította oroszra; levelezett Marxszal és Engelsszel; tagja az „Iszkra" szerkesztőbizottságának; 1903 után mensevik. – *569 572* ([47])

ŽIŽKA, Jan (kb. 1360–1424) – cseh huszita vezér. – *266* ([79])

Tartalom

Előszó a negyedik kötethez V

Karl Marx és *Friedrich Engels:* Körlevél Kriege ellen 1

Első fejezet: A kommunizmus átváltoztatása szeretet-ömlengéssé 2
Második fejezet: A „Volkstribun" gazdaságtana és *állásfoglalása az Ifjú Amerikához* 5
Harmadik fejezet: Metafizikai szájhősködések 8
Negyedik fejezet: Vallásos játszadozások 10
Ötödik fejezet: Kriege személyes fellépése 14

Friedrich Engels: A porosz alkotmány megsértése 16

Karl Marx és *Friedrich Engels:* A brüsszeli Kommunista Levelező Bizottság levele G. A. Köttgennek 18

Friedrich Engels: A porosz bank kérdése 21

Karl Marx és *Friedrich Engels:* A brüsszeli német demokrata kommunisták üzenete Feargus O'Connor úrhoz 22

Friedrich Engels: A kormány és az ellenzék Franciaországban 24

Friedrich Engels: A porosz alkotmány 27

Karl Marx: Nyilatkozat Karl Grün ellen 35

Friedrich Engels: A status quo Németországban 38

Friedrich Engels: Védővám vagy szabadkereskedelmi rendszer 55

Karl Marx: A filozófia nyomorúsága. Válasz Proudhon úrnak „A nyomorúság filozófiája"-ra 59

Előszó 63

Első fejezet: Egy tudományos felfedezés 65

1. §. A használati érték és csereérték ellentéte 65
2. §. A konstituált vagy szintetikus érték 74
3. §. Az értékarányosság törvényének alkalmazása 101

A) A pénz 101
B) A munka többlete 109

Második fejezet: A politikai gazdaságtan metafizikája..... 120

1. §. A módszer 120
Első észrevétel 121
Második észrevétel 124
Harmadik észrevétel 125
Negyedik észrevétel 126
Ötödik észrevétel 127
Hatodik észrevétel 129
Hetedik és utolsó észrevétel 133
2. §. A munkamegosztás és a gépek 138
3. §. A konkurrencia és a monopólium 151
4. §. A földtulajdon vagy a járadék 158
5. §. A sztrájkok és a munkásegyesülések 167

Friedrich Engels: Guizot hanyatlása és közelgő bukása — A francia burzsoázia helyzete 175

Karl Marx: A „Rheinischer Beobachter" kommunizmusa 182

Friedrich Engels: Német szocializmus versben és prózában 195

1. Karl Beck: „Lieder vom armen Mann" vagy az igazi szocializmus költészete 195
2. Karl Grün: „Über Goethe vom menschlichen Standpunkte", Darmstadt 1846 211

Friedrich Engels: Az igazi szocialisták 236

Friedrich Engels: A közgazdasági kongresszus..... 280

Karl Marx: A védővámosok, a szabadkereskedők és a munkásosztály 285

Friedrich Engels: A brüsszeli szabadkereskedelmi kongresszus 288

Friedrich Engels: A kommunisták és Karl Heinzen 298
Első cikk..... 298
Második cikk..... 305

Friedrich Engels: A kereskedelmi válság Angliában — A chartista mozgalom — Írország 314

Friedrich Engels: A munkáltatók és a munkások Angliában..... 317

Karl Marx: A moralizáló kritika és a kritizáló morál. Adalék a német kultúrtörténethez. Karl Marxtól Karl Heinzen ellen 319

Friedrich Engels: A kommunizmus alapelvei 348

Friedrich Engels: A chartisták agrárprogramja 364

Friedrich Engels: A chartisták bankettje az 1847-es választások alkalmából 367

Friedrich Engels: De Lamartine úr manifesztuma 370

Friedrich Engels: A svájci polgárháború 373

Friedrich Engels: A reform-mozgalom Franciaországban 380

Friedrich Engels: Chartista mozgalom 387

Friedrich Engels: A reform-mozgalom Franciaországban (Szakadás a reform táborában — A „Réforme" és a „National" — A demokrácia előretörése) 389

Friedrich Engels: Az 1830-as lengyel forradalom évfordulója 393

Karl Marx és *Friedrich Engels:* Beszédek Lengyelországról az 1830-as lengyel forradalom 17. évfordulója alkalmából tartott 1847 november 29-i londoni nemzetközi gyűlésen 395

Marx beszéde 395

Engels beszéde 396

Karl Marx: Megjegyzések Adolphe Bartels úr cikkéhez 398

Karl Marx: Lamartine és a kommunizmus 400

Friedrich Engels: A „Réforme" és a „National" 402

Friedrich Engels: Louis Blanc beszéde a dijoni banketten 405

Friedrich Engels: Chartista agitáció 408

Friedrich Engels: Franciaország (Az „elégedett" többség — Guizot „reform"-terve — Garnier-Pagès úr furcsa nézetei — Demokratikus bankett Chalonban — Ledru-Rollin úr beszéde — Egy demokratikus kongresszus — Flocon úr beszéde — A „Réforme" és a „National") 411

Friedrich Engels: Az írországi kényszertörvény és a chartisták 418

Friedrich Engels: Feargus O'Connor és az ír nép 420

Karl Marx: Beszéd a szabadkereskedelem kérdéséről 422

Karl Marx és *Friedrich Engels:* A Kommunista Párt kiáltványa 437

I. Burzsoák és proletárok 442

II. Proletárok és kommunisták 452

III. Szocialista és kommunista irodalom 460
1. A reakciós szocializmus 460
a) A feudális szocializmus 460
b) A kispolgári szocializmus 462
c) A német vagy az „igazi" szocializmus 463
2. A konzervatív vagy burzsoá szocializmus 466
3. A kritikai-utopikus szocializmus és kommunizmus 467
IV. A kommunisták viszonya a különböző ellenzéki pártokhoz 469
Friedrich Engels: Az 1847-es év mozgalmai 471
Friedrich Engels: A vég kezdete Ausztriában 480
Karl Marx: A „Débat social" február 6-i száma az Association démocratique-ról 487
Friedrich Engels: Három új alkotmány 491
Karl Marx és *Friedrich Engels:* Az 1846 február 22-i lengyel forradalom második évfordulójának megünneplése Brüsszelben 496
Marx beszéde 496
Engels beszéde 499
Friedrich Engels: Egy szó a „Riformá"-hoz 502
Friedrich Engels: Forradalom Párizsban 505
Friedrich Engels: A „Northern Star" szerkesztőjéhez 508
Karl Marx: Levél a „Réforme" szerkesztőjéhez 513
Karl Marx: Külföldiek üldözése Brüsszelben 515
Friedrich Engels: A belgiumi helyzet 517

Mellékletek

I. Feljegyzések és dokumentumok 521
1. Marx feljegyzése a Kommunisták Szövetsége brüsszeli csoportjának megalakulásáról; 1847 augusztus 5 523
2. Az összes népek egységét és testvériségét célul kitűző, Brüsszelben (Belgium) székelő Association démocratique a svájci néphez 524
3. A Kommunisták Szövetségének szervezeti szabályzata 527
4. A „Kommunista Párt kiáltványa" eredeti fogalmazványának egyetlen fennmaradt oldala 532

5. A brüsszeli Association démocratique a Londonban egybegyűlt Fraternal Democratsnak 535
6. A „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" az Association démocratique 1848 február 20-i összejöveteléről 537
7. A Francia Köztársaság ideiglenes kormánya tagjainak 538
8. Julian Harney úrnak, a „Northern Star" szerkesztőjének, a londoni Fraternal Democrats társasága titkárának 540
9. Marx feljegyzései Wilhelm Wolff letartóztatásáról, bántalmazásáról és kiutasításáról; 1848 február 27—március 1 541
10. A Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének 1848 március 3-i határozata 543
11. A Kommunisták Szövetsége párizsi csoportja 1848 március 8-i ülésének jegyzőkönyve 544
12. A Kommunisták Szövetsége párizsi körzete 1848 március 9-i ülésének jegyzőkönyve 547

II. Előszók a „Filozófia nyomorúsága" és a „Kommunista Párt kiáltványa" későbbi kiadásaihoz 549

Friedrich Engels: Előszó a „Filozófia nyomorúsága" 1885-ös német kiadásához 551
Friedrich Engels: „A filozófia nyomorúsága" második német kiadásához ... 562
Karl Marx és *Friedrich Engels:* Előszó a Kommunista Párt kiáltványa 1872-es német kiadásához 563
Karl Marx és *Friedrich Engels* · Előszó az 1882-es orosz kiadáshoz 565
Friedrich Engels: Előszó az 1883-as német kiadáshoz 567
Friedrich Engels: Előszó az 1888-as angol kiadáshoz 568
Friedrich Engels: Előszó az 1890-es német kiadáshoz 572
Friedrich Engels: Előszó az 1892-es lengyel kiadáshoz 575
Friedrich Engels: Az olasz olvasóhoz 577

Függelék

Jegyzetek 581
Életrajzi adatok 620
Mutató 627

Képmellékletek

A Kriege elleni kőnyomatos körlevél első oldala XIV

Engels karikatúrája IV. Frigyes Vilmosnak az egyesült Landtag megnyitásakor, 1847 április 11-én mondott trónbeszédéről 29

A „Filozófia nyomorúsága" első kiadásának borítólapja 61

A „Deutsche-Brüsseler-Zeitung" 1847 szeptember 12-i (73.) száma Marx „A »Rheinischer Beobachter« kommunizmusa" és Engels „Német szocializmus versben és prózában" c. cikkének elejével..182/83

A „Kommunista Párt kiáltványa" első kiadásának címlapja 439

A „Kommunista Párt kiáltványa" eredeti fogalmazványának egyetlen fennmaradt oldala 533

A Kommunisták Szövetsége párizsi csoportja 1848 március 8-i ülésének jegyzőkönyve. Marx kézírása 545

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
A MARXIZMUS-LENINIZMUS KLASSZIKUSAINAK
SZERKESZTŐSÉGE

59/29724. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi utca 28.